

TMMOB KAMUCU POLİTİKALAR SEMPOZYUMU
22-23 KASIM 2019

ISBN

978-605-01-1397-6

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
Selanik Cad. No:19/1 Yenişehir 06650 ANKARA
Tel: (312) 418 12 75 · Faks: (312) 417 48 24
www.tmmob.org.tr · tmmob@tmmob.org.tr
facebook.com/tmmob1954
twitter.com/TMMOB1954

BASKI

Emsal Matbaa Tanıtım Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.
Bahçekapı Mahallesi 2744. Cad. No:6 Şaşmaz Etimesgut/ANKARA
Tel: (312) 278 82 00 · Sertifika No: 46753

BASKI TARİHİ

HAZİRAN 2021

İÇİNDEKİLER

Açılış Konuşmaları	9
Nadir Avşaroğlu Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı	11
Emin Koramaz TMMOB Başkanı	14
Özel Oturum	21
TMMOB Sunumu Baki Remzi Suiçmez <i>Kamucu Politikalar ve TMMOB</i>	23
Özel Sunum Korkut Boratav <i>Türkiye’de Kamucu Politikaların Analizi</i>	99
1. OTURUM	109
Kamuculuk; Tanımı, Evrimi Ve Tarihsel Süreci	
Oktar Türel <i>Neoliberal Dünya Ekonomisinde Kamu Kesiminin Yeniden Yapılanmasına Bakışlar, 1980-1920</i>	111
Galip Yalman <i>Yeni Bir Kamu Mümkün mü?</i>	119
Aziz Konukman <i>Kamu Yatırımlarının Kollektif Seçim ve Finansmana Dayalı Olarak Yapılması Mümkün mü?</i>	127
2. OTURUM	151
Dünya ve Türkiye’de Kamucu Kalkınma Örnekleri ve Planlı Kalkınma	
Bilsay Kuruç <i>21. Yüzyıl için Kalkınma ve Planlama</i>	153
Semih Akçomak <i>Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Planlama</i>	161
Serdar Şahinkaya <i>Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kamucu Sanayileşme</i>	167
Erkan Erdil <i>Dünyada ve Türkiye’de Planlama ve Kamu İşletmeciliği</i>	191

3. OTURUM	201
Kamu Yönetiminde Kamuculuk	
Oğuz Oyan	
<i>Türkiye'nin Değişen Yönetimsel Yapısı</i>	203
Ozan Zengin	
<i>Kamusal Ekseninde Yeni Yönetim Sistemi</i>	218
Onur Karahanoğulları	
<i>Anayasa, Yasalar ve Kamucu Politikalar</i>	226
Gamze Yücesan	
<i>Sosyal Politikalarda (Eğitim, Sağlık, Sosyal Güvenlik) Yeniden Kamuculuk</i>	234
4. OTURUM	241
İktisat Politikaları Ve Özelleştirme Bilançosu	
Mustafa Sönmez	
<i>Nasıl Bir Kamuculuk İstiyoruz?</i>	243
Ebru Voyvoda	
<i>Kalkınma İktisadı Penceresinden Türkiye</i>	251
Erol Taymaz	
<i>KİT Sisteminin İktisadi Değerlendirmesi</i>	259
Yiğit Karahanoğulları	
<i>Dünyada ve Türkiye'de Kamulaştırma Modelleri</i>	271
5. OTURUM	279
Kamucu Politikalar İçin Ne Yapmalı?	
Arzu Çerkezoğlu	
<i>İstihdam Politikaları</i>	281
Aysun Gezen	
<i>Eğitim Politikaları</i>	285
Sinan Adıyaman	
<i>Sağlık Politikaları</i>	290
Ali Rıza Aydın	
<i>Kamucu Hukuk Politikaları</i>	295
6. OTURUM	317
Kamucu Politikalar İçin Ne Yapmalı?	
Oğuz Türkyılmaz	
<i>Enerji Politikaları</i>	319

Gökhan Günaydın <i>Tarım Politikaları</i>	334
Kaya Güvenç <i>Sanayi Politikaları</i>	344
Arif Merdol <i>Ulaşım Politikaları</i>	350
Tarık Şengül <i>Kentleşme ve Yerel Yönetimler Politikaları</i>	395
Adil Akbaş <i>Bilişim Politikaları</i>	402

1. GÜN – 22 Kasım 2019

10.00 - 10.30

Açılış Konuşmaları

Nadir Avşaroğlu

Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

Emin Koramaz

TMMOB Başkanı

10.30 – 11.30

Özel Oturum

Yunus Yener (Oturum Başkanı)

10.30 – 11.00

TMMOB Sunumu

Baki Remzi Suiçmez

Kamucu Politikalar ve TMMOB

11.00 – 11.30

Özel Sunum

Korkut Boratav

Türkiye’de Kamucu Politikaların Analizi

11.30 – 11.45

Ara

11.45 - 13.15

1.Oturum

Kamuculuk; Tanımı, Evrimi Ve Tarihsel Süreci

Ayşegül Oruçkaptan (Oturum Başkanı)

Oktar Türel

Neoliberal Dünya Ekonomisinde Kamu

Kesiminin Yeniden Yapılanmasına Bakışlar, 1980-1920

Galip Yalman

Yeni Bir Kamu Mümkün mü?

Aziz Konukman

Kamu Yatırımlarının Kollektif Seçim ve

Finansmana Dayalı Olarak Yapılması Mümkün mü?

13.15 – 14.00

Yemek Arası

14.00 – 16.00

2. Oturum

Dünya ve Türkiye’de Kamucu Kalkınma

Örnekleri ve Planlı Kalkınma

Özden Güngör (Oturum Başkanı)

Bilsay Kuruç

21. Yüzyıl için Kalkınma ve Planlama

Semih Akçomak

Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Planlama

Serdar Şahinkaya

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kamucu Sanayileşme

Erkan Erdil

Dünyada ve Türkiye’de Planlama ve Kamu

İşletmeciliği

16.00 – 16.15

Ara

16.15 – 18.30

3. Oturum

Kamu Yönetiminde Kamuculuk

Kemal Zeki Taydaş (Oturum Başkanı)

Oğuz Oyan

Türkiye’nin Değişen Yönetmel Yapısı

Ozan Zengin

Kamusal Ekseninde Yeni Yönetim Sistemi

Onur Karahanoğulları

Anayasa, Yasalar ve Kamucu Politikalar

Gamze Yücesan

Sosyal Politikalarda (Eğitim, Sağlık, Sosyal Güvenlik) Yeniden Kamuculuk

2. GÜN – 23 Kasım 2019

10.00 – 12.00 4. Oturum:

İktisat Politikaları Ve Özelleştirme Bilançosu

Ali Uğurlu (Oturum Başkanı)

Mustafa Sönmez

Nasıl Bir Kamuculuk İstiyoruz?

Ebru Voyvoda

Kalkınma İktisadı Penceresinden Türkiye

Erol Taymaz

KIT Sisteminin İktisadi Değerlendirmesi

Yiğit Karahanoğulları

Dünyada ve Türkiye’de Kamulaştırma Modelleri

12.00 – 13.00

Yemek Arası

13.00 – 15.00

5. Oturum:

Kamucu Politikalar İçin Ne Yapmalı?

Nadir Avşaroğlu (Oturum Başkanı)

Arzu Çerkezoğlu

İstihdam Politikaları

Aysun Gezen

Eğitim Politikaları

Sinan Adıyaman

Sağlık Politikaları

15.00 – 15.15

Ara

15.15 – 18.30

6. Oturum:

Kamucu Politikalar İçin Ne Yapmalı?

Mehmet Soğancı (Oturum Başkanı)

Oğuz Türkyılmaz

Enerji Politikaları

Gökhan Günaydın

Tarım Politikaları

Kaya Güvenç

Sanayi Politikaları

Arif Merdol

Ulaşım Politikaları

Tarık Şengül

Kentleşme ve Yerel Yönetimler Politikaları

Adil Akbaş

Bilişim Politikaları

AÇILIŞ KONUŞMALARI

NADİR AVŞAROĞLU
SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Sayın Konuklar
Değerli Katılımcılar,
Değerli Bilim İnsanları, Araştırmacılar
Değerli Mühendis, Mimar ve Şehir Plancıları

TMMOB tarafından düzenlenen Mühendislik, Mimarlık, Şehir Plancılığı Eğitimi Sempozyumuna hepiniz hoş geldiniz diyor Yürütme Kurulu adına hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Bu Sempozyumda, ülkemizden değerli uzmanların, bilim insanlarının ve akademisyenlerin oluşturacağı geniş bir platformda, eğitimin genel unsurlarının yanı sıra özelde mühendislik, mimarlık ve şehir plancılığı eğitiminin tüm sorunları her türlü boyutları ile ele alınacaktır.

Bildiriler, paneller, form ve konuk konuşmalar ile zenginleştirmeyi ve mühendislik-mimarlık-şehir plancılığı eğitimini her boyutu ile ele almayı planladığımız bu Sempozyumda sizleri aramızda görmekten mutluluk duyuyoruz.

Değerli Konuklar

Bilindiği gibi 2016 yılında gerçekleştirilen 44. dönem TMMOB Genel Kurulunda alınan bir kararla, Mühendislik Unvanı, Denklik ve Yeterlilik Grubu ile Mühendislik, Mimarlık ve Şehir Plancılığı çalışma grupları kurulmuştu. Her iki çalışma grubunun aldığı ortak kararla

44. Dönem içinde bir eğitim sempozyum yapılması kararı alındı ve bu karar Yönetim Kurulu tarafından olumlu bulundu.

Yürütme kurulumuz tarafından yapılan bir dizi çalışma sonucunda mühendislik mimarlık eğitiminin ana başlıkları belirlenmiştir. Başta akreditasyon, altyapı sorunları, belgelendirme, yetkinlik, denklik sorunu, eğitimde yeni eğilimler, istihdam sorunu, asgari eğitim şartları, eğitim kalitesi sorunu, bilimsel ve idari özerklik olmak üzere mühendislik mimarlık eğitimi ilgilendiren 40'ın üzerinde konu başlığı belirlenerek araştırmacılar, uzmanlar ve akademisyenlere duyuru yapılmıştır.

Bu doğrultuda çalışmalarına başlayan Yürütme Kurulumuz, başta araştırmacılar, uzmanlar, akademisyenler ve mühendisler, mimarlar olmak üzere mühendislik mimarlık fakülteleri ile eğitim fakülteleri başta olmak üzere 4.000'in üzerinde kişi, kurum ve kuruluşla irtibata geçerek düzenleyeceğimiz sempozyum hakkında bilgi verilmiştir.

Bu çalışmaların ardından Birliğimize ulaşan çok sayıda çalışma Sempozyum Bilimsel Kurulu tarafından değerlendirilmiş ve Yürütme Kurulumuz tarafından oluşturulan programda bu çalışmaların önemli bir kısmının bu sempozyum dahilinde sunumu sağlanmıştır.

Oluşturulan sempozyum programına göre sempozyumda altı oturumda 20 tebliğ sunulacaktır. Bu tebliğlerin ikisi TMMOB Eğitim Sempozyumu Yürütme Kurulu tarafından hazırlanmıştır. Sempozyumun ilk oturumunda Mühendislik ve mimarlık eğitiminin akreditasyonu konunun tarafları tarafından değerlendirilecek, sempozyumun son oturumunda "Mühendislik, Mimarlık ve Şehir Plancılığı Eğitimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri" başlığı ile düzenlenen panelde yüksek öğrenimin ve mühendislik mimarlık ve şehir plancılığı eğitimi enine boyuna tartışılmış, panel sonrasında salonda bulunan katılımcıların görüşleri ile de tartışma genişletilmiş olacaktır.

Sözlerimi tamamlarken bu sempozyumun gerçekleşmesinde emeği geçen başta bilimsel kurul ve düzenleme kurulu, TMMOB ve Odalarımızın Yönetim kurulları, sempozyumun gerçekleşmesinde katkı koyan araştırmacı, uzman ve akademisyenler ile kurum ve kuruluşlara Yürütme kurulumuz adına teşekkür ederim.

Ancak özellikle bu sempozyumun gerçekleşmesinde 2 yıl boyunca büyük bir özveri ile çalışan ve ortamda bu sempozyumun başarısı için emek sarf eden ve gözlerinden her zaman heyecanlarını hissettiğim Yürütme Kurulu üyesi arkadaşlarıma da özel bir teşekkür etmek isterim.

Her alanda olduğu gibi mühendislik, mimarlık, şehir plancılığı eğitimi alanında da, “birlikte karar alma, birlikte üretme, birlikte yönetme” ve “bilimi toplumla buluşturma” dileğiyle...

EMİN KORAMAZ
TMMOB YÖNETİM KURULU BAŞKANI

Değerli Hocalarım, Değerli Konuklar

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yönetim Kurulu adına hepinizi saygıyla selamlıyorum. 45. Genel Kurulumuzda aldığımız karar doğrultusunda gerçekleştirdiğimiz Kamucu Politikalar Sempozyumuna hepiniz hoş geldiniz.

Başta değerli hocalarımızdan oluşan danışma kurulumuz ve oda temsilcilerimizden oluşan düzenleme kurulumuz olmak üzere bu anlamlı etkinliğin gerçekleştirilmesinde emeği geçen tüm değerli isimlere TMMOB adına teşekkür ediyorum.

Konuşmama, geçtiğimiz hafta aramızdan ayrılan değerli hocamız Mümtaz Soysal'ı saygıyla anarak başlamak istiyorum. Mümtaz Hoca, gerek akademisyen, gerek hukukçu, gerekse yurtsever kimliğiyle Türkiye'de özelleştirme karşıtı bilincin ve mücadelenin yükseltilmesi için büyük bir çaba harcamıştı.

Özelleştirme uygulamalarına karşı açtığı davalar, hazırladığı dava dilekçeleri, özellikle 2000'lere gelene kadar Türkiye'deki özelleştirme uygulamalarının sekteye uğratılmasında önemli bir yere sahiptir.

Kurucuları arasında yer aldığı Kamu İşletmeciliği Geliştirme Merkezi de, kamucu anlayışın hem akademik hem de siyasal olarak gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Hocamızın değerli anısını ve örnek mücadelesini yaşatmaya devam edeceğiz.

Değerli Konuklar,

Bildiğiniz gibi kamu kavramı insana ait olan her şeyi kapsayan çok genel bir içeriğe sahip. Bu geniş içeriği nedeniyle de herkesin, her kesimin kendi ihtiyaçlarına göre, kendi anlayışına göre şekillendirildiği bir kavram.

Tarihsel gelişim göz önünde bulundurulduğunda, gelişmiş kapitalist ülkelerle kıyaslandığında, kamu kavramının ülkemiz açısından hem daha karmaşık hem daha önemli bir yere sahip olduğunu görebiliyoruz.

Bunun nedeni ülkemizde kapitalizmin büyük oranda yukardan aşağıya devlet eliyle inşa edilmiş olmasıdır. Gerek cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki sermaye birikiminin yapısı gerekse İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyadaki egemen hale gelen refah devleti anlayışı, ülkemizde kapitalizmin ve devletin kendine özgü biçimde yapılmasına neden oldu.

80'li yıllara gelene kadar ülkemizde devlet ile kamu neredeyse birbiri yerine kullanılan kavramlardı. Bu kavramsal örtüşme, bir yandan toplumun geniş kesimlerinin ekonomik ve sosyal anlamda desteklenmesi bakımından cumhuriyet projesini destekleyen olumlu bir yana sahipken, diğer yandan da devletin sınıfsal içeriğinin göz ardı edilmesine neden olan olumsuz bir yana da sahipti.

1980'li yıllardan itibaren uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar, ülkemizdeki bu kavramlar arasındaki bu örtüşmeyi de değiştirdi. Neoliberal kapitalizm, devletin kamusal sorumluluklarını ve faaliyetlerini tamamen dışlayan bir yönetim anlayışını hâkim kıldı.

Bugün içinde yaşadığımız tek adam rejimi ve inşa edilen parti devleti anlayışı, kamuyla örtüşen devlet anlayışının adeta tersyüz edilmiş biçimidir. Bugün ülkemizde devlet, kamuyla ve kamusal olanla adeta savaş halinde olan bir devlettir.

Bizler bu mücadelede, kamunun haklarını, varlıklarını, zenginliklerini ve çıkarını koruyan tarafız. Bugünkü sempozyumumuzu da bu mücadelenin aracı ve parçası olarak görüyoruz. İki günlük program boyunca ekonomik, sosyal ve idari boyutlarıyla kamu kavramını ir-

deleyecek ve bu alanlarda kamucu politikalar geliştirmek için fikir yürüteceğiz.

Değerli Konuklar,

Pek çoğunuzun yakından tanıdığı gibi, ülkemizdeki mühendis, mimar ve şehir plancılarının mesleki birliği olarak TMMOB, bir yandan üyelerinin hak ve çıkarlarını, ülkemiz çıkarları temelinde koruyup geliştirirken, diğer yandan da mesleki birikimlerimizin toplum yararına kullanılması için mücadele etmektedir.

Sermaye kesimlerinin dar ve bencil çıkarları karşısında kamunun ortak önceliklerinin korunması 1970’li yılların başından itibaren TMMOB için bir nirengi noktası olmuştur. Son 50 yıldır planlamadan sanayileşme politikalarına, özelleştirmelerden kentsel mekânların korunmasına, çevre mücadelesinden işçi sağlığına kadar her alandaki mücadele çizgimiz bu kamusal anlayışla oluşturulmuştur.

Basın açıklamalarımızda, kongre ve sempozyumlarımızda, raporlarımızda sürekli olarak kamu yararının, kamusal varlıkların, kamucu bakış açısının altını çizmemizin nedeni, neoliberal politikaların kamuya ait olan her şeye ve kamuculuk fikrine karşı yürüttüğü sistematik savaştır.

Az önce de dile getirdiğim gibi, 1980’li yıllardan itibaren uygulanmaya başlayan özelleştirme politikalarıyla kamu kaynakları ve olanaklarıyla inşa edilen kurumlarımız, fabrikalarımız, madenlerimiz, işletmelerimiz tümüyle sermayeye aktarılmıştır. Aynı süreçte eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi kamu hizmetleri de ticarileştirilerek birer rant kapısı haline dönüştürülmüştür.

Özallı yıllardan itibaren iktidara gelen tüm hükümetlerin öncelikli programı “özelleştirmelerin tamamlanması” olmuştur. Başlangıçta “verimsizlik”, “zarar eden kitleri elden çıkartma” ve “devletin sırtındaki kamburdan kurtulma” söylemiyle ilerleyen özelleştirme uygulamaları, 2000’li yıllardan itibaren en karlı kuruluşların en önce satıldığı bir yağmaya dönüşmüştür.

17 yıldır devam eden AKP iktidarı, bu uygulamaların en yoğunlaştığı dönem oldu. AKP bu piyasalaştırma sürecini kendine yakın kesimlere

rant ve imtiyaz sağlama aracı kullanarak kendisine doğrudan bağımlı bir sermaye sınıfı da yaratmış oldu.

Son 17 yılda bir yanda özelleştirmeler yoluyla yandaş sermaye kesimlerine büyük çaplı kaynak aktarımları yaşanırken, diğer yandan emekçi ve yoksul kesimlerin kamusal hizmetlere erişimi kısıtlandı. Sosyal devlet anlayışı yerine, parti ilişkileri eliyle sürdürülen yardım ağları ön plana çıktı.

TMMOB olarak bu sürecin önüne geçebilmek, kamusal mal ve hizmetlerin sermaye kesimlerine peşkeş çekilmesini önleyebilmek için büyük mücadeleler verdik. Birliğimizin Anayasa ve yasalardan kaynaklanan kamusal niteliği sayesinde, hem özelleştirme süreçlerini mümkün kılan yasal düzenlemelere hem de tek tek tüm özelleştirme işlemlerine karşı yoğun bir hukuki mücadele sürdürdük.

Birlik ve bağlı odalar olarak özelleştirme uygulamalarına karşı binlerce dava açtık, çok sayıda bilimsel etkinlik düzenledik ve kitlesel kampanyalar düzenledik. Açtığımız bu davalar ve yürüttüğümüz kitlesel mücadele, özelleştirme uygulamalarını durduramasa da, sürecin bütünüyle yağmaya dönüşmesine engel olmuştur.

Şunun altını çizmek gerekiyor ki, neoliberal dönemde, 90'lı yıllardaki küreselleşme teorisyenlerinin iddialarının aksine, devlet hiçbir zaman geri çekilmedi ve yok olmadı. Bireysel özgürlükler ve demokrasi genişlemedi.

Hem ülkemizde hem de dünya çapında devletler, sermayenin çıkarlarını korumak için, imtiyazların dağıtımını için, kamusal zenginliklerin paylaşımı için her zamankinden daha fazla kendisini hissettirdi. Toplum kontrol altına almak için uyguladığı güvenlik ve şiddet politikalarıyla hissettirdi. Enerji kaynaklarını ele geçirmek için emperyalist müdahaleciliğiyle hissettirdi. Özellikle 2009 krizinden sonra ekonomideki müdahaleleriyle hissettirdi ve hissettirmeye devam ediyor.

Değerli Konuklar,

Bugün Türkiye’de neoliberal kapitalizmin aldığı biçimi konuşurken geldiğimiz aşamada durumun sadece özelleştirme politikalarıyla,

kamusal varlıklarımızın tasfiyesiyle sınırlı olmadığına farkında olmamız gerekiyor.

AKP'nin tek adam rejimi ile tasfiye ettiği en önemli kamusal değerimiz cumhuriyettir. Tek adam rejimi cumhuriyet fikrinin, cumhuriyet değerlerinin, cumhuriyet idealinin ve elbette cumhuriyet kurumlarının tasfiyesi anlamına gelmektedir.

Cumhuriyetin tasfiyesi halk egemenliğinin, hukukun üstünlüğünün, seçme-seçilme hakkının, hukuk önünde eşitliğin ve sosyal hakların tasfiyesini beraberinde getirmiştir.

Bence Cumhuriyeti en güzel tanımlayan cümlelerden birisi, "Cumhuriyet, kimsesizlerin kimsesidir" özdeyişidir. Cumhuriyetin tasfiyesi, kimsesizleri tümüyle çaresiz hale getirmiştir. Son günlerde sıklıkla duyduğumuz aile intiharlarını tartışırken göz ardı etmememiz gereken gerçek, kamunun tasfiyesinin yarattığı bu sahipsizlik durumu ve duygusudur. 17 yıllık iktidar dönemi sonunda AKP'nin geldiği nokta, geniş halk kesimleriyle arasındaki oluşan bu duyguyu uçurumdur.

Saraylılar, siparişe dayalı finansal veriler ile aşağıdakilerin durumunun ne kadar iyi olduğunu göstermeye çalışıyor. Enflasyonun tek haneye düşmesinden, cari açığın kapanmasından, ihracatın artmasından bahsederek halkı telkin etmeye çalışıyorlar.

Oysa halkın yaşadığı gerçeklik bambaşka. Geçtiğimiz yıl ekim ayından bu yana Doğalgaza yapılan zam oranı %44, Elektriğe yapılan zam oranı ise % 57 oldu. Çarşıda, pazarda, marketteki zamların da bu oranlarda olduğunu görüyoruz. Özellikle temel gıda fiyatlarındaki fahiş fiyat artışları yoksul halkımızın yaşamını daha da zorlaştırıyor.

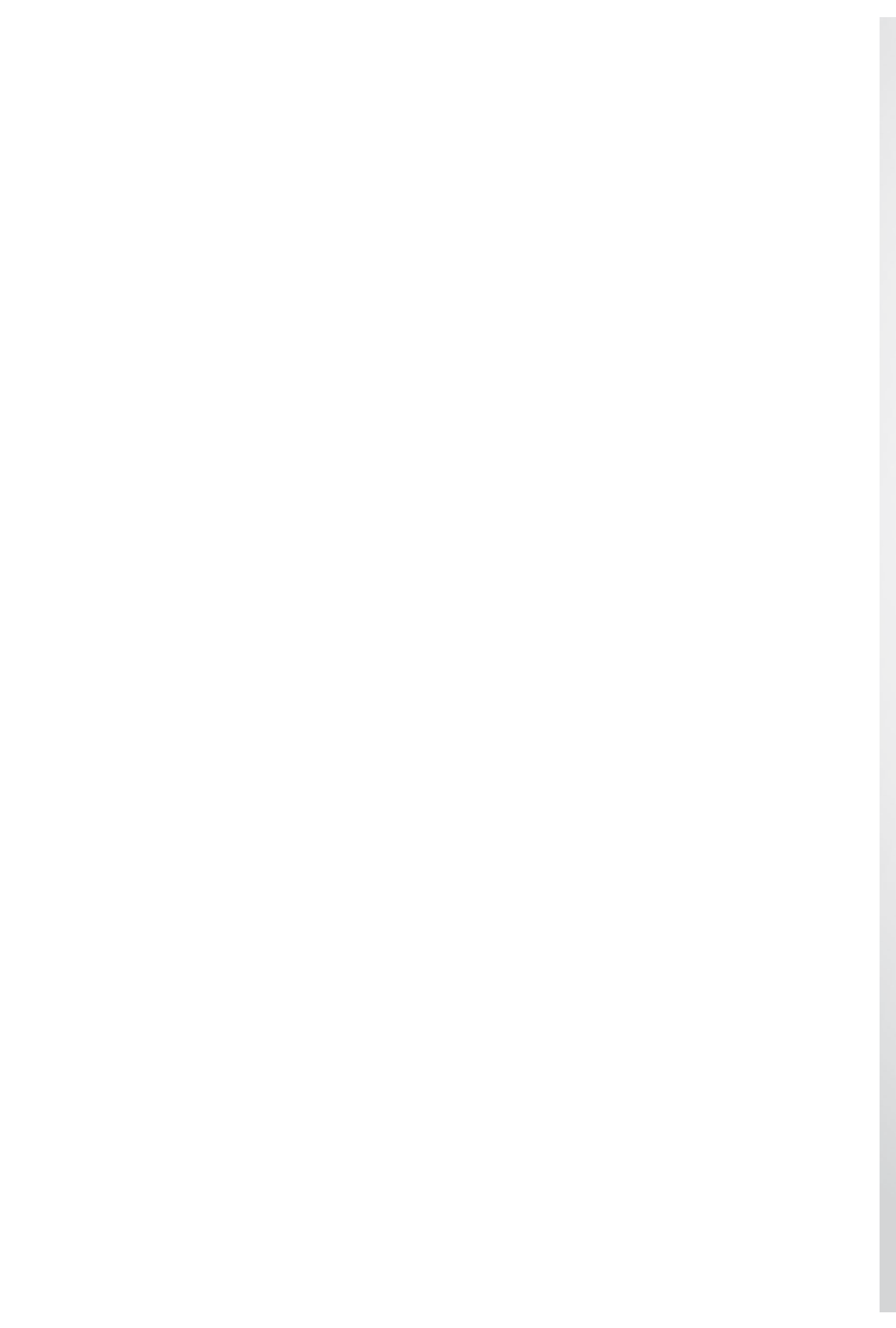
Fiyatlar bu kadar artarken, yaşanan ekonomik durgunluk nedeniyle işsizlik de hızla büyüyor. Mevsimsel olarak istihdamın en yüksek düzeyde olması beklenen yaz aylarında işsizlik oranı % 14 düzeyindeydi. Genç nüfusta ise bu oran yüzde 27'yi aştı. Şehrin en işlek cadde-leri bile kapanan iş yerleriyle, boşaltılmış ofislerle dolu. İşsizlik ve yoksulluk içinde kıvranan halk, borçlarla ayakta kalmaya çalışıyor.

Değerli Konuklar,

Halkın içinde bulunduğu bu gerçekliği en çıplak biçimiyle dile getirmek, bu durumun çözümü için politikalar oluşturmak bizlerin en temel sorumluluğudur.

İki gün boyunca devam edecek sempozyum boyunca burada kısaca değinebildiğim sorunları sizlerin katkılarıyla enine boyuna tartışacağız. Kamunun tasfiyesinin yarattığı sonuçlarını ve kamucu politika önerilerini birlikte değerlendireceğiz.

Burada yürütülecek tartışmaların sadece konuya ilişkin akademik birikimimize değil, toplumsal muhalefet hareketinin geleceğine de katkı vereceğine inanıyorum. Katılımınız ve katkılarınız için hepimize bir kez daha teşekkür ediyorum.

ÖZEL OTURUM

Oturum Başkanı: Yunus Yener

Baki Remzi Suiçmez

Korkut Boratav

KAMUCU POLİTİKALAR VE TMMOB BAKİ REMZİ SUIÇMEZ

Değerli Birlik Başkanım, Odalarımızın Başkanları, TMMOB ve Odalarımızın Yöneticileri, Değerli Akademisyenler, Meslektaşlarım, Hepiniz Hoş Geldiniz;

TMMOB Kamucu Politikalar Sempozyumu'nda Sempozyum Yürütme Kurulu tarafından hazırlanan raporu süre sınırına uyarak burada özetlemeye çalışacağım.

GİRİŞ

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB); 6235 sayılı Yasayla 1954 yılında kurulmuştur. TMMOB tüzel kişiliğe sahip, Anayasanın 135. maddesinde belirtilen “kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşudur”. Kuruluşunda 10 Odası ve yaklaşık olarak 8.000 üyesi bulunan TMMOB'nin, 2019 yılı başı itibari ile Birliğe bağlı 24 Meslek Odası ve bu Odalara kayıtlı yaklaşık 560 bin üyesi vardır. TMMOB çalışmalarını 24 Oda, bu Odalara bağlı 213 şube ve 50 İl/ İlçe Koordinasyon Kurulu (İKK) ile sürdürmektedir. Odalarımıza 102 farklı mühendislik, mimarlık ve şehir plancılığı disiplininden mezun olan mühendis, mimar ve şehir plancıları üyedir. TMMOB, Odalarının kendi eşdeğeri kuruluşlarla kurdukları ilişkilerine paralel olarak Dünya Mühendislik Birlikleri Federasyonu (WFEO) ve Avrupa Ulusal Mühendislik Birlikleri Federasyonu (FEANI) üyesidir.

TMMOB'nin görevleri 6235 Sayılı Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanunu ile belirlenmiştir. Bu görevleri ifa ederken kullandığı temel ilkeleri ve yol haritası ise, Genel Kurullarda ve Kurultaylarda üyelerin katılımı ile karar altına alınmıştır.

“Temel İlkeler” kapsamında, TMMOB ve bağlı Odaları; Mesleki demokratik kitle örgütüdür. Demokrat ve yurtsever karakterdedir. Emekten ve halktan yanadır. Anti-empyralisttir. Yeni Dünya Düzeni teorilerinin, ırkçılığın ve gericiliğin karşısındadır. Siyasetin dar anlamını aşar, yaşamın her olayını siyasetle ilişkili görür. Barıştan yanadır. İnsan hakları ihlallerine karşıdır, insanlık onurunun korunmasından yanadır. Örgütsel bağımsızlığını her koşulda korur, gücünü sadece üyesinden ve bilimsel çalışmalardan alır. Meslek ve meslektaş sorunlarının, ülkenin ve halkın sorunlarından ayırlamayacağını kabul eder. Politikanın oluşturulmasında ve uygulanmasında demokratik merkezîyetçi yöntemleri uygular. Karar alma süreçlerinde demokratik ve katılımcıdır. Bağlı Odaları ile birlikte mühendis, mimar ve şehir plancılarının meslek alanlarını düzenler, üyesinin ve halkın çıkarlarını korur. Sanayileşme ve demokratikleşme alanlarında durum tespitleri yapar, politikalar ve çözüm önerileri üretir. Ülkenin demokratikleşmesi için çaba sarf eder. Kamuoyu oluşturmaya yönelik çalışmalar içinde tartışmasız yer alır. Demokratik kitle örgütleri ve sivil toplum örgütleri ile ilkeli ve demokratik işbirliği içerisinde.

“Çalışma Anlayışı” kapsamında, TMMOB ve bağlı Odaları; Toplumdan soyutlanmış seçkin mühendis ve mimarların örgütü değil, aksine toplumun içinde yer alan, onun bir parçası olarak toplumla etkileşim içinde bulunan; Temsili demokrasi alanının daraltılması ve biçimsel uygulamalar yerine, birlikte düşünme , birlikte üretme ve birlikte yönetme mekanizmalarını güçlendirici çabalara yönelen; Rant gruplarının otoriter, sınanamayan, hesap vermeyen yönetimlerin aksine, örgüt içi demokrasisi güçlendirilmiş, seçim dışında da katılım mekanizmalarını yaşama geçiren; Profesyonellerin ve uzmanların örgütü anlayışını reddeden; aksine kitle örgütü niteliği ile organlarına dayalı çalışmayı yürüten; Siyaset dışı kalma anlayışlarının tam tersine, her koşulda ve her zaman siyaset yapan, siyasetin dar tanımını aşan anlayışları yapıya egemen kılan; Üye ile ilişkilerini, devlet ve egemen kesimlerle olan ilişkilerinin önüne koyan, resmi otorite ile her türlü diyaloga ve işbirliğine açık ama işbirlikçi yaklaşımların dışında kalan; Örgüt işlevinin deforme edilmesi anlamındaki hizmet üretimini reddeden, aksine üyelerinin hizmetlerinin niteliğini yükseltecek düzenlemeler yapan, norm ve standartları oluşturan ve bunların gelişimine hizmet edecek şekilde denetleyen; Egemen kesim ve egemen kesim söylemleri ile ters düşmeme anlayışlarını reddeden; aksine, üyesinin söz ve kararlarda yetki sahibi olmasını sağlayan; Kamu hiyerarşisi içinde yer

edinme ve örgüt etkinliklerini buna bağlama anlayışlarının yerine, örgütün kamuoyu önünde saygın yerini korumayı ve geliştirmeyi hedefleyen, örgüt etkinliklerini kendi iç dinamikleri ve kendi kararları ile belirleyen; Meslek örgütü kavramını, demokratik kitle örgütü özelliğinin önüne çıkartarak, meslekçi eğilimleri güçlendiren anlayışların aksine, mesleki- demokratik kitle örgütü anlayışlarını yaşama geçiren; Her türlü yapılanma ve örgütlerle olan ilişkisinde, anlamsız hiyerarşik eşitlik anlayışları yerine, ilişkilerinde bu yapıların toplum içindeki işlevselliklerini ölçü olarak alan; Hiçbir üyesinin sorununu dışlamayan, ancak üyesinin büyük çoğunluğunu oluşturan ücretli çalışan mühendis ve mimarların konumları gereği, ücretli çalışan kesimlerle ve onların örgütleri ile ilişkilerini güçlü hale getiren; Örgütün uluslararası ilişkilerini güçlendiren; Dünyayı, ülkeyi ve yaşamı tanıyan, anlayan ve ona göre politikalar üreterek yaşama geçiren, bir çalışma anlayışı içerisindedir.

TMMOB; şu an içinde bulunduğumuz 45. dönemdeki çalışmalarını dünyanın, ülkemizin, insanımızın, mesleklerimizin ve meslek örgütlerimizin içinde bulunduğu yeni koşullarda, kamu kurumu niteliğinde kamusal hizmet ve denetim işlevli özerk bir meslek kuruluşuna, mesleki demokratik bir kitle örgütüne düşen mesleki-toplumsal görevlerin büyüklüğü ve sorumluluklarının bilincinde olarak sürdürecektir.

TMMOB 45. Dönem Çalışma Programı'nda, 2018-2020 yılları içerisinde mücadele alanlarımızın genel hatları şu başlıklar ile belirlenmiştir;

- Anayasal Demokrasi ve Sosyal Hukuk Devleti için Mücadele
- Kamusal Üretim, Hizmet ve Denetimi Yeniden Kazanmak ve Kamu Kaynak ve Varlıklarının Yağmasını Durdurmak için Mücadele
- Laiklik için Gericiliğe Karşı Tavizsiz Mücadele
- Kürt Sorununda Demokratik Çözüm ve Barış
- Emperyalizmin ve İşbirlikçilerinin Ortadoğu'yu Kan Gölüne Çeviren Politikalarına Karşı Barış ve Bağımsızlık Mücadelesi
- Doğanın, Kentlerin ve Yaşam Alanlarının Rant Talanına Karşı Mücadele
- TMMOB ve Meslek Birliklerinin Yasalarını Değiştirmeyi Amaçlayan Girişimlere Karşı Mücadele

- İşçi Sağlığı-İş Güvenliği ve İş Cinayetlerine Karşı Mücadele
- Kadın ve Çocuklara Yönelik Sömürü, İstismar, Taciz, Tecavüz, Cinayetlere Karşı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği için Mücadele
- Esnek, Güvencesiz, Kurlsız Çalışma Biçimlerine Karşı Mücadele
- Ücretli Çalışan Meslektaşlarımızın Haklarını Savunmak İçin Mücadele

Çalışma programımızda; *“Bugün ülkemizde egemen olan sermaye birikimi politikaları, yoğun emek sömürüsü yanı sıra kentsel-kırsal ve kültürel-doğal varlıkların el değiştirmesi üzerinden arazi, mülkiyet ve imar rantı düzenlemelerine dayanmaktadır. Doğamız, kentlerimiz, üretim ve yaşam alanlarımız sömürü-rant müdahaleleriyle tahrip edilmektedir. Sanayisizleşmeye, tarımsal üretimin tahribine; tarihi-kültürel varlıkların, doğal kaynakların, orman arazilerinin, kamu ve halka ait arazi ve mülklerin yağmalanmasına, rant eksenli kentsel dönüşüme, çevre tahribatına, ekolojik dengenin bozulmasına, bütün kamusal birikimin özelleştirilmesine karşı çıkan mücadeleciler meslek örgütlerinin etkisizleştirilmek istenmesi söz konusudur.”* tespitleri yer almıştır.

Bu tespitler ışığında çalışma programında yer alan “Doğanın, Kentlerin ve Yaşam Alanlarının Rant Talanına Karşı Mücadele” başlığı kapsamında şu hedefleri belirledik; *“TMMOB; sanayisizleşmeye, tarımsal üretimin tahribine; tarihi-kültürel varlıkların, doğal kaynakların, orman arazilerinin, kamu ve halka ait arazi ve mülklerin yağmalanmasına, rant eksenli kentsel dönüşüme, ülkenin kamusal birikimlerinin özelleştirilmesine karşı hukuki ve toplumsal zeminlerde mücadele edecek; doğasına, kentine, üretim ve yaşam alanlarının yağma ve talanına karşı mücadele eden halk ile dayanışma içerisinde olacaktır.”*

Nitekim TMMOB; Aydın’da jeotermalde Salda Gölünü korumaya, Munzur Gözelerinden Kanal İstanbul’a kadar pek çok alanda halk ile birlikte çalışmalar yürütmekte, çeşitli etkinlikler gerçekleştirmektedir.

Sempozyuma konu mücadele alanımız ise, “Kamusal Üretim, Hizmet ve Denetimi Yeniden Kazanmak ve Kamu Kaynak ve Varlıklarının Yağmasını Durdurmak” başlığı altında, Çalışma Programımızda şu şekilde yer almıştır; *“Türkiye’de kamu varlıklarının özel sektöre devri, kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi vb. piyasa temelli*

politikalar ve uygulamalar hızla sürmektedir. Şeker fabrikalarından kamu kaynak ve arazilerine kadar halka ait olan tüm birikimler sermaye ve rant çevrelerinin yağmasına açılarak gasp edilmektedir. Her türlü müdahaleye açık ve siyasal iktidarların arpalığı haline gelmiş ve kamucu içeriği boşaltılmış olan mevcut kamu iktisadi kurumları işleyişi yerine, şeffaflığı, erişilebilirliği ve hesap verilebilirliği temel alan, katılımcı ve demokratik yeni bir kamu mülkiyeti, kamu hizmeti, kamu denetimi ve yönetimi anlayışını tasarlamak, tanımlamak, kurgulamak, planlamak ve geliştirerek uygulamak; Kişi ve kuruluşlarının bilgiye serbestçe ulaşabilmesi, sorunların tartışılması, karar alma süreçlerine katılması ve müdahil olabilmesinin önündeki tüm engelleri kaldırmak ve demokratik işleyiş açısından hesap verebilirliği mümkün hale getirmek; Elektrik üretim, iletim ve dağıtımından şeker fabrikalarına kadar bütün kamu işletmeleri, kamu kaynakları ve varlıklarının serbestleştirme ve özelleştirilmesini durdurmak; kamusal üretim, hizmet, denetimi tekrar mümkün kılmak; Toplum çıkarlarını gözetmeyen, kamu kaynaklarını talan eden Kamu Özel İşbirliği-KÖİ projelerini sonlandırmak, mutlaka gerekli olan projelerin kamu eliyle yürütülmesi ve verilmesini sağlamak; Kamu kaynak ve varlıklarının Varlık Fonu adı altında yağmalanmasını durdurmak; Açık, özgür, sansürsüz, hızlı ve güvenli İnternet'in kamusal hizmet çerçevesinde bir yurttaş hakkı olmasını sağlamak, iletişim kurma, haber alma, bilgi paylaşma ve bilgiye ulaşma özgürlüğü önündeki tüm engelleri kaldırmak; Kamu hizmetlerinde çalışanların "Söz, Yetki, Karar" haklarına sahip olmalarını sağlamak ve bu hakları uygulanabilir hale getirmek için gerekli çalışma ve etkinlikler yapılacaktır."

Bu bütünlük içerisinde düzenlediğimiz "Kamucu Politikalar Sempozyumu"nda; kamusal üretim hizmet ve denetim süreçlerini tarif etmek, kamu kaynak ve varlıklarının yağmasını durdurmak için mücadele yöntemlerini geliştirmek, kamu kavramını tüm boyutları ile ele alarak neoliberal yıkım politikalarına karşı kamucu bir odak yaratmayı hedeflemekteyiz. İki gün boyunca böyle bir amaca yönelik sunuşlar ve tartışmalarla, bu tartışmalara çok ciddi bir katkı sunacağımıza inanıyoruz.

TANIMLAR/KAVRAMLAR

Yaşanan sorunu anlayıp çözüm önerileri sunabilmek için öncelikle tanımları ve kavramları sorgulamak gerekir.

Bu alanda kavramları kısaca incelersek karşımıza; Devlet, İdare, Kamu, Kamu Erki, Kamu Yönetimi, Kamu Kesimi, Kamu Sektörü, Planlı Kalkınma, Kamu İktisadi Teşebbüsü, Kamu Tüzel Kişisi, Kamusal Alan, Kamu Mülkiyeti, Kamulaştırma, Devletleştirme, Kamu Malı, Kamu Hizmeti, Kamu Görevlisi, Kamu Düzeni, Kamu Güvenliği, Kamu Gelirleri, Kamu Giderleri, Kamu Zararı, Kamusal Denetim, Kamu Hukuku, Kamu Davası, Kamu Yararı, Üstün Kamu Yararı, Kamuoyu gibi sözcük/kavram/tanım çıkıyor.

Diğer pek çok kavram gibi, “Kamu” tanımı/kavramı da, 1970-80’lerden beri, günümüzde de, ideolojik bir saldırı altındadır. Geleneksel kavramların içi boşaltılmakta, kavramlara neoliberal yeni anlamlar/ işlevler yüklenmektedir.

Bunun yanında günümüze uygun yeni kavramlar da türeyerek karşımıza çıkıyor; Küreselleşme, Yeni Dünya Düzeni, Devletin Değişen Rolü, Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı, Yeniden Yapılanma, Kamu Reformu, Yönetişim, Yerelleşme, Ulusal Program, Stratejik Planlama, Özelleştirme, Kamu Özel İşbirliği, Minimal Devlet gibi...

Amaç; Devlet kavramını aşığılayarak, ama devlet gücünü kullanarak, hukuksal altyapısı ile yeni neoliberal düzeni kurmaktır.

“1982 ANAYASASI”NDA KAMU/CULUK VE PLANLAMA

1982 Anayasası’nda “kamu” kelimesini aradığımızda; *kamu, kamu düzeni, kamu güvenliği, kamu hizmeti, kamu yararı, kamulaştırma, kamu kesimi, kamu kuruluşları, kamu kurum ve kuruluşları, kamu idareleri, kamu idare bütçeleri, kamu iktisadî teşebbüsleri, kamu kuruluş ve ortaklıklar, kamu tüzelkişileri, kamu görev ve hizmeti, kamu gücü, kamu görevleri, kamu görevlileri, kamu yöneticileri, kamu malları kamu giderleri, kamu denetçisi, kamu denetçiliği kurumu, kamu başdenetçisi, kamuoyu, kamuya yararlı derneklerle vakıflar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları* gibi pek çok kavram görmekteyiz.¹

“Güvenlikçi bir Anayasa” olmasından kaynaklı olsa gerek, metinde en çok “kamu düzeni” ve “kamu güvenliği” kavramları yer almaktadır.

1982 Anayasası’nda “Kamu/culuk”, “Mülkiyet hakkı” başlıklı 35. maddede şöyle yer almaktadır: “*Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına*

¹ https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf

aykırı olamaz.” Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler başlıklı “Üçüncü Bölüm”de, “III. Kamu yararı” başlığı altında; A. Kıyılardan yararlanma (Madde 43) , B. Toprak mülkiyeti (Madde 44), C. Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması (Madde 45, D. Kamulaştırma (Madde 46), E. Devletleştirme ve özelleştirme (Madde 47) maddeleri sıralanmıştır. Ayrıca şu maddelerde de kamuya atıflarda bulunulmuştur; Kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı (Madde 31), Planlama; Ekonomik ve Sosyal Konsey (Madde 166), Piyasaların denetimi ve dış ticaretin düzenlenmesi (Madde 167), Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi (Madde 168), Ormanların korunması ve geliştirilmesi (Madde 169), Orman köylüsünün korunması (Madde 170), Kooperatifçiliğin geliştirilmesi (Madde 171), Tüketicilerin korunması (Madde 172), Esnaf ve sanatkârların korunması (Madde 173).

1982 Anayasası hazırlanırken Birliğimizden görüş sorulmuş, T.C. Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanlığı'nın 25.12.1981 gün ve 106 sayılı yazısı üzerine, anılan komisyona TMMOB olarak ilettiğimiz yanıt metninde, şu ifadeler yer almıştır:² *“Demokrasi, toplumun her biriminde, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesine elveren ilişkilerde ifadesini bulur. Maddi ve manevi varlığının gelişmesine elveren ilişkiler ise, insanın en azından faaliyet gösterdiği alanda etkili olmasına, söz ve karar sahibi olmasına, eylemliliğinin sınırlanmayıp, tersine yükselmesine olanak sağlayan, özendirici ilişkilerdir. Bunu kurumumuzla örneklemek gerekirse: 1.TMMOB bağımsız bir bilgi üretim merkezidir. Hem kamu sektörünün hiyerarşik ve politik bağımlılık ilişkisinin, hem de özel sektörün kapalı çıkar ilişkisi çerçevesinin dışında ve bunlardan bağımsız olarak bilgi üretebilecek tek kaynak olarak ortaya çıkmaktadır. 2. Bu bilgi üretimini yönlendirici hiçbir kişisel çıkar ilişkisinden söz edilemez. Üretilen bilginin bir kişi veya gurubun kendileri için gerekli çıkar ilişkisinin malzemesi olması, TMMOB'nin doğası gereği olanaksızdır. 3. Bu bilgi üretimi mümkün olduğunca kolektif ve çok sesli bir yapıda yapılır. En azından saf teknik yönleriyle bile birçok çalışma alanını kapsayan bir çok çeşitli deneyimi aksettiren üye birikiminin ürünüdür. Türkiye’de hiçbir bilimsel ve teknik bilgi üretimi ortamı bu olanağı sağlayacak yapıya sahip değildir. 4. Demokrasinin en basit ve vazgeçilmez kuralı toplulukların kendi çıkarlarını ve haklarını bizzat kendilerinin korumalarıdır.*

² TMMOB 26. Genel Kurulu Çalışma Raporu, 22 Mayıs 1982

Mühendis ve mimar kitlesini, mühendis ve mimar olduğu için ilgilendiren sorunların, bizzat bu soruna muhatap olan kitle tarafından ele alınması gereği tartışma götürmemelidir. O halde denilebilir ki, hem ekonomik ve toplumsal koşullarda, bilim ve teknolojiye yaşanan, hızlı gelişmelerle uyumlu olan hem de insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesini sağlayan ilişkilerin kendi alanında yeniden her an kurulabilmesi meslek kuruluşlarının kendi faaliyet alanlarının düzenlenmesinde özerk olmalarını gerektiren başlıca nedenlerdir.”

NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE ÜLKEMİZDE KAMU (MALİ) YÖNETİMİ

Uzunca bir süredir Dünyada kapitalizmin bunalımı, refah devleti bunalımı ile birlikte yeni liberal küreselleşme süreci yaşanmaktadır.

“Devletin küçültülmesi” söylemiyle Devletin aşağıda belirtilen üç “geleneksel müdahale alanı”ndan çekilmesi dayatılmaktadır.

1. Devletin piyasa mallarının üretiminden çekilmesi: KİT’lerin özelleştirilmesi ya da kapatılması yoluyla özel sermayeye yeni kar alanları açılması,
2. Devletin büyüyen bütçe harcamaları ve vergi gelirlerinin daraltılması: Sosyal hizmet sunumunun kısılarak kamusal malların tüketiminde “yararlandıkça öde” anlayışına geçilmesi,
3. Devletin piyasayı düzenlemede kural koyucu müdahalelerinin en aza indirilmesi: Uluslararası mal, hizmet ve sermaye akımlarının önündeki tüm korumacı engellerin kaldırılmasına karşın, sistemin egemen güçleri elinde yoğunlaşan fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunması.

Küreselleşen dünyada devletin yeni rolü, “özel zararların kamulaştırılması ve kamusal yararların özelleştirilmesi” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu süreçte ülkemizde kamu yönetimi ve kamu mali yönetimi de köklü bir değişime uğramaktadır. Gelinen noktayı şu başlıklarla özetleyebiliriz;

- Dağıtılan bir kamu yönetimi,
- Değişen bir bütçe yapısı,
- İşlevsiz bir TBMM ve denetimi

- Tek yetkili Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi.

5018 sayılı “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu”, 24.12.2003 tarih ve 25326 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girdi.³

Kamu malî yönetim sistemimiz 1927 yılında çıkarılan 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunuyla düzenlenmiş, söz konusu Kanun az sayıda değişiklikle yürürlükte kalmış ve kamu malî yönetimimizi düzenleyen temel kanun olma niteliğini sürdürmüştür. 1927 yılından beri kamu malî yönetiminde, kamu idarelerinin sayı, nitelik ve teşkilatlanmalarına bağlı olarak önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

Hazine ve Maliye Bakanlığı’na göre⁴; *“Kalkınma planları ile bütçeler arasında sıkı bir bağ kurulamaması, bazı malî işlemlerin bütçelerde yer almaması, bütçe uygulamalarının malî yılla sınırlı olması, bütçe uygulamalarında kamu idarelerine yeterli inisiyatif tanınmaması, kamu harcamalarında sistemli, sürekli ve etkin bir denetimin gerçekleştirilememesi, Sayıştay tarafından yapılan dış denetimin kapsamının sınırlı kalması ve çok yıllık bütçeleme sisteminin olmaması sistemin başlıca eksiklikleri olarak ön plana çıkmaktaydı. Diğer yandan dünyada kamu malî yönetimi ve kontrol sistemi konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Mali yönetim ve kontrol sistemlerinde stratejik planlama, performans esaslı bütçeleme, orta vadeli harcama planlaması, mali saydamlık, hesap verebilirlik kavramları ön plana çıkmıştır. Avrupa Birliği müktesebatının üstlenilmesine ilişkin olarak hazırlanan 2001 ve 2003 Ulusal Programlarında, Avrupa Birliğine verilen Katılım Ortaklığı Belgesinde, Stand-by anlaşması uyarınca IMF’ye verilen niyet mektuplarında, “Türkiye’de Saydamlığın Arttırılması ve Kamuda Etkin Yönetimin Geliştirilmesi” Eylem Planında, 59. Hükümet Programında ve Acil Eylem Planında yer verilmiştir. Mali yönetim ve kontrol sistemi alanında en köklü değişim, kamu mali yönetimi ve kontrol sistemimizi yeniden düzenleyen 24/12/2003 tarihli ve 25326 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 10/12/2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunuyla yapılmıştır. Bu Kanunla mali yönetim ve kontrol sistemimiz bütünüyle yeni bir anlayış çerçevesinde değiştirilmiştir.”*

³ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf>

⁴ <https://www.hmb.gov.tr/kontrol-bumko-tarihce>

“Stratejik planlama, performans esaslı bütçeleme, mali saydamlık” gibi yeni kavramları gündeme getiren Yasanın çıkış gerekçesinde yer alan “Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı Belgesi, Stand-by anlaşması uyarınca, IMF’ye verilen niyet mektuplarındaki taahhütler”, neoliberal küreselleşme sürecinin etkisini açıkça göstermektedir.

Yasada ülkemizdeki tüm kamu kurumları ve kuruluşları cetveller halinde sıralanmıştır. Açılan, kapatılan, adı değiştirilen kurumlar olduğunda cetveller sürekli güncellenmektedir.⁵

5018 Sayılı Kanun’un (I) Sayılı Cetvel’inde “Genel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdareleri” yer almaktadır (Tablo1).

---

⁵ NOT: Bu cetveller TMMOB Kamucu Politikaları Sempozyumu’nun gerçekleştirildiği 22-23 Kasım 2019 tarihlidir. Sempozyum tarihinden sonra, 16 Ekim 2020 tarih ve Mükerrer 31276 Sayılı Resmi Gazete’de yer alan “Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile cetveller güncellenmiştir.

(I) SAYILI CETVEL⁽¹⁾(2)(3)(8)(9)
(Değişik: 22/12/2005-5436/12 md.)
GENEL BÜTÇE KAPSAMINDAKİ KAMU İDARELERİ

- 1) Türkiye Büyük Millet Meclisi
- 2) Cumhurbaşkanlığı
- 3) (...)⁽¹⁰⁾
- 4) Anayasa Mahkemesi
- 5) Yargıtay
- 6) Danıştay
- 7) Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu⁽⁴⁾
- 8) Sayıştay
- 9) Adalet Bakanlığı
- 10) Millî Savunma Bakanlığı
- 11) İçişleri Bakanlığı
- 12) Dışişleri Bakanlığı
- 13) Hazine ve Maliye Bakanlığı⁽⁹⁾⁽¹²⁾
- 14) Millî Eğitim Bakanlığı
- 15) (...)⁽⁸⁾
- 16) Sağlık Bakanlığı
- 17) (Değişik: 26/9/2011-KHK-655/44 md.) Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı⁽⁹⁾⁽¹³⁾
- 18) (...)⁽⁸⁾
- 19) Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı⁽⁹⁾⁽¹⁴⁾⁽²²⁾
- 20) (...)⁽⁸⁾
- 21) Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
- 22) Kültür ve Turizm Bakanlığı
- 23) (...)⁽⁸⁾
- 24) (...)⁽⁸⁾⁽⁹⁾⁽¹⁴⁾
- 25) (...)⁽⁸⁾⁽⁹⁾⁽¹⁵⁾
- 26) Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı⁽⁸⁾⁽⁹⁾⁽¹⁶⁾
- 27) Çevre ve Şehircilik Bakanlığı⁽⁸⁾
- 28) Ticaret Bakanlığı⁽⁸⁾⁽¹⁸⁾
- 29) Gençlik ve Spor Bakanlığı⁽⁸⁾
- 30) Tarım ve Orman Bakanlığı⁽⁸⁾⁽⁹⁾⁽¹⁷⁾
- 31) (...)⁽⁸⁾⁽⁹⁾⁽¹⁸⁾
- 32) (...)⁽⁸⁾⁽⁹⁾⁽¹⁵⁾
- 33) (...)⁽⁸⁾⁽⁹⁾⁽¹⁷⁾
- 34) Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği
- 35) Millî İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı⁽¹¹⁾
- 36) Jandarma Genel Komutanlığı

* Bu sayfada numarası verilen dipnotlar için mütenkip sayfa ve devamına bakınız.

- 37) Sahil Güvenlik Komutanlığı
 38) Emniyet Genel Müdürlüğü
 39) Diyanet İşleri Başkanlığı
 40) (...)¹²⁾
 41) (Mülga: 26/9/2011-KHK-655/44 md.)
 42) (...)¹⁹⁾
 43) (...)²⁰⁾
 44) Devlet Personel Başkanlığı
 45) Türkiye İstatistik Kurumu⁽⁶⁾
 46) Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı⁽⁶⁾
 47) Gelir İdaresi Başkanlığı
 48) (Mülga: 11/10/2011-KHK-662/58 md.)
 49) Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
 50) Meteoroloji Genel Müdürlüğü⁽⁷⁾
 51) (Mülga: 11/10/2011-KHK-662/58 md.)
 52) (...)²¹⁾
 53) (Ek: 11/10/2011-KHK-663/58 md.; Mülga: 15/8/2017-KHK-694/203 md.; Aynen kabul: 1/2/2018-7078/189 md.)
 54) (Ek: 11/10/2011-KHK-663/58 md.; Mülga: 15/8/2017-KHK-694/203 md.; Aynen kabul: 1/2/2018-7078/189 md.)
 55) (Ek:4/4/2013-6458/123) Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
 56) (Ek: 15/7/2018-C.K-4/65 md.) Avrupa Birliği Başkanlığı
 57) (Ek:RG-11/10/2018-30562-C.K.-19/1 md.) Devlet Arşivleri Başkanlığı
 58) (Ek:RG-11/10/2018-30562-C.K.-19/1 md.) İletişim Başkanlığı
 59) (Ek:RG-11/10/2018-30562-C.K.-19/1 md.) Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı
 60) (Ek:RG-11/10/2018-30562-C.K.-19/1 md.) Strateji ve Bütçe Başkanlığı
-
- (1) 1/7/2006 tarihli ve 5538 sayılı Kanunun 19 uncu maddesiyle bu cetvelde yer alan "45) Orman Genel Müdürlüğü" ibaresi çıkarılmış ve müteakip sıra numaraları buna göre teselsül ettirilmiştir.
 (2) 16/5/2006 tarihli ve 5502 sayılı Kanunun 42 nci maddesiyle; bu cetvelde bulunan "52) Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı" ibaresi çıkarılmıştır.
 (3) 25/6/2010 tarihli ve 6001 sayılı Kanunun 43 üncü maddesiyle, bu cetvelde yer alan "43) Karayolları Genel Müdürlüğü" ibaresi çıkarılmış ve müteakip sıra numaraları buna göre teselsül ettirilmiştir.
 (4) 11/12/2010 tarihli ve 6087 sayılı Kanunun 46 ncı maddesiyle, bu cetvele 6 ncı sırasından sonra gelmek üzere "7) Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu" ibaresi eklenmiş ve müteakip sıra numaraları buna göre teselsül ettirilmiştir.
 (5) 17/2/2010 tarihli ve 5952 sayılı Kanunun 18 inci maddesiyle bu cetvele 33 üncü sırasından sonra

(8) 3/6/2011 tarihli ve 643 sayılı KHK'nin 13 üncü maddesiyle; bu cetvelde yer alan “15) Bayındırlık ve İskan Bakanlığı”, “18) Tarım ve Köyişleri Bakanlığı”, “20) Sanayi ve Ticaret Bakanlığı”, “23) Çevre ve Orman Bakanlığı”, “30) Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı”, “32) Dış Ticaret Müsteşarlığı”, “33) Gümrük Müsteşarlığı”, “36) Avrupa Birliği Genel Sekreterliği”, “39) Özürlüler İdaresi Başkanlığı”, “46) Tarım Reformu Genel Müdürlüğü”, “49) Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü”, “50) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, 51) Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 52) Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü” sıraları yürürlükten kaldırılmış olup, aynı cetvele 23 üncü sırasından sonra gelmek üzere “24) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 25) Avrupa Birliği Bakanlığı, 26) Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 27) Çevre, Orman ve Şehircilik Bakanlığı, 28) Ekonomi Bakanlığı, 29) Gençlik ve Spor Bakanlığı, 30) Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 31) Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 32) Kalkınma Bakanlığı” sıraları eklenmiş ve müteakip sıra numaraları buna göre teselsül ettirilmiş, daha sonra bu sıra 29/6/2011 tarihli ve 644 sayılı KHK'nin 37 nci maddesiyle cetvelde yer aldığı şekilde değiştirilmiş ve teselsül ettirilmiştir.

(9) 2/7/2018 tarihli ve 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 215 inci maddesiyle, söz konusu madde yayımlandığı tarihte 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve ilgili Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının yeniden yapılandırılmasına ilişkin hükümler sonucunda kapanan bakanlık ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun eki cetvellerin ilgili sıralarından çıkarıldığı hüküm altına alınmıştır.

(10) 2/7/2018 tarihli ve 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 218 inci maddesiyle Başbakanlık merkez teşkilatı kapatılmış olup aynı Kanun Hükmünde Kararnamenin 215 inci maddesi uyarınca söz konusu kurum bu sıradan çıkarılmıştır.

...

(15) 10/7/2018 tarihli ve 30474 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Bakanlıkları düzenleyen Altıncı Kısımında 25 inci sırada yer alan “Avrupa Birliği Bakanlığı” ile 32 nci sırada yer alan “Kalkınma Bakanlığı”na yer verilmemiştir.

(16) 10/7/2018 tarihli ve 30474 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Altıncı Kısımının Onüçüncü Bölümünde “Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı” olarak düzenlenmiştir.

(17) 10/7/2018 tarihli ve 30474 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Altıncı Kısımının Ondördüncü Bölümünde “Tarım ve Orman Bakanlığı” olarak düzenlenmiştir.

Tablo 1

Genel bütçe kapsamındaki kamu kurumlarını incelediğimizde bu cetvelde yer alan bazı sıra numaralarının karşılıklarının boş olarak bırakıldığı görülecektir. Bu sizi şaşırtmasın, cetvelde örneğin 3. sırada yer alan ve (10) nolu dipnotta açıklaması yapılan boşluklardan biri kapatılan Başbakanlıktır, diğer boşluklar ise kapatılan ya da adı değiştirilen bakanlıklar ya da kurumlara ilişkindir.

(II) No’lu Cetvel, “Özel Bütçeli İdareler” için, iki bölümden oluşturulmuştur (Tablo 2).

(A) cetvelinde yükseköğretim kurulu, üniversiteler ve yüksek teknoloji enstitüleri yer almaktadır. YÖK’ün kendi listelerine bakmanıza gerek kalmadan güncellenen hali ile Türkiye’de kurulan kamu üniversitelerini, adı değişen üniversiteleri, değişiklik maddeleri ile buradan güncel olarak takip etmek mümkündür.

(B) cetvelinde ise Helal Akreditasyon Kurumu, Türkiye Adalet Akademisi, Türkiye Adalet Akademisi, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türk Standartları Enstitüsü, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü gibi “özel bütçeli diğer idareler” yer almaktadır.

(II) SAYILI CETVEL
(Değişik: 22/12/2005-5436/12 md.)
ÖZEL BÜTÇELİ İDARELER

A) YÜKSEKÖĞRETİM KURULU, ÜNİVERSİTELER VE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜLERİ

- 1) Yükseköğretim Kurulu
- 2) (Değişik: 17/2/2011-6114/11 md.) Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı
- 3) İstanbul Üniversitesi
- 4) İstanbul Teknik Üniversitesi
- 5) Ankara Üniversitesi
- 6) Karadeniz Teknik Üniversitesi
- 7) Ege Üniversitesi
- 8) Atatürk Üniversitesi
- 9) Orta Doğu Teknik Üniversitesi
- 10) Hacettepe Üniversitesi
- 11) Boğaziçi Üniversitesi
- 12) Dicle Üniversitesi
- 13) Çukurova Üniversitesi
- 14) Anadolu Üniversitesi
- 15) (Değişik: 9/5/2018-7141/10 md.) Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
- 16) İnönü Üniversitesi
- 17) Fırat Üniversitesi
- 18) Ondokuz Mayıs Üniversitesi
- 19) Selçuk Üniversitesi
- 20) (Değişik: 9/5/2018-7141/10 md.) Bursa Uludağ Üniversitesi
- 21) Erciyes Üniversitesi
- 22) Akdeniz Üniversitesi
- 23) Dokuz Eylül Üniversitesi
- 24) Gazi Üniversitesi
- 25) Marmara Üniversitesi
- 26) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
- 27) Trakya Üniversitesi
- 28) Yıldız Teknik Üniversitesi
- 29) (Değişik: 18/6/2017-7033/81 md.) Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- 30) Gaziantep Üniversitesi
- 31) (Değişik: 9/5/2018-7141/10 md.) Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- 32) (Değişik: 9/5/2018-7141/10 md.) Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

- 102) (Ek: 14/7/2010-6005/2 md.; Değişik: 30/3/2012-6287/22 md.) Necmettin Erbakan Üniversitesi
- 103) (Ek: 14/7/2010-6005/2 md.; Değişik: 30/3/2012-6287/22 md.) Abdullah Gül Üniversitesi
- 104) (Ek: 14/7/2010-6005/2 md.) Erzurum Teknik Üniversitesi
- 105) (Ek: 31/3/2011-6218/2 md.) (Değişik:21/2/2019-7167/3 md.) Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
- 106) (Ek: 22/1/2013-6410/5 md.) Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
- 107) (Ek: 27/3/2015-6639/6 md.) Sağlık Bilimleri Üniversitesi
- 108) (Ek: 31/3/2015-6640/7 md.) Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi
- 109) (Ek: 31/3/2015-6640/7 md.) İskenderun Teknik Üniversitesi
- 110) (Ek: 31/3/2015-6640/7 md.) Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
- 111) (Ek: 1/4/2015-6641/6 md.) Türkiye Uluslararası İslam, Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
- 112) (Ek: 20/8/2016-6745/22 md.) İzmir Bakırçay Üniversitesi
- 113) (Ek: 20/8/2016-6745/22 md.) İzmir Demokrasi Üniversitesi
- 114) (Ek: 18/6/2017-7033/81 md.) Yükseköğretim Kalite Kurulu
- 115) (Ek: 18/6/2017-7033/81 md.; Değişik: 6/12/2017-7063/6 md.) Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
- 116) (Değişik: 17/1/2019-7161/39 md.) Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
- 117) (Ek: 9/5/2018-7141/10 md.) Konya Teknik Üniversitesi
- 118) (Ek: 9/5/2018-7141/10 md.) Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi
- 119) (Ek: 9/5/2018-7141/10 md.) Malatya Turgut Özal Üniversitesi
- 120) (Ek: 9/5/2018-7141/10 md.) İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
- 121) (Ek: 9/5/2018-7141/10 md.) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- 122) (Ek: 9/5/2018-7141/10 md.) Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
- 123) (Ek: 9/5/2018-7141/10 md.) Samsun Üniversitesi
- 124) (Ek: 9/5/2018-7141/10 md.) Sivas Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
- 125) (Ek: 9/5/2018-7141/10 md.) Tarsus Üniversitesi
- 126) (Ek: 9/5/2018-7141/10 md.) Trabzon Üniversitesi
- 127) (Ek: 9/5/2018-7141/10 md.) Kayseri Üniversitesi
- 128) (Ek: 9/5/2018-7141/10 md.) Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi
- 129) (Ek: 9/5/2018-7141/10 md.) Eskişehir Teknik Üniversitesi
- 130) (Ek: 9/5/2018-7141/10 md.) Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
- 131) (Ek: 9/5/2018-7141/10 md.) Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi

B) ÖZEL BÜTÇELİ DİĞER İDARELER⁽¹⁾⁽²⁾⁽³⁾

- 1) (Değişik: 2/7/2018-KHK-703/215 md.) Savunma Sanayi Başkanlığı
- 2) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
- 3) (Ek: 25/6/2009-5917/47 md.) Atatürk Araştırma Merkezi⁽¹⁾
- 4) (Ek: 25/6/2009-5917/47 md.) Atatürk Kültür Merkezi⁽¹⁾
- 5) (Ek: 25/6/2009-5917/47 md.) Türk Dil Kurumu⁽¹⁾
- 6) (Ek: 25/6/2009-5917/47 md.) Türk Tarih Kurumu⁽¹⁾
- 7) (Mülga: 2/7/2018-KHK-703/125 md.)
- 8) Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
- 9) Türkiye Bilimler Akademisi
- 10) (Mülga: 2/7/2018-KHK-703/2 md.)
- 11) Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu
- 12) (Ek: 25/6/2010-6001/43 md.) Karayolları Genel Müdürlüğü⁽²⁾
- 13) (Değişik: 6/3/2011-KHK-643/13 md.) Spor Genel Müdürlüğü
- 14) Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü
- 15) Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü
- 16) (Ek: 1/7/2006-5538/19 md.) Orman Genel Müdürlüğü⁽³⁾
- 17) Vakıflar Genel Müdürlüğü
- 18) (Değişik: 11/10/2011-KHK-663/58 md.) Türkiye Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü
- 19) (Mülga: 11/10/2011-KHK-662/58 md.)
- 20) Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü
- 21) Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü
- 22) Türk Akreditasyon Kurumu
- 23) Türk Standartları Enstitüsü
- 24) (Mülga: 8/8/2011-KHK-649/60 md.)
- 25) (Değişik: 22/12/2016-6769/188 md.) Türk Patent ve Marka Kurumu
- 26) Ulusal Bor Araştırma Enstitüsü
- 27) Türkiye Atom Enerjisi Kurumu

(1) 25/6/2009 tarihli ve 5917 sayılı Kanununun 47 nci maddesiyle bu bölüme "2) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu" sırasından sonra gelmek üzere "3) Atatürk Araştırma Merkezi, 4) Atatürk Kültür Merkezi, 5) Türk Dil Kurumu, 6) Türk Tarih Kurumu" ibareleri eklenmiş ve müteakip sıra numaraları buna göre teselsül ettirilmiştir.

- 28) Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
 29) (Mülga: 6/3/2011-643-KHK/13 md.)
 30) (Ek: 24/10/2011-KHK-656/20 md.) Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
 31) (Mülga: 8/8/2011-648-KHK/19 md.)
 32) GAP Bölge Kalkınma İdaresi
 33) Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
 34) (Ek: 28/9/2006-5548/36 md.; İptal: Anayasa Mahkemesi'nin 25/12/2008 tarihli ve E.: 2006/140, K.: 2008/185 sayılı Kararı ile; Yeniden düzenleme: 14/6/2012-6328/35 md.)⁽¹⁾ Kamu Denetçiliği Kurumu
 35) Ceza ve İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İş Yurtları Kurumu⁽¹⁾
 36) (Ek: 21/9/2006-5544/31 md.) Meslekî Yeterlilik Kurumu⁽¹⁾
 37) (Ek: 24/3/2010-5978/30 md.) Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
 38) (Ek: 28/12/2010-6093/14 md.) Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
 39) (Ek: 6/3/2011-KHK-643/13 md.) Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
 40) (Ek: 6/3/2011-KHK-643/13 md.) Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
 41) (Ek: 8/8/2011-KHK-649/60 md.) Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
 42) (Ek: 11/10/2011-KHK-662/58 md.) Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
 43) (Ek: 10/10/2011-KHK-658/12 md.) Türkiye Su Enstitüsü
 44) (Ek: 11/10/2011-KHK-663/58 md.) Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu
 45) (Ek: 21/6/2012-6332/22 md.; Değişik: 6/4/2016-6701/28 md.) Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
 46) (Ek: 19/11/2014-6569/40 md.) Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı
 47) (Ek: 1/11/2017-7060/13 md.) Helal Akreditasyon Kurumu
 48) (Ek: 15/7/2018-C.K-4/761 md.) Nadir Toprak Elementleri Araştırma Enstitüsü
 49) (Ek: 15/7/2018-C.K-4/783 md.) Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü
 50) (Ek: RG-13/12/2018-30624-C.K.-23/11 md.) Türkiye Uzay Ajansı
 51) (Ek: RG-2/5/2019-30762-C.K.-34/16 md.) Türkiye Adalet Akademisi
 52) (Ek: RG-1/6/2019-30791-C.K.-38/10 md.) Kapadokya Alan Başkanlığı

(1) 28/9/2006 tarihli ve 5548 sayılı Kanunun 36 ncı maddesiyle bu bölüme "29) Kamu Denetçiliği Kurumu" ibaresi eklenmiş ve müteakip sıra numaraları buna göre teselsül ettirilmiştir. Daha sonra 5548 sayılı Kanun Anayasa Mahkemesinin 25/12/2008 tarihli ve E.: 2006/140, K.: 2008/185 sayılı Kararı ile nümûyle iptal edilmesi üzerine söz konusu ibare yürürlükten kalkmış; 14/6/2012 tarihli ve 6328 sayılı Kanunun 35 inci maddesi ile yeniden düzenlenmiştir.

Tablo 2

(III) Sayılı Cetvel’de “Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar” bulunmaktadır (Tablo 3). Bu kurumların birçoğu küreselleşmenin bir dayatması olup, önceden listede yer alan Şeker Kurulu, Tütün Kurulu gibi kurullar kaldırılınca listeden çıkarıldı.

(IV) Nolu Cetvel’de ise Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü gibi mevcut “Sosyal Güvenlik Kurumları” yer almaktadır. (Tablo 3).

(III) SAYILI CETVEL
(Değişik: 22/12/2005-5436/12 md.)
DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUMLAR

- 1) Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
- 2) (Değişik: 25/6/2009-5917/47 md.) Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
- 3) Sermaye Piyasası Kurulu
- 4) Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
- 5) Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
- 6) Kamu İhale Kurumu
- 7) Rekabet Kurumu
- 8) (Mülga: 20/11/2017-KHK-696/135 md.; Aynen kabul: 1/2/2018-7079/123 md.)
- 9) (Ek: 26/9/2011-KHK-660/32 md.) Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu
- 10) (Ek: 24/3/2016-6698/30 md.) Kişisel Verileri Koruma Kurumu
- 11) (Ek: 2/7/2018-KHK-702/11 md.) Nükleer Düzenleme Kurumu
- 12) (Ek: RG-18/10/2019-30922-CK-47/20 md.) Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu

(IV) SAYILI CETVEL
(Değişik: 16/5/2006-5502/42 md.)
SOSYAL GÜVENLİK KURUMLARI

- 1-Sosyal Güvenlik Kurumu
- 2-Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü

Tablo 3

KİT'LER VE ÜLKEMİZDEKİ ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

KİT'lerin kuruluş gerekçeleri; Özel sektörün giremediği işleri yapmak, özel sektöre öncülük etmek, ekonomik kalkınmayı sağlamak, tekelleri devlet eliyle işletmek, ekonomiyi yönlendirmek ve gelir dağılımını düzenlemek şeklinde özetlenebilir.

Ülkemizde KİT'lerin tarihsel gelişimine dönemler itibarıyla kısaca değinelim

1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

- 15.yy: Top Asithanesi (MKEK)
- 1810: Beykoz Techizatı Askeriye Fabrikası (askeri kundura, çizme, palaska)
- 1835: Feshane fabrikası (çuha, fes, battaniye), İzmit Fabrikası (çuha, asker elbiseliği)
- 1843: Fevaidi Osmaniye (denizyolu işletmeciliği)
- 1845: Hereke Fabrikası (kadife, ipekli kumaş)
- 1850: Bakırköy Fabrikası (pamuklu bez)
- 1888: Ziraat Bankası
- 1892: Yıldız Çini Fabrikası

2. 1923 - 1930 Dönemi

- Türkiye Sanayi ve Maden Bankası (1925),
- İş Bankası (1924),
- Emlak ve Eytam Bankası (1926)

3. 1931 - 1950 Dönemi

- Sümerbank
- Etibank
- Devlet Ziraat İşletmeleri

4. 1951 - 1960 Dönemi

- TCDD, PTT, TDİ, DMO (işletme haline dönüştürüldü)
- TPAO, EBK, TDÇİ, SEKA, T.C Turizm Bankası

5. 1961 -1980 Dönemi

- TEK, ÇAYKUR, TEMSAN, TAKSAN, GERKONSAN, İSDEMİR, KBI

Kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT), özelleştirme uygulamalarına baktığımızda, “özelleştirme” iki boyutlu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birincisi, dar anlamda, “Devletin iktisadi faaliyetlerini gerçekleştiren kamu iktisadi teşebbüslerinin yani KİT’lerin mülkiyetinin özel sektöre devredilmesi”dir.

İkincisi, geniş anlamda ise, “devletin iktisadi faaliyetlerinin azaltılması ya da bu fonksiyonunun tümüyle serbest piyasa koşullarına devredilmesi”dir. “Geniş” anlamdaki özelleştirme uygulamaları ile; KİT’lerin yönetim ve mülkiyetinin özel kesime devredilmesi dışında, kamu hizmetlerinin özel kesime ihale edilmesi, kamu hizmetlerinin fiyatlandırılması, kurumsal serbestleşmenin (deregülasyon) sağlanması da gündemdedir.

Türkiye’de özelleştirmenin kilometre taşları şöylece özetlenebilir:

- 1984, 2983 sayılı Kanun’un yürürlüğe girmesi
- 1985, The Morgan Bank’a “Özelleştirme Ana Planı” hazırlanması
- 1985, Özelleştirme uygulamalarına yarım kalmış tesis satışları ile başlanması
- 1986, 3291 sayılı Kanun ile özelleştirme kapsamının genişletilmesi
- 1987, Küçük ölçekli işletmelerin satışı
- 1987, Çelik Halat ve Çukurova Elektrik hisselerinin İMKB’de satışı
- 1988, TELETAŞ’ın halka arzı ile 40.000 kişinin hissedar yapılması
- 1989, Beş büyük çimento fabrikasının satışı
- 1990, ERDEMİR hisselerinin halka arzı
- 1990-1994, Dört büyük KİT’in halka arzı (PETKİM, TÜPRAÇ, POAŞ, THY) ve İMKB’de yoğun satışlar yapılması
- 1992, Çaybank’ın özelleştirilmesi
- 1994, 4046 sayılı Kanun’un yürürlüğe girmesi
- 1994, TOFAŞ hisselerinin yurtdışı piyasalarda satışı
- 1995, Karabük Demir Çelik’in yöre esnafı ve çalışanların ortak girişimine “1 TL” karşılığı satışı

1997, Türkiye Denizcilik İşletmeleri'ne ait limanların işletme hakkı devri yöntemiyle özelleştirilmeye başlanması

1997-1998, Kamu bankalarının özelleştirilmesi (Etibank, Anadolubank ve Denizbank)

1999, Özelleştirme kavramının Anayasa'da yer alması

2000, Petrol Ofisi'nin özelleştirilmesi

2004, Elektrik dağıtımının özelleştirme programına alınması

2005, TÜRK TELEKOM, TÜPRAŞ, ERDEMİR'in özelleştirilmesi

2005, Araç Muayene İstasyonlarının, Mersin Limanı'nın ihalesi ve TEKEL'e ait alkollü içkiler bölümünün satışı

2006, Emekli Sandığı'na ait otellerin satışı

2007, Otoyol ve köprülerin özelleştirme programına alınması

1985 yılında hazırlanan "Özelleştirme Ana Planı"na göre; özelleştirmenin amaçları, öncelik sırasına göre, şöyle belirlenmiştir:

1-Pazar güçlerinin ekonomiyi harekete geçirmesine imkân verilmesi,

2-Verimliliğin ve randımanın artırılması,

3-Malların ve hizmetlerin kalite, miktar ve çeşitliliğinin artırılması,

4-Halka açık şirketlerin teşvik edilmesi,

5-Sermaye piyasalarının geliştirilmesinin hızlandırılması,

6-Hazinenin KİT'lere sağladığı mali desteğin asgariye indirilmesi,

7-KİT'ler tarafından uygulanan tekelci fiyatlandırma ve dolaylı vergilendirmenin azaltılması,

8-Kamu görevlilerinin politika ve yönetmelik konularında çalışmalarına izin verilmesi,

9-Modern teknoloji ve yönetim tekniklerinin cezbedilmesi,

10-Çalışanlara hisse senedi vermek suretiyle iş verimliliğinin artırılması,

11-Kamu ve özel sektör kuruluşları arasındaki dengenin değiştirilmesi,

12-Yabancı yatırımlarla uluslararası ekonomik ve politik bağların kuvvetlendirilmesi,

13-Mevcut sermaye yatırımlarındaki iç karlılığın artırılması,

14-Devlete gelir sağlanması.

Amaçları dikkatle incelediğimizde; birinci amacın pazar güçlerinin harekete geçirilmesine imkân verilmesi, KİT'ler ile özel sermayenin paralel hale getirilmesi olduğunu görürüz. En son amaç ise, devletin gelir sağlamasıdır.

Ana planda özelleştirilecek kurumlar birinci, ikinci, üçüncü öncelik sırasına göre sıralanmış; alt başlıklar halinde kurum ve kuruluşlar aşağıdaki şekilde gruplandırılmıştır.

BİRİNCİ ÖNCELİK

I. Tamamen Satılabilecek KİT'ler

1. TURBAN
2. THY
3. USAŞ
4. Seçilmiş iştirakler

II. Çoğunluk Payı Satılabilecek KİT'ler

1. YEMSAN
2. ÇİTOSAN

III. Bir Kısmı Satılabilecek KİT'ler

1. TİGEM
2. TPAO
3. ETİBANK

İKİNCİ ÖNCELİK

I. Bazı Bölümleri Satılabilecek Geri Kalan Kısımları ise Rehabilitasyona Tabi Tutulacak KİT'ler.

1. SÜMERBANK
2. TSEK

II. Tedricen Özelleştirilecek KİT'ler

1. PTT
2. TEK

III. Özelleştirilmesi Muhtemel KİT'ler

1. EBK
2. TKİ
3. MKEK
4. T.GEMİ SAN. A.Ş.
5. ORÜS

IV. Devlet Desteği İle Özelleştirilebilecek KİT'ler

1. ÇAYKUR
2. T.ŞEKER FAB. A.Ş.
3. SEKA
4. PETKİM
5. TÜGSAŞ
6. TDÇİ
7. ASOK
8. TTK

ÜÇÜNCÜ ÖNCELİK

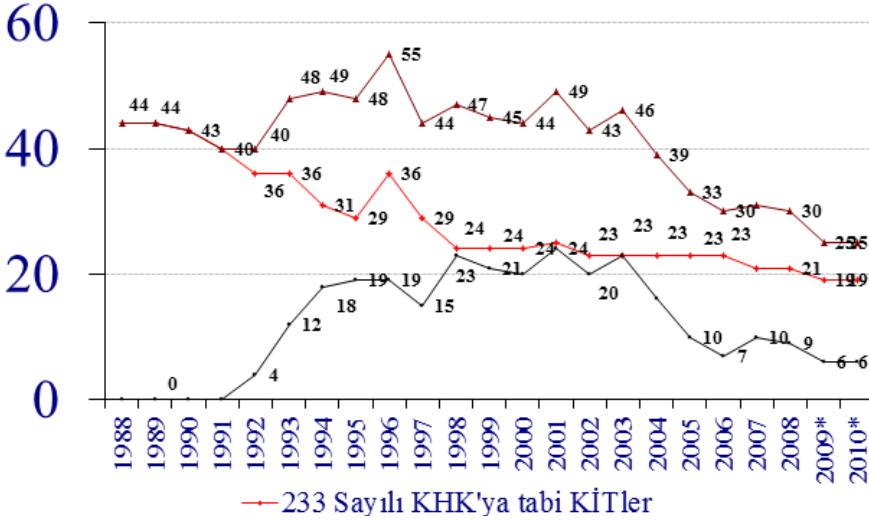
I. Kamu Hizmeti Yapan KİT'ler

1. DMO
2. T.DENİZCİLİK İŞL.
3. TCDD
4. DHMİ
5. TMO
6. TZDK
7. TUSAŞ

Bu listede yer alan Yem Sanayii Türk A.Ş. (YEMSAN), Uçak Servis A.Ş. (USAŞ), Türkiye Ziraî Donatım Kurumu (TZDK), Orman Ürünleri Sanayi Kurumu A.Ş. (ORÜS), Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş. (SEKA), Petrokimya Holding A.Ş. (PETKİM) tümüyle özelleştirildi, artık yoklar. Kocaeli'nde SEKA fabrikasının yerinde şimdi devasa bir yeşil alan bulunuyor.

1988-2010 yılları arasındaki KİT sayılarını incelediğimizde sayılarda önemli bir azalma görülmektedir (Grafik 1). 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye (KHK) tabi KİT'ler 44'ten 19'a, 4046 Sayılı Özelleştirme Kanunu'na tabi KİT'ler 24'ten 6'ya, toplam KİT sayısı 55'ten 25'e düşmüştür.

Grafik 1. KİT Sayıları (1988 - 2010)

(*) Kamu bankaları ve bağlı ortaklıklar ile tasfiye halindeki ve ticari faaliyeti olmayan kuruluşlar hariçtir.

KİT'lerin sayıları birçok resmi belgede yer almakta, güncel olarak Türkiye'de kaç tane KİT ya da kamu sermayeli kuruluş var, bu belgelerden gerekli verilere ulaşılabilmektedir Tablo 4'de Hazine ve Maliye Bakanlığı 2019 verileri yer almaktadır. Burada yıllara göre hazine ya da özelleştirme portföyesine göre KİT sayıları görülebilir.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, ayrıca kamu işletmeleri raporlarını düzenli olarak yayınlamaktadır. Bu raporlarda hangi KİT'in sermayesi ne kadar, harcamaları nedir gibi bilgilere ulaşabilmektedir (Tablo 5,6).

(31.12.2006 itibarıyla - Milyon YTL)			
KİT'ler	Nominal Sermaye	Ödenmiş Sermaye	Hazine Payı (%)
MKEK	300	231	100,0
ETİ MADEN	100	89	100,0
TTK	3.000	2.926	100,0
TKİ	360	360	100,0
EÜAŞ	1.300	1.300	100,0
TEİAŞ	330	326	100,0
TETAŞ	179	73	100,0
TPAO	950	950	97,0
BOTAŞ	1.830	1.830	100,0
TMO	961	961	100,0
ÇAYKUR	469	465	100,0
TİGEM	300	269	100,0
DMO	26	26	100,0
TCDD	8.000	6.089	100,0
PTT	800	731	100,0
DHİİ	1.700	376	100,0
KIYEM	42	42	100,0
SÜMER HALI	50	37	100,0
EBK	400	332	100,0
TŞFAŞ	1.600	1.534	99,9
KİT TOPLAMI	22.697	18.947	
T.C.ZİRAAT BANKASI	2.500	2.222	100,0
T.H.T.EMLAK BANKASI	750	749	100,0
T. KALKINMA BANKASI	160	160	99,0
EXİMBANK	1.000	929	100,0
KAMU BANKALARI TOPLAMI	4.410	4.060	
TÜRKSAT	438	438	100,0
TÜRK TELEKOM	3.500	3.500	45,0
GENEL TOPLAM	31.046	26.945	

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 5

Tablo 1: Hazine ve Maliye Bakanlığı Portföyü¹² Sermaye Durumu (31/12/2018 itibarıyla, Milyon TL)

Kamu İşletmeleri	Nominal Sermaye	Ödenmiş Sermaye	Ödenmiş Sermaye Oranı (%)	Hazine Payı (%)
BOTAŞ	4.625,0	4.145,0	89,6	100,0
EÜAŞ	14.000,0	11.579,2	82,71	100,0
TEİAŞ	5.000,0	5.000,0	100,0	100,0
TKİ	1.000,0	1.000,0	100,0	100,0
TTK	11.500,0	10.245,0	89,0	100,0
TPAO	5.200,0	3.717,8	71,5	100,0
ETİ MADEN	600,0	600,0	100,0	100,0
TCDD	74.500,0	65.768,9	88,2	100,0
DHMI	5.250,0	3.987,0	75,9	100,0
KEGM	51,1	51,1	100,0	100,0
ESK	1.030,0	1.004,0	97,4	100,0
TİGEM	2.575,0	2.320,7	90,1	100,0
TMO	2.550,0	2.550,0	100,0	100,0
ÇAYKUR	2.545,0	2.043,4	80,2	100,0
DMO	130,6	82,9	63,5	100,0
MKEK	675,0	675,0	100,0	100,0
TEMSAN	282,5	275,0	97,4	100,0
TEDAŞ	22.000,0	19.314,6	87,8	100,0
KİT TOPLAMI	153.514,2	134.359,6	87,5	
T. EMLAK KATILIM BANKASI	750,0	749,0	99,9	100,0
T. KALKINMA VE YATIRIM BANKASI	495,4	495,4	100,0	99,1
İHRACAT KREDİ BANKASI A.Ş.	10.000,0	6.350,0	63,5	100,0
T.C. MERKEZ BANKASI ¹³	0,0	0,0	100,0	55,1
KAMU SERMAYELİ BANKALAR TOPLAMI	11.245,4	7.594,4	67,5	
TRT	182,0	182,0	100,0	100,0
AOÇ ¹⁴	0,0	0,0	100,0	100,0
ANADOLU AJANSI	0,5	0,5	100,0	47,8
TÜRK TELEKOM	875,0	875,0	100,0	25,0
DİĞER KURULUŞLAR TOPLAMI	1.057,5	1.057,5	100	
GENEL TOPLAM	165.817,1	143.011,5	86,2	

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı ve ilgili kuruluşlar

¹² 2017 yılı Raporunda bu tabloda yer alan ve özel hukuk hükümlerine tabii olan T.C. Ziraat Bankası, TÜRKİSAT, PTT ve BİST Türkiye Varlık Fonuna (TVF) devredildiğinden tablodan çıkarılmışlardır. Ancak, TVF'ye devredilen KİT statüsündeki BOTAŞ, ÇAYKUR, ETİ MADEN, TİMO 255 sayılı KHK'ye tabiyetinin devam etmesi nedeniyle tabloda muhafaza edilmiştir.

¹³ TOMBH'nin sermayesi 15.790,70 TL olup tamamı ödenmiştir.

Tablo 6

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB)'nin 2019 ÖİB Özelleştirme Portföyü kapsamındaki KİT'ler şunlardır:⁶

1. PROJE GRUP BAŞKANLIĞI PORTFÖYÜ (Araziler, TŞFAŞ)

⁶ <https://www.oib.gov.tr/portfoy-listesi>

2. PROJE GRUP BAŞKANLIĞI PORTFÖYÜ

(Araziler, İştirakler- Milli Reasürans Türk A.Ş , Compañie Financiere Ottomane S.A. - ADÜAŞ)

3. PROJE GRUP BAŞKANLIĞI PORTFÖYÜ

(EÜAŞ - Santraller)

4. PROJE GRUP BAŞKANLIĞI PORTFÖYÜ

(Araziler)

5. PROJE GRUP BAŞKANLIĞI PORTFÖYÜ

(Türkiye Denizcilik İşletmeleri AŞ - Limanlar)

6. PROJE GRUP BAŞKANLIĞI PORTFÖYÜ

(Maliye Hazinesi Arazileri ve çeşitli KİT Arazileri, SGK İştirak Hisseleri)

7. PROJE GRUP BAŞKANLIĞI PORTFÖYÜ

(Araziler, ADÜAŞ- Santral ve İştirakler, SÜMER HOLDİNG AŞ)

8. PROJE GRUP BAŞKANLIĞI PORTFÖYÜ

(Araziler)

9. PROJE GRUP BAŞKANLIĞI PORTFÖYÜ

(Araziler)

10. PROJE GRUP BAŞKANLIĞI PORTFÖYÜ

(Araziler, Doğusan Boru Sanayii ve Ticaret AŞ, Otoyol ve Köprüler, TÜRK TELEKOM)

Kapatılarak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlanan Devlet Personel Başkanlığı (DPB)'na bağlı KİT ve Özelleştirme Dairesi Başkanlığı'na göre; 2019 yılında "Kamu Sermayeli Kuruluşlar"ın sınıflandırılması şöyledir (Tablo 7):⁷ Burada KİT'ler ikiye ayrılmaktadır. 16 tane iktisadi devlet teşekkülü, 2 adet de kamu iktisadi kuruluşu dışında, Vagon Sanayi ve TCDD gibi bağlı ortaklıklar mevcuttur.

⁷ <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/daire-baskanliklari/kit-ve-ozellestirme-dairesi-baskanligi/kit-ve-ozellestirme-dairesi-baskanligi-kamu-sermayeli-kuruluslar>

1. Kamu İktisadi Teşebbüsleri
  - A. İktisadi Devlet Teşekkülleri
  - B. Kamu İktisadi Kuruluşlar
  - C. Bağlı Ortaklıklar
2. 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun'u Kapsamındaki Kuruluşlar
3. Kamu Sermayeli Bankalar
4. Münhasır Statülü Kamu Sermayeli Kuruluşlar
5. Mahalli İdarelere Ait Şirketler
  - A. Belediye İktisadi Teşekküller
  - B. İl Özel İdarelerine Ait Şirketler
6. Diğer Kamu Sermayeli Kuruluşlar

Devlet Personel Başkanlığı, 2019		HZM, ÖİB
1. Kamu İktisadi Teşebbüsleri		
A. İktisadi Devlet Teşekkülleri		
1	Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. (TEDAŞ) Genel Müdürlüğü	
2	Türkiye Elektromekanik Sanayii Genel Müdürlüğü (4857- kapsam dışı personel)	
3	Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü	
4	Devlet Malzeme Ofisi Genel Müdürlüğü	
5	Elektrik Üretim A.Ş. Genel Müdürlüğü	
6	Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü	
7	Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü	
8	Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu Genel Müdürlüğü	
9	T.C. Devlet Demiryolları İşletmesi Genel Müdürlüğü	
10	Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü Genel Müdürlüğü	
11	Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü	
12	Türkiye Elektrik İletim A.Ş. Genel Müdürlüğü	
13	Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Genel Müdürlüğü	
14	Türkiye Taşkömürü Kurumu Genel Müdürlüğü	
15	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Genel Müdürlüğü (4857- kapsam dışı personel)	
16	Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. Genel Müdürlüğü (4857- kapsam dışı personel)	
B. Kamu İktisadi Kuruluşları		
17	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü	DHMI
18	Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü (4857- kapsam dışı personel)	KIYEM
C. Bağlı Ortaklıklar		
1	Türkiye Vagon Sanayi A.Ş. Genel Müdürlüğü (TCDD)	
2	Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayii A.Ş. Genel Müdürlüğü (TCDD)	
3	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Taşımacılık Anonim Şirketi (TCDD)	
4	Türkiye Demiryolu Makineleri Sanayii A.Ş. Genel Müdürlüğü (TCDD)	
5	Çayırhan Enerji ve Madencilik Proje Anonim Şirketi (EÜAŞ)	
6	Türk Sudan Uluslararası Tarım ve Hayvancılık Anonim Şirketi (TİGEM)	

Tablo 7

2. 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun'u Kapsamındaki Kuruluşlar	
1	Sümer Holding A.Ş. Genel Müdürlüğü SÜMER HOLDİNG
2	Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş. Genel Müdürlüğü TDI
3	Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Genel Müdürlüğü TŞFAŞ
4	TP Petrol Dağıtım A.Ş. Genel Müdürlüğü ?
3. Kamu Sermayeli Bankalar	
1	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası A.Ş. Başkanlığı
2	İller Bankası A.Ş. Genel Müdürlüğü
3	Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Müdürlüğü
4	Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş. (Türk Eximbank) Genel Müdürlüğü
5	T.C. Ziraat Bankası A.Ş. Genel Müdürlüğü
6	Türkiye Halk Bankası A.Ş. Genel Müdürlüğü
7	Türkiye Vakıflar Bankası Anonim Ortaklığı Genel Müdürlüğü
4. Münhasır Statülü Kamu Sermayeli Kuruluşlar	
1	Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü
2	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Genel Müdürlüğü
3	Türksat Uydu Haberleşme ve Kablo TV İşletme A.Ş. Genel Müdürlüğü
4	Borsa İstanbul A.Ş. Genel Müdürlüğü
5	Enerji Piyasaları İşletme A.Ş. Genel Müdürlüğü
6	Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü
7	Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü
8	Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü
9	Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü
5. Mahalli İdarelere Ait Şirketler	
A. Belediye İktisadi Teşekkülleri	
B. İl Özel İdarelerine Ait Şirketler	
6. Diğer Kamu Sermayeli Şirketler	

Tablo 7,2

DPB 2019 yılı verilerine göre Türkiye’de 7 adet “Kamu Sermayeli Banka” mevcuttur. Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketi (PTT), Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Türksat Uydu Haberleşme Kablo TV ve İşletme A.Ş. (TÜRKSAT), Anadolu Ajansı (AA), Varlık Fonu gibi 9 adet “Münhasır Statülü Kamu Sermayeli Kuruluşlar” var. “Mahalli İdarelere Ait Şirketler”; Belediye İktisadi Teşekkülleri (BİT) ile İl Özel İdarelerine Ait Şirketler olarak ikiye ayrılmaktadır.

Resmi belgeler incelendiğinde mevcut KİT’ler hakkında farklı kurumların verileri arasında uyumsuzluklar söz konusudur.

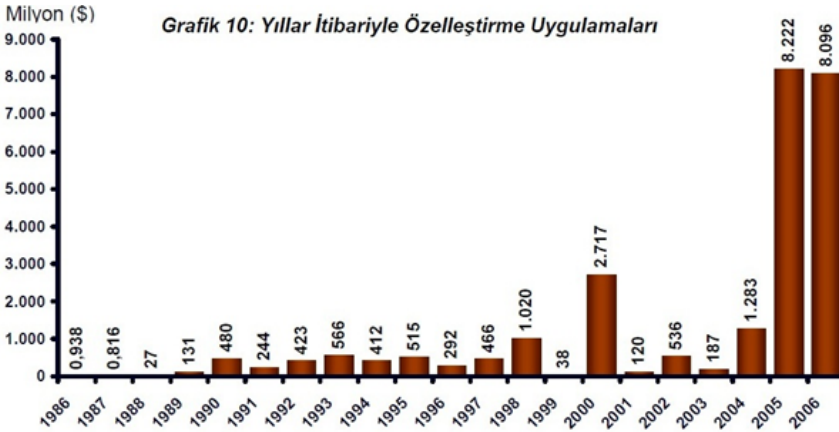
Örneğin; Hazine ve Maliye Bakanlığının web sayfasında ilan edilmeyen ama Devlet Personel Başkanlığı sayfasında yer alan iki bağlı ortaklık daha bulunmaktadır. Bunlar; Çayırhan Enerji Yönlendirme Anonim Şirketi ile Sudan'da TİGEM tarafından kurulan Türk Sudan Uluslararası Tarım ve Hayvancılık Anonim Şirketi'dir.

Yine Tablo 7'de görüleceği gibi, 4046 Sayılı Kanun'a tabi KİT'ler kapsamında Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na göre 3 adet, Devlet Personel Başkanlığı'na göre 4 kurum var.

Özelleştirme İdaresi'nin 2019 portföyüne baktığımızda, diğer belgelerle ortaklıklar yanında, örneğin ADÜAŞ, EÜAŞ, Türk Telekom Hazine'de başka portföyde olmasına rağmen, burada Özelleştirme İdaresi'nin portföyünde gözükmemektedir.

Özetle; sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için kurumlar arasında uyumlu güncel bir envantere gereksinim olduğunu belirtmek isteriz.

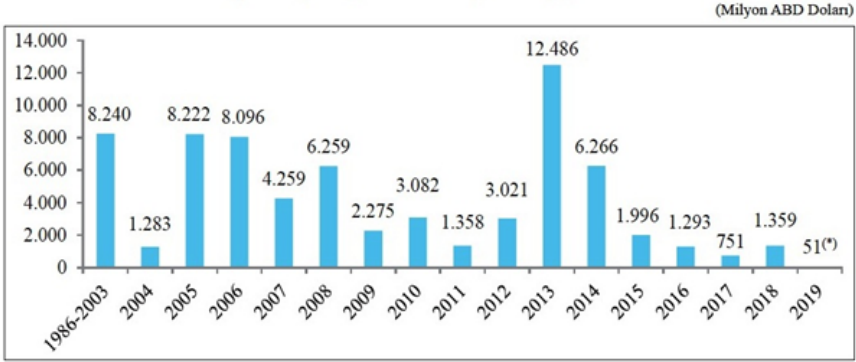
Yıllar itibarıyla özelleştirme uygulamalarına bakılınca önceki yıllarda özelleştirmelerin düşük düzeyde seyrettiğini görmekteyiz (Grafik 2, 3). 1994 yılında Özelleştirme Kanunu'nun çıkması, 1999'da özelleştirme kavramının Anayasaya girmesi ile 2005 yılından sonra özelleştirme uygulamaları hızlanmıştır. 2014 yılında sonra belirgin bir azalma söz konusudur.

Grafik 2

1994 - 3046 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesi

1999 - Özelleştirme kavramının Anayasa'da yer alması

Grafik 1: Yıllar İtibarıyla Gerçekleştirilen Özelleştirme Uygulamaları

*2019 yılı uygulama tutarı 27/8/2019 tarihi itibarıdır

Grafik 3

Başlangıç aşamasındaki dönemsel düşüklüğün nedenlerine baktığımızda; açılan davalar, Anayasa'daki boşluklardan faydalanarak iptal edilen özelleştirmeler karşımıza çıkmaktadır.

Özelleştirme işlemlerini iptal eden yargı kararlarından bazı örnekleri şöyle özetleyebiliriz: İmtiyaz sözleşmesinin Danıştay denetiminden geçirilmemiş olması (Aktaş I, ENKA Doğalgaz), Rekabet ortamının sağlanmamış olması (Aktaş II, Tüpraş %65.76 hisse satışı), Özelleştirme Kanunu'na veya şartnameye aykırı işlemler (Tüpraş, %14.67 hisse satışı), Kapasite veya yatırım hedef veya taahhütlerinin belirlenmemiş olması (İskenderun Limanı, Seydişehir Alüminyum), Yanlış değerlendirme yönteminin kullanılmış olması (SEKA), Değer tespiti bir kez yapıldıktan sonra, ortamda, satılan varlığın değerini etkileyecek bir değişikliğin olması, bunun yerine yeniden değer tespit yapılmasının gerekli görülmesi (Başak Sigorta).

Özelleştirmeye karşı mücadelede yargı süreci için Prof. Dr. Mümtaz Soysal şöyle diyordu; *“Hukuk mücadelesi artçı muharebedir ama bir savaşı kazanmak için topyekûn siyasi mücadele gerekir. Dolayısıyla savaşın kazanılması için siyasi boyutu es geçerek sadece hukuka güvenmek, mücadelenin eksik kalması demektir.”*

BİRİNCİ OTURUM “KÜRESELLEŞMENİN ÖNEMLİ ARACI, ÖZELLEŞTİRME”

Şekil 1

Bunlar, dış güçlerin de sıkıştırmasıyla Türkiye’de başlatılan özelleştirme furçasına karşı bizlerin vermeye çalıştığımız ve bu yüklenişini durdurmaya olmasa bile hiç olmasa yavaşlatmaya, geciktirmeye yönelik birer “artçı muharebesi” sayılabilir. Ancak, savaşlar gibi savaşımalar da artçı muharebeleriyle kazanılmaz, “muntazam ordu”ların yürüteceği büyük siyasal savaşlarla kazanılır. Çünkü karşı taraf artçı muharebelerini etkisiz kılabilecek kadar güçlüdür ve size bütün gücüyle yüklenmektedir. Yaşadığımız olay budur.

Nitekim, biz Anayasa’daki ve yasalardaki kurallara dayanarak iktidarların ya da yönetimlerin kararlarını iptal ettikçe, yürürlüğünü ya da yürütülmesini durdurmaya çalışırken, onlar da bizim bulduğumuz eksiklikleri ya da gedikleri gidermeye başlamaktadırlar. Biz “Anayasamızda kamu yararı ve kamu hizmeti kavramı var; hattâ ‘kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan malların kamulaştırılmasına’ ya da ‘kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde, hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüslerin devletleştirilmesine’ ilişkin kurallar konmuş diyerek özelleştirme girişimlerine karşı çıkıyorduk. Anayasa Mahkemesi de “Anayasamızda sadece devletleştirme var, özelleştirme yok” diyerek, kamu mülkiyetinin özele devredildiği durumlarda aynı kuralları bir çeşit “tersine simetri”yle uygulamakta, kamu malı satışa çıkarıldığında alanların gerçek bedeli ödemelerini, bu değer için de önceden bilinmesi gerekli kesin ölçüt ve kuralların konmasını zorunlu saymaktaydı.

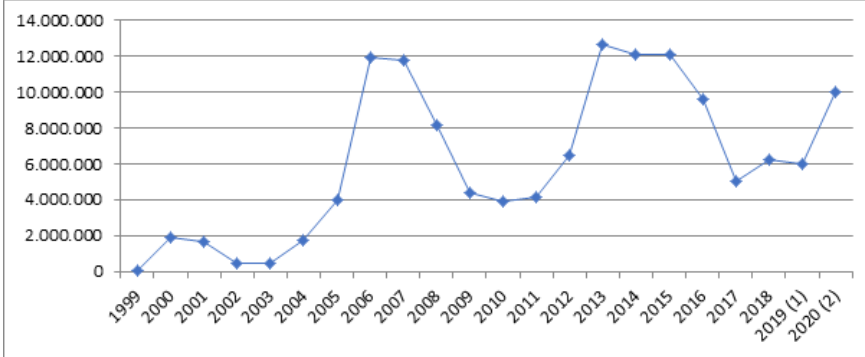
Bunun üzerine karşı tarafın bulunduğu çare, Anayasa 1999 Ağustosunda değişikliğine gitmek oldu: Anayasa’nın devletleştirmeye ilişkin 47. maddesindeki başlığa “özelleştirme” sözcüğü eklendi ve ayrıca, “Devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzelkişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir” diyen bir fıkra getirildi. Böylece, özelleştirme “anayasal” duruma sokulmuş oluyordu.

Eğer o zaferin kazanılması hukukun sağladığı bu olanak sayesinde kolaylaşacaksa, o zaman hukuk iyi kullanmak, o konuda donanımlı olmak ve en önemlisi, bu mücadeleyi onunla doğrudan doğruya ilgili kuruluşlar eliyle yürütmek gerekiyor. Dolayısıyla, özelleştirme yapılan alanlarla ilgili meslek kuruluşlarımızın, sendikalarımızın hukuk konusunda çok iyi donanımlı görevliler bulundurmaları zorunludur.

Ama, bu artçı muharebelerini yapacak olan hukukçular bilmelidirler ki, işin asıl önemli boyutu “siyasal”dır; hukuk o noktada siyasallaşmakta, Özal’ların, Çiller’lerin elinde oyuncak olmaya itilmektedir. İşin kötüsü, onlara katılan, onlarla koalisyona girmiş sol, daha doğrusu solda sanılan siyasal kuruluşlar da var. Zaman zaman onların ekmeğine yağ sürmüşler, onlarla uzlaşma içine girmişler. Bu çeşit uzlaşmaların oy getirmediğini, tersine oy kaybettirdiğini anlatabilirsek, belki savaşımı daha kolay kazanabiliriz; çünkü politikacının en korktuğu şey, oy kaybetmektir. Aynı şeyleri halka da anlatmak, konuyla doğrudan ilgili gözükmeyen başka kuruluşları da bu konuda “militanlaşmak”, savaşımın kazanılmasını daha da kolaylaştıracaktır. Bu bakımdan, küçük salonların ötesinde, mitingler,büyük eylemler yoluyla halk yığınlarına anlatmak gerekiyor ki, savaşımın bir hukuk boyutu olmakla birlikte, siyasal boyut önünde hukuka yüzde yüz güvenmek, mücadeleyi eksik bırakmak demektir.

26-27 Mayıs 2005 tarihinde TMMOB, TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, DİSK, KESK ve KİGEM ile birlikte gerçekleştirilen “20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği” adlı Sempozyum’da da bizlerle birlikte olan Mümtaz Sosyal hocamızı bir kez daha saygıyla özlemle anıyoruz.

Özelleştirme gelirleri belli dönemlerde yüksek, belli dönemlerde düşük gerçekleşmiştir⁸ (Grafik 4). 2020 yılına kadar 10 milyar dolarlık özelleştirme öngörülmektedir.

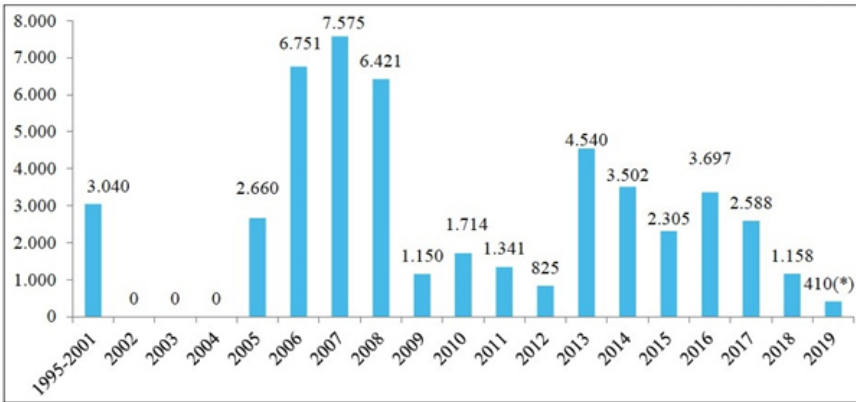

Grafik 4

Gerçekleşen özelleştirme gelirlerinden bir kısmı hazineye yatırılrsa da bir kısmı hiç yatırılmamıştır (Grafik 5).

Grafik 2: Yıllar İtibarıyla Özelleştirme Fonu’ndan Hazineye Yapılan Aktarmalar (*)

(Milyon ABD Doları)

*27/8/2019 tarihi itibarıyla.

Grafik 5

⁸ <http://www.sbb.gov.tr/resmi-istatistik-programina-katkilarimiz/>

Özelleştirmenin asıl amaçlarını şöyle özetleyebiliriz:

1. Özelleştirme yoluyla sermayeye yeni değerlendirme alanlarının açılması
2. Özelleştirmenin sağladığı rantlardan doğrudan yararlanma çabası
3. Sermayenin daha yüksek kâr oranlarına geçişi
4. Esnek üretim ve esnek istihdama geçiş
5. Kamu harcamalarının yol açabileceği vergi zorlamasının hedefi olmaktan kurtulmak
6. Devletin iç borçlanma nedeniyle mali piyasalara fazlaca başvurması sonucu faiz hadlerinin yükselmesi ve özel sermayenin mali piyasalardan dışlanmasının önlenmesi
7. Kredi, Teşvik ve Sübvansiyonlara öncelikle ulaşabilme mücadelesi
8. Devletin ekonomik ve kamusal hizmet alanlarından çekilmesi sonucu ideolojik savaşın kazanılması

Asıl amaçlarda kamusal işlerin özel sektöre devri yanında, asıl önemli olan devletin ekonomik ve kamusal hizmet alanlarından çekilmesi sonucu sermayenin “ideolojik savaş”ı kazanmasıdır.

Buna izin vermemek gerekmektedir.

TÜRKİYE’DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI VE TMMOB

TMMOB; Genel Kurul Sonuç Bildirgeleri’nden, Çalışma Programları’na, Sempozyumlardan Kongrelere ve Kurultaylara, Basın Açıklamalarından Mitinglere varana dek her alanda özelleştirme karşıtı mücadeleye katkı vermiş, TEKEL Direnişi’nden, Cerattepe’ye kadar dayanışma faaliyetlerinin ve hukuki süreçlerin içinde yer almıştır.

TMMOB; bu etkinlikler dışında üç adet Özelleştirme Sempozyumu gerçekleştirmiştir.⁹

<http://www.tmmob.org.tr/yayin/tmmob-turkiyede-ozellestirme-gercegi-sempozyumu-iii>; <http://www.tmmob.org.tr/yayin/turkiyede-ozellestirme-gercegi-sempozyumu-2>; <http://www.tmmob.org.tr/yayin/20-yilinda-ozellestirme-gercegi-sempozyumu>

Şekil 2

TMMOB; Özelleştirme Karşıtı Platform (ÖKP) içinde birçok örgütle birlikte mücadele etmiştir. Bileşenleri; Türkiye Enerji, Su ve Gaz İşçileri Sendikası (TES-İŞ), Türkiye Maden İşçileri Sendikası (T. MADEN-İŞ), Genel Maden İşçileri Sendikası (GENEL MADEN-İŞ), Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası (Petrol-İŞ), Enerji, Sanayi ve Maden Kamu Emekçileri Sendikası (ESM), Türkiye Devrimci Maden Arama ve İşletme İşçileri Sendikası (Dev Maden-Sen), TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, TMMOB Kimya Mühendisleri Odası, TMMOB Maden Mühendisleri Odası, TMMOB Metalurji Mühendisleri Odası, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası, Tüketici Hakları Derneği (THD) olan ÖKP, tarihe ciddi notlar bırakan çok önemli bir platformdur. Süreç içerisinde Platform dağılmıştır.

TMMOB; süreç içinde kurulan Emek Platformu (EP) içinde de birçok örgütle birlikte mücadele etmiştir. Bileşenleri; TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, DİSK, KESK, TÜRKİYE KAMU-SEN, MEMUR-SEN, BASK, TÜRKİYE İŞÇİ EMEKLİLERİ DERNEĞİ, TÜM İŞÇİ EMEKLİLERİ DERNEĞİ, TÜM BAĞ-KUR EMEKLİLERİ DERNEĞİ, TMMOB, TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ, TÜRK DİŞ HEKİMLERİ BİRLİĞİ, TÜRK ECZACILARI BİRLİĞİ, TÜRK TABİPLERİ BİRLİĞİ, TÜRK VETERİNER HEKİMLERİ BİRLİĞİ, TÜRMOB olan EP, tarihe ciddi notlar bırakan çok önemli bir platformdur.

26 Eylül 2002 tarihli Emek Platformu Programı'nda¹⁰ şu tespitlere yer verilmiştir; *“Öncelikle, siyasi iradenin uluslararası sermayeye değil; halka hizmet yönünde belirmesi gerekmektedir.*

¹⁰<https://www.tmmob.org.tr/etkinlik/emek-platformu-2002/emek-platformu-programi-26-eylul-2002>

Örneğin; Makina Mühendisleri Odası, KİT'lerin Özelleştirilmesi ve SEKA Gerçeği Raporu, Erdemir Gerçeği Raporu gibi raporlar yayınlamış, Ulaşım da Demiryolu Gerçeği gibi periyodik raporlar yayınlamaya da devam etmektedir. En son periyodik raporda *“Kaza gibi sunulan Pamukova ve diğer demiryolu cinayetleri, kamu işletmeciliği ve mühendislik bilimlerinin gereklerinin terk edilmesinden kaynaklanıyor”* denilmektedir. Elektrik Mühendisleri Odası, Kamuculuk Yeniden Çalıştayı, Türkiye ve Dünyada Kamu Girişimciliği biri birçok etkinlik gerçekleştirmiş ve raporlar yayınlamıştır. Ziraat Mühendisleri Odası, Şeker Fabrikalarından, kamusal üretimin sorunlarına varana dek birçok rapor yayınlamıştır. Son olarak 12.03.2018 tarihli *“Şeker Fabrikaları Halkındır Satılmaz”* başlıklı Basın Açıklamasında şu tespitlere yer verilmiştir; *“TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası 46. Olağan Genel Kurulu olarak, şeker fabrikalarının özelleştirilmesinden vazgeçilmesini, şeker pancarı tarımının desteklenmesi talebimizi kamuoyu ile paylaşıyor ve Ziraat Mühendisleri Odası olarak bu sürecin takipçisi olacağımızı ifade ediyoruz.”*

TMMOB ve Odalarımız bu mücadele içinde eylemlilikler, raporlar ve çalıştayların yanında birer hukuk bürosu gibi çalışmaktadır. TİGEM'lerin, TEKEL'in özelleştirilmesinde doğrudan müdahil olmuşlardır. Yürütmeyi durdurma kararları alınmasını sağlamışlardır. En son 14 Şeker Fabrikasının özelleştirilmesine karşı ZMO tarafından 6 Nisan 2018 tarihinde dava açılmış, 20 Temmuz 2018 tarihinde yürütmeyi durdurma talebimiz reddedilmiştir.

TARIM SEKTÖRÜ ÖZELLEŞTİRMELERİ VE ZMO HUKUK MÜCADELESİ

- Tarım-ış Sendikası'nın Dalaman TİGEM ile İlgili Bakanlar Kurulu Kararı'na Karşı Açtığı Davaya Müdahil Olmak İçin Dilekçe Verdik - 22.07.2005
- Tarım-ış Sendikası'nın Atatürk Tarım İşletmesi'nin Tasfiyesine İlişkin Başbakanlık Ypk Kararına Karşı Açtığı Davaya Müdahil Olmak İçin Dilekçe Verdik - 22.07.2005
- Oda'mız, Dalaman TİGEM Arazisini "Turizm Bölgesi" İlan Eden Kararın İptali İçin Açılan Davaya Müdahil Oldu – 25.10.2005
- Oda'mız TİGEM 'e Bağlı Atatürk Tarım İşletmesi'nin Tasfiye Edilmesine İlişkin Ypk Kararının İptali İçin Açılan Davaya Müdahil Oldu - 25.11.2005
- TİGEM Atatürk Tarım İşletmesi'nin Tasfiye Edilmesi Kararının İptali İçin Açılan Davada, Davanın Cevabına Karşı Cevap - 14.11.2005
- Bursa 2. İdare Mahkemesi, TİGEM Atatürk Tarım İşletmesi ile İlgili Davada, Davalı İdareden Bilgi-belge İstenmesine Karar Verdi - 31.01.2006
- Danıştay, Dalaman TİGEM 'in Turizm Bölgesi İlan Edilmesine Karşı Açılan Davada, Yürütmeyi Durdurma İstemini Reddetti - 07.03.2006
- Atatürk'ün Kurduğu Yalova Tarım İşletmesini Tasfiye Etmeyi Amaçlayan Ypk Kararının Yürütmesi Durduruldu, 22.06.2006
- Atatürk Tarım İşletmesi'nin Tasfiye Edilmesine Karşı Açılan Davaya, Yalova Belediye Başkanlığı'nın Davalı Yamada Katılması Kararı, 27.12.2006
- Dalaman TİGEM 'in Turizm Bölgesi İlan Edilmesine Karşı Açılan Davada, Danıştay 6. Dairesi'nin Yürütmeyi Durdurma İstemini Reddeden Kararı, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'na Bozuldu, 08.01.2007
- Atatürk'ün Kurduğu Yalova Tarım İşletmesini Tasfiye Etmeyi Amaçlayan Ypk Kararı İptal Edildi!, 03.02.2007
- Danıştay, Dalaman TİGEM 'in Turizm Bölgesi İlan Edilmesine Karşı Açtığımız Davada, Yürütmenin Durdurulması İsteminin, Keşif Ve Bilirkişi İncelemesi Yapıldıktan Sonra Değerlendirilmesini Kararlaştırdı, 25.03.2007
- Dalaman TİGEM ile İlgili Açtığımız Davada Görevlendirilen Bilirkişi, Çiftlik Arazisinin Turizm Bölgesi İlan Edilmesinde Kamu Yararı Bulunmadığını, Tersine Bu Kararın Telifsiz Olanaksız Zararlara Yol Açacağını Bildirdi, 05.07.2007
- Danıştay 10. Dairesi Yalova TİGEM 'in Kapatılmasını İptal Eden Karara Karşı Yapılan Temyiz Başvurusunu, Karşı Tarafın Yanıtını Aldıktan Sonra İnceleyecek, 24.07.2007
- Danıştay 6. Dairesi, Dalaman TİGEM Arazilerinin Turizm Bölgesi İlan Edilmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararının Yürütmesini Durdurdu, 18.09.2007
- Dalaman TİGEM 'i Turizm Bölgesi İlan Eden Bakanlar Kurulu Kararının Yürütmesinin Durdurulmasına Karşı Yapılan İtiraz Da Reddedildi, 19.03.2008
- TEKEL Sigaranın Özelleştirilmesinin İptali Ve Yürütmesinin Durdurulması İçin Dava Açtık, 26.06.2008
- Yalova Atatürk TİGEM'in Özelleştirilmesi Kararına Karşı Dava Açtık, 10.10.2008

TARIM SEKTÖRÜ ÖZELLEŞTİRMELERİ VE ZMO HUKUK MÜCADELESİ

- Danıştay 6. Dairesi, Dalaman Tıgem'in Turizm Bölgesi İlan Edilmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararını İptal Etti, 07.01.2009
- Tekel Sigaranın Özelleştirilmesine Karşı Açtığımız Davada, ÖİB'in Cevabı, 22.01.2009
- Başbakanlık, Dalaman Tıgem Arazisinin Turizm Bölgesi İlan Edilmesine İlişkin İşlemi İptal Eden Danıştay'ın Kararına Karşı Temyiz Başvurusunda Bulundu, 24.01.2009
- Kültür Ve Turizm Bakanlığı, Dalaman Tıgem Arazisinin Turizm Bölgesi İlan Edilmesine İlişkin İşlemi İptal Eden Danıştay'ın Kararına Karşı Temyiz Başvurusunda Bulundu, 24.01.2009
- Danıştay 13. Dairesi, Tekel Sigara'nın Özelleştirilmesine Karşı Açtığımız Davada, Yürütmenin Durdurulması İstemimizi Reddetti, 24.01.2009
- Tekel Sigaranın Özelleştirilmesine Karşı Açtığımız Davada, ÖİB'in Cevabına Karşı Cevabımız, 30.01.2009
- Tıgem Atatürk Tarım İşletmesi'nin Özelleştirilmesinin Yürütmeyi Durdurma Kararı, 20.05.2009
- Tekel'in Özelleştirilmesine Karşı Açtığımız Davada, Yürütmenin Durdurulması İstemimizi Reddeden Karara Karşı Yaptığımız İtiraz Da Kabul Edilmedi, 20.07.2009
- Tekel İhale Şartnamesini Tarafımıza Vermeyen Başbakanlığın İşlemi İptal Edildi, 07.08.2009
- Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu, Tekel İhale Şartnamesini Tarafımıza Vermeyen Öib'in İtirazını Reddetti, 30.04.2010
- Yalova Atatürk Tıgem İşletmesi Özelleştirilemez!, 03.08.2010
- Tekel Sigara'nın Özelleştirilmesine Karşı Açtığımız Dava Reddedildi, 30.08.2010
- Yalova Tıgem Arazisinin Yalova Üniversitesi'ne Tahsis Edilmesine Karşı Dava Açtık, 24.01.2011
- Hatay İdare Mahkemesi, Tıgem'e Ait 1417 Hektar Arazinin Hazine Adına Bedelsiz Devredilmesine Karşı Açtığımız Davayı Reddetti, 01.02.2012
- Bursa 2. İdare Mahkemesi, Yalova Atatürk Tıgem Arazisinin, Yalova Üniversitesi İçin Tahsis Edilmesi İşlemine Karşı Açtığımız Davayı Reddetti, 27.03.2012
- Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, Dalaman TİGEM 'i Turizm Bölgesi İlan Eden Kararın İptalini Onadı, 22.02.2013
- AOC' deki Bira Fabrikasına İlişkin Olarak Özelleştirme Yüksek Kurulunca Hazırlanan İmar Planlarının Yürütmesi Durduruldu, 17.03.2014
- AOC Ana Planının Yürütmesi Durduruldu, 20.03.2014
- ÖYK'nin Aralarında Tarım Arazileri, Dere Koruma Alanı, Park Ve Yeşil Alanların Da Bulunduğu Pek Çok Taşınmazın Satışına Yönelik Kararına Karşı Dava Açtık, 05.06.2014
- İstanbul, Antalya, Eskişehir Ve Gaziantep İlinde Hazineye Ait Taşınmazların Özelleştirilmesine Karşı Açtığımız Davada Kısmi Red Kararına Karşı Temyizye Gidilecek, 06.03.2018
- 14 Şeker Fabrikasının Özelleştirme Yoluyla Satışına Karşı Dava Açtık, 06.04.2018
- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye Ait Fabrikaların "Satış" Yöntemi ile Ayrı Ayrı Özelleştirilmesine İlişkin İhale İnanımı İptali Ve Yürütmesinin Durdurulması Konusundaki İstemimiz Reddedildi, 20.07.2018

Şekil 4

TMMOB halkın talebine istinaden konuya veya alana özel raporlar da hazırlamıştır.

Örneğin; Soma Maden Faciası TMMOB Raporu 2014’te yayınlanmış ve Soma’da 19. Yüzyıl koşullarına geri dönüldüğü vurgulanmıştır. İki yıl sonra yine halkın talebiyle alana yeniden gidilerek Türk Tabipleri Birliği ile ortak bir rapor yazılmış, bu raporda şu tespitler yer almıştır; *“Soma’da 13 Mayıs günü yaşanan facianın ana nedenleri; uygulamaya konulan özelleştirme, taşeronlaştırma, rödovans, örgütsüzleştirme, sendikasılaştırma, köleci çalışma sistemi; kamu madenciliğinin yok edilmesi ve kamu kurumlarında uzun yıllar sonucu elde edilmiş olan madencilik bilgi ve birikiminin dağıtılması gibi neoliberal politikalar. Aşırı kâr hırsı nedeniyle; insanı, çalışanı dışlayan, yok sayan vahşi kapitalist sistemdir.”* Başka bir raporda Termik Santrallerde enerji politikalarına, yer seçimine ve planlamaya dikkat çekilmiş, hazırlanan “Bor Raporu” ile borun özelleştirilmesi bir süre durdurulabilmiştir.

10. PROJE GRUP BAŞKANLIĞI PORTFÖYÜ		Arama Sonuçları
Şirket Adı	Türk Telekomünikasyon A.Ş. (Türk Telekom)	1. EMO TÜRK TELEKOM HİSSELERİNDE BELİRİN KRİZ EBAO TÜRK TELEKOM HİSSELERİNDE BELİRİN KRİZ...
Şirket Adresi	Turgut Özal Bulvarı 2 No:4 Aydınlıkevler / Ankara	2. EMO DİN TÜRK TELEKOM ÖZELLEŞTİRME RAPORU ...EBAO TÜRK TELEKOM ÖZELLEŞTİRME RAPORU...
Şirket Tel /Faks	Tel : 444 1 444 / 444 45 64Faks : +90 (312) 306 07 32	3. EMO TÜRK TELEKOM A BİR GARIP EL KOYMAI EBAO TÜRK TELEKOM A BİR GARIP EL KOYMAI...
Yönetim Kurulu Başkanı	Dr. Ömer Fatih Sayan	4. EMO TÜRK TELEKOM OYAK SAN KRALLIĞI EBAO TÜRK TELEKOM OYAK SAN KRALLIĞI...
Genel Müdür	Dr. Paul DOANY	5. EMO YAKUFBANK VE TELEKOM ÇALIKIR ÇALIŞTI EBAO YAKUFBANK VE TELEKOM ÇALIKIR ÇALIŞTI...
Faaliyet Alanı	Telekomünikasyon ve Teknoloji Hizmetleri	6. EMO TÜRK TELEKOMDA ÖZELLEŞTİRME BAKIŞI RESMİLEŞİYOR ...EBAO TÜRK TELEKOMDA ÖZELLEŞTİRME BAKIŞI RESMİLEŞİYOR...
Kapsama Alınma Tarihi	Türk Telekom 4046 sayılı kavram kapsamında bulunmamaktadır. Özelleştirme çalışmaları 02.04.1924 tarih, 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir.	7. TELEKOM HAKKINDA RESMİ YALNANLAR SÖZÜ GERÇEKLER TELEKOM HAKKINDA RESMİ YALNANLAR SÖZÜ GERÇEKLER... Bakınız Türk Telekom Group Türk Telekom Hakkında 10 Soru sayfası.
Sermayesi(Ödenmiş)	3.500 Milyon TL	8. ÖZELLEŞTİRİMLER DURDURULMALI TÜRK TELEKOMUN SATIŞI İPVAL EDİLMELİDİR ...ÖZELLEŞTİRİMLER DURDURULMALI TÜRK TELEKOMUN SATIŞI İPVAL EDİLMELİDİR...
Sermaye Dağılımı(%)	LYY Levent Yapılandırma Yönetimi A.Ş. 55 Hazine Müsteşarlığı 25 Halka Açık 15 (13,32) (1,68 – TVF) Türkiye Varlık Fonu (TVF) 6,68	9. MİMODIN TELEKOM GİREVİNE DESTEK MİMODIN TELEKOM GİREVİNE DESTEK 16.02.2007 - 16.02.2007 tarihinde bir basın açıklaması yaparak Türk Telekom'a destek mesajı göndermişlerdir.
		10. EMO, MİMO VE HABER SİNDEN SEÇİM ÖNCESİNDE ÇAĞRI: TELEKOMU GERİ ALIN! EBAO MİMO VE HABER SİNDEN SEÇİM ÖNCESİNDE ÇAĞRI: TELEKOMU GERİ ALIN! 11.02.2007 ... emogrubu.com.tr/10-proje-grup-baskanligi-portfoyuy/

SOMA MADEN FACİASI İNCELEME RAPORU

Nisan 2016

tmmob
TMMOB

Soma'da 13 Mayıs günü yaşanan facianın ana nedenleri; uygulamaya konulan özelleştirme, taşeronlaştırma, rodevans, örgütsüzleştirme, sendikalaştırma, köleci çalışma sistemi; kamu madenciliklerinin yok edilmesi ve kamu kurumlarında uzun yıllar sonucu elde edilmiş olan madencilik bilgi ve birikiminin dağıtılması gibi neoliberal politikalar. **Aşırı kâr hırsı nedeniyle; insani, çalışanı dışlayan, yok sayan vahşi kapitalist sistemdir.**

Ülkemizin işçi sağlığı ve iş güvenliği alanında yılların birikimine sahip meslek örgütleri olan Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) ve Türk Tabipleri Birliği (TTB) olarak toplumsal ve mesleki sorumluluğumuz gereği, yaşanan facia sonrası inceleme yapmak ve rapor hazırlamak için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına başvurduk. Bakanlığın olumsuz yanıtı üzerine; Ankara 12. İdare Mahkemesince başvurumuz sonucu taleplerimiz haklı bulunmuş, meslek odalarının incelemelerde bulunmaya, belge ve bilgilere ulaşmaya, rapor hazırlama konusunda yetkili olduğuna karar verilmiştir. Bakanlıktan talep ettiğimiz belgeler, defalarca görüşme ve yazışmalara karşın tarafımıza eksik gönderilmiştir. Maden ocağında heyetimizin yaptığı inceleme bile zorlukla gerçekleştirilebilmiştir.

TMMOB TERME TERMİK SANTRAL RAPORU

Ocak 2015

tmmob
TMMOB

Enerji üretiminin piyasaya ardına dek açılması, çevreyi ve iş güvenliğini hiçe sayan kuralılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Yeni kömürlü termik santraller yapmak için saraya giren özel sektöre hiçbir sosyal ve çevresel kaygı taşımadan lisans dağıtılması, çevresel etki değerlendirme (ÇED) süreçlerini de anlamsızlaştırarak formalitelerden ibaret hale getirmiştir. Bunların yanı sıra özel sektöre sağlanan %100 alım garantili yatırım anlaşmaları sayesinde Adana-Hatay-Mersin, Çanakkale ve Orta Karadeniz ağırlıklı olmak üzere ülke genelinde sayıları 80'i bulan yeni kömür santrallerinin özü de açılmıştır.

Oysa ülkemizde yıllardır izlenen özelleştirmeci politikalarla enerjide dışa bağımlılık daha da fazlalaşmış ve kamunun etkinlik alanı daraltılmıştır, enerji fiyatları artmaya sanayi işletmelerinde enerji girdisi maliyeti büyük külfet oluşturmaya devam ederken, düşük gelirli ailelerin çağdaş yaşamın gereklerine uygun şartlarda enerji kullanım imkanları sınırlanmıştır. **Elektrik enerjisi arz-talep dengesinin sorunsuz sürdürülebilmesi için, ulusal kaynaklarımıza öncelik veren, akaleli bir enerji politikası zaman kaybedilmeden oluşturulmalıdır.** Kendi kaynaklarını yok sayan, kaynaklarını kullanmayan bir ülkenin kalkınması mümkün değildir. **Enerji sektöründe bütünlük kaynak planlaması zorunludur. Bu planlama; enerji üretiminin dayanacağı kaynakların seçimi, enerji tüketim eğilimlerinin incelenmesi, talep tarafı yönetim uygulamalarının üzerinde yoğunlaşma, enerjinin daha verimli kullanımı, çevreye verilen zararın asgari düzeyde olması, yatırımın yapılacağı yerde yaşayan insanların hak ve çıkarlarının korunması vb. ölçütleri gözetecek yapılmalıdır.**

Kurulduğu günden bu yana, genelde madenler başta olmak üzere ülkenin doğal kaynaklarının talanına ve belli bir sınıf ya da zümrenin çıkarına işletilmesine karşı çıkan TMMOB ve bağlı odaları, bor rezervlerinin yerli veya uluslararası çıkar gruplarıncı işletilmesi ve kullanımına sunulması girişimlerine, halkın ve ülkenin çıkarlarına ters düştüğü için, karşı durmuş ve bugüne kadar her türlü özelleştirme girişimlerinin boşa çıkmasını sağlamıştır.

KAMU İSTİHDAMI

Kamu istihdamına baktığımızda; yaygınlaşan bir esnek üretim modeli görmekteyiz.

Toplam kamu istihdamı son yıllarda giderek artmış, 4.570.000 düzeyine gelmiştir¹¹ (Grafik 6),

Şekil 7: Toplam Kamu İstihdamı

Kaynak: TÜİK

Grafik 6

¹¹ <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/10/%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-Piyasas%C4%B1-G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm-2019-III.pdf>

Haziran 2019 itibarıyla kamu sektörü istihdam sayıları Tablo 8’de verilmiştir. 233 sayılı KHK kapsamında 100 bin civarı personel, özelleştirme programlarında 6 bin civarı personel mevcuttur. Kadrolu personel az, çoğunluk sözleşmeli personel ya da geçici işçi olarak istihdam edilmiştir.

(3)	BÜTÇE TÜRÜ	KADROLU PERSONEL	SÖZLEŞMELİ PERSONEL (7)	İŞÇİ		DİĞER	TOPLAM
				SÜREKLİ İŞÇİ	GEÇİCİ İŞÇİ (8)		
BÖLÜM 1	GENEL BÜTÇE KAPSAMINDAKİ KAMU İDARELERİ	2,438,178	262,566	167,083	33,234	103,825	3,004,886
	Y.Ö.K., ÜNİVERSİTELER VE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜLERİ	226,650	14,316	39,029	599	0	280,594
	ÖZEL BÜTÇELİ DİĞER İDARELER	39,452	9,808	50,533	2,426	0	102,219
	DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUMLAR	3,008	2,115	851	0	0	5,974
	SOSYAL GÜVENLİK KURUMLARI	33,449	1,457	7,162	0	0	42,068
	DÖNER SERMAYELER VE KEFALET SANDIKLARI	38,692	5,696	196,333	6,520	0	247,241
	DİĞER KAMU İDARELERİ	1,880	2,335	3,203	20	0	7,438
		2,781,309	298,293	464,194	42,799	103,825	3,690,420
BÖLÜM 2	233 SAYILI K.H.K. KAPSAMINDA YER ALAN K.İ.T.LER (BAĞLI ORTAKLIKLAR DAHİL)	3,819	43,100	47,534	10,252	0	104,705
	ÖZELLEŞTİRME PROGRAMINDA YER ALAN KURULUŞLAR(4)	184	895	3,577	1,394	0	6,050
	KAMU BANKALARI(5)	0	2,811	44,200	0	0	47,011
	ÖZEL KANUNU BULUNAN KURULUŞLAR(6)	5,146	27,563	1,266	0	0	33,975
		9,149	74,369	96,577	11,646	0	191,741
BÖLÜM 3	İL ÖZEL İDARELERİ	5,343	527	7,557	357	0	13,784
	BELEDİYELER VE BAĞLI KURULUŞLARI İLE MAHALLİ İDARE BİRLİKLERİ	105,648	19,203	68,699	6,918	0	200,468
	B.İ.T.LER	0	0	473,503	0	0	473,503
		110,991	19,730	549,759	7,275	0	687,755
	GENEL TOPLAM	2,901,449	392,392	1,110,530	61,720	103,825	4,569,916
	GENEL TOPLAM – EYLÜL 2019	2,917,401	421,779	1,108,318	60,413	104,288	4,612,199

Tablo 8. Kamu Sektörü İstihdam Sayıları, Haziran 2019

1-Fiili (dolu) kadro ve pozisyon sayılarıdır.

1.Dönem: 31 Mart itibarıyla, 2.Dönem: 30 Haziran itibarıyla, 3.Dönem: 30 Eylül itibarıyla, 4.Dönem: 2-31 Aralık itibarıyla.

1.Bölüm Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2.Bölüm Hazine ve Maliye Bakanlığı, 3.Bölüm Çevre ve Şehircilik Bakanlığı verileri esas 3-alınarak doldurulmuştur.

Sümer Holding, TŞFAŞ ve TDİ'yi 4-kapsamaktadır.

Kamu sermayeli bankalar Ziraat Bankası, Halkbank, Eximbank, Kalkınma Bankası ve İller 5-Bankasından oluşmaktadır.

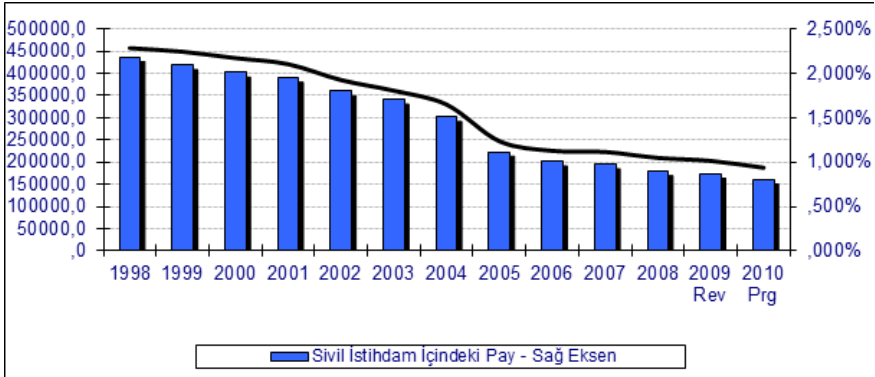
Özel Kanunu bulunan kuruluşlar TRT, 6-PTT ve TÜRKSAT A.Ş.'dir.

Bölüm 1'e ilişkin sözleşmeli personel sayılarına, kadro karşılığı sözleşmeli personel sayıları dahil olup söz konusu personel kadrolu personel bilgilerinde de gösterilmiştir. Bu 7-kapsamda çalışan personel sayısı 6.160'dır.

Üniversitelerde sağlık kültür ve spor hizmet alanları için giderleri özgelirden karşılanmak üzere istihdam edilen personel sayıları özel 8-bütçede gösterilmiştir.

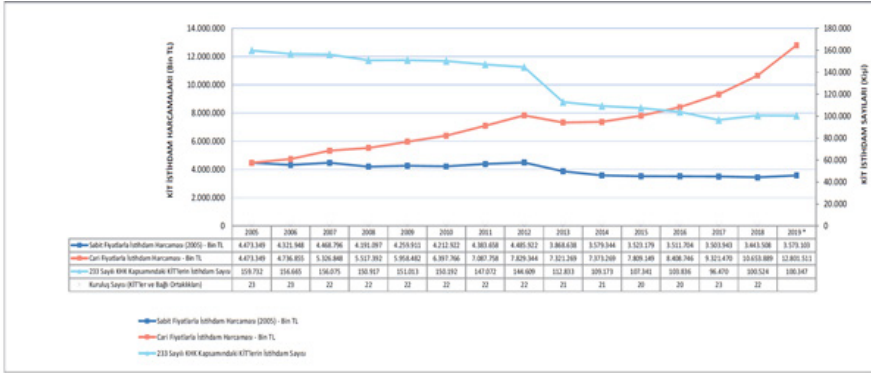
Tablo 8. Kamu Sektörü İstihdam Sayıları, Haziran 2019

Kamuda istihdamın sivil istihdam içindeki payı sürekli azalmaktadır (Grafik 7).

Grafik 7

1998 yılında 450 binlerde olan KİT çalışanları, 2010 yılında 250 binlere, 2013'ten bugüne de 100 binlere düşmüştür (Grafik 8).

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı
* 2020-2022 ÖVP'de yer alan tutarlardır.

Grafik 8

Kamuda istihdam rakamları açısından devlet kurumları tarafından yayımlanan raporlar birbirleri ile örtüşmemektedir¹² (Tablo 9). DPB'nın 2018 yılı rakamları diğer verilerle farklılık içermektedir.

A) KAMU PERSONELİNİN STATÜLERİNE VE İSTİHDAM EDİLDİKLERİ KURUM TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI(*) (ARALIK 2018)

İSTİHDAM TÜRÜ	BAKANLIKLAR BAĞLI, İLGİLİ VE İLİŞKİLİ KURULUŞLAR	KİT'LER VE KAMU SERMAYELİ KURULUŞLAR	MAHALLİ İDARELER	GENEL TOPLAM
MEMURLAR(**)	2.307.746	4.156	110.350	2.422.252
HAKİM VE SAVCILAR	19.383			19.383
ÖĞRETİM ELEMANLARI	132.671			132.671
SÖZLEŞMELİ PERSONEL(***)				
657/486 KAPSAMINDA SÖZLEŞMELİ PERSONEL	107.890	70.091	15.547	254.563
Diğer sözleşmeli personel	61.035			
İŞÇİLER				
SÜREKLİ İŞÇİLER	442.449	45.062	83.160	
GEÇİCİ İŞÇİLER	11.952	9.675	4.340	658.527
KAPSAM DIŞI İŞÇİLER		3.279		
KAMU BANKALARINDAKİ İŞÇİLER(****)		58.610		
TOPLAM	3.063.126	190.873	213.397	3.487.396
GENEL TOPLAM				3.487.396

(*) MIT Başkanlığı kadro ve pozisyonları da TSK Askeri Personel sayıları bu tabloya dahil edilmemiştir.
(**) Zindemli Hizmetleri Sınıfı ile Statü Dışı Hizmetleri Sınıfı dahil edilmemiştir.
(***) İFTT A.Ş. personeli ve 696 sayılı KHK ile sözleşmeli personel pozisyonlarına geçiren geçici personel (44C) sayıları dahildir.
(****) T.C. Ziraat Bankası A.Ş., Türkiye İştirak Bankası A.Ş. ve İktisadi İşleri Bakanlığı bünyesinde yer aldığı için Kamu Sermayeli Kuruluşları içinde yer alan Vakıflar Bankası T.A.O. gibi kamu bankalarında istihdam edilen işçileri de kapsamaktadır.

Tablo 9

Burada şuna dikkat çekmek gerekir, mevcut 3 milyon kamu görevlisi arasında teknik hizmetler sınıfında 145 bin kişi var, toplamın yaklaşık %5'i (Tablo 10). Bu oran bize devletin kamu eliyle yürüttüğü mühendislik, mimarlık ve planlama faaliyetlerinden çekildiğini göstermektedir.

¹²<http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/kamu-personeli-istatistikleri>

**MEMURLARIN HİZMET SINIFLARI İTİBARIYLA DAĞILIMI
(ARALIK 2018)**

SINIF(*)	MEMUR SAYISI	ORANI(%)
EĞİTİM ÖĞRETİM HİZMETLERİ SINIFI	855.880	35,33
GENEL İDARE HİZMETLERİ SINIFI	523.697	21,62
SAĞLIK ve YARDIMCI SAĞLIK HİZMETLERİ SINIFI	407.522	16,82
EMNİYET HİZMETLERİ SINIFI	280.420	11,58
TEKNİK HİZMETLER SINIFI	143.432	5,92
YARDIMCI HİZMETLER SINIFI	106.733	4,41
DİN HİZMETLERİ SINIFI	97.560	4,03
AVUKATLIK HİZMETLERİ SINIFI	4.899	0,20
MÜLKİ İDARE AMİRLİĞİ HİZMETLERİ SINIFI	2.109	0,09
TOPLAM	2.422.252	100

(*) Milli İstihbarat, Sahil Güvenlik ve Jandarma Hizmetleri Sınıfı hariçtir.

Tablo 10

DİSK tarafından hazırlanan Ekim 2019 tarihli “Kamu İstihdamı Raporu” incelendiğinde; bu rapordaki rakamlar ve rakamlardaki sorunlar oldukça dikkat çekici (Tablo 11).

Yıllar	Memur	Sözleşmeli Personel	Geçici Personel (4/C)	İşçi		Diğer	Toplam
				Sürekli İşçi	Geçici İşçi		
2017	2.831.062	246.294	19.645	384.911	19.157	101.666	3.602.735
2018	2.862.765	349.618	-	984.226	52.275	103.298	4.352.182
2019	2.901.449	392.392	-	1.110.530	61.720	103.825	4.569.916

Kaynak: BUMKO Kamu Sektörü İstihdam Verileri ile TÜİK Hane Halkı İşgücü İstatistikleri ile hazırlanmıştır. Kamu Sektörü İstihdam Verileri 2017,2018 yılları için IV. Dönem, 2019 yılı için II. dönem verisidir.

Tablo 11 Statülerine Göre Kamuda İstihdam

Rapor; temelde ülkemizde kamu harcamalarının yetersiz olduğunu, kamu istihdamının OECD ortalamasının altında olduğunu, her yüz çalışandan 86’sının özel sektörde olduğunu, kamuda işçilik ve sözleşmeli personelin arttığını, kamuda çalışan işçilerin sadece yüzde 9’unun kadın olduğunu, belediyelerde temel istihdam biçiminin belediye şirket işçiliği olduğunu ortaya koyuyor.

Özetle; kamu personel sayısının bile net olarak bilinmediği bir Kamu Yönetimi Yapısı ile karşı karşıyayız.

Şekil 6

“Krizle Karşı, Emegimize, Mesleğimize, Haklarımıza Sahip Çıkıyoruz” başlıklı TMMOB Broşüründe, kamu istihdamı ve meslektaşlarımızın sorunlarına karşı şu tespitlerde bulunduk¹³; “İktidarın yanlış ekonomi politikaları nedeniyle yaşanan krizin etkileri gün geçtikçe artarken, ağır fatura her zaman olduğu gibi yine emekçi kesimlere çıkarılıyor. Kabaran faturalar, zamlar, kapanan işletmeler, işten atmalar ve son on beş yılın rekorunu kıran enflasyon oranları ile hayatımız giderek zorlaşıyor. Meslek alanlarımızda hüküm süren neoliberal politikalar neticesinde her alanda dışa bağımlılık artıyor. Yeraltı ve yerüstü varlıklarımız uluslararası sermayenin sömürüsüne açılıyor. Akıl dışı projeler ve özelleştirmeler ile kamu kaynaklarımız heba ediliyor. Enerjiden ulaşım, kentleşmeden sanayiye, gıdadan tarıma kadar tüm alanlarda ülkemizin ve halkımızın geleceğini tehdit eden gelişmeler yaşanıyor.

¹³ <https://www.tmmob.org.tr/yayin/krize-karsi-emegimize-meslegimize-ve-haklarimize-sahip-cikiyoruz>

Kamuda ve özel sektörde her türlü mühendislik, mimarlık ve şehir planlama hizmetlerini, planlama, projelendirme, uygulama, denetleme işlerine ait görev ve sorumluluk üstlenen meslektaşlarımız ekonomik kriz koşullarından en çok etkilenen kesimler arasında yer alıyor. İşten çıkarılma tehdidini her zaman yanı başında hisseden ücretli çalışan meslektaşlarımız kriz koşullarında ilk gözden çıkarılacaklar listesinde bulunuyor. Haklarımızın ve yetkilerimizin gasp edilmesine izin vermeyeceğiz.

1. SGK' yı Göreve Davet Ediyoruz! Ücretli Çalışan Mühendis, Mimar ve Şehir Plancılarının Asgari Ücretlerine İlişkin Protokol İvedilikle Tekrar Yürürlüğe Konulmalıdır! 2. Kamuda Çalışan Mühendis, Mimar Ve Şehir Plancılarının Ücretleri Ve Özlük Hakları İyileştirilmeli, Emeklilerin Koşulları İnsanca Yaşam Düzeyine Çekilmelidir! 3. OHAL KHK'ları İle İhraç Edilen Mühendis, Mimar Ve Şehir Plancıları Bütün Hakları İle İşlerine İade Edilmelidir! 4. TMMOB Yasasını Değiştirmeyi Amaçlayan Girişimlere Son Verilmelidir! 5. Kriz Karşısında Emeğin Hakları Korunmalıdır!"

KAMU HİZMET ALANLARININ ÖZELLEŞTİRİLMESİ

Ülkemizde kamu hizmet alanları da özelleştirilmektedir.

Örneğin; su hizmetleri (Tablo 12). Dünya Bankası anlaşmaları ile "Sulama Yönetiminde ve Yatırımlarında Katılımcı Özelleştirme Projesi" gündeme geldiğinde, TMMOB ve ZMO buna karşı çıkmış, sulamada özelleştirmenin olmamasını, sulama birlikleri kurulması değil kooperatifçiliğin sağlanması gerektiğini savunmuştu. Kurulan Sulama Birliklerinde çok büyük rantlar oluştu, insan ölümleri gerçekleşti. İşlevini yitiren Sulama Birlikleri kapatılarak kamunun üzerine bir yük olarak kaldı.

PROJE KONUSU	PROJE ADI	PROJE TARİHİ
Destekleme	Sektörel Kredi Anlaşması	27.06.1985
Politikaları	İkinci Gübre Rasyonalizasyon ve Enerji Tasarrufu Projesi	13.05.1982
	Tahıl Depolama Projesi	27.06.1985
Tarımsal Kredi	İkinci Tarımsal Kredi Projesi	27.06.1983
	Üçüncü Tarımsal Kredi Projesi	28.06.1989
	Tarımsal Sanayii Projesi	28.06.1989
Tarımsal Pazarlama	İkinci Meyve Sebze Projesi	06.04.1981
	Ürün Borsaları Planlama Projesi	1998
Tarımsal Araştırma ve Yayım	Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi	05.08.1984
	Tarımsal Araştırma Projesi	09.09.1982
Tarımsal Altyapı ve Sulama	Drenaj ve Tarla İçi Geliştirme Projesi	27.03.1986
	Doğu Anadolu Su Havzası Rehabilitasyon Projesi	25.03.1995
	Sulama Yönetimi ve Yatırımlarda Katılımcı Özelleştirme Proj	28.10.1997

Tablo 12 Tarım Sektöründe Dünya Bankası Anlaşmaları

TMMOB, eğitimde özelleştirmeye de en başından beri çıkmış, parasız eğitimi savunmuş, eylemliliklerde bulunarak, raporlar hazırlamış, bunları kamuoyu ile paylaşmıştır. Örneğin; 15.03.2012 tarihli ve “4+4+4=İdeolojik Saldırı” başlıklı Basın Açıklamasında şu görüşler gündeme getirilmiştir; “Eğitim sisteminin ve çocuklarımızın ihtiyaçlarından çok, tamamen siyasal ve ideolojik amaçlarla hazırlanan kanun teklifi ile eğitimde çok başlılığın önü açılmakta, kelimenin tam anlamıyla çocuklarımızın geleceği ile oynamak istenmektedir. Yasa teklifiyle murat edilen düzenlemenin, zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılmasından çok, AKP’nin ‘kendine taraftar yetiştirmek’ üzere, arka bahçesi olarak gördüğü İmam Hatip Okullarının önünü açmak olduğu ortadadır. AKP Hükümetinin ilk döneminde imam hatip okullarında 71 bin öğrenci okurken, 2011 yılında bu sayı yüzde 450 artışla 300 binlere ulaşmış durumdadır. Esasında yasa teklifinde bütün okulları imam hatip okullarına dönüştürme niyeti yattığı görülmelidir. Paralı hale getirilen eğitim hizmetlerinden tüm yurttaşlar eşit ve parasız olarak yararlanmalı, eğitim sistemi her yaşta öğrencinin özgür düşüncesini geliştireceği, nitelikli, laik, bilimsel, demokratik ve anadilde bir eğitim sürecinden geçmesini sağlayacak biçimde yeniden düzenlenmelidir.” Gelinek noktada piyasa merkezli, inanç sömürsüne dayalı, imam-hatip ve özel okullara dayalı bir ilk ve orta öğretim; paralı özel üniversiteler

diyebileceğimiz vakıf üniversitelerinden oluşan bir yükseköğrenim ortamı oluştu.

TMMOB sağlıkta dönüşüm programlarına, sosyal güvenlik reformlarına da karşı çıkmıştır. Örneğin; 02.02.2005 tarihli ve “Siyasal İktidarın “Sağlıkta Dönüşüm Programı” Sözü İle Hazırladığı Yasa Tasarıları Kabul Edilemez Şekildedir. Biz Sağlıkta Ve Sosyal Güvenlikte Gerçek Reform İstiyoruz,” başlıklı Basın Açıklamasında şu görüşler gündeme getirilmiştir; “Hükümetin Hazırladığı “Sosyal Güvenlik Reformu” Neler Getiriyor? 1.Sağlık hak olmaktan çıkarılıyor. 2. Hastaya müşteri yaklaşımı getiriliyor. 3. Genel Sağlık Sigortası ile nasıl bir sigortacılık getirilmektedir? 4. Genel Sağlık Sigortasındaki Prim Sistemi neyi getiriyor?5. Genel Sağlık Sigortası daha fazla ödeme daha az sağlık hizmeti demektir.6- Katkı Payı adı altında cepten ödeme yapma zorunluluğu getiriyor. 7. Yasa tasarıları yürütmeye geniş yetki vermektedir. 8. Sağlık çalışanlarının iş güvencesi ortadan kalkıyor. 9. “Sağlıkta Dönüşüm Programı” söylemi ile kamuoyu yanıltılıyor. 10. Eşitsizlik yasal güvence altına alınıyor. 11. Mezarda emeklilik getiriliyor. Çocuklarımız IMF ve Dünya Bankasına borçlu olarak doğmaktadır. Bu yasa tasarıları ile borçlu olarak doğan çocuklarımızın çalışarak emekli olması ise hayaldir. IMF ve Dünya Bankası'nın programını hayata geçirmek için çocuklarımızın hayatından tasarruf yapılmaya çalışılmaktadır. Çocuklarımıza onurlu ve sağlıklı bir ortamda yaşanabilir bir ülke bırakmak IMF'ye olan borçla kıyaslanamayacak kadar kutsal ve asla vazgeçemeyeceğimiz bir görevdir. “Sosyal güvenlik hakkı” temel bir insan hakkı olup, “yaşama hakkı” ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bu nedenle, siyasal iktidar bu hakkın özüne aykırı düzenlemeler içeren yasa tasarılarını geri çekmeli ve Sosyal Güvenlik Yüksek Danışma Kurulu'nun ülkemiz gerçeğine uygun sosyal güvenlik alanında önerdiği köklü değişiklikleri içeren yasal düzenlemelerin önünü açmalıdır.” TMMOB; 2005 yılında “Sağlık hak olmaktan çıkartılıyor, mezarda emeklilik geliyor.” diyerek, o günden bugün yaşanacakları görmüştür.

KAMU ÖZEL İŞBİRLİĞİ (KÖİ) UYGULAMALARI

Kamu Özel İşbirliği (KÖİ); Public Private Partnerships (PPP), Kamu-Özel Sektör İşbirliği (KOSİ), Kamu-Özel Ortaklığı (KÖO), Kamu Özel Sektör Ortaklığı (KÖSO), Kamu Özel Ortaklığı Modeli (KÖOM) şeklinde de adlandırılmaktadır.

Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) uygulamalarına geldiğimizde, özelleştirmeden farklı gibi gözükse de aslının öyle olmadığı herkesçe bilinmektedir.

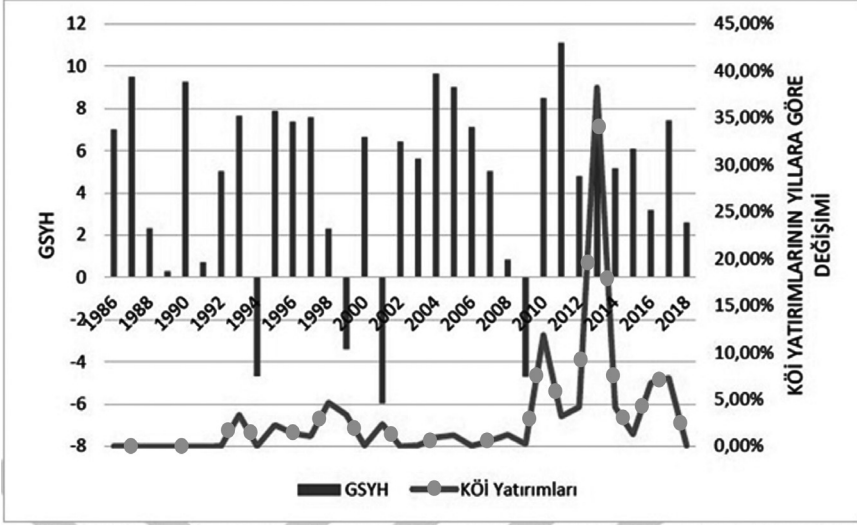
Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın Stratejik Plan (2009-2013) adlı yayınında; "birinci aşamada kamu işletmeleri klasik yöntemlerle özelleştirecek, ikinci aşamada altyapı hizmetleri ve tesisleri KÖİ Projeleri ile özelleşecek, üçüncü aşamada ise eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmet sektörleri ağ yönetimi ile özelleşecek" hedefleri yer almaktadır. KÖİ ile Özelleştirme arasındaki bağı da şöyle kurmuşlar; "KÖİ, gelecek dönemde yapılacak kamu yatırımlarının bugünden özelleştirilmesidir" (Şekil 7).

Şekil 7

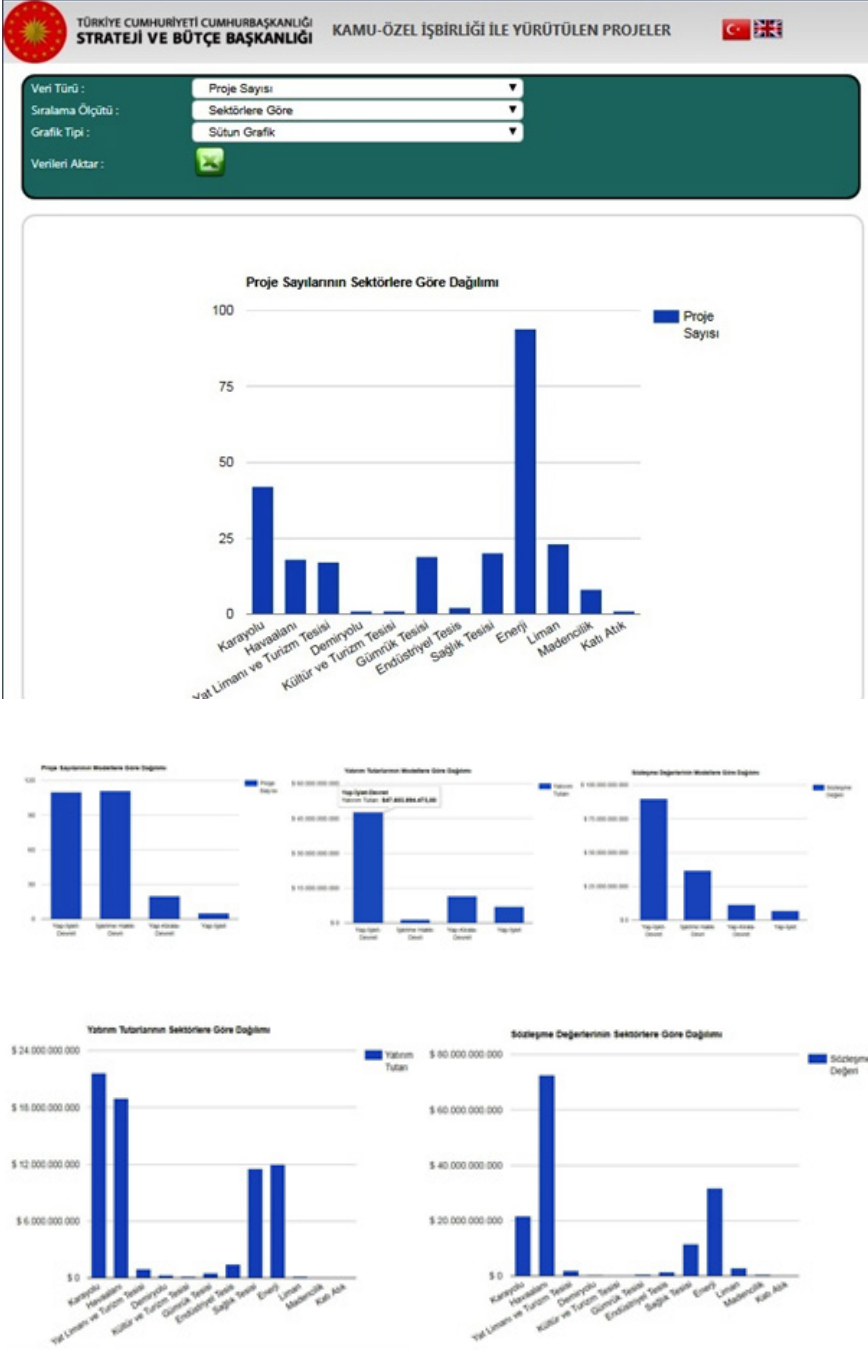
Yıllara göre KÖİ yatırımlarına baktığımızda, kriz yıllarında bile bir miktar arttığı, ancak 2013 yılında aşırı bir artışın gerçekleşmiş olduğunu görülmektedir (Grafik 9).

Kaynak: World Bank, Turkey Data KÖİ Nisan 25, 2019, <https://data.worldbank.org/country/turkey?locale=tr>

Grafik 9 Türkiye'de Yıllara Göre KÖİ Yatırımlarının Büyüme İle İlişkisi (1986-2018)

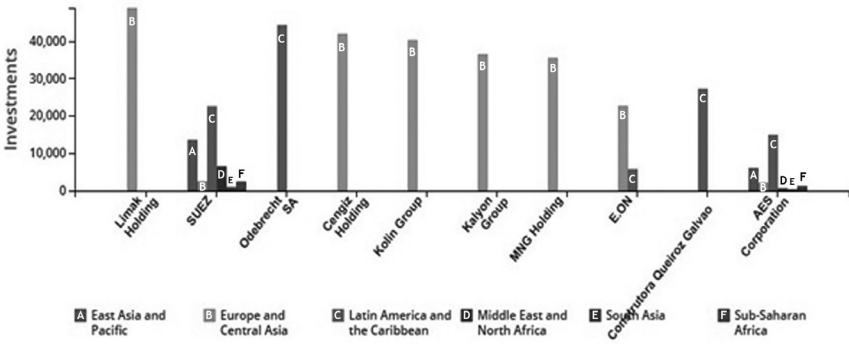
Bunların hakkında detaylı bilgiye Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın verileri ile ulaşabilmektedir. Buradaki verilere modellere, yatırım tutarlarına göre baktığımızda karayolları ve havaalanları en fazla, sonra enerji ve sağlık tesisi; sözleşme değerleri açısından baktığımızda ise ilk sırada havaalanı, ikinci sırada enerji sektörü geliyor. Proje sayısı olarak ise ilk sırada enerji, sonra karayolları gelmektedir (Grafik 10).

Grafik 10

Bu durum Dünya Bankası Kamu Özel İşbirliği Raporu'na da yansımış¹⁴, kamuoyunda “beşli çete” olarak da tanımlanan yapıdan LİMAK Holding en yüksek meblağa sahip, ardından Cengiz, Kolin, MNG ve Kalyon Holdingler dünyada en fazla Kamu Özel İşbirliği ile yatırım alan şirketler. Bu yatırımlar arasında birinci sırada İstanbul Havalimanı, üçüncü sırada Gebze-Orhangazi Otoyolu, beşinci sırada Yeniköy Kemerköy Güç Santrali, altıncı sırada ise Telekom yer almaktadır (Grafik 11, Tablo 13).

Top 10 sponsors by investment and region, 1990 - 2018(US\$ million)

Grafik 11

Project	Country	Investment (USD million)
IGA Airport	Turkey	35,587
Nord Stream Gas Pipeline Phases I and II	Russian Federation	9,982
Gebze-Orhangazi-Izmir Motorway	Turkey	9,756
Wholesale Generating Company OAO OGK-4	Russian Federation	9,270
Kemerköy and Yeniköy Thermal Power Plants	Turkey	7,576
Türk Telekom	Turkey	6,550
Beltransgaz	Belarus	5,000
Freight One	Russian Federation	4,271
Wholesale Generating Company OAO OGK-3	Russian Federation	4,034
Western High-Speed Diameter Highway	Russian Federation	3,900

Tablo 13

¹⁴ <https://ppi.worldbank.org/en/snapshots/rankings>; <https://ppi.worldbank.org/en/snapshots/region/europe-and-central-asia>

Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın yayınladığı “Kamu Özel İşbirliği Raporu-2018”e göre; İstanbul Havalimanı'na 18,6 milyar dolarlık bir yatırım yapılıyor; işletme hakkı devri ise 52,7 milyar dolar. Devlet sadece burada 34,1 milyar dolarlık gelirden vazgeçiyor. Sağlık sektöründe işletme hakkı devri bulunmadığı için, yap-işlet-devret yöntemi ile sanki özelleştirilmemiş gibi gösterilse de devlet hastanelere kira ödüyor, taahhütlü ödemeler yapıyor.

Raporda; verilen garantiler ve risk olasılıkları yok. “Koşullar oluşursa kamunun üstleneceği garantiler neler? Bunların risk hesapları yapılırca bütçeye yük gelme olasılığı ne kadar?” bilgisi yok.

Rapora göre; Havaalanlarının yatırım tutarı 18,6 milyar dolar, işletme hakkı devri bedeli 52,7 milyar dolar, Devletin vazgeçtiği gelir 34.1 milyar dolar. Enerji projelerinde yatırım tutarı 9,3 milyar dolar, işletme hakkı devri bedeli 19,4 milyar dolar, Devletin vazgeçtiği gelir 10.1 milyar dolar. Sağlık sektöründe yatırım tutarı 11,3 milyar dolar, işletme hakkı devri bedeli yok, sağlıkta yap-kirala-devret modeli nedeniyle Devlet bütçeden kira ödeyecek.

Gerçekçi olmayan talep tahminleri ile kamunun verdiği ödeme garantilerinin getirdiği mali yük ortadayken, 2018 tarihli Kamu Özel İşbirliği Raporu'nda “*Ulaştırma, sağlık ve enerji alanlarında kullanılan yöntemin önümüzdeki dönemlerde farklı sektörlerle birlikte kentsel altyapı ve küçük ölçekli projelerde de kullanılması beklenmektedir.*” öngörüsü ile alanın kentsel altyapı ve küçük ölçekli projelere de açılacağı belirtilmiştir (Tablo 14).

Sektör		Model	Proje Sayısı	Yatırım Tutarı	İşletme Hakkı Devri Bedeli
Havaalanı Projeleri	İşletme Aşamasında Olan Projeler	Yap-İşlet-Devret	9	2.231.822.676	3.348.221.421
		İşletme Hakkı Devri	8	1.440.314.606	11.178.894.337
		Yap-İşlet	-	-	-
	Yapım Aşamasında Olan Projeler	Yap-Kirala-Devret	-	-	-
		İşletme Aşamasında (Toplam)	17	3.672.136.482	14.527.115.758
		Yap-İşlet-Devret	2	14.970.023.187	38.130.566.494
	Yapım Aşamasında Olan Projeler	İşletme Hakkı Devri	-	-	-
		Yap-İşlet	-	-	-
		Yap-Kirala-Devret	-	-	-
	Yapım Aşamasında (Toplam)	2	14.970.023.187	38.130.566.494	
Havaalanı Projeleri (Toplam)		19	18.642.159.869	52.657.682.252	

Sektör		Model	Proje Sayısı	Yatırım Tutarı	İşletme Hakkı Devri Bedeli
Sağlık Projeleri	İşletme Aşamasında Olan Projeler	Yap-İşlet-Devret	-	-	-
		İşletme Hakkı Devri	-	-	-
		Yap-İşlet	-	-	-
	Yapım Aşamasında Olan Projeler	Yap-Kirala-Devret	8	3.141.370.586	-
		İşletme Aşamasında (Toplam)	8	3.141.370.586	-
		Yap-İşlet-Devret	-	-	-
	Yapım Aşamasında Olan Projeler	İşletme Hakkı Devri	-	-	-
		Yap-İşlet	-	-	-
		Yap-Kirala-Devret	12	8.165.887.007	-
	Yapım Aşamasında (Toplam)	12	8.165.887.007	-	
Sağlık Projeleri (Toplam)		20	11.307.257.593	-	

Tablo 14 KÖİ Projelerinin Sektörlere Göre Yatırım Tutarı ve İşletme Hakkı Devri Bedeli Dağılımı (Adet-ABD Doları) (1986-2018)

TÜRKİYE VARLIK FONU

Ülkemizde daha önce yaşanan “bütçe dışı fon”lar, 1992 yılında 105 âdete ulaşan denetimsiz fonların ekonomik olarak yük oluşturdukları gerekçesiyle lağvedilmişti.

26.08.2016 tarih ve 29813 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 6741 sayılı “Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketinin Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile Türkiye Varlık Fonu (TVF) kuruldu.

Türkiye Varlık Fonu (TVF), kendini şu şekilde tanımlamaktadır;¹⁵ “TVF, varlığa dayalı kalkınma fonudur ve değer yaratımına odaklanmıştır. Portföyündeki kuruluşların büyüme hedeflerine katkı sağlar. Fon, değer yarattığı şirketlerden lisans, kâr ve kira geliri elde ederek kendini finanse edebilen bir yapı oluşturmayı hedefler. Türkiye’nin vizyoner projelerine de sermaye desteği sağlamak için çalışır. Nihai amacı stratejik yatırımlarıyla Türkiye’deki şirketlerden bölgesel ve küresel liderler çıkmasına destek olmak, finansal piyasaların iyileşmesine katkıda bulunmak ve gelecek nesillere ekonomisi güçlü bir ülke bırakmaktır.”

2017 yılında Varlık Fonu’na; finansal hizmetler alanında Ziraat Bankası, Halkbank’ın %75’i, Vakıflar Bankası’nın %36’sı, Borsa İstanbul’un %80’i, Türkiye Sigorta A.Ş.’nin %81’i; enerji alanında BOTAŞ, Türkiye Petrolleri; ulaştırma alanında Türk Hava Yolları’nın %49’u, PTT, Türkiye Denizcilik İşletmeleri’nin %49’u; madencilik alanında ETİ Maden, şans oyunlarından Nakit Karşılığı Şans Oyunları Lisansı, At Yarışı Düzenleme ve Bahis Kabul Etme Lisansı, teknoloji ve Telekom alanında Turkcell’in %26’sı, Türksat, Türk Telekom’un %6’sı; tarım ve gıdada ise ÇAYKUR devredilmiştir. Taşınmazlar ve TCDD varlıkları, İşsizlik Sigortası Fonu birikimleri, Özelleştirme İdaresi gelirleri, Savunma Sanayii Fonu’ndan da 3 milyar dolar nakit para Varlık Fonu’na aktarılmıştır.

24 Ocak 2017 tarih, 2017/9756 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 03.02.2017 tarih ve 2017/2 sayılı ÖYK Kararı ile güncellenen Türkiye Varlık Fonu A.Ş. portföy yapısı, 2019 yılı itibarıyla, Tablo 15’tedir.

¹⁵ <http://turkiyevarlikfonu.com.tr>

Sayı	Kuruluş	Devir %	Açıklama
1	THY	49.2	
2	Türkiye Denizcilik İşletmeleri	49	
3	Türk Telekom	6.68	Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin yüzde 6,68 oranındaki Hazineye ait hissesi.
4	Kayseri Şeker Fab	10	
5	Halk Bankası	51.11	
6	Çaykur	100	
7	Eti Maden İşletmeleri	100	
8	Ziraat Bankası		Sermayesinde Bulunan Hazineye ait hisselerin tamamı
9	Türkiye Petrolleri		Sermayesinde Bulunan Hazineye ait hisselerin tamamı
10	PTT		Sermayesinde Bulunan Hazineye ait hisselerin tamamı
11	TURKSAT		Sermayesinde Bulunan Hazineye ait hisselerin tamamı
12	BOTAŞ		Sermayesinde Bulunan Hazineye ait hisselerin tamamı
13	Borsa İstanbul		Sermayesinde Bulunan Hazineye ait hisselerin tamamı
14	Milli Piyango		Oyunlara ilişkin Lisans 49 Yıllığına
15	Türkiye Jokey Kulübü		Oyunlara ilişkin Lisans 49 Yıllığına
16	TCDD		TCDD İzmir limanının devri işlemleri tamamlanincaya kadar TCDD'nin yönetiminde kalmasına ve TCDD tarafından işletilmeye devam edilmesi
	Taşınmazlar		Mülkiyeti Hazineye ait Antalya, Aydın, İstanbul, Isparta, İzmir, Kayseri ve Muğla' da bulunan bazı taşınmazlar
	Gelir aktarımı		İşsizlik Sigortası Fonu birikimi, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı gelirleri, Savunma Sanayii Fonu'nun 3 milyar TL nakiti

Tablo 15 Türkiye Varlık Fonu A.Ş. Portföy Yapısı, 2019

TMMOB; 19.08.2016 tarihinde “Ülke Varlıklarımıza ve Haklarımıza Torba Yasalarla El Konuluyor” başlıklı Basın Açıklamasında şu tespitlerde bulunmuştur; “Yakın zamanda TBMM’de kabul edilen Uluslararası İşgücü Kanunu, Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Yatırımcıların Proje Bazında Desteklenmesi, İki İl Merkezinin Değiştirilmesi ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapan Torba Yasa ve TBMM gündeminde olan “Türkiye Varlık Fonu Kurulması ile Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi” aynı projenin ürünleri olup, birbirlerini tamamlayan paketlerdir. Bugün, darbe girişimi bahane edilerek, ülke serveti diyebileceğimiz, kent merkezleri, Cumhuriyetin aydınlanmacı kurumlarının varlıkları, kültür varlıkları, kıyıları, ormanlar, meralar, kentler satılığa çıkarılmıştır. Emekçilerin kıdem tazminatları için biriken fonlara ve bundan sonra zorla tasarruf yaptırılacak bireysel

emeklilik primlerine el konulmaktadır. Bu tasarı yasalırsa; 1. Özelleştirilen kamu varlıkları ile çalışanların emekleri üzerinden biriken fonlar Türkiye Varlık Fonu Anonim Şirketi'nin sermayesine/ mal varlığına dönüşecek, 2. Şirket, özel hukuk hükümlerine göre faaliyet gösterecek, 3. Hazine garantisine sahip olan mega projelerin yatırımına çalışanların birikimi ve kamusal varlıklar da tahsis edilecek, 4. Varlık Fonu aracılığıyla hazine garantisine sahip yatırımlara ikinci kez para aktarılmış olunacak, 5. Mega projelerin ihale edildiği ve edilecek olan şirketler iktidarın özel koruması altında olacak, 6. İktidarın sermaye birikimi bu şirketler nezdinde olacak, 7. İktidar gücü, hem Devlet bütçesi hem de çalışanların/ emekçilerin özel birikimleri üzerinde her türlü kamusal denetimden muaf transfer hareketlerine sahne olacaktır. 8. Mal varlığı üzerine teminat, rehin, kefalet ve ipotek tesis edilebilecek, 9. Bu şirkette istihdam edilecek personel seçiminde ve yargılanmasında kamu personel rejimi uygulanmayacak. 10. KİK ve İDT hükümlerine tabi olmayacak, 11. Bu şirket hakkında ihale mevzuatı uygulanmayacak, 12. Bu şirketin faaliyetleri Sayıştay denetimine, yani yasama organının denetimine tabi olmayacaktır. Sonuç olarak, yaşadığımız bu kaotik sürecin ülke varlıklarına el konulmasında araç yapıldığını üzülerken görmekteyiz. TBMM'den beklentimiz bu talana dur diyerek, sosyal hukuk devletine ve dolayısı ile ülkeye sahip çıkmalarıdır.”

TMMOB, 28.10.2016 tarihinde “6745 Sayılı Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 80. Maddesi Hakkında TMMOB görüşü” başlıklı Basın Açıklamasında şu tespitlerde bulunmuştur; “6745 sayılı Yasa, ülkenin ihtiyaç duyduğu bir yasa tasarısı olmadığı gibi salt iktidarın ihtiyaçlarına yanıt vermeye yönelik hazırlanmıştır. Hükümet, 2010 referandumunu ve sonrası 6 Nisan 2011 tarihli yetki Yasası'na dayanarak seçimden hemen önce 11 adet KHK yayımlayarak, uzun süredir tasarladığı ancak uygulamaya koyamadığı “yeni kamu yönetimi” anlayışını hayata geçirmenin adımlarını açmıştır. KHK'lar ile Bakanlıkların teşkilat yapısı ve görevleri yeni bir teşkilat ve görev tanımına kavuşturulmuş, bakanlıkların asli görevleri kalkınma planları yerine hükümetin program ve stratejilerine uygun yönetmek haline gelmiş, sosyal devlet olgusuna dair ne varsa tümünün tasfiyesi amaçlanmıştı. Bilindiği üzere, tüm çalgın projeler de bu dönemde açıklanmış ve seçim propagandasında kullanılmıştı. Bugün itibarıyla “Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketinin Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunu”nun devamı

olan 6745 sayılı “Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” kabul edilmiştir. Bu ve devamı yasalar sosyal hukuk devletin tasfiyesi sürecinin devamı niteliğindedir. İktidar, siyasal ve ekonomik krizini çözmek ve sermayeyi yanında tutmak için devlet hazinesi yanında, çalışanların ücreti üzerinden zorunlu biriken işsizlik fonunu, bireysel emeklilik ve özelleştirmeden sağlanacak gelirleri, sermaye çevrelerine sunmak istemektedir.”

TMMOB, 07.02.2017 tarihinde “Ülkemiz Kaynak ve Varlıklarının Talanına “Hayır” Diyoruz” başlıklı Basın Açıklamasında ise şu tespitlerde bulunmuştur; “Uzun bir süredir açıkça izlendiği gibi, Türkiye ekonomisinin istihdam ve gelir yaratan istikrarlı bir ekonomi olma olasılığı özellikle son yıllarda atılan yanlış adımlarla tamamen aşındırılmış, özellikle döviz üretme yeteneği olan sanayi hamleleri yerini siyasal iktidarın popülist tercihlerine bırakmıştır. Bunun sonucu olarak, aralarında 3. havalimanı, 3. Köprü, Avrasya tüneli, Gebze-İzmir otoyolu, sağlık kampuslarının olduğu ve adına “mega projeler” denilen bir dizi maceracı ve Türkiye’nin öncelikleri arasında yer almayan projelerde karar kılınmıştır. Sanayi yatırımlarının, dengeli bölgesel gelişmenin tamamen aleyhine olan, bilimsel dayanaklardan ve fizibilitelerden yoksun bu projeler, iktidara yakın sermayedarlar lehine biçimlendirildiğinden kısa sürede darboğazlar yaşamaya başlanmıştır. Dış finansman bulmakta sorun yaşayan “Kamu-Özel Ortaklığı”na dayalı projeler için yapılmış Hazine garantili borçlanmaların doların hızlı tırmanışı ile firmalara zor zamanlar yaşattığı bilinmektedir. “Mega proje” batağına saplanan firmaları ve garantör yapılan Hazine’yi bu bataktan çıkarmak için akla gelen son araç, Varlık Fonu olarak kamuoyuna sunulmuştur. OHAL şartlarında bir torba yasa ile uygulanmaya başlanan bu model ile, elde avuçta kalan kamu varlıklarının Varlık Fonu’nda toplanması ve fon harcamalarının kamu denetiminden ve Sayıştay’dan kaçırılarak, bu batık projelerin kurtarılması amaçlanmaktadır. Ancak bu yolla bir sonuç alınması mümkün olmadığı gibi, Fona aktarılan kamu kuruluşlarının piyasa değeri bu fon çatısı altında yerlerde sürüklenecek ve yok pahasına yerli-yabancı sermayenin eline geçecektir. Böylesi bir ekonomik konjonktürde, borca bu kadar sıkışık bir ülkenin kaynak ve varlıkları, rant peşinde koşan yatırımcılara kısa sürede yem edilecektir. Türk Mühendis ve Mimmar Odaları Birliği TMMOB, böylesi bir kamusal-toplumsal yoksullaşmaya karşı kamusal üretim, kamu mülkiyeti, kamu işletmeciliği ve kamusal denetimi kararlılıkla savunacak,

kamu kurum ve kuruluşlarının yeniden merkezi bütçenin ve Sayıştay'ın denetim yetki kapsamına alınması gerektiğini dile getirecektir. TMMOB, ülkemizin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına, kamu kuruluşlarına, kamu arazilerine ve üzerinde halkın alın teri olan tüm varlıklara sahip çıkılması için elinden geleni yapacaktır.”

24 Haziran 2018 seçimlerine yönelik “TMMOB Seçim Bildirgesi - Haziran 2018” adlı yayınıımızda da konuya ilişkin değerlendirmeler yer almıştır¹⁶. “MESLEKİ HAKLARIMIZ VE MESLEK ONURUMUZ İÇİN OY KULLANACAĞIZ, OYUMUZA SAHİP ÇIKACAĞIZ! Bizler, mühendisler, mimarlar ve şehir plancıları olarak, toplumun gündelik yaşamında ihtiyacı olan her şeyin üretilmesine yaratıcı bilgimizi ve emeğimizi koyan meslek gruplarıyız. Enerjiden haberleşmeye, fabrikalardan barajlara, madenlerden ormanlara kadar bilimin ve tekniğin kullanıldığı her alanda alın terimiz bulunmaktadır. Gündelik hayatı yeniden yaratan ve geleceği inşa eden meslek alanlarımızı savunmak, hayatı ve geleceği savunmak demektir. Piyasacı, dinci, baskıcı, diktacı, özelleştirmeci uygulamalar meslek alanlarımızı, özlük haklarımızı, müelliflik yetilerimizi ve örgütlü yapılarımızı da hedef almaktadır. Yıllardır sistematik olarak uygulanan politikalar ve ekonomik tercihler nedeniyle mesleki faaliyetlerimiz değersizleştirilmekte, yeni mezun olan meslektaşlarımız işsizlik sorunuyla karşı karşıya bırakılmaktadır. TMMOB olarak bizim sorumluluğumuz mesleğimizi, meslektaşlarımızı ve ülkemizin çıkarlarını korumaktır. Bu sorumluluk ve bilinçle yürüttüğümüz faaliyetler nedeniyle Birliğimiz hedef alınmaktadır. 24 Haziran seçimlerinde meslek alanlarımızı ve faaliyetlerimizi değersizleştirmek isteyen anlayışa karşı meslek haklarımız ve onurumuz oylanacaktır. Mesleki haklarımız ve meslek onurumuz için oy kullanacağız, oyumuza sahip çıkacağız!”

¹⁶ <https://www.tmmob.org.tr/yayin/secim-bildirgesi-haziran>

Bildirge'nin içerisinde şu değerlendirmeler de yer almıştır:

“Anayasal Demokratik Düzen ve Demokratik Hukuk Devleti İçin

- *Mesleklerini icra eden mühendisler, mimarlar, şehir plancılarını izleyen ve sicillerini tutan tek kurum olan TMMOB ve TTB gibi kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, meslek ve meslektaşlarına yönelik eğitimden uygulamaya dek tüm tasarrufların odağında olmalı; kamusal hizmet ve kamusal denetim işlevleri geliştirilmelidir.*
- *Ülke-kamu-toplum yararı, kamusal üretim-hizmet ve denetim, planlama-kalkınma-toplumsal refah bütünlüğü, tam istihdam, insanca çalışma-insanca yaşam ve hakça paylaşım temel alınmalıdır.*
- *Eğitim demokratikleştirilmeli, laikleştirilmeli, her kademedede eşit ve parasız olmalı, üniversitelere bilimsel ve yönetsel özerklik sağlanmalıdır.*
- *Kamu hizmetleri yurttaşlarımıza bedelsiz olarak sunulmalıdır.*
- *Bilişim teknolojileri, yurttaşlara saydam, nitelikli, düşük maliyetli, hızlı kamu hizmeti sunmak üzere kullanılmalı; yurttaşlar, teknolojinin sağladığı olanaklarla kamu hizmet süreçlerinin iyileştirilmesi ve denetlenmesinde katılımcı olabilmelidir.*

Bağımsızlık ve Barışçı Dış Politika İçin

- *Maceracı, yayılmacı ve teslimiyetçi dış politikalara son verilmelidir. Halkları birbirine düşman eden, iç ve dış barışı tehdit eden politikalar terk edilerek halkların kardeşliği, dostluğu ve dayanışmasını geliştiren bir politika esas alınmalıdır.*
- *Dünya silah tekellerinin ve ülkemizdeki militarist öbeklerin çıkarlarına hizmet eden silahlanma ve askeri harcamalar kısılmalı; ilgili fonlar bayındırlık, eğitim, sağlık vb. hizmetlere aktarılmalıdır.*
- *Ülkemiz kaynak ve varlıklarının uluslararası tekellerle işbirliği yapılarak ve yandaş rantiyeye sunularak yağmalanmasına son verilmelidir.*

Kalkınma, Sanayileşme, Tam İstihdam ve Toplumsal Refah Bütünlüğü İçin

- *Bağımsızlık ve toplumsal refah için planlama, kalkınma, sanayileşme, demokratikleşme perspektifi benimsenmeli, bilim ve teknolojiye gereken önem verilmeli, rant ve kayırma ekonomisinden çıkılmalı, üretim ekonomisine yönelik uygulamalar yaşama geçirilmelidir.*
- *Planlama, sanayileşme ve kalkınma birbirinden ayrılmaz bir üçlüdür. Bu kavramlar yalnızca sanayideki teknolojik gelişmeler ya da üretim sürecindeki bazı göstergeler ve katma değer artışları ile tanımlanamaz. Sanayileşme ve kalkınma “toplumsal kalkınma” anlayışı içinde, planlı bir yaklaşımla tarım, gıda, çevre, enerji, bilim, teknoloji, istihdam, sağlık, eğitim, gelir, bölüşüm ve tüm diğer alanlara yönelik politikalarla bir bütünlük içinde ele alınmalıdır.*
- *Bugün her şeyden önce ülke ekonomisi ve sanayinin planlanması zorunlu hale gelmiştir. Bu planlama kamu yararına, çalışanların gelir dağılımını düzeltecek, işsizliği ve yoksulluğu ortadan kaldıracak, sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak, refahı kitlesel olarak yayacak ilke ve araçları kapsamalıdır.*
- *Planlama ve kalkınma odaklı çalışmalar üniversite, sanayi, meslek odaları ve sektör kuruluşlarını da kapsayan geniş bir platformda tartışılmalı, uygulama önerileri birlikte geliştirilmelidir.*

Ekonominin Ülke Çıkarları Ve Toplumsal Gereksinimler Doğrultusunda Örgütlenmesi İçin

- *Ülkemizdeki tüm ilişkiler ve yapılar insandan, emekten, doğal çevrenin korunmasından yana olan üretim, kalkınma ve sanayileşme politikası çerçevesinde yeniden düzenlenmelidir.*
- *Demokratik, katılımcı, çağdaş, laik, halkımızın çıkarlarını gözetken, insanı öne çıkaran, üreten, sanayileşen, hakça bölüşen bir ülke yaratılmalıdır.*
- *Ekonomi; serbestleştirme, özelleştirme, ticarileştirme, azami kâr, rant yağması dürtülerinden, sermaye hareketlerinin serbestliği-faiz-döviz kuru/devalüasyon-enflasyon açısından kurtarılarak toplumsal gereksinimler için bir ekonomi kimliğine kavuşturulmalıdır.*

- *Ülkemizin zengin kaynaklarını ülke, kamu ve toplum yararına değerlendirecek orta ve uzun erimli ulusal stratejiler benimsenmelidir.*
- *Ülkemizin kalkınma stratejileri, sınai ve tarımsal kalkınma, ulusal bilim, teknoloji ve yenilenme politikaları temellerine oturtulmalıdır.*
- *Rant ve kayırma ekonomisi terk edilmeli; planlı, üretime, istihdama, dengeli kalkınmaya dayalı bir ekonomik anlayış benimsenmelidir.*
- *Merkezi planlama yeniden tesis edilmeli; ulusal, bölgesel, sektörel ölçeklerde kalkınma-planlama uygulamasına geçilmelidir.*
- *Bölgelerarası dengeyi kuracak, gelirin adil bir biçimde kalkınmada öncelikli yörelere dağıtılmasını sağlayacak, sanayinin gelişmesini ve ekonomik büyümeyi en geniş toplumsal tabana yayacak, refah ve istihdam yaratacak, kamu yararına bir yatırım ve üretim planlaması yapılmalıdır.*
- *Ulusal bilim, teknoloji ve yenilenme politikaları temelinde insan ve doğal kaynaklarımızı üretime yönlendirecek bir kalkınma stratejisi benimsenmeli, tüm sektörlerde stratejik planlar oluşturulmalıdır.*
- *Ar-Ge destekleri kamusal-toplumsal yarar içerikli olarak yeniden düzenlenmelidir.*
- *Sanayi katma değerini, ekonominin tüm sektörleriyle dengeli bir biçimde artırarak yüksek katma değerli ürünleri üretebilecek alt sektör ve teknolojiler desteklenmelidir.*
- *Yerli yatırımcı özendirilmeli ve korunmalıdır.*
- *Yabancı yatırımlara kalkınma stratejilerimize uygunluğu, halkın refahının yükseltilmesi, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, teknolojik gelişmemize katkısı temel alınarak izin verilmelidir.*
- *Kamu kaynakları üretime, yatırıma, istihdama ve sosyal devlet harcamalarına yönlendirilmelidir.*

- *Kamu girişimciliğinin önündeki engeller kaldırılmalıdır.*
- *Kamu kuruluşları, topluma hizmet anlayışıyla yeniden yapılandırılmalıdır.*
- *Serbestleştirme ve özelleştirmeler durdurulmalı, özelleştirilen kuruluşlar kamulaştırılmalı, özelleştirme süreçlerinde parçalanmış kurumlar yeniden birleştirilmelidir.*
- *Enerji sektöründeki tüm imtiyazlar iptal edilmeli, bu imtiyazları vermek için oluşturulan kurullar dağıtılmalı, dışa bağımlı enerji politikalarından vazgeçilerek yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarına öncelik verilmelidir.*
- *Kamu ihaleleri usulsüzlük, kayırmacılık, yolsuzluk ve ranttan arındırılmalıdır.*
- *Kamu kaynak, varlık ve arazileri, bütçe açıklarını kapatmak veya Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) projelerinin yürütücüsü yandaş ve yabancı sermaye güçlerine sunulmamalı, yurttaşlarımızın eşit bir şekilde yararlandırılacağı düzenlemelerle kamu elinde tutulmalıdır.*
- *Ulaştırma sektörü toplu taşımacılığa yönlendirilmeli, demiryolu ve denizyolu ağırlıklı yapılanma ivedilikle oluşturulmalıdır.*
- *Ulaştırma sektörü toplu taşımacılığa yönlendirilmeli, demiryolu ve denizyolu ağırlıklı yapılanma ivedilikle oluşturulmalıdır.*
- *Tarımda destekleme kurumları korunmalı, kapatılanlar açılmalı, tarımsal sanayiler ve çiftçilik geliştirilmelidir.*
- *Neoliberal ekonomi politikaları sonucu ağır darbeler alan kırsal nüfus üretim koşullarına ve refaha kavuşturulmalı; tarım, hayvancılık, balıkçılık ve ormancılık sektörleri toplumsal yarar doğrultusunda yeniden yapılandırılarak desteklenmelidir.*
- *Adil bir gelir dağılımı sağlanmalı, vergilerde gelir ve servet esas alınmalı, yüksek gelir grupları lehine vergi afları son bulmalı, finansal işlemler ve faiz gelirleri vergilendirilmeli ve bu vergiler artırılmalıdır.*

- *Çalışanların vergi yükleri azaltılmalı; halkı bunaltan dolaylı vergiler düşürülmelidir.*
- *Bütçeler yatırım, sosyal devlet gereklilikleri ve toplumsal gereksinimler esas alınarak düzenlenmeli, paralel bütçeler, örtülü ödenek, Kredi Garanti Fonu ve ülkemizi yoksullaştıran Varlık Fonu uygulamaları son bulmalıdır.”*

Bu çerçevede Cumhurbaşkanlığı tarafından açıklanan “100 Günlük Eylem Planı” üzerine TMMOB Görüşleri de süreci değerlendirmektedir¹⁷; “Yapılması gereken şey, rant ekonomisi yerine üretim ekonomisini, sermaye öncelikleri yerine kamusal çıkarları, lüks ve savurganlığa dayalı yönetim anlayışı yerine tasarrufları, gündelik politikalar yerine planlı kalkınmayı önceleyen bir anlayışın öne çıkartılmasıdır. 100 Günlük İcraat Programı tümüyle gözden geçirilerek, kamu kaynaklarını israf eden harcamalar ve projeler durdurulmalıdır. Halkın ve bütçenin üzerindeki yükü her geçen gün büyüten dövize endekli alım garantisi olan Kamu Özel İşbirliği anlaşmaları yeniden düzenlenmeli ve henüz uygulamaya geçmemiş olan Kamu Özel İşbirliği projeleri iptal edilmelidir. Kanal İstanbul ve Akkuyu Nükleer Tesisi başta olmak üzere halkın öncelikli ihtiyaçları yerine sermaye kesimlerine rant aktarmayı amaçlayan projeler derhal durdurulmalıdır. Emekçilerin alın teriyle kurulan İşsizlik Fonu’nda toplanan paralar amacı dışında kullanılmaktan vazgeçilmeli ve kriz döneminde işsiz kalan emekçilerin ve ailelerinin hayatlarını sürdürebilmeleri sağlanmalıdır. Ülkenin bütün kamusal varlıklarının kontrolüne verildiği Varlık Fonu’nun bütün faaliyetleri durdurulmalı, ülke kaynaklarının kriz gerekçesiyle yağmalanmasına engel olunmalıdır. Son dönemde özellikle ABD ve Rusya ile yapılan milyarlarca dolarlık askeri anlaşmalar iptal edilmelidir. Krizden çıkış, emperyalist güçlerin, uluslararası tekellerin, çok uluslu şirketlerin isteklerine boyun eğmekle değil, halkın genel çıkarını gözeterek, emekten yana kamucu bir anlayışı hayata geçirmekle mümkündür.”

¹⁷ <https://www.tmmob.org.tr/yayin/cumhurbaskanligi-kabinesi-100-gunluk-icraat-programi-uzerine-tmmob-gorusu>

31 Mart 2019 seçimlerine yönelik “TMMOB Yerel Yönetimler Seçim Bildirgesi - Mart 2019” adlı yayınıımızda da konuya ilişkin değerlendirmeler yer almıştır¹⁸ ; “Emperyalizme bağımlı olan Türkiye’de, 12 Eylül 1980 darbesinden bu yana yeni liberal temellerde, yerli ve uluslararası büyük sermayenin çıkarları için, sermayenin sınırsız serbest dolaşımı önündeki tüm engelleri kaldırmaya yönelik olarak devlet yeniden yapılandırılmış, kamu iktidarının yönetsel düzeyde sermayeye devredilmesi ana amaç olmuştur. Bu süreç toplumsal ve ekonomik tüm sektörlerde serbestleştirme ve özelleştirmelerle çok yönlü olarak yürütülmüştür. Özellikle 16 yıllık iktidarında üretimden vazgeçerek ülke ekonomisini arazi rantı üzerinden temellendiren AKP, sanayiden eğitim ve sağlığa kadar kamusal hizmetlerin ticarileştirilmesinde, ülke topraklarının dünyanın emlak/rant piyasası haline getirilmesinde, güvencesiz çalışma koşullarının yaygınlaştırılmasında ve kamu idari yapısının bu doğrultuda yeniden biçimlendirilmesinde hiçbir insani, hukuki, ulusal ya da evrensel değer ve kurala uymaksızın ülkemizi ve kentlerimizi yağma ve talana açmıştır. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin terk edildiği, demokrasinin hiçe sayılarak iktidar erklerinin tamamının tek merkezde toplandığı, kendi söylemleriyle “bir anonim şirket gibi” yönetilen ülkede sermaye ile devlet arasındaki ilişki arazi rantı üzerinden şekillenmektedir. Kent parçaları, “kentsel dönüşüm” adı altında yeni imar hakları verilerek sermaye çevrelere pazarlanmaya devam edilmektedir. Bu süreç, gelir eşitsizliğini, sosyal kutuplaşmayı, mekânsal ayrışmayı, kentsel gerilimi arttırmaktan başka bir işe yaramamakta, sosyal yarılma, ayrışma ve kültürel yozlaşma giderek derinleşmektedir. “Halk” kavramı yerine “müşteri” kavramı ile yönetim anlayışı pekiştirilmiş; “Bireysellik, özel alan, serbest piyasa, rekabetçilik, yerelcilik, yönetişim, sivil toplumculuk, rantiyecilik, yolsuzluk” kavramları yükselen değerler haline gelmiştir. Birçok yerel yönetimin temel icraatı, kentsel kamusal hizmetlerin pervasızca özelleştirilmesi, planlama, imar, kentsel altyapı ve ulaşım hizmetlerinde yolsuzlukların artması, kentsel rantın yandaş ve varsıl kesimler lehine yönlendirilmesi olmuştur.

¹⁸ <https://www.tmmob.org.tr/yayin/tmmob-yerel-yonetimler-secim-bildirgesi-mart-2019>

Sağlıklı kentleşme, kentsel hizmetlerin kamusal hizmet kapsamında ele alındığı; barınma, çevre, eğitim, sağlık, kültür hizmetlerinin insan hakkı olarak görüldüğü; kamu yararı öncelikli bütüncül planlama, çevre, enerji, sanayi ve tarım politikalarının benimsendiği ve yerli mühendislik, yerli kaynak kullanımıyla; bağımsızlık, planlama, sanayileşme ve kalkınma ile olanaklıdır. Bugün, kentlerimizin ve toplumun yerel seçimlerde, her zamankinden daha çok, “toplumcu demokratik ve halkçı bir yerel yönetim” anlayışına ihtiyacı vardır.”

TMMOB Genel ve Yerel Yönetimler Seçim Bildirgeleri, tüm siyasi partilerin detaylı olarak incelemesi gereken somut önerilerden oluşturulmuştur. Bu konudaki görüşlerimizin dikkate alınması ve yaşama geçirilmesi talebimizdir.

TÜRKİYE’DE PLANLI KALKINMA VE TMMOB

Kalkınma planlarına TMMOB’nin yaklaşımı, belirlediği ilkeler dolayısıyla yine kamuculuk, planlama ve demokrasi çerçevesinde olmuştur. Ülkemizdeki kalkınma planlarının özeti Tablo 16’da verilmiştir.

	Plan Adı	Dönemi	Hazırlayan Kurum	Hazırlık Yöntemi
1	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1963-1967	DPT	ÖİK
2	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1968-1972	DPT	ÖİK
3	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	1973-1977	DPT	ÖİK
4	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	1979-1983	DPT	ÖİK
5	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1985-1989	DPT	ÖİK
6	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı	1990-1994	DPT	ÖİK
7	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1996-2000	DPT	ÖİK
8	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	2001-2005	DPT	ÖİK
9	Dokuzuncu Kalkınma Planı	2007-2013	DPT	ÖİK
10	Onuncu Kalkınma Planı	2014-2018	Kalkınma Bakanlığı	ÖİK
11	On Birinci Kalkınma Planı	2019-2023	Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı	ÖİK + Çalışma Grupları

Tablo 16

On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Üzerine TMMOB Görüşü'nde şu tespitler yer almıştır¹⁹: “Türkiye’nin 1960-1980 arası kalkınmasını sağlayan plan/planlama, kalkınma, sosyal devlet kavram ve yaklaşımları, 1980’lerden sonra hızla tasfiye edilmiş, kalkınmanın sonuçlarını vermeyen bir “büyüme” yaklaşımı benimsenmiş ve şimdi de bu yaklaşımın en yozlaşmış biçimine, kamu idari yapısında özellikle 2007-2010 sonrası yaşanan büyük dönüşüm ve tasfiye ve son yılların referandumları ile birlikte, deyim yerindeyse rant-kayıрма-kapkaç ekonomisine ve yeni tipte bir başkanlık rejimine geçilmiştir. 1960 sonrası ilk Beş Yıllık Kalkınma Planlarının ciddiyetinden yoksun, planlama teşkilatını kapatıp “tüm yatırımlara ben karar vereceğim” mantığıyla ve baştan savma bir anlayışla hazırlanan On Birinci Kalkınma Planı; 16 Nisan 2017 tarihli “Anayasa Değişikliği Referandumu” sonrası 6 ay içinde çıkarılması gereken “Uyum Yasaları” çıkarılmadan gidilen 24 Haziran 2018 tarihli “Cumhurbaşkanı ve 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri” ile hukuki altyapısı eksik bir şekilde kurulan “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”nin ve bu yeni tek adam rejimi mantığının bir ürünüdür. Planda etkileri gizlenerek de yer alsa yaşanan derin krizden çıkış, emperyalist güçlerin, uluslararası tekelleri, çok uluslu şirketlerin isteklerine boyun eğmekle değil, halkın genel çıkarını gözeten, emekten yana kamucu bir anlayışı hayata geçirmekle mümkündür. Kalkınma, toplumsal kalkınma esprisi içinde; ülke-toplum çıkarları, merkezi/ulusal ölçekli plan/planlama ve kesintisiz sanayileşme; gelir-bölüşüm ilişkilerinin düzenlenmesi; tam istihdam ve çevre faktörleriyle bütünlük içinde tanımlanmalıdır. Emek ve halk eksenli toplumsal bir sanayileşmeye yönelik planlama ve kalkınma, teknolojik gelişmelerin sağlık, eğitim, gelir, bölüşüm politikaları ve çevresel yaşanabilirlik ile birlikte tanımlanmasını kapsamalıdır. Türkiye’nin toplumsal gereksinimlerini ve kamu girişimciliğini temel alan, yeni ve başka bir sanayileşme, planlama, kalkınma, tam istihdam ve toplumsal refah bütünlüğü, başka bir Türkiye ve başka bir dünya gerekliliği açısından elzemdir. Neoliberal, rantçı, kapkaççı, usulsüzlük ve yolsuzlukların sıradanlaştırıldığı, gelir dağılımının her geçen gün giderek daha da bozulduğu, üretim, mühendislik, mimarlık, şehir plancılığı, sanayi, kent, tarım ve çevre koşullarının önemli değişim-dönüşüm geçirdiği ülkemizde, mevcut durumdan çıkış için emperyalizmden bağımsız siyasi bir iradeyle, yeniden planlama, sanayileşme, kalkınma hamlesi için halkçı, toplumcu bir yaklaşım ve modele ihtiyaç vardır.”

¹⁹ <https://www.tmmob.org.tr/icerik/birinci-kalkinma-planı-2019-2023-uzerine-tmmob-gorusu>

TMMOB görüşünde şu önerilerde bulunulmuştur; “Yapılması gereken şey, rant ekonomisi yerine üretim ekonomisini, sermaye öncelikleri yerine kamusal çıkarları, lüks ve savurganlığa dayalı yönetim anlayışı yerine tasarrufları, gündelik politikalar yerine planlı kalkınmayı önceleyen bir anlayışın öne çıkartılmasıdır.

- *On Birinci Kalkınma Planı hedefleri arasında yer alsa da, kamu kaynaklarını israf eden harcamalar ve projeler durdurulmalıdır.*
- *Halkın ve bütçenin üzerindeki yükü her geçen gün büyüyen dövize endekli alım garantisi olan Kamu Özel İşbirliği anlaşmaları yeniden düzenlenmeli ve henüz uygulamaya geçmemiş olan Kamu Özel İşbirliği projeleri iptal edilmelidir.*
- *Plan döneminde yapımı öngörülen Kanal İstanbul ve Akkuyu Nükleer Tesisi başta olmak üzere halkın öncelikli ihtiyaçları yerine sermaye kesimlerine rant aktarmayı amaçlayan projeler derhal durdurulmalıdır.*
- *Emekçilerin alın teriyle kurulan İşsizlik Fonu’nda toplanan paralar amacı dışında kullanılmaktan vazgeçilmeli ve kriz döneminde işsiz kalan emekçilerin ve ailelerinin hayatlarını sürdürebilmeleri sağlanmalıdır. Bireysel Emeklilik Sisteminin yaygınlaştırılmasından vazgeçilmeli, Kıdem Tazminat Fonuna dokunulmamalıdır.*
- *Ülkenin bütün kamusal varlıklarının kontrolüne verildiği Varlık Fonu’nun bütün faaliyetleri durdurulmalı, ülke kaynaklarının kriz gerekçesiyle yağmalanmasına engel olunmalıdır. “*

SONUÇ

TMMOB Demokrasi Kurultayı-1998’de,²⁰ “Ekonomi, Kalkınma, Sanayileşme” başlığı altında şu tespitler yer almıştır; “Ekonomi, kalkınma, sanayileşme tüm insanlık içindir. “Ekonominin gereği” saptırmasına sığınılarak toplumun “ekonominin gereğine” göre yönetilmesi kabul edilemez. İnsanlık, kendisi için iyi olmayan ekonomik yapıya müdahale etme ve kendisi için iyi olduğunu düşündüğü ekonomik yapıyı gerçekleştirme hakkına sahiptir.

Bu hakkı da tarih boyunca kullanmış olup, kullanma çabasını da sürdürmektedir, insanlık bu çabasını doğanın bir parçası olduğunu aklından çıkarmadan ve doğa ile barışık olarak sürdürmelidir. Gelişmiş kapitalist ülkelerden farklı bir sanayileşme perspektifi oluşturmak, farklı toplumsal hedefler ve stratejiler benimsemek ve bunlara uygun yapılar oluşturmak, makro ve sektörel bazda ekonomi politikaları geliştirmek ve kapitalist sanayileşmenin ortaya çıkardığı toplumsal sorunların önüne geçmek mümkündür. Çalışanlardan yana alternatif bir toplum projesi temelinde emekten yana bir sanayileşme böyle gerçekleştirilebilir. Uluslararası sermaye, YDD ve küreselleşme söylemleri ile Türkiye'ye ülkemizin fabrikalarını, madenlerini, tarımı ve tarıma dayalı endüstrisini, ulaşım ağlarını, haberleşme ve enerji santralleri ağlarını, Dünya Bankası ve IMF politikalarının hedefleri doğrultusunda yerli ve yabancı sermaye çevrelerine peşkeş çekilmesini dayatan Türkiye toplumuna yoksulluk, işsizlik dayatılıyor. Özelleştirmeler derhal durdurulmalı, özelleştirilen işletmeler ise kamu mülkiyetine geçirilerek Türkiye toplumu yararına çalışmaları hedeflemelidir. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı lağvedilmelidir. Yargının özelleştirme uygulamalarını iptal ve yürütmeyi durdurma kararlarını uygulamayanlar yargılanmalıdır. Oluşan suçlar zaman aşımı kapsamında değerlendirilmeyip demokratik ve toplumcu bir iktidarda yargı kararlarını uygulamayanlar yargılanmalıdır. Ülkenin ekonomik bağımsızlığına kavuşması, ulusal ekonomik politikaların Türkiye emekçisi çıkarma uygulanması, gelir adaletinin sağlanması, işsizliğin önüne geçilmesi, gönencin tüm toplum kesimlerine yayılması bir iktidar sorunudur. Bu hedeflere merkezi planlamaya dayalı kamu ağırlıklı bir ekonomiyle ulaşılabilir. Ekonominin planlanması ve uygulaması ancak kamu eliyle, demokratik ve katılımcı bir şekilde ülkenin özgücüne dayalı olarak yürütülebilir. Merkezi planlı ekonomi bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi için de bir çözümdür. Bağımsızlıkçı ekonomik politikanın ana amacı, Türkiye doğası ve toplumunu gözetmektir. Stratejisi Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik temellerini korumak ve geliştirmektir. Ulusal ekonomik politikaların korunması ve geliştirilmesinin itici gücü emekçi halktır. Endüstride, tarımda ve diğer hizmet sektörlerinde çalışanların sendikal haklara ve çalıştıkları işletmelerde söz yetki ve karar haklarına sahip olması önemlidir. Halk yararına verimli ve nitelikli ekonomik politikalar geliştirmek için büyük tekelci sermaye kamulaştırılmalıdır. Büyük toprak sahipleri elinde bulunan topraklar kamulaştırılmalıdır. Tarım işletmelerinde kollektif çalışma biçimlerine geçilmesi, küçük toprak sahiplerinin kooperatifler vb. üretim-dağıtım birimleri oluşturularak ekonomik

hayata sokulması, küçük tarım arazilerinin kamusal ve planlı üretim amacıyla birleştirilmesi önemlidir. Kent arazileri kamu yararı gözetilen ekonomik politikalar, yerleşim, ulaşım sorunlarının planlı bir şekilde çözümlenebilmesi için kamulaştırılmalıdır.”

2003 yılında gerçekleştirilen Mühendislik-Mimarlık Kurultayı’nda²⁰; “TMMOB’nin küreselleşmeye karşı ulusal bir program çerçevesinde örgütlü bir karşı duruşu, Ülkenin ve geleceği açısından önemli bir görevdir. Hatta bu karşı duruş, uluslararası küreselleşme karşıtı platformlarla birleştirilmeli ve bu saldırıya dünya ölçeğinde karşı durmanın bir parçası olunmalıdır.” kararı alınmıştır.

Kamuculuğa, kamucu politikaların geliştirilmesine dair TMMOB’nin biriktirdiği çok fazla görüş, üretim, dayanışma, mücadele ve paylaşım var.

31 Mayıs -3 Haziran 2018 tarihlerinde gerçekleştirilen Genel Kurul sonrası yayınlanan TMMOB 45. Dönem (2018-2020) Genel Kurulu Sonuç Bildirgesi’ndeki tespitlerimiz şöyledir; “Genel Kurulumuz, ülkemizin toplumun en geniş kesimleriyle yan yana gelerek tek adam rejimine karşı demokrasiyi, baskılara karşı özgürlüğü, savaşa karşı barışı, ayrımcı politikalara karşı bir arada yaşamı, gericiliğe karşı laikliği, emperyalizme karşı tam bağımsızlığı, neoliberal uygulamalara karşı kamuculuğu, zorbalığa karşı insanlık onurunu savunmaktadır. Birliğimizin bu kararlı mücadelesine yönelik çok yönlü saldırılar; demokrasiye, meslek onurumuza ve örgütümüze yöneliktir. Genel Kurulumuz, siyasal iktidarın her kademesinden gelişen saldırılara karşı direnecek; Birliğimizin demokrat, ilerici, aydınlanmacı, kamucu geleneğinin sürdürülmesi için mücadeleye devam edecektir. Yıllardır uygulanan neoliberal politikalar sonucunda, ülke varlıkları halkın öncelikli ihtiyaçlarını karşılamayan yatırımlarla çarçur edilirken, insani ve toplumsal değerlerin aşındırıldığı, bireysel çıkarların kamu çıkarlarının üzerinde tutulduğu bir ekonomik-sosyal yapı yaratılmıştır. Yaratılan bu yapıya karşı Birliğimiz; paylaşımcı, dayanışmacı, eşitlikçi, toplumcu, kamucu politikaları savunmaya devam edecektir. Emek, ülke, halk, doğa düşmanı sömürü ve rant politikaları ile cumhuriyet, laiklik, demokrasi düşmanı dincimezhepçi, totaliter faşizme karşı TMMOB’nin anti-emperyalist, kamucu, toplumcu, devrimci, demokrat, eşitlikçi, özgürlükçü geleneklerine sahip çıkacaktır.”

²⁰ <https://www.tmmob.org.tr/etkinlik/muhendislik-mimarlik-kurultayi-2003>

TMMOB, 18.10.2019 tarihinde “65. Yılıımızda Güçlenerek ve Büyüyerek... Yaşasın TMMOB, Yaşasın Mücadelemiz!” başlıklı Basın Açıklamasında ise şu tespitlerde bulunmuştur; “*Biliyoruz ki; mühendis, mimar ve şehir plancılarının mesleki hak ve çıkarlarını korumak aslında tüm toplumun geleceğini korumak demektir. Çünkü bizim meslek alanımız, toplumun ortak yaşamının üretimini ve devamlılığını sağlamaktadır. Bizler bu anlayışla, mesleğimize ve meslektaşlarımıza sahip çıkarken, ülkemizin ve toplumumuzun ortak geleceğine de sahip çıkıyoruz. Meslek alanımızı, meslektaşlarımızı ve ülkemizin geleceğini hedef alan bu saldırılar karşısında sessiz kalmayacağız. Bizler mesleğimizi bilimden, üretimden ve toplumdaki kullanan bir mücadele geleneğinin sürdürücüsüyüz. Bu anlayışla TMMOB’nin bilim ve tekniği esas alan, kamu çıkarını savunan, eşitlik, özgürlük ve demokrasiden yana tavrını korumaya devam edeceğiz. Unutulmaz Başkanımız Teoman Öztürk’ün dediği gibi, dün olduğu gibi bugün de, “Yüreğimizdeki insan sevgisini ve yurtseverliği; baskı, zulüm ve engelleme yöntemlerinin sökülüp atamayacağını bilinci içinde; bilimi ve tekniği emperyalizmin ve sömürgecilerin değil, halkımızın hizmetine sunmak için her çabayı güçlendirerek sürdürme yolunda inançlı ve kararlıyız.”*

TMMOB’un kavramlar konusundaki tutumu nettir.

TMMOB olarak “kamulaştırma” kavramını savunuyoruz, sermaye için kamu erkini kullanarak yapılan tahsis ve yağmaya dayalı “acele kamulaştırma” uygulamalarına ise karşıyız.

TMMOB olarak “kamu yararı” kavramını savunuyoruz, sermaye için kamu erkini kullanarak yapılan tahsis ve yağmaya dayalı “üstün kamu yararı” kavramına ise karşıyız.

TMMOB olarak “kamu sektörü” kavramını savunuyoruz, kamu vurgusu ile meşrulaştırılarak sermaye için kamu erkini kullanarak yapılan özelleştirme ve serbestleştirmeye dayalı “kamu özel işbirliği” uygulamalarına ise karşıyız.

Özetle TMMOB; kamu girişimciliğinin önündeki engeller kaldırılmalıdır, kamu kuruluşları kamuya hizmet anlayışıyla yeniden yapılandırılmalıdır, tarımsal destekleme kurumları korunmalı ve kapatılanlar yeniden açılmalıdır, tarımsal sanayi ve çiftlikler geliştirilmeli, çalışanların vergi yükü azaltılmalı, dolaylı vergiler düşürülmelidir, halka yararlı olmayan büyük tekelci sermaye kamulaştırılmalı, kent arazileri kamu yararı gözetilen uygulamalar için kamulaştırılmalı, özelleştirme idaresi kapatılmalıdır, yargının

özelleştirme uygulamalarını yürütme durdurma ve iptal kararlarını uygulamayanlar cezalandırılmalı ve bu cezalarda zamanaşımı olmamalıdır demektedir.

Sözlerimi 1973-1980 dönemi TMMOB Başkanı Teoman Öztürk'ün "Nasıl Bir Türkiye?" konusundaki görüşleri ve önerileri ile bitirmek istiyorum; *"Mühendis mimarların, teknik bilgi ve becerilerini halkımızın yararına kullanamamaları, ülkenin içinde bulunduğu somut şartların bir sonucudur. Ülkemiz ekonomisi, siyasal yapısı ve bütün üst yapı kurumları, birbirleriyle kaynaşmış olan uluslararası emperyalist tekeller ve yerli sermayenin hâkimiyetindedir. Bu egemen çevrelerin kontrol ettiği tüm yatırımlar ve hizmetler, halkımızın sorunlarının çözümüne yönelik değil, maksimum kâr sağlayacak yeni pazarlar yaratmak yönündedir. Böyle bir sömürü düzeni içinde ülkemizin geri bırakılmışlıktan kurtulacağını ve tüm çalışanların yaptığı hizmetlerin ve yarattığı değerlerin halkımıza ulaşacağını sanmak kendimizi aldatmak olur. Emeğimizin halkın hizmetine girebilmesi, ülkemizin her alanda bağımsızlığını kazanmasına, sömürüye dayanan düzenin sona ermesine bağlıdır. Geleceğimiz, üretim güçlerinin özgürce gelişebileceği, kafa kol emeği arasında farklılaşmanın olmadığı, emeğin yabancılaşmadığı bir düzene kavuşabilmemize bağlıdır. Geleceğimiz için öngörülerde bulunabilmek, programlar oluşturabilmek ve hayata geçirebilmek, geçmişi iyi yorumlayıp günümüzü iyi tahlil ederek dünyada ve ülkemizdeki durumun irdelenmesi ve geleceğin tasarlanması ile mümkündür."*

Kamucu politikaların yaşama geçirildiği bir Türkiye'de hep birlikte, özgür ve mutlu yaşama dileğiyle teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

SEMPOZYUM ÖZEL SUNUMU

TÜRKİYE'DE KAMUCU POLİTİKALARIN ANALİZİ*

KORKUT BORATAV

Benim aslında sunuşumun başlığını değerli Suiçmez tamamen tüketti, kendisine çok teşekkür ederim. Bazen söylerim benim üç çocuğum mühendis, dolayısıyla fahri olarak bende TMMOB üyesiyim. Üç çocuk olduğu için fazlasıyla öyleyim. O yüzden bana bir görev verildiğinde bu tebligat oluyor. ‘Baba burada bu konuşmayı yapacaksın’ diye bildiri geldi, tereddütsüz kabul ettim...

Ben; kamuculuktan ne anlamalıyız, bu konudaki geçmiş deneyimizi nereye oturtabiliriz, ne yapabiliriz sorusuna kuş bakışı bir göz atacağım. Kamucu ya da kamuculuk dediğimiz anda, kavram ve bazı teorik problemleri aşmamız gerekiyor. Konuyu üç unsura ayrılabiliriz; birincisi kamu hizmeti alanı. Kamu hizmeti bir şekilde vatandaşlara eşit piyasa dışında hizmet sunma yükümlülüğü içeren bir kavramdır. Nereden oluşmuş bu kavram? Piyasanın temel bir kuralı vardır; paran kadar konuşursun. Bu bir slogan. Şu veya bu şekilde hak talep eden birisini bir mütegalibe benzeri şahsın verdiği cevaptır veyahut uyarıdır. Demek ki parası kadar konuşmama durumu oluşmuş. Birinci soru bu. Nasıl oluşmuş?

İkinci alan; kamu hizmeti dışında kamuya ait yani özel teşebbüse, kapitalist mülkiyete ait olmayan işletmeler, üretken birimlerdir.

---

* Prof. Dr. Korkut Boratav’ın 22 Kasım 2019 tarihinde TMMOB Kamucu Politikalar Sempozyumu’nda gerçekleştirdiği sunuştan derlenmiştir.

Üçüncü alan ise, kamu varlıklarıdır. Kamu varlıklarını herhalde Kamu işletmelerinden ayırmak lazım. Bir anlamda doğanın ve tarihin o ülkede yaşayan insanların tarihine yani bir anlamda atalarının ortaklaşa, bugünkü kuşağa devrettiği varlıklardır bunlar. Kamu varlıklarının bir mülkiyet konusu olması adeta doğaya ve insan bilincine aykırı bir durum. Bu aykırılığı ormanlardan, kentlerin geçmişten bugüne intikal etmiş varlıklarına, yani geçmiş kuşakların bugünkü kuşaklara devrettiği güzelliklere kadar taşıyabiliriz.

İşte bu üç alana bir yerde bir üst kontrol, yani kamu kontrolü, kamu denetimi getiriliyor devlet tarafından. Kapitalist toplumlarda ise devlet dediğiniz olgu birden kapitalist devlet oluveriyor. O zaman bir soru daha sormak gerekiyor; nedir bu devlet? Burjuva devleti kamuyu nasıl eder? Kamu işletmelerini burjuvazinin lehine nasıl sunar? Eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerini, piyasaya kapatabilir mi? Burjuva devletinden böyle bir şey beklenir mi? Bu soruların cevabını değerli arkadaşlar hepimiz biliyorsunuz; cevap, sınıf mücadeleleri tarihindedir.

Marksist geleneğin önemli ustalarının bize öğrettiği ve kendi düşünce sistemimde belirleyici rolü olan devlet aygıtı tanımı şudur: Ekonomiye egemen olan sınıf devleti de kontrol eder. Bu genel ilkenin tarih içinde biçimlenmesi, sınıf mücadelelerinin sonunda o devlet aygıtının içinde mücadele eden sınıfların, kapitalist bir toplumda veya onun ilkel aşamalarında, feodalizmden intikal eden biçimlerinde eğer devlet aygıtını şu veya bu şekilde etkilemişse oraya kamuculuk girmiştir.

Kamuculuk, emekçi sınıfların devletle mücadelesinin bakiyesidir, bunu tarihsel olarak biliyoruz. Örneğin; kapitalizmin özünde emekçilerin oy hakkı yoktur; kendine göre demokrasi vardır. Magna Carta, İngiliz demokrasisinin temel belgesidir. Hatta Antik Yunan'a gidin, kimlerin ideal demokrasisidir var olan; mülk sahiplerinin, köle sahiplerinin bir de erkeklerin. Bu kapitalizmin de başlangıcıdır, oy hakkı vardır ama burjuvazi ile aristokrasinin oy hakkıdır, demokrasi vardır ama mülk sahiplerinin demokrasisidir.

İngiltere'de mücadele sonunda emekçi sınıflar oy hakkı aldı. Bu burjuvaziyi çok korkuttu, çünkü iktidarı kaybedebilirlerdi.

Emekçi sınıfların mücadelesinin sistemi ayakta tutacak şekilde sınırlama yöntemlerini, işçi sınıfının mücadelesi içinde geliştirip, olgunlaştırdılar ve sağladılar.

Şöyle bir 50, 60 yıllık sıçrama yapalım; daha sonra refah devleti denen ilk kurumları İngiltere'den bile ilk aşamaya getiren, esas olarak Alman kapitalistlerinin sözcüsü olan ve kültürel olarak demokrasi ile hiçbir ilgisi olmayan Bismarck. Neden? Çünkü sosyalizm, işçi sınıfı saflarına yerleşmişti. Yeni refah devleti kurumlarının oluşmaması halinde sistemin toptan çöküşü, değişime yani sosyalizme karşı alınmış bir güvenceydi. Refah devletinde ne görüyoruz; kamu hizmetleri, sosyal güvenlik sistemleri!

Bir adım daha atıp, daha yakın döneme gelem, 1942'i izleyen 30 yıllık dönem. Bismarck'ın yaşadığı korkuyu kapitalist sistem de çok dehşetli yaşıyor. Faşizm çökertilmiş, İkinci Dünya Savaşı bitmiş, sosyalizm bir sistem olarak, dünyanın üçte birine coğrafi hâkimiyet kurmuş ve bir de bakıyoruz sosyalist programın unsurlarını kapitalist ülkeler yavaş yavaş benimsiyor. Kamu işletmeciliği denen faaliyet, Türkiye'deki gibi sanayileşmeyi doğrudan doğruya devlet eliyle değil, kapitalist işletmeleri kamulaştırılarak yapılıyor dünyanın bir kısmında. Ancak İngiltere, Batı Avrupa, Amerika bu durumun dışında kaldı.

Üretken sektörlerin stratejik bölümleri devlet mülkiyetinde kaldı. İşte sınıf mücadelesinden kazanılmış bir başka iz, bir başka miras. Öyle bir noktaya gelindi ki, refah devleti kurumları Batı'da görüldü, üstelik bir de üçüncü dünyaya yansıdı. Yani emperyalizmin sömürgeci düzeni son buldu, yani bağımsız ülkeler oluştu eski sömürgelerden. Bir de dayanışma ilişkileri başladı; sosyalist sistemin desteğini öngörerek ve kısmen alarak. Çin'in mesela, bir Bağlantısızlar bloku oluştu ve dünya kapitalist sistemi ile pazarlığa başladılar. Sisteminin işleyişinde bozukluklar var; bunları düzeltmek amacıyla emperyalizmin temel kurallarını sorgulamaya başladılar. Şöyle söyleyelim 70'li yılların ikinci yarısında her şey müzakere ediliyordu.

Batı'da ne oluyordu? Batı toplumlarında dalga dalga ayaklanmalar veyahut stratejik önermeler geliyordu. Yani sosyalist rejimin doğrudan reçeteleri arka kapıdan girmeye başlıyor. Dikkatinizi

çekerim bu noktada derin bir kriz yok, fakat dünya burjuvazisinde şu algı var; bu iş böyle sürerse ne kadar ekonomik bir ara giriş yapayım; karlarımız artmaktadır, çünkü ekonomi büyümektedir... Ekonomik büyüme ile bir problem yok, çünkü ortada krizler yok. Keynesçi model, büyüyen ekonomi ve büyüyen karlar oluşturdu ama paylarımız erimektedir, kar haddi aşılmaktadır. Karlar artıyor ama kar haddi aşıyor...

Hatta öyle önermeler geliyor ki İskandinavya'da bir şirket, kârlarının bir bölümünü şirket çalışanlarına intikal ettirecek bir fon kurulacak, diyor. Hesaplıyorlar, bir nesil sonra şirket mülkiyetinin işçilere geçeceğini görüyorlar. Ancak bu onlar açısından kabul edilemez; iç savaşla değil, güçlü bir karşı saldırıyla bu işlerin böyle gitmesini önlediler. O önlenen büyük operasyona sonradan, aslına saygın bir isim verildi: Neoliberalizm. Bunun gerçek ismi, gerçek içeriği şudur; sermayenin sınırsız tahakkümünü yeni baştan, sınırsız ülke içinde ve Dünya çapında hayata geçirme tasarımı.

İşte bu tasarımın Türkiye'deki bilançosu da bizlere yansıdı. Adım adım hayata geçirildi, sınıf mücadelesinde yenilgiye düşmüş olan emekçi sınıflar, geçmiş kazanımlarını ülkelere göre değişen boyutta adım adım yitirdiler. Bahsettiğim üç alanda da, mücadeleyi emekçiler sürdürmeye çalıştı. Kamu işletmeleri, yani özelleştirme alanında kayıplara karşı işçi sendikalarıyla TMMOB mücadele etti. Kayıpların sınırlandırılmasını emekçiler savundu ama dikkat edin, emekçilerin savunması da dalgalı oldu... KİGEM (Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi), sevgili Mümtaz Soysal'ın anısına saygıyla eğiliyorum ve şükranla anıyorum, benim de kurucusu olduğum kuruluş ama karargâhı sendikalardı; Harb-İş'in ve Petrol- İş'in kuvvetli desteğiyle devam etti. Sevgili Oğuz Oyan'ın Türk- İş'in içinde giriştiği, Orman İş'te araştırma birimiyle hazırladığı Türk- İş'in özelleştirme karşıtı raporu vardır.

1979-80'de Dünya çapında neoliberalizmi Dünya'da, Batı'da başlarken, Türkiye'de bu başlangıç 1980'de Özal ve 12 Eylül'dür; dikkat edin eş zamanlı aşağı yukarı. İlk olarak bunu Güney Amerika'da, Şili'de denediler, adeta bir laboratuvar gibi bir kullandılar Şili'yi. Orada sosyal güvenlik hizmetinin özelleştirilmesinin ilk deneylerini yapıp Avrupa'ya taşıdılar.

Türkiye’de biz zirve noktasına 1979-80’de gelmiştik; darbeyi Özal 24 Ocak’ta yapmaya çalıştı, tutturamadı. Emek direnişi kuvvetli ve etkiliydi, bu 12 Eylül’ü getirdi. Daha sonraları emekçi sınıfların mücadelesini sendikalar terk etti. Emek Direnişinin zirve noktası 2002- 2003’tür, Emek Platformu’dur. 1998’de ikinci bir saldırıyla IMF Türkiye’ye girmiştir, adım adım da ileri gitmektedir. Türkiye’de 12 Eylül şokunu gidermeye çalışan emek hareketi, toparlanma sürecinde bununla mücadele içindedir. 1989’dan sonra bir canlanma yaşamıştır. İşte o toparlanma hareketinin son dalgası Emek Platformu’dur. Emek söz konusu olunca Emek Platformu, gündemini sadece günlük mücadele ile sınırlamaz. Bu Emek Platformu’nun katkısı değil midir; 2003 yılında meşhur muhtıra Meclis’te reddedilirken, Meclis’in kapısına kadar yürüyen yüzbinlerce insanı kim organize etti?

Emekçiler kapıya dayanınca, Meclis’te oy verecekler, Türkiye toplumunun en gerici ve en tutucu milletvekillerinin bir bölümü dahi, kulaklarına gelen o sesi algıladılar. Emek mücadelesinin Türkiye toplumuna önemli katkısı budur. Önemli bir tespit; emek mücadelesinin tipik dönüm noktası AKP’nin iktidara gelmesidir. Bu zirve noktasında Türkiye’nin düzen partilerinin sol kanadı büyük bir tarihi fırsat kaçırdı; iktidarı bu zirve noktasında, emek mücadelesinin bir kez daha zirveye çıktığı noktada ıskaladı. Önceki tarih 1978-79’dur; üstelik o tarihin aktif aktörlerini de unutmayalım, sadece emeğin sesini dinleyen Ecevit’in o tarihteki CHP’si değil, aynı zamanda Türkiye devrimci hareketi. Varoşları, sokakları, fabrikaları, üretici birliklerini kontrol eden dalga dalga Türkiye toplumunun tabanını kontrol eden devrimci hareket, seçmen emekçilerinin oy verdiği CHP iktidarı ile zirveye gelmiştir. İkinci zirve yine 2000’de, 2003’te oluyor.

O zirveyi neden iktidara dönüştüremedik? Çünkü o tarihte 1970’li yılların sonunda Ecevit temsil ettiği CHP şöyle diyordu, ben Türkiye emekçilerinin sosyalist ve devrimci özlemini temsil edemem. Ben Türkiye emekçilerinin cumhuriyetçi, reformcu özlemlerini temsil ederim ama diğer özlemlerle kavgaya edemem; kendi partime onların sızmasını istemem ama onlar benim filen müttefikimdir. CHP’deki bu fikirler hiçbir zaman kâğıda dökülmedi ama yaşandı. 2002 yılında Ecevit’in mirasçısı durumuna gelen o

tarihin CHP'si Kemal Derviş'i almıştı, kaybetti. Öteki, iktidarı almış ama nereye gideceği belli değil. Zaten kritik mesele de o, iktidarı ne için aldı? Bir toplum, bir halk, bir parlamentoyu tasfiye etti; üç koalisyon partisini, DSP, MHP, ANAP artı ANAP'ın ikiz karşıtı olan ve "Türkiye sol, sosyalist devlettir" diye özelleştirme programı büyük bir şevkle, Özal'ın yapamadığı tempoda, Türkiye'ye taşıyan Tansu Çiller'in partisi. Dördü birden tasfiye edildi. Bu ne demek? Türkiye halkı sermayenin tahakkümünü istemiyor demek; bu tepki bir reflekstir. Bütün bu tepki, dışarıdan iki partiyi soktu meclise...

Birisi, teorik olarak 70'li yılların CHP'sine mirasçı olacak parti, ne yaptı? OSTİM'deki bir esnafın yazarkasasını Başbakanlık merdivenlerine fırlattırarak kadar, OSTİM çalışanlarının ayaklanmaya sürükleyecek bir krizin yönetiminin İMF'ye devrini eleştirmedi. O yönetimi temsil eden şahsı aldı, partisinden milletvekili seçtirdi. Peki bu durum kimin işine yaradı, alternatif partinin. Arada bizim solcu televizyon kanalları gösteriyor. O yıllarda bugün ki Cumhurbaşkanı'nın sefaletin, felaketin, işsizliğin, yoksulluğun, bütün göstergeleri tek tek sayıyor, sayıyor ve diyor ki kim sorumludur bundan? Aç kalan çocuk, çöpten yemek toplayan aile insanları, intihara sürüklenen kişiler, kim bunun sorumlusu? Elbette iktidar, diye bağıyor...

İşte bu söylem onları iktidara getirdi; sınıf mücadelesi kayboldu; birkaç istisna dışında sendikal hareket devre dışı kaldı. Mevzi savaşını sürdürenler de olmadı değil, Tekel Direnişi'nde de olduğu gibi...

Peki, emek mücadelesini şimdilerde kimler temsil ediyor kurumsal olarak, meslek odaları. TMMOB, özelleştirmeye karşı savaşın son temsilcidir. Eski bilgeliliği ile bildirgelerinde bütün Türkiye programını da kapsayarak neoliberal karşı saldırının ideolojik, hukuki, dinsel bütün sapkınlıklarını da hedefleyerek geniş bir perspektif çizmiştir. Diğer kanatta kim var, Türk Tabipleri Birliği'dir. Onlar kamu hizmetinin sağlıktaki özelleştirme rezilliğine karşı en dirençli mücadeleyi hala sürdürmektedirler.

Üçüncüsü nedir, eğitim. Eğitimde nedir problemimiz? Piyasacı eğitimin özelleştirme, yani kamu eğitiminde piyasalaştırma ve özelleştirmenin karşı mücadelesini temsil eden insanlardır. İki tane

büyük sendika var bu alanda; Eğitim-Sen ve Eğitim-İş. Üstelik sadece kamu eğitimini değil, parasız eğitimi değil, bilimsel eğitimi de onlar savunuyor. Niye? Bilimsel eğitim ne demektir? Eğitim laikliğini, yani bilimselliğini savunmak demektir, yani imam-hatipçi hâkimiyete karşı çıkmak demektir...

Şöyle bir örnek vereyim, eski usul bir arkadaşımız vardı, 12 Mart'ın kötü günlerinde bana derdi ki fakültede, “elektriği kapat Korkut israf oluyor”. O sırada bizim Mümtaz Soysal gözaltında, Mamak'ta, yargılanıyor, işkence hikâyeleri ayyuka. Ben de ona derdim ki; “elektrikten tasarruf abestir, bilakis israf edilsin, cereyanlar kesilsin ki elektrikli işkence yapamasınlar”. Bu laf doğru değil, şu anlamda doğru değil, en yoz burjuva iktidarı olsa bile, emek sürecinde metalaşma, emekçilerin daha da zayıflamasına yol açıyor.

Dikkat ediniz en açık örnek eğitim özelleşmesidir. Benim kuşağım özel okulun ne olduğunu bilmezdi, özel okul var mıydı? Belki vardı canım. Ankara'da TED vardı mesela... Hepimiz devlet eğitimiyle bir kuruluş vermeden okuduk, üniversiteden mezun olduk. Öğretmenler, öğretmenlik mesleğini iyi icra ederdi. İyi kötü müfettişler gelirdi; mesela Hasan Ali (Yücel), Reşat Nuri (Güntekin) müfettiştir aslında. Müfettişlik, laik eğitim, bilimsel eğitim veriliyor mu, bunu teftiş eder, raporunu verirdi.

“Öğretmenim, eti senin kemiği benim”, halkın içinde yerleşmiş bir sözdür. Eğitimi özelleştirdiğin andan itibaren öğretmen, mesleğinin icra edemeyen bir ücretli çalışan olur. Metalaşmıştır emeği, o zaman da meslek icra edilemez. Özel üniversite hocalarının öğrenci bırakma hakkı yoktur, teorik olarak vardır ama kullandığı andan sonra sözleşmesi yenilenmez. İşte bunula mücadeleyi, yanına bilimsel eğitimi de katarak eğitim sendikaları yaptı. Biz sadece üretken sektörün mühendisleriyiz, demenin ötesine giden TMMOB yaptı, programlarına ve bildirimlerine Türkiye'nin bütün sorunlarını taşıyarak. Türk Tabipleri Birliği, sonuna kadar direniyorlar sağlığın özelleşmesine karşı. Devlet sağlığının, kamu sağlığının ne kadar önemli olduğunu anlatarak mesleğini icra eden tabipler bu mücadeleyi veriyor.

Birkaç son sözle bağlayayım; bugün ne yapılır? Bugün bir dönemeçteyiz. Tuhaf bir yapı var Türkiye'de. Teorik olarak devam

edemez durumda. Hem uluslararası hem yerli sermayenin tahammül sınırlarını aşan deformasyonlarla dolu bir iktidar. Sonunda Türkiye halkı bir şekilde son verecek buna. Zaten bunun formülleri de başladı dolaşmaya. Büyük ihtimal, büyük bir koalisyonla son bulacak. Yani bu ne demek? Merkez sağ, merkez sol koalisyonu. Merkez sağ, öyle anlaşıyor ki bugün ki iktidar yapısının türevlerinden oluşacak...

Yakın gündem şu, parlamenter sisteme ne kadar yaklaşabiliriz? Burjuva devleti varken, hatta burjuva devletinin en yoz kanadı, faşist kanadı iktidardayken, tek adam yönetimine karşı insan hakları, demokrasi normlarında birleşilebilir mi? Evet birleşebilirler.

Merkez sol ama tırnak içinde kullanıyorum bu kavramı, bugünkü iktidar yapısıyla hala 2001-2002'deki CHP'nin yaptığı deformasyonu sürdürmektedir. Programları içine sadece demokratikleşmeyi koyacak, parlamenter sisteme dönüşü koyacak ama mesela İslamcılaştırmayı koymayacak... Tahayyül edebiliyor musunuz? AKP'den türev bir merkez sağ ile bugünkü CHP'nin oluşturduğu bir koalisyonun devraldığı bir iktidarı; "imam-hatipleri sınırlayalım, eğitim programından bilimsel olmayan unsurları ayıklayalım" demesini tahayyül edebiliyor musunuz?

Türkiye'de aydınlanma geleneğini, cumhuriyeti savunması gereken CHP'dir, çünkü Atatürk'ün partisinin bir türevidir. Benim şahsi ideolojik ve siyasi yönelimim onun solundaki kanatta olduğu için benim işim olmaması gerekli. Türkiye'de laiklik senin işindir kardeşim, diyebilmem lazım. Türkiye'de laikliği bugün kim savunuyor? İnternete sitelerine, kanallara bakın kim savunuyor? Kim sosyalistse o savunuyor açıkça, korkusuzca. Komünistler, sosyalistler, devrimciler savunuyor.

Bu kadar büyük deformasyon olur mu? CHP diyor ki, laiklik kaybolmamıştır, öyle bir tehdit yok diyor. Üç adım için hareketleniyorlar. Birinci adım büyük ittifak kurmaya çalışıyorlar, tamam güzel, olur mu, işte rıza sunacak. Bunların muhtemelen kabul edeceği demokratikleşme programının içinde insan hakları ihlalleri dahil edilecek, iyi bir pazarlık edebilirlerse. Yoksa bu adamlardan demokrasi çıkar mı? AKP'nin eski cumhurbaşkanından demokrasi çıkar mı? Çıkmaz ama şartlar zorladı çıkacak. Laiklik,

cumhuriyet değerli konmayacak. Üçüncüsü neoliberalizmin mirası da konmayacak. Konamaz sevgili arkadaşlar. Bu pazarlığa laiklik daha kolay girer, öbürleri adım adım mücadeleyle kazanılacaktır.

Adım adım mücadele; yani yeniden sınıf mücadelesi. Burjuvazi kaybettiği mevkileri uzlaşarak teslim etmez! Kolay mı şimdi, kamucu eğitime yeniden dönelim, bütün özel üniversiteler ve okullar kamulaştırılsın, imam-hatipler kapatılsın... Bu radikalliğin, ama neoliberal modelin radikalliğinin yeniden oluşması için Türkiye’de işçi sınıfı mücadelesinin, bugün işçi sınıfı mücadelesini devralmış meslek odalarıyla birlikte yeniden canlanması gerekiyor. Yeniden canlanmanın bir ön koşulu da özellikle mavi yakalı işçi sınıfı saflarında İslamcı deformasyonların ayıklanmasıdır. Onun için bir kez daha dar anlamda cumhuriyetçi sağın dahi programında olması gereken, laiklik ve aydınlanma kavramları yeniden gündeme getirilmelidir. İşçi sınıfının beynindeki teslimiyetin ortadan kalkması, yani işçi sınıfı değerlerinin yeniden 1960-70’li yılların canlı ortamına dönmesi için, İslamcı değerlerle mücadele etmekte öncülüğümüzün olması lazım.

Sevgili arkadaşlar mücadele zordur. Kayıpların geri alınması antidemokratik, aşırı deformasyonu temsil eden bugünkü iktidarın, faşizme savrulan burjuva ittifaklarıyla; merkez sağ ve merkez solla çözülebilir. Onun ötesine giden mücadele Türkiye solunun, emekçilerinin, bugün o emekçi örgütlerin en başında TMMOB’nin, tabiplerin, keza eğitimcilerin öncülüğündedir. Neoliberalizmin Türkiye’ye getirdiği bütün kayıpların, sermaye tahakkümünün sağladığı bütün avantajlarının geri alınması da uzun bir mücadele sonunda adım adım olacaktır. Ben bunları söyleyerek sözlerime son vereyim. Teşekkür ederim.

1.OTURUM
Kamuculuk; Tanımı, Evrimi ve Tarihsel Süreci

Oturum Başkanı: Ayşegül Oruçkaptan
Oktar Türel
Galip Yalman
Aziz Konukman

NEOLİBERAL DÜNYA EKONOMİSİNDE KAMU KESİMİNİN YENİDEN YAPILANMASINA BAKIŞLAR, 1980-2018

OKTAR TÜREL

Sunuşumun birinci bölümü başatlığı 1980’li yıllardan bu yana süren neoliberal vizyonun küresel ekonomide kamu kesimini nasıl yapılandığına ilişkin bazı saptamalara ayrılmıştır. Söz konusu yapılanmanın bir tezahürü olarak, “vergi devleti”nin “borç devleti”ne dönüşümü ikinci bölümün konusudur. Belli başlı ekonomilerde (kamu gayrisafi borcu / GSYH) oranı ile tanımlanan kamu borç yükünün 1980-2018 dönemindeki seyri üçüncü bölümde ele alınacaktır. Dördüncü ve son bölümde gelecek beklentileri üzerinde kısaca durulacaktır.

Neoliberal Vizyon

Kapitalist ekonomilerde ulusal devletin iktisat politikası tercihlerinin siyasal meşruluğu iki düzlemde tartışılabilir. Dar anlamda siyasal meşruluk, ulusal gelirin bir kısmına el koyan, onu harcayan veya yeniden bölüştüren devletle vergi mükellefi yurttaş arasındaki ilişkide içkindir. Geniş anlamda meşruluk, sermayenin ekonomik artığa el koymasının toplum gözünde meşrulaştırılmasında yatar.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş kapitalist ülkelerde (kısaca, GÜ) her iki düzlemde siyasal meşruluğu güvence altına alan, anayasal ve yasal metinlere kısmen yansıyan, ama esas itibariyle

örtük bir toplumsal sözleşme oluştu. Sermaye ve emek arasındaki bu toplumsal sözleşme şu öğelerin tümünü olmasa bile pek çoğunu içeriyordu¹:

- (1) Hükümetlerin tam istihdama angaje olması, büyüme hedefli gelişme ve konjonktür yönetimi politikaları, yol gösterici planlama;
- (2) Kilit sanayiler üzerinde devlet kontrolü, geniş çapta ve istihdamı görece güvenceli kamu girişimleri;
- (3) Güçlü sendikalarla sektörel, hatta makro ölçekte bağitlanan toplu sözleşmeler üzerine kurulu çalışma hayatı, piyasa rekabetine konu olmayan (bir anlamda, evrensel) sosyal haklar;
- (4) Bölüşümü iyileştirici maliye ve gelirler politikası, faiz hadlerinin ve kâr marjlarının denetimi.

Söz konusu örtük toplumsal sözleşme, gecikme ve aksamalarla da olsa, sosyalist sistem dışındaki gelişmekte olan ülkelerde (kısaca, GOÜ) de benimsendi ve uygulandı. Bu toplumsal sözleşmenin bileşenleri, sermayeye demokratik siyasal kanallardan empoze edilmişti. Sermaye, kendisini bir siyasal aktör olmaktan uzaklaştıran, kâr oranlarını ve kâr paylarını baskılayan düzenlemelere uymaya istekli değildi; nitekim 1968'den sonra yaşanan toplumsal gerilimlerin ve grev dalgasının ardından bu düzenlemelere karşı direncini kararlı bir biçimde ortaya koydu. 1980 sonrasında devlet, kapitalistler ve emekçi sınıflar arasındaki örtük toplumsal sözleşme, bu kez kapitalistler kayırılarak yeniden formüle edildi. Yeni sözleşme, emeğin direnci kırılmadan yürütülemezdi; dolayısıyla 1980'li yıllarda hem GÜ'de, hem de GOÜ'de sendikaların gücünü kıran, çalışma hayatını esnekleştiren ve kuralsızlaştıran, emekçilerin greve gitmesini olabildiğince zorlaştıran önlemler alındı. Hükümetler tam istihdama angaje olmaktan vazgeçtiler. Ekonomik etkinliği artıracığı savı ile mal, hizmet ve sermaye piyasaları kuralsızlaştırıldı; kamu iktisadi girişimlerinin çoğu özelleştirildi veya tasfiye edildi. "Refah devleti" de dönüşüme uğratıldı; çünkü neoliberal kültür, işsizlik ve

¹ Bkz. Streeck, W. (2014), *Buying Time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*, London: Verso, ss. 28, 55-8.

yoksulluk gibi toplumsal sorunları kişilerin değişen hayat şartlarına uyum gösterememesinden kaynaklanan bireysel sorunlar olarak algılamaya yatkındı.

Streeck (2014: 5) yeni toplumsal sözleşmenin oluşumunu (i) kapitalizmin demokrasiden uzaklaşması ve (ii) demokrasinin ekonomik içerikten yoksun bırakılması süreci olarak tanımlamaktadır. Bu süreçte “piyasa adaleti”, “sosyal adalet”in önüne geçmiştir. “Piyasa adaleti”ne göre ödüllendirme, üretim faktörlerinin rekabetçi şartlar altında oluşacak ücret, faiz haddi ve fiyatlarla ifade edilen marjinal verimliliklerine dayanır. Oysa sosyal adalet, hakkaniyetin toplumca genel kabul gören kültürel normlarına göre siyasal süreçte belirlenir ve bazı beşeri ve medeni hakların (eğitim, sağlık, güvenlik, toplumsal örgütlenme, istihdam v. b.) belirli asgari standartları karşılayacak biçimde yurttaşlara sağlanmasını amaçlar. Neoliberal öğreti piyasanın biçimsel akılcılığına uyulmasını öngörür; sosyal adaleti sağlamayı amaçlayan siyasal süreçleri akıl dışı, keyfî ve belirsizliklere açık sayarak dışlamaya çalışır.

“Neoliberal Çağ” (1980 - .....)’da sosyal adalet amaçlı demokratik düzelticiler, ya yurttaşların “eğitilmesi” ve piyasanın “hükümüne” uymanın en iyi seçenek olduğu düşüncesiyle şartlandırılması yolu ile, ya da demokrasi askıya alınarak, zorla itibarsızlaştırılmış veya engellenmiştir. GÜ’de birinci yol izlenmiş, aralarında Şili (1973), Arjantin (1976) ve Türkiye’nin (1980) yer aldığı bazı GOÜ’de ikinci yol denenmiştir.

“Vergi Devleti”nden “Borç Devleti”ne

Kapitalist ekonomilerde kamu harcamalarının GSYH içindeki payı, XX. yüzyıl başlarından itibaren uzun dönemli bir artış eğilimi sergilemiştir. Neoliberalizmin bu eğilimi durdurma veya tersine döndürme çabaları, GÜ’de de, GOÜ’de de etkili olmamıştır. 1980-2015 döneminde hükümetler sermaye sınıflarının ve onlara eklenen diğer toplumsal katmanların direnci nedeniyle vergi hasılatını artırmakta güçlük çektiklerinden, vergi yerine borç almaya yönelmişler; böylelikle kamu borç yükünde genel bir artış eğilimi ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, neoliberal düzenin devraldığı “vergi devleti”, giderek “borç devleti”ne dönüşmüştür (Streeck, 2014: Bölüm 2).

Bu süreci yorumlarken, maliye politikalarının etkililiği üzerindeki kuramsal tartışmalara değinmekte yarar vardır. Neoliberal vizyonun oluşmasına önemli katkısı bulunan yeni-klasik iktisat anlayışına göre maliye politikası reel ekonomiyi etkilemez. Bu önermenin en uçta yer alan versiyonu, iktisat yazınında Barro-Ricardo Eşdeğerlilik Varsayımı olarak adlandırılmaktadır. Anılan varsayım uyarınca, kamu harcamalarının vergi veya borçlanma yoluyla finanse edilmesi arasında nihai etkileri bakımından fark yoktur; her iki yöntem de sonuçta reel hasılayı etkileyemeyeceği için... Kamu borcunun ödeneceğine güven duyuluyor ve borçlanma sürdürülebiliyorsa, böyle bir yaklaşım “vergi devleti”nin “borç devleti”ne dönüşmesini önemsizleştirmeye yaramıştır. Finansallaşma ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, “vergi devleti”nden “borç devleti”ne geçişi kolaylaştıran etmenlerin birincil önem taşıyanları arasındadır.

Bu resmi tamamlayan bir öge olarak, hanehalkı borçlanması üzerinde de durulmalıdır. Neoliberalizmin yeni ve örtük toplumsal sözleşmesi eğitim, sağlık ve benzeri kamusal hizmetleri metalaştırdığı, sosyal güvenliği bir hak olmaktan çıkarıp bireysel sigortacılığın ilgi alanına taşıdığı için, sözü geçen hizmetlere artık bir bedel ödeyip erişen hanehalklarına yaşama standartlarını borçlanarak koruma imkânının sağlanması gerekiyordu. Geçmiş dört onyılda bu imkâna artan ölçülerde başvurulduğunu gözlemekteyiz: (Hanehalkı borçluluğu / GSYH) oranı 1980’li yıllarda görece düşük düzeylerde iken, 2019 yılı itibariyle GÜ’de ortalama % 70, GOÜ’de ortalama % 30 dolaylarına ulaşmış bulunuyor².

“Neoliberal Çağ”da Kamu Borç Yüklerinin Seyri

“Neoliberal Çağ”da kamu finansmanının yörüngelerini tümüyle değerlendirmek için şu dört zaman serisini incelemek uygun olur:

² Bkz. Çolak, Ö. F. (2019), “Maliye Politikasının Ekonomi Politikası”, İktisat ve Toplum, 9 (107), s. 10.

³ IMF sözlüğünde net ödünç verme / net ödünç alma olarak tanımlanmaktadır.

GSYH'ya oranla, (i) kamu gelirleri; (ii) kamu harcamaları; (iii) kamu gelir / harcama farkı³ ve (iv) kamu gayrisafi borçları. Zaman kısıtı dolayısıyla, ben bu sunuşumda sadece (kamu gayrisafi borcu / GSYH) oranları, yani kamu borç yükleri üzerinde duracağım⁴. Tüm ülkeleri kapsayıcı verilere ulaşmanın güçlüğü önünde, incelememi G-20 ülkelerine odaklandıracağım; böyle bir alt-küme, kamu finansmanının küresel planda ne yöne evrildiği konusunda yeterli bilgiler vermektedir⁵. Hem veri kalitesinde, hem de saptanan temel eğilimlerdeki farklılıklar dolayısıyla, GÜ ve GOÜ ayrı ayrı ele alınacaktır⁶.

GÜ'deki gelişmeleri Şekil 1 yardımıyla görselleştirmeye çalıştım. Belli başlı ülkeler ve ülke grupları itibariyle şu notları düşebilirim:

ABD. Kamu borç yükü, 1980'den 1990'lı yılların ortalarına kadar artış eğilimi gösteriyor (1980'de % 41, 1993'de % 70). Clinton yönetiminin (1992-2000) çabaları ile borç yükü 2000'de % 53'e geriletildikten sonra artış yeniden başlıyor; 2007'de % 65 düzeyine varılıyor. 2007-9 Küresel Finansal Krizi sonrasında borç yükü, 2015 yılına kadar tırmanıyor (2010'da % 95, 2013'de % 105). 2014'den sonra görece bir istikrar var.

Japonya. Kamu borç yükü, 1980'den 2010'lu yılların ortalarına kadar sürekli bir artış eğiliminde (1980'de % 49; 1990'da % 64; 2000'de % 138, 2010'da % 208; 2015'de % 232)⁷; 2015'den sonra görece istikrarlı (2018'de % 237).

⁴ Kamu kesiminin döviz cinsinden de borçlanabildiği şartlarda, kamu borç yükündeki değişimin belirleyicileri şunlardır: (i) kamu birincil açığı (yani, faiz ödemeleri öncesindeki açık) / GSYH oranı; (ii) reel iç faiz haddi; (iii) dış faiz haddi + reel devalüasyon oranı toplamı; (iv) reel GSYH artış oranı. Bu parametrelerin ilk üçü, borç yükünü artırıcı, dördüncüsü ise azaltıcı etki yapar. Teknik ayrıntılar için, bkz. Özatay, F. (2013), *Parasal İktisat: Kuram ve Politika*, Ankara: Efil Yayınevi, Bölüm 12.

⁵ G-20 listesi içinde yer alan 9 GÜ, halen tüm GÜ GSYH'sının % 84'ünü, bu listedeki 10 GOÜ ise tüm GOÜ GSYH'sının % 72'sini üretiyor.

⁶ Atıfta bulunduğumuz nicel veriler, *IMF World Economic Outlook Database*'den (çeşitli yıllar) derlenmiştir.

⁷ Japonya, 1990'lı ve 2000'li yıllarda yaşadığı ekonomik durgunluğu aşmak amacı ile genişletici maliye politikalarına sistematik olarak başvurmuştur; bu nedenle Japonya'da kamu borç yükünün seyri, 1995-2007'de ABD ve AB'de izlenen "itidal"den uzaktır.

AB. Kamu borç yükünde 1990'lı yılların ortalarına kadar artış eğilimi var (1996'da % 68); daha sonra tedrici bir azalma izleniyor (2007'de % 58). Küresel finans krizi ve onu izleyen Avro Bölgesi Krizi sonrasında borç yükü hızla artıyor (2013-4'de % 88); daha sonra geriliyor (2018'de % 82).

G-7. Yedi büyük GÜ toplamında gözlemlenen şey, ABD / Japonya / AB'deki eğilimlerinin bileşkesi gibidir; 1980'den 2012'ye kadar süren artış eğilimi, 2013'den sonra yerini görelî bir istikrara bırakıyor⁸.

Bu saptamalar, özetle, şuna işaret etmektedir: GÜ'de kamu borç yükü, 1980'den 2007'ye kadar belirgin, fakat tedricî sayılabilecek bir artış eğilimi göstermiş, küresel finans krizinin ağır sonuçlarının yaşandığı 2008-13 döneminde hızla tırmanmıştır. Borç yükündeki bu çarpıcı artışın iki temel nedeni vardır: hükümetlerin (i) durgunlaşan ülke ekonomilerini genişletici maliye politikalarıyla canlandırmaya çalışması ve (ii) finansal veya finansal olmayan, “batması göze alınamayacak kadar büyük” özel şirketleri kamu mali desteği ile yaşatma çabası. Büyük finansal kriz savuşturulduktan sonra, sürdürülemeyecek borçlanma patikalarını terkedip kamu borç yükünü azaltmak, ya da hiç değilse istikrarlandırmak, tüm GÜ'de temel bir iktisat politikası tercihinin dönüşmüş bulunuyor. Streeck'in (2014: Bölüm 3) deyişi ile, bu dönüşüm, “borç devleti”nden “konsolidasyon devleti”ne geçişi simgelemektedir.

Kaynak: *IMF World Economic Outlook Database* (çeşitli yıllar)

Dört büyük GOÜ (Çin, Hindistan, Brezilya ve Rusya), halen GOÜ toplam hasılasının kabaca % 60'ını ürettikleri için, tüm GOÜ düzeyinde yapılacak bir genellemenin temel belirleyicisi durumundadır:

Çin. 1980-95 ve 1995-2018 dönemlerine ilişkin borç yükü verileri, 1995'de (tanımsal olduğunu tahmin ettiğim) bir kırılma gösteriyor. 1995'den sonra borç yükünde açık bir yükselme eğilimi var (1995: % 21; 2005: % 26, 2010: % 34; 2015: % 41; 2018: % 51).

⁸Halen G-7, GÜ hasılasının kabaca % 80'ini üretmektedir, dolayısıyla G-7'de gözlemlenen bu eğilimin tüm GÜ için temsilî nitelik taşıdığı kabul edilebilir.

Hindistan. 1980’li yıllardan itibaren artarak 1990’lı yıllarda % 70-75 dolaylarına çıkmış bulunan kamu borç yükü, 2000’li yılların ortasında % 85 yakınlarına yükseliyor; 2000’li yılların sonuna doğru % 65-70 aralığına yerleşiyor; 2010’lu yıllarda bu aralıkta dalgalanıyor.

Brezilya. Kamu borç yükünde 1980-2000 döneminde artış eğilimi var. 2000’li yıllar başındaki Latin Amerika krizi ile borç yükü hızla artıyor (2000: % 65, 2002: % 79); 2003-13 döneminde azalarak, 2013’de % 60 dolaylarına iniyor. Daha sonra borç yükünde çok hızlı bir artış var (2018’de % 88).

Rusya. 1998 krizi ile ulaştığı % 135’lik zirveden sonra adım adım gerileyerek 2000’li yıllar sonunda % 10 dolayına inen kamu borç yükü, daha sonra artış eğilimine giriyor (2018’de % 15 dolayında)⁹. Türkiye verilerinin yorumlanmasını oturumumuzun tartışma zamanına erteliyorum.

Genel bir gözlem olarak şunun altını çizebilirim: tüm GOÜ’de ortalama kamu borç yükü düzeyi, 1980’li yıllardakinin epey üzerine çıkmış, 2007’de % 36, 2018’de % 51 dolaylarına yükselmiştir. 2018’deki görece yüksek düzey bile, % 100 yakınlarında bulunan GÜ ortalamasının çok altındadır. Borç yükü sayısal ortalamasının düşüklüğü, aralarında Türkiye’nin de yer aldığı çok sayıda GOÜ’nün maliye politikasında yeterli manevra alanına sahip olabileceği anlamına gelmektedir. Ancak bu önerme, tekil ülkelerin kamu borç yükleri düşükse politika başarısızlıkları dolayısıyla mali krizlere düşmeyecekleri anlamına gelmez; hem GÜ’nün, hem de GOÜ’nün yakın tarihi bu tür talihsiz örneklerle yüklüdür.

Gelecek İçin Beklentiler

Neoliberal vizyonun günümüz hayatında olağanlaştırdığı bazı edimler (örneğin tam istihdam angajmanının terkedilerek işsizliğin emek gücünü disiplin altına alma aracı haline getirilmesi, kamusal hizmetlerin metalaştırılması, sosyal güvenlik ağlarının tahribi, v.b), esas itibarıyla, ekonomi-dışı zor kullanılarak değil, yurttaşların rızası ve onların düşünsel reflekslerinin şartlandırılması ile gerçekleştirilmiştir.

⁹ Rusya ile ilgili nicel veriler, 2006’da bir tanım kırılması olduğunu düşündürüyor.

Günümüzde demokratik siyasetle kapitalist gelişme arasındaki uyumsuzluk, sadece bazı tekil ülkelerin sorunu değil, sistemik bir sorundur. Neoliberal öğretisi sorgulanarak itibarsızlaştırılmadıkça, yani kapitalizm / demokrasi çelişkisinde demokratik öğeler tekrar ön plana çıkarılıp yeni bir toplumsal sözleşmenin önü açılmadıkça, mevcut ekonomik yapılanma üzerinde marjinal iyileştirmelerle geniş toplum kesimlerini ve özellikle emekçileri tatmin etmek epey zor görünüyor.

Yakın geleceğin, gelişmiş olsun ya da olmasın, tüm ülkelere ve bu meyanda Türkiye'ye yoğun bir toplumsal mücadele gündemi vaat ettiği bir önceki oturumda Prof. Boratav'ın yaptığı sunuşta açıkça ortaya konulmuştur. Geçmişin iki dünya savaşı arasında geçen yıllarında demokratik siyasetle kapitalist gelişme arasındaki uyumsuzluklar, bazı ülkelerde faşist rejimleri ortaya çıkarmıştı. Günümüzde emek örgütlerinin ve emekten yana siyasal partilerin karşı karşıya buldukları güçlüklerden hareketle yakın gelecek için silip süpürücü ve kötümser genellemeler türetmek istemiyor, orta ve uzun dönemin kendi imkân ve fırsatlarını doğuracağını anımsatarak sunuşuma son veriyorum.

YENİ BİR KAMU MÜMKÜN MÜ?*

GALİP YALMAN

Güncel tartışmalar, Türkiye toplumunda bir miktar kısır ve izlemekten hoşnut olmadığımız sınırlarla çerçeveleniyor. Bu nedenle pek de ele alına bir konu olmuyor “yeni bir kamu” kavramı. Ancak dünyanın değişik ülkelerinde iktidara gelme ya da mevcut iktidarların politikalarını yönlendirme şansının ne olup, ne olmadığı birçok ülkede de şu veya bu ifadelerle gündemde olan bir mesele. Dolayısıyla bu başlık çerçevesinde ne söyleyebilir?

Üzerine düşününce söz konusu tartışmalarda, önemseydiğim bazı hususları sizlerle paylaşabileceğimi karar verdim. Bir miktar birlikte düşüneceğiz, diyelim isterseniz. “Yeni bir kamu mümkün mü?” sorusundan ne anlıyoruz, yeni bir toplumsal düzen mümkün mü? 2000’li yılların başında Davos Zirvesi karşıtı olarak örgütlenen ve uzun bir dönem sürdüren, 2004 yılında Hindistan’daki yıllık toplantısına katıldığım Dünya Sosyal Forumu sloganını soruya dönüştürürseniz, başka bir Dünya mümkün mü?

“Yeni bir kamu mümkün mü”, sorusunu daha kapsamlı bir biçimde, ileriye dönük bir düşünerek başlayalım. İngilizce’den başka bir dil bilmediğim için, genellikle Anglosakson Dünyası’ndaki tartışmaları izleme imkânım oldu. Bunların arasından bir kısmı akademik, bir kısmı da akademik olmayan çevrelerin tartışmalarına baktığımızda kamudan yana, İngilizcesiyle “pro-public” bir yaklaşım karşımıza çıkıyor.

---

* Galip Yalman’ın 22 Kasım 2019 tarihinde TMMOB Kamucu Politikalar Sempozyumu’nda gerçekleştirdiği sunuştan derlenmiştir.

Bunu hayata taşıyacak bir hareketin, ona bağlı örgütlenmelerin ne olması, nasıl oluşturulabileceği konusunun terminoloji farklılıkları olsa iki ana eksen olduğunu gözlemek mümkün. Bir tanesi özelleştirme karşıtı mücadeleler; kazanımlar, başarısızlıklar. Yaşananların ardından kabaca 30-40 yıllık farklı ülke deneyimleri incelediğimizde, nasıl bir manzarayla karşılaştık?

Özelleştirilen bir takım hizmetlerin, faaliyetlerin yeniden kamulaştırılmasının nasıl gündeme alınacağı bir meseledir. Ancak esas meselelerden biri bunun özelleştirmeler öncesine dönüş anlamında yeniden bir devlet mülkiyeti mi, yoksa yeni bir kamusal anlayışın, kamu hizmetlerinin ayırım gözetilmeden herkesin yararlanabilmesine olanak sağlayacak bir şekilde sağlanması mı?

Bu hizmetleri sağlayanlarla, kurumlar değişik ölçeklerde tartışılabilir. Bundan yararlananların arasındaki ilişkinin nasıl olacağı, bir katılımcılığın gündeme getirilip, getirilemeyeceği tartışma konusudur. Bu hizmetleri sunanların açısından bakıldığında da bir hesap verebilirlik meselesi doğacaktır. Doğalgazdan suya, elektrikten sağlığa ve ulaşımına çok farklı alanda sunulan hizmetler, neoliberal dönemde ülkeden ülkeye farklılıklar gösterse bile tamamen metalaşmıştır. Örneğin bizde içme suyu, musluktan akan su değil...

Emeğin, kamusal hizmetlerin metalaşmasına imkân vermeden ve kar amacı gütmeyen kullanımını sağlayacak bir kamu anlayışı, aynı zamanda yeni bir toplumsal düzen yaratma çabalarından bir olarak görülüp, görülmeyeceği bir başka tartışmadır. Bunu şöyle de ifade edilebilir; kamuculuğu, kapitalist düzen sonrasına geçiş için bir başlangıç noktası, bir zemin veya bir süreç olarak düşündüğümüzde; hangi mekanizmalarla, hangi örgütler aracılığıyla, hangi toplumsal hareketlere bunların hayata geçirilecektir? Belirli ülkelerde, örneğin birkaç hafta sonra bir genel seçime gidecek İngiltere’de, İşçi Partisi hükümetinin bugünlerde yayımlanan seçim manifestosuna baktığımızda bu konuya önemli bir yer ayırdıklarını görüyoruz. İktidara geldiklerinde bu söylediklerini ne kadar yaparlar ayrı mesele ama özellikle üst gelir gruplarının vergi yükünü artırarak, toplumun en az yüzde 95’inin üzerindeki vergi

yükünü, en azından, arttırmayacak bir takım düzenlemelerle kamu hizmetlerinin sağlanması manifestolarında yer alıyor. Kapitalizm sonrası demiyorlar da akademik tartışmacılarının kullandığı gibi, herkesin yaşamının daha iyileştirileceği bir toplumsal düzenin oluşturulması konusunda adımlar atılacak, diyorlar.

Şimdi son yıllardaki tartışmalara bakarsanız kamusal hizmeti sunanlarla, yararlananlar arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesi; toplumsal cinsiyete duyarlı bir anlayışın giderek etkin olması önemli birer nokta olarak altı çiziliyor. Eskiye dönüş anlamındaki devletleştirmeyle sınırlı olmayacak bir kamu mülkiyetinin nasıl olacağı, yine önemli bir nokta. Böyle bir anlayışın unsurlarının ve bir takım unsurlarının ortaya konması gerekiyor.

Şimdi bunun bir boyutu da kaynak sorunu olduğu için yeniden kamusallaştırma, kamuyu yeniden düşünme gibi ifade edilecek tartışmanın dönüp dolaşıp geleceği yer, neoliberal dönemdeki finans sistemi. Finans sistemi, yeni kamu anlayışına göre nasıl düzenlenecek? Bir yanıla kamu bankaları veya diğer finans kuruluşlarının bu açıdan yeniden işlevselliği mümkün mü? Öte yandan da mevcut kuruluşların, neoliberal anlayışa uygun işlevler yüklenmeleri nedeniyle, bu konuda da ne tür karşı çıkışları olacak, daha sonra işlevsel hale getirilebilecekler mi?

Bizim 1980 sonrası deneyimlerimizden, Pinochet dönemi Şili'sinden 2008 krizi İngiltere'sine finans sistemi, krize girdiği noktada batan bankaları ya da kurtarmak istediklerini kamulaştırıyor. Özelleştirmenin ardından, kamulaştırılan bankaların konumu belli olmuyor ama örneğin İngiltere'de kamulaştırılan bankalar, kamu ağırlıklı olarak duruyor; Şili'de, Meksika'da ve benzeri yerlerde ise bir süre sonra yeniden özelleştiriliyorlar. Devletleştirme diye ifade edilen şey, bir özelleştirme karşıtlığı ile bu basitlikte değil, kamusallık tartışmasıyla ele alınmalıdır.

Özal döneminde başlayarak yap-işlet-devret ve değişik versiyonları; kamu özel işbirliği diye tarif edilen değişik mekanizmalar da neoliberal anlayış çerçevesinde geliştirildi. 1980 öncesi anlayışla baktığınız zaman kalkınma planları çerçevesinde, bunları kaynak sağlama mekanizmaları olarak düşünebilmekle birlikte bununla da

sınırlı olmayan yeni işlevler gündeme gelir mi?Kapitalist bir sistem içinde yaşadığımız gerçeğini unutmadan, mevcudun yavaş yavaş kendi içinde değişik alanlarda, değişik ölçeklerde dönüştürülmesinin önünü açan bir şey mi aradığımız?

Bu tartışmalara katılan bir takım düşünürlerin, ifadesiyle kapitalizm sonrası toplumun yolunu açan bir süreç olarak mı düşüneceğiz bu yeni kamu anlayışını? Yoksa sistemi, toplumsal kesimlerin büyük bir kısmı için daha yaşanabilir hale mi getirecek bu anlayış? Özellikle neoliberal politikaların ceremesinin çekmiş kesimler açısından, düzen içi düzenlemelerle sınırlı kalma tehlikesine karşı ne yapılabilir? Dolayısıyla ikisi biri arada giden bir süreç olduğu tespitini rahatlıkla yapabiliriz...

Kamu finans kuruluşlarının nasıl çalışması gerektiği; bir yanıyla da kapitalizmin içine düştüğü ve 10 yıldır süren krizini aşmakta yeni bir imkân sağlayabileceğini birlikte ele almamız gerekiyor. Yine kapitalist düzende, özellikle 1980 öncesinde deregülasyon düzenlemeleriyle, yani bugüne kadar metalaştırılmamış alanların da metalaştırılması, diye ifade edilen süreçteki biçimden farklı bir yöne açılımını sağlayacak biçimleri düşünmemiz gerekiyor. Hala kapitalizm içinde konuşuyoruz ama kapitalizm sonrasına da bir geçiş, bir arayışında ifadesi.

1960'ların ilk yarısındaki planlama tartışmaları ile düşündüğümüz zaman, kapitalizmin daha iyi işlemesi için gerekli bir planlama anlayışı ile kapitalizmi giderek dönüştürecek bir yolun başlangıç noktası arasında da benzer bir ikilemin olduğu düşünülebilir. Bugün de bu meselenin gündemde olduğunu görmek mümkün...

Düşünelim, iktidara doğrudan gelmeden neler yapılabilir? 2015'ten beri devam eden Portekiz deneyimi, kendine göre ilginç bir deneyim. Ortada bir azınlık iktidarı var, son seçimlerde Sosyalist Enternasyonal üyesi bir sosyal demokrat parti, Sosyalist Parti adı altında iktidarı aldı. Nasıl sürdürebiliyor? Çünkü meclistekilerden bir tanesi avrokomünizm dalgası dışında kalmış bir komünist parti, artı bizim terminolojilerimizle söylerseniz, 1980 öncesinin devrimci geleneğinin sürdürme iddiasındaki belli unsurların oluşturduğu bir sol. Her ikisi de mecliste temsil ediliyorlar ama koalisyon ortağı değiller

ve koalisyon ortağı olmadan da Sosyalist Parti'yi destekleyerek, iktidara müdahale ediyorlar. Bir takım uygulamalarla toplumun neoliberalizmin ceremesini çekmiş kesimi için düzenlemeler yapma cabasındalar..

Mesele tekil kapitalist devletlerin sınırlarıyla bağlı olarak tartışılmaktan çok öteye geçmiş durumda. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) 2019 yılı “Küresel Yeşil Yeni Düzen’in Finansmanı” raporuna bakacak olursak; sınıfsal mücadelelerin, çelişkilerin değişik toplumlarda, farklı şekilde yaşanmasının yanı sıra, bütün Dünyanın geleceğini ilgilendiren bir mesele olarak ekolojik felaketler tartışılıyor. Kapitalist devletlerin çıkarları için, vurdum duymaz bir şekilde bu felaketin gelişini hızlandıran uygulamalarını da hatırlayacak olursak o zaman bu yeni bir kamu anlayışı, yeni bir kamusal tartışması aynı zamanda da küresel düzeyde de ne yapılacak, neler yapılabilir, meselesini de gündeme getiriyor.

Yeni bir kamusal anlayışla en azından belli felaketleri önlemek anlamında, sorunu çözücü neler yapılabilir? Kamusal hizmetleri nasıl sunulacağı ve yararlanmaların bu süreçlerde belirleyici, katılımcı bir rol alacağı soruları da birlikte geliyor. Dolayısıyla kamusal tartışmasının sadece tekil ulus devletler, tekil kapitalist devletlerle sınırlı olmadan yürütülmesinin yakıcı bir gündem maddesi olarak karşımızda olduğu kuşku götürmüyor.

Bitirirken şunu söyleyeyim, kamu eşittir devlet anlayışını reddetmek gerekmiyor. Devletlerden, kapitalist düzeni olmazsa olmazı olan devletlerden söz ettiğimize göre, kamunun farklı ölçeklerde karar alma süreçlerine katılması önem kazanıyor. Sevimsiz çağrışımlar yapsa da, dilimize yerleşen kavramlarla anlatmalıyım; siyasal toplum, sivil toplum ayrımını mutlakaştırmadan, hangi mekanizmalarla, ne tür metalaştırmaya karşı, hangi kâr amacı gütmeyen hizmetlerin gündeme getirileceğini düşünebiliriz. Bunlardan hangilerinin kamucu yaklaşımla daha anlamlı, ya da en azından sömürü ilişkilerinin daha az yaşandığını tasavvur edebiliriz. Bu açıdan da “Yeni bir kamusal mümkün mü?” sorusunun, tekrar ve tekrar düşünmeye değer olduğunu sizlerle paylaşmak istedim. Sabrınız için teşekkür ederim.

SORU CEVAP

-Doktor Nurettin Elbiz, orman mühendisi. Efendim önce üç çok değerli sunum için gönülden şükranlarımı ve teşekkürlerimi arz ediyorum. Benim için çok faydalı ve verimli oldu. Benim sorum, sayın Oktar Hocamıza olacak. Oktar Hocamız neoliberal ekonomide borç devleti ve vergi devletinin açıklamalarını, kısmi tanımlamalarını yaptılar. Acaba ülkemizde, bugünkü iktidarın, işte son 17-20 yıldaki uygulaması bu borç devleti veyahut vergi devletinin birinin kapsamı içine giriyor mu? Bunlardan farklı mı? Eğer giriyorsa bu uygulamaların az da olsa örnekleri ile getirileri ve götürüleri neler olmuştur? Teşekkür ederim.

-Merhaba ismim Eda, maliye bölümü doktora öğrencisiyim. Ben özellikle Aziz Hocaya bir şey sormak istiyorum. Hacettepe Üniversitesi'nde doktora öğrencisiyim. Kamu- özel işbirliği modeli üzerinden, yani bir sermaye birikimi modeli olarak hani bir ifade kullandınız. Bu kamu- özel işbirliği modellerini hani sermaye birikim modelleri olarak tanımlayabilir miyiz? Bu şekilde değerlendirdiğimiz takdirde de Dünya da ülkeler açısından farklılıklar ortaya çıkıyor. Gelişmiş ülkeler bundan vazgeçiyor, az gelişmiş ülkelere bunu daha fazla empoze etmeye çalışıyorlar giderek ve dolayısıyla bu ülke uygulamalarındaki farklılıkları nasıl değerlendirip yorumlayabiliriz? Bunu sormak istiyorum teşekkürler.

-Ben Galip Hocama sormak istiyorum. Şimdi neoliberalizm bildiğimiz üzere kamuculuğun tasfiyesi üzerine bir yanıla kurgulanmış bir sistemattir. Bu anlamda neoliberalizmden kamuculuk beklemek bir paradokstur. Sınıf mücadeleleri olmadan yeni bir kamuculuk inşası mümkün müdür? Bunu sormak istemişim. Teşekkür ederim.

Galip Yalman: Teşekkürler. Kolay değil o sorunun cevabı ama şöyle söyleyeyim; zaten neoliberalizm diye tanımlanan süreç, kapitalist sistemin kendi içinde de önemli dönüşümleri gündeme getiriyor. Kapitalizm içi çelişkileri belirginleştiriyor ve o anlamda da işin kazananları ve kaybedenleri, sadece emek dünyası ve sermaye kesimi üstünden de değil. Bu hem kapitalizm için, sermaye içi

belirli farklılaşmaları da gündeme getiriyor; ama aynı zamanda da emek dünyası içinde de bir takım parçalanmaları, farklılaştırmaları da ortaya çıkarıyor. Emek dünyasını homojen bir kütle olarak düşünemeyiz, bunun değişik deneyimleri bizde de yaşandı, TEKEL Direnişi örneğın. O bir özlük hakları mücadelesiydi. Sınıfsal bir şey olarak hepimizi heyecanlandırdı ama sonuçları itibarıyla emek dünyası ile birlikte mücadele edip, birleşik mücadelenin bir başlangıç noktasını da oluşturamadı. Bunu da hepimiz biliyoruz.

2000’li yıllar itibarıyla bakıldığında ara patlamalarla, krize karşı gelişen tepkiler hariç -durumun kendine özgü yanları olsa bile- genel duruma çok aykırı olmadığını düşünüyorum. İktidarlar değişse bile o neoliberal politika sürdürüldüğü ölçüde bir neoliberal hegemonyadan söz ediyoruz. Bu da toplumda borçlanma vesaire sonuçları olsa bile, insanların yaşamını sürdürmesinin hegemonya dışında tanımlayamaz hale gelmesi anlamını taşıyor. Şimdi bu koşullar da mücadeleyi nasıl verirsiniz?

Bu soruya karşı kimsenin hazır reçetesi olmadığı ortada. Cevabı yirminci yüzyılın değişik ülkelerindeki, değişik aşamalardaki deneyimlerle birlikte lazım. Kimisine göre yirminci yüzyılın sosyalizmi, diye bir hedef önümüze, oraya varabilmenin yolu olarak da kapitalizm sonrası toplumun nüvesi, oluşturacak mücadeleler ile kamusalılık yeniden tanımlanacak ve topluma kök salacak. Ona bağlı olarak yeni yeşerecek unsurlar yepyeni mücadeleleri de gündeme taşıyacak. Şili’den, İran’dan Lübnan’dan, Doğu Asya’ya değişik yerlerden, değişik mücadeleler, ayaklanmalar yaşanıyor. Bunlar bir geçici rüzgâr mıdır?

Bütün bunlar çerçevesinde kamusalı yeniden düşünmek ne demek? Haliyle de bir demokratik hak ve özgürlükler mücadelesiyle de beraber düşünmek demek. Bunu sadece de sınıfsal düzlemde, dar anlamda sınıfı, yani sadece emeğinin karşılığını, ona yaşam koşullarını sağlayacak dar anlamda kullanmayacağız; işin içine konunun değişik boyutlarını, kadın erkek eşitliğini, çevre meselelerini vesaire getireceğiz. O yüzden bu arayış bir süreç ve mücadelelerle belirleniyor.

Sınıf mücadelelerinden bağımsız bir kamusalılık elbette söz konusu değil ama karşınızda da ne var? O mevcut düzenin kaymağını

yyenlerin kendi kazanımlarından vazgeçmemek içinde ellerinden geleni ardına koymayacakları gerçeği var...

Küresel ölçekte mücadelelerin nasıl yapılacağı konusu belki 2000’li yılların başında önem kazanmıştı, Dünya Sosyal Forumları gibi araçlar yepyeni bir aşamada çevre meselelerini de gündeme getirerek yeni mücadele alanları yaratacak. 2020’li yıllar neler getirecek hep beraber göreceğiz.

KAMU YATIRIMLARININ KOLLEKTİF SEÇİM VE FİNANSMANA DAYALI OLARAK YAPILMASI MÜMKÜN MÜ?

AZİZ KONUKMAN

Kamu yatırımlarının finansman modeli büyük ölçüde benimsenen ve uygulanmakta olan sermaye birikim modeline bağlı. Sermaye birikim modelinden bağımsız bir kamu yatırımları finansman modeli olmaz. Benim buradaki sorum tahrik edici bir şekilde, mevcut sermaye birikim modellerinin dışında, acaba farklı birikim modelleri gündeme gelebilir ve hayata geçirilebilir mi? Bu mümkün olduğunda ikinci aşamaya geçebilir ve bu yeni birikim modelinin öngördüğü yeni kamu yatırımları finansman modelini tartışabiliriz. Böyle bir birikim modeli olmadan ben burada bir şeyler söylesem temennilerden öteye geçemez. Dolayısıyla bu modelin siyasi olarak sahiplenilmesi gerekiyor. Bu sahiplenme yoksa istediğimiz kadar konuşalım, yeni bir finansman modeli önerisi yapalım, bunun uygulanma şansı olmayacaktır. Şimdi birinci soruya şöyle yanıt verebiliriz, bugüne kadar ampirik çalışmalara baktım, yani inceleme yaptım. 80 sonrasında Dünya ekonomisinin küreselleşme sürecine girdiği dönemin sermaye birikim modeli olan Post Fordist modelden kaynaklanan dört kalkınma paradigması var: Washington Uzlaşması(Konsensüsü), , Post Washington Uzlaşması, Çin'in gündeme getirdiği Pekin Uzlaşması ve Hindistan'ın gündeme getirdiği Mumbai Uzlaşması. Bunların ilk ikisi İMF ve Dünya Bankası(DB)patentli. Bu uzlaşmalara dayalı olarak büyümeye çalışan ekonomilere ilişkin değerlendirmeye geçmeden önce, birçok ülkede kamu ile özel sektörün verimlilik performansını karşılaştırmaya yönelik olarak mikro düzeyde yapılmış çalışmaları bir ele alalım. Şunu hatırlatayım,

bu tür çalışmalar bizde de yapıldı. Işıklar içinde yatsın Mümtaz Hocanın girişimiyle KİGEM öncülüğünde ODTÜ’de toplantılar dizisi vardı, hatırlıyor musunuz? Yani sektör, sektör yapılmış çalışmalar. Bu çalışmalarda bu oturumda konuşmacı olan Oktar Hoca ve şu an salonda olan Taylan da yer almıştı. Soru şuydu: Özel sektör mü daha verimli? Kamu mu daha verimli? Çünkü tartışma o zemindeydi o zaman. Karlılığı, zararı biz o zaman önemsemiyorduk. Önemli olan kimin daha verimli olduğu tartışmasıydı, hatırlayın. Orada hep özel sektörün kamudan daha verimli olmadığı çıkıyordu, hatta bazı durumlarda kamu daha verimli çıkıyordu. Bu çalışmalarda Türkiye’de yapılan özelleştirmelerin maddi temeli olmadığı kanıtlandı.

Şimdi gelelim başka ülkelerde yapılmış çalışmaların sonuçlarına. Sonucu peşinen söyleyeyim: Özel sektörün daha verimli çalıştığı argümanı çökmüştür. Yani şöyle bir istisna olamaz mı? Bir çalışma derki, şu ülkede şu sektörde özel daha verimlidir. Ben böyle bir çalışmaya rastlayamadım. Bu tür çalışmalarla ilgili bir yazın taraması yapan çok önemli bir çalışma yayımlandı. Real-World Economics Review dergisinin ‘‘ Kamu Ekonomisi ve Yeni Bir Kamusal İktisat’’ başlıklı özel sayısında (19 Haziran 2018 tarihli 84.sayısında) yer alan David Hall and Tue Anh Nguyen tarafından kaleme alınan ‘‘Economic Benefits of Public Services’’ başlıklı makalede(çalışmada) kamu hizmeti üretiminde kamu ve özel sektörün görelî etkinliğini araştıran, mikro düzeyde sonuçlar üreten çalışmalar özetleniyor, bir kısmı tablolar haline getirilmiş. Sonuçlar seçilmiş dokuz sektör itibariyle verilmiş. Bu sektörler şöyle sıralanmış: Otobüsler, elektrik, sağlık hizmeti, limanlar ve havaalanları, hapishaneler, demiryolları, telekom sistemi, atık yönetimi ve su. Bu sektörlerde hizmet üretilirken özelleştirmeye gidilmiş, outsourcing’e (taşerona yaptırma, dışarıdaki birilerine işi verme) başvurulmuş veya kamu özel ortaklığı (KÖO) tercih edilmiş. Kimi sektörlerde bu yöntemlerden birisi, kimisinde ikisi, kimilerinde ise her üçü aynı anda uygulamaya konulmuş. Bu konumdaki özel şirketlerle üretimin kamuda kalmaya devam ettiği kamu şirketlerin performansı karşılaştırılmış. Söz konusu çalışmada ayrıca kamu harcamalarının makro düzeyde büyüme, istihdam ve kamu mallarının üretilmesi gibi ölçütler açısından sonuçlarına da kapsamlı bir şekilde yer verilmekte.

Neoklasik teorisyenlerin ve iktisatçıların beklentisinin tersine mikro düzeydeki ampirik bulgular, özel şirketlerinin sistematik olarak kamu sektörü organizasyonlarından daha etkin çalıştığını göstermiyor. Bu özeline kamu sektörü kadar iyi kamu hizmeti üretebileceği anlamına gelmiyor. Mikro açıdan bir diğer çarpıcı sonuç, kamunun özele göre daha yüksek bir sermaye ve işlem maliyetlerine yol açtığına tespit edilmesidir. Ancak bu olumsuz bir durum olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü görece olarak yüksek olan bu maliyetler aynı zamanda finansal ve bankacılık sektörleri için hatırı sayılabilir kazançlar yaratıyor. Kamu sektörü lehine ulaşılan bu olumlu sonuçlara rağmen uluslararası kuruluşlar ve ulusal hükümetler, outsourcing , özelleştirme ve KÖO politikalarını izlemeye devam ediyorlar. Yani akademik dünyadan bu İMF ve DB'ye neoklasik teorisyenlerin ve iktisatçıların beklentisini boşa çıkaran çalışmalar yağıyor, yığınla çalışma geliyor ama izlenen politikalarda bir değişiklik yok. Hatta DB'nin hazırladığı bir küresel gözden geçirme raporunda, gelişmekte olan ülkelerde su, elektrik, demiryolları ve telekom hizmetlerinde gerçekleştirilen özelleştirmelerde de benzer sonuçlara ulaşılmakta. Yine DB'nin hazırladığı bir diğer raporda da orta ve doğu Avrupa'daki eski sosyalist ülkelerde, eski SSCB ve Çin'de yapılan özelleştirmelerin performans iyileşmesini garanti edemediği ortaya konmakta. DB'nin bu kendi çalışmaları bile bu iki uluslararası kuruluşun kararını değiştirmeye yetmiyor. Özelleştirmenin de bir parçası olduğu bu politikalar, hatırlayınız birçok ülkeyi 90'lı yıllarda krize sürüklemiştir. Meksika Krizi var (1994) ,işte sırayla gidiyor. Daha sonra Asya'da çıktı (1997) , Arjantin ve Rusya Krizleri var (1998). Bu arada bizim 94 Krizini de unutmayalım. Yani krizde olmayan ülke yok neredeyse. Normalde ne olması lazım bu krizlerde? Krizi yaratana tekrar aynı ekonominin teslim edilmemesi gerekir. Fakat ilginç, yine İMF ve DB, dümendeler. Bu ülkeler bu ikilinin patentini taşıyan Washington Uzlaşması'nın dayattığı politikalarla krize sürüklendiler. Bu sefer bu ikili diyor ki yeni bir uzlaşma gerekiyor. Adını da koyuyorlar: Post Washington Uzlaşması. Washington Sonrası Uzlaşma veya Genişletilmiş Washington Uzlaşması diyenler de var. Bunlardan ikincisi yapılmak isteneni daha iyi tanımlıyor. Washington Uzlaşması'nın öngördüğü tedbirler duracak, bunların yanına yenileri gelecek. Yeni tedbirler Washington Uzlaşması'nın uygulamada yol

açtığı yeni sorun alanlarının çözümüne yönelik olarak gündeme getiriliyor. Bunlara değinmeden önce eski tedbirleri bir hatırlayalım. Aslında öngörölmüş 10 adet tedbir bulunuyor. Ben bunları üç ana başlık altında topladım. Birincisi, bütçenin milli gelirdeki payının küçültölmesi. Mali disipline dikkat çekerek küçük bütçe isteniyor. Küçük bütçe dediğiniz andan itibaren kamu yatırımlarından büyük ölçüde vazgeçeceksiniz ve bu alanları özel sektöre açacaksınız. Artık kamu hizmeti üretiminde her şeyi devletten bekleme dönemi geçmiştir. İkincisi, KİT'lerin tasfiye edilmesini dayatıyor. Yani KİT'lerin özelleştirilmesi isteniyor. Üçüncüsü, deregülasyona (kuralsızlaştırmaya gidilmesi; kuralların, regülasyonların tasfiye edilmesi) başvuracaksınız diyor. Saldım çayıra Mevla'm kayıra modeli. Yani İşçi sınıfının, Korkut Hoca bahsetti, ne kadar elde ettiği işgücü piyasalarına yönelik lehine regülasyon varsa onları tasfiye edeceksin. İşçi sınıfı oturacak, sendikal haklar diyerek bu kazanılmış haklara sahip çıkmayacak. Tipik, standart istihdam biçimleriyle bu sermaye birikim süreci sürdürülemez. Çünkü bunun maliyetleri çok yüksek. Ne yapacağız? Kar marjları düşme eğiliminde. Bu eğilimi tersine çevirebilecek şey, yeni istihdam biçimlerinin sendikalara dayatılmasıdır. Sermaye, kapitalizmin başlangıç aşamasında ortaya çıkan vahşi kapitalizm koşullarına bu yeni istihdam biçimleriyle yeniden kavuşmayı amaçlıyor. Çünkü yeni sermaye birikim modeli bu tür bir istihdam biçimini kaçınılmaz kılıyor. İşte bu model meşhur Post Fordist sermaye birikim modeli. Bu modelde üretim süreçleri parçalanarak hem üretim hem de buna uygun olarak istihdam da esnekleştirilmekte. Bu nedenle ilgili yazında bu model, esnek üretim ve esnek istihdam modeli olarak nitelendirilmekte. Sermaye, hem kendi ülkesinde ve kendisine benze ülkelerde yani merkez ülkelerde hem de çevre ülkelerde bu istihdam biçimlerinin hukuki güvence altına alınmasını istiyor. O nedenle ki, merkez ülkelerdeki sermaye özellikle esnek istihdam biçimlerinin hukuki güvence altına alındığı ve emek haklarının en çok gasp edildiği ülkelere gitmişlerdir. Teknik deyimle doğrudan yatırımlar yani fabrika kurmak için yapılan yatırımlar (ilgili yazına buna sıfırdan yatırım, yeşil saha yatırımı deniliyor) ile şirket satın alma (özelleştirme) evlilik ve birleşme yoluyla gelen yatırımlar, kesinlikle emeğin mümkün merteye haklarının gasp edildiği bir

yeri istiyorlar. Buralara gelmenin olmazsa olmaz bir diğer koşulu, sermaye hukukunun (mülkiyet hakkı başta olmak üzere tanınmış diğer hakların) güvence altına alınarak korunmasıdır. Sermayenin bu ülkelerde hukuki güvence derken anladığı kendi hukukunun korunmasıdır. Gerisi onlar için laf-ı güzaf. Sermaye sıcak para(kısa vadeli sermaye hareketi) şeklinde ise, hukuki güvence o kadar önemli değil. Bu durumda aslanan risk iştahıdır. Kısa dönemde o ülkede geldiği yere göre görece olarak daha yüksek bir getiri sağlanıyorsa mesele yok demektir. Yabancı sermayenin doğrudan yatırım konusundaki tutumuna en güzel örnek Renault'un geçmişte takındığı bir tavidir. Hatırlanacaktır,2010 yılının başlarında Fransa'da Renault'un Clio modelinin üretim tesislerini Türkiye'ye taşıma planı çok tartışılmıştı. İlk tepki Sarkozy'den gelmişti. Sarkozy, söz konusu üretiminin yurt dışına kaydırılması planına karşı çıkmıştı. O günlerde Renault fabrikasında TİS görüşmesi yapılıyordu. Fransız sendikacılar bu taşımanın mantığını çok özlü bir şekilde şöyle ifade etmişlerdi: "Renault Türkiye'ye giderse zaten ucuz iş gücü kazanacağını, gitmezse de hükümete ve fabrika çalışanlarına baskı yaparak daha düşük ücret pazarlığı yapmaya çalışacaklar". Türkiye'dekiler bunu alkışlarla karşıladı, hatta sendikalar bile. Oysa Şirket ucuz iş gücü için Türkiye'ye geliyorum ben diyor. Anlaşılan bizimkiler doğru tercüme edemediler bunu. Ya da işlerine öyle geldi. Belki de yabancı sermaye gelsin de nasıl gelirse gelsin, yeter ki istihdam artsın diye düşündüler. Görülüyor ki, merkez ülke şirketlerinin(bunlar genelde çok uluslu şirket niteliğinde) üretimlerini bir bütün olarak veya kısmen çevre ülkelere kaydırmaları köken ülkelerdeki sendikaların pazarlık gücünü ciddi bir şekilde zayıflatıyor. Bu zayıflama merkezle sınırlı kalmıyor. Bu süreçte sendikacılığın zayıf olduğu çevre ülkelerde de bir güç kaybı yaşanıyor. Böylece ulusal sendikalar ister köken ülkede bulunsunlar, ister bu şirketleri kabul eden bir çevre ülkede bulunsunlar görece olarak güçlerini yitirmiş oluyorlar. Bu tedbirlerden anlaşılacağı üzere, bu paradigmanda büyüme süreci sadece dış talebe ve ihracata bağlı olarak kurgulanmış.

Ayrıntısını açıkladığımız Washington Uzlaşması'nın öngördüğü bu politikalar sonucu daha önce ifade edildiği gibi, bazı ülkeler krize sürüklendi. Bu başarısızlıklar ve paradigmaya yönelik

eleştiriler sonucunda Post Washington Uzlaşması adı verilen yeni bir paradigma benimsenmiştir. Bu yeni yaklaşıma göre, devlet (hükümet) ve piyasalar ikame değil tamamlayıcılık ilişkisi içinde görülmeli, hükümetler piyasaların oluşturulmasına yardım eden kurumlar olarak ele alınmalıdır. Yani devletin, mikro aksaklıkları düzelterek, kurumsal önlemleri hayata geçirebilen bir aktör olması istenmektedir. Böylece, devletin yeniden düzenleyici olduğu piyasa dostu bir devlet anlayışına geçilmiştir. Eskileri korunarak yeni işlevlerle donatılmış bu devletin yeni görev alanları ise şunlardan oluşuyor: Yönetişimin sağlanması, yeniden düzenleme çerçevesinde düzenleyici kuruluşların oluşturulması, yolsuzlukla mücadele ve yoksullukla mücadeleye yeniden ilginin sağlanarak yoksulluğun yönetilmesi. İlkinde olduğu gibi bu paradigmada da büyüme sürecinin belirleyicisi sadece dış talep ve ihracat idi.

Bu iki paradigmanın daha ayrıntılı bir analizi için, Şubat 2020’de yayımlanacak ‘‘Türkiye’de Sermaye Birikimi Çerçevesinde Yeni Rejim’in İnşa Süreci’’ başlıklı çalışmamıza bakılabilir. Bu bölümü şu tespitle bitirelim: Post Washington Uzlaşması’nın devlet-piyasa karşıtlığını sona erdirecek, piyasa dostu devlet anlayışı 2018 Dünya krizi çıktığında duvara çarpmıştır.90’larda ortaya çıkan piyasa başarısızlığına çözüm olarak getirilen bu yeni anlayış 2018 kriziyle ortaya çıkan yeni bir piyasa başarısızlığı ile karşı karşıya kalmıştır. Bunun böyle sonuçlanmasına da şaşmamak gerekiyor. Çünkü kapitalist bir ekonomide piyasa- devlet dostluğunun sağlanmasının biricik yolu kalkınma planıdır. Kalkınma planının olmazsa olmaz koşulu sanayileşmeye öncelik verilmesidir. Neoliberal dönemde sanayileşme ve dolayısıyla kalkınmacı planlama anlayışı gündemden silinip atıldığı için piyasa- devlet dostluğu sağlanamamıştır. Bu Uzlaşma’nın dayatıldığı ülkeler, ne yazık ki, önceden belirlenmiş mevcut güç yapılarını olduğu gibi kabullendikleri için sanayileşme ve kalkınmacı planlama anlayışını kendi gündemlerine alamamışlardır. Bu durum bir önceki Washington Uzlaşması için de geçerlidir. Bu çaresizlik büyük ölçüde öngörülen tedbirlerin verilen kredilerin koşulları olmasından kaynaklanmıştır. İnisiyatifin bu ikilide olması nedeniyle ülke koşullarına uygun, bağımsız bir kalkınma gündemi oluşturabilmesi mümkün olamamıştır. Bu açıdan Fikret Şenses’in

editörlüğünü yaptığı 2009 tarihini taşıyan, İletişim yayınları tarafından yayımlanan "Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma" başlıklı çalışmada yer alan yazılar oldukça öğreticidir.

Konuşmanın başında ele aldığımız "Economic Benefits of Public Services" başlıklı çalışmada başka neler var? Daha önce sözünü ettiğimiz makro düzeyde ulaşılmış sonuçlar var. Öncesinde konumuz açısından çok önemli olan bir hipoteze değineyim. Alman iktisatçı Wagner'in adıyla anılan meşhur bir hipotezi vardır. Yazında kimi çalışmalarda Wagner kanunu olarak da adlandırılır. Hipotez kamu harcamalarının toplam ekonomik faaliyetler içerisindeki payının, ekonomik büyüme ile birlikte artacağını söylüyor. Diğer bir ifadeyle, gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelir arttıkça, sosyal gelişmelere paralel olarak bu ülkelerde kamunun ekonomi içindeki payının büyümesinin kaçınılmaz olduğu ileri sürülüyor. İlk Wagner tarafından 1890'larda tespit edilen ilişki, o zamandan buyana yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunda yeniden teyit edilmiş. Örneğin Avrupa Merkez Bankası ekonomistleri tarafından 23 yüksek gelirli ülkeler için 1970-2006 döneminde yapılan bir çalışmada kamu harcaması ile kişi başına düşen gelir (GSYH) arasında yapısal pozitif bir korelasyon olduğu tespit edilmiş. Hatta ilginçtir, İMF kurmaylarınca 51 gelişmekte olan ülke için yapılan bir çalışmada da benzer şekilde Wagner hipotezinin geçerliliği kanıtlanmış. Bu amprik çalışmalarla kamu harcamalarının büyümesiyle büyüme arasındaki pozitif bağlantı hem yüksek gelirli ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde görünür kılınmış. Bu kanıtlar sonucu, Kamu tercihi yaklaşımı çökmüştür. Bu yaklaşımı temelinde neoklasik iktisatçıların "Piyasa Başarısızlığı Teorisine" karşılık geliştirdikleri "Devletin (Hükümetin, Kamunun Başarısızlığı" teorisi vardır. Devletin tökezlemesi sonucu kamu harcamaları piyasa ekonomisi için bir yük olmaya başlar. Bu yükten kurtulmak için devletin rolünün minimize edilmesi gerekir. Oysa sözü edilen çalışmalar, kamu harcamalarının büyümesinin iktisadi büyümeye bir engel teşkil etmek yerine onu güçlendirdiğini gösteriyor. Çok uzun dönem süren bir ekonomik büyüme varsa o kamu harcamaları sayesinde. Kamu zaten harcama yaparak yolu açarsa özel sektör öyle bir boşluğu dolduramaz. Kamu harcamaları altyapı

yatırımlarında kritik bir öneme sahiptir. Bu harcamalardan başta özel sektör olmak üzere tüm toplum kesimleri yararlanır. Söz konusu çalışmada bunun niye böyle sonuçlar yarattığının ayrıntısına girilmiyor. Onu da ben tamamlamaya çalışayım. Altyapıydı, şuydu buydu, bu tür yatırımlar kamu tarafından yapılacak ki, ardından özel sektör yatırım yapabilsin. Buna yazında kamu yatırımlarının tamamlayıcı etkisi (crowding in effect) deniliyor. Yani bu yatırımlar özel yatırımlara yer açıyor. Böylece, kamu ve ardından özel sektörcü yapılan yatırımlardan tüm toplum kesimlerinin yararlanması sağlanmış oluyor. Kamu harcamalarının artan görece durumu daha yüksek milli gelir artışları ile sonuçlanmış oluyor. Yani daha yüksek büyüme istiyorsanız, daha yüksek kamu harcamaları yapmanız gerekiyor. Hemen belirtelim, altyapı yatırımları kamu harcamaları ile büyüme arasındaki bağlantı mekanizmalarından sadece birisi. Başka bağlantı mekanizmaları da mevcut. Sırasıyla belirtelim: Eğitilmiş ve sağlıklı bir işgücünün oluşturulmasına destek verilmesi, yoksul tüketicilerin harcama (satın alma) gücünü artırmaya yönelik olarak gelirin yeniden dağıtılması, risklere karşı sigorta hizmeti sağlanması, teknolojik yenilik ve etkinliği artırmayı içerecek şekilde sanayinin doğrudan desteklenmesi.

Büyümenin yanı sıra makro düzeyde ulaşılmış sonuçlardan bir diğeri, istihdama ilişkindir. Kamu harcamaları hem yüksek gelirli ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelere istihdamı birkaç yolla (kamu hizmeti çalışanlarının doğrudan istihdamı, yükleniciler-taşıeronlar tarafından dolaylı işçi istihdamı, altyapı projelerinde işçi istihdamı, yeni istihdam edilecek bu işçilerin ücret ve sosyal güvenlik kesintilerinin uyaracağı ek talep ve işler-buna çarpan etkisi deniliyor- vb. yollar) etkiliyor. Bu mekanizmaların birleşik etkisiyle dünyadaki kayıtlı resmi işlerin yüzde 50'si desteklenmiş oluyor. Diğer bir deyişle, kamu harcamaları ve kamu ve özelden oluşan kamu hizmet kuruluşlarının yarattığı istihdam toplam istidamın yüzde 50'sine ulaşmış. Bu katkı kamu harcamaları için yüzde 40, kamu hizmet kuruluşlarında ise yüzde 10 olmuş. Öte yandan kamu harcamalarının kamuda yarattığı istihdamın toplam istihdamdaki payı yüzde 15 iken özelden yarattığı istihdamın toplam istihdamdaki payı yüzde 25 olarak gerçekleşmiş. Bunların dışında ayrıca, iki önemi tespit

daha yapılmış. Bunlardan ilki, kamu harcamaları sayesinde resesyon dönemlerinde istihdam düzeylerinin korunabilmiş olmasıdır. İkincisi, ILO'nun adil ücret ilkesinin kamu hizmet üretimi sözleşmelerinde bir taahhüt olarak yer alması ve bu tür sözleşmelerin bir yüz yıl boyunca yürürlükte kalmasıdır.

Makro düzeyde ulaşılmış sonuçlardan sonuncusu, kamu mallarına ilişkindir. Kamu harcamaları ve kamu hizmetlerinin amacı kamusal hedeflere ulaşmaktır. Bu hedefler şöyle sıralanabilir: Evrensel eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim kolaylığının sağlanması gibi sosyal hedefler; sera gazı emisyonlarının azaltılması ve atık yönetimi gibi çevresel hedefler; uygun fiyatlı konut ve tam istihdamın sağlanması gibi ekonomik hedefler. Çalışmada kamu hizmeti, evrensel hizmet kavramı ile birlikte aynı anlamda kullanılıyor. İlgili yazında neoklasik iktisatçılar evrensel hizmet kavramını tercih ediyorlar. Evrensel hizmet kavramı, kamu hizmetlerinin liberalleştirilmesi, yani özel firmalara açılması sürecinde kamu yönetiminin temel kavramı olan kamu hizmeti kavramı yerine ikame edilmiştir. Bu kavram Türkiye'de daha önce devlet tarafından sunulan telekomünikasyon hizmetinin özelleştirilmesi sırasında gündeme gelmiş ve başka ülkelerde olduğu gibi mevzuatımıza girmiştir. ABD'de zaten yüz yıldır var olan, AB'de ise 1980'li yılların sonunda gündeme gelen bu yeni kavramın eleştirel bir değerlendirmesi için Mevzuat Dergisi'nin 149. sayısına yer alan "Kamu Yönetiminin Kuramsal Çerçevesine Bir Müdahale Örneği Olarak Evrensel Hizmet Kavramı" başlıklı çalışmaya bakılabilir. Çalışmada, kamu sektörünün yukarıda sayılan üç farklı hedefe (sağlık hizmetleri, konut ve iklim değişikliği) ulaşmada özel sektöre göre nasıl karşılaştırmalı bir avantaja (üstünlüğe) sahip olduğu gösterilmiş.

Ayrıntılı bir şekilde ele alınan makro düzeydeki bu sonuçlar da mikro düzeyde olduğu gibi, İMF-DB ikilisinin geliştirdiği reçetelerin dayandığı argümanları geçersiz kılıyor. Buna rağmen özelleştirme ve kamunun küçültülmesi politikalarında bu ikilinin ısrarcı olmaya devam etmesi düşündürücüdür. 2008-2009 Dünya ekonomisi krizine kamu harcamaları neden olmadı. Ekonomik krizin gerisinde ekonominin motoru olan kamu harcamalarının finansal köpükle değiştirilmesi girişimi vardır. Çünkü uluslararası kuruluşlar ve çoğu ulusal hükümetler ideolojik olarak kamunun küçültülmesi

politikalarını izlemede ısrarcı oldular. Şurası bir gerçektir ki, krizin etkileri kamu harcamalarında küresel düzeyde gerçekleştirilen önemli boyutlara ulaşan bir artış sayesinde azaltılmıştır. Krizi yorumlarken kamunun harcamaları yüzünden krize geldik diyenler, kamunun küçültülmesini savunanlar krizi üstesinden gelebilmek için kamu harcamalarına yöneldiler. Özellikle Kıta Avrupası'nda ve Amerika'da ciddi olarak düğmeye basıldı ve kamu harcamaları adeta patlamış oldu. Bu günlerde bu politikaya yeniden dönmek gerekiyor. Mevcut konjonktürde kamu harcamalarının yeniden artırılması ihtiyacı vardır. İhtiyacın gerekçeleri şöyle sıralanabilir: Orta ve düşük gelirli ülkelerin büyüme ve kalkınması, iklim değişikliğiyle uğraşılması, yaşlanan nüfusun emeklilik ve sağlık hizmeti gereksinimi, ekonomik büyümenin onarılması ve işsizliğin azaltılması. İşin ilginç tarafı, bu tespitler bizzat İMF tarafından yapılmış. Ancak önemli bir farklılık var. İhtiyacın göstergesi olarak sıralanan bu eğilimler İMF tarafından tehdit olarak değerlendiriliyor.

Başlangıçta sözü edilen dört kalkınma paradigmasından ilk ikisine kamu hizmeti üretiminde kamu ve özel sektörün görece etkinliğini araştıran, mikro düzeyde sonuçlar üreten çalışmalar özetlenirken ayrıntılı bir şekilde değinilmişti. Şimdi kalan diğer iki alternatif kalkınma paradigmasının değerlendirilmesine geçebiliriz. Hemen belirtelim, bunlardan Pekin Uzlaşması olarak adlandırılan paradigmanın yolu Washington Uzlaşması öncesinde 1978'in sonlarında uygulamaya konulan piyasa odaklı reformlarla ve dışa yönelmeyle açılmıştır. Bu Uzlaşma'nın ayırddedici bazı özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Uluslararası ilişkilerde kendi kaderini tayin etme, piyasa ve planın kombinasyonu, sanayileşmeyi sürekli kılarak devlet destekli şirketlerin stratejik sanayi sektörlerinde egemen bir konuma getirilmesi, sosyal uyuma yönelik büyüme, yerel düzeyde yenilikler yapma. Bu tedbirlerle piyasa dostu bir planlama anlayışı başarılı bir şekilde uygulamaya konmuş. Devlet mülkiyetli şirketlerin ağırlıklı bir konumda olması nedeniyle Çin'deki mevcut devlet merkezli kapitalist sistem birçok iktisatçı tarafından yeni devlet kapitalizmi veya yenilenmiş devlet kapitalizmi olarak adlandırılmakta. Devlet kapitalizminin bir diğer unsuru bu dönemde yükselişe geçen ulusal varlık fonları olmuştur. Ulusal varlık fonları

devlet tarafından kontrol edilen ancak devlet mülkiyetli şirketler ve kalkınma bankalarından farklı işlevlere sahip, uzun dönemli yatırım mekanizmalarıdır. Bu dönemde devlet mülkiyetli şirketler ve ulusal varlık fonları ile küresel kapitalizmle bütünleşme içerisine girilmiştir. Çin'in dış ticaret fazlasıyla finanse edilen iki ulusal varlık fonunun varlıkları bağlamında dünyanın en büyük 25 ulusal varlık fonu arasına girmiş olması önemli bir başarıdır. Oluşturulan bu devlet kapitalizmi, Pekin Uzlaşması'nın yapıtaşlarından biri olarak değerlendiriliyor. Diğer yapı taşları ise şöyle sıralanıyor: Çoğalan reformlar, yenilik ve deneycilik, ihracata dayalı büyüme, otoriterlik.

Görüldüğü üzere burada öngörülen tedbirler İMF-DB ikilisinin öngördüğünden ciddi bir şekilde farklılaşmaktadır. Ayrıca bu tedbirleri almakta inisiyatif tümüyle Çin Ulusal Hükümeti'nde. Ancak bu durum, bu Uzlaşma'nın önceki iki Uzlaşma ile hiç ortak noktası bulunmadığı anlamına gelmemelidir. Benzeşmeyi sağlayan iki önemli tedbir var; birisi özelleştirme, diğeri finansal liberalleşmeyi de içeren deregülasyon. Ancak ilginçtir, her ikisinde de öncekilerden farklı olarak ihtiyatlı bir tutum sergilenmiştir. Kasaba ve köy işletmelerinden oluşan kolektif işletmelerin bazıları kapatılırken büyük çoğunluğu özelleştirilmiştir. Ancak devlet dışı sektörün büyümesine devlet sektörünün faaliyet alanını daraltılmaması koşuluyla izin verilmiştir. Ayrıca devlet destekli şirketlerin stratejik sanayi sektörlerinde egemen bir konumda olmasına özen gösterilmiştir. Bu şirketlerden büyük olanları küresel bir güce kavuşmuştur. Benzer şekilde, deregülasyon sürecinde de tedrici bir yol izlenmiştir. Bir yandan deregülasyona gidilirken birkaç sektörde mevcut olan oldukça sıkı sayılabilecek regülasyonlar (enerji girdilerine ilişkin fiyat kontrolü vb.) korunabilmiştir. Keza, finansal liberalleşme de kontrollü bir biçimde gerçekleştirilmiştir.

Sonuncu alternatif kalkınma paradigması, Mumbai Uzlaşması olarak adlandırılıyor. İlk iki paradigmaya alternatif olarak getirilmiştir. İlk ikisinden farkı, bu paradigmada büyüme sürecinin dış talep ve ihracatın yanı sıra iç talebe de bağlı olarak kurgulanmış olmasıdır. Hatırlanacaktır, ilk ikisinde sadece dış talep ve ihracat belirleyiciydi. İç talebin dışında diğer ayır edici özellikler şöyle sıralanabilir: Âdemi merkezîyetçi bir yapıya geçiş sürecinin

aceleye getirilmeden başarılmasını sağlamaya yönelik bir strateji izlenmesi, özel girişimcilik ve yenilikler, geniş bir nüfus kitlesinin güçlendirilmesi ve kalkındırılması, yayılmacı olmayan ve işbirliğine yönelik uluslararası politika. Bunlara Hindistan'ın çok bilindik bir özelliği olan çoğulcu bir demokrasi geleneğine sahip olmuş olmasını da eklemek gerekiyor. . Ancak bu durum, bu Uzlaşma'nın önceki iki Uzlaşma ile hiç ortak noktası bulunmadığı anlamına gelmemelidir. Benzeşmeyi sağlayan, üç önemli tedbir var; özelleştirme, sermaye hareketlerinin liberalleşmesini de içeren deregülasyon ve yoksullukla mücadele. Özelleştirme yavaş ve tedrici bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu süreç devletin ekonomiden top yekûn geri çekilmesi şeklinde olmamış. Stratejik olmayanlar özelleştirilirken, stratejik kamu sektörü kuruluşları güçlendirilmiş, zayıf konumda olanlar ise rehabilite edilmiş. Küresel rekabete yönelik olarak kamu ve özelin gerçekleştirdiği işbirliği, piyasa dostu reformlar nedeniyle çok başarılı olmuş. Sermaye hareketleri tedrici bir şekilde liberalleşmiş, ancak bazı durumlarda sınırlandırma yoluna da gidilmiş. Yüksek gümrük tarifeleri kaldırılmış ama koruyucu dış ticaret rejiminin tasfiyesi anlamına gelmemiş. Yoksullukla mücadele yoksulluğu yönetmenin ötesine geçmiş ve tasfiyesi yönünde epey bir mesafe kat edilmiş.

Görülüyor ki, son iki paradigmanın önceki iki paradigmanın tedbirleriyle benzeştikleri noktalarda bile tedbirlerin uygulamaya konma süreçleri ciddi bir şekilde farklılaşmış. Son iki paradigmanın devlet-piyasa karşıtlığını sona erdirecek piyasa dostu devlet anlayışını planlı bir şekilde uygulamaya koymaları, bu sayede sanayilerini geliştirmeleri ve modernize etmeleri(özellikle 1992-1997 yıllarını kapsayan 8.Plan döneminde Hindistan'da gerçekleştirilen sanayinin modernizasyonu kat edilen mesafe çok çarpıcıdır) az gelişmiş ülkeler açısından oldukça öğretici olmuştur. Bir diğer öğretici nokta, bu uzlaşmaların her iki ülkede de ülkelerin kendi irade ve inisiyatifleriyle (hatırlayınız, ilk ikisinde koşullu kredi nedeniyle bir dayatma söz konusu olmuştu) gerçekleştirilmiş olmasıdır. Şu ana kadar ele aldığımız Uzlaşmaları yakından inceleyen üç çalışmaya ve Pekin Uzlaşması'nın yapı taşlarından biri olarak değerlendirilen devlet kapitalizminin iki önemli unsurundan biri olan ulusal varlık fonlarını ele alan bir başka çalışmaya dikkat çekmek istiyorum. İlki,

Serdar Öztürk, Ali Sözdemir ve Bekir Gövdere 'e ait "Çin: Washington Uzlaşmasından Beijing Uzlaşmasına" başlığını taşıyor. Söz konusu makale, C.Ü. İİBF Dergisi'nin 7.Cildi'nin 1.sayısında yayımlanmış. Bu çalışmada sadece Washington ve Pekin (Beijing) Uzlaşmaları ele alınmış. İkincisi, danışmanlığını üstlendiğim bir doktora tez çalışması. Bu çalışma sonradan kitaba dönüşmüştür. Orhan Şimşek'in kaleme aldığı Türk Metal Sendikası tarafından yayımlanan 2017 tarihli kitabın adı: Küreselleşme ve Yeni Devlet Kapitalizminin Yükselişi. Bu çalışmada Mumbai hariç üç Uzlaşma ayrıntılı bir şekilde incelenmiş. Üçüncü çalışma Sinan Sönmez'e ait olup, "Alternative consensuses on development and the role of the state in large emerging economies: The case of China and India" başlığını taşıyor. Söz konusu makale, Mondes en Développement Dergisi'nin 186.sayısında yayımlanmış. Bu çalışmada son iki Uzlaşma'nın ilk iki Uzlaşma'yla karşılaştırılmalı bir analizi yapılmış. Ulusal varlık fonlarına yoğunlaşmak isteyenler ise, Orhan Şimşek'le yaptığımız Çalışma ve Toplum Dergisi'nin 55.sayısındaa yer alan "Ulusal Varlık Fonları ve Türkiye Uygulaması" başlıklı ortak çalışmaya bakabilir.

Türkiye'nin de dâhil olduğu az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler(çevre ülkeler) için Çin ve Hindistan'ın yaptığı gibi alternatif bir kalkınma paradigması oluşturulabilir mi? Mevcut Post Washington Paradigması tıkanıyor için sürdürülebilmesi oldukça sorunlu. Daha önce sözünü ettiğimiz sorunlar orta yerde duruyor. Orta ve düşük gelirli ülkeler yeteri kadar büyüyemiyor ve kalkınamıyor. İklim değişikliğiyle uğraşılması hayati bir öneme sahip. Yaşlanan nüfusun emeklilik ve sağlık hizmeti gereksinimi ciddi boyutlarda. Ekonomik büyümenin onarılması ve işsizliğin azaltılması gerekiyor. İlki dışındaki sorunlar ve ihtiyaçlar Gelişmiş, merkez ülkeleri için de geçerli. Dolayısıyla, yeni bir kalkınma paradigması arayışı gelişmiş ülkeler için de söz konusu. Nitekim bu tür arayışlar son yıllarda hız kazanmaya başladı. İşte geçtiğimiz aylarda UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) tarafından yayımlanan 25 Eylül 2019 tarihli Ticaret ve Kalkınma Raporu (özgün adı: Trade and Development Report) bu tür bir arayışın ürünü. Bu raporu değerlendirmeden önce bu kuruluşun özellikle 2016,2017 ve 2018 yılı Raporları'na da kısaca bakmak gerekiyor. Çünkü son rapor önceki raporların tespit ettiği sorunlar

ve çözüm önerilerinden hareketle, iklim değişikliğinin dünyanın dört bir yanında neden olduğu ciddi hasarlar ve yol açtığı tehditler ışığında küresel ekonominin karbonsuz hale getirilmesi için yeni bir küresel düzen ve kalkınma seçeneği öneriyor. Bu kuruluşun raporları Korkut hocanın tespit ettiği gibi, IMF ve Dünya Bankası raporlarının “soldan karşıtı” olarak görülmelidir.

“Kapsayıcı ve Sürdürülebilir Büyüme İçin Yapısal Dönüşüm” başlığını taşıyan 2016 Raporu’nda dünya ekonomisi merkez/çevre ikilemi içinde ve bağımlılık ilişkilerine odaklanarak inceleniyor. Kapitalist dünya sisteminin egemen sınıfı olan metropol burjuvazisinin tarihsel işlevinden uzaklaşarak parazitleştiği ifade ediliyor. Bazı çevre ülkelerinde “erken sanayisizleşme” sorunun yaşandığına işaret edilerek “Güney” coğrafyası için, kapsamlı bir sanayi politikası öneriliyor. Öneri, aslında, adı konulmamış bir planlama stratejisidir. “Kemer Sıkmanın Ötesi: Yeni Bir Küresel Düzene Doğru” başlığını taşıyan 2017 Raporu’nda dünya ekonomisinin kimi güncel sorunları, finansallaşma ve rantıye kapitalizmi başlıkları altında inceleniyor. Son 25 yılda dünya ekonomisinde görülen finansallaşma “hayırlı bir gelişme” olarak değerlendirilmiyor. Ekonomilerin durgunlaşmasına katkı yapan, finansal krizlere yol açan yapısal dönüşümler (bölüşüm ilişkilerinde eşitsizliklerin artması, ücret paylarının aşınması vb.) finansallaşmanın günahları olarak tespit ediliyor. Rantıye kapitalizmi eleştirisinin ardından çok sayıda öneri yapılıyor. Bunlar şöyle sıralanabilir: Kamu maliyesinde kemer sıkmaya son verilmesi, sosyal ve çevre öncelikli kamu yatırımlarını artırılması, mülkiyet ve rantların vergilendirmesini de içerecek şekilde kamu gelirlerinin artırılması, vergi cennetlerine son verecek yasal düzenlemeleri de içeren finansal varlık sahiplerini dünya çapında izleyecek bir küresel kayıt sistemi geliştirilmesi, örgütlü emeğin dünya çapında güçlendirilmesi, finans sermayesinin hizaya getirilmesi, denetlenmesi ve rantıye şirketlerin frenlenmesi. Bu son önerinin hayata geçirilebilmesi için yeni bir uluslararası yatırım düzeninin tasarlanması ve ikili ticaret-yatırım anlaşmalarına sızan fikrî haklarla, yatırımlarla ilgili kısıtlamaların revize edilmesi gereğine dikkat çekiliyor. “Güç, Platformlar ve Serbest Ticaret Yanılgısı” başlığını taşıyan 2018 Raporu’nda küresel ekonomideki güncel eğilimler

ve zorluklara değiniliyor. Ardından hiper-küreselleşme çağında uluslararası ticaretin doğası ve rolünün farklı yönleri inceleniyor ve ticaretin daha istikrarlı ve kapsayıcı bir küresel ekonomik düzene katkı sunabilmesinin önündeki politika zorluklarına dikkat çekiliyor. Dijital dünyada iktisadi kalkınmaya yönelik beklentiler ve tuzaklar tartışılarak politika seçenekleri(dijital alt yapı inşası, ulusal veriye ilişkin düzenleyici politikaların oluşturulması, dijital platformların düzenlenmesi ve ulusal pazarlama platformlarının geliştirilmesi, dijital sanayi politikalarının oluşturulması vb.)sunuluyor. Gelişmekte olan ülkelerin dijital teknolojilerin faydalarını kavrayabilmesi için dijital bir alt yapı oluşturmaları gereğine vurgu yapılarak, bu yolla kalkınabilmelerine yönelik bir çerçeve çiziliyor. Bu çerçevede planlamaya büyük bir önem atfediliyor. Korkut hoca 2016 ve 2017 Raporları üzerine değerlendirmeler yapmış. İlki İleri Haber(28 Ekim 2016 tarihli), ikincisi ise Sol Haber(24 Kasım 2017 tarihli) portalında yayımlanmış.

İşte 2019 Raporu, özetlediğimiz önceki üç raporun son halkasını oluşturuyor. Bu raporlarda tespit edilmiş sorunlar ve çözüm önerilerinden hareketle, ipucu 2017 Raporu'nda verilen yeni küresel düzen bu raporda ete kemiğe büründürülüyor. Rapor'da önceki raporlarda da dile getirilen borçlanmaya dayalı hiper-küreselleşme, denetimsiz finansallaşma, gelişmekte olan ekonomilerin borç tuzağına girmesi, vb. sorunlar son verilerin ışığında yeniden ele alınıyor ve finansal çöküş tüm çıplaklığıyla ortaya konuyor. Ardından küresel büyüme ve sürdürülebilir bir kalkınma için yol haritası çiziliyor. İklim değişikliğine özel bir önem verilerek, bu olgunun dünyanın dört bir yanında ciddi hasara neden olduğu ve varoluşsal bir tehdit oluşturduğu ileri sürülüyor. Gezegenimizin doğal kaynaklarının mevcut kullanım düzeyi ve tüketim deseninin sürdürülemeyeceğinden hareketle, iklim değişikliğiyle mücadele için yeni bir yeşil yatırım dalgasına gereksinim duyulduğu tespiti yapılıyor. Bu yeni yatırımın yeni gelir ve istihdam alanları yaratacağı ve küresel bir makro ekonomik toparlanma etkisi oluşturacağı iddia ediliyor. Bunun için30'lı yıllardaki Büyük Buhran Döneminin yeni düzeni gibi, *küresel* yeni bir düzenin kurgulanıyor. “Küresel Yeşil Yeni Düzen” diye adlandırılan bu yeni yapının küresel mali

kriz sonrasında yıllar süren kemer sıkma politikaları ve güvensizlik ortamından sonra yeni ve temiz bir başlangıç yapılabilmesi için doğru politika çerçevesi olduğu, gelir adaletini güçlendireceği ve çevreye verilen zararı terse dönüştürebileceği ifade ediliyor. Rapor'da, söz konusu politikalar için yeni kuşak ticaret ve yatırım anlaşmalarına ve fikri mülkiyet hakkı ve lisans yasalarında değişikliklere ihtiyaç duyulduğu tespiti yapılıyor. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin karbon ekonomisinden hızla kurtulmaları için daha özel önlemler ve finansal desteğe ihtiyaç duyacaklarına özel bir vurgu yapılıyor. Rapor 'da, önerilen Yeni Düzen' in finansmanında liderliği kamu sektörüne veren bir dizi önlem açıklanıyor. Çalışanların gelirlerinde onlarca yıldır süren kayıpları ve küçülen kamusal alanı terse çevirmek ve şirketlerin kendi üzerlerine düşen payı adil şekilde ödemelerinin küresel sistemin çalışabilmesi için anahtar role sahip olduğu, çünkü bu durumun kamu yatırımları üzerinde olumlu sonuç yaratacağı ve yükselen ücretlerin ise tüketimi ve kişisel yatırımı arttıracacağı ifade ediliyor. Ayrıca, kredi, sermaye ve bankaların kalkınma için çalışmalarını sağlayacak bir dizi reform önerisinde de bulunuluyor. Bunlar arasında borçların sürdürülebilirliğinin sağlanması, düşük ve alt orta gelir seviyesine sahip kalkınmakta olan ülkeler için sürdürülebilir kalkınma amaçlarına yönelik bir küresel kredi programı oluşturulması, vergi nedeniyle yapılan yasa dışı finansal akışların üniter vergi sistemi ile engellenmesi, uluslararası sermaye hareketlerini düzenlemeye yönelik sermaye kontrollerinin kullanılması, bağışçı ülkelerin, gayri safi milli gelirlerinin binde 7'si oranında resmi kalkınma yardımı yapacakları yönünde daha önce verdikleri ancak yerine getirilmemiş olan söz doğrultusunda fonlanacak küresel bir sürdürülebilir kalkınma fonu oluşturulması ve 1990 yılından bu yana 3,5 trilyon ABD Dolarını aştığı tahmin edilen bu yardımların eksik kalan kısımlarının tamamlanması, kalkınma ve kamu bankalarına kalkınmayı daha fazla finanse edebilmeleri için daha fazla sermaye sağlanması ve yeni küresel düzene referansla merkez bankalarının diğer kalkınmayı finanse eden kuruluşlarla uyum içinde hareket ederek doğrudan ve dolaylı olarak çok boyutlu roller üstlenmesi şeklindeki önerileri öne çıkıyor. Sonuncusu çok önemli. Çünkü ilk kez merkez bankalarına kalkınmayla ilgili bir finansal mimaride (yeşil yatırımların finansmanında) kritik bir görev veriliyor.

Yani fiyat istikrarı ve enflasyon hedeflemesi gibi klasik işlevlerle donatılmış merkez bankalarının bu dar bakış açısından uzaklaşarak güçlü bir şekilde iklim finansmanının teşvikine yönelmeleri isteniyor.

Rapor 'da yeşil yatırımlarda yıllık %2'lik bir artışın, bir diğer deyişle 1,7 trilyon ABD Doları seviyesinde bir yatırımın küresel istihdamda en az 170 milyonluk bir artış; gelişmekte olan ülkelerde daha temiz bir sanayileşme ; ve karbon emisyonunun uluslararası 2030 Gündemi ile belirlenen tarihe kadar daha güçlü bir biçimde azaltılmasını sağlayacağı tahmin ediliyor. Yatırım alanlarının yoksullukla mücadele ve yeterli beslenme, sağlık ve eğitim hedeflerini de kapsayacak şekilde genişlemesi halinde bu tutarın daha artacağı aşikârdır. Bu durumda devasa bir yatırım hamlesi gerekecektir. Rapor'da bu tür büyük hacimde olabilecek yatırımın kaynakları ayrıntılı bir şekilde açıklanıyor. Örneğin, hükümetlerin fosil yakıtları sübvans etmek için kullandığı mali kaynağın kesilmesi durumunda, buradan elde edilecek tasarruf tutarı sözünü ettiğimiz 1,7 trilyonluk yatırımın üçte birine denk geliyor. Öte yandan küresel ekonominin karbonsuzlaştırılması bağlamında kamu öncülüğünde, başta ulaşım, enerji ve gıda sistemlerinde olmak üzere ciddi yatırımlar gerektiğine işaret ediliyor. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınmanın mümkün olması ve yoksulluğun giderilmesi için sanayide yeşil ekonomik dönüşümün gerekli olduğu vurgusu yapılıyor. Rapor'da, gelişmiş ekonomilerde GSYH'nın mevcut küresel talep modellerinin ürettiği oranların %1 ila %1,5'in üstünde büyüme oranlarına erişebileceği bir yol haritası ortaya konuyor. Çin hariç gelişmekte olan ekonomiler için bu büyümenin yıllık %1,5 ila %2 arasında değişebileceği, belirtiliyor.

Bu çalışmadan önce, 2015 yılında Türkiye ekonomisi için yapılan bir çalışmada düşük karbonlu ekonomiye geçişin mümkün olduğu gösteriliyor. Erinç Yeldan ve Ebru Voyvoda'nın Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi (İPM) ve Türkiye Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) adına 2015 yılında hazırladıkları "Türkiye İçin Düşük Karbonlu Kalkınma Yolları ve Öncelikleri" başlıklı raporda Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadeleye katkıda bulunmak için üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi durumunda karbonsuzlaşma yolundaki iklim dostu bir ekonominin Türkiye'de yeşil büyümeyi

beraberinde getirebileceği kanıtlanıyor. Daha sonra bu yazarlara Sevil Acar'ın katılımıyla *Macroeconomics of Climate Change in a Dualistic Economy: A Regional General Equilibrium Analysis* (Dual Bir Ekonomide İklim Değişikliğinin Makroekonomisi: Bölgesel Bir Genel Denge Analizi) başlığıyla kitaplaştırılan ve Elsevier Yayınevi'nden yayımlanan çalışmada, hem reel milli gelirin artmasını hem ülke genelinde işsizliğin ve kayıt dışı istihdamın azalmasını sağlayacak bir iklim politikası paketi öneriliyor. Türkiye için karbon vergisi ve fosil yakıt teşviklerinin iptal edilerek doğrudan doğruya yenilenebilir enerji havuzuna fon olarak aktarılması ve doğu illerinin yenilenebilir enerjinin merkez üs haline getirilmesi tasarlanıyor. Bölgesel kalkınmada daha eşitlikçi bir yapı öngören bu tasarımın fosil yakıt teşviklerine dayalı enerji politikasına göre daha yüksek büyüme, daha düşük cari işlemler açığı ve daha sağlıklı bir gelir bölüşümü yaratacağı gösteriliyor. İlk çalışmanın ayrıntısı ve konuya ilişkin tartışmalar için TMMOB adına Elektrik Mühendisleri Odası tarafından düzenlenen “Enerjinin Geleceği” ana temasıyla Adana'nın ev sahipliğinde 14-16 Aralık 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen 11. Enerji Sempozyumu'nda sunulan “Düşük Karbonlu Ekonomiye Geçiş Mümkün mü?” başlıklı çalışmamıza bakılabilir. Kitap halindeki ikinci çalışma ise Boğaziçi Üniversitesi'nin ağ sayfasının haberler bölümünde ayrıntılı bir şekilde özetleniyor. Bu çalışmaların bulguları UNCTAD 2019 Raporu'nun tespitleriyle örtüşüyor.

Sözünü ettiğimiz bu tüm çalışmalar, yeni kalkınma paradigmasının ancak kamu sektörünün öncülüğünde inşa edilebileceğini gösteriyor. Plansız büyümenin uzun dönemli toplumsal maliyetleri (bu maliyetler iklim değişikliğinin getirdiği maliyetlerin de eklenmesiyle taşınmaz durumdadır) öylesine büyük boyutlara ulaşmıştır ki, artık zaman, kamu öncülüğünde yeniden planlamaya dönme zamanıdır. Bunun için “kalkınmacı devlet” anlayışını benimseyecek iktidarlar gerekiyor. Nitekim UNCTAD 2019 Raporu'nda yapılan çağrı da bu yönde. Rapor'da uluslararası topluluktan finansmanında kamunun öncülük yapacağı Küresel Yeşil Yeni Düzen ile ilgili gündemin ileri götürülmesi için gerekli olan siyasi iradenin bulunması isteniyor. Bu tür bir irade hatırlanacaktır, yıllar öncesinde küresel düzeyde bir çok ülkenin metropol niteliğindeki kentlerin yerel yönetimlerde gösterilmişti.

Böylece, yerel yönetimlerde kamuculuk anlayışına yıllar sonra yeniden dönülmüştü. Türkiye’de bu mümkün olamadı ama 2005’te başlayan bu süreç hala tüm hızıyla devam ediyor. ‘‘Yeniden belediyeleştirme ‘‘denilen yazına girmiş bu yeni seçeneği Türkiye’de de hayata geçirmek gerekiyor. Yerel yönetim kamu hizmetlerinde olumsuz sonuçları 2005 öncesindeki yıllarda net biçimde görülen çok sayıda başarısız özelleştirme uygulamaları, özelleştirme karşıtı toplumsal muhalefeti yürüten güçleri harekete geçirmiştir. Giderek güç kazanan özelleştirme karşıtlığı, sadece gündemdeki özelleştirme girişimlerini engellememekte, ilaveten geçmişte yapılan özelleştirme kontratlarının iptaline veya yenilenmemesine yol açmıştır. Bu işlemler yapılırken hukuki düzeyde her hangi bir sorunla karşılaşılmamıştır. Yeniden belediyeleştirme daha önce özelleştirilen yerel kamu hizmetlerinin yeniden belediyelere devredilmesidir. Bu devir işlemleri önce su hizmetlerinde başlamış. Kanalizasyon hizmetleri ve diğer hizmetleri de içerecek şekilde giderek genişlemiştir. Temiz su ve sanitasyon (temizlik imkânı ve tuvalet altyapısı sağlanması) hakkı, temel ve devredilemez bir insan hakkı olarak savunulmuş ve piyasalaştırılmasına karşı çıkmıştır. Su hizmetlerinde özelleştirme, su dağıtımı ve yönetimi için rasyonel bir yöntem olarak görülmemiştir. Su kaynaklarının korunması, tüketimi ve dağıtımı, sosyal içerme, öngörülebilir bir gelecek, kaynakların tek elden ve bütüncül bir bakış açısıyla yönetilmesi, saydamlığın sağlanması, yatırım programlarına bağlı kalınma, bütçeden tasarruf, emek sömürsünün engellenmesi, mafyalaşma ve yolsuzluklara set çekilmesi gibi gerekçeler çerçevesinde, temiz su ve sanitasyon hizmetlerinin yeniden belediyeler eliyle yürütülmesi istenmiştir. Benzer gerekçeler, kanalizasyon hizmetleri dâhil diğer kamu hizmetleri için de geçerli olmuştur. Yani başarısız yerel kamu hizmetleri özelleştirmelerinden sonra bu hizmetler aslına, belediyelere geri dönmüştür. Su hizmetlerinde yeniden belediyeleştirme uygulamalarının ayrıntılı bir analizi için Transnational Institute tarafından yayımlanan, editörlüğünü Martin Pigeon, David A. McDonald, Olivier Hoedeman and Satoko Kishimoto’nun üstlendiği Mart 2012 tarihli ‘‘Remunicipalisation: Putting Water Back into Public Hands’’ başlıklı çalışmaya, Avrupa’daki yerel kamu hizmetlerinin yeniden belediyeleştirilmesine

ilişkin güncel bir çalışma için ise, kamu hizmetlerinde çalışanların küresel sendikal federasyonu olan PSI'ın Araştırma Birimi tarafından hazırlanmış Mayıs 2012 tarihli "Re-municipalising Services in Europe" başlıklı Raporu'na bakılabilir. Özellikle sonuncu çalışmada, yeniden belediyeleştirmelerin nedenleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmış. Bu nedenler arasında özellikle özel sektör başarısızlığına vurgu yapılması dikkat çekmekte. Yeniden belediyeleştirmelerin ayrıntılı bir analizi için, ayrıca Çankaya Belediyesi ve Çankaya Kent Konseyi'nin 14-15 Eylül 2013 tarihleri arasında Ankara'da düzenlediği "Yeni Toplumcu Belediyecilik Sempozyumu"nda sunulan "Kaynak Yaratıcı Belediyecilik İçin Yeniden Belediyeleşme" başlıklı çalışmamıza bakılabilir.

Benzer bir başarının, kamu sektörü öncülüğünde yeni bir kalkınma paradigmasının inşasında da gösterilmesi pekâlâ mümkündür. Yeter ki, bu yönde bir siyasi irade oluşturulsun ve bu yönde bir mücadele verilmiş olsun. Ancak mücadelenin kolay olmayacağı anlaşılıyor. Çünkü önerilen yeni düzen için küresel düzeyde bir mutabakat henüz sağlanabilmiş değil. Kimileri bu yeni önerinin ekolojik dengeye verilen hasarın küresel kapitalizmin bir ürünü olduğunu göz ardı ettiği gerekçesiyle 'iyi huylu bir küresel kapitalizm' önerisinin ötesine geçemediği düşüncesinde. Bu noktadan hareketle mevcut sistemin reforme edilecek bir tarafının olmadığını, ne yaşanıyor ise sistemin kendisinden kaynaklandığını, sermayenin sınırsız rekabet anlayışının ve kazanç arayışının, emeğin kazanımlarını, adaleti, ahlakı, gezegenin tüm değerlerini yok ettiği bir tartışmayı gündeme taşıyor. Bu tür bir değerlendirme için Aslı Aydın'ın 20.10.2019 tarihli BirGün Pazar'da yayımlanan "Senkronize durgunluk, çözüm arayışları, küresel yeşil yeni düzen" başlıklı yazısına bakılabilir. Kimileri ise, bu yeni önerinin sermayeyi ikna etme çabasına itiraz ediyor. Bu düşüncedekiler, sermayedarların kârlarından feragat etmeye ve çevresel tahribatı azaltmaya kendiliklerinden karar veremeyeceğini ileri sürüyor. Bu tespitten hareketle kâr amacını her şeyin önüne koymayan yeni finansal kuruluşların yaratılmasını öneriyorlar. Çevresel felaketlerden kurtulmak için Merkez Bankalarını ve devlet bankalarını kullanma önerileri anlamlı bulunuyor ancak demokratik denetim, kamusal finans anlayışı ve ilkesel bir çerçeve oluşturulmak

koşuluyla. Bu koşul sağlanmadığında, kamusal finansal kuruluşların özel çıkarlara teslim olacağını düşünüyorlar. Bu düşüncede olan Thomas Marois ve Ali Rıza Güngen tarafından kaleme alınan 20 Eylül 2019 tarihli ve "A US GREEN INVESTMENT BANK FOR ALL: Democratized Finance for a Just Transition" başlıklı çalışmada ABD üzerinden geliştirilen bir tartışmada Yeşil Yeni Anlaşma'nın (Düzen yerine Anlaşma kavramı tercih ediliyor) finansman sorununun kamusal ve demokratik finans aracılığıyla çözülebileceği ileri sürülüyor. Dolayısıyla bu yaklaşım, özel sermayeyi ikna etmeye odaklanmış bir iklim mücadelesi yerine, kamusal kaynakları belirli ilkeler doğrultusunda seferber eden bir mücadele hattını savunuyor. Bu tartışmalar sonucunda, yeni bir düzen arayışının nereye evrileceğini bekleyip göreceğiz...

Sabrınız için teşekkürler.

SORU CEVAP

-Merhaba ismim Eda, maliye bölümü doktora öğrencisiyim. Ben özellikle Aziz Hocaya bir şey sormak istiyorum. Hacettepe Üniversitesi'nde doktora öğrencisiyim. Kamu- özel işbirliği modeli üzerinden, yani bir sermaye birikimi modeli olarak hani bir ifade kullandınız. Bu kamu- özel işbirliği modellerini hani sermaye birikim modelleri olarak tanımlayabilir miyiz? Bu şekilde değerlendirdiğimiz takdirde de Dünya da ülkeler açısından farklılıklar ortaya çıkıyor. Gelişmiş ülkeler bundan vazgeçiyor, az gelişmiş ülkelere bunu daha fazla empoze etmeye çalışıyorlar giderek ve dolayısıyla bu ülke uygulamalarındaki farklılıkları nasıl değerlendirip yorumlayabiliriz? Bunu sormak istiyorum teşekkürler.

Aziz Konukman: Kamu- özel ortaklığı (sizin deyiminizle işbirliği) modelini bir sermaye birikim modeli olarak tanımlamadım. Bu model 80'li yıllarda gündeme gelen Post Fordist sermaye birikim modelinin kamu yapılanmasının bir parçası. Kamu hizmetlerindeki özelleştirme uygulamalarına dönük eleştirilerin ve karşı çıkışların yoğunlaşması üzerine kamu hizmet üretiminde iki yeni eğilim beliriyor. Birincisi,

kamu (devlet) özel karşılığı yerine ‘ortaklığının’ öne çıkarıldığı “Yeni Kamu İşletmeciliği” modeli. İkincisi, kamu- özel ortaklığı(KÖO). Devlet ilkinde özel sektör gibi üretim yapmaya zorlanmıştır. Bu işletme tekniklerinin kamu hizmeti üretimine uygulanması anlamına geliyor. Pek çok gelişmiş ülkede yönetimin düşünce ve uygulamasında gittikçe benimsenen bu yaklaşım “Yeni Kamu İşletmeciliği” (New Public Management) olarak adlandırılıyor. Bu model ile devlet girişimcilik ruhuyla harekete geçen, piyasa ile uyumlu ve müşteri odaklı kamu hizmeti üretiminin hem de kamu hizmeti üretiminde rol alan kamu emekçilerinin piyasa ilişkileri içine çekilmesi yönündeki girişim ve uygulamalar tüm hızıyla sürdürülmüştür. Bir yandan kamu hizmetleri müşteri konumuna getirilmiş yurttaşların satın alma güçleri ölçüsünde yararlanabilecekleri (parayı veren düdüğü çalar özdeyişini çağrıştıran “kullanan öder” ilkesi gereği) bir piyasa malına dönüştürülürken diğer taraftan kamu personel rejimi bu dönüşüme uygun ve uyumlu çalışır hale getirilmekte. Ayrıca bu modelde üst düzey bürokratlar, özel sektörde olduğu gibi CEO statüsünde çalışıyor. KÖO modeli ise, özünde bir yeni kamu işletmeciliği modeli. Farkı, özel sektörün işletmeye ortak edilmesidir. Bu yeni yapı, örgütlenmesinde ve yürütülmesinde özel bir şirketin birbirinden farklı işlevleri bir bütün halinde üstlenerek sürece dâhil edildiği, yönetim ilişkilerinin uzun süreli sözleşmeler temelinde kurulduğu bir model olarak tanımlanıyor. Bu modelin gelişmesi yeni kamu işletmeciliği reformları sürecinde orta dönemde ayrı bir yol olarak karşımıza çıkıyor. İşlerin özel sektöre sözleşme yoluyla verilmesiyle bu model kamu ile özel sektör arasında bir yer tutmuş oluyor. Yap- işlet-devret (YİD), yap işlet (Yİ), yap-kirala-devret (YKD) ve işletme hakkı devri (İHD) olmak üzere dört temel KÖİO modeli uygulanıyor. Bu modellerle yapılan yatırımların birçok sakıncası bulunmakta. İlki yatırımın bütçe hakkına aykırı olarak bütçe dışına çıkarılmasıdır. İkincisi bu yatırımlar kapsamında yapılan borçlanmaların hazine garantisi kapsamına alınmasıyla geleceğe yönelik bir koşullu yükümlülük yaratılmış olmasıdır. İşletme veya kira süresi içerisinde garantiyi gerektiren koşulların oluşması halinde özel sektör dış borcu Hazine tarafından üstlenecektir. Böyle bir durumun Hazine’nin borçlanma riski ve ülkenin kredi notu üzerinde ciddi olumsuzluklara yaratacağı çok açıktır. Üçüncüsü,

yatırımların gerçekleşmesi sonrasında kamu hizmeti üretiminin hızla yaygınlaşan taşeronlar eliyle gerçekleştirilecek olmasıdır. Böylece güvencesiz bir çalışma biçimi olan taşeron istihdamı temel kamu hizmeti alanlarında daha da yaygınlaşacaktır. Dördüncüsü, özel sektörün kalkınmayı tetikleyecek imalat sanayi sektörlerinde yatırım yapması gerekirken kamu alt yapı yatırımlarına yönlendirilmeksizin uzun dönem kalkınma potansiyelini zayıflatacak olmasıdır. KÖİ kapsamındaki projelerin bir diğer sakıncası yatırımcıya bazı ciro güvenceleri vermesidir. Projesinin türüne göre, köprü ve hava alanı ise yolcu, araç ve uçak sayısı şehir hastaneleri ise hasta sayısı garanti edilmektedir. Bu tür garantilerle geleceğe yönelik bir koşullu yükümlülük yaratılmış olmaktadır. Özel sektörün bu dış borçları ödeyememesi ve ciro garantilerinin gerçekleşmemesi halinde yatırımcıya garanti edilen bu meblağların merkezi bütçeden ödenmesi gündeme gelecek ve bu tutarlar bütçe üzerinde büyük bir yük oluşturacaktır. Projelerin bir diğer sakıncası, belki de en önemlisi, hesap verilebilir olmaktan uzaklığı, kamusal olmakla birlikte proje sözleşmelerine, milletvekillerinin ve Meclis adına denetim yapan Sayıştay'ın bile ulaşamamasıdır.

Bu model başta İngiltere olmak üzere birçok gelişmiş ülkede, o ülke yurttaşlarından gelen tepkiler üzerine terk edildi. Bizde de bu yönde bir arayış var. Nitekim yapılması öngörülen 10 adet şehir hastanesinin bu model yerine genel bütçe kaynaklarıyla yapılacağı ifade edilmiştir. Kriz koşullarında bu modelin sürdürülebilmesi mümkün görünmüyor. Örneğin 2019'da bu projelere bütçeden ödenek ayrılırken, büyümenin yüzde 5 olacağı ve kurun makul bir düzeyde kalacağı varsayılmıştı. Oysa büyümenin binde 5 olarak gerçekleşeceği tahmin ediliyor. Öngörülen performans hedeflerinin tutturulamayacağı anlaşılıyor. Bu durumda oluşacak farkın Hazine'den karşılanacağı açıktır. Olası bir kur patlaması halinde bu projelere gidecek kaynaklar öngörülen ödenekleri kat ve kat aşmış olacaktır. Bunun bütçe üzerinde yaratabileceği tahribatı takdirlerinize bırakıyorum. Umarız, yeni yapılacak şehir hastanelerinin bu model yerine genel bütçe kaynaklarıyla finanse edilmesi kararının devamı gelir ve diğer yeni projeler için de benzer bir karar alınır. Sabrınız için tekrar teşekkürler.

2.OTURUM

Dünya ve Türkiye'de Kamucu Kalkınma Örnekleri ve Planlı Kalkınma

Oturum Başkanı: Özden Güngör

Bilsay Kuruç

Semih Akçomak

Serdar Şahinkaya

Erkan Erdil

21. YÜZYIL İÇİN KALKINMA ve PLANLAMA

BİLSAY KURUÇ

İyi günler. Çoğumuz birbirimizi tanıyoruz. Böyle bir ortamda konuşmanın ayrı bir zevk veriyor... TMMOB daima kamu der ve bu sözünü daima tutar; bu yıl da bu sözünü tuttu. Gelecek yıllarda da tutup kamunun öncüsü olmaya devam etsin...

Başlarken soracağımız soru, bu kamu nedir? Bugün nedir? Dün ne olduğunu biliyoruz. Bugün ve yarın ne olacak bunu bulmamız lazım. Bunu bulduktan sonra başka çıkarımlar yapabiliriz. Ulaştığımız çıkarımlar yardımıyla da bir cevap bulabiliriz. O halde bizim ihtiyacımız olan; kamu yahut halk yani kolektif olarak hepimiz... Bununla, bu düzene erişeceğimize inanıyoruz. Sosyal olarak ve teknik olarak... İkiisi de birbirini tamamlayacak ve bütün oluşturacak diye düşünüyoruz.

Bana düşen biraz planlamadan bahsetmek. Dün neydi dediğimiz zaman yarın için birikimimiz ne yarın için bir planlama birikimimiz var mı? Yarın için bir kamu birikimimiz var mı ile iç içe olan bir soru... Üç başlık ile bir şeyler açıklamaya çalışayım.

Geçmiş planlama birikimlerinin bizde bir şeyler bırakıp yarına devri mümkün mü bunu düşünersek önümüzde ne var? 1930'lar kapitalizminin bütünlüğünü kaybettiği, bizimle ilgilenmediği bir 10 yıl... 1930'ların sanayi hareketi, sektör programlarına doğru geliştirilmek istenen, buna doğru yönlendirilen bir proje çerçevesindeydi. Biz, bir sektörler bütünlüğüne gitmek istiyoruz mühendisler bakımından esas olan panorama bu galiba. 1930'ların mühendisleri ve kamu işletmecilerini birlikte yetiştirdi, 1932'den başlayarak sanayi hareketi, 1933'te Sümer Bank, 1938 İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT) oldu. Bunlar olurken, kamu ekonomide, toplumda, teknik boyutta yani yatırımcılıkta ve işletmecilikte

bir bütünlüğü ortaya çıkarmaya başladı. Kurumlaştı ve kendi kurallarını oluşturarak, bağımsız düzenini kurdu. İktisadi Devlet Teşekküllerine 1960'dan sonra, Kamu İktisadi Teşebbüsleri adını verdik; İDT'yi KİT yaptık 1960'larda.

1930'lar daha sonraki yıllara kapsamlı bir planlama metodolojisi ve teknikler bırakmadı, ancak projeler ve kurumlar bıraktı. Yani planlamanın yeniden yapılabilmesi için bir zemin ve en önemlisi ilk kadrolarını bıraktı. Dikkati çekici nokta, kapitalizmin 1930'ların Türkiye'deki sanayi hareketine ve sanayi programlarına müdahale etmemesidir. Bunun altını çizmemiz lazım. Kalkınma Plancılığı başlığında 1950'lerde başlayan plancılık, sömürgelemeden bağımsız devlet olmaya geçmiş ülkelerde geniş bir zemin buldu. Birleşmiş Milletler (BM), 1950 ve 60'ları kalkınmanın onar yılı ilan etti. Ancak bu Batı için planlanmıştı; çünkü kapitalizm, Sovyet planlamasından ürkmüştü. Sovyet Planlaması, sadece kalkınma plancılığı değil, başka bir planlama. Sanayi 1950'lerde momentum kazanmasıyla planlamayı yarattığı bir büyük harekettir Sovyet plancılığı. Bu hareketin 1930'larda git gide büyümesinin sonucu ne oldu dersiniz, İkinci Dünya Savaşı'nı kazandı. Bu savaşı kazanan güç, Sovyet plancılığıdır aslında. Sovyetlerin sanayileşmesi ve Sovyet Plancılığıdır. Yani, Kızıl Ordu'nun Stalingrad'dan Berlin'e kadar Sanayi sayesinde ilerlemesi sayesinde...

Fransızlar bundan esinlenerek Fransız plancılığını yaptı, Hollandalılar bir şekilde etkilenecek plancılık enstitüsü kurdular. Demek ki kalkınma plancılığı Sovyet planlamasına rakip olarak hazırlanmıştı ve 1950'lerde kendi laboratuvarlarını buldu. En önemlisi Hindistan'dır. Hindistan gerçekten 2 beş yıllık plan ile önemli aşama kaydetti. Ve uzmanlarını yetiştirdi... İktisatçılardan mühendislerden, uzmanlarını yetiştirdi. Modeller ve teknikler geliştirdi. Bu dönem, yine dikkat buyurun, kapitalizmin tarihinde istisnai bir dönemdir. Güleryüzlü kapitalizm dönemi... Yani refah devleti dönemi. Dolayısıyla büyük kapitalist ülkelerde, İskandinavya'dan esinlenerek bir refah devleti dönemi... Sonradan bağımsızlaşmış devlet olanlarda kalkınma plancılığı dönemi... Modeller ve teknikler gelişti, bunun önemli iktisatçılarından biri bize de geldi. İktisatçı Tim Bergen... Berger 1950'lerin sonunda geldi. Çünkü 1950'lerin sonunda üç damar ortaya çıktı. Bunlardan birincisi şu... Bugün katıyen düşünemeyeceğimiz bir şey. Kapitalizm Türkiye'ye plan öneriyor. OECD diyor ki "Siz başıbozuk

gidiyorsunuz” Menderes hükümetlerine. Bir koordinasyon lazım, Bakanlık kurun diyor. Hatta planlama yapın diyor. Bunun için Tim Bergen’i gönderiyor. Hollandalı ünlü iktisatçı. Bergen, bir yıl burada boş oturuyor adamcağız. Çünkü Türkiye’de planlamayı bilen yok. Yani yeni planlama tekniklerini, modellemeyi, kalkınma plancılığının yeni boyutu olan makro planlamayı bilen kimse yok. Dolayısıyla 1960’dan itibaren 1961 Anayasası’nın 129’uncu maddesinde, “Kalkınma plan ile yapılır. Ve bunun yeri DPT’dir” maddesi ile planlama en yukarı çıkıyor. Yani yoktan var oluyor. Maliye Bakanlığı’nın üstüne çıkıyor. Yüksek Planlama Kurulu diye bir şey çıkıyor. Böylece Tim Bergen bizim ilk plancılarımızı eğitiyor. Nur içinde yatsın, Atilla Karaosmanoğlu, Osman Nuri Torun var... İlk kadro mühendislerden Ayhan Bey, hayatta... İlk kadro bunlardan oluşuyor. Böylece, 60’larda başlayan bizim kalkınma plancılığımızda üç damar adeta birleşiyor. Üç su bir araya geliyor bir büyük nehir oluyor.

Bunlardan birisi biraz önce belirttiğim OECD’nin plan tavsiyesi. İkincisi, 1950’lerin mühendisleri... Çünkü Adnan Menderes alt yapı yatırımları dedi. Karayolları dedi, barajlar dedi falan... Yatırım yapmayı öğreniyor. Bugüne kadar yaptıklarından daha büyük ölçekli yatırım yapmayı öğreniyorlar. Ve hepsi şunu merak ediyor, bu yatırım neye göre yapılır?.. Çözmeye çalıştıkları şey, iktisat literatüründe yatırım kriterleri diye bilinen şeydir. Fayda maliyet analizine göre mi yapılır, toplumsal yarara göre mi yapılır, bölgesel kalkınmaya göre mi yapılır, sektörleri beslemeye göre mi yapılır? Bunlarla meşguller. Bunlardan birisi Süleyman Demirel’dir. Celal Bayar’ın, “Su müdürüm” dediği, barajlar yapan Demirel’dir. Ve bu mühendisler, planlamayı oluşturacak akımlardan birini ortaya koydular, birleştiler ve planlamayı merak etmeye başladılar. Üçüncü damar, 1930’ların sanayi hareketinden gelenler. Yani sanayi planlamanın özü sanayidir. Bu adamların içinde kalmış. Bunların da en önemlisi, daima TMMOB’nin makine mühendislerinin toplantılarında mutlaka adını anarım. Büyük bir insandır. Şelahattin Şanbaşoğlu... Türkiye’nin ilk metalürji mühendisi. MKE’nin eski genel müdürü. Sanayileşme bir büyük malzeme hareketidir, diyen insandır. Dolayısıyla bu üçü birleşti ve bu üçü siyasetten gelen bir itici güç ile birleşti. O itici gücün arkasında o günlerin CHP’si vardı. Çünkü 1950’lerden geliyordu, 1950’lerden, Anayasa’nın kraliçesi olan ilk hedefler beyannamesini ortaya çıkarmıştı. Özel kesim

yoktur. Türkiye'nin planla kalkınması meselesinde gönül koymuş, iddia sahibi olmuş bir özel kesim o tarihte yoktur.

1960, 1980'dir demek ki bizim kalkınma plancılığımız... Tim Bergen bize güç kattı, planlamayı öğretti. En alta proje katı, üstünde sektör planı yukarıda makro kat. Üç kat birbiri ile buluşacak ve bu üç katın buluşmasını sağlayacak olan şey, mutlaka bir büyüme modeline oturacak. 1950'ler ve 60'lar hatta 70'ler iktisat literatüründe büyüme modeli ile uğraştıkları yıllardır. Mutlaka bir büyüme modeli üzerine oturacak. Bizimki de tek sektörlü büyüme modeline oturdu. Bu sayede, başka şeyler ortaya çıktı. Planlamada girdi-çıkı analiz... Yani sektörlerin birbirleri ile bağlantıları. Bütün sektörleri böyle yazıyoruz, bir yatay, bir dikey, birbirleri ile bağlantıları ortaya çıktı. Bu sayede toplum mühendis çevrelerinin ve hukukçuların kabul ettiği yerleşen bir kurumlaşma ortaya çıktı. Beş yıllık plan yapılacak, DPT bunu hazırlayacak, beş yılın programları olacak. Bu programlara göre bütçe hazırlanacak. Plan gibi yıllık programlar da Yüksek Planlama Kurulu ile görüşülecek. Bu kurul da eşiklerin oturduğu bir yer. Yani bu masa gibi bir masa, burada dördümüz plancı olarak oturuyoruz. Başta müsteşar, yanında üç daire başkanı, karşımızda ekonomi ile ilgili dört bakan oturuyor. Başlarında ise Başbakan oturuyor. Herkes eşit, sözünü sakınmıyor. Masaya konan şeyleri eşitçe karşılıyoruz. Uyuşmaz isek kararı Başbakan veriyor. Böyle bir düzen, buradan hükümete geliyor, hükümet TBMM'ye götürüyor. Bütçe Plan Komisyonu'na giriyor, oradan genel kurula gidiyor ve Meclis kararı olarak çıkıyor. Meclis kararı, en üst normdur. Yani kanunu üzerindeki bir hukuk normudur. Böyle bir kurumlaşma mekanizmamız var.

Peki niye son buldu? Kapitalizm, 1970'lerden itibaren "güler yüzlü kapitalizm" olmaktan artık vazgeçti. Ya da güler yüzlü kapitalizm tükendi. Refah devleti de tükenmeye yüz tuttu. Kapitalizmin birikimi yavaşladı. Dördüncü vitesten ikinci vitese düştü ve kapitalizm kendine başka bir çağ açma ihtiyacı duydu. Hele kalkınma plancılığında arzuladığı şeyin yavaş yavaş elinden kaçtığını görmeye başlayınca, nedir o, bize kalkınma plancılığını öneren kapitalizm, bizim gelişmemizi bu öneri ile elde tutmaya çalışıyordu. Yani ben onları planlama üzerinden denetlerim, düşüncesi vardı. Bunun iki çok bildiğimiz organı var. Dünya Bankası ile Uluslararası Para Fonu... Esas olarak Dünya Bankası'na havale edilmişti kalkınma planlamasını denetlemek. 1970'lerde şu ortaya

çıktı; bu ülke kendi başını alıp gidecek, denetleyemeyeceğimiz galiba denilmeye başlandı. 1970'lerin başında denilmeye başlandı. Memduh Aytür'ün müsteşarlığı zamanında hazırlanan üçüncü plan iddialı bir plandır ve o Türkiye'nin kendi kendine, kendi ayakları üzerinde durarak ve planlamayı geliştirerek kendi başında kalkınabileceği iddiasındadır. Sanayileşme yapabileceği iddiasında bir plandı. Bu, Dünya Bankası'nı ürküttü. Soru işaretleri yarattı. Çünkü, bunun gerisinde o tarihte yine aramızda yaşı ileri olan gençler hatırlayabilirler, yaşı küçük olan gençler bilmezler. Yaşı olan gençler bilirler ki Almancılarımız sayesinde 1970'ten itibaren Alman Markı yağmaya başladı bize. Yani tasarruf meselesi adeta işçi dövizlerinin sürekli olması ile çözüme bağlanacaktı ve biz bu sayede bir dış borçlanma ihtiyacı duymayacaktık. Ama iş öyle olmadı yani Memduh Bey bunun süreceğini haklı olarak düşünerek plan yapmıştı. Yüksek bir yatırım hacmi ile... Fakat 1973'ten sonra işler tersine döndü ve iç tasarruflar git gide düştü. MC dönemine girdik. MC hükümetleri dönemine...

Sonra dördüncü plan yapıldı. Dördüncü plan, Dünya Bankası bakımından üçüncü plandan daha beter bir plan oldu. Eyvah bunlar aldı başını gidiyor diye bu sefer yüksek sesle konuşmaya başladılar. Kapitalizmin denetiminden çıkan plan olarak teşhis koydular. Bunu değiştirmeye, iyi ilişkilerle aklınızı başınıza alın da bunu bizim istediğimiz gibi yapın diye girişimlerde bulundular. Bu olmadı... Dördüncü plan kadrosu biraz asi adamlarımız meğer. Onun üzerine yani sermaye sınıfımız da sevmemişti bu planı... bu iki antipati birleşti, denetime almanın çeşitli hamlelerini yaptılar, son 1979'un Eylül ayında OECD'ye bir toplantı için gitmiştik. Orada son değiştirme hamlesini yaptılar, önümüze bir metin koydular. Sonradan okuyoruz ki 24 Ocak'mış... Orada da reddedilince artık dördüncü planın sonunu geldiğine hükmettiler. Zaten çok kısa süre sonra 24 Ocak, arkadan 12 Eylül'de oldu...

Buradan, böylece planlama son buldu çünkü 12 Eylül'den sonra süratle 1982 Anayasası'na gidildi. Bu Anayasa'da, DPT Anayasal kuruluş olmaktan çıkarıldı. 2011'de de DPT silindi. Ve o günün siyasi partilerinden hiçbiri ama hiçbiri tek ses çıkarmadı. 1950'lerin, 1960 başındaki CHP'nin planın arkasında en büyük siyasi güç olduğunu hatırlarsak 2011'deki sessizlik, bize nasıl bir düzen içinde olduğumuzu hatırlatacak bir ibret vakasıdır. Siyaset, bütünüyle planlamanın silinişini onayladı.

Şimdi efendim, 21. Yüzyıl için planlama diye bir grubumuz var. Orada Cumartesi konferansları yapıyoruz. Günlük seminerler yapıyoruz. Şu gözlemimi dile getirmiştım oradaki bir konuşmamda. Türkiye, sıfır yılına geldi.. Sıfır yılı içinde her şey olabilir. Ve bu sıfır yılı 1 yıl değildir. Ne kadar süreceği belli olmayan bir yıldır. Bugün de sıfır yılına devam ediyoruz. Ve burada şunu düşünmemiz lazım, gelecek için, eskiden devralınacak, elverişli olan birçok şey belki hemen her şey tükenmiş, sıfır yılında etrafımıza baktığımız zaman birçok şeyin tükendiğini görüyoruz. Yani her şeyi yeniden yapma zamanı oluyor sıfır yılı. Yeni bir zamanı inşa edebilmek için mutlaka bir başlangıç lazım. Bu toplantıların önemi burada... Geçmişe öykünmek, geçmişini övmekten ibaret veya bugüne hayıflanmak bizim toplantılarımızda 21. Yüzyıl toplantılarında yasak. Bundan sonra da yasak olmalı. Geleceğe dönük konuşabilmeliyiz. Geleceğin yapı taşları bu toplantıların en büyük faydası. Geleceğin yapı taşlarını bulabilmek... Eskiden bahsedeceksek ki buna mecburuz... Gelecek için işe yarar, geleceğin bütünlüğü için işe yarar ne var? İşe yarar bulduğumuz nesnelere ve kurumları mutlaka iyi tartmalı, onları vurgulamayız. Ama eskinin her şeyini geleceğe taşımak gibi bir düşüncemiz olmamalı. Bir yıl önce de söylediğim şeyi benimsemeye devam ediyorum. İlk iş olarak Türkiye'nin bugünkü ekonomik modelden çıkması lazım... Çıkış nasıl olacak? Bunun üzerine konuşmamız lazım. Bugün şöyle oluyor, adamlar bunu yapıyor değil efendim. Bu kendi kendine beyhude bir konuşma. Onun için çıkış nasıl olacak? Çünkü çıkış olmazsa gelecek olmaz. Ve hep ya sıfır yılında kalırız, sancısı artar, ya da dönüşü zor bir köşeye doğru sürükleniriz. O da çok kötü sonuç verir. Bunun için planlama söz konusu olduğu zaman, en başta hatırlamamız gereken birkaç nokta var. Birincisi, kapitalizm bugünün kapitalizmi kendi halkalarından biri haline getirdiği, kendi zayıf halkalarından biri haline getirdiği bu ülkede makro düzeyde planlama gibi bir yabancı unsur istemez. Mikro düzeyde proje düzeyinde bile istemez. Makro düzeyde bir politika düzeyinde kesinlikle istemez... İçeride durum ne? İçeride planlama için elverişli kurumların yok olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü planlama demokratik bir süreçtir ve Türkiye'de de demokratik olarak işlemiştir. Sovyetler'de de demokratik olarak işlemiştir. Çünkü en alt kademe ile yani fabrika tesis düzeyi ile merkezi planlama devamlı olarak konuşarak plan yapılır. Kaynaklar ona göre tahsis edilirdi.

Bugünün piyasalarında konuşma yoktur. ABD Merkez Bankası birden bire faiz kararı alır. Onun anlamını kavrayamazsanız yani kapitalizmin aslında gerçek merkezinin sistem olduğunu kavrayamazsınız bunu bir piyasa hamlesi gibi kabul edersiniz. Oysa FED'in aldığı bir faiz kararı, bütün dünyada ona itaat edecek olan şebekeyi birdenbire harekete geçirir. Bu nedenle demokratik planlamanın özü zaten demokratiktir. Bunun kan damarları Türkiye'de bugün sıfırlanmış durumdadır. Kadrolar tükenmiştir. Eskiden potansiyel diyebileceğimiz kadroların düşünmesi, ufku, vadeleri ve önerileri ve kolektif çalışma olanakları planlamaya uygun değildir. Bugünküler daha marifetlidir, bilgi işlem biliyorlar. Düğmeye basınca bütün işlemleri çözebiliyorlar. Veri oluşturabiliyorlar. Yani planlamanın dün el ile kağıt üzerinde manuel olarak yapmak zorunda kaldığımız birçok işlemi bugün çok kolay yapmak, seçenekleri görebilmek mümkün. Ama bugünkü bu marifetler piyasada daha çok kazanmaya veya daha az kazanmaya yarıyor. Ülkenin bütün kaynaklarını doğru şekilde tahsis etmeye yaramıyor. O nedenle kamu kavramı da kaybolmuş durumda. Böyle bir çözüme yatkın kadrolar, böyle bir çözüme birlikte çalışacak kadrolar olmaz ise ne kamudan ne de planlamadan söz edebiliriz.

Dünya literatüründe de ekonomi literatüründe de uzun süredir kapitalizmin literatüründe, planlama literatürü kalmamıştır. Yoktur yani arayın, girin internete, planlama ile ilgili makaleler arayın size işletmecilerin şirket planlamasının ötesinde veya belediyelerin kendi planlamaların ötesinde bir şey çıkmaz. Gerçi Türkiye'de uzun zamandır çok plan yapılıyor ama bunlar biliyorsunuz ki bir hafta sonra unutuluyor. Yani çok plan yaparsanız hiç plan yapmamış gibi oluyorsanız. Dolayısıyla planlama literatürünü de kapitalizm kapatmıştır. Hem literatürü hem de kurumları ve hem de kadroları kendimiz oluşturmak zorundayız. Bugünküler daha marifetli. Gençler daha marifetli ama gençler de dahil olmak üzere toplumun damarlarına kapitalizm girdiği için düşünceleri karşılıklı düşünme, sorgulama, yeni tezlere erişme meselesi zaman alacak. Bu zamanı hızlandırmamız lazım. TMMOB'ye düşen önemli şeylerden biri bunun gibi toplantılar ile bu zamanı hızlandırmak. Onun için, şunu da hesaba katalım. Sıfır yılı dediğimiz zaman şu teşhisten hareket ediyoruz. Siyaset bugünün siyaset dünyasında planlama unutulmuştur. Siyaset adamı bunu kullanamaz bizim kullandığımız anlamda. Çünkü devlet adamı siyasetçi tipi kaybolmuştur. Kısacası,

tablo budur. Bu tabloda karamsar olmaya gerek yok. Çünkü Türkiye ve var ise Türkiye gibi ülkeler, dünyanın geleceğinde de söz sahibi olmak gibi tarihi bir görev ile hareket etmek zorundadırlar. Kapitalizmin uzun süredir yani,40 yıldır bir demokrasi projesi olmadığını da hesaba katalım. Dünyada kapitalizmin istediği bir demokrasi projesi var mı? 40 yıldır yok. Bunun sonunda uluslararası hukuk yok. Kapitalizmin büyük devleti, istediği ülkeye giriyor. Dünya kaynakları benimdir diyebiliyor. Demek ki uluslararası hukuk ve dolayısı ile bununla iç içe olan demokrasi kalmış durumda değil. O halde iş, Türkiye gibi ülkelere düşüyor. Tarihi görevin eşliğinde olan ülkelere ve Türkiye'nin artık bir çok şeyi bilen kadrolarına... Evet, teşekkür ederim.

TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME ve PLANLAMA

SEMİH AKÇOMAK

Davet için teşekkür ederim. Bu daveti aldığımda daveti yapan kişi ile aramızda şöyle bir konuşma geçti: hocam sizin Ahlaksız Büyüme başlıklı bir kitabınız varmış; biz de kamucu kalkınma ile ilgili bir oturum düzenliyoruz. Ahlaksız büyümeyi planlama ile bağdaştırabilir misiniz? O zaman evet dedim. Ama ondan sonra iki hafta bunu nasıl yapacağım diye düşündüm. Yapıp yapmadığı mı önümüzdeki 20 dakika içinde göreceksiniz.

Çok basit olarak planlama kavramından ne anladığımdan bahsedeceğim.

Planlama kavramına ben üç düzeyde bakıyorum. Kişi düzeyinde bakarsanız bir soru soralım: siz günlük planlar yapıyor musunuz? Sonra firmalarımıza bakalım. Kaç tane firmada bugün kısa-orta-uzun vadede planlar (ya da stratejiler) var? Bunların kaç tanesinin eylem planı var ve kaç tanesi bu eylem planını düzeltiyor yıl sonunda? Ülke düzeyinde bakarsak 5-7 yıllık planlar var. Şu anda da 11. Kalkınma Planı dönemindeyiz; aslında baya eleştirilen. 12'ncisi olacak mı bilmiyoruz.

Genel olarak plan yapmakta, planlamada iyi miyiz? Planlamanın kültürel bir boyutu var mı? Belki de kültürel bentiğimiz “planlamayı” kabul etmedi. Planlamayı toplumsal yapı nasıl kabul eder diye de sormamız gerekiyor. Bir diğer deyişle, biz doğru modeli kullandık mı ya da kendi özgün planlama modelimizi geliştirdik mi diye... Bu sorular aslında benim çok önceden de aklımda vardı. Jan Tinbergen'in kurduğu Hollanda Planlama Teşkilatı'nda iki yıl çalıştım ve orada planlamanın ne olduğunu gördüm. Hiçbir zaman planlama yaptıklarını düşünmüyorlardı aslında, ama yapıyorlardı. DPT'de planlamanın nasıl olduğunu dışarıdan gözlemledikten ve

iki kurum arasında çok ciddi kültürel fark olduğunu gördükten sonra bu sorular, sekiz on yıl önce oluştu kafamda ama böyle bir oturumda da güncel olması açısından bahsetmek istedim.

Bana göre, biz genelde kısa dönemi öne çıkaran bir toplumuz. Yani anı yaşıyoruz. Türkiye anı yaşayan aktörler topluluğu. Böyle bir toplulukta nasıl planlama yaparız? Bizim gördüğümüz planlama şu an büyük ölçüde kağıt üstünde. Her yerde bir sürü plan var. Zaten artık tüm kamu kuruluşları Stratejik Planlarını yapmak zorunda. Bu stratejik planların çoğuna Kamuda Stratejik Yönetim websitesinden ulaşabilirsiniz. Tüm kamu kuruluşlarının stratejik plan yaptığından bahsettik ama bunların çoğunun eylem planı yok.

Türkiye’de planlamanın boşluğunu iktisadi çıkar ağlarının doldurduğunu düşünüyorum. Planlama herkesin çıkarını, milletin ve devletin çıkarını koruyan bir süreç bence. Planlama zayıflarsa çıkar ağları kendi çıkarlarını korumak için iktisadi yapıyı ve toplumu dönüştürmeye çalışır. İlk bakışta ikisi arasında ters yönlü ilişki varmış gibi gözüküyor. Planlama ne kadar iyi olursa kısa dönem çıkar ilişkilerini çalışmaz kılıyoruz. Ama tabii burada da bir nedensellik sorunu var. Planlama olmadığı için mi çıkar ilişkileri iktisadi ve toplumsal yaşamı düzenliyor yoksa çıkar ilişkileri iktisadi ilişkileri yönettiği için mi biz planlama yapamıyoruz? Bu sorunun cevabı bende yok.

2018’de Ahlsız Büyüme başlıklı bir kitap yazdım. Ahlsız büyümeyi, kısa dönem çıkar ilişkileri yumağının önce iktisadi sonra da toplumsal yaşamımıza sirayet ederek iktisadi yapıyı ve bunun çıktılarını kontrol etmesi şeklinde tanımlayabiliriz. Yaşı yetenler bilir, küçükken annem bana kazak özerdi. Kazak özerken yumakları sarma konusunda anneme yardım ederdim. İpi sararken yumak şekillenir. Dolayısıyla ipi nasıl sardıınıza göre yumak biçimlenir. Bazen toparlak olurdu; bazen bir tarafa doğru çıkık olurdu. Yani aslında yumağın oluşması bir süreç. Tıpkı Ahlsız Büyüme gibi. Şu anda Türkiye’nin içinde bulunduğu iktisadi, yönetsel ve toplumsal durum bir anda oluşmadı. Aslında biz yıllardır ip sarıyorduk, şu an elimizde bir yumak var beğensek de beğenmesek de. Ben kitapta son 20 yılda bu iktisadi büyüme yumağı nasıl oluştu, yumak bir tarafa yamulduysa nasıl yamuldu (ve hatta niye yamuldu) gibi sorulara kendimce cevap vermeye çalışıyorum. Bunu yaparken Türkiye’nin ekonomik büyüme sürecine farklı bir bakış açısı getiriyorum. Neden

farklı? Çünkü genelde büyüme üzerindeki değerlendirmeler bir çatı ve bunu oluşturan sütunlar üzerinden yapılıyor. Bir çatı düşünelim (iktisadi yapı), çatıyı yukarıda tutan kolonları düşünün; sermaye, borç, insan sermayesi, insan gücü, bilgi, inovasyon vb. Bu sütunları mümkün olduğunca iyi kurmak önemli (örneğin, sermaye birikimi, insan sermayesine yatırım, tasarrufu ön plana çıkaran, teknolojik bilgi yaratan bir iktisadi yapı). Ahlaksız büyüme süreci bence bu dikey kesitteki sütunları, buradaki tüm aktörleri etkileyen kısa dönemli bir çıkar ilişkileri yumağı oluşturuyor. Yani bir nevi yatay kesit. Türkiye’de çok partili döneme geçiş sonrasında birden fazla ahlaksız büyüme evresi olduğunu düşünüyorum. Biri bitiyor, diğeri başlıyor. Planlama sürecini de bir yatay kesit olarak görüyorum. Planlama da bu dikey kesitteki her bileşeni etkiliyor. Peki ne ifade ediyor ahlaksız büyüme?

Aslında her şey mikro boyutta çıkar ağları oluşması (ya da bu ağların oluşturulması) ile başlıyor. Ondan sonra çıkar ağları ölçeğe ulaşıyor; çıkar ağları ölçek edinirken kurumları ele geçirmeye başlıyor. Mikro çıkar ağlarının makro boyuta ulaşırken toplumsal destek görmesi çok önemli. Zira toplum bu sürece destek veriyorsa (hatta ses çıkarmadığı durumlarda bile) mikro çıkar ağları makro yapıya yayılıyor ve bir süre sonra iktisadi ve toplumsal yaşamımız düzenlemeye başlıyor. Yani bir nevi planlamanın yerini alıyor, zira planlama da iktisadi ve toplumsal yapıyı düzenleyen bir süreç. İktisadi ve toplumsal hayatımızı etkileyen bu süreç aslında buz dağının üstü; bir de altı var. Biz neden ahlaksız büyümeyi gözlemliyoruz? Kurumsal yapı, kanunların işlevsel olmaması, herkes için eşit derece bağlayıcı olmaması gibi pek çok kurumsal ve kültürel kod bu sürecin uzun dönem belirleyicileri bence.

Şimdi buzdağının üstüne biraz daha detaylı bakabiliriz. 2001 krizinden sonra mikro ölçekte iktisadi çıkar ağları oluşturma konusunda filizlenmeler başlamıştı. Bu ilişkilerin özü, çıkarlarda ortaklıktı. Çıkarlarda ortaklık aslında çok tehlikeli bir şey. Çünkü “güven” mekanizmasını çıkar ilişkisi üzerine kuruyorsunuz. Haliyle çıkar ilişkisi sonlanınca güvene dayalı ilişki de ortadan kalkar. Oysa birçok sanayileşmiş ülkeye bakarsak, güven ilişkileri genelde kurumlardan kaynaklanır. İnsanlar kurumlara güvendiği için, kurumlar bizim davranışlarımızı düzenlediği için biz hiç tanımadığımız bir insana da güvenebiliriz.

Mikro çıkar ağları belli bir ölçek yakalar ise ne olur? Kendini korumaya alır ve ağı daha fazla genişletmeye çalışır. Zira ağ ne kadar genişlerse ve aktörler arasındaki bağlar ne kadar çoksa ve kuvvetliyse bu ağa üye olan aktörler o kadar çok fayda eder. Bu ağa mensup kişiler aynı zamanda kendi sınıfını yaratmaya başlar. Bunu Türkiye’de de örneğini gördüğümüz gibi, kurumları yavaş yavaş ele geçirerek yapabilir. Türkiye’de iktisadi çıkar ağı ilk başta hukuk, daha sonra eğitim kurumunu ele geçirmeye başladı. Bu süreç ölçek arttıkça diğer aktörleri de yavaş yavaş çıkar ağına eklemeye başlıyor. Küçük çıkarlardan faydalanmak için bu çıkar ağına karşı durma potansiyeli olan insanlar bile yavaş yavaş bu çıkar ağına eklenmeye başlıyor; bazen mecburiyetten, bazen bilerek ya da bilmeyerek.

Mikro boyuttan makro boyuta evrilen bu süreç önündeki tek engel geniş halk kitleleri yani toplumsal yapı. Toplum ne diyor bu sürece? Karşı mı duruyor, yavaş da olsa kabul etmeye ve kabullenmeye mi başlıyor? Türkiye’de bence toplum ahlaksız büyüme sürecini kabullendi, en azından güçlü bir şekilde karşı durmadı. Bu nedenle ahlaksızlığın içselleştiğini düşünüyorum. Yani ahlaksızlık bir norm haline dönüştü. Çünkü yapanın yanına kar kaldı diye anlayış var. Türkiye’de ahlaksız büyüme sürecine destek veren aktörler için ne resmi cezalandırma müessesesi ne de gayri resmi cezalandırma müessesesi (ayıplamak, toplumsal dışlama) işledi. Üstüne üstlük bu aktörler diğerlerine göre fahiş fayda elde ettiler. Düşünün bir, kişisel çıkar yaratmak adına yaptığımız ahlak dışı (ve çoğunlukla kanun dışı) eylemlerde ne resmi ne de gayri resmi olarak cezalandırılıyor; bir de üzerine fayda elde ediyoruz. Bu durumu orta ve uzun vadede gözlemleyen insanlar bir süre sonra ahlaksız büyüme sürecinin bir parçası haline geliyor ve ahlaksızlığı meşrulaştırıyor. Peki Türkiye’de bu durum neden oluştu?

Kurumlar üzerinden bakarsak, Türkiye’de (sadece son 20 yıl değil) son 60 yıllık süreçte sık sık kurumlar ile oynadık. Yani hukuk sisteminde yaptığımız sayısız değişikliklere bakın; eğitim sistemini delik deşik ettiğimiz değişikliklerin eğitim sistemini ne hale getirdiğine bakın. Biz kurumsal yapı ile çok sık oynuyoruz ve değiştiriyoruz. Böyle yapınca da kurumların bağlayıcılığı kalmıyor. Türkiye çok hızlı bir demokratikleşme süreci yaşadı. Toplum da bunu galiba sindiremedi. İngiltere, Fransa ve Hollanda’da bu

demokratikleşme süreçleri 300-500 yıl sürdü. Biz bunları sıkıştırdık; 90 yılda yapabilir miyiz diye uğraştık. O aşu ne kadar tuttu tartışılır. Zaten demokratik süreçler Türkiye’de sıklıkla kesintiye uğradı. Bu aşamada önemli olanın bir yönetim biçimi mi, yoksa bu yönetim biçiminin sıklıkla kesintiye uğraması mı sorusunu sormamız gerekiyor; çünkü aslında Türkiye’de olan bu. Son 50-60 yılda her 10-15 yılda bir kesintiye uğrayan bir demokratik yönetim sistemimiz var. Ben önemli olanın ortalama bir demokrasi olmaktan öte, demokratik süreçleri kesintiye uğratan olayların yol açtığı yüksek varyans olduğunu düşünüyorum.

Ben teknoloji iktisadi çalışıyorum. Şu anlattığım şeylerden çok farklı şeyler yapıyorum akademik olarak. Aslında burada anlattıklarım rekabet eden teknolojiler yazınına dayanıyor. Bir toplumda iki grup insan olduğunu düşünelim: ahlaklı insanlar ve ahlaksız insanlar. Biraz önce anlattığım resmi ya da gayri resmi cezalandırma müessesesi çalışmadığı zaman ve çıkar ağına katılmanın kişisel faydası olduğu zaman çıkar ağı büyür. Çıkar ağı büyüdükçe de ahlaklılar da ahlaksız gibi davranmaya başlar; bu çıkar ağından bir şekilde faydalanmak, bundan belli çıkarlar sağlamak için. Bu durumda bu iki grup arasında geçiş oluyor. Ahlaklı ve ahlaksız katmanlar arasındaki geçişin öyle bir seviyesi var ki süreç ahlaksızlığa kilitleniyor ve bu çoğu zaman geri döndürülemez. Türkiye ahlaksızlığa kilitleniyor mu? Umarım kilitlenmemiştir çünkü teknoloji iktisadında bu süreçler kendi kendini besleyerek geri dönüşü olmayan noktalara doğru ilerler. Yani ahlaksızlığa kilitlenme yaşarsak anlattığım süreç, süreci tersine döndürecek mekanizmaları yaratamıyor. Henüz o duruma geldiğimizi düşünmüyorum. Bilmiyorum siz ne düşünüyorsunuz.

Bu anlattıklarımı başta bahsettiğim iktisadi yapı - çatı ve sütunlar - bağlamında tartışırsak; ilk başta kısa dönem kazançlar için iktisadi ve siyasi çıkar ağının büyüdüğünü gördük. Çıkar ağı büyüdü ve belli bir ölçüğe ulaştı. İktisadi konjonktür de bunu destekledi. Bunu ilk olarak 2001’den hemen sonra iç ve dış borçlanarak ve inşaatla büyürken gördük. Sonra karşılıklı çıkar ilişkileri kanunları ve kurumları dönüştürmeye başladı. Toplum bunlara karşı çıkmaya çalıştı ama toplumsal yapı belki o kadar güçlü değildi. Bu nedenle ahlaksız büyüme süreci başlı başına sütunları ve haliyle iktisadi çatıyı etkileyen ve dönüştüren bir hal aldı. Sonuçta ne oldu? Şu anda çok borçluyuz, her yeri betona gömdük, işsiz ve üretemiyoruz.

Bu durumdan iki şekilde kurtulmak mümkün teoride. Ya sütunları iyileştirebiliriz (örneğin, borçluluğumuzu azaltır, verimliliğimizi

artırabiliriz); ya da yatay kesiti iyileştirebiliriz (örneğin, adaleti sağlamak, planlama, eğitim sistemi vb.). İlk seçenek kısa dönemli bir toparlanma yaratabilir belki ama tabii burada esas soru büyüme belirleyicilerini bu kadar bozan bir iktidarın bunları tekrar nasıl düzelteceği. İkinci seçenekteki yatay eksenindeki hareketler bence toplumsal mutabakat gerektiriyor ve bence böyle bir mutabakat yok. Bu nedenle ben iktidarın bunun her ikisini de başaramayacağını düşünüyorum. Anlatırken bir sürü de soru sordum ancak çoğunun cevabı yok; yaşayarak öğreneceğiz.

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA KAMUCU SANAYİLEŞME

SERDAR ŞAHİNKAYA

Hepiniz hoş geldiniz. Özellikle Sempozyum Düzenleme Kurulu ve TMMOB'a, bizi böyle bir sempozyumda bir araya getirdiği için teşekkür ederim. Danışma Kurulu toplantılarına katıldığımız zaman bana verilen ev ödevi, Cumhuriyet tarihine ilişkin, acaba kamucu sanayileşme örnekleri nedir, ne değildir diye bir değerlendirme yapmamdı. Benim de üzerinde yakın plan çalıştığım hususlar. Ama takdir edersiniz ki Cumhuriyet'in ilk yıllarında kamucu sanayileşme örnekleri başlığı ile bir sunum yaparken, yaklaşık 17-18 yıllık süreci esas almak lazım. Bu süreç 20-25 dakikalık bir sunumda bütünlüğü olan bir nokta olmaktan çıkacak. Ben biraz, yol haritası üzerinde kritik gördüğüm ya da az bilindiğini düşündüğüm ya da hatırlamamız gerektiğini düşündüğüm hususlara değineceğim.

Aslında epey uzun süredir Osmanlı'ya öykünme ya da "Türk alfabesine geçince bir gecede cahil kalma" tartışmaları sürerken, yeri gelmişken Osmanlı'ya değinmek lazım. Çünkü Cumhuriyet'in kamucu sanayileşmesi dediğimiz zaman, önce nasıl bir miras üzerine kurulduğuna bakmamız lazım. Yani ecdadın öbür türlü işleri yerine biraz rakamsal işlerine bakalım. Peki, nereden bakacağız?

Osmanlı İmparatorluğu, 1913 ve 1915 yıllarında iki tane sanayi sayımı yapmış. Bu iki sayımı birleştirip 1917 yılında Osmanlı Sanayi İstatistikleri diye bir kitap yayımlamış. Bizim okuldan, rahmetli hocamız Gündüz Ökcün de bunu 1971'de günümüz alfabesine çevirince, biz de bu çeviriler üzerinden Osmanlı sanayi üzerinde fikir sahibi olmaya başladık. Öbür türlü menkıbeye gidiyorsunuz. Rakamlara baktığımız aman şöyle bir tablo çıkıyor karşımıza; 17. Yüzyılda İngiltere'den kalkan sanayileşme trenine binememiş olan

* Serdar Şahinkaya'nın 22 Kasım 2019 tarihinde TMMOB Kamucu Politikalar Sempozyumu'nda gerçekleştirdiği sunuştan derlenmiştir.

Osmanlı, sanayileşmeyi ve sanayiye öğrenemedi tarihin arşivindeki yerine gitmiş. Elimizde ne var? Elimizde sanayi adına kaydedilmiş 282 tane işletme var. Bu tabii bütün Osmanlı coğrafyasını kapsamıyor; daha çok Batı taraflarında, ama elimizdeki istatistikler bunun üzerine kurulmuş. 282 tesiste buğday üretiyoruz, ipek dokuyoruz.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Devralınan Sınai Miras

Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından, 1913 ve 1915 yıllarına ilişkin olarak İstanbul vilayeti ile İzmir, Manisa, Bursa, İzmit, Karamürsel, Bandırma ve Uşak şehirlerinde, yani ülkenin en gelişmiş yörelerinde düzenlenen sanayi sayımlarının sonuçları 1917 yılında *1329, 1331 Seneleri Sanayi İstatistik*i adı ile yayınlanmıştır. Bu sayımların sonuçlarına göre 1915 yılında sınai tesislerin toplam sayısı 282'dir. Sektörlere göre dağılımı örneklendirildiğinde ise **öne çıkanlar**:

- ✓ 33 un değirmeni,
- ✓ 9 makarna, 6 konserve,
- ✓ 4 bira fabrikası,
- ✓ 2 tütün mağazası, 4 buz,
- ✓ 7 tuğla, 6 kireç,
- ✓ 8 kutu, 5 yağ, 3 sabun imalathanesi,
- ✓ 2 porselen imalatı ve elmas traşçılık,
- ✓ 13 debbağhane (deri işleme),
- ✓ 13 marangoz ve doğrama atölyesi,
- ✓ 13 yün ve 5 pamuk ipliği ve dokuma,
- ✓ 41 ham ipek, 6 ipekli dokuma ve 13 sair dokuma fabrikası,
- ✓ 43 matbaa ve sair kâğıt imalatı, 8 sigara kâğıdı ve
- ✓ 3 kimyasal ürün tesisidir.

Bahsedilen sanayi istatistiklerinden hareketle bir iki saptama yaparak Cumhuriyetin ilanı öncesindeki sınai alt yapıya ilişkin sayısal tespitleri, farklı bir ifade ile devralınan sınai alt yapıyı noktalamak gerekirse:

Öncelikle, bu sayımların o dönemin imkânları dâhilinde oldukça kapsamlı bir sanayi envanteri niteliği taşıdığı söylenebilir.

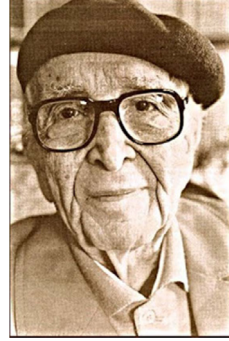
Mevcut 282 tesisten faal durumda olanların (işletmede olanlar) sayısı 194 adettir. Farklı bir ifade ile envanter kapsamındaki şirketlerin yüzde 69'u üretimde olup yaklaşık olarak yüzde 30'u ise kapalı ya da gayri faal durumdadır.

Bununla birlikte; kuruluş tarihleri belli olan 255 işletmeden 72'si (yüzde 28) 1908'den sonra, II. Meşrutiyet'in ivmesi ile kurulmuştur. Bu sayısal gelişmeye rağmen sanayi kesimi fevkalâde ilkel bir nitelik taşımakta idi. Toplam üretim değerinin 1913'de yüzde 83,5'i, 1915'de de yüzde 82,3'ü gıda ve dokuma sanayiinden kaynaklanıyor ve bu iki sektör aynı yıllarda toplam işçi sayısının yüzde 71 ve yüzde 75,8'ini istihdam ediyordu.

Alt sektörlerle inildiğinde bu ilkelik daha da göz alıcı olarak ortaya çıkmaktadır; Değirmencilik, tütün işleme, debagat, yünlü dokuma ve iplik ve ham ipek üretimi, toplam sınai üretim değerinin 1913'te yüzde 80,3'ü, 1915'te ise yüzde 83,1'ini oluştuyordu. İstihdam edilen işçi sayısı bakımından da bu beş üretim kolunun payı aynı yıllarda yüzde 66,5 ve yüzde 61,2' idi.

Kısacası, buğday öğütmek, tütün ve deri işlemekten ve geleneksel ipekçilikten oluşan üretim faaliyetlerinin bütünü ile gerçek anlamda bir sanayi olmadığı, Osmanlı ekonomisini büyük ölçüde sanavisiz bir ekonomi savılabileceği ve toplumun sınai ürün tüketiminin esas olarak ithalat yoluyla karşıladığı tespiti abartılı sayılmamalıdır.

“Birinci Dünya Savaşı’ndan bir yıl önce 1913’te henüz bir ilkokul çocuğu iken, Orta Anadolu’nun tren uğrağı olmayan bir kasabasında, her gün babamın yanında, başımızda kırmızı bir fes, elimizdeki zembilin içinde çarşıdan taşıdığım yiyeceklerin arasında Rus şekeri, Amerikan unu bulunduğunu ve babamın ayağına ayakkabı; sırtına çamaşır ve giyecek yapmak için Fransız köselesi, Fransız patiskası, Amerikan bezi; Alman kumaşı ve başını kapamak için Avusturya fesi aradığını çok iyi hatırlıyorum. Babam bunları arıyordu. Çünkü bunların Türk malı olanları yoktu. Hepsi dışarıdan geliyordu”

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Atatürk İlkeleri ve Türk Kadının Çilesi*. İzmir Meslek Kadınları Kulübü Yayınları. İzmir 1979. s.23 - 24

Yani ciddi bir altyapı ne yazık ki yok. Onun üzerine Cumhuriyet inşa edeceğiz ve Cumhuriyet kamucu sanayileşme yapacak. Cumhuriyet’in yaptığı ilk iş yoksul köylü ülkesinde fethe dayanan özgüveni, üretime dayalı özgüvene dönüştürmek. 30 Ağustos 1922’deki emperyalizmi yenip, İzmir’den muzaffer orduların komutanı olarak 1.5 ay sonra Bursa’ya giden Mustafa Kemal Atatürk, 17 Ekim’de Bursa’da fabrikacı olmaktan bahsediyor.

Birkaç ön tespit

1923’te
yani Cumhuriyet ile birlikte
savaş ya da kahramanlık temelindeki özgüven mirası,
üretim temelli bir özgüvene dönüşmeye başlamıştır.

Bu dönüşüm, topvekân ve köklüdür.

Bu dönüşümün yönü, toplum yaşamından → iktisada → hukuktan → eğitime
→ siyasetten → uluslararası ilişkilerdir

Ve

yarı sömürgeci bağımsız bir ulus devlet yaratma temel hedefi,
ilmik ilmik örülerek tasarlanan **bir stratejik tercihle** gerçekleştirilmiştir.

Bu dönüşümün gerçekleşebilmesi için **yeni bir sermaye birikim mekanizmasına**
ihtiyaç vardı. Cumhuriyet kadrolarına göre bu ihtiyaç, ancak ve ancak
“sanayileşme” ile karşılanabilirdi.

Sanayileşme zorunluluğunu besleyen olgulardan biri de “bağımsızlık” sorunudur. Kemalist aydınlar ve yöneticiler, ülkenin askeri ve diplomatik zaferle elde edilen bağımsızlığının ancak iktisadi bağımsızlıkla güvence altına alınabileceği konusunda net ve ısrarlı olmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun İngiliz liberalizminin tutsağı olduğu Osmanlı sanayisiyle zanaatlarının sanayi devrimi Avrupası’nın mamul maddelerinin istilasıyla yıkıldığı bunu da İmparatorluğun iktisadi ve mali alanlarda tam bağımlılık içine düşmesine yol açtığı kanısındadırlar.

**Sadece sanayileşme,
Türkiye’deki bu bağımlılığı kırabilir
ve
bu bir siyasi tercihtir.**

Beş ay sonra İzmir’de İktisat Kongresi’ni topluyor. İzmir İktisat Kongresi’nde, beş ay önce savaştan çıkmış orduların komutanı olarak, “Kılıç yerine bundan sonra sabanı esas alacağız. Çünkü saban tutan kol, üreten toplumlar gelişirler” diyor. Burada bir durumun altını çizmek isterim: Fotoğraf 1(Slayt 8) 1922’de Afyon’da çekilmiş bir fotoğraftır. Mustafa Kemal’in yanında kasketli, Sovyetler Birliği Büyükelçisi, sol tarafındaki ise Kafkasya Federasyonu Temsilcisi Abilof yoldaş. 1922’den sonra bu iki temsilci 14 Şubat 1923 tarihlerinde, İktisat Kongresi’ne kabul edilen ve daveti kabul ederek Lenin tarafından kongreye gönderile iki temsilci. Mustafa Kemal’den önce İktisat Kongresi’nin açılışında konuşma yapmışlardır. “Lozan’a selam duruldu, Kemalistler liberal bir düzeni İktisat Kongresi’nde seçtiler” gibi söylemlerin önüne geçmek için en önemli hikâyelerden biri budur.

Gazi Paşa, Kafkas Federasyonu Temsilcisi İbrahim Abilof Bey ve Sovyet Rusya Sefiri Semyon İvanoviç Aralov Yoldaş ile

8

Bu kongrenin bir başka önemi, 96 sene sonra henüz bir daha yapılmamış olmasıdır. Ondan sonra yapılan kongreler ile karıştırmayalım. Toplumsal katmanların dördü de bu kongrede temsil edilmiştir. İşçiler, çiftçiler, sanayiciler ve tüccarlar oradadır. Bu kongrede 291 karar alınmıştır. Kongrenin 291

adet kararı, kurulacak olan CHP’nin ilk programını oluşturmuştur.

Kongrede Temsil Edilen Delege Grupları

Çiftçi Grubu

Tüccar Grubu

Sanayici Grubu

İşçi Grubu

Kongrenin önemini takiben, kongre toplanmadan önce, 5 Kasım 1922'de İsmet Paşa başkanlığında Lozan'a gönderilen heyet, 24 Temmuz 1924'te, dokuz ay süren bir mücadele sonucunda Lozan Antlaşması'nı imzalamıştır. İsmet Paşa anılarında der ki: "Biz Lozan'da kendimizi örs ve çekiç arasında kalmış gibi hissettik". İyi ki öyle hissetmişler, örs ve çekiç arasında kalmak iradenin çelikleşmesi anlamına gelir.

Lozan'dan muzafferiyet kazanılmasaydı kamucu sanayileşme olmazdı. Çünkü kapitülasyonların olduğu bir ülkede kamucu sanayileşme mümkün olamazdı. Cumhuriyet'in ilanından sonra ilk ihtiraslı gibi kabul edilen, iki yaşındaki bir Cumhuriyet'in 1925 yılında Erciyes Dağı eteklerinde kum taşı ocağı kurduğunu ve ilk tayyare montaj fabrikası imalatına giriştiğini görüyoruz.

TOMTAŞ'ın Kuruluşunda Malzemelerin Taşınması

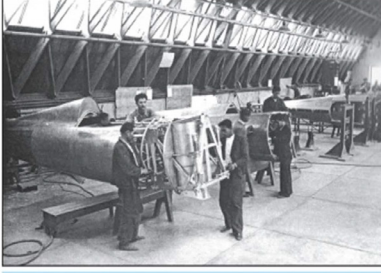

Fabrikanın Biten Hangarları ile Hangarlar İçine Monte Edilecek Alet Edevatının Kağnılarla Taşınması

TOMTAŞ'dan Genel Görünüş

P.Z.L. Tayyaresi Montaj Atölyesi

Junkers Onarım ve Revizyon Atölyesi

Cumhuriyet'in esas büyük hamlesi, köylü toplumundan, ulus devlete bağlı bir sanayi toplumu yaratmaktır. Bu da 3B dedikleri, üç beyaz ile başlayan bir şey. Üç beyazdan biri şeker... Eğer şeker toplumsal olarak tüketilmez ise en büyük toplumsal hastalıklardan biri "uyuz" hastalığı yaşıyor. 1920 yıllarının başında Osmanlı İmparatorluğu uyuzdan kırılıyor, özellikle şekersizlik sebebiyle. O nedenle Cumhuriyet önce şeker, sonra Rusya'dan ya da ABD'den de önce un ve daha sonra da yurttaşlarına giydirecek bez üretmek üzere bu harekete başlamıştır. Bunun tipik örneklerinden birini şeker fabrikalarında görüyoruz.

Cumhuriyet, **sanayileşmeyi** iktisadi güçlenmenin esas aracı saymakta ve **bağımsızlıkla** eş anlamlı almaktadır.

Dönemin kendine özgü koşullarında temel ihtiyaçlardan

(3 Beyaz= Şeker + Pamuklu bez + Un)

başlanarak **sanayi üretim kapasiteleri** yaratılması **ileri ve geri bağlantılarla toplumsal üretkenliği** artıracaktır.

Farklı bir ifade ile **"Türkiye Sanayileşmek Mecburiyetindedir"**.

Cumhuriyet döneminde sınaî üretimin, yurttaşların temel ihtiyaçlarını karşılaması asıl ilkedir.

Böylece, ülke içi tüketimin tamamı karşılanacak ve ulusal ekonomi gerçek temeline oturacaktır.

Unutulmamalıdır ki, **Cumhuriyet, sanayi temelli ulusal ekonomiyi emperyalist çıkarların kesistiği bölgede ve iki dünya savaşı yıllarının olağanüstü çalkantılı ortamında gerçekleştirmiştir.**

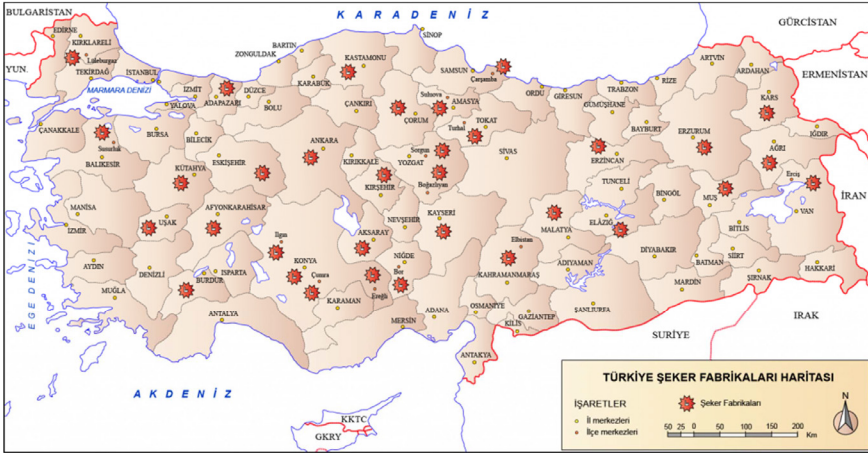
1927'ye geldiğimizde, 3 yaşındaki Cumhuriyet, ölçemediği şeyi, tanımlayamayacağı şeyi yönetemeyeceğinden, 3 tane sayım yapmış. 1927 o açıdan kritik bir yıl. Türkiye o dönem yapılan nüfus sayımına göre 13 milyon kişi... Tarım oldukça zayıf; makine

ve donanım neredeyse yok; sanayi sayımı 64 vilayette birden yapılmış. Belçika'dan bir istatistik uzmanı getirilmiş ve İstatistik Umum Müdürlüğü, bugün Damat'ın yakın arkadaşının görev yaptığı TÜİK'in dedesi, kurulmuş. İlk sanayi sayımı yapıldığında 65 bin 205 işletme olduğu görülmüş, bunların içinde bir kişilik işletmeler de var. 13 milyon 648 bin nüfusunuz içinde toplam 256 bin kişi de bu işkolunda çalışıyor.

Tablo: 1927'de İşletme Sayısı ve Çalışanlar

Sektörler	İşletme Sayısı	%	Çalışan Sayısı	%
İstihraç sanayii (maden çıkarma)	556	0,85	18.932	7,37
Tarım, evcil hayvanlar, balık ve ev ürünleri sanayii	28.439	43,59	110.480	43,01
Dokuma sanayii	9.353	14,34	48.025	18,70
Ağaç sanayii ve diğer bitki maddeleri sanayii	7.896	12,10	24.264	9,45
Kâğıt ve karton sanayii	348	0,53	2.792	1,09
Maden sanayii, maden işleme ve makine onarımı ve imalatı	14.752	22,61	33.866	13,18
Bina ve inşaat sanayii	2.877	4,41	12.345	4,81
Kimya sanayii	697	1,07	3.107	1,21
Karma sanayii	16	0,02	455	0,18
A. Elektrik sanayii	90	0,14	1.350	0,53
Çeşitli sanayii				
B. Diğer çeşitli sanayii	221	0,34	1.239	0,48
Toplam	65.245	100,00	256.855	100,00

1930'larla birlikte Devletçiliğin bir anlamda ayak sesleri giderek kendisini daha çok hissettirmektedir. Zira yeni cumhuriyetin kuruluşunun parçalarından biri sayılan Milli İktisat tablosu, 1930 yılında Dünya buhranının ülkenin de kapısını çalmaya başlayınca zora girmiştir.

Cumhuriyet yönetimi 1930’da milli iktisada yeni bir çerçeve çizmeyi zorunlu görür. İzlenecek çizgi, o güne kadar izlenen milli iktisattan daha kapsamlı bir politikanın kulvarı olacaktır. Cumhuriyet kadroları, mevcutta oluşturdukları iktisadi yapının, buhran karşısında selametini sağlayabilecek güce erişemediğinin farkındadırlar. Yeni politika, milli iktisat anlayışını dışlamayacak ve yeni tedbirlerle derinleştirecektir (Kuruç 1987:52).

Yeni iktisat politikasının adının, 1930’un 30 Ağustosunda mutluluk yolunun Sivas’a ulaştığı törende, Başvekil İsmet Paşa’nın konuşması ile Devletçilik olarak ilan edildiği genel kabul görür. Bu genel kabul, genellikle konu ile ilgilenenlerin yazılarında sıkça da tekrarlanmaktadır. Ancak, İsmet Paşa o konuşması ile esasen, Cumhuriyet Halk Fırkasını devletçilikle ve yeterince liberal olmamakla suçlayan Serbest Fırka lideri Fethi Okyar’a cevap vermektedir.

Oysa o tarihlerde Gazi Mustafa Kemal, Musiki Muallim Mektebi Yurtbilgisi ve Tarih Muallimi Afet’e Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitabı için şu satırları çoktan not ettirmiştir:

“(…) Diğer bazı devletlerin ikinci derecede görebileceği ve fertlerin teşebbüslerine bırakılmasında beis olmayan işlerden birçoğu bizim için, hayatîdir ve birinci derecede mühim devlet vazifeleri arasından sayılmalıdır. Türkiye Cumhuriyetini idare edenlerin, demokrasi esasından ayrılmamakla beraber (devletçilik) prensibine uygun yürümleri, bugün içinde bulunduğumuz hallere, şartlara ve mecburiyetlere uygun olur.

(...)

Hulasâ, bizim takip ettiğimiz devletçilik; ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve mamuriyete eriştirmek için milletim umumî ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde - bilhassa iktisadî sahada- devleti fiilen alâkadar etmektedir” (Afet 1931:58 -59)

Emperyalizme karşı savaşılırken nasıl topyekûn savaşılmışsa şimdi de topyekûn gelişme, büyüme ve çağdaşlaşmak amacıyla çalışmak

zorunluluğu vardır. Evet, Devrim, yol ayrımına gelip dayanmıştır. Romantizm yerine gerçeği geçirmenin zamanı gelmiştir. Devlet, yitirdiği zamanı kazanmaya çalışacak... Kapitalizmin gülleri ise köküne eğer varsa, kendi varlığının gübresini dökerek, kendi özsuyuyla açmanın yollarını bulacaktır. Devletin, devrimin ve elbette devrimcinin söylediği ezgi anında değişir (Toy 2007:136).

Gazi Paşanın 1922’de Meclis açış konuşmasında söylediklerini uygulama zamanı gelmiştir. Cumhuriyet devriminin lideri Reiscumhur Mustafa Kemal’de bu uygulamayı İktisat Kongresi’nde olduğu gibi yine İzmir’de adlandırarak başlatmaktadır. 1931 yılının Ocak ayında İzmir’e giden Mustafa Kemal, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın (CHF) İzmir Vilayet Kongresine katılır ve 28 Ocak’ta bir konuşma yapar. Bu konuşmayı takip eden dördüncü günde 1 Şubat 1931’de İzmir Ticaret ve Sanayi Odası’nda konuşarak çerçeveyi tamamlar.

Mustafa Kemal Paşa’nın İzmir’deki iki konuşması da hem ekonomi hem siyaset yönünden yeni bir dönemin başlangıcını müjdelemektedir. Gerçekten de devrimcinin ezgisi değişmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın İzmir’deki iki konuşması da hem ekonomi hem siyaset yönünden yeni bir dönemin başlangıcını haber veren ipuçları taşır.

İlk konuşma, iktisat politikasında gerçekçi olmanın zorunluluğunu vurgulamaktadır. Yeni işlere girişmek maliyetsiz olmaz. Yapılacak işlerde gerçekçi olmak, yapılamayacak şeyleri kısa sürede erişilebilecekmiş gibi düşünmemek ve en önemlisi, bütün bunlar için destek vermeye hazır olmak gereklidir. Mustafa Kemal bunu vurgulamakta ve istemektedir.

Bu konuşma, Mustafa Kemal’in topluluk önünde devletçilik konusundaki düşüncesini açıkladığı tek belge olduğu için de önemlidir. Daha sonraki yıllara bakınca görülür ki, kendisi, devletçilik konusunda bir başka konuşma yapmamıştır.

CHF İzmir Vilayet Kongresindeki konuşmasında Mustafa Kemal, siyasette ‘demokratik halkçı’, ekonomide ise ‘devletçi’ olduklarını, bu devletçiliğin, demokratik halkçılığa aykırı olmadığını, çünkü

halkın yaratılıştan (tab'an) devletçi olduğunu, ekonomide 'her türlü ihtiyacın devletten talep etme hakkını' kullandığını söylüyor. Milletın doğası ('tebayii') ile CHF'nın siyaset çizgisi arasında böyle bir tam bağdaşma 'mutabakat' olduğunu vurguluyor. Bu özelliklerden ötürü, CHF'nın herhangi bir siyasi parti değil, toplumdaki tüm sınıfların siyasi ve ekonomik gereksinmelerini bağdaştırmayı beceren tek kuruluş olduğunu söylemesi ise, ülkede 'tek parti döneminin başlangıcı' sayılabilir. (Kuruç 1988:131)

Bilindiği üzere aynı dönemde, iki ay sonra Mayıs ayında CHF'nın Üçüncü Büyük Kurultayı toplanmıştır. Devletçiliğin resmîyet kazanması ile birlikte CHF içinde tüzük ve program değişikliğini de zorunlu kılmıştır. Bu değişiklik örgüt içine de yansımış ve Genel Sekreterliğe Saffet Arıkan yerine Recep Peker getirilmiştir.

Kurultayda, 1927 - 1931 dönemine ilişkin raporu okuyan İsmet Paşa'da sözlerini şöyle bitirmektedir: 'Geçen kongreden beri başlıca icraatımız bunlardır. Cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkilâpçı Fırkamız, geçen dönemde olumlu eserleriyle başarılı olarak çalışmıştır'.

Kimi Sorular?

Döneme ait iktisadi gelişmeler "içeriden" nasıl görülmektedir?

"Fetih devletinden iktisadi devlete" geçerken farklı bir ifade ile de "rejimin selameti açısından Cumhuriyet Treni bilinçli bir tercihle nasıl makas değiştirmiştir?"

(Misak-ı Millî + Teşkilat-ı Esasiye) =

Bağımsızlık ve Ulusun Egemenliği =

(Kapitülasyonlara Son + Halk İdaresi)

Demiryolları + Sanayileşme = DEVLETÇİLİK

ve.....

Cumhuriyet treninin makas değiştirisi basit bir iktisat politikası secimi mi yoksa bilinçli bir stratejik tercih miydi?

Gazi Mustafa Kemal, bu değişime nasıl bir *strateji* ile önderlik yapmıştır?.

Şimdi cevapları birlikte arayalım.....

İnönü'nün bu sözleri bir anlamda kurultay kararıdır. Ve üçüncü kurultay ilk kez, tüzükten ayrı olarak hazırlanan programı

onaylamıştır. Ve böylece ‘cumhuriyetçilik’, ‘milliyetçilik’, ‘halkçılık’ ve ‘laiklik’ ilkelerinden sonra ‘devletçilik’ ve ‘devrimcilik’ ilkeleri de tüzük ve programa girmiş dolayısıyla Fırka’nın ‘Altı Ok’u tamamlanmıştır (Bilâ 2009:58).

“Atatürk’ün ekonomik ve sosyal politikasını, sanayileşme öncesi bir toplumda uygulama alanı kazanmış olması dolayısıyla, sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkmış olan sosyalist akımlarla tıpatıp benzerlik içerisinde görmek olanağı yoktur. Ancak şurası tartışılmaz bir gerçektir ki, Atatürk XIX. Yüzyılın liberalizminin Avrupa’yı ne denli felaketselere sürüklediğini çok iyi görmüş, bu nedenle izlenmesine öncülük ettiği yolun liberalizmden farklı olduğunun altını ısrarla çizmiştir. Bu nedendir ki, konuşmalarında bizi yutmak isteyen kapitalizme ve bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı bir doğrultuya işaret ederek ‘emeği ile geçinen mazlum bir halk’ olmanın gerektirdiği bir yapılanmayı hedeflediğini ortaya koymuştur.

Hepsinden önemlisi, ‘Altı Ok’ halinde belirlediği hedefler arasına halkçılık, devletçilik ve devrimcilik ilkelerini koymak suretiyle, ekonomik ve sosyal felsefesinin özünü hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde özetlemiştir. Böylelikle belirlediği yol, liberalizm ile taban tabana zıttır ve devlet müdahaleciliğinin ve düzenleyiciliğinin önemini Keynes’ten çok önce kavrayıp hayata geçirmek suretiyle ileri görüşlülüğünü bu alanda da kanıtlamıştır” (Işıklı 2006:75).

Dolayısı ile de böyle bir sınai yapının Cumhuriyet’in kendini güvende hissedeceği bir ekonomik modelin taşıyıcı kolonu olarak görmeleri mümkün olmamış. Demişler ki “Kardeşim, Cumhuriyet’i kurduk ama bu altyapı ile geleceğe taşınamaz, sanayiye ağırlık vermemiz lazım”. Osmanlı 1913’te Teşvik-i Sanayi Kanunu’nu çıkarmış, Cumhuriyet kadroları sanayi sayımını yaptıkları 1927’de, İstanbul’da ithalatçı tüccarların bastırması ile “hadi, bir daha deneyelim” deyip, 1927’de Sanayi Kanunu’nun kapsamını genişletmişler. Nerdeyse anahtar teslimi iş verecekler; fakat İstanbul ve Anadolu’nun diğer yerindeki ithalatçı, ithalattan vazgeçmemek gibi inatlarını sürdürmüşler. Bağımsız gümrük

politikası oluşturup kendimizi koruma gücümüz de yok; Lozan'da 1929'a kadar bağımsız gümrük politikası konusunda kısıtlamamız var. 1929'da New York borsasında patlayan dünya buhranı ile beraber onun rüzgarları yavaş yavaş Türkiye topraklarına esmeye başladığında 1929'un, 12 Aralık'ında bir karar vermişler ve bugünkü Türkiye Ekonomi Kurulu'nu kurmuşlar. Türkiye İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulduktan sonra Aralık ayında İsmet Paşa, radyoda bir konuşma yapıp tasarruf meselesinin altını çizerek yerli malının önemini toplumun ana omurgalarından biri olmuş.

Cemiyet kurulduktan beş ay sonra bir kongre yapıyorlar. 1930'da Ankara'da Türkiye'nin ilk sanayi kongresi toplanıyor. 1925'te Kuzey komşumuz Sovyetler Birliği'nde toplanan ilk sanayi kongresinden beş ay sonra, ciddi bir zaman olarak gecikmeli gibi de gözükse bir senkronizasyon var. 1930 Sanayi Kongresi, 1922'nin 17 Ekim'inde Bursa'da fabrikacı olacağız diyen Mustafa Kemal'in, 1921 hükümetinde maliye bakanı olan Ferit Bey'in de temel talebidir. Yapılan kongrenin sonunda 887 sayfalık bir kitap yayımlanıyor. 14 vilayetten gelen ve dokuz, on sektör altında toparlanan bilgilerle hazırlanan raporlarla zenginleşen kongre, Türkiye'de bir hesaplaşmanın artık kristalize olduğunu gösteriyor. Sabrettik, diyor Cumhuriyetçiler, Kongreyi Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde baş yazı yazan Vedat Nedim Tör, İstanbul'a dönük ciddi bir hesaplaşma yazısı yazdıktan sonra, artık bundan sonra gerçekleri söylemek mümkün olsaydı şunu söyleyeceklerdi Cumhuriyetçi kadrolar; “Ey özel sektör, sanayileşme sizin boyunuzu aşan bir iştir”. Daha sonra 1932'de, Başvekil İsmet Paşa, Mustafa Kemal ve arkadaşları ile birlikte oluşturulan bir heyetin içinde Sovyetler Birliği'ne teknik bir seyahate çıkıyor İsmet Paşa.

Biraz daha ayırtı...

“Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı, 1933”ün mahiyeti için Prof. Dr. Boratav' ın şu satırlarına mutlaka göz atılmalıdır. (Boratav: 2003a:115-116):

<< Cumhuriyetin yöneticileri ise, sınama ve yanılma yöntemiyle, fakat bir yandan da tartışarak çok uygun bir stratejik tercihe ulaştılar: Önce korumacılık seçeneğini uyguladılar. Tek başına

korumacılığın sorunları çözmeyeceğini yine sınama yanılmayla algıladıktan sonra devletçilik adımını attılar. Bu böylece büyük buhranın yarattığı bölüşüm şokunu, devlete bir iktisadi artık olarak intikal ettirip sanayileşme fonuna dönüştürme operasyonu olarak görülebilir. Bu stratejik tercihin arkasında tamamen tesadüfi, ampirist; yani sadece gününü idare etmeye çalışan bir anlayışın ötesinde ciddi bir kavrayış vardır.

Bu metinde, 1930’lu yılların koşulları üzerinde üç vurgulama var.

Birinci vurgulama ile başlayalım:

“Batı kültürü, tekniği ve sanayii ile Doğu sahillerini kucaklıyordu. Sanayileşmemiş uluslara işlenmiş ürünler gönderiyor, bunların tufanı altında kalan dünya pazarlarında üretim araçları çöküntüye uğruyor ve daha dün bağımsız birimler halindeki topluluklar büyük sanayi hegemonyası altına girerek, hukuken bağımsız; fakat iktisaden bağımlı birer varlık haline düşüyordu. Batının sanayici ülkeleriyle tarımcı ve hammaddeci ülkeler arasındaki bu bağımlılık, sanayici ülkeleri ihya edici, hammadde ülkelerini ise çökertici durumlar yarattı.”

İktisat ve tarihle ilgili gençlerin algılaması gerekir. 1933’te yazılmış olan bu pasaj 30-35 yıl sonra Batı sosyal bilimlerine bağımlılık ekolü olarak katkı yapan bir dizi sosyal bilimcinin katkılarının özünü içeriyor;

Uluslararası işbölümünün sömürge düzenleri son bulduktan sonra dahi, süregelen bağımlılık yaratıcı özelliklerini teşhir ediyor.

Dünya kapitalist sistemi üzerinde yapılan bu teşhis, akademik sosyal bilimlerde Marksistler hariç tutulursa, ancak 30 yıl sonra yapılıyor.

İkinci vurgulama Türkiye’nin bu çerçeve içindeki konumu ile ilgili: “Türkiye’nin dış ticaretteki konumu, Batı sanayi ürünlerine bir pazar ve o sanayiye hammadde yetiştiren bir tarım ülkesi olmasıdır.” cümlesi ile Türkiye’nin de bu büyük kutuplaşmadaki yeri, hiçbir yanılsama olmadan teşhis ediliyor.

Üçüncü vurgulama izlenmesi gereken strateji ile ilgili: “Büyük sanayici ülkeler aralarındaki bütün siyasi ve iktisadi anlaşmazlıklara rağmen, tarımcı ülkeleri her zaman için hammadde üreticisi konumunda bırakmak ve piyasalarına egemen olmak davasında birleşmiş durumdadırlar. Bu itibarla tarımcı ülkelerin bu silkinme hareketlerine er geç set çekmek hususunda siyasi nüfuzlarını kullanmakta birleşeceklerdir. Özellikle bu gerçek, muhtaç olduğumuz sanayii zaman kaybetmeden kurmak için en önemli etkenimizdir.”

Stratejik tercih bir aciliyet gereksinimi üzerine kurulu, yani derhal yapılması gereken bir atılımın vurgulanmasına dayalı. Dış dünya üzerinde de çok doğru bir teşhis var: Faşizmin ayak sesleri hissedilmektedir, Almanya’da ve Avrupa’da emperyalist ülkeler arasında çatışmalar vardır; bir hegemonya boşluğu vardır. Bu boşluk, Türkiye gibi ülkeler için geçici bir fırsat yaratmaktadır ve hızla kullanmadığımız takdirde bu fırsat kaybolabilecektir.

İşte, Türkiye’yi 1930’lu yıllardan savaşa kadar getiren bu stratejik algılamadır ve Türkiye iktisat tarihinin parlak diyebileceğimiz saygın bir sanayileşme dönemine geçişini sağlamıştır.

Temel stratejik sentezin yapıldığı 1932 sonrasında, bu dönemin ortalama büyüme hızı yüzde 8’e yakındır ve sanayinin öncülüğündedir. O yüzdendir ki, İkinci Dünya Savaşının büyük tahribatına rağmen, savaş sonunda Türkiye ekonomisi, bu yılların kuvvetli yatırım temposu sayesinde 1945 sonrasında tekrar hızla canlanabilmiştir.

İsmet Paşa’nın seyahatine geçmeden önce 1930 yılındaki iki üç temel yapıtaşına değinmek lazım. Birincisi, 1930’un Şubat ayında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkıyor. 1930’un Nisan’ında Sanayi Kongresi toplanıyor, Haziran ayında ise Merkez Bankası’nın kuruluş yasası onaylanıyor. 1930’a kadar ulusal paranız yok, Osmanlı Bankası’nın bastığı paralar kullanılıyor. Ulusal paranın olmaması senyoraj gelirinden de mahrum bir ekonomi demek. Savaş ve Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında baktığınız zaman 150 milyon civarında bir emisyon hacmi var, bununla kudretli sanayi mümkün değil. Merkez Bankası bu yüzden de önemli.

İsmet Paşa, 24 Nisa-5 Mayıs arasında Moskova, Odesa, Leningrad ve Harkov vilayetlerinde teknik gezide bulunuyor. Ve giderken de İstanbul'da Anadolu Ajansı'na bir demeç veriyor; "Rusya'ya seyahatte Ruslara Milli Türkiye'nin selamlarını götüreceğim. Senlerden beri ciddi tecrübelerden geçmiş olan iki ülkenin esası bağımsız Rusya ve milliyetçi Türkiye'nin arasında münasebetin ve birbirinin sözünü itimadın mevcudiyetidir". Ciddi teknik görüşmeler yapılıyor ve İsmet Paşa, gezi sırasında bizzat ondan öğreniyoruz ki Rusya bize 16 milyon TL kredi vermiş. Türkiye'nin ilk kamucu sanayileşmesinin altında kuzey komşumuzdan gelen 8 milyon dolarlık bir kredi var. Sadece kredi meselesi değil, 1932'deki seyahatten sonra 1934'te Sovyetler ile kredi ve teknik yardım anlaşması protokolünü Ankara'da imzalayacağız; İsmet Paşa'nın seyahatinden sonra Sovyetler yani kuzey komşumuz bize Profesör Orlov başkanlığında teknik bir heyet gönderiyor ve işte Anadolu geziliyor; Nazilli'si, Kayseri'si ve biz Orlov başkanlığındaki Sovyetler Birliği heyetiyle birlikte 1933'te Birinci Sanayi Planı'mızı yapıyoruz.

Bu Birinci Sanayi Planı veya programın ilk on bir sayfasını bana göre biraz spekülatifdir; ama Sovyetler Birliği'nden gelen teknik heyetlerle yazdığımızın çok aleni ipuçları var.

1933'te Birinci Sanayi Planı'yla yapılan ana tercih, yani sanayinin gelişmenin ana motoru olacağı tercihi bizi 1930'lu yıllar boyunca yıllık ortalama yüzde 8'e yakın bir büyüme hızı sağlamamızı kolaylaştırıyor. Üç tane isim 1930'lu yıllarda Türkiye'nin ilk metalürji mühendisi ve Makine Kimya'nın ilk kurucu genel müdürü Selahattin Şanbaşıoğlu, diğeri unutulmuş devletçi bir iktisat vekili, kısa süre önce Cenevre'de sağlık sorunlarıyla boğuşarak vefat eden Mustafa Şeref Özkan ki aslında o Lozan'daki Türk heyetindeki önemli müzakerecilerindendir. Diğeri de hepimizin bildiği Celal Bayar; ama 1930'daki kamucu sanayi politikalarının, önemli politikalarının önemli isimlerinden biri olarak Celal Bayar'dır.

Heykeldeki çarkı çeviren Atatürk figürü, 1935'in Eylül ayında Kayseri'de açılan ilk dokuma fabrikasının Sovyetler Birliği'nin teknik uzmanlarının ve heyetin hediye ettiği bir figürdür. Şu anda

Şekil 4.93. Sanayileşme merkezli *kalkınma* hedefini simgeleyen Sümerbank Bez Fabrikası Bakım Atölyesi'ne yerleştirilmiş *Makine Dişlisi Çeviren Atatürk* betimlemesi

Barak Asilskender (2008). *Cumhuriyet'in Sanayi Yatırımları İle Kayseri'de Mekânsal ve Toplumsal Değişim*. İstanbul Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Doktora Tezi. Ekim. s. 151'den alınmıştır. Serdar Şahinçaya.

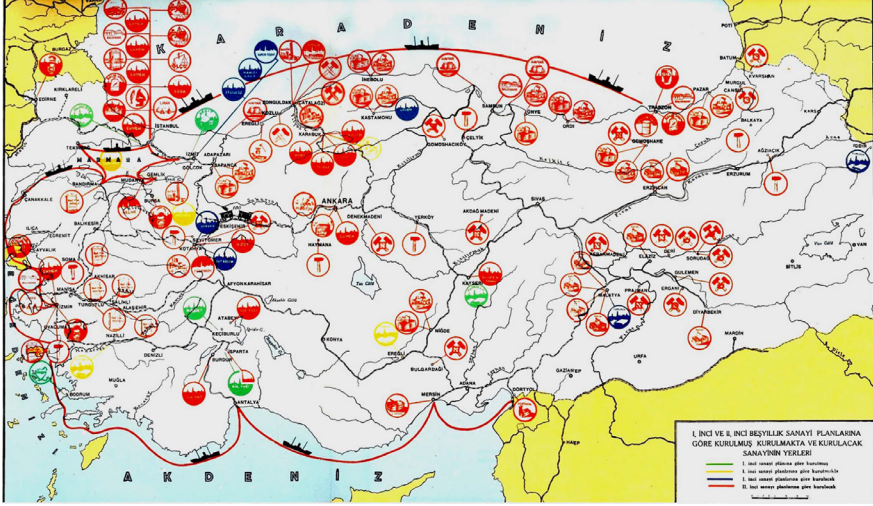
Abdullah Gül Üniversitesi'ne devredilmiş bulunan Kayseri'deki dokuma fabrikasının da, bu heykelin akıbetini de üniversitenin Mimarlık Fakültesi Bölüm Başkanı Burak Asil İskender'e telefonla sordum 1 yıl önce; dedim “hocam sizin doktora tezinizden aldım bu fotoğrafı ne dersiniz bu heykelin akıbeti nedir” diye. “Hocam işte şu an tamir, şu anda restorasyonda, restorasyon bitince mutlaka sizi haberdar edeceğim”. Dedim ki “büyük bir keyifle göreceğim, görmek isterim” dedim, bir yıl oldu restorasyon bitti mi, nedir ne değildir bir yanıt gelmedi; ama başına bir şey gelmediğinden eminim(!).

TÜRKSTROY Şirketi

1934 yılında biz bir Sovyetlerle bir holding şirket kuruyoruz: TÜRKSTROY. TÜRKSTROY, az önce bahsettiğim 1932'deki İsmet Paşa'nın Sovyetler Birliği gezisiyle başlayıp sonra Sovyetler'in teknik desteğiyle Anadolu'da 'bahtı değişen şehirlere' dönüştüren fabrikaları yapan holdingin rozeti amblemi bu. Yani 1935'te Kayseri'de fabrika açılırken Kayserililerin ceket yakalarında taşıdığı rozet bu rozet.

Aşağıdaki harita, Prof. Dr. AFETİNAN'ın 1972'de Türk Tarih Kurumu yayınları arasında yer alan **"Devletçilik İliki ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933"** başlıklı eserinin 6 numaralı ekinde yer almaktadır. **Birinci ve ikinci beş yıllık sanayi programlarına göre kurulmuş, kurulmakta ve kurulacak sanayi yerlerinin haritası (TARİFELİ VAPUR SEFERLERİNE DİKKAT)**

1940 Türkiye'si

Buradan Türkiye nasıl evrildi bunun üzerine uzun uzun düşünüp konuşmalıyız. Bu kolay bir iş değil. Yani 1930'ların 1920'lerin Türkiye'sini değerlendirirken de bu özelliklerin de farkında olup baştan 21.yy gözüyle 1920'lere 1930'lara mesnetsiz atışlar, salvo

atışları yapmayalım diye düşünüyorum.

Bakın arkadaşlar burada kurulmuş fabrikalar 1933'te 1936'daki İkinci Sanayi Planı fizibilitesi yapılmış yap-ışlet-devret değil doğrudan bütçeden payı ayrılan fizibilitesi yapılmış fabrikaları görüyorsunuz. Doğu Anadolu bölgesindeki, yani GAP yöresindeki kümeleşmeye

Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi / TOMTAŞ 15 Ağustos 1925 – 28 Haziran 1928, Kayseri

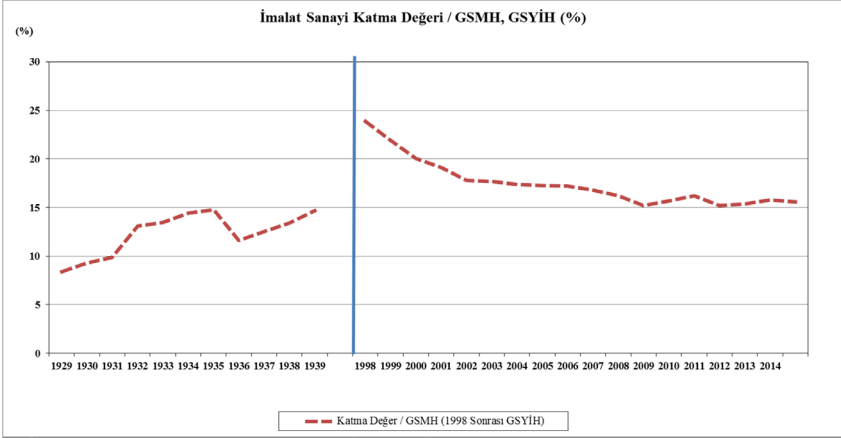
TOMTAŞ'a Ait Eski Türkçe (Osmanlıca) ve Almanca Yazılar

bakın. Bu fabrikalar Nazım'ın Kuvayı Milliye Destanı'nda bahsettiği bahtı değişen şehirlerde aslında. Bu fabrikalar tek başına üretim tesisi değil; bu fabrikalar sağlık, bu fabrikalar eğitim, bu fabrikalar kültür. Gerçekten kentlerin bahtı değişmiş. Sonra Kemal Unakıtan babalar gibi sattı ya izleri bile kalmadı o fabrikaların.

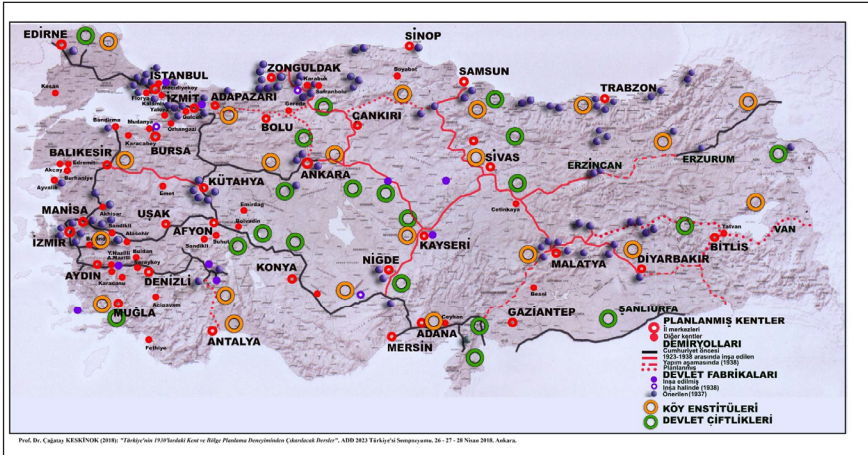
Bu haritada başka bir şey dikkatinizi çeksün sonra sohbete yeri gelirse konuşuruz: deniz yolu seferlerine bir bakın. Devlet vapurları var; İstanbul-Trabzon arasında haftada üç sefer var. 8333 km kıyısı olan bu ülkede denize yüzünü değil arkasını dönmüş yurttaşların çocuğuyuz biz, yurttaşlarıңыз daha doğrusu. 1930'lu yıllarda 8333 km deniz yolunu kullanan bir ülke oradan çıkıp nereye doğru gidiyor, diye düşünmeden edemiyorsunuz.

Mühendislik ağırlıklı olduğu bir kongrede böyle bir grafikte yapmak bir karşılaştırmayla bitirmek lazım: bu grafikte imalat sanayi katma

değerinin, milli değer içindeki payının trendlerini görüyoruz. Mavi çizginin sol tarafında 1930'lu yıllar, sağ tarafında da 1990'lu yıllardan 2015'e kadarki zaman. Biz 1930'lu yıllardaki kamucu sanayileşmeyle, imalat sanayii katma değeri/milli değer oranını, yüzde 8'lerden yüzde 14'lere, ikiye katlamış bulunuyoruz. 1990'lu yıllardan 2000'li yıllara kadar aşağı yukarı 1998'de yüzde 24 bandında olan imalat sanayi katma değeri/milli değer oranı 2015 yılında yüzde 15'lere düşürüldü. Yani üç gençten birinin işsiz olduğu Türkiye'yi yaratan ana hamlelerden biri imalat sanayi katma değerinin, mili değer içindeki payında gerçekleşen bu dramatik düşüştü.

Bu haritayı Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama ana bilim dalı başkanı Çağatay Keskinok, 2018 yılındaki bir kongrede

anlattı. Eğer böyle bir modelimiz varsa; yani fabrikalarımız, ulaşım ağımız ve eğitim, köy enstitülerimiz varsa toplumda varsınız, dünyadaki uluslararası iş bölümünde ciddi bir ülkesiniz. Eğer topyekûn bir modeliniz yoksa, siyaseten de yoksa Türkiye'nin bugünkü hali pür mealinin ötesine gidemeyiz.

SONUÇ YERİNE ...

1912 - 1922 dönemi Uzun Cihan Harbi. Bu dönem iki yüzyılın kırılma dönemi. İki Dünya Savaşı arası evre belki de tarihin en karanlık evresidir. Bu fay hattı, en derin izlerini Türkiye'de bırakmıştır. 18 milyonu barındıran Anadolu, on yıl içinde 5 milyon nüfus yitirmiştir.

Kurtuluş Savaşı, yurdun dinden de ırktan da daha önemli olduğunu öğretmiş ve "Kurtuluş" "Kuruluşla" tamamlanmıştır.

Lozan'da, dünyanın bütün efendilerini eşitlik dansına kaldırmamanın onuru yaşanmıştır.

1923 - 1938 döneminde Cumhuriyet, kendi köyünden öteyi vatan bilmeyen köylüler ülkesinde Sanayi Temelli Ulusal Bir Ekonomiye emperyalist çıkarların kesiştiği bölgede ve iki dünya savaşı yıllarının olağanüstü çalkantılı ortamında yaratmıştır. Bu yaratma, toplum yaşamından ekonomiye, hukuktan eğitime, siyasetten uluslararası ilişkilere, yarı sömürgeci bağımsız bir ulus devlete, bilinçli bir tercih, tutarlı bir stratejiyle köklü bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Dünya tarihinde başka bir örneği yoktur.

Ülkemizde yaklaşık olarak 40 yıldır sürdürülen insan zayıfatı yüksek neoliberal politikalar, uygulandığı diğer ülkelerde olduğu gibi; Türkiye'yi de düşük büyüme batağına saptanmış, imalat sanayini nerede ise Hong-Kong'un ilk dönemlerindeki antrepo tipi sanayiye dönüştürerek, ithalat yapmadan üretim yapamaz hale getirmiştir. Farklı bir ifade ile; Türkiye, uluslararası yeni işbölümünde taşeronlaştırılmış bir sanayi ve buna bağlı olarak istihdam edilen enformelleştirilmiş ucuz işgücü deposu ve bir ithalat cennetine dönüştürülmüştür.

Tarım sektörünü daraltarak / tasfiye ederek tohum dahil tüm tarım ürünlerinde nerede ise net ithalatçı bir ülke konuma gelinmiş, arsa ve arazi spekülasyonuna engel olacak önlemler tasfiye edilerek, kent

kimlikleri yok edilmiş ve ekonomi sadece rant yaratma kurnazlığından ibaret bir iş haline getirilmiştir.

Bu neoliberal tutuculuğun finansal serbestleşme programları, reel sektör tasarruflarını uzun vadeli sabit sermaye oluşumu yerine kısa vadeli spekülâtif yatırımlara kanalize olmasının bir aracına dönüştürerek başta imalat sanayi ve tarım olmak üzere reel sektördeki sermaye birikim modelini değiştirmiş / tahrip etmiştir.

Artık Türkiye merkezli, ülke içinde iktisadi bütünleşmeyi sağlayan, adaletli bölüşmeyi amaçlayan bir iktisadî kalkınma perspektifi, çok daha kritik bir önem taşımaktadır. Türkiye’de planlama yeniden bir toplumsal hedef haline dönüştürülmeli, dış dünya ile ilişkilerin ve bu alandaki kontrol mekanizmalarının «yeniden» ve «akıllıca» tasarlanması gerekmektedir.

Böyle bir yeni iktisadî kalkınma perspektifinde, teşvik kadar «caydırıcılık» aracı da devreye alınmalı, İstanbul başta olmak üzere bazı bölgelere bazı yatırımların, özellikle inşaat yatırımlarının yönelmesinin önüne engeller konulmalıdır.

Bu tasarımın başlangıcı, Gümrük Birliği Anlaşması’nın askıya alınmasına dayanmalıdır. Ayrıca sermaye hareketlerinin sınırsız serbestisi ile planlama çelişeceğinden, sınırlamalar da getirilmesinin kaçınılmaz olduğu unutulmamalıdır.

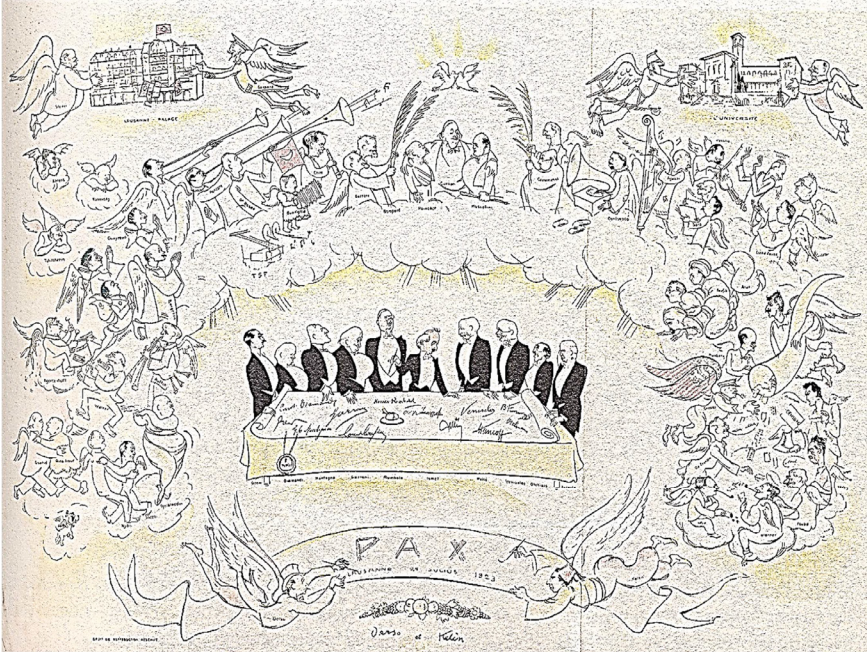
Sanayi 4.0’a ait somut gelişmeler ve 5.0’a ait teknik tahayyüller de dikkate alınarak sektör planlaması, ithal ikamesi ve selektif korumacılık yeniden tartışılmalı, ciddiye alınmalıdır. Böyle bir perspektifin ana omurgası, başta İstanbul olmak üzere, kentsel rantlara odaklanmayı alıkoyan / imkan vermeyen bir anlayış temelinde, kendilerini yenileme kabiliyeti olan, ileri teknoloji içerikli sektör ve faaliyetler olmalıdır.

Bununla birlikte; «KİT’ler zarar eder» zırvasının yarattığı kompleksten bir an önce arınmalı ve yeni işletmecî KİT’ler sektörel temelde kurulmalıdır. Mali Sektörü (başta bankacılık kesimi) reel kesimin emrine koşmanın gerekleri de, yeniden tanımlanmalı ve yerine getirilmelidir.

Kamu yatırımcılığı etkili bir biçimde devreye alınmalı, yerel inisiyatiflerin, kooperatiflerin, yerel yönetimlerin de özellikle imalat

sanayiini geliştirmeleri için etkinleştirilmiş ve demokratikleştirilmiş planlama ile koordineli büyüme çabaları da desteklenmelidir.

Unutulmamalıdır ki; 4046 Sayılı Özelleştirme Yasası ile birlikte, kamu varlıklarının tasfiyesine tarım sektörü ile başlanmıştır. İlk etapta birer fiyat yapıcı (price maker) ve piyasa yapıcı (market maker) olan Et ve Balık Kurumu (EBK), Süt Endüstrisi Kurumu (SEK) özelleştirilmiştir. Takiben de YEM Sanayi A.ř. Bu özelleştirmelerin yarattığı felaket ortadadır. Sütte kriz kronikleşmiştir. Ette ise Türkiye karkas et ve canlı hayvan ithalatçısı olmuştur. Yemde de saman ithal eder duruma gelinmiştir. Ve bu gelişmeleri şeker Fabrikalarının özelleştirilmesi izlemiştir...

Türkiye Devleti, yeniden Kalkınmacı Devlet niteliğini kazanmalı ve reel sektörün yapısını modernleştirmek ve üretkenliği artırmak için;

- Rasyonel korumacılık
- İhracat ve diğer sübvansiyonlar
- Yönlendirilen krediler (ki bunlar kamu kalkınma ve yatırım bankalarınınca kullanılacak düşük faizli kredilerdir)

•Yol Gösterici Yatırım Planlaması (Indicative Investment Planning). Farklı bir ifade ile; açıkça ilan edilen bir plan aracılığıyla devletin yatırımları özendirmek istediği alanları 'işaret' ettiği uygulamalardır. Bir anlamda sinyal etkisi. Bu plan, yatırımları devletin belirlediği öncelikli hedeflere yönelmesini sağlayacaktır.

1923 Cumhuriyeti kurulurken bir takım 'mecburiyetlerden' hareket etmişti. Şimdi de bir yeni özgürlük ve eşitlik hareketi yaratmak mecburiyetindeyiz. Bu yeni bir Cumhuriyet için mücadele demektir. Evet, şimdi yeni ve devrimci bir Cumhuriyete her zamankinden çok ihtiyacımız var...

Öyleyse YAŞASIN CUMHURİYET!

Sabrınız için teşekkür ederim.

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE PLANLAMA VE KAMU İŞLETMECİLİĞİ

ERKAN ERDİL

1980 yılından başlayacağım ve hepimizin tüylerini diken diken edecek iki tarihten biriyle başlayacağım: 24 Ocak 1980 ve 24 Ocak Kararları... Belki konuşmaktan, anlatmaktan, dinlemekten hepimiz yorulduk ama herhâlde şu anki pek çok mikrobun temelinde bu tarih yatıyor. Tabii sadece ülkemizde değil, tüm dünyada da benzeri tarihler var...

Genel olarak hikayeyi hatırlatmak adına, bu kararlar ile, ekonomik sorunların çözümlenmesinin yanında ithal ikameci sanayileşme stratejisi yerine dışa yönelik sanayileşme stratejisi ve buna koşut dönüşümün sağlanması kararları; bunun için de her şeyin müsebbibi olan devletin küçülmesi, kamuculuktan vazgeçilmesi, serbest piyasanın hâkim kılınması amaçlanıyor. Bunun için; devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması, sermayenin tabana yayılması -ki bu çok tartışmalı bence, KİT'lerin serbest piyasa koşullarında etkinlik esasına göre çalışmalarının sağlanması, özelleştirme ve Türk lirasının konvertibl hale getirilmesi amacıyla çeşitli idari ve yasal düzenlemeler paketi olarak sunuldu. Yani bu yeni bir iktisat modeliydi hepimiz için ve bünyemiz için çok da yabancı bir modeldi aslında.

---

* Prof. Dr. Erkan Erdil'in 22 Kasım 2019 tarihinde TMMOB Kamucu Politikalar Sempozyumu'nda gerçekleştirdiği sunuştan derlenmiştir.

İşte biraz önce anlatılanları 1930'ları, 1960'ları düşünürsek, çok üstümüze uyacak da bir model değildi. Pek çok uluslar üstü kurum tarafından; Dünya Bankası, IMF, OECD tarafından bize dayatılan ve kamu yönetimi sistemimizde önemli bir yer teşkil eden KİT'ler üzerinden, o dönemde çok meşhurdu biliyorsunuz regülasyon ve deregülasyon kavramları; yeni bir dönem yaşandı. Yani 1980'lerin başından 1990'lı yıllara kadar bu regülasyon ve deregülasyon konuşuldu. Bu kavramlar ekonomik gelişmede kamu kesiminin alanını daraltarak özel sektörün önünü açarken KİT'lerin faaliyette bulunduğu birçok alanda, tekel alanları da dâhil olmak üzere hepimiz hatırlarız özel teşebbüsü sokmuştur.

KİT'leri herhâlde bu 1990'lı yıllar kefeneye sardıysa, tabuta koyup defnetmek de en sonunda konuşmamın geleceğim bu Türkiye Varlık Fonu meselesiyle olacak gibi gözüküyor.

1980 sonrasındaki yeni düzenlemelerin sonucu olarak, KİT'lerin yavaş yavaş alan daralması yaşaması, fiyatların serbest piyasa kurallarına göre belirlenmesi ve piyasa koşullarında özel sektör kuruluşları gibi çalışmalarını hedefleniyordu. E tabii bütün bunun sonucunda da o toplumcu bakış açılarından tamamen sıyrılmış KİT'lerle karşılaştık. Son dönemde de tamamen siyasi çıkar için kullanılan KİT'ler haline geldiğini de artan oranda görüyoruz. Hatta 24 Ocak Kararları, TBMM'de 2015 yılında Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu bünyesinde oluşturulan 12 Eylül alt komisyonunda, Özal'ın nasıl askerlere sunum yaptığı, hem de darbeden sonra uzun uzun anlatılmış. Yani bu kararlar o kadar etkili ki; 35 yıl sonra bir meclis darbe komisyonu raporuna girebilmiş.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın da bir ifadesi var, o da bana çarpıcı geliyor; "ekonomik, siyasi ve toplumsal nedenlerden dolayı 2000'li yıllara kadar 'özelleştirme konusunda kayda değer bir başarı elde edilememiştir'" diyor. Yani çok yakın bir zamana kadar Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın, şimdi adı değişti galiba emin değilim, sitesinde olan bir ifadeydi bu.

Tabii bu sadece ülkemizde yaşanan birtakım değişiklikler değil, belli başlı batı ekonomilerinde de yaşandı. İngiltere'de 1979'da muhafazakâr hükümetin seçilmesiyle başlıyor. Fransa'da yine merkez sağda bulunan hükümet, Kasım 1986'dan Ocak 1988'e kadar, 14 büyük kamu iktisadi teşekkülünü özelleştiriyor. Aynı şey İtalya'da biraz

daha geç başlıyor 1990'larda görüyoruz. İspanya'da yine 1980'lerde ve 1990'larda önemli sanayi kuruluşlarının özelleşmesini görüyoruz. Almanya'da aynı şekilde özelleştirmeler var. Hollanda'nınki biraz enteresan; kıta Avrupa'sına az sayıda kamu işletmesine sahip ülke Hollanda ama orada da birtakım kamu işletmelerinin özelleştiğini görüyoruz.

ÜLKE	Toplam		
	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı	İşletme Değeri
Birleşik Krallık	18	429.692	119.581
Türkiye	51	283.595	104.343
İsviçre	4	101.098	39.695
İsveç	52	208.764	116.457
İspanya	55	103.407	12.112
Slovenya	55	82.609	16.150
Portekiz	84	171.534	7.688
Polonya	336	224.255	110.283
Norveç	50	285.256	288.444
Yeni Zellanda	18	31.088	15.154
Hollanda	26	78.286	60.338
Meksika	69	0	83.224
Litvanya	138	42.946	7.062
Letonya	75	52.272	4.911
Kore	59	132.547	200.940
Japonya	26	340.848	475.663
İtalya	17	526.911	84.867
İsrail	34	54.959	48.941
İrlanda	25	43.148	32.096
Macaristan	373	165.325	69.831
Yunanistan	56	58.597	15.991
Almanya	75	1.063.093	131.721
Fransa	68	2.538.746	278.645
Finlandiya	53	224.671	115.085
Estonya	53	2.521.654	5.419
Danimarka	19	39.793	14.933
Çek Cum.	125	140.300	40.296
Kolombiya	43	3.924.801	169.519
Sili	34	48.900	22.176
Kanada	47	86.558	28.278
Belçika	12	142.030	125.177
Avusturya	11	119.265	36.838
Avusturalya	15	49.945	18.319

Şekil 1 Seçilmiş Ülkelerde KİT Verileri (Türkiye Ve Dünyada Kamu İşletmeleri AB, OECD, BRICS Ülkeleri Karşılaştırmalı Araştırma, İnceleme Raporu ve Siyasa Önerileri-2015 <http://www.tkib.gov.tr/wp-content/uploads/T%C3%9CRK%C4%B0YE-VE-D%C3%9CNYADA-KAMU-%C4%B0C5%9ELETMELER%C4%B0.compressed.pdf>) [13.01.2021]

3-4 yıl öncesinin verilerine baktığımızda kamu işletmesi, çalışanları ve işletme değeri sayılarını inceleyebilirsiniz. Kamu işletmesi başına düşen ortalama kamu işletmesi değeri bu, burada Türkiye orta sıralarda. Ortalama kamu işletmeleri çalışan sayısı ve işletme başına düşen ilk dört ülke yine dikkatinizi çekeyim: Fransa, İtalya, İsviçre ve Birleşik Krallık. Yani bize sunulan bir reçete var ama pek kendilerinde sanki o reçete çalışmamış gibi görünüyor. İşte bu da ekonomide devletin büyüklüğünü gösteren ülke-KİT payı hesabı; genelde bu ülkelerin KİT payını ölçmek için kullanılan bir ölçüt var. Bu yöntem KİT'lerin değerinin her bir ülke ve ekonomide faaliyet gösteren en büyük on işletmenin varlıklar piyasa değeri üzerinden kıyaslanmasıyla yapılıyor. Ülke KİT payı (ÜKP) denilen değer, KİT'lerin o ülkenin en büyük on firmasına kıyasla satışlarının, varlıklarının piyasa değerinin eşit ağırlıklı ortalamaları ile hesaplanıyor. Yani ülkenin en büyük on sanayi kuruluşunun ve KİT'lerin karşılaştırılması. Burada da Türkiye gayet güdük bir düzeyde. Özellikle 1984 yılından sonra çıkan 233 sayılı bir KHK var, tüm KİT sistemi uzunca bir süre bunun üzerinden götürülüyor; tabii sonra onlarca kez değiştirilen bir kanun hükmünde kararname. Son belki de KİT'leri ilgilendiren yasa 2016 tarihindeki bu varlık fonu meselesi.

Sıra	Ülke	İşletmeler Toplam Değeri / İşletmeler Toplam Sayısı
1	Japonya	18.294,720
2	Belçika	10.431,450
3	İsviçre	9.923,668
4	Birleşik Krallık	6.643,379
5	Norveç	5.768,880
6	İtalya	4.992,202
7	Fransa	4.097,714
8	Kolombiya	3.942,295
9	Kore	3.405,771
10	Avusturya	3.348,907
11	Hollanda	2.320,694
12	İsveç	2.239,563
13	Finlandiya	2.171,422
14	Türkiye	2.045,948
15	Almanya	1.756,279
16	İsrail	1.439,438
17	İrlanda	1.283,856
18	Avusturalya	1.221,256
19	Yeni Zellanda	841,885
20	Danimarka	785,947
21	Şili	652,241
22	Kanada	601,667
23	Polonya	328,224
24	Çek Cum.	322,370
25	Slovenya	293,643
26	Yunanistan	285,560
27	İspanya	220,222
28	Macaristan	187,214
29	Estonya	102,240
30	Portekiz	91,520
31	Letonya	65,485
32	Litvanya	51,176

Şekil 2 Kamu İşletmesi Başına Düşen Ortalama Kamu İşletmesi Değeri (milyon USD) a.g.e.

Şimdi bundan birkaç sene önce özellikle bu KİT yöneticileriyle bir çalışma yaptık; aslında finansmanını bulsaydık, bu çalışmayı daha sonra çalışanlar üzerinden de emek üzerinden de yapacaktık ama kısmet olmadı. Şimdi mülakatlar ve çalıştaylarla odak grup toplantıyı; devletin sahiplik politikası, yasa ve düzenlemeler, yönetim kurulu ve iş gücü, ticari olmayan hedefler, uluslararası faaliyetler, şeffaflık ve bilgilendirme gibi altı eksen üzerinden KİT'leri incelemeye çalışmıştık. Dört şey söylüyordu bu KİT yöneticileri; KİT'lerin ticari esaslara göre etkin verimli ve özerk hale getirilmesi en önemli önceliklerden biri olmalıdır, KİT'lerde işgücü planlaması seçimi gibi istihdam sorunlarında yine özerklik sağlanmalıdır, KİT'lerde bir performans sistemi kurulmalı ve etkin işleviyle ilgili sorunlar çözümlenmelidir, KİT'lerin etkinliğini ve özerkliğini olumsuz etkileyen yasa ve düzenlemeler değiştirilmelidir ve çoğunun yaptığı bir başka vurgu ise KİT'lerin özellikle son dönemde ciddi siyasi çıkar araçları haline gelmesidir. Bunu çok açık ifade edemediler ama satır aralarını okuduğumuzda söylenenlerden bunu çok net anlıyorduk.

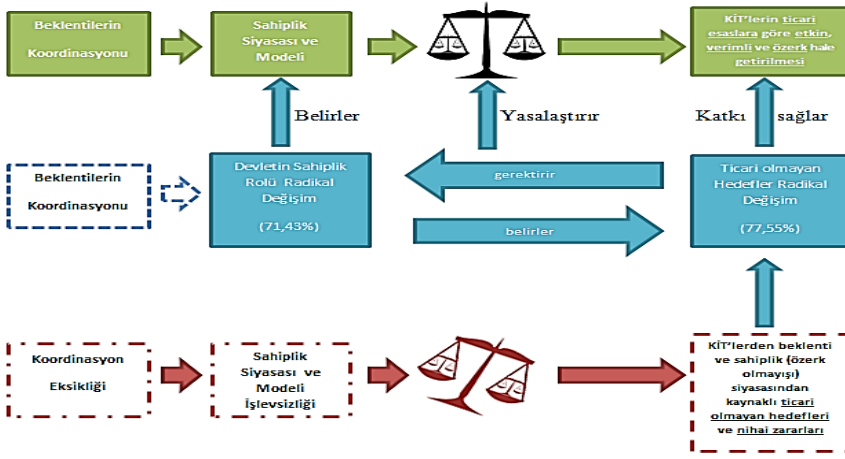

Sıra	Ülke	İşletme Toplam Değeri / Çalışan Toplam Sayısı
1	Fransa	37.335
2	İtalya	30.995
3	İsviçre	25.275
4	Birleşik Krallık	23.872
5	Estonya	17.605
6	Almanya	14.175
7	Japonya	13.110
8	Belçika	11.836
9	Avusturya	10.842
10	Norveç	5.705
11	Türkiye	5.561
12	Finlandiya	4.239
13	İsveç	4.015
14	Avusturalya	3.330
15	Hollanda	3.011
16	Kore	2.247
17	Danimarka	2.094
18	Portekiz	2.042
19	Kolombiya	1.882
20	İspanya	1.880
21	Kanada	1.842
22	Yeni Zellanda	1.727
23	İrlanda	1.726
24	İsrail	1.616
25	Slovenya	1.502
26	Şili	1.438
27	Çek Cum.	1.122
28	Yunanistan	1.046
29	Letonya	697
30	Polonya	667
31	Macaristan	443
32	Litvanya	311

Şekil 3 Kamu İşletmesi Başına Düşen Ortalama Kamu İşletmesi Çalışanı Sayısı (a.g.e.)

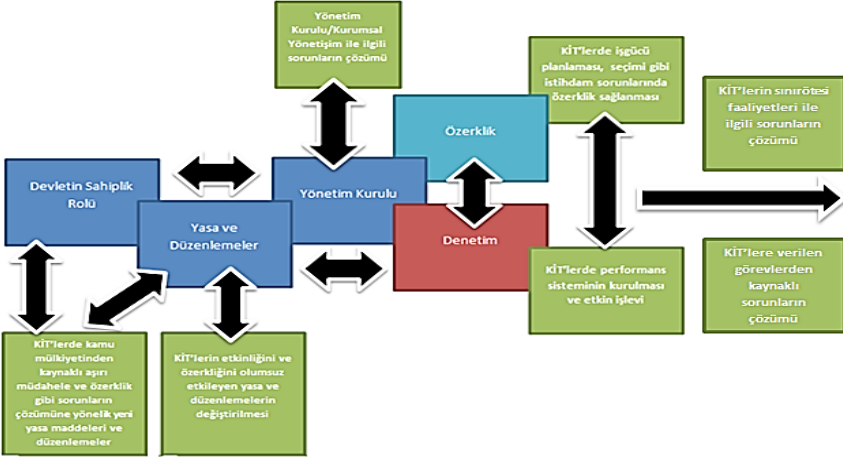
bu katılımcılar etkinlik, verimlilik, özerklik ve denetim ilişkisinin aslında altında ne olduğunu vurguladılar; yanında şeffaflığın da

olması gerektiğini söylediler. KİT'lerin pek çoğunda ciddi şeffaflık problemleri vardır. Hele Türkiye Varlık Fonu'na KİT'lerle ilgili daha ciddi şeffaflık problemleri vardır. Tabii, bu özerklik-denetim dengesi içinde verimlilik, etkinlik adına piyasalarla rekabet edebileceklerini ve performanslarını artıracabileceklerini düşünüyorlar. Ticari olmayan, toplumsal faydaya yönelik hedefler, KİT'ler açısından önemli hedefler olarak görülüyor. Bunları değiştirdiğimizde, devletin sahiplik rolünü, beklentilerin koordinasyonunu, koordinasyon eksikliği gibi sorunları çözdüğümüzde, aslında KİT'lerin ticari olmayan toplumsal fayda yaratan hedeflerine de katkı vereceğimizi düşünüyoruz.

Şekil 4 Sahiplik-Hedefler İlişkisi: Mevcut Durum, Eylemler ve Değişim

Yine derinlemesine mülakatlarda bu gibi özerklik açısından sahiplik politikası gereği geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapılırken sektörel olarak sahiplik dışına alınabilecek faaliyet alanlarına da değinilmiştir. O halde devletin sahiplik siyasa ve plan belgesi olması yasalar ve düzenlemeler ve yönetim kurulu ve işgücü eksenlerini her bir sektör özelinde etkinlik verimlilik ticari ve ticari olmayan hedefler arasında paylaşırması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yani hem kısa dönemli hem orta dönemli hem uzun dönemli ticari ve ticari olmayan hedefler üzerinden KİT'lerin bir planlama yapması kendilerinin daha etkin çalışmasını toplumsal hayata katkılarını da artıracak gözükmektedir.

Şekil 5 Özerklik-Denetim ve Etkinlik-Verimlilik Tesisinin Siyasa ve Yasa Temelleri

Yasa düzenlemeleri, devletin sahiplik rolü ve yönetim kurulu faaliyetleri üzerinden baktığımızda; devletin sahiplik rolü ve KİT'in Yönetim Kurulu arasında sahiplik-özerklik alanına dair bir etkileşimin olduğunu görüyoruz. Sahiplik ve özerklik derecesi yasa ve düzenlemelere tabi bunun resmi olarak açıklanması ve teminat altına alınması da gerekli gözükmemektedir. Bu yasa ve düzenlemeler KİT Yönetim Kurulu'na özerklik sağlayabilmekte ancak yönetim kurulunun bu özerkliği elinde bulundurması, bir dengeleyici olarak, iç ve dış denetime tabii tutulmalıdır. İç ve dış denetim, öz değerlendirme, dış değerlendirme gibi kavramlarla birlikte KİT'lerde kamucu hedeflere dönük ticari olan ve olmayan bir performans sisteminin de kurgulanması gerekli görülmektedir.

Şimdi bir diğer mesele de günümüze geldiğimizde Türkiye Varlık Fonu'nda bulunan KİT'ler. Türkiye Varlık Fonu'nun internet adresi bana şöyle bir izlenim verdi; iflas etmiş bir kumarbaz ve rehinciye bir torba eşya götürüyor ve o torbanın içinde de bunlar var... Gerçekten böyle bir izlenim veriyor. Bu şirketlerin dışında, taşınmazlar da oraya listelenmiş Türkçe ve İngilizce olarak. Beni çok rahatsız eden bir sayfa oldu bir Türkiye yurttaşları olarak.

VARLIK FONUNA GEÇEN ŞİRKETLERİN KARNESİ ZAYIF

Milyon TL	Kâr/zarar	Toplam borç	Kâr/zarar	Toplam borç
ÇAYKUR	2016 82 2017 -267 2018 -657 İlk 6 ay 2019 -369	2016 1503 2017 1175 2018 2300	2 yılda borç artışı: %53	
BOTAŞ	2016 6935 2017 2676 2018 -2481	2016 10086 2017 10240 2018 26620	2 yılda borç artışı: %164	
Ptt	2016 471 2017 517 2018 168	2016 2716 2017 3008 2018 3289	2 yılda borçtaki artışı: %21	
TÜRK HAVA YOLLARI	2016 -47 2017 639 2018 4045 2018* 4083 2019* 2584	2016 47175 2017 48476 2018 77792 2109 97975 Eylül	3 yılda borçtaki artışı: %107.7	Kârdeki düşüş: %36.6
TCDD	2016 -2506 2017 -1784 2018 -2257	2016 1303 2017 623 2018 2796	2 yılda borçtaki artışı: %114.6 1 yılda borçtaki artışı: %348.8	
TÜRKİYE GEMİLERİ VE DENİZCİLİK	2018 81 2019 -70	2018 487 2019 1913	1 yılda borç artışı: %292.8	
Ziraat Bankası			%31.9	Kâr düşüşü
Halkbank			%46.7	↓
TÜRKİYE GEMİLERİ VE DENİZCİLİK A.Ş.	2017 51.6 2018 11.1	2016 35 2017 37 2018 385	Kârdeki düşüş: %78.5 2 yılda borçtaki artışı: %1000	

Şekil 6 Varlık Fonu'na Devredilen Şirketlerin Durumu

Bir gazete haberi, 3-4 gün önce, teyit etme ve tekrar hepsi için düzenleme şansım olmadı ama tesadüf ki görüp burada paylaşmak istedim; Varlık Fonu'na geçen şirketlerin 2016 yılından sonraki performansları. ÇAYKUR, 2 yılda borç artışı yüzde 53; BOTAŞ iki yıl içinde borç artışı yüzde 164, eskiden de çok farklı değildi performansları ama giderek daha kötüleşiyor. Mesela biz bu çalışmayı yaptığımızda PTT örnek gösterilen görece bir kuruluştur ki PTT bizim sanayileşme hamlemiz üzerinden baktığımızda da önemlidir. PTT'nin AR-GE laboratuvarları Türk Telekom'u, bilgi iletişim sektörünün gelişmesine önemli katkılar vermiştir. Yine denizcilik işletmelerinde sıkıntılar var zaten son dönemde, inşaat şirketlerini kurtartmak adına Ziraat Bankası, Halkbank gibi kamu bankalarının kullanıldığını çok iyi biliyoruz. Yani karnesi iyiye giden hiçbir Varlık Fonu şirketi yok. Peki, neden kurulmuştu Varlık Fonu? "Gelecek kuşaklarla kaynak paylaşımı sağlama hedefimiz var", diyerek bize pazarlanmıştı hatırlarsanız. Hepimiz biliyorduk ki Türkiye Varlık Fonu'nun kuruluş sebebi, özellikle kısa dönemli bir sermaye bulma gayretinin sonucuydu.

Peki, son soruyla kapatayım, bu varlık fonu yapılanması ile KİT'lerin mevcut problemleri çözülebilir mi? Kanımca çözülemez; daha derinleşecek ve içinden çıkılmayacak hale gelecek bu sorunlar. Gelecek kuşaklarla kaynak paylaşımı değil, gelecek kuşaklara daha çok ciddi borçlar bırakarak devam eden bir Varlık Fonumuz olacak. Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

3.OTURUM

Kamu Yönetiminde Kamuculuk

Oturum Başkanı: Kemal Zeki Taydaş

Oğuz Oyan

Ozan Zengin

Onur Karahanoğulları

Gamze Yücesan Özdemir

TÜRKİYE'NİN DEĞİŞEN YÖNETSEL YAPISI

OĞUZ OYAN

Merhabalar. Ben Oğuz OYAN. 1947 İzmir doğumluyum. Korkmayın hemen geldim bugüne. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi 1969 mezunuyum. Sonra Fransa'da İktisat Doktorası yaptım, Paris-I Panthéon-Sorbonne Üniversitesinde. Daha sonra Gazi Üniversitesi İİBF ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler'de Maliye Bölümlerinde Hocalık yaptım. Bu arada, 1992-1995'te Tarış Genel Müdürlüğü yaptım ve 1996-2000 döneminde Türk-İş'te Araştırma Merkezini yönettim. Bunun gibi faaliyetleri de öğretim üyeliğini bırakmadan sürdürdüm. Daha sonra da 2002-2015 arasında CHP milletvekili olarak bir siyasi hayatım oldu. şimdi emekli bir öğretim üyesi olarak aranızdayım.

Bana bu sempozyumda verilen görev, "Türkiye'nin Değişen Yönetsel Yapısı" üzerine bir sunum yapmak. Başlığı ben seçmedim ama bu başlığı uygun bulduğumdan onu değiştirmek konusunda bir girişimim olmadı. Türkiye'de 2017'de biliyorsunuz bir Anayasa değişikliği yapılarak yeni bir yönetim yapısına doğru büyük bir adım atıldı. Bu Anayasa değişikliği aslında üç aşamada yürürlüğe girdi. Bazı maddeleri hemen 16 Nisan 2017 tarihi itibariyle; 4 maddesi 30 Nisan 2018'de, yani seçim takviminin başladığı tarihte; ama esas olarak 24 Haziran seçimleri sonrasında yürürlüğe girdi. Asıl yürürlük tarihi ise -ki Anayasa değişiklik yasasında belirtilmişti- Cumhurbaşkanı yeminiyle birlikte 9 Temmuz 2018'dir. Aslına bakarsanız ilk 2 tarihte yürürlüğe giren değişikliklerin kanun metinlerine yazılması, yani kanunlara adapte edilmesi uygulaması da esas olarak 9 Temmuz 2018 sonrasında gerçekte.

KARARNAMELER CUMHURİYETİ

Aslında Türkiye'nin yönetim sisteminde değişiklik yapılmasına yönelik girişimlerin tarihini 1980'lerden bile başlayabiliriz, ama ona daha sonra geleceğim. Burada yakın dönem aşamaları için şu saptamaları yapalım: Bir kere, 2007 referandumuyla cumhurbaşkanlığının doğrudan seçimle gelmesinin kabul edilmesidir birinci aşama. Her ne kadar 2007'de Abdullah Gül gene Meclis içinden seçilerek geldiyse de 2007 bu değişiklik yapıldı ve Türkiye'de tuhaf bir rejim oluşmasının ilk adım atılmış oldu. Ondan sonrası için artık ikisi de seçimle gelen iki siyasi kudret ortaya çıkacak gibiydi. Nitekim 2014'te Recep Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanı olunca bu ikili yapı başladı. Gerçi o Cumhurbaşkanı iken eski Anayasa'nın cumhurbaşkanı'na verdiği yetkilerle sınırlıydı; dolayısıyla onu dirsekleriyle itmek, Anayasayı yeniden kendine göre şekillendirmek ihtiyacındaydı ve dolayısıyla 2017 Anayasası ile bunu yapabildi. Benim Cumhurbaşkanlığı Yönetim Sistemi (CYS) dediğim, iktidarın Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi dediği sistem kuruldu. Benim CYS ısrarım şundan: Ortada bir Hükümet yok, ortada bir Bakanlar Kurulu yok, ortada bir Başbakan yok. Toplanan, düzenli kararlar alan, kanun tasarıları hazırlayan bir Hükümet yok ortada. Olmayınca da buna bir Hükümet Sistemi demek çok zor geliyor, o yüzden ben Cumhurbaşkanlığı Yönetim Sistemi diyorum.

Şimdi nedir bu değişikliklerin anlamı? Biliyorsunuz, bir parlamenter sistemin 1876 Anayasasından özellikle de bunda yapılan 1909 değişikliğinden sonra iyi kötü yürüyen bir sistemi yerlebir etti. Erkler ayrılığı, 1961 Anayasası ile Türkiye'de bir uygulama dönemi yaşamıştı, buna son verdi. 1982 Anayasası bile erkler ayrılığına tam olarak son vermemişti.

Peki yeni yönetim sisteminin kaynakları nedir? Birincisi Anayasa (ki buna ben İkinci Cumhuriyet Anayasası diyorum), ikincisi de Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK'lar). Bunun da 2 kaynağı var; KHK'lar bir yetki yasasına dayanarak çıkarılır; şimdi bir de, daha önemli bir yasama hiyerarşisini temsil etmeye başlayan Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (CBK'lar) var. Yani aslında bir Kararnameler Cumhuriyeti ya da bir Kararnameler Devleti oluşmuş

durumda...Devlet artık Kararnamelerle yönetiliyor, yönetim yapısı Kararnamelerle şekillendiriliyor.

Bakınız bu KHK ve CBK'lar ne işe yaradı: 7 Temmuz 2018'de yani Cumhurbaşkanının Parliamentoda 9 Temmuz'da yemin etmesinden iki gün önce 700 sayılı KHK çıkarıldı. 218 maddeli olan bu KHK ile yasalarda Bakanlar Kurulu yazan bütün yerlere Cumhurbaşkanı veya Cumhurbaşkanlığı yazıldı. Böylece sistem içinde Bakanlar Kurulu'na verilmiş bütün yetkiler (bu KHK ile kapsamı gözden kaçanlar da dâhil olmak üzere) Cumhurbaşkanına (CB) yazıldı. 9 Temmuzda bir 703 Sayılı KHK geldi; ona Anayasa Değişikliğine Uyum Kararnamesi denildi ve onunla da bir çok kurum tasfiye edildi veya dönüştürüldü. TODAİE kaldırıldı, DPT tarih oldu, YÖK rektör atamalarında CB lehine devre dışı bırakıldı v.s... Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine gelince 10 Temmuz'da peş peşe dört kararname çıkarıldı. Bu CBK'lar çok hacimli düzenlemelerdir, sadece 1 sayılı CBK 500 küsur maddelik bir metindir. 24 Temmuz 2018'de 13 sayılı CBK ile "Strateji ve Bütçe Başkanlığı"nın yapısı daha ayrıntılı tarif edildi. Tabii bu arada bir yığın başka CBK da var ama 15 Mayıs 2019'da çıkarılan 36. CBK ile bir Yüksek İstişare Kurulu'nun (YİK) getirilmiş olmasını özellikle belirtmek gerekir, çünkü eski başbakan ve meclis başkanlarını CB etki ve denetiminde tutmanın bir düzeneği olarak düşünüldüğü anlaşılıyor. (Ancak YİK'in işlevsel önemi bugün için tâlidir). Böylece yeni bir kurumsal yapı oluşturuldu. Bu yapının sınırları her an değişebilmekte, bu nedenle kapsamındaki Bakanlıkların, Politika Kurullarının, Ofislerin, Bağlı Kurumların, Başkanlıkların, Fonların (şimdilik Türkiye Varlık Fonu var) tam sayılarını belirlemek zor. Ama şimdilik bu toplamın 41 sayısına ulaştığını biliyoruz.

Cumhurbaşkanlığı sitesinde girildiğinde nasıl bir yapı tarifi yapılıyor peki? Şöyle basit bir organigram sunuluyor (Parantez içi sayılar şimdiki durumu göstermek için tarafımızca eklendi).

CUMHURBAŞKANLIĞI ÖZEL KALEM MÜDÜRÜ

CB Danışmanları	CB Özel Temsilcileri CB Yardımcıları (1)	CB YİK
CB İdari İşler Başkanlığı		
Koruma/Güvenlik	Hukuk & Mevzuat	Destek&Mali Hiz./Personel
CB Politika Kurulları (10)		
CB Ofisleri (4)		
CB Bağlı Kuruluşları (11)		
Bakanlıklar (16)		

Demek ki şöyle: Kendi tariflerine göre CB'nin en yakınında doğal olarak bir Özel Kalem Müdürü var. İzleyen sırada CB Danışmanları, Cumhurbaşkanı Özel Temsilcileri (CB sözcüsü de bu yapı içinde), Cumhurbaşkanlığı Yüksek İstişare Kurulu diziliyor. CB yardımcısı şu an tek, ama dikkat edilirse bir sıra aşağıda, adeta bir üst sıradaki danışmanların/ temsilcilerin/ kurulun ona bağlı olmadığı vurgulanmak istenmiş. CB İdari İşler Başkanlığı'na 5 Genel Müdürlük bağlı: Koruma Hizmetleri, Güvenlik İşleri, Hukuk Mevzuat İşleri Hizmetleri, Destek ve Mali Hizmetler, Personel ve Prensipier (ki eskiden Başbakanlığa bağlıydı). İzleyen kutuda en yeni yapılar, Politika Kurulları, Ofisler, Bağlı Kuruluşlar yer alıyor. Bakanlıklar ise CB'nin merkezde olduğu yapının en dış halkasındaki uzantıları oluşturuyor. Parlamenter sistemden farka aşırı bir vurgu yapılmak istendiği anlaşılıyor. Ama pratikte böyle mi oluyor veya böyle olabilir mi, ayrı bir konu.

KAOTİK BİR EKONOMİK/MALİ YÖNETİM YAPISI

Böyle bir yapı tabii ki kaotik bir yapıya dönüşebilme eğilimleri taşımaktadır. Özellikle de tüm denenmemişliğiyle gelenekselleşmiş kurumsal ilişkiler ağına yamanmak istendiği için... Şimdi bunun çok ayrıntısına girmeyeceğim çünkü o zaman sunacağım bütün slaytları kullanamam, söylemek istediklerimin hepsini söyleyemem. Gene de bazı satırbaşlarıyla ifade etmek istiyorum.

Bir kere, sayılan bütün kurulların, ofislerin yönetim kurulu üyeleri CB tarafından atanıyor. Zaten hepsinin yasal başkanı Cumhurbaşkanı. Ama katılmadığı toplantıları vekili topluyor. Ofisler metinde idari ve mali özelliklere sahip olarak tanımlanıyor bunu anlamak çok zor okuyunca. Bu nasıl bir özerklikse, her türlü amaçları, politikaları, stratejileri, performansları, personel sözleşmelerinden ücret ödemelerine kadar hepsi Cumhurbaşkanınca tayin ediliyor. Şimdi eğer kurumsal yapıyı mali ekonomik kurumlarla sınırlarsak gene de çok kapsamlı bir tablo çıkıyor. 16 Bakanlık var bunun 8'i ekonomiyle ilgili; tabii en tepede Hazine ve Maliye Bakanlığı var. Kurullardan birçoğu da aslında doğrudan ekonomiyle ilgili. Bir de bakanlıklara bağlı diğer kurullar var. Hepsinde de Cumhurbaşkanı birinci derecede belirleyici.

MALİ/EKONOMİK KURUMSAL YAPI

- EKONOMİYLE İLGİLİ BAKANLIKLAR (8)
- STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI
- EKONOMİ POLİTİKALARI KURULU
- SOSYAL POLİTİKALAR KURULU
- SAĞLIK VE GIDA POLİTİKALARI KURULU
- BİLİM, TEKNOLOJİ ve YENİLİK POLİTİKALARI KURULU
- FİNANS OFİSİ
- YATIRIM OFİSİ
- DİJİTAL DÖNÜŞÜM OFİSİ
- İNSAN KAYNAKLARI OFİSİ
- DİĞER KURULLAR ve BAKANLIKLARA BAĞLI KURULLAR

İkincisi, Hazine ve Maliye Bakanlığı'na bağlı kurullar var. 2018'de çıkarılan Orta Vadeli Programda (OVP veya yeni adıyla Yeni Ekonomi Programı=YEP-I) oluşturulan ekonomi kurulları var. Bunlardan özellikle Kamu Maliyesi Dönüşüm ve Değişim Ofisi (DDO) çok öne çıkarılmıştı (ki bunun arkasında YEP'i birlikte oluşturdukları IMF paraleli McKinsey şirketi bulunmaktaydı). Diğer kurul ve komiteye de aşağıdaki tabloda öngörülen işlevleriyle birlikte yer veriliyor.

YEP-I ile MALİYE BAKANLIĞINDA KURULAN YENİ KURULLAR

- KAMU MALİYESİ DÖNÜŞÜM VE DEĞİŞİM OFİSİ (DDO): Hedefi, tasarruf ve gelir dönüşümünü programlamak...
- TÜRKİYE FİNANSAL HİZMETLER KURULU: İşlevi, finansal hizmetlerin düzenlenmesi ve denetlenmesi...
- FİNANSAL İSTİKRAR VE KALKINMA KOMİTESİ (bakanlık kısaltmasıyla FİKKO): İşlevi, finansal güvenlik ve istikrarın sürdürülmesi...

Şimdi yani Bakanlık, Cumhurbaşkanlığına bağlı kurullar, ofisler, bağlı kuruluşlar kaotik yapısını toparlamak için kendisi yeni kurullar kuruyor! Ve aslında başka bir şey de oluyor: Bu kurullar aracılığıyla bir yandan da öbür tarafın (CB kurullarının) yetkilerini aşındırıyor, törpülüyor. Örneğin DDO, CB'na bağlı bakanlık, kurul, ofis ve başkanlıkların yetkilerini kısmen devralıyor! Maliye politikalarını izleme, yönlendirme, denetleme, raporlama birimi olarak çok kapsamlı bir görev tanımıyla yola çıkarılıyor...

Kaotik yapıya bir mevzuat kargaşası örneği olarak, 7 Ağustos 2019'da çıkarılan 43 sayılı CBK'yı verelim: "Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi". Nasıl başlık ama? Dönemin ruhuna çok uygun aslında; ama devamını görelim. 43 sayılı CBK ile Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesinde yeni kurulan bir şey var: "Kamu Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü" (YDG). Aslında biraz önce gördük, "Kamu Maliyesi Dönüşüm ve Değişim Ofisi" vardı zaten değil mi? Peki, niye? Arkasında birbiriyle bağlantılı iki neden aranmalı: Birincisi, "ofis" yerine Bakanlığın kurumsal yapısına daha ağırlıklı olarak oturması beklenen bir "Genel Müdürlük" kurularak onunla CB ekonomik/mali birimleri arasında kurumsal düzlemde eşit ayaklı bir denge kurulmak isteniyor. Bakanlık değil onun altındaki bir genel müdürlük üzerinden CB kurumlarıyla ilişki kurulması planlanıyor. İkincisi, "Genel Müdürlük", Kararnamede sayılan görev ve yetkileri bakımından daha kurulurken daha üst bir statüye yükseltiliyor: Örneğin, Bakanlıkta kurulan yeni Genel Müdürlüğün görev alanı, CB'na bağlı "Strateji ve Bütçe Başkanlığı"

nın görev ve yetkilerini düzenleyen 13 s. Kararnamenin bir hükmü hariç (CBK-13/ 2/1/ö hükmü hariç) bu Kararnamede Bakanlığa verilen görevleri yerine getirmek olarak tanımlanıyor. Bu, müthiş bir yetkiyi ifade ediyor. Bakanlığın Genel Müdürlüğü, CB Strateji ve Bütçe Başkanlığı ile ortak finansman modelleri geliştirmek, Kamu Özel İşbirliği Projeleri analizi yapmak gibi ek görevler üstleniyor. Burada ilk yaklaşımda CB yetkilerinin Bakanlıkça (damat Bakanca) törpülediği sonucuna varabilirsiniz. Ama bir de, damat Bakanın IMF ve yan kuruluşlarıyla daha birebir ilişkiler götürdüğünü hesaba katarak, uluslararası mali kuruluşların kendilerine yeni nüfuz/kontrol alanları açtığı sonucuna da varabilirsiniz. Esasen Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın yeni Anayasaya göre yıllık bütçeleri ve üç yıllık orta vadeli programları/mali planları hazırlamak yetkileri vardı ama bunlar -Anayasaya aykırı bir biçimde- törpülenerek Hazine ve Maliye Bakanlığıyla birlikte paylaşılan bir yetki haline getirildi. 43 sayılı CBK'da bir de Borçlanma Genel Müdürlüğü oluşturuluyor. Aslında Hazine Müsteşarlığında daha önce var olan Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü ile Dış Ekonomik İşler Genel Müdürlüğü'nün iç ve dış borçlanma yapan birimleri birleştirilmiş oluyor.

Eylül 2019'da çıkarılan YEP-II'ye giren birimler de var. 7 Ağustos'ta kurumsallaştırılarak Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesinde Kamu Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülen birim YEP-II ile bir daha tescil ediliyor. Burada aslında Bakanlık çok daha kurumsal bir yapıya sahip olmanın ve Bakanın CB'na yakınlığı üzerinden, Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nı bir şekilde kendi emrine almış oluyor. YEP-II'de başka yenilikler de var: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı Dijital Dönüşüm Merkezleri kurulacağı bize duyuruluyor; ama aslında Cumhurbaşkanı'na bağlı Dijital Dönüşüm Ofisi kurulmuştu 2018'de! Gene Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı bir Sanayi İcra Kurulu kuruluyor. Bir başka yeni kurum olarak Büyük Veri ve Yapay Zeka Enstitüsü de kuruluyor. YEP-II'de Tamamlayıcı Emeklilik Sistemi olarak adı geçirilen şey ise, aslında yeni bir fon ve bunun içinde işçilerin kıdem tazminatını haklarını buharlaştırma projesi. Son olarak, Vatandaşın Kumbara Hesabı kuruluyor müjdesi de veriliyor; artık her yeni doğana bir Banka

veya Katılım Finans Şirketi hesabı açılacak, çocuklarınız para biriktirecek! Devletimiz sıkıştı paraya ihtiyacı var...

YETKİ KARGAŞASI

Şimdi bu kurulların sonu yok, bir yığın başka kurul var ki bunların üyelerinin tümü veya çoğu Cumhurbaşkanı'nca atanıyor, geçiyorum. Daha önemli soru şu: Yetki kargaşası var mı? Evet var. Bunu kendileri de öngörmüşler ki "koordinasyon toplantıları" düzenleme fikri akıllarına gelmiş. Örneğin, kurullar, ofisler, Bakanlıklar aralarında koordinasyon toplantıları yapılabilir deniyor; peki ama kim Başkanlık edecek? Toplantıya Cumhurbaşkanı Başkanlık etmiyorsa Politika Kurulu Başkan Vekili veya Bakan Başkanlık eder deniliyor. Yani Politika Kurulu Başkan Vekilini önce, Bakan'ı sonra sayıyor. Bu, hiyerarşide Politika Kurulu Başkan Vekilini öne çıkarıyor anlamına gelebiliyor. Ama fiiliyatta böyle mi işler? Mesela Hazine ve Maliye Bakanı katılınca işlem böyle mi olur? Ben olmayacağını size söyleyeyim. Çünkü damat Bakan biraz Bakanlar üstü konumda. Bir de dediğim gibi Bakanlıkların kurumsal yapıları kurumları/ofisleri eziyor bir anlamda da. Peki, bir başka soru: Ofis mi yoksa kurul mu öne çıkar? Hangisi daha yetkili konusu ayrı bir yetki kargaşası. Ayrıca, mükerrer görev alanları da yeni yetki kargaşalarına yol açıyor. Bunları da geçeyim ama Cumhurbaşkanı Yönetim Sistemi zaten bütünüyle keyfiliklere çok açık bir yapı.

CUMHURBAŞKANINA TANINAN AŞIRI VE KEYFİ YETKİLER

Anayasa'nın yeni 104. Maddesi Cumhurbaşkanı'nın kapsamı iyice genişletilmiş görevlerini sayarken 17. fıkrasındaki "CB Kararnamesi çıkarabilir" hükmünün nasıl aşırıya kullanıldığı, Meclis'in yasama faaliyetlerini aşan bir kapsama ulaştığı biliniyor. Ama buradaki konumuz açısından daha önemlisi, 20. fıkroda sayılan yetki: "CB, ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama yetkileri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır" şeklindedir. "Diğer görevler" sonsuza kadar çoğaltılabilir. Ama şimdi değineceğimiz konu, sınırsız "seçme ve atama yetkileri" olacak.

10 Temmuz 2018 tarihli 2 sayılı CBK'da düzenlenen "Genel Kadro ve Atama Usulleri" Anayasa'nın yenilenen 104. maddesine dayanıyor.

CBK-3'teki "Kadro Teşkilî, Atama ve Görev Süresi" düzenlemeleri de öyle. Cumhurbaşkanı bu kadro teşkilllerinde, atamalarında, görev sürelerinde, inanılmaz yetkilere sahip. Bu CBK'larda geçen "Üst Kademe Kamu Yöneticisi" kavramının kapsamının da çok geniş tutulduğu görülüyor. CBK eklerinde "Üst Kademe Kamu Yöneticisi" hakkında iki cetvel var. 1 sayılı cetvelde 75 makam sayılıyor; bunlar, 1. derece üst kademe kamu yöneticisi olarak geçiyor. Bunların sadece 45'i tekil atamadır. Tekil derken bir tek kişiyi belirtiyor. Ama geriye kalan 30'u, Yönetim Kurulu Üyeleri gibi atamalardır. Dolayısıyla daha 1. cetvelde Cumhurbaşkanı'na verilen atama, görev süresi, görevden alma vs. yetkileri belki 200 civarında belki daha fazla "Üst Kademe Kamu Yöneticisini" ilgilendiriyor. 2. Cetvelde ise daha kalabalık üst kademe yöneticileri var bunlar da Cumhurbaşkanı onayıyla yapılıyor. İki cetveli birden alırsanız belki 2000 kişiyi buluyorsunuz.

Burada Cumhurbaşkanı'nın hangi yetkileri kullanarak tek adam olduğunu, o tek adam olmayı sürdürmek için hangi kademeleri doğrudan emri altına aldığını görüyorsunuz. Bunun ne kadar önemli olduğuna dair bir-iki örnek vereyim. Mesela Cumhurbaşkanı CBK 3'ün 5. Maddesinin 3. Fıkrasına göre sözleşme taban ve tavan ücretlerini belirliyor. Unvan, iş güclüğü ve yoğunluğuna göre özlük hakları farklılıklarını ayrı ayrı veya birlikte dikkate alarak tayin ediyor. Örneğin, tek bir kişinin özlük haklarını ayrı tutup, "senin iş yoğunluğun fazla, senin sözleşme tavan ücretin şu olsun" diyebilir. CB ofislerindeki sözleşme esasları ve ücretleri cumhurbaşkanınca belirleniyor. "Benim dediğimi yapar, benim yörüngemde olursan, bana hizmet edersen, bana katkı çok olursa ben de seni ihya ederim" türünden ilişkilere kapı açılmış oluyor. Başka boyutlarını söyleyeyim; KHK 703'e göre, özel bir misyonla görevlendirilen ve Büyükelçilik unvanı verilenlerin ayrıcalıkları görev bitiminde sona ermekteydi. Torba kanunla yapılan bir değişiklikle Cumhurbaşkanı'na geri alınmadıkça "büyükelçilik unvanı" sonrasında da devam eder hükmü getirdiler. Yani "sen görev sonrasında da bana biat etmeye devam edersen, ben ünvanını korurum" şekline bürünüyor.

CB, emeklilik ayrıcalıkları da dağıtabiliyor. Şöyle: Kamu görevlisi olmayan ama CB'ca üst kademe kamu yöneticisi yapılmış olanlardan

görevi sona eren veya görevi sona ermemiş ama şu veya bu nedenle CB'ca görevden alınmış olanlara tazminat ödenmesi veya ödenmemesi ve bunun miktarı Cumhurbaşkanınca belirleniyor. Görevden aldı diyelim, ister tazminatlı alır, ister tazminatsız alır, miktar olarak 5 kuruş verir 10 kuruş verir, cumhurbaşkanı belirliyor. Keyfiliğin sınırı yok.

Kamu görevlisi olup da CB'ca üst kademe kamu görevlisi olarak atanmaların durumu da şöyle: Bu yöneticilerden görevi sona eren veya en az 1 yıl sonra görevden alınanlar, eğer emekli aylığı bağlanmasına hak kazanmamışsa yani emeklilikte yaşa takılıyorsa ve yaş haddini beklemeksizin emekli olmayı kabul ediyorsa, emekli ikramiyeleri şöyle belirleniyor: a) Emeklilik yaşına 3 yıl kalmışsa, emekli ikramiyesi % 30 zamlı veriliyor (Zamlı, dikkat edin); b) 3 ila 6 yıl arasında kalmışsa % 40 zamlı veriliyor; c) 6 yıldan fazla kalan % 50 fazlasıyla alabiliyor ödüllü ikramiyesini. Cumhurbaşkanı bunu bir katına kadar arttırma yetkisine de sahip. Aslında bu imtiyazları "Emeklilikte Yaşa Takılanlara" anlatmak lazım. Tabi bu esas olarak siyasilerin işi; Mecliste bunun üzerinden her gün yayın yapmak gerek.

Bütün keyfilikler özlük hakları, kariyer, emeklilik haklarıyla sınırlı değil. Atamaların yapılaş biçimi bu keyfiliklerin de başlangıç noktası: Eskiden "Üst Kademe Kamu Yöneticisi" statülerine atamalarda, 3'lü veya 2'li Kararnameler, yani üç veya iki imzalı (Bakan-Başbakan ve gerektiğinde Cumhurbaşkanı onaylarıyla) atamalar yapılabılırken bunlar bitti. Tek imzalı atamalar ve görevden almalar var artık. Artık işi öyle "dolambaçlı" bir yoldan yapmaya gerek yok her şeyi basitleştirmiş vaziyetteyiz. Bakanlar zaten memur statüsünde, siyasi sorumlulukları da esasında yok. Öte yandan 1 sayılı cetveldeki bir kısım üst kademe yöneticisinin cumhurbaşkanıyla gelip onun görevi sona erince gitmesinin düzenlenmesi yani Amerikan sistemine özenme gibi bir tasarruf da var ama tabii istisnalar var: Genelkurmay Başkanı, Diyanet işleri Başkanı, Devlet Denetleme Kurulu Başkanı, filan.

Yönetim sisteminde ne gibi başka çatlaklar var, bunlar ne gibi sorunlara yol açıyor gibi konuları burada geçeyim. Belki sorularla açılabilir.

OLUMSUZ TARİHİ ÖRNEKLER

Zamanım çok azaldı ama Türkiye'nin yakın geçmişinde gördüğü olumsuz tarihsel örnekler üzerine burada birkaç söz söylemeyi gerekli görüyorum. Bir kere 1980 askeri darbesi mirası üzerine oturan Özal, kendi döneminde şunu yapmaya çalışmıştı: Zayıf bir yasama güçlü bir yürütme. Hatta yürütme içinde de daha da güçlü bir başbakan. Bunu yapmaya çalışırken ne yaptı mesela, bütçe dışı bir fon sistemi oluşurdu. Bu fon sistemi 1991 yılına gelindiğinde konsolide bütçe gelirlerinin yüzde 57'si büyüklüğe ulaşmıştı. Bu fon gelirlerinin 4'te 3'ü de Başbakanlık üzerinde toplanmıştı; düşünün artık Özal'ın gücünü. Bunların bir çoğu da denetim dışıydı; gerek Sayıştay denetiminin, gerekse o zamanlar Başbakanlığa bağlı etkin bir denetim kurumu olan Yüksek Denetleme Kurulu'nun denitimi dışında tutulmuşlardı. Başka deyişle, yolsuzluğa, keyfi kullanıma oldukça açık yapılarıydı.

Özal'ın yaptığı başka bir şey, kamu ekonomisindeki yüksek kurul yapısını değiştirmek oldu. 1984 öncesinde 3'lü bir mali-ekonomik yapı vardı: Hazine, bir genel müdürlük olarak Maliye Bakanlığı içindeydi; -Devlet Planlama Teşkilatı, ki Yüksek Planlama Kurulu'nu (YPK) da içine katıyorum ve -Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası üçgeni esastı. Ne yaptı bunu Özal? Maliye Bakanlığı'ndan Hazineyi ayırdı Başbakanlığa (veya ona bağlı bir devlet bakanlığına) bağlı Hazine Müsteşarlığı'na dönüştürdü; DPT (ve YPK) yanına Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulunu ekledi; bir Toplu Konut Kamu Ortaklığı Kurulu kurdu ve bunun altında iki büyük fon oluşturdu ve bunlara Para ve Kredi Kurulu'nu ekleyerek üçgeni yedigene çevirdi. Fakat henüz 1988'e gelindiğinde bu "ben yaptım oldu" işgüzarlığı Türkiye'nin az-çok köklü ekonomi yönetimi geleneğine takıldı. Buna itirazlar içerden geldi. Burada ayrıntılara girmeyeyim daha sonra bu yapıda da bir takım değişiklikler, toparlamalar oldu ama "dağıtarak merkezileştirme" anlayışında çok fazla değişiklik olmadı.

Peki kamu mali-ekonomik yönetimi hangi iktisat politikaları zemini üzerinde değişmekteydi? Ekonomik politikalar 1980'lerde 24 Ocak Kararlarının uzantısındadır. İMF politikaları 1988'e kadar sürece tam hakimdir. Siyasal rejim, 12 Eylül anlayışının uzantısında, emek

aleyhine, baskıcı ve otoriterdir. Kamu ekonomisi küçültülmek istenmekte, KİT'ler yatırımsız bırakılmakta, kamuda personel bütçesi (özel kesime de yansıtılarak) aşağıya çekilmekte, tarımsal destekler iyice daraltılmaktadır. Vergi yükü azılırken fon yükü ve borç yükü artmaktadır. Sabah oturumunda Oktar Hocanın söylediği gibi "vergi devletinden borç devletine geçiş yapılmaktadır". 1990'lar koalisyonlar dönemine denk geliyor, ama gene dışa bağımlı üstelik 1989'dan itibaren sermaye hareketlerine de açık bir yapı var. Özelleştirmeler gündeme girmiş, bu arada planlama hem marjinalleşmiş hem de IMF'nin doğrudan nüfuz alanı içine katılmış durumda. Fon sistemi 1993'ten itibaren bir "birleşik fon hesabı" ile kısmen kontrol altına alınmış ama tasfiye edilememiş. Büyük kamu borcu krizi var 1990'ların sonuna, 2000'lerin başına geldiğimizde. Özal'dan gelen işte bu yapı: "Vergi alma borç al ve kamu maliyesi krizin garanti olsun". IMF/DB'nın yeniden büyük gözetimine hazırlanan bir Türkiye tablosu oluşuyor özetle.

200'lerden sonraki tablo bizim burada daha fazla ilgimizi çekebilir. İlişikteki tabloda 1999-2008 sütununa ve burada ekonomik politikalara, siyasal rejime, kamu ekonomisine bakarsak, İMF ve DB tarafından çok büyük bir dönüştürme operasyonu var. Kurumsal yapıya bakarsak, özerk kurullar/kurumlar dönemi başlatılıyor, Merkez Bankası özerkliği vurgulanıyor. Bu alt dönemde, konuşmamım başında da söyledim, 2007 Referandumu çok kritik bir öneme sahip. Diğer sütuna yani 2009-2017 dönemine ve hızlandırmak için hemen buradaki kurumsal yapıya bakarsak, 2010 Anayasa Referandumu üst yargının AKP ve Fethullahçıların ortaklığı doğrultusunda dönüştürülmesi kadar, Danıştay'ın piyasacı yönde dönüştürülmesi bakımından da çok önemlidir. 2014'te Cumhurbaşkanının doğrudan seçilmesi, 2015'te seçime beş kala çıkarılan bir yetki yasasına dayanarak KHK'larla yönetim yapısının değiştirilmesi önemli basamaklardır.

Nihayet 2017'de yeni Anayasa'nın kabul ettirilmesi II. Cumhuriyet rejiminin kuruluş ilanıdır. 2018'den itibaren yapılacak olan da budur. Yetkileri en üst düzeye çıkan ama hesap verme bakımından neredeyse sorumsuz ilan edilen bir Cumhurbaşkanının merkezde olduğu totaliter bir yapı oluşturulmuştur. Yani "bütün iktidar

cumhurbaşkanına" ama bu cumhurbaşkanı tamamen Meclise karşı hesap vermez durumda, yasama denetimin dışında, Yüce Divan yolu fiilen kapalı. Yüce Divan yolu hem cumhurbaşkanına, hem cumhurbaşkanı yardımcılara hem de bakanlarına kapanmıştır. Neden bakanları da dahil etti biliyorsunuz: Aralık 2013'te yolsuzluklar ayyuka çıkınca, Başbakan Erdoğan 3 bakanını istifaya zorlamıştı. Ancak bunlardan biri, Erdoğan Bayraktar, canlı yayında istifasını açıklamış "ama ben istifa ediyorsam Başbakanın da istifa etmesi gerekir, çünkü biz onun talimatlarını yerine getirdik" demişti. Bir daha böyle bir sorunla karşılaşmamak için, şimdi Cumhurbaşkanı kendisine dönük koruma zırhını, olduğu gibi bakanlarına da tanımak zorunda kalmıştır. Yani 2017 değişikliğinin kökeni 2013'ten geliyor.

Yeni Anayasa ve yeni mali yapı, aynı zamanda yasamanın bütçe hakkının da sonudur. Aziz Konukman Hoca'nın haklı olarak üzerinde çok önemle durduğu, ama Meclis muhalefetine bile durmadığı bir konudur bu: Yasama organı üyeleri, kendi bütçe haklarını koruma çabası içinde bile değildir Türkiye'de.

SONUÇ: SÜRDÜRÜLEMEZ BİR YÖNETİM SİSTEMİ

Bu sürdürülemez bir yönetim sistemi sonuç olarak. Bir kere dağınık olduğu kadar aşırı merkezileşmiş bir kamu yönetimi yapısı var, yani ortada tuhaf bir ucube var. Şizofrenik bir yapı da denilebilir. Bir kere Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu yok, dolayısıyla ortak karar verme, yasa tasarısı hazırlama süreçleri yok. Eleklerden geçmiyor. Meclisin en önemli yıllık faaliyeti olan Bütçe Kanunu bile bir tasarı değil tekliften ibaret. Teklifi kim hazırlıyor, Cumhurbaşkanlığı. Cumhurbaşkanının, doğrudan doğruya bir tek yasa yapma yetkisi var o da Bütçe Yasası (Aziz Konukman Hoca geçen haftaki BirGün Pazar'da bunun ayrıntıları üzerine yazdı). Onun dışında görünürde Cumhurbaşkanı Kararnamelerle yönetiyor memleketi. Peki diğer yasalarda da tuzu yok mu var tabii; milletvekillerinin yasa teklifi diye sundukları metinler Cumhurbaşkanlığı tarafından hazırlanıyor; hele Cumhurbaşkanının bizzat ilgilendiği bir konuya onun süzgecinden ya da onun onayından geçmeden gelmesi mümkün değil. Cumhurbaşkanlığında hazırlanan kanun tekliflerini yeni Anayasaya göre şeklen milletvekilleri teklif etmek durumunda.

Hepsi Meclis'te sıraya giriyorlar (AKP milletvekillerine MHP'li milletvekilleri de katılıyordur) imza atıyorlar; sanki çok imzalı olunca "yasama" sürece ağırlık koymuş olacaktı gibi!

Şimdi tabii bu aşırı merkezleşmiş yönetim yapısı AKP'nin kendi içinde sıkıntılara da yol açıyor. Neden? Çünkü AKP seçmeni diyor ki "biz milletvekiline derdimizi anlatamıyoruz", o da diyor ki "benim hiçbir rolüm yok, bakanlar da memur zaten"; yani bakan gelip Meclis'te hesap vermiyor, Bakanlar Kurulu koltukları boş kalıyor artık mecliste. Eskiden milletvekillerinin sözlü soru sorma hakkı vardı; bakanlar her gün sırayla gelirler sözlü sorulara kürsüde cevap verirlerdi (veya bir kısmına sözlü yanıt veremeyip yazılı olarak yanıtlayacaklarını söylerlerdi). Halen milletvekillerinin yalnızca yazılı soru sorma hakları var, ama yazılı soruların da cevaplanma oranı yüzde 20'leri aşmıyor, çoğu çöpe gidiyor. Hele HDP'li milletvekilleri sorduysa neredeyse hiç yanıt verilmiyor. AKP'nin Kızılcahamam toplantılarında görüyorsunuz milletvekillerinin şikayetlerini: "Biz bakanlara ulaşamıyoruz; dolayısıyla seçmene tercüman olamıyoruz ve çok tepki alıyoruz, aman bunu bir değiştirin" diyorlar iktidar milletvekilleri. Tabii "bunu değiştirin" derken "Genel Başkanımızın, Cumhurbaşkanımızın haklarına dokunmadan nasıl bir formül bulursanız onu yapın" diye alt perdeden şikayetçi oluyorlar. Milletvekilleri, açıkça dillendirmeseler de, ayrıca hem bakanların seçilmemişlerden atanmış olmasına hem de kendilerinin bakan olma şanslarının azalmış olmasına da tepkililer kuşkusuz.

Bu serzenişler üzerine son Kızılcahamam toplantısında "nöbetçi bakan" uygulamasını başlatmak kararı alındı. Buldukları tek çözüm o oldu ama yetmiyor, onunla karşılanamaz talepler. Açıkçası, bu marazi sistem iktidar kanadının üzerine yıkılıyor. Tabii bu kadar merkezleşmiş bir yapının, yerel yönetimleri bu merkezleşmenin dışında bırakması ihtimali yoktur. Dolayısıyla kimse bize dokunmazlar/ dokunamazlar rehavetine kapılmasın yani hülya görmesin; yerel yönetimlerin yetkilerini tırpanlamaya başladılar zaten, bunun daha da ileri gideceğini öngörmek gerekiyor.

Bir otokratik yapının işleyiş düzeneklerini kurmaya çalışan bu yönetim sistemini, herhangi bir Meclis çoğunluğu değişikliği veya hatta Cumhurbaşkanı değişikliği halinde yasalarla

düzeltilme olanakları da yoktur. Anayasa değişmeden bu sistemi değiştiremezsiniz. Çünkü dayanağı Anayasa. Anayasayı değiştirmek gerekiyor çünkü öbür türlü bir monark gider başka bir monark gelir.

OTOKRASİNİN TANIMI

Bu aralar otokrasinin veya otokratın tanımı nedir diye düşündüm. "Gerçekleri tersyüz etme özgürlüğü ya da sanatı" olabilir sonucuna vardım. Mesela, 7 Haziran 2019'da Cumhurbaşkanı Erdoğan katıldığı bir televizyon programında "Komünistler köprüyü satarız dedi, Özal sattırmam dedi" diye bir açıklama yapabildi. Şimdi bunun gerçeklerin tam tersi olduğunu anlatabilmek için ne gerekiyor? Bir kere bilgi sahibi olacak insanlar. Medya bu bilgiyi insanlara aktaracak, gerçeğin bu açıklamanın tam tersi olduğunu çekinmeden hatta hemen söz konusu canlı programda RTE'nin yüzüne karşı da söyleyebilecek. Oysa, otokraside otokratın söylediğinin, tanım gereği, yanlışlanamaması gerekir. Ve bu da cehaletin kutsanmasını gerektirir. Kişiyi tapınma kültürünün olması şart değildir, olsa iyi olur, ama korku toplumunun yaratılması da aynı işi görür. Bu durumda otokrat kimdir? İktidarını pekiştirmek için gerçekleri tersyüz etme kapasitesine sahip olandır.

Evet Türkiye'de AKP döneminde ama özellikle son yıllarda artan dozlarda, tam bir kumanda-talimat devleti oluşturulmuştur. Bu kumanda devletinde tüm mülki amirler, üst düzey bürokratlar, yargı mensupları, askerler "Cumhurbaşkanının askerleriyiz" modundadırlar. Böyle olunca da bir demokrasiden bahsetme imkanı yoktur. Denetim düzenekleri cumhurbaşkanına işlememektedir, cumhurbaşkanı hesap vermez durumdadır. Peki bütün bunlar niçin yapılıyor sadece otokrazi inşası için mi yapılıyor, otokrazi inşası kendi başına bir amaç mıdır? Hayır. Birincisi, mevcut iktidarın hedefindeki İslamcı bir rejim inşası için bir otokratik rejimin varlığı kaçınılmaz bir araçtır; ikincisi, yönetici hanedanın kişisel zenginleşme ve sınırsız güç kazanma hırslarının koruma altına alınması için şarttır; üçüncüsü, bu amaçlar adına Anayasal suç işlemeyi dahi göze almanın bir hesap verilemezlik zırhına şiddetle ihtiyacı olacaktır ve bunu da demokratik bir işleyiş sağlamayacaktır. Benim söyleyeceğim başka şeyler olmasına rağmen onları da sorulara bırakayım. Çok teşekkür ederim beni ilgiyle dinlediğiniz için.

KAMUSALLIK EKSENİNDE YENİ YÖNETİM SİSTEMİ

OZAN ZENGİN

Değerli katılımcılar, hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum. TMMOB'a ve bu Sempozyum'u düzenleyen Düzenleme Komitesi'ne teşekkür ediyorum.

Öncelikle kamusal alana-kamusallığa ilişkin kabul gören tanımlardan bahsetmeye çalışacağım. Behsedeceğim tanımlar, kamusal alana ilişkin soyutlamalar olarak değerlendirilebilir. Aslında “kamu”nun, kamusalığın içeriği toplumsal ilişkilerce, toplumsal mücadelelerce belirlenmektedir.

Kamusal alanı tanımlamaya dönük farklı yaklaşımlar irdelenirse;

- Özel alan ya da bireysel mahrem alan ile devlet arasındaki etkileşim alanıdır. Bu anlamda Habermas'a referansla kamuoyunun oluşum alanı olarak da değerlendirilmektedir.
- Bu birlikteliği, sivil toplum olarak da görenler bulunmaktadır. Toplum sözleşmeciler (doğal hukuk kuramcıları) tarafından dile getirilen ortak iyilik/çıkar için uzlaşının, uyumun, güvenliğin ve adaletin sağlandığı, düzenin kurulduğu alan olarak anlamlandırılmaktadır. (Uygar) toplumun (*civil society*), zemini olan alandır.
- Mahrem olanı reddetmeden ve sahiplik (iyelik) durumunu tartışmasız bir değer olarak kabul eden felsefi bir temelde saklı/dokunulmaz olanın karşısındaymış gibi duran (aslında birbirini üreten) aleni/açık olma durumu olarak da yorumlanmaktadır.

- Arendt'e referansla Antik Yunan'da olduğu gibi iş alanının (ekonominin), zorunluluk alanının, tüketimin dışında erdemli yaşama, ortak siyasal yaşama dair düşünme, konuşma ve tartışma alanı, özgürlük alanı olarak tanımlanması da yaygındır.
- Kamusal alan, liberal teorinin ve otoriter-totaliter rejimlerinin tektipleştirme/homojenleştirme/uyumlaştırma işlevlerini yüklediği gibi çoğulculuk, farklılık, çok kültürlülük gibi nosyonlar çerçevesinde de anlam kazanabilmektedir.
- Diğer tanımlara nazaran geri planda kalsa da kamunun-kamusalın "devlet" kapsamında da tanımlandığını görüyoruz. Bütün olarak toplum ve tek tek de vatandaşlar üzerinde egemenlik sahibi olan, zor kullanma tekeline sahip en üst siyasal iktidarın varlığıdır. Bir alt kategori olarak resmi-kurumsal-bürokratik otoriteye denk bir tanımlama da söz konusudur. Kamu, piyasanın dışında, belli ölçüde piyasadan bağımsız işlevler alanı ve bu işlevlerle yükümlü kurumlar bütünüdür. Burada da otoriterlik ve totaliterlik uzantısında olumsuz bir değerlendirmeye karşı karşıya kalabiliyoruz. Devlet zorunun/tahakkümünün dayatıldığı, onaylatıldığı bir tabiiyet alanı, rıza'nın hegemonik olarak benimsetildiği alanın sahibidir. Bir şekilde gördüğümüz, duyduğumuz bu tanımlar dışında biz nasıl kamuyu-kamusallığı tanımlayabiliriz?
- Kamusal alan ve özel alan olarak değilleri (bireysel alan, iktisadi alan, sivil alan/toplum vb.) kapitalist toplumsal yapının kendini yeniden üretmesine yönelik tamamlayıcı/bütünleyici parçalarıdır.
- Sınıfsal nitelikleri itibarıyla ikisi de egemen sınıfın bir dayatması, anti-demokratik görünümleri olarak değerlendirilebilir. Bu da, özgürlüğün yok edilmesi anlamına gelir.
- Burjuva toplumunun var oluş alanı ya da etkileşim alanı olarak ortaya çıksa da Negt ve Kluge'ye referansla karıştının/sömürülen kesimlerin, emekçilerin de biraraya gelmelerine, bilinçlenmelerine olanak tanıyan kolektif bir alana da dönüşebilir.
- Aslında kamusal alanı içeren ve aşan teorik tartışma düzleminin, sivil toplum-politik toplum birlikteliğine taşınması daha gerçekçi

yapısal ve sınıfsal kapitalizm tahlillerinin yapılmasına imkan verecektir.

- Üretilen değeri kamusalılaştıran, topluma aktaran bir kamusal alanı konuşmalıyız.
- Kapitalizmin ikilikçi kavramsal bakış açısına takılmadan, bütünlük içinde ikilikleri aşarak bir toplumcu-halkçı-emekçi bir kamusalılık savunulmalıdır.

Bu tanımlama çabaları üzerinden kamusalılığın öne çıkan karakteristik özelliklerinin aleniyet ve ortaklık/birliktelik olduğu görülmektedir. Tabii ki, ne’de ortaklık ve nasıl bir ortaklık meselesi siyasal değerlendirmeyi içinde barındırmaktadır.

Asli olarak siyasal alana ait olarak görülen tartışma düzleminden yönetsel düzleme doğru geçiş yaparsak karşımıza “kamu yönetimi” çıkmaktadır. Kamu yönetiminin “kamu”su neyi ifade etmektedir?

Varoluşsal açıdan en kestirme yoldan devlet, bürokrasi-idare, toplum-halk ve piyasa dışı/özel sektörün tersi olarak değerlendirilmektedir. Tanımlayıcı unsurlar itibarıyla bakıldığında da kamu yararı - toplum yararı - ortak çıkar - genel irade ve kamu hizmeti (devlet tarafından sunulan hizmetler - devletin gözetiminde özel sektör ve STK gibi farklı kurumlar tarafından kamuya sunulan hizmetler) kapsamında içerik kazandırılmaktadır. Kamu idaresi-kurumu, kamu politikası, (kamusal) norm düzeni, mali kaynak (vergi), kamu görevlileri (memur) üzerinden de tanımlanmaktadır.

Kamunun-kamusal alanın devletle özdeş tutulmasından bahsetmişim. Bu, kamu yönetimi alanı için genel bir durumdur. Kamu yönetimi bir toplumsal yönetim meselesi, topluma hitap eden bir yönetim ilişkisi bağlamında değil, piyasanın-özel alanın dışında ve iktidar mücadelesinin odağında olduğu siyasetin altında, görgül olgusal teknik bilgiyle haşır neşir tali bir uygulama alanı olarak değerlendirilmektedir. Burada “kamu”nun (*public*), devlet aygıtıyla, “idare”yle eş tutulduğunu görüyoruz.

“Kamu”sallık piyasanın dışında olma ya da ondan kısmen bağışık olma (ama piyasa karşıtlığı değil) üzerinden tanımlanmaktadır.

Bir zorunluluk ve gereklilik alanının pratiğe dönük idari uğraşları olarak görülmektedir. Bu anlamda dar kapsamlı ve araçsal bir nitelik gösteren bir kamu anlayışıyla karşı karşıyayız. Devlet aygıtını oluşturan kurumlar ve bunların işleyişi, buradaki istihdam biçimi/ personel sistemi, mali yapı, denetim yöntemi ve tüm bunların etkin ve verimli bir şekilde yapılması alanın temel uğraşıdır.

Bu teorik zemini Türkiye'deki yeni yönetim sistemiyle bağlantılandırmaya çalışalım. Resmi olarak Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi şeklinde tanımlanan düzende güçlü Cumhurbaşkanlığı üzerinden egemenliğin kullanımındaki aslan payı yürütmeye verilmiştir. Dengenin yitirildiği bir kuvvetler arası ilişki ve kuvvet konumlandırılması söz konusudur.

Yeni sistemle;¹

- Yasamanın ve yürütmenin aynı tarihli seçimlerle belirlenmesi, yürütmenin yasamayı biçimlendirmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca tüm ülkeden geçerli oyların en aşağı %50'sine sahip bir oranla seçilen Cumhurbaşkanının meşruiyeti, 600 milletvekilinin meşruiyetinden daha üstün bir konuma gelmiştir.
- Yasama ile yürütme arası işbirliğine dayalı ilişki zayıflamıştır.
  - Yasama içinden çıkan ve yasamaya karşı kolektif siyaseten sorumlu bir bakanlar kurulu yoktur;
  - Bakanlar aynı zamanda milletvekili olamamaktadır. Bu durum, TBMM ile yürütme arasındaki ilişkinin zayıflamasına sebebiyet vermiştir. Bunu aşmak için -ayrıkça denebilecek- nöbetçi bakan uygulamasına geçilmiştir.
  - Bakanlar yasama sürecine “teklif” (ve tasarı) vererek doğrudan dahil olamamaktadırlar;
  - Güvenoyu, gensoru ve sözlü soru mekanizmaları kaldırılmıştır

1 Yeni sistemin kısa ve özlü anlatısında Emek Araştırma Dergisi'nde (2019/1) yayımlanan “Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi ve İdari Yapıya Etkisi” başlıklı makaleden faydalanılmıştır.

- Cumhurbaşkanlığı Kararnameleriyle (CK) yasama yetkisinin genelliği sorgulanır hale gelmiştir.
- Cumhurbaşkanı,
  - TBMM’yi feshedebilmektedir (Anayasada belirgin bir neden belirtilmemiştir)
  - Üst kademe kamu yöneticilerinin atamasını ve yüksek yargı organlarının, kurullarının üyelerini TBMM onayı olmadan atamaktadır
  - Olağanüstü hal ilan edebilmektedir. İlan ettiği olağanüstü hal döneminde çıkardığı kararnameler kanun hükmündedir. Ayrıca olağanüstü hallerde ise Cumhurbaşkanı, tüm haklar ve ödevler kategorisinde CK çıkarabilir.
  - Bazı uluslararası andlaşmaları doğrudan onaylamaktadır
  - Kamu tüzel kişiliği kurabilmektedir
  - Anayasa değişikliklerini ve kanunları referanduma götürebilmektedir
  - Bütçe kanununun onaylanmasında TBMM’nin geçici olarak *baypas* edilebilmektedir (Anayasa, md. 161/4)
  - Yerel yönetimler hariç devlet teşkilatlanmasını kararnameyle düzenleyebilmektedir (Örneğin, 1 sayılı CK)
  - Tüm devlet yapılanmasını kuşatan bir Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı kurulmuştur
  - Kamu hizmetlerinin temel örgütlenmesi olan bakanlıklar politika belirleme, hizmetlerde öncülük ve kurmaylık konusunda değer kaybetmiştir.

Yeni bir düzenleyici işlem olarak Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine ayrı bir parantez açmak gerekir. Cumhurbaşkanı, parlamentodan yetki almadan Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (CK) adı altında düzenleyici işlemler yapabilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başkanlık sisteminde başkanlara fiilen verilen ya da başkanların fiilen uyguladığı “yürütme/başkan kararnameleri”, Türk

tipi başkanlık sisteminde anayasal bir form kazanmıştır. Yaklaşık 1,5 yıllık mevzuat düzenleme sürecinde CK'ların en önde gelen kural koyma mekanizması haline geldiğini görüyoruz. Bu dönemde kanunlara nazaran daha fazla sayıda CK'ların çıktığı ve bu CK'larla da daha kapsamlı düzenlemeler yapıldığı görülmüştür.

Kanun hükmünde kararnamelerden (KHK) farklı bir biçimde yetki kanununa ihtiyaç duyulmadan çıkarılan CK'lar ile Cumhurbaşkanı, temel haklar ve ödevler kategorisinden sosyal ve ekonomik haklar ve ödevleri doğrudan düzenleyebilmektedir. Başka bir ifadeyle temel haklar ve ödevlere ilişkin genel hükümler, kişinin hakları ve ödevler ile siyasi haklar ve ödevler CK'lar ile düzenlenememektedir. Önceki dönemde sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler KHK ile düzenlenebilmekle birlikte Bakanlar Kuruluna TBMM tarafından kanunla amacı kapsamı, ilkelerini, süresini ve kaç adet kararname çıkarılıp çıkarılmayacağını belirten bir yetki verilmekteydi. Yeni dönemde TBMM devreden çıkarılarak Cumhurbaşkanı doğrudan yetkili kılınmıştır. Önceden de belirtildiği gibi olağanüstü hallerde ise Cumhurbaşkanı, tüm haklar ve ödevler kategorisinde CK çıkarabilir ve bunlar, kanun hükmündedir (md. 119/6).

Anayasada açık bir şekilde CK'lar ile düzenlenen alanlar belirtilmiştir: (i) Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması; (ii) üst kademe kamu yöneticilerini atanması, görevlerine son verilmesi ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esaslar; (iii) Devlet Denetleme Kurulu'nun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri; (iv) Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin teşkilatı ve görevleri.

CK'lardan bahsedildiği 104'üncü maddesinde CK'ların yürütme yetkisine ilişkin konularda çıkarılabileceği ve 8'inci Madde'de yürütme yetkisi ve görevinin de anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılacağı ve yerine getirileceği belirtilse de CK'lar ile yürütmeye mahfuz/saklı/özerk bir alan tanınıp yasama yetkisinin genelliğinin sınırlandırıldığı söylenebilir. Doğrudan bu konularda anayasadan yetki alan Cumhurbaşkanı, kanuna dayanmadan asli düzenleme kapsamında kararname çıkarabilir. Ayrıca bu alanların, TBMM'nin düzenleme yapmasına kapatılmış olduğu şeklinde yorum da yapılabilir.

Yeni sistem, kurum kültürü ve kurumsallaşma açısından yeni bir döneme kapı aralamıştır. Bir yandan Cumhurbaşkanlığı bünyesinde yeni tip bir kurumsallaşma, yoğunlaşma söz konusuysen bir yandan da temel kamu hizmetlerinin örgütleri olan bakanlıklarda yer ve önem kaybı yaşanmaktadır.

Günümüzde merkezi yönetim, Cumhurbaşkanlığı ile eşitlenmiştir. Başkent yapılanmasının bel kemiğini oluşturan bakanlıklar ve onun taşradaki uzantısı il ve ilçe mülki idare teşkilatları, bakan ve mülki idare amirleri olarak sorumlu kamu görevlilerinin Cumhurbaşkanına doğrudan bağlanmasıyla² Cumhurbaşkanlığı teşkilatı içinde erimişlerdir. Bakanlık ile idari vesayet ilişkisi içinde olan hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşları olarak bağlı, ilgili ve kuruluşlar da Cumhurbaşkanlığıyla bütünleşmenin dışında değildirler.

Kapatılan Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin ve Başbakanlık birimlerinin karışımı İdari İşler Başkanlığı'yla, 2019'un Ekim ayında çıkan CK (48 Sayılı) ile gölge kabine haline gelen dört *ofis*le, kamu politikalarının belirleyicisi olma vasfıyla kurulan dokuz *politika kuruluşu*, *bağlı kuruluşlarla* [Devlet Denetleme Kurulu, Diyanet İşleri Başkanlığı, İletişim Başkanlığı (mülga Başbakanlık Tanıtma Fonu ve mülga Basın - Yayın Enformasyon GM), Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı, Savunma Sanayi Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı (mülga Kalkınma Bakanlığı (DPT)), Türkiye Varlık Fonu] ve son halka on altı *bakanlıkla* neredeyse yerel yönetimler dışında devlet teşkilatının büyük bir kısmını kapsayan bir Cumhurbaşkanlığı teşkilatı ortaya çıkmıştır. Bakanlık dolayısıyla ya da doğrudan kendisiyle ilişkilendirilen mülki idare sistemiyle Cumhurbaşkanlığı, merkezi yönetimi yutarak kendi bünyesine katmıştır.

5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu'nun yeni sistem öncesi halinde valiler, "devletin ve hükümetin" (md. 9/1), kaymakamlar ise "hükümetin" (md. 27/2) temsilcisi olarak tanımlanmışlardı. Kanun'un ilgili maddelerinin yeni hallerinde valinin, Cumhurbaşkanının temsilcisi ve idari yürütme vasıtası olduğu, kaymakamın ise Cumhurbaşkanının idari yürütme vasıtası olduğu belirtilmektedir (703 Sayılı KHK, md. 138). "Devlet" yerine "Cumhurbaşkanı" değişikliği yapılması basit bir değişiklik olarak değerlendirilemez. "Devlet"e hasredilen özelliklerin göz ardı edilerek sadece yürütme kuvvetinin temsilcisi olmaya indirgenmek valilerin "devlet görevlisi" olma sıfatının kaybolması demektir.

Bakanlık sisteminde yaşanan dönüşüm bakan'ın kimliğindeki dönüşümle birlikte düşünülmelidir. Bakanlar, kurul olarak artık yürütme kuvvetinin ortağı değildirler. TBMM'ye değil, doğrudan Cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Cumhurbaşkanının kabinesinin bir üyesi haline gelmişlerdir. Cumhurbaşkanı artık “kanuni idare” ilkesiyle çelişir bir biçimde, kararnameyle bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulmasını düzenleyebilmektedir. Tüm bunlar dikkate alındığında, bakanların ve doğal olarak da hizmet birimleri olan bakanlıkların “siyasal” nitelikleri tamamen kaybolmuş, salt “idari” nitelikli makam ve kurumlar olmuşlardır.

Tabloya bakınca başkanlık sistemlerine ait sert kuvvetler ayrılığı prensibinin yanlış anlaşıldığı açıktır. Montesquieu'den beri kapitalist modern devlete dair kuvvetler ayrılığı, işlevsel bir ayrılık olarak görülmektedir. Kuvvetler, egemenliğin kullanımı noktasında farklı sorumlulukları üstlenmişlerdir. Birbirleriyle uzlaşmaz bir ayrılık içinde değillerdir. Yurttaşların ve toplumun temsili demokrasi nosyonuyla yönetime katıldığı bir düzende egemenliğin esas olarak somutlaştığı yerin de parlamento olduğu kabul edilmektedir. Ancak Türkiye'deki mevcut anayasal kurallara, siyasal sisteme bakılınca yürütmenin baskın yetkiler itibarıyla ve daha sonra değinilecek kurumsallaşma açısından orantısız bir biçimde baskın olduğu görülmektedir.

Cumhurbaşkanının anayasal konumu, sınırlı denetime tabi tutulan yetkileri ve merkezîyetçi yönetim yapılanması dikkate alındığında yeni yönetim sistemiyle kamusalığa dair “ortaklık” ve “aleniyet” hususların bağdaştırılması oldukça güçtür.

Siyasal gücün, yetkilerin Cumhurbaşkanlığında toplandığı, sistem başladığından itibaren mevzuat düzenlemelerinin çoğunluğunu kararnamelerin oluşturduğu düşünülürse ulusun-toplumun-halkın temsiliyeti, çoğulculuk, katılımcılık, müzakere gibi hassasiyetlerin ve dolayısıyla kamusal bilincin yitirildiği bir dönemin içinde olduğumuz söylenebilir.

ANAYASA, YASALAR ve KAMUCU POLİTİKALAR ONUR KARAHANOGULLARI*

Vergi rekortmenleri açıklandı, vergi rekortmenlerinin arasında ilk sıralarda bir avukat var; İstanbul'da meşhur bir avukat. Geçen yıllarda birinci olmuştu, herhâlde bu yıl inmiş listede. Öyle aklıma geldi söyledim. Bolca zamanım var, bağlayacağım daha sonra. Bolca zamanım var o nedenle salondan katılabiliyorsunuz. Çok sıkılmış olmalısınız, uzun süreden beri dinliyorsunuz. Tabii ki sunuşlar dolu ve heyecanlı sunuşlar ama yine de dinleyen insan sıkılır. Lütfen bana laf atınız, kısa sorular sorarsanız ben geçerken yanıtlamaya çalışırım. Hiç konuşmamın akışı kesilmez merak etmeyin zaten şizofrenik bir akışı olacak göreceksiniz.

Anlatacaklarımdan önce konuşmacıların sunuşlarına ilişkin bir iki noktayı saptamıştım, onları vurgulamak, onlara yanıt vermek isterim. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi artık oldu, tek adam rejimine de artık takmamak gerekir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin gideceği yeri ben size söyleyeyim, gitmezse falcılığım yanlış çıkar. Gideceği yer Türkiye'de federatif bir yapıdır, ama adı federasyon olmayacaktır tabii. Yerli ve milli olması gerektiği için adı İller Sistemi olacak büyük olasılıkla. İller Sistemi olabilir, İl Sistemi olabilir, yani MHP'ye de yakışır. İl, Uygurcadan ya da Moğolcadan geliyor olmalı. Bugün Cumhurbaşkanı her şeyi kaplıyor gibi görünüyor bu usa aykırı bir şey, böyle olamaz. Bu olsa olsa federal yönetim olur, geri kalanı illere bırakılacaktır. İllere bırakılırken de belediyelere,

* Prof. Dr. Onur Karahanoğulları'nın 22 Kasım 2019 tarihinde TMMOB Kamucu Politikalar Sempozyumu'nda gerçekleştirdiği sunuştan derlenmiştir.

gerçek anlamda, belirli hizmetler bırakılacak, bunun dışında merkezi yönetimin ülke çapında yönetmesi gereken şeyler valiler tarafından yönetilecek. Amerika’da ki federe devletler, valiler olacak. Tabii ki federe devlet olmayarak. Buna ana muhalefet partisi de oldukça teşne kalırsa. Çünkü ana muhalefet partisinin ideologlarından birisi bir kitabında şöyle bir saptama yapmış, ben kitabı görmedim bir köşe yazısından aktarıyorum, “başkanlık sistemlerinde dengeyi federe devletler sağlar, buna doğru geçilmesini önermiyorum ama bu böyledir olgu olarak” diyor. Bizde tabii ki bir federasyon yaratmak çok tehlikeli çünkü etnik yapımıza ilişkin sorunlara, yurttaşlığa ilişkin sorunlara yol açabilir. O nedenle belediyelerle illerin dengesini yeniden kuracaklar ve cumhurbaşkanı, merkezde çok güçlü bir şekilde bütün illeri koordine eden, illerde devlet hizmetlerini koordine eden bir yapıya dönüşecek, falcılık yapıyorum.

Cumhurbaşkanı ile illerin arasındaki ilişkide, anayasadaki yapıda bir tuhafılık var. Oraya dokunulmadan bu sistemin getirilmiş olmasında bir tuhafılık var. Cumhurbaşkanlığı bu haliyle us dışı bir örgütlenme. Saptamalarımda bir iki şey daha var. Neoliberalizm biteli çok oldu, Bir ara öğrencilerim ha bire postmodernizm çalışırdı, ikiz kuleleri devirdiler ya dedim ki, postmodernizm çalışmayın artık. İkiz kulelerin yıkılmasından sonra postmodernizm mi kaldı, dalga geçtiler falan ama şimdi postmodernizm desem kimse bilmez. Neoliberalizm biteli çok oldu benden duymuş olmayın, çok oldu. Bundan sonraki dönem, kamulaştırma dönemi. Türkiye’de de planlama, kamulaştırmanın planlaması olacak. Kamu hizmetlerinin emanete çevrilmesi, devlet tarafından yapılır hale getirilmesi gerekiyor. Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi (KİGEM) kurulmalı. TMMOB’nin olağanüstü bir çabası var. Sabah, Korkut Hocam direngen örgütleri, direngen yapıları aktardı. Bunların olağanüstü bir çabası var. Bu çabanın bir koordineye dönüşmesi gerekir. KİGEM tipi bir yapının kurulması gerekir ve bu örgütte gönüllü olarak çalışmalıyız hocalar olarak.

12 Eylül Anayasası’na çok atıf yapıyorsunuz, ben yapmıyorum. 12 Eylül Anayasası otoriterdir ama aynı zamanda kamucudur. Kamucu taleplerin büyük bir çoğunluğuna 1982 Anayasadan dayanak bulabilirsiniz. Burhan Kuzugillerin bu anayasadan nefret etmesinin nedeni budur. 12 Eylül Anayasasına fazlaca sallamayınız, otoriterdir

ama kamucudur aynı zamanda. Şunu da bir görelim; işçi sınıfı, işçi sınıfı diyoruz örgütler, demokrasi platformu vesaire... Türkiye’de işçi sınıfı ve onunla eklentili olan emek yanlısı kesimlerin hareketini en güçlü bir şekilde bölen, sekteye uğratan etnik ve dini kimlik siyaseti oldu. Bununla açıkça yüzleşip kendi aramızda dostça tartışmadan bir şey yapamayız. Etnik ve dini siyasete ilişkin, dini kimliğe ilişkin siyasetin etkilerini de tartışmamız gerekir kamuculuk üzerine.

Bilsay Hocam sıfır yılı dedi ya, ne kadar güzel bir tanım. Yeni bir yola çıkabilmek için yakınmaktan, dövünmekten vazgeçelim. Çok defansif konumdalar, kim? Bu güne kadar bütün kamu olanaklarını yağmalayan sermaye grupları çok defansif durumdadalar. Bir toplumsal patlamadan korkuyorlar, siyanüre seviniyorlar, iyi ki diyorlar siyanür varmış. Düşünsenize o insanlar kendilerini zehirlemek yerine sokağa çıksaydı ne olurdu. Defansif durumdadalar buradan çıkış olur.

Kamusallık kötü bir terim. Tartışalım, kamu, bulmaya çalışırız ne olduğunu, sıfatı onun. Yani kamu niteliği taşıyan şeyler, bide -lık ekledik, kamu-sal-lık, kamu niteliği taşıyan şeylerin adı. Kamusallık falan değil, kamu hizmeti. Kamu hizmeti olan şeyler bizim, yani kamunun, ben kendimi kamunun parçası sayıyorum. O yüzden, bizim diye konuşuyorum. Kamu hizmeti olan şeyler, bu kamusallık tartışması postmodern dönemin tartışması. Örneğin; Michael Hardt ve Antonio Negri’nin Meclis kitabında bize yanlış anlaşıldıklarını şimdi yazdıkları itirafname ile anlatıyorlar. Örgüt çok önemliymiş, parti çok önemliymiş, karizmatik liderlik çok önemliymiş, kamu malı çok önemliymiş, devlet çok önemliymiş, bunların hepsini yazmışlar.

Kamu hizmetinin çok basit bir tanımı var; devletin müdahale ettiği ve kamu hizmeti yarattığı bir alan. Maliyecilerin salt iktisadi kamu hizmeti, kamu malı tanımı geçerli değil, devlet dışında kamu hizmeti yaratamazsınız. Devlet müdahale ediyor ve kamu hizmeti yaratıyor. Devlet dört şeyi düşürüyor; mülkiyeti düşürüyor, sözleşmeyi düşürüyor ve gelişim özgürlüğünü düşürüyor, çalışma özgürlüğünü düşürüyor. Bunlardan eksilterek toplumsal gereksinimleri karşılayacak mal ve hizmet üretimlerini piyasanın işleyiş kurallarından çekip alıyor, kamu hizmeti yaratıyor. Örneğin; şehir içi toplu taşıma, Belediye Kanunu’nda yazıyor, siyasal tekel yapıyor. Enerji üretimi, siyasal tekel yapıyor. Siyasi tekel, ben izin vermezsem giremezsin oraya,

sahibi serbest girişim alanı değil, diyor. Fiyatlara ilişkin tarifeyi ben belirlerim, senin kullanıcı kitleni ben oluştururum, diyor ve benzeri... Kimi yerlerde iş gücüne, iş gücünün örgütlenmesine kısıtlar getiriyor ve kamu hizmetleri yaratıyor. Kamu hizmetlerini doğrudan yaratması önemli değil, bunlar bir araya geliyor bir kamu hizmeti alanı oluşturuyor. Yaratılan kamu hizmetlerini listeleyebiliriz ama bunları özel girişimlerinde görüyoruz çoğunlukla. Örneğin; rüzgâr elektrik santralleri (RES), herhalde devletin işlettiği RES yoktur. Ama bu kamu hizmeti alanında bir üretim, özel girişim geliyor orda, herkesin malı olan rüzgârı kullanıyor ve iletim hatlarından bir tekel alarak ürettiğini bir kente satıyor. Kamu hizmeti bu, ama özel girişimde...

Köprüler, belki doğal tekel sayılabilir. Geçitler, limanlar, mobil iletişim. Cep telefonlarının hepsini özel şirketlerden alıyoruz, salt özel girişim mi bu, özel mal mı? Devlet tarafından elektro manyetik dalga alanı bizim sağlığımız hıfızına, kullanım tekeline veriliyor. Şehir hastaneleri, havalimanları, nükleer santraller, daha çok sayabiliriz. Bunların büyük bir çoğunluğunu özel girişim, hem de çok afili görünüyorlar. Çok şık özel girişimler var, iyi reklamlar yapan ve orayı kendi mülkiyeti olarak bize anlatan, şirketler var. Öyle bir enerji şirketiyiz ki biz, en tesislerin en büyüğünü kurduk; öyle bir köprü yaptık ki, bir tünel yaptık ki, daha uzununu yok, öyle bir şehir hastanesi kurduk ki, milyon hasta alıyor... Bunların hepsi kamu hizmeti ve fakat özel girişim tarafından görülüyor.

Şimdi bunları geri alma zamanı geldi. Geri alma zamanı geldi de, işçi sınıfının, emekçi sınıfının, genel olarak emeğinden başka satacak bir şeyi olmayan kitlenin arzusu nedeniyle değil, çünkü batıyorlar, karlılık krizi içindeler. Devletten aldıkları siyasal tekeller bile kurtaramayabiliyor onları. Batıyorlar ve diyorlar ki; yeni bir denge kuralım. Biz hala neoliberalizm diye yakınıyoruz, yakındığımız için de, yeni denge kuruluşunda üretilen bilgi konusunda herhangi bir müdahalemiz yok.

Bilginin üretilmesi çok önemli, en baştaki avukata gelirim; uzun bir süreden beri kamu hizmeti imtiyaz sözleşmelerinin ve şehir hastaneleri sözleşmelerinin feshedilmesi durumunda tazminatın ne olacağını incelemeye çalışıyorum. Hukuken ne olacağını incelemeye

çalışıyorum. Varsa bir kişi bana yardım etsin lütfen, buradan çağrı yapıyorum, bu toplantıyı gazeteler filan yazarsa, bir akademisyenin çığılığı diye yazsın, bana yardımcı olun. Bu bilgi yok bizde ama büyük bir olasılıkla sözünü ettiğimiz, baştaki avukatlık şirketleri gibi şirketler, enerji piyasasına, sağlık sektörüne ve benzeri yerlere, devletle yapacağı yeni paylaşımla devletin bu ilişkileri yeniden kurmasında tazminatın nasıl hesaplanacağını, yeni dengenin nasıl hesaplanacağını çalışıyorlar.

Kamu hizmeti üstlendiği zaman devlet; örgütünü, personelini, araç gerecini kendisi oluşturursa buna emanet yönetimi deniyor, eskiler öyle adlandırmışlar. Devlet, böyle yapmayı da özel girişimciye rol verirse çeşitli adlar ortaya çıkıyor; yap işlet, yap işlet devret, yap işlet kirala ve benzeri ama bütün bunların klasik adı imtiyaz. Özel girişimciye imtiyaz verme ve bununda daha alt türleri var. Elektrik alanında kullanılan klasik imtiyazda devlet diyor ki; bu alan kamu hizmeti alanıdır, gel kamu hizmeti alanında ki tesisini kendin kur, üretimini kendin yap, hasar ve riskini de kendin üstlen, ben burada sana bir üretim imtiyazı veriyorum, kimi zamanda kar garantisi veriyorum...

Yeni modelde ise bir püf noktası var. Devlet, hizmeti özel girişimciye vermiyor, şehir hastaneleri örneğinde olduğu gibi. Devlet, özel girişimciye kamu hizmetinin tesisini yapma hakkını veriyor. Diyor ki; gel bu binayı kur, binayı kurduktan sonra ben oradaki hizmeti kendim vereceğim ama o binayı senden kiralayacağım. Sağlık hizmetinin sadece doktor ve ameliyat işini ben yapacağım. Onun dışındaki bütün yan hizmetleri, yan sağlık hizmetlerini ve diğer bağlantılı destek hizmetlerini sana bırakıyorum... Bu modelle ilki arasında fark var, bu modelde bina üzerinde özel mülkiyet hakkı var ve bina üzerinde de sanılanın aksine, yine sağlık işini örnek vereyim, doluluk garantisi vermiyor, yatak doluluğu garantisi vermiyor, hiç öyle bir şey yok. Yatak temelli bir garanti, hasta temelli bir garanti vermiyor. Kapasite hizmetleri diye bir hizmet türü tanımlıyor, yani çekirdek hizmet dışında kalan ve özel girişimcinin yerine getireceği bütün hizmetlere kapasite hizmetleri diyebiliriz, o hizmetlerin geneline ilişkin bir %70 doluluk oranı veriyor, bu yatağa ve hasta ilişkin değil. Buna eksik imtiyaz modeli diyoruz.

Bu modellerin hepsinde, kriz dönemlerinde olağanüstü bir sıkışıklık baş gösteriyor. Bütçeden bunları finanse etmeniz artık çok güç hale geliyor ve özel girişimcilerin de bu hizmetleri satarak, kar elde etme olanağı ortadan kalkıyor. Bugün enerji sektörü Türkiye’de batık durumda; o denli batık durumda ki, bankalarda tetikleyeceği bir kriz bankacılık sektörünü batırabilir. Devlet harıl harıl bu özel girişimciyle ilişkisini nasıl çözüp yeniden kuracağını tartışıyor. Özel girişimciler devletle olan ilişkisini nasıl çözüp yeniden kuracağını tartışıyor. Örneğin; Etlik Hastanesi bitti, yapılamıyor. Etlikte inşaat durdu ve yapılamayacak ve bu durumda devlet sona erdirecek inşaatı ama inşaat sürdürülemiyor. Osman Gazi Köprüsü’nde devlet sürekli para basmak zorunda, özel girişimcinin o işi sürdürebilmesi için.

Bu ilişkilerin sona erdirilmesi gerekiyor. Sona erdirmeye de iki türlü oluyor kabaca; bir, özel girişimcinin kusuru nedeniyle sona erdirmeye. Yürütemiyor özel girişimci, sürekli bir aksaklık var, devlet özel girişimcinin kusuru nedeniyle feshediyor sözleşmeyi. İki, devlet hiçbir neden göstermeden kamu yararına fesih kararı alıyor. Devlet diyor ki; artık bunun modeli bu olamaz, biz bunu sona erdiriyoruz ve kendimiz yürüteceğiz. Her ikisinin de bizim yaşamızda hükümleri var, mesela sağlık hizmetlerinin özel kesime gördürülmesine ilişkin yasada. Her iki modele ilişkin de yasalar var. İkisinde de fesih konusunda da özel girişimcinin bir derdi yok, feshi kabul ediyor özel girişimciler. Kabul ediyor ama diyor ki; evet feshedebilirsin ama bana ne kadar para vereceksin? Tazminat isteniyor.

Hocam dedi ki; yeni bir akım var, belediyeler artık contracting out yapmıyorlar, biten sözleşmeleri dinlemiyorlar, yenilemiyorlar. Belediyelerin sözleşmeleri genelde kısa süreli; bu sözleşmeler ise inşaat dönemi dışında otuz yıllık sözleşmeler. Diyelim ki, beşinci yılda sözleşmeyi feshetme kararını verdik, yirmi beş yılı var sözleşmenin. Tazminatın standardı şu; bina sana geçeceği için o güne kadar yapmış olduğu bütün masrafları ödeyeceksin özel girişimciye, ayrıca geri kalan yirmi beş yılı da sanki işletilmiş gibi, sözleşme sonunda ne kar elde edecekse, net akış hesabıyla bugüne çekip, bu günden bileşik faiziyle beraber nakit olarak ödeyeceksin. Bu durumda şöyle bir sorun var önünde devletin; “feshederim abi, kalan süreyi ödeyeceğim, bundan sonra da para harcayıp ben bu

hizmeti yerine getireceğim, en iyisi feshetmeyeyim, çıkamam ben bu işin içinden”.

Bunlar kamulaştırma değil, devletleştirme de değil. Kamulaştırma ve devletleştirme özel sektörün, özel girişimcinin ve özel mülkiyetin kamulaştırması ve devletleştirilmesidir. Israrlı bir şekilde vurguladım biraz önce, burası zaten kamu hizmet alanında. Bunlar zaten kamu hizmeti. Yalnızca binalar, kamu-özel ortaklığında özel mülkiyette ama buna feshederek son verebiliyorsunuz. Burada sözleşme ilişkisini sona erdirmede biraz önceki gibi bir tazminat karşımıza çıkarılıyor. Bunu söylediğim zaman hocalarım bana şunu söylediler; kamulaştırırız gider. Yahu hocam nasıl yapacaksınız; “iktidar biz olmayacak mıyız kamulaştırırız gider”. Yahu hocam bak; Cumhuriyet Döneminde Fransızlara, İtalyanlara, İngilizlere verilen imtiyazlar, tramvaylar, havagazları, madenler, bunların hepsinin parası taksit taksit ödendi ve kamulaştırıldı. “Ya Cumhuriyet Devrimi gibi değil, Sovyet Devrimi gibi olursa?”. Ya hocam bak Sovyet devriminde el konulan malları ödediler, borçları ödemediler sadece. Devrimden sonra fabrikalara el konuldu, İngiltere mal ihracını kesti, hepsinin parası ödendi benim bildiğim kadarıyla. Öyle kolay değil bu işler.

Şimdi bunu söylememin nedeni şu, bir de tahkim konusu var ama ona da değineyim. Deniliyor ki; bunlarda bir sorun olduğu zaman devlet, ödemiyorum kardeşim, dedi veya az ödüyorum, taksit taksit ödeyeceğim, garip gurebanın hakkı var burada; tahkime gider bizi perişan ederler. Evet, yasada maddesi var, şehir hastaneleri için söylüyorum; 6428 sayılı Yasa'nın 4. maddesinin 11. bendinde, sözleşmenin uygulanması sırasında taraflar arasında doğabilecek hukuki ihtilaflarda Türk Hukuku uygulanır ve ihtilafların çözümünde Türkiye Cumhuriyeti Mahkemeleri görevli ve yetkilidir, diyor. Genel kuralı bu. Ancak taraflar ihtilafın esasına Türk Hukuku'nun uygulanması kaydıyla, Milletlerarası Tahkim Kanunu çerçevesinde çözümlenmeye karar verebilirler, diyor. Bunu kim yazmışsa, Allah razı olsun, demişler ki; uluslararası tahkime gidebilirsiniz, ama uyuşmazlığın esasına Türk Hukuku uygulanacak. Uyuşmazlığın esası demek, kim haklı kim haksız belirlenmek demektir.

Peki, nihayet geldik mi avukata? Türk Hukuku'nun ne olduğunu kim belirleyecek? Türk Hukuku'nun ne olduğuna ilişkin şöyle bir şey var;

bu sözleşmeler bütün kamu hizmetinin özel kesime gördürülmesi sözleşmelerine, hemen hemen hepsine, bunlar özel hukuka tabidir kuralı yazıldı. Şehir Hastanelerine ilişkin yazmayı unutmışlardı kanuna, biz panellerde söyleyince, yazınca bu sefer kanun değiştirip eklediler eksiklerini. Özel hukuka tabiyse, sözleşmenin içinde taraflar eşitçe belirler, hayır öyle değil. Özel hukukun sınırı kamu düzenidir; kamu düzeni kamu hukukudur. O zaman kamu hukukunda buna ilişkin ne deneceği önemli. Buna ilişkin kim, ne hukuki rapor hazırlıyor, kim ne makale yazıyor, buna ilişkin halktan yana emekten yana olanlar, on, yirmi tane yazı oluşturdular mı? Birbirini besleyen, doktora tezleri çıkardılar mı?

Bunların hepsinin kriminal bir ilişki içinde süregeldiğini kanıtlayabilirse bir iktidar, tazminat sorunu belki aşılabılır. Tazminatlara ilişkin şunu da söylemeyi unuttum, öyle bir tazminattır ki bu, sadece ihaleyi alan, işi alan şirkete verilmez, şirkete borç verenlere de verilir. Yani şirket erken fesih nedeniyle kendisine borç verenlerin zararını karşılamak zorundadır. Onların zararı karşılanır. Şirket alt işverenlerinin zararını karşılamak zorundadır onların zararı da karşılanır. Erken fesih nedeniyle işçi çıkartmak zorundadır, onların zararı da karşılanır, geleceğe yönelik karları verilir. Kamu hizmetinin vergilerle finanse edildiğine, kamu hizmetinin siyasi bir karar olduğunu, kamu hizmetinin siyasal temsile dayandığını, özel sözleşmeyle 25 yıllık siyasal temsilin devre dışı bırakılamayacağını kanıtlamak gerekir hukukçular tarafından. Söyleyeceklerim bu kadar, teşekkürler.

SOSYAL POLİTİKALARDA (EĞİTİM, SAĞLIK, SOSYAL GÜVENLİK) YENİDEN KAMUCULUK*

GAMZE YÜCESAN ÖZDEMİR

Sosyal politikaların altında, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi alt başlıklar bulunur. Sosyal politika en geniş anlamıyla aslında topluma sunulan politikalar setidir. Toplumun hem üretim noktasında hem de yeniden üretim noktasında onlara sunulan politiklardır. Yani eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, çalışma yaşamını düzenleyen kurallar, yasalar, tüm düzenlemeler geniş anlamda sosyal politikanın içine giriyor. Bizim ülkemize sosyal siyaset olarak geldi, sosyal siyaset kürsüleri olarak kuruldu ama ardından güncel popüler dille sosyal politikaya dönüştü. Şimdi, sosyal politikalarda yeniden kamuculuk dediğim zaman, konuşmamı üç bölüme ayırdım. İlk bölümde, 2000’li yıllara kadar kamuculuğun tasfiyesi; yani sosyal politika alanında, bu topluma sunacağımız hizmetler alanında kamuculuğun tasfiyesi. Burada iki başlığım var. Biri neoliberalizmde sosyal politika; tasfiye anlayışı olarak bunu epey iyi biliyoruz. Bir de sol liberalizmde sosyal politika, yani neoliberalizme muhalif olduğu iddiasında olan bir sol liberal siyaset, bilim anlayışı ve onun içindeki sosyal politika. İki başlık da kamuculuğun tasfiyesi aslında.

İkinci bölümde ise, 2000’lerden bu yana yeniden ortaya çıkan kamuculuk tartışmalarını paylaşmak istiyorum. Tahmin edeceğimiz üzere neoliberalizmin, artık baş edilemez krizi sonrası dünyanın beli coğrafyalarından sesler yükselmeye başladı. Alternatif sosyal

* Prof. Dr. Gamze Yücesan Özdemir’in 22 Kasım 2019 tarihinde TMMOB Kamucu Politikalar Sempozyumu’nda gerçekleştirdiği sunuştan derlenmiştir.

politikalar çıkmaya başladı. Biraz oraya değinmek istiyorum. Son başlığımızda kuşkusuz kamuculuk ve sosyalist planlama.

Bir kamuculuk tartışması yaparsak toplumun geneline sunulacak olan eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, barınma, ulaşım, daha iyi bir yaşam politikalarını, sosyalist planlamadan hariç düşünmek pek mümkün değil. Dolayısıyla kapitalizmin ufkunun dışında bir hat nasıl olmalı, nasıl tartışılmalı?

Şimdi şu birinci bölüm; 2000’li yıllara kadar kamuculuğun tasfiyesinde iki başlıktan bahsetmiştim; birincisi çok aşına olduğumuz bu neoliberalizm, ikincisi de ona muhalif olduğu iddiasında olan sol liberalizm. Şimdi neoliberalizmde sosyal politika dediğimiz zaman ne anlıyoruz, aslında en bildiğimiz konu bu, çok ezberimiz var bu konuda. Hemen şöyle hatırlayalım; 70’lerin sonunda başlayan bir akım, refah devletinin sosyal politikasının tümüyle yıkılması üzerine kurulu, kamunun, kamu sektörünün ve devletin, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik tüm bu alanlardan çekilmesini amaçlayan bir düşünce. Bu konuda en çok duyduğumuz cümle “artık kamu değil piyasadır bu işin içi”, değil mi? “Artık yurttaşlık işlerinde, cebinde parası olan insan her türlü barınmaya, ulaşım, sağlığa ve sosyal güvenliğe ulaşabilir”, bu da çok bildiğimiz bir sloganıdır neoliberalizmde sosyal politikanın. Akabinde çok konuşulan, sosyal politikadan sosyal yardım rejimine geçiştir. Bu da neoliberal dönemde sosyal politika; piyasayı düzenleyen, piyasanın işlerini zorlaştırdığı insanları piyasa dışına çıkarmaya çalışan bir çabaydı. Bu, toplumun önemli bir kesimini piyasanın dışına çıkararak, özellikle yoksul kesimi, koruma anlamına gelir. neoliberalizm dedi ki, piyasaya dokunmuyorum, piyasada var olabilen var olsun, parası olan eğitime ulaşsın, sağlığa ulaşsın ama piyasaya giremeyen, piyasanın dışına düşenlere de ben sosyal yardımlar yapayım. Bu sayede devlet, kamu sosyal yardımlarla yoksulların üzerinde olsun.

Bu dönem iyi bildiğimiz reform salgını dönemi idi; salgın “Sağlık Reformu”, “Sosyal Güvenlik Reformu” olarak geldi tüm ülkelere. Tek tipti, tek modeldi ve biliyoruz Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund, IMF), Uluslararası Kalkınma Programı hepsi tarafından desteklendi. Bir de buna muhalefet iddiasında olan

bir ekip. Türkiye'ye sol liberalizm olarak geldi, genelde Boğaziçi Üniversitesi ve her koşulda orada olan İletişim Yayınları üzerinden ülkemize giriş yaptılar. Sol liberalizmde sosyal politika şöyle başladı; “artık bizim kamuyu, devleti filan savunmamız mümkün değil” tezi geldi. Ardından otoriter, totaliter, paternalist tüm devlet ve kamu düzenlemelerine karşı bir özgürlükçü sol adı altında sosyal piyasa kavramıyla, “evet piyasa olacak sosyal politikada ama bakın yani bu kadar da sert olmamalı, sosyal yardımlar belli koşullarda dağıtılmalı; özel sağlık sigortasına erişim daha kolaylaştırılmalı” gibi tezler ile devam etti. Yani reforma ve modele doğrudan kavramsal olarak karşı çıkmadılar. Bu arada 2000'lere kadar bizim sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, yoksulluk gibi tartışmalarımıza yeni kavram setleri de dahil oldu. Sosyal dışlanma, sosyal diyalog, mobbing gibi yeni kavramlar... Bunlar, sosyal politikanın kendi kavramlarını da oluşturdu. Bu kesim, reform ve yeni modelleri gerçekçi bularak bu kavramlara da sahip çıktı. Kamuculuğu tasfiye eden, insani karakterli bir kapitalizmi savunma yolunda politika önerileri sergilediler, neoliberal programdan uzaklaşmadan.

Bu tartışmalarda en çok konuşulan konu vatandaşlık gelirleri programıydı. Halen gündemde bu tartışma, ama vatandaşlık geliri sol liberalizm de şöyle tanımlanmıştı; vatandaştan kamu destekli, sağlık, sosyal güvenlik, eğitim gibi hizmetleri alalım ona sabit bir gelir verelim. Hani, devletin verdiği bir gelir olsun...

Şimdi 2000'lerden bu yana dünya sarsılıyor. Neoliberalizm, sol liberalizm, sosyal politika, çöken bir neoliberal düzen, dünyanın her yerinden yükselen sesler, itirazlar, sokak hareketleri, direnişler... Peki, 2000'lerin bu yana bizim önümüze gelen üç program var neoliberalizm krizine alternatif olarak, kapitalizmin ufku içinde. Birincisi 2000'lerin başında bir Latin sol dalga yaşadık. Bütün sosyalistlerin yüreği şöyle bir çırpındı ama Latin Amerika bugün ne durumda dersiniz, tartışabiliriz... Bu tartışma kapitalizmin sınırları içinde bu iş ne kadar mümkün, onu gösteriyor belki de. Latin Sol dalga, 2000'li yıllarda Chavez, Morales, Lula, Correa, Mujica gibi isimlerle hepimizi heyecanlandırdı. Bu heyecan için yirmi birinci yüzyılda sosyalizm adını da kullandılar, yeni bir kamucu siyaseti işaret ediyorlardı.

İkincisi şu anda İngiliz İşçi Partisi'nden Corbyn, Fransız iktisatçı Piketty ve Amerika'da Sanders üzerinden yürüyen kamucu bir ekonomi, siyaseti kamucu bir ekonomi süreci tartışması. Bu sürecin sosyal politikaya nasıl yaklaştığı...

Üçüncü olarak da Varoufakis, Syriza'nın Maliye Bakanı. Belki takip ettiniz, Varoufakis ayrıldı Syriza'dan ve kendi hareketini kurdu: Avrupa için Demokrasi Hareketi 2025 (Democracy in Europe Movement 2025, DiEM25). Bu hareketi kuruluşunu da şöyle anlattı, Syriza'da kazandıktan sonra Avrupa Birliği toplantısında bir Avrupalı politikacı diyor ki; "Varoufakis, gözümün içine baktı ve şöyle dedi: 'Zafer kazandığınızı zannediyorsunuz ama bu ekonomik modelinizi değiştirebileceğiniz anlamına gelmez'". Zaten Syriza'nın yaşadığı da öyle oldu.

Şimdi şu üç programa hızla, sosyal politika alanında ne diyorlar bir bakalım. Sol dalgada sosyal politika dediğimiz zaman, Latin Amerika'nın kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan, sermayenin ihtiyaçlarına karşı insanın ve toplumun ihtiyaçları şiarıyla yola çıktıklarını görürüz. Yoksullara, geniş halk kesimlerine kamusal yardımlar yapan, sağlık, eğitim, ulaşım, barınma konularına müdahale eden politikalar izlediler; bu durum farklı coğrafyalarda kuşkusuz farklı derinlikte işlendi. Özellikle Chavez'in Venezuela deneyiminde biz sosyal politika üretim sürecinde, toplum kesimlerinin söz ve katılımı, öz yönetim, kooperatifler gibi tartışmalar yürütüldü. Dolayısıyla, geniş halk yığınlarını kapsayan bölüşüm politikaları üzerinde etkiliydiler ve bölüşüm politikalarını geniş halk yığınları lehine düzenlemeye çalıştılar, yoksullar gözetildi. Kuşkusuz bu sosyal politikayı mümkün kılan Venezuela'nın petrolü, yani doğal doğal kaynaklarıydı. Doğal kaynakların varlığına dayalı zenginlik, yoksulluğa karşı, geniş halk kitleleri için kullanıldı.

Corbyn, Piketty, Sanders üzerinden giden kamucu bir yeniden ekonomi mümkün mü ve sosyal politikası nasıl olmalı? Daha önce belediyelerce verilen hizmetlerin tekrar kamuya geçmesi yönünde ciddi bir tartışma; kamu hizmetlerini yeniden kazanmak üzerine akademik dünyada da ciddi raporlar var. Birçok Avrupa ilinde, özelleştirilen hizmetlerin tekrar kamuya dönüş süreci tartışılıyor. En sert vurdukları

yer aşırı zenginlere yönelik vergi politikaları, hem Sanders'in hem de Corbyn'in açıklamalarında aşırı zenginlerin vergilendirilmesine, vergi adaletinin sağlanmasına yönelik çok açık politika maddeleri ve dil görüyoruz. Öğrenci harçlarının ve borçlarının kaldırılması yine kendilerinin, kamuculuk yeniden, diye dillendirdikleri siyasetin ve akademinin tartıştığı bir konu.

Son dönem Corbyn, “Alternatif Mülkiyet Modelleri” diye bir rapor hazırladı. Tekrar Keynesçi anlamda, çok merkezi bir ulusal devlete ulaşabilir miyiz? Üçayaklı mülkiyet önerildi burada; bir, kamu mülkiyeti ulusal bir mülkiyet, iki, belediyelerin mülkiyet sürecinin yeniden yapılanması, üç, kooperatifler, üretici kooperatifleri. Bu tartışmalar özellikle dijital platformlar üzerinden yapıldı. Son dönemde bir dijital manifesto, sosyal politika alanına yönelik bilgiye, eğitime, enformasyona ulaşmak için tekrar tartışıldığını görüyoruz. Dijital manifesto ve robot vergisi şu anda kamucu ekonominin gündeminde. Dijital manifestoda, hepimizin bildiği bir konu var mesela; internetin bedava olması... Bir kamusal mal olarak, marjinal maliyeti olmayan, tüketildikçe azalmayan bitmeyen, herkesin rahatlıkla erişebildiği bir malın ücretsiz olabileceği konusunda ciddi bir tartışma yürütülüyor bu kamucu ekonomide. Yine robot vergisi diyerek bilgi, enformasyon üzerinden çok aşırı zenginleşen şirketlerin, aşırı zenginleşen kişilerin vergilendirilmesi yönünde bir pozisyonu da görüyoruz.

Şimdi birde ben bu Varoufakis'in programına “Sol Demokrat Program” dedim, bunun sebebi kamucu bir dili sahiplenmiyorlar, vergi politikalarına değinmiyorlar ama bir yandan da Sanders'la ilerici enternasyonalizm diye de bir uluslararası birlik olma iddiasındalar. Çıkış noktaları şu; “kapitalizmin doğayı ve insanı yıkan doğasını değiştireceğiz”. Vergi yoluyla ya da kamuculukla değil, başka bir yolla. Burada esas olarak yükselen sağ popülizmdir. Yoksullaşan kesimlerin sağa yönelişine karşı, faşizme karşı demokrasi olarak kendilerini tanımlıyorlar. Yani sosyal politika sürecini örmelerinin temel sebebi, yoksulların faşizme kaymasını nasıl engellemek olarak tanımlanabilir. Ekoloji vurguları yüksek, genel olarak maliye ve para politikalarını düzenleyerek daha insani bir piyasa ve ekonomi yaratabilecekleri iddiasındalar. Dediğim gibi; vergi veya kamuculuk değil de, Avrupa Yatırım Bankası tahviller çıkarabilir, buradan para

biriktirebilir, yeni doğa dostu yapıları finanse edebilir, oradan da ekonomi düze çıkabilir diyorlar. Doğrudan bir sosyal politika vurguları yok ama eğitimi, sağlığı kamuya ulaştıracak; güvencesiz çalışmayı, kolay işten atılmaları engelleyecek gibi bir pozisyon almaya çalışıyorlar. Piyasanın aşırılıklarını ortadan kaldıralım, kapitalizmin insan ve çevre yıkımını durduralım gibi başlıklar sıralıyorlar. Bir de bu program, sosyal politika alanının Avrupa Birliği'nde çok merkezeleştirdiğini ve ulusal ülkelerin kendi programlarını yapamadıkları konusunu vurguluyor.

Bunların tamamına, ne kadar kamuculuk diyebiliriz bilmem ama sosyal politika alanında üç farklı pozisyon, üç farklı öneri seti karşımızda duruyor. Şunu söylemek isterim; neoliberalizm ve sol liberalizm ülkeye birbirlerinin siyaset ve akademik karşılığı olarak girdiler ama güncel tartışmalar ülkeye henüz girmiş durumda değil. Latin Sol Dalga, kamucu ekonomi ya da sol demokrat program, siyaseten ve akademik olarak ülkemize henüz girmedi. Ülkemizde bu siyaseti dillendiren ya da bunun üzerine akademik çalışmalar yapan kişileri görmüyoruz.

Ve nihayet, gün akşam olurken kamuculuk konuşacaksak eğer; insanın, toplumun kendisini yeniden yapılandırabileceği, bütün niteliklerini, zenginliklerini, insana yaraşır bir hayata, sağlığa, ulaşımaya, barınmaya ulaştırabileceği bir yol, kapitalizmin ufkunun dışına çıkmayı gerektiriyor.

Aslolan, yalnızca bölüşüm politikaları üzerinden yapılan bir düzenleme değil, yani üretim araçlarıyla girilen ilişkiye hiç bakmadan bölüşüm politikalarıyla değil, üretim araçları mülkiyetine sorgulamakla mümkün olacak, olmalı. Üretim araçlarının kamu mülkiyetinde olması durumunda önümüzde harika bir şey var oda şu: "dijital bir sosyalist planlama". Şimdi Sovyet dönemini düşünün, Sovyetler planlama yapacaklar, koskoca bir coğrafyanın bölgelerinden sayılar geliyor, raporlar geliyor, masalara yayılıyordu. Şimdi ise bir tuşla ülkenin tüm verisi elimizin altında. Böyle bir ortamda üretim ve bölüşümü demokratikleştirmeyeceğiz de ne zaman demokratikleşeceğiz?

Dolayısıyla dijital sosyal planlama elimize bu imkânı veriyor. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyeti kaldırdıktan sonra, üretimi ve bö-

lüşümü demokratikleştireceğiz. Herkese eğitim, sağlık ve sosyal güvenliğin tek mümkün olacağı durum, yalnızca bölüşüm alanının değil tüm toplum ve ekonominin yeniden örgütlenmesiyle mümkündür. Toplumun tüm kesimlerinin insani gelişim haklarının desteklenmesi ve teşvik edilmesi yalnızca böyle bir toplumsal yapıda mümkündür. O zaman son söz; Gök kubbenin altında büyük bir keşmekeş var, vaziyet harika.

Yolumuz açık olsun.

4.OTURUM

İktisat Politikaları ve Özelleştirme Bilançosu

Otulum Başkanı: Ali Uğurlu

Mustafa Sönmez

Ebru Voyvoda

Erol Taymaz

Yiğit Karahanoğulları

NASIL BİR KAMUCULUK İSTİYORUZ

MUSTAFA SÖNMEZ

Ben derdimi şöyle anlatayım, nasıl bir kamuculuk istiyoruz? Kamucu ifadesini politik yelpazede kimler kullanıyor? Mesela, sosyal demokrat kesim, merkez sol, kamucu politikalarından söz ediyor. Kamucu ifadesini kullanıyor. Sol sosyalistler de kamucu ifadesini kullanıyorlar. Ama kamuculuğu mesela merkez sağ ve radikal sağdan duyamayız, çünkü kamucu yani kamudan yana olmak bir tercih, bir politika aidiyetidir aynı zamanda. Önce kamunun ya da devletin ekonomiye, devletin toplumsal hayata müdahalesinde kamu kuruluşlarına bakın, burada da çok rahat etmediğimiz ifadeler var. Ne zaman kamu diyeceğiz ne zaman devlet? Kamuoyu ifadesini bu politik yelpazede herkes kullanıyor. Ama kullananın niyetine göre de değişebiliyor. Mesela sağ siyasette, kamunun yerine devlet dense olur ama sol siyaset kamu demeyi tercih ediyor. Birbirinin içine giren kavramlar da zaman zaman.

Kamunun ekonomideki yeri; sol, merkez sol ve sosyalist sola ait bir şey değil. Devletin ekonomiye müdahalesi sol siyaset değil. Devlet kapitalizmin ilk safhalarından beri ekonominin içinde var. Özellikle ilk sermaye birikimi sırasında gerektiğinde devlet işletmesi olarak var, gerektiğinde ise devletin diğer aygıtlarını kullanarak sermaye birikiminin önünü açan, muhtelif müdahaleleriyle var. Ama burada biraz daha daraltılmış olarak kamuculuktan ya da devletin ekonomiye müdahalesinden söz edeceksek, sermaye birikimini içkin bir unsur olarak, devletin ekonomiye doğrudan müdahalesinin istisnasız neredeyse aşağı yukarı her ülkenin bir birikim tarihinde örnekleri

var. Bunun ABD'den tutun belli safhalarda avrupanın çok değişik ülkelerine, yani merkez ülkelerin birikim tarihlerinde devletin ekonomiye müdahalesi fiilen var. Madencilikte var, ulaştırmada var, zaman zaman sanayide var enerjide var. Haberleşmede var. Tüm sektörlerde devleti uzunca bir dönem gördük. İlk birikim dönemlerinde de oldu, daha sonra uluslararasılaşma emperyalist dönemde de bunun örneklerini gördük. Daha sonraki ikinci dünya savaşı sonrası, seksenlere kadar gelen zamanda da birçok merkez ülkede devletin ekonomide doğrudan rol aldığına tanık olduk. Bu bir yandan işte merkez ülkelerde savaştan çökmüş ekonomiyi ayağa kaldırmak için devletin aldığı rollerden tutun, ikinci savaş sonrası bazı solumsu politikaların devamı olarak bazı sektörlerin devlette kalması ve aynı zamanda hızlı bir sermaye birikimi için devletin ağırlıklı alt yapı yatırımlarında haberleştirmede eğitim sağlığı saymıyorum o zaman devlete ait bir görev, bunları gördük. Hem merkez ülkelerde hem çevre ülkelerde gördük. Türkiye benzeri ülkelerde de kapitalizmin kendi iç dimağı ile gelişemediği ülkelerde birikimi sürükleyip götürecektir bir burjuvazinin oluşmadığı ülkelerde devleti biraz şartların zorunluluğu ile ekonominin doğrudan aktörü olarak gördük. Nitekim türkiye özeline bakınca bütün 30lardan ellilerin başlarına kadar sürükleyici aktör olarak devleti gördük. O birinci sanayi planı çerçevesinde yapılan yatırımlar, devamında da yani elliden seksene kadar olan dönemde de devleti sanayide ve haberleşmede, ulaştırmada enerjide birçok sektörde gördük. Burada da devlet çok etkin bir doğrudan müdahale ile aktör olarak sermaye birikiminin önemli unsurlarından oldu. Devletin ekonomide bir aktör olarak yer alması lie özel sektörü götüren aktörlerin saikleri aynı değil. Özel sektör kar ve sermaye birikim odaklı olarak iş yapar, devlet her ne kadar bir işletme olarak piyasaya girse de onun ana saiki hiçbir zaman kar ve birikim değildir. Kar değildir en azından. Onun ana saiki özel sektörün önünü açabilecek, sermaye birikimini kolaylaştıracak bir muhasebe ile mal ve hizmet üretmektir. Mümkün olduğunca kar oranını düşük tutarak zaman zaman zarar etme pahasına görev zararına yani yapmaktır.

Devletin öteden beri ekonomide yer alması sırasında benimsediği fiyat politikaları, kar motifli değildir. Mümkün olduğu kadar düşük

fiyatlı, bu özel sermayenin kullanabileceği girdiler, onun sermaye birikimini esas olarak güçlendirecek. Ona rüzgar olacak bir fiyat politikasıdır. Ama yine bu tür devlet müdahalelerinin başka sosyal amaçları da vardır. Gerektiğinde istihdam yaratmak, bölgesel eşitsizliği daraltmak üzere özel sektörün gitmediği yerlere gidip oralarda düşük kar oranlarıyla da olsa ya da kar etmeden de olsa yatırımlar yapmak. Bunlar bu devlet işletmeciliğinin tarihsel olarak hep olan işlevler. Hem sosyal hem bölgesel eşitsizliği daraltma işlevi. Bütün devletçilik döneminde bu tür devlet işletmelerinin aynı zamanda bir modernleşmenin aracı olmakla gibi bir misyonu yüklediğini de bütün örneklerinden biliyoruz özellikle anadoluya yapılmış devlet işletmelerinin modernleşme konusunda bölgeye farklı aktiviteler taşıdığı ve orda bir dönüşümün öncüsü olduğunu da biliyoruz. Bu tabii keynesçi dönemde işlevini yerine getirdikten sonra yavaş yavaş ayak bağı görülmeye başlandı çünkü keynesçilik ömrünü doldurup piyasacılık vakti geldiğince hem merkez hem çevre ülkelerde neoliberalizm bayrağı dalgalanınca devletin ekonomideki yerinin daraltılması gerektiğine hükmedildi. Birincisi bunların giderek kamu maliyesine yük oldukları ve buradan dolayı değişik şekillerde sorunlar yarattıkları, yüksek enflasyona neden oldukları, kaynak dağılımını bozdukları gerekçesiyle yavaş yavaş özelleştirme moda olup, kamu işletmeleri demode edildi ve tüm dünyada hem merkez hem çevre ülkelerde özelleştirme rüzgarı estirildi. Bu anlamda ister çeşitli sosyal demokrat hükümetler tarafından icra edilsin ister merkez tarafından icra edilsin bu devletin doğrudan müdahalesini daha aza indirme yönünde bir süreç başlatıldı. Bunun tüm telekomlar satıldı, enerji sektörü özelleştirilmeye başlandı, sanayi özellikle çevre ülkelerdeki sanayiler hızla özelleştirilmeye başlandı. Buradan artık yavaş yavaş kamunun alanının daraltıldığını piyasanın hakim kılınmaya çalışıldığını, kamu eliyle yerine getirilen sadece bu mal ve hizmet üretimi değil aynı zamanda eğitim sağlık gibi kamu hizmeti diyebileceğimiz alanlarda hızlı bir ticarileşmeye açıldığını tanık olduk. Bu anlamda her manada geniş veya dar anlamda kamuculuk demode olmaya başlandı. Burada tabii devletin işlevi, özellikle neoliberal politikaları canı gönülden destekleyen sağ ya da daha sağın sağındaki kesimler açısından yeni baştan geri dönülecek bir şey gibi durmuyor. Bunun son global krizde de

örneklerini gördük, neoliberalizm yeri geldiğinde krizi yönetebilmek için devleti yine kullanıyor. Devleti tekrar müdahale aracı olarak kullanıyor. Yeni görevler verebiliyor. Batmış işletmeleri kurtararak bir süre onu kamu işletmesi olarak yüzdürmekten geri kalmıyor. Batmış bankaları kurtardığını gördük. Merkez sağ açısından, devletin ekonomiye müdahalesi, piyasacılığa geçildikten sonra out ama kriz koşullarında başvurulmayacak bir araç değil. Tabi bunları buradan kamuculuk yani programa kamuculuk eklemek, kamuculuğu savunmak başında dediğim gibi daha çok sosyal demokrat, merkez sol hükümetlerin, ya da ve sol sosyalist siyasetlerin tercihleri ama burada da bir ayrışma var. Yani merkez sol, sosyal demokrasinin kamuculuğa bakışı ile sol sosyalist hareketlerin kamuculuğa yükledikleri şeyler aynı değil. Neden değil çünkü sosyal demokrasinin merkez solun kamuya yüklediği anlam, bir kere hedefler açısından farklılığı önce bir hatırlatalım.

Merkez sol, sosyal demokrasi hiçbir zaman sosyalistler gibi üretim araçlarının toplumsallaştırılması ve kar sermae birikimi değil toplm amaçlarının gözetilmesi, toplumsal yarara gör örgütlennesi amacına sahip değildir. Merkez sol, sınıfların varlığını kabul eder, üretim araçlarını mülkiyetine itirazları yoktur. Devlet, kamucu olacaktır ama kapitalizmi yönetebilecek bir kamuculuk olacaktır bu. Kapitalizmin ömrünü uzatabilecek. Sistem içi çelişkileri yumuşatacak. Sisteme zarar vermesini önleyecek araçlardır kamu kuruluşları. Bunlarla hem birikime katkıda bulunacaktır hem sosyal yararlar üretecektir. İstihdam sorunu varsa istihdam imkanları açacaktır. Bölgesel eşitsizlik varsa onları giderecektir. Özel sektörün ihtiyacı olan hizmetleri keynesçi dönemlerde olduğu gibi makul fiyatlarla sağlayacaktır. Merkez solun kamuculuğu sınıfsal itiraz içermez, üretim araçlarının mülkiyetini dışlamaz özel sektörü gözetecek bir kamuculuk ama aynı zamanda diğer sosyal sınıfları orta sınıfları da adaletsiz gelir bölüşümü, asosyal bir düzenden esirgeyecek koruyacak bir içeriğe sahiptir. Sosyalistlerin ise kamuculuktan anladıkları ve anlamaları gereken farklıdır. Yer yer sol sosyal demokrasi ile çakışmalar olur ama sosyalistler bir kere kar birikimi değil toplumsal yararı ana hedef olarak ortaya koydukları için ekonominin ve tüm toplumsal hayatın dönüşümünün bu esas üstünden yani toplumsal yararın gözetilmesi,

sınıfsal farklılıkların ortadan kaldırılması hedefine dönük olarak kamu politikalarını bir araç olarak kullanmayı gözetirler. Burada tabii ki farklılaşır sosyale demokrasi ile bu amaç üstünden kamuculuğun içeriği, anlamı, farklılaşır. Sosyalistlerin buradan hareketle programlarında daha çok belki pratikte karşılaşılabileceği sorunla ilgili belki aşamalı geçişler olabilir. Kamuculuğu, işletmeciliğini klasik bazı alt yapı sektörlerinden başlatabilirler. Haberleşmenin, ulaştırmanın ihmal edilmiş bir takım sanayinin üstlenilmesi, tarımsal üretimi artıracak bazı sulama vb tür yatırımlara ağırlık verilmesi gibi yerlerde nbaşlayabilir ama kendisine ileri aşamalarda daha çok bu toplumsal yararı gözetene, ne varsa oralara kadar kamu işletmeciliğini genişletmek görevi taşıyabilir.

Kamuculuğu sadece ekonomiye daraltılmış bir anlayış olarak görmemek gerekir. Aslında kamuculuk, devletin toplumun tüm safhalarında yani eğitimde de kamuculuk, sağlıkta da kamuculuk, yerel yönetimlerde de kamuculuk, her tür toplumsal faaliyeti yerne getirirken kamuculuk yani toplumsal yararı gözetme anlayışının hakim olması öngörülüyor. Bir sosyalist programda. Özellikle kendisini ayrıştıran bir başka özellik, bu faaliyetlerin yönetiminde katılımcılık yani mal hizmet üretenlerin aşağıdan yukarıya örgütlenerek bu işletmelerin, biriklerin yönetimlerinde söz ve karar sahibi olmalıdır. Bir sosyalist kamuculuk yaklaşımının belki sosyal demokrasiden ayrılan önemli özelliklerinden biri olarak sadece mülkiyetin kamuya geçmesi değil aynı zamanda mal ve hizmet üretimini icra ederken bunu çalışanların aşağıdan yukarıya örgütlenmeleri, temsilcilerini seçmeleri, yönetime kadar ulaşmaları ve bir şeffaflık içinde bu hizmetin üretilmesini sağlamak. Böylece olası çeşitli yolsuzluklar, kayırmacılıklar ki bunun reel sosyalizm deneyimlerinden örneklerini biliyoruz. Sovyetler, çin gibi örnekleri bize gösterdi ki sadece üretim araçlarının kamusal mülkiyetini tapuları değiştirerek iş bitmiyor. Bununla sosyalizm kurulmuyor. Mutlaka bunları yaparken bunların bir çalışanların yönetime katılmaları, hesap sorabilmeleri, yöneticileri seçmeleri, yönetim işini iyi icra edemeyenleri azledebilmeleri sayesinde mümkün olabilecekti., teorisi de bunu öngörüyordu ama pratiğinde bu çok gerçekleşemedi. Pratiğinde bu katılım, bu aşağıdan yukarıya işçi kontrolü, emek kontrolü, pratikte gerçekleşemeyince

bütün yapılan bürokrasi giderek kayırmacılığı büyüten ve o işin pratiğine olan saygıyı, güveni azaltan sonuçlar ortaya çıkardı ve reel sosyalizmin iflasında da bu ayağın olmaması çok önemli bir etken oldu. Sürem doldu. O zaman şöyle toparlayalım. Yani kamuculuk dediğimiz gibi özünde merkez sol ve sosyal demokrasinin programında ve sosyalistlerin programında yer alan bir anlayış ama yükledikleri anlamlar iki kesim açısından farklı. Farkları da özetledi. Ama sosyalistler açısından merkez sol iktidar söz konusu olduğunda kamuculuk mutlaka desteklenmesi, sosyal demokrat programlarda olabildiğince yer alması ve sosyalistlerin programındaki içerikte olabildiğince icra edilmesi yönünde sosyalistlerin sol, sosyal demokrat siyasetleri, partileri etkileyebilecekleri, burada kendileri ile buluşabilecekleri bir alan gibi duruyor. Farklılıkları korumak bir yana yani farklılıklar korunabilir ama kamuculuk üstünden olabildiğince ortaklaşma çabası gösterilebilir. Anlamlar farklı da olsa. Teşekkürler.

SORU CEVAP

- Mehmet Kayadelen, maden mühendisi. Mustafa Sönmez'e soruyorum. Devlet işletmelerinin sosyal demokrat ve sosyalist programda iktidardaki işlevlerine katılıyorum. Gerici antidemokratik hırsız kendisinden başkasına hayat hakkı tanımayan iktidardaki işlevlerini de anlatırsanız sevinirim.

- İzninizle ben de katkı eşliğinde soru sormak istiyorum. Mustafa hocama soru yönelteceğim. Açtığı başlığı yığıt hocam tamamladı. 20. Yyda sosyalizme nasıl baktığımız önemli. Sosyalizmin gelmesi konusunda mülkiyet yetmeyebilir. İşçi yönetimi açısından haklı vurgu yapılmıştır ama sovyetler birliği deneyiminin de geri çağırma hakkının etkin uygulandığını, çeşitli örnekleri ile görüyoruz. Daha çok sorun piyasa sosyalizminin devreye girdiği ve sürecin merkezi planlama fikrinin seyreltilmesidir. Bunların liberaller tarafından iydeş edilmesidir. Sosyalist planlama ve politik olarak işçi sınıfının sosyalizminin inşası neticesinde ben de kaniyim. Siz de merkez sol ve sosyalist kamuucu programlar arasında tasnif yaptınız. Syriza hangi tarafa tekabül ediyor? Biz Türkiye'nin Syrizasıyız dedi. Sizin görüşünüzü merak ediyorum teşekkür ediyorum.

- Mustafa Sönmez: Devletin kitler ya da devlet işletmeleri üstünden sermaye birikimine katkıları, ülke özelinde konuşalım, seksenlere kadar konuşmam sırasında anlattığım formatta gelişti. Yani sayıları sanıyorum 600 bini bulan bir istihdamla sanayide enerjide madencilikte tüm dallarda faaliyet gösteren KİT'leri ağırlıklı olarak özel sermaye birikiminin güçlenmesine seferber etmek. Bunu düşük fiyatlı mal ve hizmet ile sağlamaya çalışmak. İştirakler tesis etmek vb. Ama seksenden sonra değişti. Bunları artık özelleştirme gündeme gelince bu kez bunlar kamu varlıklarının tasfiyesi şeklinde gelir transferine dönüştü. Özelleştirme dediğimiz şey kamuya ait olan zenginliğin üstüne bir fiyat biçilerek özel sektöre devri. Transferi. Bunun bir kısmı yerli sermayedarlara bir kısmı yabancılara yapıldı. Telekom, TEKEL gibi. Yerliler de dışarıdan borçlandı. Bitmedi. Bununla artık devlet özel sermaye birikimine katkıda bulunmuyor mu bulunuyor. Henüz özelleştirmediği kuruluşlar üzerinden devam ediyor. Elinde 110 bin kişinin çalıştığı kit topluluğu var. Onları da aynı amaçla kullanıyor. Bugün krizin yönetilmesinde kamu bankalarını kullanıyor. Demiryolu taşımacılığında yine ulaştırmayı kolaylaştırıcı üstlevler ediniyor. Biz hep bu kuruluşlardan bahsediyoruz. Gelir transfer etmenin tek yolu KİT'ler değil. Başka tür mekanizmalar kullanarak kamu varlığı transferini sürdürüyor. Mesela 15 senedir inşaata dayalı büyümeden söz ediyoruz. Bunun en önemli girdisi arsalar.

Syrizia Göreve refah politikaları izleyen, iç istediği iç talebi yaratan birikimin dolayısıyla çarkını çevirmeye yarayan her şeyi yaptı. Merkez sol kenara atıldı. Sonra iktidara talip olduğu zaman hiçbir zaman kolay kolay programına kamuculuğu alamadı. Onun yerine neoliberal politikalara kendini uyarlama, kendini beğendirmeye gayreti içerisine girdi. Benim konuştuğum eğer bundan sonra yeniden bir kamucu politikaları benimseyen bir sosyal demokrasi partisi söz konusu olursa ne yapabilir? Syrizia'nın başına gelen de o ya da benzerlerinin . Farklı programlarla gelmelerine karşın özellikle Syrizia çok sert bir krizle yüz yüze geldi. Kendi programlarını uygulayacağı oyun sahası bulamadı. Kuşatıldı. Hiç kamuculuk vs bunlar gündeme bile gelmedi. Syrizia krizi yönetmekle görevlendirildi. Acı reçeteleri uyguladı ve yani sonra da posası sıkılıp bir kenara atıldı. Burada bizim konuşmaya çalıştığımız hani bundan sonrasında bir sosyal

demokrat program uygulama iddiası olan parti, seçim kazanırsa kamuculukla ne kadar gidebilir? Kamuculuk o programın ve toplumsal formasyonun neresinde ne kadar durabilir? Biz sosyalistler olarak buna ne kadar omuz verebiliriz ne kadar yanında olabiliriz? Kitlelere bunun nesinin yeterli yetersiz olduğunu nasıl anlatabiliriz. Muradım oydu. Teşekkür ederim.

KALKINMA İKTİSADI PENCERESİNDEN TÜRKİYE

EBRU VOYVODA

Ben de TMMOB'ye davet için çok teşekkür ederim. Kamucu Politikalar Sempozyumu'nun organizasyonunda da emeği geçen herkese ayrıca teşekkürler. Çünkü oturumlara ODTÜ'de devam eden doktora yeterlilik sınavları nedeniyle katılamadım ama eminim sempozyumun bu çok önemli başlığı altında çok değerli tartışmalar yapıldı. Bu tartışmaları kaçırmış olmaktan dolayı üzgünüm. Umarım bugünkü oturumlar da dünkü tartışmaları besleyecek şekilde verimli geçer.

Benden önce söz alan Mustafa Sönmez'in tarihsel perspektif içerisinde kısaca betimlediği gibi, sermaye birikiminde aktif rol oynayan, geniş kalkınma politikaları hazırlayan bir kamudan kamunun neredeyse söz konusu edilmediği, tüm sorunların MB politikaları ile çözüleceği varsayımı altında işlediği ve kamuya ancak bunalım zamanlarında belirli rollerin biçildiği bir kamuya gelindi. Bu nedenle böyle bir zamanda dönüp kamucu politikalar vurgusu yapmak önemli. Kamucu Politikalar Sempozyumu başlığını bu nedenle de önemsemek gerek. Bunalım zamanları, kamucu politikaları yeniden konuşmak ve gündeme getirmek açısından kritik görünüyor. İktisadi bunalımın temel göstergeleri arasında ise büyüme, istihdam, dış denge sayılabilir. Buna göre, son dönem Türkiye ekonomisinin kabaca görünümü şu şekildedir:

- GSYİH 2019 yılının II. çeyreğinde %1.5 oranında daralmış, yılının ilk yarısında GSYİH %1.9 oranında gerilemiştir. Böylece yıllıklandırılmış olarak GSYİH'daki daralma % 1.1 olmuştur.

- 2018'in ilk aylarında başlayan sanayi üretim endeksindeki düşüş, 2019 yılında devam etmektedir. 2019 yılı II. çeyreğinde sanayi sektörü katma değerindeki düşüş %2.7, inşaat sektöründe %12.7'dir.
- Yayınlanan son işgücü istatistiklerine göre Ağustos 2018'de %11.1 (%13.3) olan işsizlik oranı Ağustos 2019'da %14.0'e (%16.8) yükselmiştir. İşsiz sayısı 4.65 milyon kişi olarak açıklanmıştır. 15-24 yaş arası genç işsizlik oranı %27.4'e yükselmiştir.

Aslen bu bunalım döneminin Türkiye ekonomisine özgü kendi dinamikleri olmakla birlikte tercihler, kamu politikalarının nasıl şekillendiği üzerine tercihler de elbette son derece önemlidir. Benzer şekilde uluslararası yapının, küresel ekonominin dinamiklerinin nasıl şekillendiği ve bu dinamiklerin politika tercihleri ile ilişkisi de bu bunalım sürecinin ortaya çıkışında kritiktir. Ben bugünkü konuşmamda bu dinamikleri ve ilişkileri de vurgulamaya çalışacağım. Özellikle kalkınma iktisadı açısından bakınca küresel süreç de önemli kırılma noktalarının biriktirildiği bir süreç olarak karşımıza çıkıyor. Türkiye ekonomisi de bu sürecin ve kırılma noktalarının dünyadaki en önemli örneklerinden birisi olarak vurgulanmalı diye düşünüyorum. Türkiye ekonomisinin 'kırılgan beşli', 'kırılgan yedili' gibi sürekli 'kırılgan ekonomiler' kümelerinin içinde yer alması herhalde bu durumun en iyi göstergelerinden.

Küresel ekonomi ile ilgili son veriler de küresel düzeyde bir tür bunalım ekonomisine işaret ediyor. Yine temel göstergeler eşliğinde bakarsak, 2008-9 küresel krizinin 10 yıl ardından küresel ekonomi:

- Küresel büyüme dinamiklerinde kayıpların devam etmesi, pek çok ülke için ekonomik büyümenin zayıflaması; gelişmekte olan ekonomiler için 2019 yılı ortalama oranının %4'ün altına düşmesi; özellikle ABD, AB (Almanya, İtalya), Çin, Arjantin, Türkiye gibi ülkeler için büyüme oranlarındaki düşüşlerin ciddi sonuçları olabileceği endişesi;

- Ticaret savaşlarının da etkisi ile dinamiğini kaybetmiş, zayıflayan dünya ticareti; özellikle Çin ekonomisinde düşen büyüme ve oranları ve ticaret hacmine bağlı olarak Asya ekonomilerinin negatif etkilenmesi;

- Özellikle sermaye malları üreten sektörler başta olmak üzere sanayi üretim hızlarında düşüşler;
- Küresel kriz öncesi dönemle kıyaslandığında neredeyse yarıya düşmüş olan üretkenlik artışları (özellikle OECD, Brezilya, Çin, Hindistan ve Rusya);
- Özellikle gelişmiş ülkelerde sürmekte olan reel ücret artışlarının zayıflaması veya azalması eğilimi ile ortaya çıkan ücret paylarında uzun dönemli gerileme ve bu trendin yarattığı talep zayıflaması;

gibi olgular ile tanımlanmakta. 2008-9 küresel krizinden bu yana dünya ekonomileri için büyüme oranları en düşük düzeyde. IMF 2019 yılı için küresel ekonomi büyüme tahminini yüzde 3'e çekti. Burada özellikle gelişmekte olan ekonomiler için yapılan daha düşük büyüme tahminleri önemli, zira 2008-9 küresel krizinden bu yana küresel büyümenin lokomotifi olarak gelişmekte olan ekonomilerin vurgulandığını da hatırlamak lazım. Son dönemde gündeme gelen Çin-ABD ticaret savaşları ve görüşmeler gündemde. Özellikle sermaye malı üreten sektörlerde hızlı düşüşler de gündemde; bu durumu küresel düzeyde 'sanayisizleşme' terimiyle tanımlamaya çalışıyoruz. Özellikle merkez kapitalist ekonomilerde 2008-9 krizi öncesi dönem ile karşılaştırıldığında son derece düşük seyreden üretkenlik artışları gözlemliyoruz. Dünya ekonomilerinde genel olarak ücret paylarında önemli gerilemeler ve bunun sonucunda sosyal patlamalar endişeleri de IMF gibi kuruluşların raporlarının temel vurguları arasında. Dünya ekonomileri kriz sonrası dönemde bir tür 'sürekli durgunluk' (secular stagnation) halinde ve bu 'yeni normal' (the new normal) durum, düşük büyüme, üretkenlikte zayıflama, yüksek işsizlik ve durgunlaşan ücretler çerçevesinde tanımladığımız bir durum.

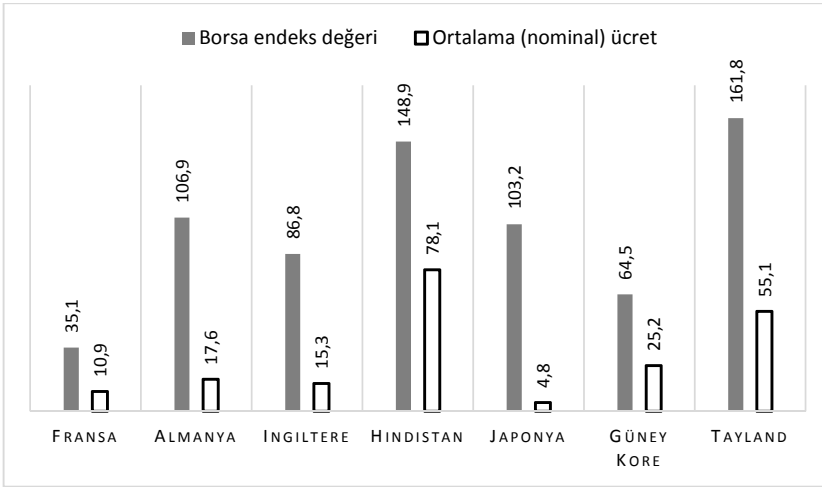
Bu durgunluğun sadece 2008-9 küresel kriz sonrası dönemde değil ama uzun dönemde, 80'lerden bu yana yaşadığımız küresel politikaların da bir sonucu olduğunu vurgulamak önemli. Ancak küresel kriz sonrası dönemde, özellikle merkez ekonomilerin, ABD, Avrupa ve Japonya merkez bankalarının uyguladığı genişlemeci para politikaları ve bu politikalar sonucunda dünya piyasalarına aktarılan trilyonlarca dolarların küresel ekonomiye etkilerinin de

altını çizmek gerek. Bu ‘gerileme’ döneminin günümüzde yoğun bir biçimde tartışılan ‘finansallaşma’ vurgusu ile tamamlanması ve bu vurgunun Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için ne ifade ettiğinin altının çizilmesi de önemli. Epstein (2005)’in tanımı ile “finansal güdülerin, finansal piyasaların, finansal aktörlerin ve finansal kurumların ulusal ve uluslararası ölçekte rolünün artması” olarak değerlendirilen ‘finansallaşma’, aynı zamanda dünya ekonomisindeki dinamiklerin, reel sektörlerin reel gelirlerinden ziyade finansal varlık piyasaları ve buradaki kazanç olanakları ile değerlendirildiği bir durumu da yansıtmakta. Bu çerçevede bir değerlendirme yapmak gerekirse, 2008-9 küresel krizi sonrası dönemde küresel ekonomik sisteme aktarılan trilyonlarca dolar, finansal varlık piyasalarında aşırı büyümeyi, finansal spekülasyon hareketlerinde genişlemeyi ve borç birikimini fonlamış görünmektedir.

Aşırı bol ve ucuz likidite bir yandan sermayenin maliyetini düşürerek, artık oldukça ‘karmaşıklaşmış’ finansal piyasalarda finansal spekülasyonların kazanç olasılıklarını artırmakta, böylelikle küresel ekonominin farklı coğrafyalarında varlık piyasalarında ‘değerlenme’ ve fiyat artışlarına yol açmaktadır. Artan fiyatlar finansal getiri beklentisini garanti altına alırken finansal piyasaların da giderek ‘genişlemesini’ sağlamaktadır. Diğer yandan ucuz ve bol likidite, ulusal ekonomilerde, özellikle bankacılık sistemi aracılığı ile kredi piyasalarını fonlamakta, kredi genişlemesine ve borçluluğun artmasına yol açmaktadır. Reel yatırımlar ve reel büyümeye aktarılmayan kredi ise yine finansal piyasalara dönmekte ve bu ‘genişleyici çevrim’in devam etmesinin bir başka aracı olarak işlev görmektedir. İktisat yazını bu dönemi ‘borca dayalı büyüme’ dönemi olarak nitelendirmektedir (Onaran, 2016).

Bu yeni finansallaşma süreci, küresel sistemin neo-liberal dönemde biriktirdiği eşitsizlikleri daha da keskinleştiren bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde artan eşitsizliklerin bir göstergesi olarak Şekil 1, seçilmiş ekonomiler için 2009-15 döneminde (birikimli olarak) hisse senedi piyasalarındaki ortalama değer artışına (hisse senedi piyasasının endeks değeri artış oranı) karşılık ortalama (nominal) ücret artış oranlarını vermektedir. Böylece, bu dönemde artan finansal kazançlar karşısında reel

ekonomilerin yarattığı ücret kazançlarındaki erimenin boyutları da gözlemlenebilmektedir. Şekil bir yönü ile de 2008-9 küresel krizi ile sonuçlanan 2000-7 küresel genişleme döneminin biriktirdiği eşitsizlikleri anımsatmakta, bu eşitsizliklerin kapitalizmin bu yeni genişleme döneminde de bir kez daha ‘tetiklenmiş’ olduğunu vurgulamaktadır. 2000-7 arasında gelişmiş ekonomilerde %57.5’den %55.0’e, gelişmekte olan ekonomilerde ise %53.0’den %49.5’e gerilemiş olan toplam gelirden ücret payı, 2008-9 sonrası dönemde de özellikle gelişmiş ekonomilerde azalmaya devam etmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerde gözlemlenen yerinde sayışlar veya cılız artışlar ise bu ülkelerde emeği ile geçinenler kesimlere işsizlikte artış, ve uzun çalışma saatleri olarak yansımaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labor Organization, ILO), küresel ücret artışlarının 2008’den bu yana en düşük düzeyde seyrettiğine dikkat çekmektedir.

Şekil 1. Hisse senetlerindeki ortalama değer artış oranı ve ortalama (nominal) ücret artış oranı (2009-15, birikimli %)

Kaynak: UNCTAD (2018), Trade and Development Report,
<https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=2227>

Şekil 1, bu yeni finansallaşma sürecinin yarattığı gelir dağılımı eşitsizlikleri ve bu eşitsizliklerin sonuçları üzerine önemli ipuçları veriyor. Böylece ‘eşitsizliği’ sadece kendi içinde bir sorun olarak değil,

büyüme için gerekli talebin yaratılması ve bu talep karşısında uzun dönemli yatırımı teşvik edecek kar /yatırım ikilisini yeniden hayata geçiren talep dinamiğinin sürdürülebilirliğini sağlayan bir faktör olarak da yeniden değerlendirmek gerekiyor. Bu talep dinamiğinin zayıflaması ya da kaybolması sonucunda ortaya çıkan tablo, herhangi bir kazanca yönelik iktisadi davranışının istihdam yaratma ya da yatırımda bulunma gibi hedeflerinin olmayışını destekler niteliktedir. Aslen bu sürecin ya da bu sarmalın sonuçlarından biri de az önce vurguladığım gibi, dünya üzerindeki aşırı borçluluk oranlarıdır. Bu durum Türkiye’de olduğu gibi bazı ülkelerde öncelikle özel sektör borçluluğu olarak kendini gösterse de bazı ülkelerde ve giderek artan bir biçimde kamuya biçilen role paralel olarak da kamu borçluluğu olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece, küresel hasılanın neredeyse dört katına ulaşmış bir borç stoku ‘toparlanamama’ sürecinin önemli bir göstergesi haline gelmektedir.

Borç göstergelerinin endişe verici boyutlara ulaşması karşısında IMF, Ekim 2016 ‘dan bu yana düzenli olarak farklı borç göstergelerini takip etmekte ve bu göstergeleri yeni bir Küresel Borç Veri Tabanı (IMF Global Debt Database¹) altında yayınlamaktadır. Bu verilere dayanarak hazırlanan değerlendirme ise küresel ekonomide borçluluk üzerine şu tespitlere yer verilmektedir²:

- Dünya ekonomileri için artan ve endişe verici oranlara ulaşan özel sektör ve kamu borçluluğu söz konusudur;
- ‘Toparlanamama’ sürecinin önemli bir göstergesi olarak artan ve 2008’deki 142 trilyon \$ düzeyinden 2018’de yaklaşık 250 trilyon \$ düzeyine ulaşarak küresel hasılanın 3.5-4 katı düzeyinde küresel borç olarak görülebilir;
- Özellikle gelişmekte olan ülkelerde artan özel sektör borçluluğu önemlidir: toplam borç stokunda gelişmekte olan ülkeler payında 2007’deki %7’den 2017’de %26’a artış söz konusudur;

¹<https://www.imf.org/external/datamapper/datasets/GDD>

²<https://blogs.imf.org/2019/01/02/new-data-on-global-debt/>

- Finans-dışı şirketler kesimine verilen toplam kredi/GSYH oranı 2008'deki %56'lık düzeyden 2017'de %105'e çıkmıştır;
- Artan borçluluğa rağmen yatırım oranlarında kriz -öncesi döneme göre düşüş gözlemlenmektedir.

Bu noktaya kadar küresel ekonomi için özetlemeye çalıştığım görünümün, Türkiye ekonomisinin içinden geçtiği 'kriz' sürecinin, küresel kapitalizmin bu dönemdeki dinamiklerinden, küresel politikalardan ve ekonominin bu dinamikler ve politikalara 'eklemlenme' ilişkilerinden bağımsız olmadığını vurgulamak açısından önemli olduğunu düşünüyorum.

Bu yeni 'finansallaşma ve borca dayalı büyüme' çevriminin Türkiye ekonomisi için bir göstergesi, inşaat, enerji gibi tam da bugün çeşitli paketleri aracılığı ile 'kurtarıma' ihtiyacı olan sektörlerle akan bol likidite ve kredi olarak tespit edilebilir. 1980'lerden bu yana küresel ekonominin geçirdiği neo-liberal dönüşümün son dinamikleri, özellikle Türkiye gibi aslen uzun dönemli ve ihracata dayalı büyüme stratejisi uygulamış ülkelerde sanayi üretiminde derinleşme ve çeşitlenmeye de engel teşkil etmiş görünmektedir. Bu sürecin bir sonucu, literatürde gerek merkez gerekse çevre ekonomiler için, son dönemde yoğun bir biçimde tartışılan 'sanayisizleşme' olgusu ve göstergeleridir. Kanımca, içinden geçtiğimiz bu yeni çevrim, kısa dönemli, günü kurtarma amaç ve spekülasyon kazançlar karşısında uzun dönemli büyüme dinamiklerinin kurban edildiği bir süreç olarak tanımlanabilir.

2008-9 küresel krizi sonrasında parasal genişleme politikaları sonucunda yaratılan fonların önemli bir kısmının çevre ekonomilere yöneldi ve bu süreç, Türkiye gibi kronik dış açıklar ile büyüyen, dolayısı ile büyüme dinamikleri yabancı sermaye hareketlerine bağımlı olan bir ekonomide kısa dönemde olumlu etkiye yol açtı. Böylece ekonomide 2009'daki küçülmenin ardından yeniden görece yüksek büyüme oranları yakalanması mümkün olmuştur. Türkiye'de de sermaye girişleri, bir yandan finansal piyasalar ve özellikle gayrimenkul piyasalarında hızlı genişlemeye yol açarken bir yandan da artan kredi ve borçlanma olanaklarına bağlı olarak da iç talepteki artışlar ile büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamıştır. Bu sürecin

önemli bir sonucu ise hızla gerileyen ulusal tasarruflar, yüksek dış açıklar ve giderek artan dış borç stoku olmuştur.

Bu sürecin bir başka önemli sonucu ise, yaşanan döviz bolluğu sonucunda ucuzlayan ithalat mallarının tüketiminde dayalı ancak sürdürülemez nitelikli ‘spekülatif’ büyümenin karşısında özellikle tarım ve sanayide ulusal ekonominin aramalı bağlantılarının çökmesidir. Üretimin devamı için dışa bağımlılığın artması ve “erken sanayisizleşme” ile birlikte, bir yandan işsizlik %14'lere varan düzeylere yerleşirken bir yandan da işgücü piyasalarında parçalanma, enformelleşme ve artan eşitsizlikler bu büyüme süreçlerinin kalıcı parçaları haline dönüşmüştür.

Bu tablo karşısında iktisadi politika tasarımı açısından kamucu politikalardan bahsetmek elbette önemlidir. Eğer alternatif bir kalkınma planı düşüneceksek, nasıl bir çerçeve tasarlamak gerekir? Bu çerçeve, bugün ekonominin içinden geçtiği dinamiği yaratan süreçleri geri döndürmeyi de içermelidir. Bu çerçevenin içinde Birleşmiş Milletler Kalkınma Hedefleri dolayısıyla iklim değişikliği, çevre felaketleri, gelir eşitliği, yoksullukla mücadele, temiz su çerçevesinde önemli finansal gereksinimler olduğu vurgusu olmalıdır. Reel ücretleri besleyecek ve büyüme dinamikleri için gereksinim olan talebi yaratacak ortam olmalıdır. Sanayi politikaları olmalıdır. Kar/ yatırım bağının yeniden oluşması ve bunun öncülüğünün de kamu yatırımları ile yapılması olmalıdır. Vergi gelirlerinin toplanıp kaynakların hedefler ile uyumlu bir biçimde yeniden dağılımı olmalıdır. Elbette tüm bu çerçevenin politik düzlemdeki mümkünlüğü üzerine tartışmalar da olmalıdır.

Referanslar

Epstein, Gerald (2006) “Introduction: Financialization and the World Economy”, 1. Bölüm, içinde Epstein, G. (ed.) Financialization and the World Economy, Edward Elgar Publishing, pp. 3-16.

Onaran, Özlem (2016) “Secular Stagnation and Progressive Economic Policy Alternatives”, içinde: European Journal of Economics and Economic Policies, Edward Elgar Publishing, pp. 229-240.

KİT SİSTEMİNİN İKTİSADİ DEĞERLENDİRMESİ

EROL TAYMAZ

Konuşmama başlamadan önce düzenleyenlere ve emeği geçenlere teşekkür ederim. Kamucu politikalar Türkiye gibi ülkeler açısından önemli ama son 30 yıldır Türkiye’de kamucu politikalar küçümsendi. Bugün kamucu politikalardan bahsetmek adeta suç haline geldi. Kamu kuruluşlarının son derece verimsiz olduğu, iktisadi alandan çekilmesi gerektiği söylendi. Toplum bu söylemi genel olarak benimsedi. En temel kamusal faaliyetlerden bile kamunun çekilmesi gerektiği söyleniyor. Savunma ve güvenlik dediğimiz ve kamusal mala örnek gösterilen faaliyetler bile artık özel sektör tarafından sunuluyor. Sitelerde yaşam ve sitenin kendi güvenliğinin olması norm haline geldi.

Toplumun bu söylemi kabul etmesindeki en önemli nedenlerden biri kamu kuruluşlarının verimli çalışmadığı önermesi. Konuşmamda bu konuyu değerlendirmek istiyorum. Temel vurgum bu olacak.

Daha önce hocalarım genel bir çerçeve çizdi. Ben bir konu üzerinde odaklanmak istiyorum: kamu ve özel iktisadi kuruluşlar arasında üretkenlik açısından bir fark var mı? Kamu kuruluşları gerçekten verimsiz mi? Sunuşumda ilk önce “niçin KİT?” sorusuna değineceğim. İkinci olarak Türkiye’de KİT’lerin konumu üzerine bazı veriler sunacağım. Üçüncü bölümde KİT’ler ve üretkenlik konusuna değinip son olarak sonuçlara ilişkin gözlemlerime değineceğim.

Niçin KİT? İktisat kuramı bazı iktisadi faaliyetlerin kamu tarafından veya kamu gözetiminde yerine getirilmesi gerektiğini söylüyor.

Bunun bir örneği doğal tekelle. Doğal tekelle, ölçek ekonomilerinin yüksek olduğu, bu nedenle sadece bir kuruluşun üretken olarak faaliyet gösterebileceği durumu ifade ediyor. Özel firmalar kendi karlarını artırmaya çalıştığı için doğal tekelle durumunda arzı azaltıp fiyatı artırma eğiliminde olacaklar. Bu nedenle doğal tekelle durumunda kamunun faaliyette göstermesi kabul edilebilir.

Bir başka örnek güvenlik hizmeti. Güvenlik hizmeti bir kamusal mal olarak kabul ediliyor, yani güvenlik hizmetini bir kişinin alması, başka bir kişinin de bu hizmeti almasını engellemiyor. Ayrıca güvenlik hizmetinde bir piyasa oluşturmak zor, çünkü güvenliğin olduğu bir ülkede herkes bundan yararlanıyor. Bu iki nedenle kamusal malları kamunun sunması kabul edilen bir uygulama.

KİT'lerin kurulmasını gerektiren bir başka durum da devletin gelir elde etme zorunluluğu. Devlet çeşitli hizmetleri için gelir elde etmek zorunda, fakat özellikle az gelişmiş ülkelerde özel sektörün yatırım kapasitesinin kısıtlı olduğu durumlarda kamunun yatırım yapması ve (bir ölçüde gelir elde etmesi), ana akım iktisatçıları tarafından da kabul edilebilir bir durum.

Son olarak, KİT'ler politik nedenlerle de kurulabilir. Örneğin Türkiye'de bazı sektörlerin "stratejik" önemde olduğu ve bu sektörlerin kamunun elinde olması gerektiği söyleniyor.

Son olarak da Mustafa hocanın bahsettiği kamu mülkiyetinin yaygınlaşması kendi başına siyasi bir hedef olabilir. Üretim araçlarının kamulaştırılmasını savunan sosyalist hareketler açısında kamu mülkiyeti ve KİT'lerin oluşturulması zorunlu oluyor.

Kamu ve özel iktisadi kuruluşlar arasında farklılık olabilir mi? Bununla ilgili yine ana akım literatürü özel kuruluşların daha üretken olduğunu söylüyor. Özel sektörün temel amacı kar, fakat KİT'lerin ekonomi dışı, rasyonel olmayan hedefler de olabilir. Amaçlardaki bu farklılık KİT'lerin üretkenliğinin daha düşük olmasına yol açabilir. Örneğin KİT'ler üzerinde siyasi baskı olabilir, bu baskıdan dolayı dolayı yanlış alanlarda veya bölgelerde yatırım yapılabilir, fazla personel istihdam edilebilir, yüksek ücret ödenebilir. Bütün bu uygulamalar KİT'lerin üretkenliğinin düşmesine yol açabilir.

Bu açıklamalar kısmen doğru. Bu uygulamalar hukukun üstünlüğünün sağlanamadığı ülkelerde gördüğümüz bir durum. Fakat hukukun üstünlüğü yoksa aynı sorunlar özel kuruluşlarda da görülüyor. Siyasetçiler özel kuruluşlara da baskı yapabiliyorlar.

İkinci olarak, kamu kuruluşları üzerinde üretken olma yönünde bir (piyasa) baskısının olmamasının üretkenlik üzerinde olumsuz etkisi olduğu söyleniyor. Kamu kuruluşlarında iflas etme gibi bir risk yok, bu kuruluşları sonuçta kamu finanse ediyor.

Siyasi baskının olması ve piyasa rekabetinin olmaması KİT'lerin özel sektöre göre daha az üretken olmasına yol açabilir. Bu iki etkene ek olarak KİT'lerin daha üretken olmasına yol açabilecek bazı özellikleri de bulunuyor. Kamu kuruluşlarında sermaye kısıtı özel sektöre göre çok az, çünkü KİT'ler sonuçta kamunun finanse ettiği kuruluşlar. Bu nedenle optimum ölçekte yatırım yapabilirler ve piyasa risklerini daha rahat azaltabilirler, fakat özel sektör kuruluşları sermaye kısıtları nedeniyle optimum ölçekte yatırım yapamayabilir veya riskleri azaltmak için (sigorta gibi) ek maliyetleri üstlenmek zorunda kalabilirler. Bu koşulların önemli olduğu durumlarda KİT'ler özel sektörden daha üretken olabilir.

Performansı karşılaştırırken hangi ölçüyü kullandığımız da önemli. En çok kullanılan ölçüt karlılık. Fakat karlılık fiyatlara ilişkin olduğu için (toplumsal etkiyi değerlendirmek için) geçerli bir ölçüt olmayabilir. Üretkenlik de yaygın olarak kullanılan bir ölçüt. Toplumsal maliyeti daha iyi yansıttığı için bu çalışmada üretkenlik ölçütünü kullandım. Üretkenlik karşılaştırması için 1983-2001 dönemi verilerini kullandım çünkü 2001'den sonra veri kaynakları toplanma yöntemi değişti. Ayrıca imalat sanayiinde özelleştirme uygulamaları 1990'larda gerçekleşti, bu nedenle 1983-2001 yılları verileri ile özelleştirmenin etkilerini görmek de mümkün. Kullandığımız veriler imalat sanayiindeki tüm kamu kuruluşlarını ve 10 ve daha fazla personel çalıştıran tüm özel işyerlerini kapsıyor. Kullanılan veri setinde her yıl yaklaşık 10,000 işyeri bulunuyor.

Şekil 1'de 2001'e kadar veri tabanında bulunan KİT sayısı görülüyor. 90'lara kadar yaklaşık 450 varken özelleştirme sürecinde KİT'lerin sayısı hızla azalıyor ve 250'ye düşüyor. Bir başka deyişle 'larda

KİT'lerin yaklaşık %50'si özelleştiriliyor.

Özelleştirmenin alt yapısı 1980'lerde hazırlanıyor. Bunun sonucu olarak 1980'lerde KİT'lerin desteklenmesine son veriliyor. Bu uygulama KİT'lerin imalat sanayii istihdam ve katma değeri içindeki payında gözleniyor (bkz Şekil 2). 1980'lerin başından itibaren KİT'lerin katma değer ve istihdam payı düzenli olarak düşüyor.

Kamu ile özel kuruluşların ücretleri ve işgücü üretkenliği nasıl? Şekil 3'de KİT'lerin özel sektöre oranla ortalama işgücü üretkenliği ve ücretlere ilişkin veriler yer alıyor. 1990'larda KİT'lerin görece ücreti (KİT/özel sektör ücret oranı) artıyor, bunun nedeni bu dönem özelleştirilen KİT'lerdeki ücretlerin daha düşük olması. Bu dönemde ortalama bir KİT işçisi, özel sektördeki işçiden yüzde elli fazla ücret alıyor.

Türkiye'de KİTL'er hangi sektörlerde önemli bir rol oynadı? Bu sorunun cevabını verebilmek için sektör düzeyinde KİT'lerin çıktı payını hesapladık. Şekil 4a ve 4b'de KİT'lerin ilgili sektör içindeki çıktı payları görülüyor (zaman içindeki değişimlerin etkisini azaltmak için 1980-2001 döneminde en fazla payın olduğu yılın verisi kullanıldı). Şeker üretiminde KİT'lerin payı %50'ye ulaşmış. Tütün mamulleri, ulaşım araçları, karton kağıt, alkollü içkiler gibi sektörlerde de KİT'lerin payı oldukça yüksek. Bir başka deyişle KİT'lerin tüketim malları sanayiilerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamış. Ulaşım aracı ve tarımsal makine gibi yatırım malları ve demir çelik kimya ve çimento gibi ara malları sanayiilerinde de önemli bir KİT ağırlığı gözleniyor. Fotoğrafçılık, şekerleme, elektrikli ev aletleri gibi sanayilerde KİT'ler hiç yer almamış.

Daha önce belirttiğim gibi 1990'larda KİT'lerin yaklaşık yarısı özelleştirildi. Özelleştirme en çok hangi sektörleri etkiledi? Şekil 5'de 1985-2000 döneminde sektörel bazda KİT istihdamının nasıl değiştiği görülüyor (2001 kriz yılı olduğu için 2000 yılı verilerini kullanıyoruz). Bu şekilde de görüldüğü gibi özelleştirme sonucu 1990'lı yıllarda tüm sektörlerde KİT istihdamı azaldı. En çok kayıp tütün mamulleri ve iplik-dokuma sektörlerinde (iki sektörün toplamı yaklaşık 45,000 kişi). İstihdam açısından özelleştirmeden en çok etkilenen sektörlerin tüketim ve ara malı üreten sektörler

(demir-çelik, metal ana sanayii, ana kimsyal, çimento vb) olduğu anlaşılıyor.

KİT'lerin önemli bir misyonu da bölgesel kalkınmayı sağlamaktır. Şekil 6a ve 6b'de il düzeyinde KİT'lerin imalat sanayii istihdamı içindeki payı görülüyor. Şekildeki mavi çubuklar özelleştirme öncesi (1985) istihdam payı, satı noktalar da 2000 yılı istihdam payı. Örneğin Rize'de 1985'te imalat sektörü yatırımlarının hemen hemen tümü kamu tarafından yapılmış ve KİT'lerin istihdam payı %100'e yakın olmuş . Van, Sivas, Diyarbakır, Erzurum ve Zonguldak KİT'lerin payının %80'i geçtiği diğer iller. 2000'e gelince Yozgat ve Çanakkale dışında tüm illerde KİT'lerin istihdam payının büyük ölçüde düştüğü görülüyor.

Bu şekillerde de açıkça görüldüğü gibi KİT'ler Türkiye'de bölgesel kalkınma ve istihdam yaratma açısından çok önemli bir rol oynadı. Fakat 1990'larda bu etkinin azaldığı söylenebilir.

Son olarak KİT'lerin üretkenliğine bakalım. Üretkenlik genellikle işgücü üretkenliği ve toplam faktör verimliliği (TFV) olarak iki şekilde ölçülüyor. Bu çalışmada ana kım iktisatta daha çok kullanıldığı için TFV'ne bakıyoruz. TFV'yi her işyeri-yıl için hesaplamak üzere ISIC Rev. 2 4-hane düzeyinde her sektör için işyeri düzeyinde verileri kullanarak üretim fonksiyonları tahmin ettik. Üretim fonksiyonu tahmininde sermaye, işgücü, hammadde ve enerji girdileri kullanıldı. Tahmin edilen üretim fonksiyonu katsayıları kullanılarak 1983-2001 döneminde her işyerinin yıllık TFV düzeyleri hesaplandı.

İşyerleri arasında üretkenlik farklılığının çeşitli nedenleri olabilir. En önemli faktörler teknolojik farklılıklar ve yönetim farklılıkları. KİT'ler siyasi baskılarla gereğinden fazla işçi istihdam ediyorsa doğal olarak üretkenlikleri düşük çıkacaktır. Firmaların ürün kompozisyonundaki farklılıklar da üretkenlik farklılığı olarak ölçülebilir. Üretim fonksiyonu tahmininde en detaylı (4-hane düzeyinde) sektörel veri kullanılmasına karşın, bu düzeyde de firmalar arasında önemli farklılıklar olabilir.

Şekil 7a'da KİT'lerin çıktı payının %20 ve daha fazla olduğu sektörlerde KİT-özel sektör üretkenlik farkları görülüyor. Mavi

çubuklar KİT-özel sektör üretkenlik farkını yüzde olarak gösteriyor. Bu farkın istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı olduğu sektörler için koyu mavi, farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sektörler için açık mavi renk kullanıldı. Sarı noktalar da o sektörde 1983-2001 dönemi ortalama üretkenlik artış oranını (yüzde olarak) tanımlıyor.

Şekil 7a'da sektörlerin çoğunluğunda KİT'lerin özel sektörden daha yüksek TFV düzeyine sahip olduğu anlaşılıyor. Özel sanayi makinaları, metal ve araç isteyen makine, temizleyici maddeler, deniz ulaşım aracı, demir-çelik ve kereste-parke gibi sektörlerde KİT'ler özel sektörden (ortalama olarak) en az %20 daha üretkenler. Mobilya ve diğer gıda gibi sektörlerde ise özel sektör daha yüksek üretkenliğe sahip. KİT-özel sektör üretkenlik farklılığı ile sektörün ortalama TFV artış oranı arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmuyor.

KİT'lerin çıktı payının %20'den az olduğu sektörlerin yaklaşık yarısında KİT'ler, yarısında da özel sektör daha üretken bulundu. Örneğin boya-vernik, kuyumculuk, basım-yayım ve diğer metal eşya sektörlerinde KİT'ler özel sektörden %40, unlu mamüller diğer lastik ürünleri hazır giyim, halı-kilim ve elektrik sanayii makinalarında ise özel sektör KİT'lerden %30 daha üretken.

Sonuç olarak, Türkiye'de KİT'lerin pek çok sektörün gelişmesinde önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Petro-kimya gibi pek çok sektör kamu girişimciliği yoluyla kuruldu, fakat bu işletmelerin önemli bir kısmı 1990'lı yıllarda özelleştirildi. Bölgesel kalkınma açısından da KİT'lerin rolü yadsınamaz. Özellikle belli bölgelerde imalat sanayiinde istihdam ancak KİT'ler ile oluşturulabildi. Bu “ekonomi-dışı” görevlerine karşın KİT'ler ve özel iş yerlerinin üretkenlikleri arasında sistemli bir fark bulunmuyor hatta sektörden sektöre önemli farklar olmasına karşın ortalama olarak KİT'lerin daha üretken olduğu söylenebilir. Bu nedenle “KİT'lerin verimsiz olduğu” yolundaki toplumsal algı geçerli değil.

Bu toplumsal algının en önemli nedenlerinden biri, üretkenliğin doğrudan gözlenememesi, fakat karlılığa ilişkin gözlem yapılabilmesi, fakat karlılık piyasa yapısı ve firma davranışı ile ilgili. Örneğin bazı sektörlerde yatırımların sabit maliyeti yüksek, değişken maliyeti ise çok düşük. Bu durumda ek üretimin/

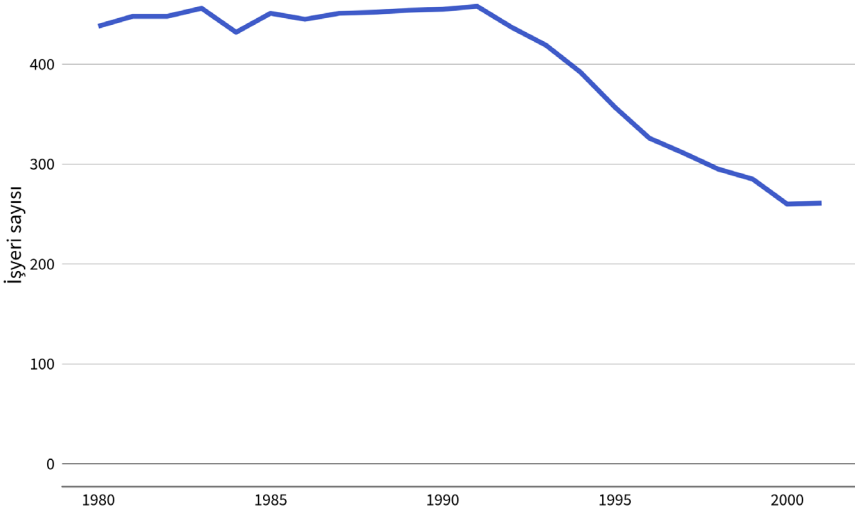
hizmetin maliyeti (marjinal maliyet) ortalama maliyetten daha düşük oluyor. Toplumsal fayda açısından bu sektörlerde fiyatlar da düşük olmalı (ideal durumda marjinal maliyete eşit olmalı), fakat o durumda ürünü/hizmeti sunan karlı olamaz. Örneğin metro. Yatırım maliyeti çok yüksek fakat yatırım yapıldıktan sonra işletme maliyeti düşük. Metroya kullanan ek bir yolcunun maliyeti çok az artırıyor. Bu maliyet diyelim 10 kuruş olsun. Toplumsal faydanın artırılması için metro bilet fiyatının 10 kuruş olması gerekli, fakat bu durumda yatırım maliyetinden dolayı metroyu işleten kuruluş zarar edecektir. Bir başka deyişle, bu tip bir maliyet yapısı altında metronun zarar etmesi aslında toplumsal faydanın artmasını sağlıyor, çünkü bir kez yapıldıktan sonra metroyu ne kadar çok insan kullanırsa toplumsal refah o kadar çok artırıyor.

Türkiye'de kamu girişimciliği belli sektörlerin gelişmesi ve bölgesel kalkınma açısından önemli bir rol oynadı. Bundan sonraki dönemde kamu girişimciliğini benzer bir rol oynayabilir mi? Teknolojideki değişimler kamu girişimciliği için yeni alanlar yaratıyor. Bu konuda dijitalleşme süreci çok önemli. Son yıllarda açık kaynak, açık veri, açık bilim kavramları yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Artık yazılım alanında geliştirilen teknolojilerin çoğu tamamen kolektif çalışma sonucu oluyor. Yazılımlar, tek tek firmalar tarafından değil "topluluklar" (community) tarafından geliştiriliyor. Bu alanda maalesef Türkiye oldukça geride kaldı.

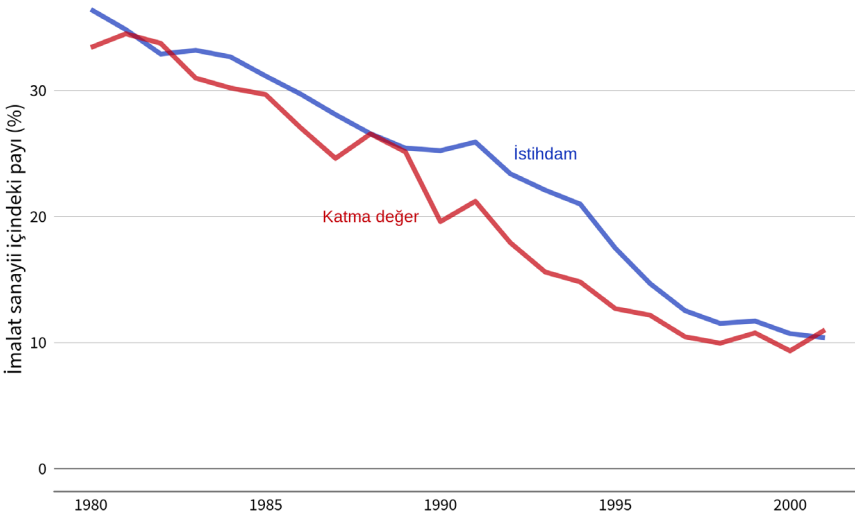
Dijital teknolojilerin gelişmesi iktisatta kullandığımız standart kavramların da geçersiz olmasına neden oluyor. Örneğin günümüzde en önemli bilgi kaynaklarından biri Wikipedia. Peki Wikipedia'nın milli gelire katkısı ne? Hemen hemen sıfır, çünkü satılmıyor (üretim yöntemiyle hesaplandığında üretim yok), Wikipedia'yı geliştirenler ücret almıyor (gelir yöntemiyle hesaplandığında gelir yok) ve kullanıcılar ücret ödemiyor (harcama yöntemiyle hesaplandığında harcama yok), çünkü Wikipedia vakfında çalışan az sayıda uzman dışında milyonlarca insan para almadan Wikipedia'ya katkıda bulunuyorlar. Hayatımızı kökten değiştiren pek çok teknoloji konusunda aynı durum geçerli.

Dijital teknolojiler ve bu teknolojiler temelinde geliştirilen

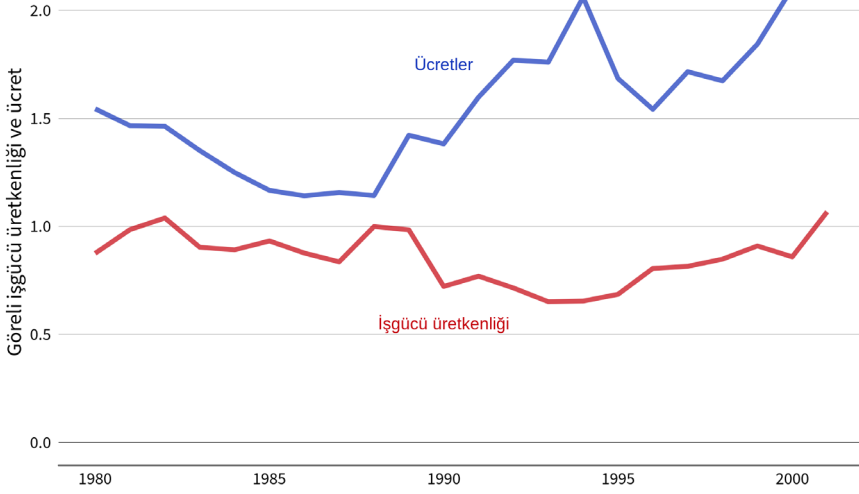
ürünler büyük ölçüde kamusal mal niteliği taşıyorlar. Bu nedenle bu teknolojilerin geliştirilmesi ve kullanılmasında yeni kamusal mülkiyet biçimleri oluşuyor. Önümüzdeki dönemde teknolojinin ne kadar hızlı ve hangi yönde gelişeceğini yeni kamusal mülkiyet ve kamu girişimciliği biçimleri belirleyecek.

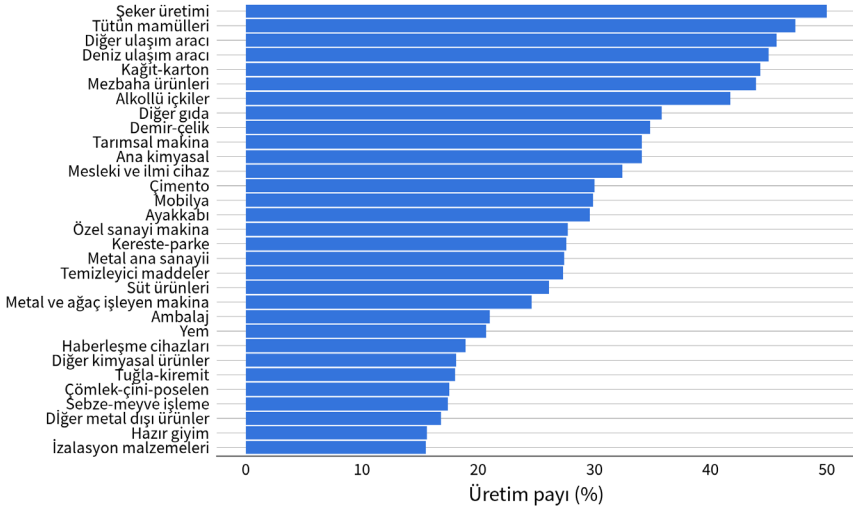
Şekil 1. İmalat sanayiindeki KİT sayısı, 1980-2001

Şekil 2. KİT'lerin imalat sanayii katma değeri ve istihdamı içindeki payı, 1980-2001

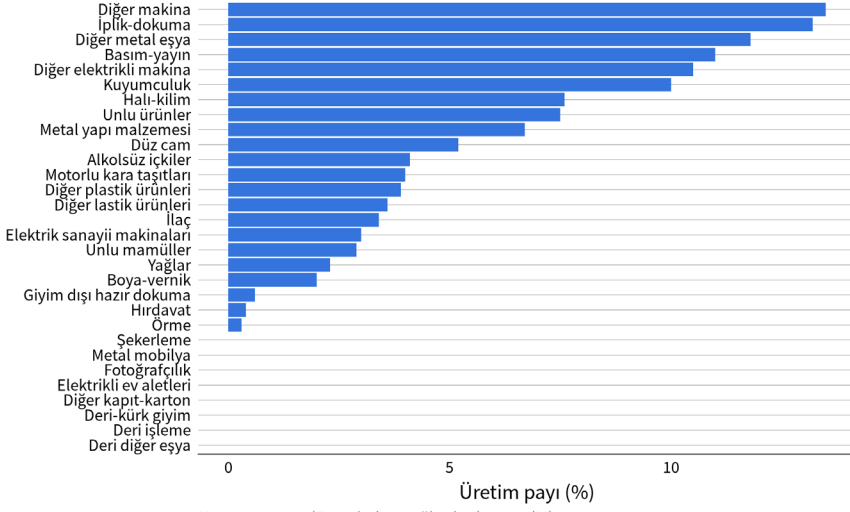

Şekil 3. KİT'lerin görelü işgücü üretkenliği ve ücretleri, 1980-2001

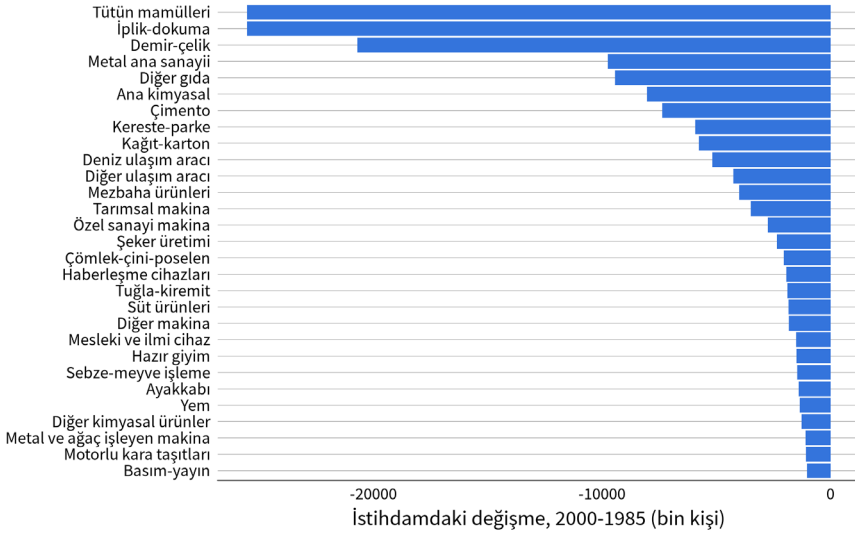

Not: 1980-2001 döneminde en yüksek çıktı payı (%)

Şekil 4a. KİT'leri sınai üretim içindeki payı

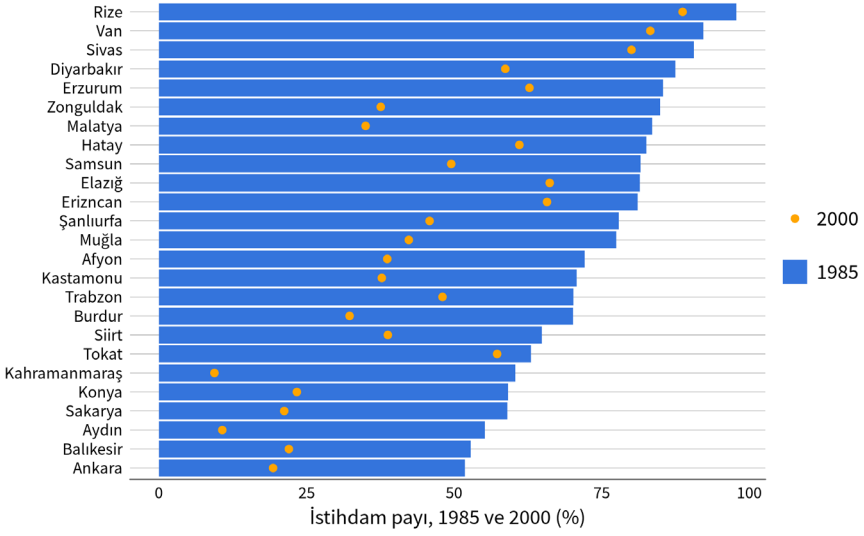

Şekil 4b. KİT'leri sınai üretim içindeki payı

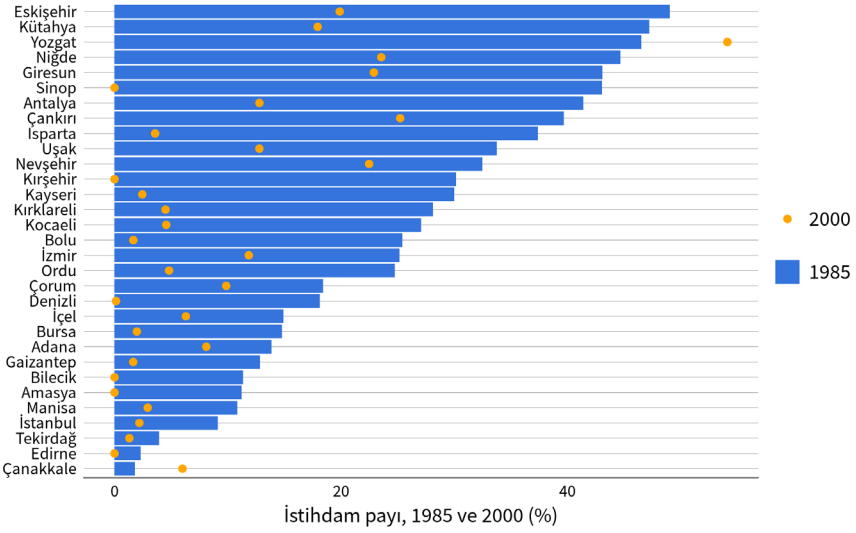

Şekil 5. 1985-2000 döneminde KİT istihdamındaki değişme

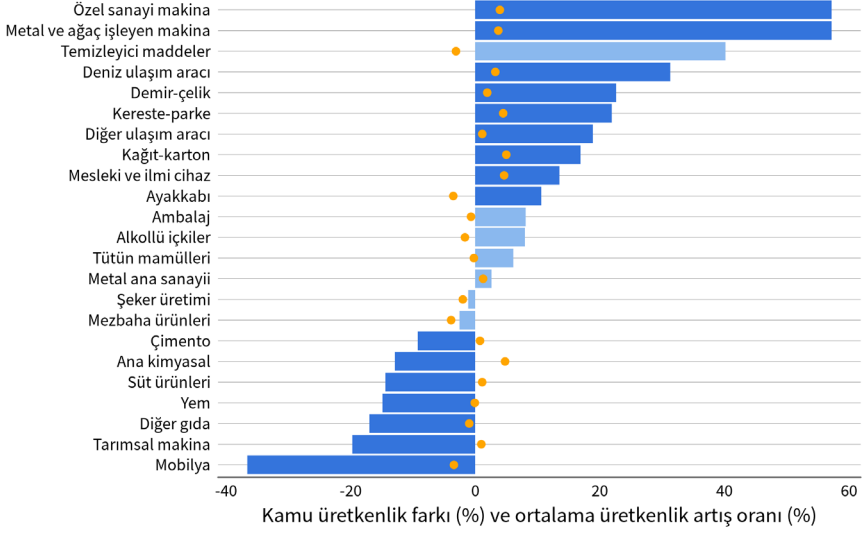

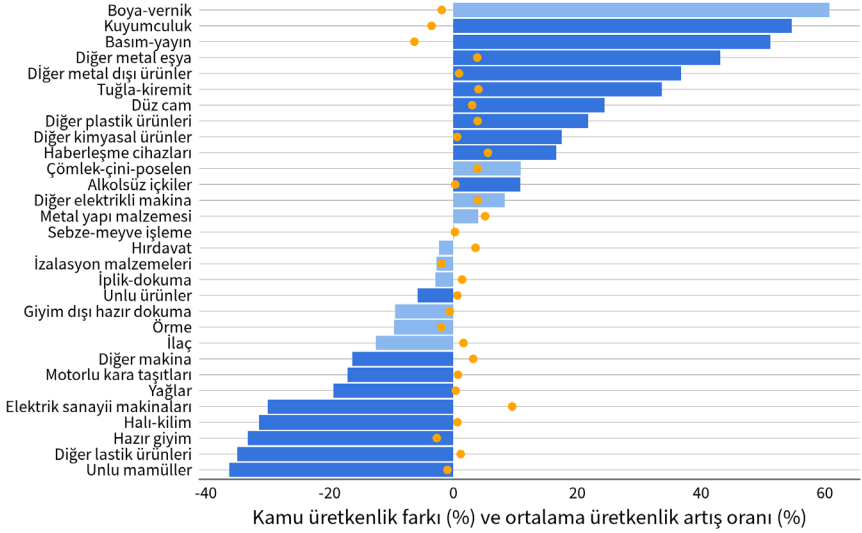
Şekil 6a. KİT'lerin il düzeyinde imalat sanayii istihdamındaki payı, 1985 ve 2000

Şekil 6b. KİT'lerin il düzeyinde imalat sanayii istihdamındaki payı, 1985 ve 2000

Şekil 7a. KİT-özel sektör üretkenlik farkı (KİT payının %20 ve daha fazla olduğu sektörler)

Şekil 7b. KİT-özel sektör üretkenlik farkı (KİT payının %20'den az olduğu sektörler)

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA KAMULAŞTIRMA MODELLERİ

YİĞİT KARAHAÑOĞULLARI

“Kamucu politikalar” konusunu gündemde tuttuğu için TMMOB'a teşekkür ederek başlamak istiyorum.

Tarihsel olarak iki olguya birden tanıklık ettiğimizi vurgulayarak konuya başlamak anlamlı olabilir:

Bir taraftan geçmiş birikimlerin, kamusalılıkların burjuvazi tarafından talan ediliyor olması; diğer taraftan ise geleceğin, yine aynı burjuvazi tarafından inşa ediliyor olması.

Burjuvazi, gelecekyüzyıla egemen olmasını sağlayacak yeni mülkiyet alanlarını keşfetmekte, bunları kadastrolamakta, yeni metaları/ üretim araçlarını şimdiden tasarlamakta, bunların patentlerini almakta, piyasasını planlamakta. Kitleler ve emek örgütleri ise genellikle yalnızca geçmişin vahşi talanının farkında ve geleceğin nüvelerinin nasıl biçimlendiğine yeterince odaklanamamakta. Burjuvaziye talihsizce kaptırdığı üretim araçlarının travmasını işçi sınıfı henüz atlatabilmiş; kayıpları geri çevirebilmiş değil. Çünkü sunuşlarda da bir ölçüde bu kayıpların matemi hissedilmektedir.

Belki de burjuvazinin en büyük maharetinin, dönüşümü travmalarla hayata geçirmek; ki böylece yeni olanın algılanmasını perdelemek ve oluşabilecek muhalefeti en baştan kötürüm bırakarak yönetebilmek olduğunu da buraya parantez içinde not edebiliriz.

Bugünün yeni üretim araçları, sanayi tipi geleneksel araçlardan çok daha büyük verimlilik ölççeklerine hükmediyor. Bölüşüm

etkileri, tekелci rant kapasitesi çok daha büyük. Geleneksel sanayi burjuvazisi, fabrikada çalıştırdığı emek gücü ile ve tekелci pozisyonu sayesinde tüketiciden çektiği değer ile zenginliğini inşa ederken, günümüzdeki tekелci burjuvazi, tüketicinin kendisini de çalıştırabilir; fiyatsızmış gibi görünen hizmetlerle tarihte olmadığı ölçüde büyük bilgi tabanlarını kendi mülkiyetine geçirebilir; buradaki ölçek getirisi ile tekeli değil bütünü kavrayabilecek şekilde milyonlarca insanın biyolojik verilerini, kültürel kodlarını ve gündelik hayat ritimlerini okuyabilir; bilimsel gelişmeleri ticarileştirip doğanın genetik yazılımını dönüştürebilir konuma çoktan gelmiş; insanın ömrünün uzunluğunu değiştirebilir noktaya da gelmek üzeredir. Atom altı parçacıkların keşfinin dünyayı nasıl şekillendireceği burjuvazinin iştahını kabartmakta. Yapay doku ve yapay organ üretimi yapılabilmekte; atası olmayan genetiğe sahip canlı üretilebilmekte. Okyanusların daha önce ulaşamayan derinliklerinde madencilik yapılabilmekte; galaksimizde yeni yaşam alanları tasarlanmakta ve güneş sistemimiz fiili olarak bölüşülmekte.

Yeni bir yüzyıldayız ve insanlığın üretilebildiği şeylerin, burjuvazinin ele geçirdiği üretim araçlarının niteliği, içinden daha yeni çıktığımız 20. yüzyıldan son derece farklılaşmış durumda. Bu yeni olguları, “radikal” sıfatıyla betimlemekte bir beis yok: Radikal mülkiyet ve radikal meta...

Bu iki olgunun ortak özelliklerinin ilki ölçüğe dairdir. İnsanlık tarihinde ilk defa, bütünü/toplamın/toplumun bilgisi sermaye haline getirilmiş durumda. Tekelci şirketlerin çoğunun kendisine has ve klasik anlamda sermayesi yok. Örneğin Uber dünyanın en büyük taksi şirketi olarak herhangi bir araca sahip değil, benzer şekilde Airbnb dünyanın en büyük konaklama hizmeti sunan firması ama herhangi bir taşınmaz mülkiyeti yok; sermayesi tüketicilerin bilgilerine sahip olma gücüne dayanıyor ve bu bilgi sadece ilgili firmanın tekelinde tutulabiliyor. Facebook, herhangi bir enformasyon yaratmaksızın, sadece tüketicilerini kendi işçisi gibi çalıştırarak, dev bir tekele dönüştürebiliyor kendisini. Üyelerinin (emekçilerinin) ortalama günlük kullanım süreleri (çalışma süreleri) 50 dakika gibi muazzam seviyelerde... Yine sahip olduğu

sermaye, tüketicilerin emeğini kendi mülkiyetine geçirebilme becerisidir; hiçbir üyesinin, diğer hiçbir şirketin kendi başına sahip olamayacağı bir bilgi birikimini tekeline almasıdır.

Toplanan bilginin boyutları insan zekasının çözemlemeyeceği ölçüdedir. İnsanlık, bu bilginin bilgisayarlarca işlenmiş halini kullanabilir. Bu bilgisayarlar da burjuvazinin mülkiyetindedir. Burjuvazinin elindeki bu bilginin boyutu arttıkça, bu süper bilgisayarlarının çıktı yaratma kapasitesi de artmaktadır. Yapay zeka, kullanılan bilgi ile gelişen bir alandır. Geleneksel bilgisayarlar, yazılımcıların hazırladıkları algoritmalar ile girdileri çeşitli çıktılara dönüştüren fonksiyon fabrikalarıyken, süper bilgisayarlar, yaparak öğrenen, girdileri eklemeyerek bunların iç ilişkiselliklerini çözümlenebilecek kendi algoritmalarını geliştirebilen, yapay zeka makineleridir.

Radikal meta ve mülkiyet alanının ikinci bir özelliği ise, marjinal maliyetin sıfıra yakın ya da sıfır olmasıdır. Bu özellik bir açıdan ilk tanımlayıcı özellik olan ölçükle ilişkilidir. Marjinal maliyetin sıfır olması, normalde piyasa koşullarında bunların fiyatlandırılmayacağı anlamına gelir. Radikal mülkiyet rejiminde ise tekel koşulları sayesinde, bunlar tabii tutulabilmektedir ve ücretsiz gibi sunulanlar da örtük olarak fiyatlandırılmaktadır.

Bütünün bilgisini elinde tutabilme, onu okuyabilme/işleyebilme kapasitesi o kadar önemli bir sermaye haline gelmiştir ki, en büyük devler bile bu sermayeyi ele geçiremediğinde, rakipleri karşısında kolayca yok edilebilmektedir. Örneğin, hatırlanacağı üzere, Nokia ve BlackBerry'nin telefon sektöründen silinmesinin nedeni, yatırımlarını fiziksel ürüne, yani cep telefonuna yoğunlaştırmaları ve İOS ya da Android gibi herhangi bir yazılım geliştirememeleri olmuştur. Yazılımlar bütünün bilgisini çekebilen fabrikalardır/tüketicilerin sermayeleştirilmesini sağlayan mekanizmalardır.

Yeni metaların ve üretim araçlarının kapasitesine/zaman içinde olası dönüşümüne/nasıl kullanılacağına/neler yaratacağına dair bilgi sahibi olanlar halihazırda yalnızca tekelle burjuvazidir. Diğer sınıfların ve devletlerin bu gücü dizginlemelerini sağlayabilecek politik ve yasal zemin halihazırda yoktur. Burjuvazi, yeni ontolojinin

huküğunu da egemen sınıf ve katman olarak filli durumlara kendisi kurmakta. İnsanlık teknolojik olarak doğayı, toplumu ve kendisini dönüştürme konusunda yeni bir kapasiteye sahip olabilecekken bu potansiyeli belirli bir sınıf fraksiyonu, kendisine özgülemek üzere. Geriye kalan fraksiyonlar, tekerci burjuvazinin taşeronları konumunda “etiketlenmiş” durumda.

İşte kamulaştırma olgusunu, bugün artık sadece geçmişin tekrar kazanılması açısından değil, geleceğin inşasını da içerecek şekilde daha bütüncül bir perspektiften ele almak, yani insanlığın bu hegemonik dönüşümü kırıp kıramayacağı sorunsalı çerçevesinde, sınıf mücadelesi çerçevesinde düşünmek anlamlı olacaktır. Bu noktada, geleceği ileri bir toplumsal yaşam formuna taşıyacak olan kamulaştırma modelinin geleneksel kamulaştırma modellerinden farkının ne olacağı önemli bir sorudur. Bu ise analitik bir sınıflandırmayı gerektirir. Öncelikle kamulaştırmanın olası amaç setleriyle başlamak ve ardından bunları birbirini örtmeyecek şekilde tekrar sınıflandırmak anlamlı olabilir. Pratik/tarihsel/teorik olası amaçlar şu şekilde sıralanabilir:

i) En genel anlamıyla ulusal ekonomide sermaye birikiminin ve kalkınmanın planlaması: Sektörel dinamiklerin ihtiyaç duyduğu, ara girdi ve sabit sermaye eksiklerini tamamlamak; makro ekonomi dengesini kurabilmek için talep açığına kapatmak; büyüme hedefini gerçekleştirmek; gelir eşitliğini sağlamak; devlet maliyesini güçlendirmek; emek piyasasını düzenlemek; istihdam yaratmak; teknolojik işsizlikle mücadele etmek; kayıtdışılıkla mücadele etmek (KİT’lerin en büyük vergi rekortmenleri olması; ayrıca sendikalaşmanın en yoğun yaşandığı işletmeler olması hatırlanabilir); eksik piyasaları tamamlamak; doğal tekellerin yaratacağı piyasa aksaklıklarının önüne geçmek; Ar-Ge yatırımları ile ülkenin teknolojik ilerlemesine katkı sağlamak; küresel kapitalistlerin rekabetine karşı, yerli sermayeyi (girdi/Ar-Ge transferi sayesinde) korumak; burjuvazinin belli bir kesimini cezalandırmak ya da kurtarmak.

ii) Üretken olmayan faaliyet alanını daraltmak. Rantiye kapitalizmini baskılamak.

- iii) Politik, parametrik fiyatlandırma sayesinde kaynak tahsisi ile bölüşüm arasında farklılaşma yaratabilmek.
- iv) Çeşitli mal ve hizmetlerin meta niteliğine son vermek; meta alanının genişlemesinin önüne geçmek.
- v) Üretim araçlarının yönetimini demokratikleştirmek. Yerinde yönetim, işçi komitelerinin yönetimi formlarını hayata geçirmek.
- vi) Yabancılaşmayı ortadan kaldırılmak.
- vii) Kamulaştırma ile devletin gerekliliğini ortadan kaldırmak. Küresel bir demokratik toplum inşası.

Esasında tüm bu pratik ve teorik amaç setleri, üretim biçimleri arasındaki sınırlara da işaret etmektedir. Bazıları, kapitalist üretim biçiminin tanzim edilmesi, bazıları ise üretim biçiminin dönüştürülmesi anlamına gelir. Amaçlar arasında geçiş, sınıf mücadelesinin gelişmişlik düzeyi ile ilişkilidir. Öyleyse kamulaştırma modellerine dair şöyle bir kategorileştirme de anlamlı olabilir:

1. Kapitalist piyasa ilişkilerinin yaratabileceği olası tahribatları bir ölçüde tanzim edebilen, ulusal sermaye birikimini hızlandıran, meta alanını bir ölçüde daraltabilen kamulaştırmalar: Kapitalist devlet kamulaştırmaları (ya da devletleştirmeler).
2. Kapitalist mülkiyet ilişkileri ile uyumsuz, onu aşan kamulaştırmalar (ki burada mal ve hizmetlerin meta niteliğinin radikal şekilde tasfiye edilebilmesi gerekmektedir): sosyalist devlet kamulaştırmaları.
3. Kapitalizmi ve sosyalizmi aşan kamulaştırmalar: Komünist kamulaştırmalar.

Kuşkusuz, bu kısa sunuş çerçevesinde her bir kategoriyi derinlemesine ele almak mümkün değil. Ancak kamulaştırmaların sadece devletleştirmelerden ibaret olmadığını, sınıf mücadelesinin gücü ile üretim biçimini değiştirebilecek nitelikte olduğunu tekrar vurgulamakta yarar olabilir.

Yakın dönem dünya tarihinde, kapitalist ve sosyalist

kamulaştırmaların burjuvazi tarafından talan edildiğine tanıklık ettik. Bundan çok daha önemlisi aynı burjuvazinin, insanlığın yakın dönem geleceğindeki toplumsal ilişkileri belirleyecek temel üretim araçlarını da şimdiden kendi mülkiyetine geçirmiş durumda olmasıdır. İşçi sınıfı ise yaşadığı travmayı atlatabilmiş değil, kaybettiklerini geri alma hayali ile büyük bir melankoli içerisinde. Oysa 21 yy.'daki insanlığın ulaşabileceği nokta, hiyerarşisiz, yabancılaşmanın olmadığı, rotasyona dayalı, özgür emek süreçleriyle şekillenen bir toplumsal üretim modeli olmalıdır.

Kapitalizmde üretim, piyasada şirketlerin planlamasıyla ya da sınıf mücadelesinin koşullarına göre devletlerin planlamasıyla gerçekleştirilir; sosyalizmde ise temel üretim alanlarında kapitalist piyasa koşullarını ortadan kaldıran devlet planlaması ve KİT üretimi esastır. Bölüşüm, ilkinde piyasada sermayenin mülkiyetine göre ikincisinde politik fiyatlandırma ile gerçekleştirilir.

Komünist kamulaştırma ise insanlığın şimdiden öngörülemez bir yeniden kuruluşu olacaktır. Yeni bir özgürlük ontolojisi, bugünden kavranamayacak olan yeni bir insan ve toplum yaratacaktır. Bir model olarak öngörülemezlikle birlikte, halihazırdaki üretim biçimlerini aşan yönelimin ne doğrultuda olacağı ve bunun ana bileşenlerinin neler olacağını tahmin etmek zor olmasa gerekir. Toplumsal ilişkilerdeki meta dolayımının sonlandırılması, merkezi planlamanın ve hiyerarşinin aşılması, sabitlenmiş ekonomik konumlanmaların ortadan kaldırılması, evrensel üretim, rotasyona dayalı tam istihdam... Komünizmde de üretim olacağına göre dolayısıyla artı “değer” de var olacaktır (burada kullanılan istihdam ve değer kavramları, en soyut anlamda “çalışma”yı ve “emek değeri” kastetmektedir; ne kapitalist ne de sosyalist referanslarıyla ilişkili olabilir). Bu aşamada toplumsal artı değer yeniden bölüşümünün gerçekleştiği düzey ulus devletler değil, küresel ölçekli kamusalıklar olacaktır; işte bu aşamada sözcüğün tam anlamıyla bir “kamu” ve “kamu maliyesi” var olacaktır.

Kapitalizmin kuruluş evresinde özel mülkiyeti teorik olarak emek ve üretim üzerinden anlamlandırmaya çalışan John Locke'un 'property-acquiring animal' olarak insanı, 21. yüzyılda küresel

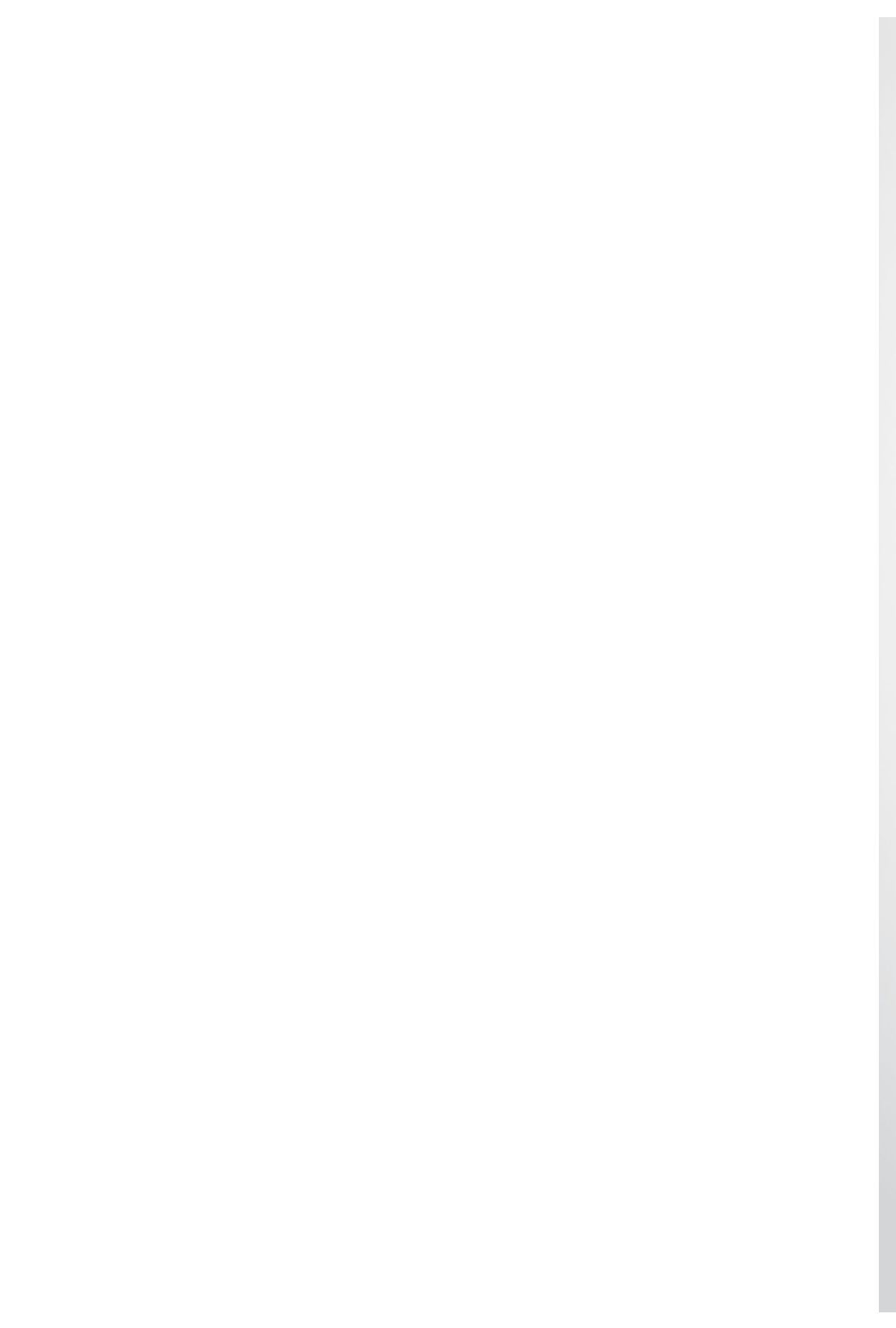

ölçekli evrensel bir “kolektif homo faber”ine dönüştüğü anda, komünist mülkiyet de ortaya çıkmış, gerçek bir kamulaştırma yapılmış olacaktır.

Bu tür bir kamulaştırmanın, yeni ve evrensel kamusal örgütlülükleri inşa edeceğini; yeni bir hukuk kuracağını öngörebiliriz. Ne eski hukuk rejimi içerisinden, ne de ulus devletlerin kapalı sınırlarının ardında böyle bir dönüşümün inşası mümkündür. Yeni bir toplumsal üretim biçimi de böyle bir kamulaştırma olmaksızın mümkün olmayacaktır.

Bunlara hangi yollarla ulaşılabileceği ayrı bir tartışma konusu olabilir. Böyle bir dönüşümün ilk etapta küresel ölçekte filizlenmeyeceği açıktır. Ancak yakın gelecekte dünyanın kapitalist, sosyalist ve komünist bloklara ayrışacağını tahmin etmek de gerçekçidir.

Her ne olursa olsun, geleceği kurabilmek için kitle örgütlerinin şimdiden bölgesel, organik sınıf ilişkilermeleri için strateji geliştirmesi, bunun yordamını oluşturması elzemdir. Geleceği beklemek ile geleceği kurmak arasında bir tercihtir bu.

5.OTURUM

Kamucu Politikalar İçin Ne Yapmalı?

Oturum Başkanı: Nadir Avşaroğlu

Arzu Çerkezoğlu

Aysun Gezen

Sinan Adıyaman

Ali Rıza Aydın

İSTİHDAM POLİTİKALARI

ARZU ÇERKEZOĞLU

Değerli dostlar, TMMOB birliğinin değerli başkanı yöneticileri hepinizi DİSK adına selamlıyorum. Böylesi dönemde bu sempozyum önemli kuşkusuz. Böylesi bir dönemde tmmobun gündemleştirmesi ve sempozyumda bir araya getirmesi önemli çünkü herhangi bir dönemde yaşamıyoruz. 40 yıllık neoliberal öykünün sonundan konuşuyoruz. Her şeyin piyasaya ayrıldığı süreçte yapılıyor. Ama belki en fazla altı çizilmesi gereken nokta 40 yıllık öykünün sonundan konuşuyoruz derken artık dünyada ve türkiyede mevcut sistemin işçi sınıflara emekçilere gençlere vaat edeceği hiçbir şeyin kalmadığı, tüm dünyada sistemin bize vaadettiği tek şey savaş açlık olduğu dönemde bunun tüm toplum tarafından da bir gerçeklik olarak algılandığı dönemde konuşuyoruz. Sistemin bize vaadedeceği bir şey kalmadı ve sistemin sahipleri de sogulayan ve tartışan dönemi yaşıyoruz. Neoliberalizmin ortaya çıkardığı yıkım karşısında kamucu politikaların ifade edildiği kamucu politikaların ve solun en genel biçimi ile söyleyeyim sol politikaların bu sürecin anti tezi olduğu ortaya çıktığı dönemdeyiz. Artık hakaten dünya tarihinde çok devrimci var ama ben kadın devrimciye roza ya selam ederek söylüyorum. Ya barbarlık ya sosyalizm.

Ben somut bir güncel sorun ve konu olması nedeniyle istihdam meselesine işsizlik gerçeği ile bakmak istiyorum. Arka plana dair tartışmalar yapabiliriz ama eğer bugün kamucu politikalar

sempozyumunda istihdamı konuşacaksak geçtiğimiz yıl ağustos itibarıyla ekonomik kriz ve sonucunda da derinleşen işsizlik ve istihdam tablosunu konuşuyoruz. Kriz kendiliğinden ortaya çıkmadı. Kriz tüm dünyada var olan sistemin krizidir ama aynı zamanda bu kriz akp iktidarlarının krizidir. Ucuz borca dayalı ama bu aldığı borcu da istihdama dönüştürecek bir politikaya değil tümüyle betono gömen bir politikanın iflasıdır. 17 yıldır ülkeyi yöneten akp iktidarlarının ekonomik politikalarının ülkeye getirdiği sonuçtur. Bu krizin emekçiler açısından üç temel sonucu oldu. İşsizlikteki artış, ücretlerin baskılanması, gelir dağılımı adaletsizliğinin artması. Bugün türkiyede en zengin yüzde 20 nin geliri en yoksul yüzde 20 nin sekiz katı. En zengin yüzde 1 toplam değerini dörtte birine sahip. Adaletsizliğin derinleştiği ve meksika ve bugün eylemler yapılan şiliden sonra gelir dağılımı adaletsizliğinin en kötü olduğu üçüncü ülkeyiz. İşsizlik yapısal durum halini aldı ve veri olmanın ötesinde artık türkiyenin geleceğini tehdit eden gerçeklik haline geldi. Akp'den önce koalisyon hükümetleri vardı denir. Somut adımlar atılmıyor denir. Akp öncesindeki dönemde yüzde 8 işsizlik var ama 2019 verileri ile birlikte yüzde 11. Akp döneminde ciddi bir yükselme var. Akp aslında işsizlikle mücadelede başarısız ve ülke işsizlikte oecd'ye göre en yüksek işsizliğin olduğu üçüncü ülke. Şu an türkiyede dar tanımlı işsiz sayısı yani tükün işsiz saydığı, çalışmayan ama son dört hafta içinde iş arama kanallarından en az birini yapanları işsiz sayıyor. Bu oran 14,2. Ama dar tanımlı işsizlik gerçek tabloyu karşılamıyor. Geniş tanımlı işsizlik artık dünya genelinde kullanılıyor. Rakamlara boğmaya gerek yok olağanüstü durdurulamayan artış söz konusu. İşsizlik türleri ürkütücü tablovar. Genç işsizliğinde müthiş artış var. Genç işsizlik oranı yüzde 27,3. tarım dışı genç kadın işsizliği yüzde 40'ların üzerinde. İstihdam da azalıyor. Ciddi bir düşüş var. Son bir yılda işsiz sayısında bir milyar istihdamda da 162 bin azalma var. Geçenlerde cumhurbaşkanı erdoğan, işsizlik biraz yüksek eğitim arttı filan bir de iş gücüne katılım arttı daha fazla iş arıyorlar diyor yani. Yani insanlar iş aramasa işsizlik diye bir sorun kalmayacak. Aynı mantık. Sebep işgücü artışı değil, iş gücü arzında son dönemde az da olsa düşüş de var. 2014 ile 2019 arasındaki aylık ortalama artış, iş gücüne katılım artışı azalmış durumda. Sebepi ekonomimizin yeterince istihdam yaratamaması. Kabahat iş arayanda değil

yaratamayanda. İşsizlikteki kara tabloyu yok saymaya ve somut adım atmaktan imtinaya çalışıyorlar. Bir başka önemli nokta da işsizlik sigortası fonunun kullanım biçimi. Fon var iş kur yönetiyor ve fonon kuruluş amacı işsizlere hayatını bir süre daha devam ettirecek ödenek vermek. Ama işsizlik fonu işveren fonuna dönüşmüş durumda. Teşvikler, iş başı eğitim hatta en son ücret teşviğine kadar ki yapılmamıştı işverenlere teşvik adı altında fondaki para aktarıldı. Bir dönem mega projelere aktarılmıştı. Geçtiğimiz yıl da 11 milyar kamu bankalarına aktarıldı. Devleti yönetenler de kabul etti. Devlet bir cebinden alır öbür cebine koyar dedi. Bu devletin parası değil işsizlerin parası. Hukuksuz bir biçimde yaptılar. Biz işkurun delegeesi olarak yazı yazdık. Hangi yetki ile yaptınız dedik ama cevap alamadık. Özetle işsizlik sigortası fonu iş veren fonuna dönüşmüş durumda. İş verenler işsizlik sigortası fonuna geçen yıl her 100 lira karlılığını 110 lira olarak geri aldılar. 2019'un ilk 9 ayında işsizlik sigortası fonundaki ödemelere bakınca 7,5 milyar tl işsizlere ödendi. Daha fazlası iş verenlere ödendi. İşsizlik sigortası fonu işsizliğe çözüm olacak yaklaşımla değil hükümetin fonlamak için kullandığı bir uygulama. Bu fon işçiler için amacına uygun kullanılmalı. İşsizliği nasıl önleyebiliriz? Gerçekten bugün türkiyenin en büyük sorunu. Genç işsizliği ve kadın işsizliğindeki artış önem.i ülkeyi yönetenler görmezden gelmede ısrarcı. Dünyanın hiçbir yerinde teşvikle istihdam artmaz. Belki ufak iyileştirmeler yaşanır ama geçicidir. Kalıcı güvenceli istihdam yaratacak üretime dayalı ekonomik politikalar hayata geçirilmelidir. Çalışma saatlerinin düşürülmesi, kamu istihdamının artırılması, çırak gibi geçici çalışma biçimlerinin ortadan kaldırılması sendikal hak ve özgürlüklerin önündeki engellerin kaldırılması, typ dedikleri şeyin kalıcı olması, işsizlik fonunun amaç dışı kullanılmaması. Seferbirlik dediklerinde biz hep eyvah diyoruz. Kamu İstihdamına ilişkin verileri paylaşacağız. Kamuda aslında istihdam artırılsın diyoruz. İstikrarlı ufak artışlar hep var. 2007-2019'da yüzde 50 artış var ama sözleşmeli personel sayısında artış var. Ağırlıkla güvenceli istihdam değil. İşçi kadroları açısından kamuda neoliberal politikalarla birlikte kamuda daimi işçi kadrosu sistematik olarak azaltıldı. Emekli olanlar yerine taşeron çalıştırıldı. Özel sektördeki taşeron kamuda da başta sağlık iş kolu olmak üzere yaygın olarak hayata geçirildi. 2018

yılında sürekli işçi kadrosunda artış görüyorsunuz. Bu artış seçim öncesi itibarıyla taşeronlara karşı verdiğimiz mücadelenin sonuçlarını da görmeğe başladığımız süreçte iktidarın adım atarak taşeron şirketlerde yasa dışı çalıştırılan arkadaşlarımızın kadrolu konuma geçirilmesi bu fotoğraf bunun sonucu ortaya çıktı. Belediyelerdeki taşeron arkadaşlarımız belediye şirketlerine diğer arkadaşlar daimi işçi kadrolarına alındı denildi ama kamuda iki tip işçi statüsü oluşturuldu. Kadrolu işçilerle aynı haklara sahip olmayan 2020 yılı ortalarına kadar toplu sözleşme hakkı gasp edilen bir işçi statüsü oluşturuldu. Kamuda bir iki ayrı tip işçi statüsü oluşturuldu. Kadro verdik adı altında ikinci sınıf işçi statüsü oluşturuldu. Sonuçlarını önümüzdeki yıl göreceğiz. Tablo bu. Kamuda bütünüyle çalışma biçimleri zaman içerisinde tasfiye edildi bu süreçte güvencesiz çalıştırma hızla arttırıldı. Kamu kimin ve kim? Nasıl tarif edeceğiz. O tartışmalara girmek istemem ama bugün türkiye’de yeniden bir rejim kurulmaya çalışılıyorsa eğer bugün aslında yeni rejim kamuyu bir grup ayrıcalıklı sermayenin kamusu olarak tarif ediyor. İşçileri muhalifleri kürtleri alevileri tümüyle kamudan dışlayan bir bakış açısının sonuçlarını yaşıyoruz. Khk’lerle binlerce arkadaşlarımızın çalışma hakkı alındı. Kamuda çalışmak isteyen arkadaşlarımızın atanmadığı, muhalif kesimlerin tasfiye edildiği süreci yaşıyoruz. Akp kamuyu ayrıcalıklı sermayenin kamusu haline getirmeye çalışıyor ve bu ülkenin gerçek dinamiklerini kamudan dışlamaya çalışan bir süreç söz konusu. Bugün kamusal alanın yeniden inşa edilmesini tartışmak durumundayız. Eşitlikçi, adil, laik biçimde inşa gereklidir ve burada yapılan asıl tartışma da bu. Emek hareketi için de kuşkusuz kamulaştırma emek mücadelesinin kendisidir.

EĞİTİM POLİTİKALARI

AYSUN GEZEN

Değerli dostlar sizi konfederasyonum adına selamlıyorum. Alanlarda bu talepleri dile getirmek açısından eğitim sen mitingi vardı. Maalesef ben oraya gidemedim ama en azından her iki etkinliğin aynı anda olmasını başka anlamı olduğunu düşünüyorum. Bir taraftan eğitim emekçilerinin iş güvencesinin ortadan kalkması, kölelik koşullarının dayatılması ve müfredat değişiklikleriyle gerçekten giderek dinselleştirilen eğitim politikaları içinde bu toplumun geleceğine sahip çıkmak açısından anlamlı önemli şeyler. Bir taraftan kaçırdığıma üzülüyorum ama bir taraftan da teşekkür ediyorum. 11. Kalkınma planının raporlarını anlatarak başlamıştım. Somutlanmış biçimi kalkınma planı ile karşımıza çıktı. Giriş kısmında diyor ki artık ucuz iş gücünü daha çok afrika ve asya ülkeleri sunuyor. Üretim buraya kayıyor. Sermayeyi çekemiyoruz. Ucuz iş gücü ve bunları teknik bilgilerle donatmamız gerekiyor ki sermayeyi ülkemize çekelim. Ucuz iş gücünü sunalım. Planın giriş perspektifinde iş gücüne dair böyle bir giriş var. Planın ilerleyen aşamalarında eğitime dair sözler var. Doğrudan ilgili olduğunu görüyorsunuz. Alanlar belirlenmiş bu yatırım alanlarının geliştirilmesini buralarda iş gücünün oluşturulmasına ve tüm eğitim sisteminin belirlenmesinde sermayedarların söz sahibi yapılmasına yönelik adımlar var. Bu çok eski bir planın devamı olarak gerçekleşiyor. Mesleki ve teknik eğitim orta öğretim fen liseleri ve yüksek öğretim kurumlarının programı güncellenecektir. Proje havuzu oluşacak bu havuzdan doktora konusu seçilmesi halinde tez danışmanları ve firma katkısı ile desteklenecek. Kimya, ilaç, makina, otomotiv olarak belirlenmiş. Yenilik süreçlerinde

yer alan insan kaynağı kapasitesi geliştirilecek. Çeşitlilik artırılacak. Ön lisans ve lisans buna göre organize edilecek. Sermayenin ihtiyacının ne olduğunu belirleyerek tüm sistemin değiştirileceği vizyonla başlıyor. Uygulanması da çoktan gerçekleştirilmeye başlandı. Aktardıklarımı ve eğitim sisteminin neden bu kadar dinselleştirilmeye çalışıldığını anlamak için bunları aklımızda tutmamız gerekiyor. Eğitimin bu planla yapılacağını söylemiştik. Planın ilerleyen başlıklarında nitelikli insan başlığı var. Fırsat eşitliği temelinde tüm kademelerde eğitime erişim sağlanacaktır diyor. Fırsat eşitliğini eşitlik kavramının altını bozan ve bunu sadece mevcut eşitsizliklerinin üstünü örteceği biçimde bir kavram. İki kişi biri okuma yazma biliyor biri bilmiyor. Onlara diyorsunuz ki beşer tane kitap alın okuyun. Bu kadar net bir durumdur bu. 95'te genel hizmet ticaret anlaşması kabul edildi. Akp de kamusal hizmetlerin özelleşmesi noktasında anlaşmanın uygulayıcısı oldu. Yüksek öğretim süreci açısından da bologna süreci ile birlikte gelişti. Kapitalist sistem içinde rekabeti sağlayacak bir yüksek öğretim sistemi tanımlandı. Akp döneminde piyasalaşma ve dinselleşme iç içe geçti. Akp'nin okullaşma politikasına bakınca akp'li yıllarda özel okullar sayısında ciddi artış olduğunu görüyoruz. 2011-2012 yıllarında orta öğretim açısından sayı 931 imiş ve bu okullara giden öğrenci sayısı 286 binmiş. 2018'de 3487 okul sayısı olmuş öğrenci sayısı ise 555 bine çıkmış. Okullaşma politikasından kaynaklı devam eden bir özelleştirme süreci var. Özelleştirme sadece böyle mi devam ediyor? Hayır bunun sinsi biçimleri var. Örneğin müfredat değişikliği. Siz bunu yapınca ve içerik olarak dinselleştirdiğinizde bilimsel nitelikli eğitimi satın alınır meta heline getirdiğinizde biraz hali iyi olan geliri orta ve yüksek düzeyde olan hatta borçlanarak insanlar bu eğitimi almak için özel okullara yönlendiriyorlar. Özelleştirme bir taraftan sinsi bir şekilde böyle de ilerliyor. Sınava tabii tutulduğunda çocukların ailelerin durumu daha iyi olan çocuklara göre sınavlarda başarılı olma ve üzk seviye eğitime devam etme olanaklarını elinden alıyorsunuz. Sınıfsal konumuna göre eğitime devam etme durumu ayrışmaya başlıyor. Protokoller meselesi var. Milli eğitime bağlı hayat boyu öğrenme genel müdürlüğü çeşitli derneklerle ve yeri geldiğinde bakanlıklarla da imzalıyor ama bunları işlevleri ideolojik yeniden üretim ucuz iş gücü hem de bunların

örgün öğretime göre çok daha ucuz yapılması noktasında müdahalenin kendisi olma işlevine sahip. Kamusal kaynakların dini cemaatlere şirketlere aktarılmasının aracı haline gelmiş durumdadır. Gerçekten akp'nin politik yeniden üretim sürecinde sahip olduğu işlevi anlamak açısından da önemli. Akp'nin aslında protokol imzalamak akp özgü değil. 2001'den beri meb aşağı yukarı birçok protokol imzalamış. 2018'in sonuna kadar 114 imzalanmış ve 84 tanesi darbe girişimi sonrası. Bunların 100 tanesi de gezi direnişinin sonrasına tekabül ediyor. Akp ilk defa toplumda ideolojik kültürel hegemonyasını kuramadığını tespit etti ve bu dönüşümü sağlamak için eğitim alanındaki saldırılarını hızlandırdı. Toplamda 163 tane protokolün 133 tanesi darbe girişimi sonrası ve 149 tanesi de gezi sonrası. Kuran okumayı öğretmek, osmanlı türkçesi, kuranı sevdirmek, milli değerleri aşlamak, teknik eğitim, sosyal kültürel faaliyetler adı altında o kadar geniş etkinlik alanı açıyor ki burada. İçerik belirlemenin kendisini tamamen bu kurumlara bırakıyor. Erdoğan'ın başında olduğu derneklere kaynak aktarma yolu haline gelmiş durumda. Türgevin ilk protokolünde yazı yazılmış denmiş ki gerekli harcamaların milli eğitim bakanlığı bütçesinden karşılanması demiş. Yani siz aslında mebin doğrudan üstlenmesi gereken işlevleri protokoller eliyle dini cemaatlere bırakıyorsunuz. Kamusal eğitim için harcamanız gereken miktarı bu cemaatlere devrediyorsunuz alın size özelleştirme. Özelleştirme bu şekilde de sürüyor. Akp belki de bu ülkede eğitimin ideolojik bir aygıt olduğunu, dönüştürmede ne kadar önemli bir aygıt olduğunu en iyi anlamış ve en başarılı şekilde uygulamış iktidarlardan. İmam hatipleşme politikası ile de sürdürüyor. Sadece imam yetiştirmiyorlar doğrudan imam hatip liselerinin program çeşitliliğinin olduğu bir belge var. Fen ve sosyal bilgiler uygulayan, sanat, hafız eğitimi, din projesi, uluslararası, spor programlarını uygulayan imam hatiplerim var diyor. Laik eğitim vermesi gereken okulların tasfiyesi, işlevlerinin tamamının imam hatiplere devredilmesi ve müfredatının dinsel gelişmesi düşünüldüğünde meselenin teknik bilgi üretip eleştirel düşüncüyü ortadan kaldıracak, ülkede olan bitene kayıtsız, hepsinin aşkınsal güç tarafından verili olduğu, başınıza ne geliyorsa razı olduğunuz sistem oluşturmanın yolu haline getiriyor. Eğitimdeki dinselleşmenin işçi sınıfının geleceği ile yakından ilgisi var.

Müfredat değişikliklerinde içeriklerle oynadılar. Dokuzuncu sınıf öğrenci seçmeli olarak tanımlanan ama alması zorunlu derslerle birlikte din dersi ile birlikte haftalık sekiz saat din dersi, fizik kimya biyoloji ise toplam 6. Felsefeyi tamamen ortadan kaldırmaya çalışan bir iktidar var. Dinselleşme ve tekniksizleşmesi de söz konusu. 4+4+4 eğitim sistemini getirdiler. Zorunlu olan 12 yıllık eğitim öğrencilere evlenme hakkının verilmesi ve bu öğrencilerin okulları dışarıdan bitirmesine olanak sağlanıyor. Çocukların tamamı için de dört seneden sonra işçileştirmeye başladığı bir süreç tanımlandı ve bu sistemin kendisi anayasal hak olarak tanımlanmış eğitim hakkının ihlali anlamına geliyor. Öğretmenlerin istihdam biçimlerinin değiştirilmesi buna eşlik etti. İş güvenceniz yok. İşinizi her an kaybedebilirsiniz. Emek rejimi ile eğitim mücadelesi birbirinden ayrılmayacak derecede iç içe geçmiştir. Okulların birer kamu olduğunu hatırlatırım. Kamu zaten eleme yöntemiyle buralara gelecek çocukların yapısının değiştirildiği, yoksul halk çocuklarının gittiği yer düşünülüğünde sınıfsal dizaynla karşı karşıya kalıyorsunuz. Yetmiyor ideolojik olanlar ekleniyor. Daha ço kislamcı perspektifinden sembollerle donatılması gibi şeyler. Okullara mescit zorunluluğu getirildi. Bu da sadece mescitlerle sınırlı değil. Karma eğitimi ortadan kaldıracak eğitim için mekansal düzenleme yapmaya başladılar. Akp döneminde özellikle birkaç senede okul açma kapama yönetmeliği değişti. Taşımali eğitim uygulanıyor. Anadolu açamazken imam hatip açmak kolaylaştı. Yurtlar yapma oralarda çocukların barınmasını sağlama ile birlikte taşımali eğitim getirildi. Kamusal destek olmadığı için çocukları kendi okuluna doğrudan gidemediği için gücü olanlar okula gönderildi. Olmayanlar milli eğitimden aldıkları teşviklerle dinci vakıflara teslim edildi. Biz bunu aladağ yangınında gördük, 12 kız çocuğu can verdi. Çocuklar kaçmasın diye yangın merdiveni kilitlendiği için. Benzer durum birçok yurttan karşıımızda istismar olarak çıktı. Kamusal hizmet olması gereken eğitim ve barınma taşeronlaştırıldığı için çocuklarımız eğitim dışına itiliyor. Buralara dair mutlaka politikalar üretmeliyiz. Ne yapmalıyız? Laik eğitim tek başına sadece doğrudan dinden azade, özel alana itildiği, kamusal alanda eşit mesafe açısından önemli değil. Sınıfsal içeriği açısından da önemli. Laiklik kavramı kamunun kendisinin kurulması açısından önemli. Laiklik kavramı oluşmadan ve bu ülke

hayata geçmeden iktidarın kaynağı gök yüzündeydi. Laiklikle birlikte o güç yeryüzüne indi. İnsanlar karar verici özne oldular. Tartışarak kendi ihtiyaçlarını belirleyerek tartışma süreci. Karşılıklı konuşma anlamında değil çeşitli mekanizmaları var ama laiklik kamunun kurucu kavramlarından biridir. Kamusal alanın yeniden düzenlenmesi ve homojen bir kimlik üzerine yeniden kurulması konusundaysak laikliği yeniden tartışmalıyız. Bireyin özne olması aksi türde mümkün değil. Bugün biz laik eğitimi savunurken aslında kamuyu, işçi sınıfının haklarını savunması için eleştirel düşünceyi öğretmek açısından savunuyoruz. Laiklik kavramının işçi sınıfı ile doğrudan bağıntı anlatan çalışmalar yapmaya ihtiyaç var. Aziz hocam takılıyor gözüme, mecliste bütçe görüşmeleri var. Burada aslında bugün karşımıza çıkan sermayenin bütçesinin oluşturulduğu. Halkın ve ihtiyaçlarının geçmediği bütçe süreci. Eğitim de tartışmalardan yer kaplıyor. Kaynakların tohluma hizmet etmesi noktasında tartışma yürütürken doğrudan devletin yapısı hakkında konuşmuş oluyoruz. Yeni bir eğitim seferberliğine ihtiyacımız var. Ailenin de eğitime ihtiyacı var. Toplum yararlarının gözetildiği kapasitesini geliştirdiği sorguladığı yerler olmak durumunda. Eğitim sistemini bu hale getirmek için de barikatı kurmamız gereken ilk yerlerden biri de laiklik mücadelesi. Yollarını tartışmak zorundayız. Nasıl yapacağız noktasında hala muhalefet kesimlerinin eksikleri var. Bu bir özeleştirmedir ama inanın nasılı konusunda birlikte tartışmaktan başka yolu yok. Mücadelenin içinde hissedeceği ve politikleştirmeye çalıştığımız alandan bahsediyoruz.

SAĞLIK POLİTİKALARI

SİNAN ADIYAMAN

Herkese iyi öğleden sonralar. Sayın katılımcılar hepimizi selamlıyorum. Konuşma imkanı verdiğiniz için teşekkürler bu aralar şehir hastaneleri ile ilgili yoğun çalışmalar yürüyor. gerçekten kamu diye bir şey kalmadı sağlıkta. Bu konuda daha çok konuşmalıyız. Kamusal sağlıkta önce toplumsal sağlık nedir? Bir yaşama hakkı var ikincisi sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı. Sağlık diğer haklarla birlikte olunca sağlıktır. Bunları anlatacağım. Kamu ve doğa yararı sağlık hizmetleri ve sağlık. Ttb sağlığa geniş bir açıdan bakar. Sağlık artık dünya tabipleri tarafından şöyle tanımlanıyor. Sadece hastalıklı olmama hali değil sağlık. Kişinin fiziksel ruhsal sosyal olarak tam bir iyilik hali olarak değerlendiriliyor. Daraltılamaz. Sağlığı birinci basamakta koruyucu sağlığın da önemi var. Toplumsal gerçeğe beraber ele alıyoruz ve mücadele ediyoruz. Sağlık hakkı perspektifi yol göstericidir. Sağlıkta var olma hakkı ve hizmetlerden yararlanma hakkı. Sosyal, kültürel ve siyasal bir iyilik halinde olması buna son zamanlarda biyoloji ve ekolojiyi de kattık. Kişinin her açıdan tam bir iyilik halinde olması halidir sağlıklı birey. Sağlıklı toplum sağlıklı yaşam alanında olur ve biyosferin sağlıklı olması gerekiyor. Toplumun sağlığı için tahakküm ilişkileri makro düzeyde etkilidir. Burada 2011 yılında yaptığımız panelin afişini görüyorsunuz. Kapitalizmin krizi ve sağlık diye. O zamandan beri bu konulara değiniyoruz. Savaş, ohal, khk demokrasi ve insan haklarının rafa kaldırılması, kadına şiddet, istismar, ötekileştirme, nefret suçları. Kırıma yol açan çalışma yaşamı, işsizlik, yoksulluk, göç gibi olaylar toplumsal sorunlar olarak sağlıklı olma hali için en büyük tehditlerdir. Bu

sorunlar giderilmeden toplumun sağlıklı olması mümkün değildir. Ttb merkez konseyi 11 kişi savaş bir halk sağlığı sorunu dediği için yargılandı ve cezalar aldık. 70. Büyük kongrede savaş bugün de bir halk sağlığı sorunudur dedik. O zaman da buradaki birçok başkanımız bize destek sundular. Gene ohal ile ilgili mücadelemizi görüyorsunuz. Demokrasi ve adalet istiyoruz demiştik. Belediye seçimlerinden sonra kayyumlar atanmaya başladı. Demokrasi cinayeti diye diyarbakıra gittik. Selçuku da bir ay sonra tutukladılar. Demokrasi için kayyumun olmaması lazım halkın seçimine saygı gösterilmeli. Bu da bir sağlıksızlık göstergesi. Üçlü protokolü reddettiğimize dair 2013 yılında yaptığımız çalışma. Sağlıklı çevrede yaşama olmazsa olmaz. Temiz ve sağlıklı su gerekiyor. Sağlıklı konut gıda güvenliği gerekiyor. Ttb olarak mart 2018’de herkese yeterli su ücretsiz olmalıdır diye basın açıklaması yapmıştık. Demokrasi olmadan sağlık olamaz adlı bir açıklamadan görüntüler. Toplum yararı ile doğa yararına da sahip çıkmak gerekiyor. Enerji madencilik inşaat karşısında ttb olarak durduk. İnşaatla devasa barajlar, kanal istanbul var ama bizi esas bunları sağlığı bozuyor ama şu anda özelleştirmenin ikinci basamağının sonuna geldik. Şehir hastaneleri sağlığı bozuyor. Ttb olarak iklim görevine hazırız dedik kaz dağlarına gittik. Daha sonra kanada tabipler birliğine mektup yazdık. Demokrasi sağlık için olmaz olmazdır. Birey topluluk ve hakların kendini belirleme hakkı vazgeçilmezdir. Her türlü konularda karar sürecine katılımı önemlidir. Katılım mekanizmaları yaygınlaştırılmalı. Seçilenlere saygı gerekiyor. Seçenlere de. Sağlıklı toplumları önceleyen yerel yönetimlere gereksinimimiz var. Belediye başkanları ile görüşmeler yaptık sosyal demokrat olan. Sağlıklı şehir planlamasına inanıyorlar.

Sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı. Parasız eşit sağlık hizmeti alınmalı. Sağlığın geliştirilmesi gerekir. Sağlıkta dönüşüm projesi biliyorsunuz 2013’ten itibaren yürürlüğe kondu. Hastaneler iş yeri hastalar da müşteri. İş yerleri para kazanması prensibinde hareket ediyor. İnşallah müşterisi boş olacak gibi temennilerle açılmaya başlandı ki hükümetlerin vazifesi üçüncü basamağa gidecek hasta sayısını azaltmaktır. Sağlıkta dönüşüm programına son verilmesi gerekiyor. Kapitalistleşen tıp. Kamu üniversiteleri çökertiliyor. Onun yerine ne kadar vakıf varsa hepsi bir özel hastane ile bir olup tıp

fakültesi hastanesine geliyorlar. Normalde ameliyat yapacak kadar bile uygun olmayan özel hastaneler tıp fakültesine gelmiş durumda. Mümkünatı yok bu eğitim. Metalaşan kamusal hizmetler. Bir doktora günde yüz hasta bak diyorsunuz. Bunun altında hastanelerin daha çok para kazanması yatıyor. İşletmeleşen kamu hastaneleri. Kar kar kar. Parçalanan ve toplumdaki uzaklaşan birinci basamak var. Aile hekimliği sistemini eleştiriyoruz. Paran kadar sağlık ya da genel sağlık sigortası ki primleri toplayamıyorlar. Şehir hastaneleri sağlık fabrikaları diyoruz. Nesneleştirilen sağlık emekçileri. Sözleşmeli çalışma yöntemleri yürürlükte. Fatura yurttaşların sırtında. Tük sağlık harcama istatistiği, yüzde 17 buçuk artmış sağlık harcaması. Yurttaşlarıntedavi ilaç amaçlı sağlık harcamaları yüzde 22 arttı. Yurttaşların kendi ceplerinden yaptığı sağlık harcamaları. 28 milyara yükseldi. Sağlık harcamaları içinde yurttaşın payı giderek artıyor. 2020 bütçesi bir öncesine göre yüzde 21 artıyor ama personel gideri düşüyor, hizmet alımları artıyor. Devlet yavaş yavaş sağlıktan elini çekmeye başladı. Halkın üstüne yıkılıyor. Cebinden çıkan para giderek artıyor. Gene çok önemli bir araştırma 2008 yılında gerçekleştirilen araştırma hane halkı düşük olan ülkelerde yüzde 62 çocuk aşılyken bu sayı 54e düştü şimdi. Refah düzeyi yüksek olan ailelerde de 2008'de yüzde 85 ken 2018'de yüzde 76'ya düştü. Refah düzeyi olanda dapha çok düşük oluyor ama yüksekte de düşüyor. Türkiyede son on yılda hizmetlerde düşüş olması dikkati çekici. Bu gördüğünüz bir şey değil. Şunu çizecektim. Mersin yehir hastanesi. Patronlar da bu sisteme hasta oldu. Böyle bir haber yaptırıyorlar. Sektörünüzde 2023 hedefi nedir diye sormuşlar inşaat grubuna, üçüncü havalimanları köprü, şehir hastaneleri ile ülke ekonomisine kazançlar oluşturacağını söylüyor ama esasında kendi kazanıyor. 10 şehir hastanesi açıldı ihalesi tamamlandı yaptılar ama istanbul sancaktepedeki ihaleyi iptal ettiler ve bütçe görüşmelerinde köi'den vazgeçeceğiz genel bütçeden yapacağız dedik. Biz de umut verici bulduk. Nitekim dediğimiz de çıktı çünkü sağlık bakanı hemen açıklama yaptı ve köi ile de yapabiliriz dedi şöyle bir durum var üç tane kamu ihalesine çıkıldı. Genel bütçeden üç şehir hastanesi ihalesi. Bir tanesi sancaktepe 4800 yataklı ordu 900 yataklı sakarya 1000 yataklı. Mega projeden vazgeçmiyorlar ki finansman dışında en büyük sıkıntı bu. Bilimsel olarak tespit edilmiş, en verimli hastane

200-600 yatak arası hastane. Kalite ve hastalara ulaşım açısından en ideal 200-600 yatak arasında. Şehir hastanelerinin ortalaması 1417 ma ankaradaki 3800 yataklı ve sorunları bildirdik. Ama bunları çözmek yerine bu bilgileri ttb'ye kim verdi diye bir aramaya girdi. Devasa yerler yatak başına düşülen kapalı alan ortalama 287 metre kare. Gelişmiş ülkelerde 150 metre kare. Tıbbi hizmet destekleri labaratuvar tıbbi ekipman ve destek hizmetleri. Şehir hastanelere ilk gündeme gelince danıştaya dava açmıştık. Labaratuvarlara özel şirketlere veremezsiniz demişti. Sağlık bakanı destek hizmeti demiş ve başvurumuzu reddetti. Ama sağlık bakanı görüntüleme bunlar tıbbi hizmetler biz bunları nasıl verelim şirketlere diye itiraz etti. Danıştaya yalan bilgi verdiğini itiraf ettiler. Şirketlerin ne kadar kazandığını bilmiyoruz. Karşı olan sayısı arttı. Sonuçta bilmiyoruz çünkü şehir hastanelerinde ticari alan var şirketler kiraya veriyor. Bilkent dünyanın en büyük üçüncü yatak sayısı 2800 biraz önce yanlış söylemişim sancaktepenin.

Şehir hastanesi açıldı, ne oldu atatürk eğitim araştırma kapatıldı ki bu hastane yeni bir hastane esasında. Yüksek ihtisas kapatıldı. Zekai tahir budak kapatıldı. Dış kapı kapatıldı. Ontoloji bazı yerler kaphatıldı. Merkezdeki hastaneler kapatıldı hepsi dışarı taşındı. Önce hastane sonra da yol yapıyorsunuz. Halkın ulaşımı zorlaştı. Uzaklık, mekanın büyüklüğü, şehir dışı olduğu için vatandaş ulaşamıyor. Acil hastalar büyük sorun çünkü 112'lere bütün acilleri oraya götüreceksiniz denildi. Bu da bir sağlık sorunu. Mamak'ta bir hasta kalp krizi geçiriyor. Ambulans gitti bilkent talimatı var. Ankara tıbbın cebeci kampüsünü geçiriyor. Hacettepe ibni sina başkent ufuk üniversitesini geçiriyor. 6 tane hastane geçiriyor hasta kalp krizi geçiriyor. Bilkent o kadar kalabalık ki sıra bekliyor. Bu bir halk sağlığı sorunu. Halkın sağlığını bozuyor bazen ölüme yol açabiliyor. Hastane içi ulaşım farklı. Altı bloklu nöbetçi hekimler yirmi bin adım atıyor. Mavi kod önemli. Bir hastanın kalbi durunca mavi kod verilir. Şimdi bu kadar büyük olunca mavi kod verince sorunlar çıkıyor. Geç kalınıyor. Zamanında gidilmeli halbuki.

Nedense asansörde imtina ediyorlar. Az asansör var. Mesela ben mersin şehir hastanelerini dolaşınca yangın merdiveninden inip çıkmıştım. Çalışan sayıları azaldı. Altı hastane kapatıp bir tane

aldılar. Enfeksiyon kontrol sayısındaki sayı çok az. İşten çıkartılan taşeron çok fazla. Çift başlılık var. Şirket en tepede arada bir çekişme oluyor. Alışveriş mantığı yerleşti. Sağlık yeniden gerçek doğasına dönmeli. Açılan 10 şehir hastanelerinin sözleşmesini nipta edilmesi ve sonra kamulaştırılması lazım. Ttb olarak birincisi ingiliz tabipler birliğine mektup yazdık. Söz bu sözleşmeleri nasıl iptal ettiniz diye soruyoruz. Bu konuda da ankarada toplantı yapacağız. Sayıştay raporu malum, 91 sayfalık raporun 59 sayfası yolsuzluk ve usuzluk. Sayıştaya da dün suç duyurusunda bulunduk. Kamu zararının onlardan talep edilmesi için. Artı değer anlayışından vazgeçilmesi gerekiyor. Sağlık hizmetlerinin demokratikleşmesi gerekiyor. Sağlık meclisleri toplanmalı. Akademi, sendikalar karar sürecine katılmalı. Nitelikli birinci basamak şart. Nüfus ve coğrafi temelde yeniden yapılandırılmalı. Sağlık emek gücü olmalı, nüfusun özelliğine göre dağılım sağlanmalı. Ttb olarak hekimin öncelikli görevi hastalıkları önlemeye ve iyileştirmeye çalışarak insan yaşamını korumaktır diyoruz. Sağlık emekçilerinin 4a kadrosunda olması gerektiğini söylüyoruz. Patronlar ve ceolar için değil toplum için hekimlik diyoruz ve teşekkür ediyorum.

KAMUCU HUKUK POLİTİKALARI

ALİ RIZA AYDIN

GİRİŞ

Bu Oturumda kurumsal temsiliyetleriyle sizleri selamlayan değerli dostlar yanında ben de tüm katılımcıları işçi sınıfı adına selamlıyorum. Hukukta kullanılan bir deyişe gönderme yaparak emekçi halkın hukukçuluğunu yapmak üzere karşınızdayım.

Sempozyumun açılışındaki “Özel Sunum”da adıma iki kez gönderme yaparak bana görev veren Sevgili Hocam Prof. Dr. Korkut Boratav’ın işaret ettiği konulara da bütünsel bir not düşmeye çalışacağım.

Kamucu hukuk politikalarını anlatmaya kimi anımsatmalarla başlamak gerekiyor.

İlkin, kamucu hukuk politikaları kamucu politikalardan, daha genel deyişle ekonomik ve toplumsal ilişkilerden bağımsız, onları yönlendirebilecek güce sahip ve üstün politikalar değildir. Dolayısıyla kamucu politikalar belirlenmeden, plan ve programa dönüşmeden hukuk tek başına ortaya çıkıp etken olamaz. Hukuk yaratmaz, yansıtır.

İkincisi, Anayasa ve yasalarda kamucu hukuk politikalarını tanımlayan, kamu düzeni, kamu yararı, toplum yararı, kamu hizmeti, kamu güvenliği, kamusal alan, kamulaştırma, devletleştirme gibi kavramlar soyuttur, belirsizlik içerir. Hukuka yansıyan irade uygulamaya yansıyor somutlaşmazsa bu kavramlar amaçsız kalır. Hukuktan uygulamaya geçecek olanın kimler tarafından, nasıl ve hangi amaçla kullanıldığı,

ihmal ya da ihlal edilip edilmediği pozitif hukukun kavramlarından daha önemli, daha anlamlıdır.¹

“Kamu” ilk bakışta “özel”in karşısı olarak algılanır. Yanlış değil, eksik.

Eksiklik sınıfsallığın unutturulmasından, sınıflı toplumun sınıfsızmış gibi gösterilmesinden, devletin ve hukukun (ve de bağımsız denilen yargının) sınıflar üstü gibi algılatılmasından gelir.

Bu kapsamda “kamucu”, “hukuk” ve “politika” kavramları tartışılırken iki kavrama özel dikkat gerekiyor: Biri “devlet”, diğeri de “sınıf”.

Devlet, çoğu kez ve yanlış olarak kamu kavramıyla özdeş kullanılıyor. “Kamulaştırma” “devletleştirme” ve “kamu tüzelkişiliği” gibi hukuksal kavramlar da bu yanlış kullanımı besliyor. “Özel”in karşısı “kamu” denirken toplumsallık değil “devlet” ifade ediliyor. Önce bu kavramları ayırmak gerekiyor.² Oysa “kamu” kavramı bunların üstünde, niteliği ve içeriği bakımından bunlardan geniş, “toplum”u anlatan bir kavram.

¹Örneklere: Tüm ülkeye yayılarak güçlü etki yaratan 2013 Haziran Direnişi, geniş katılımlı toplumsal eylemler kamu yararı ve güvenliği gerekçe gösterilerek devlet tarafından şiddetle engellenebilmiştir. Grev işçilerin, bağlı olarak emekçi halkın kamusal hakkıken önce bakanlar kurulu, şimdi cumhurbaşkanı tarafından kamu yararı ve güvenliği için ertelenebilmekte, nihayetinde bu erteleme grev yasağına dönüşmektedir. HES'lere, maden aramalarına ve işletmelerine, sanayi atıkları ve kirliliğine, Kanal İstanbul gibi projelere karşı halkın doğa, çevre ve insanca yaşama duyarlılığı kamusal yarar ve güvenlik olarak ortaya çıkarken devletin müdahalesi ya da kayıtsızlığı yine aynı nedenlere dayandırılmaktadır. 15 Temmuz darbe girişiminden sonra ilan edilen OHAL kamusal yarar ve güvenliğe dayandırılırken aynı OHAL düzeninde onbinlerce çalışan OHAL ilanı gerekçesiyle somut bağlantı kurulmadan ve masumiyet karinesi yok sayılarak yine aynı nedenlere bağlı olarak işsiz hatta mesleksiz bırakılabilmektedir. Adaletsiz seçim uygulamaları seçim yasalarına yerleştirilerek ve YSK'den destek alınarak genel oy hakkı bir siyaset ve iktidarı için toplumun elinden çalınabilmekte ve bunun adına demokrasi denilebilmektedir.

² Kamulaştırma, istimlak kavramının karşılığı olarak, özel mülkiyette bulunan taşınmazların devlet tüzelkişiliğine ya da devlet içindeki diğ merkez/yerel devlet kurum ya da kuruluşlarının tüzelkişiliği mülkiyetine geçirilmesi ya da bunlar üzerinde idari irtifaklar kurulmasıdır. Kamu tüzelkişiliği de devlet tüzelkişiliği içinde idari tüzel kişilikleri tanımlar; birey dışındaki, hükümsel (hukuksal, hükmi) tüzelkişiliğin özel ile devlet içinde olanını ayırmak için “kamu” kavramına başvurulmuştur.

Nitekim kamu düzeni ve kamu yararı kavramları; yalnızca devleti, siyasal ve idari yetkili organları ya da belirli çıkar gruplarını değil toplumun her alanındaki düzenini ya da yararını, bu düzenin temelini oluşturan tüm kuralları kapsar.³

“Kamu” sözcüğünün farklı sözcüklerle birlikte farklı anlamlarda kullanımını, farklı hukuksal nitelendirmelere karşılık geldiğini değerlendirerek, karışıklıklara neden olmamak için “toplum” sözcüğünü kullanmayı yeğleyebiliriz. Ama burada da hukukun sınıfsallığı içinde bir kargaşa ortaya çıkıyor. Burjuva hukukunda kamu yararı “özel mülkiyete sınırlama”, toplum yararı ise “özel mülkiyetin amacı” anlamında kullanılıyor. ⁴

Buradaki toplum, sınıflı toplum ve “ulus”, “millet” kavramları gibi soyut. Dolayısıyla “toplum yararı” sermaye yönünden, toplumdaki tüm eşitsizliklere rağmen kullanılıyor ve sömürücü düzenin yararı da toplu yararı olarak gösteriliyor.

Ekonomi politiği sömürü olan kapitalizmin kötüye kullanmayacağı şey ne olabilir ki?

Bu kapsamda bir saptamayı hemen girişte yapmakta yarar var: Toplumculuk, toplumcu politikalar, kamu, kamucu politikalar, devlet, devletçilik kavramları içeriklerine girilmeksizin, sınıfsal analizi yapılmaksızın gerçek anlam vermezler. Anayasal kapsamda “özelleştirme”nin karşısının “devletleştirme” olması da devletleştirmeyi tek başına kamucu/toplumcu yapmaya yetmez.

³ Kamu hizmeti devletle sınırlı değil toplumsaldır. Kamu düzeni, toplumun her alandaki düzeninin temelini oluşturan bütün kuralları kapsar (AYMK., 28.1.1964 günlü, E.1963/28, K.1964/8; 18 ve 22.11.1976 günlü, E.1976/27, K.1976/51).

⁴ Anayasanın “mülkiyet hakkı” başlıklı, üç tunceden oluşan 35. maddesi bu durumun tipik örneğini verir. İlk tuncede “Herkes mülkiyet ve miras hakkına sahiptir” denildikten sonra ikinci tuncede mülkiyet hakkının “kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabileceği” söylenirken, üçüncü tuncede mülkiyet hakkının kullanılmasının “toplum yararına aykırı olama”yacağı belirtilir.

Devlet, hemen her alanda olduğu gibi “hukuk politikaları” alanında da müdahalesi ve etki gücü yüksel organizasyonların, örgütlenmelerin başında geliyor. Yalnızca politikaları değil, pozitif hukuku oluşturan, uygulamaya sokan ve denetleyen, yaptırım gücü olan, siyasete ve toplumsal yaşam tarzına müdahale edip sınırlandıran, hak ve özgürlükleri kontrol altında tutan devasa bir örgütle karşı karşıyayız.

Ama devlet ve kamu/toplum aynı şeyler değil. Burjuva devlet, aynıymış gibi göstererek kendisine özellikli, farklı ve üstün bir anlam yüklemek ister. Bu, hukuk için de geçerli. Böylece sınıfsallık ve yapı da saklanmak istenir.

Kapitalizmin devleti toplumculuk/özelcilik ayrımında toplumculuğun tarafında yer almaz. Alıyor gibi gözükmesi ya da görülmesi yanılsamadır.⁵

Konu yalnızca özel mülkiyet, özelleştirme, mülkiyet değişimi ya da mülksüzleştirme, sözleşme ve girişim özgürlüğü gibi karşıt kavramlarla da sınırlanamaz.

Devlet de hukuk da ekonomik ve toplumsal ilişkilerin ürünü.⁶ Buradan ikinci hassas ve yaşamsal kavramımıza geçebiliriz: Sınıf...

Sınıflı toplumda, devlet de sınıfsal hukuk da... Kapitalist toplumun temel özelliği bu...

Kapitalizmin ekonomi politiği için organize olan, emperyalizmin işbirlikçisi olan bir devlette kamucu politikalara salt devletle özdeşleştirerek, gözler kapalı yaklaşmamak gerekiyor. Bu tür devlette devletleştirme tek başına toplumculuk olmaz. Nitekim anayasal adıyla “kamulaştırma”ların kapitalizme hizmet amacıyla yapıldığı birçok somut örnek var.

⁵ “Kamulaştırma”nın “kamu yararı” yerine “özel yarar” için yapılması, devletin ticarileştirilmesi ve piyasalaştırılmasının yaygınlaşması unutulmamalı. İdarenin kamu gücüyle mülkiyete el koymasındaki amaç ve yarar tartışması, devlet-mülkiyet ilişkilerinin sorgulanması, mülkiyet ve mülksüzleştirme analizi için bkz. Ali Somel, “Kamulaştırmanın Dönüşümü: Özel Yarar İçin Kamulaştırmanın Gelişimi ve Türkiye’de Kamu Politikalarına Yansımaları”, Doktora Tezi, Ankara, 2012.

⁶ Devlet ve hukukun, milliyetçilik ya da ilahi iradeyle tanımlanmasının ya da desteklenmesinin de reddi gerekir. Ne şovenizm ne de din/tapınma devlet ve hukuka kaynaklık edebilir. Her daim devrede tutulması ve vazgeçilmemesi gereken iki nitelikler: yurttaşlık ve laiklik, yurtseverlik ve aydınlanmacılık konumuzun da vazgeçilmezleri...

Daha fazla uzatmadan şu uyarıyla devam edeyim: sınıfsal olan devlet ve hukukla ilişkili olarak “kamu” kavramı da sınıfsal. Kavramlar tanım ve kapsamlarından öte kullanımlarıyla, uygulamayla anlam değiştiriyor ya da anlam yitiriyor. Sözlükte ya da pozitif hukukta yazdığı gibi durmuyorlar. O halde konumuzu somut durumun somut analizi üzerinden incelemeli ve “kamucu/toplumcu politikalar için ne yapmalı” sorusuna yanıt verirken, tarihsel duruma da bakmamız, okumalarımızı “sınıflı toplum” ve “sınıfsız toplum” olarak iki sütun başlığıyla yapmamız gerekecek.

Bunu yaparken teorik/akademik tartışmalar içine girmeden bir yandan pozitif hukuk ve pratik ilişkisinden hareket etmeye diğer yandan da hukukun tabu yapılması, hukukun üstünlüğüne kayıtsız koşulsuz inanılması saplantısını açmaya çalışacağım. Kamucu politikaların uzlaşmanın, yalan ve kandırmacaların kurbanı olmasının en etkin aracı olan hukukun kılıf rolünü de deşifre etmeye çalışacağım. Vurgulamayı sona gelmeden girişte yapmakta sakınca yok: İçinden kapitalizmin, emperyalizmin çıkarlarını atamayan, sömürü düzeninin kurallarına dokunamayan kamuculuğu hedefleyen politikalar elbette küçük mücadele adımları olarak anlamlıdır. Ancak bütünsel olarak “toplumcu” diye tanımlanamaz. Olsa olsa sürdürülebilir kapitalizmin parçası olur.⁷

⁷“Kapitalist düzen tüm kurum ve kurallarıyla sürsün ama bir yanda da kamucu politikalar uygulansın” şeklinde ileri sürülecek görüş, yanıtını tarihten çokça aldı. Dönemsel olarak ortaya çıkan kamucu politika örnekleri ya siyasi iktidar değişiklikleriyle (örneğin 1950 Demokrat Parti iktidarı, 2002 AKP iktidarı) ya da muhtıra, darbe, sıkıyönetim veya OHAL gibi örneklerle kesilip atıldı. Anayasa dönemleriyle bakarsak, 1924 Anayasası döneminde Serdar Şahinkaya tarafından yapılan sunuşta da aktarılan kamucu politikalar sonrası 1950’ler; 1961 Anayasasının 12 Mart 1971 Muhtırası sonrası budanması, 12 Eylül faşist darbesi ve 1982 Darbe Anayasası, 1990’ların kısmi nefes alma dönemlerinden sonra 2002’de proje partisi AKP’nin iktidara gelerek Anayasayı, hukuku ve devleti altüst etmesi, nihayetinde parlamenter rejimi başkanlı rejime çevirmesi vb birçok örnek verilebilir. Hak mücadeleleriyle kazanılanların gasp edilmesinde hiç duraksamaya düşülüyor; çürümeler, çöküşler, yıkılmalar önlenemiyor. 2016 OHAL düzeni, OHAL kaldırıldığı halde sürdürülmesi, OHAL KHK’lerinin yasalarla yürürlüğünü devam ettirmesi, OHAL düzeninde cumhuriyete ağır darbeyi vuran rejim değişikliği, parlamentonun işlevsizleştirilip yargının iktidarın güdümüne girmesi ve memurlaştırılması, cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle ve kararlarıyla şekillendirilen hukuk, ihmal ya da ihlal edilen Anayasa... Şekli cumhuriyet olan ama başta laiklik olmak üzere cumhuriyetin nitelikleri budanan Devlet... Bunlar ve eklenecek birçoğu, düzen içi kamuculuk politikalarının ve vazgeçilmez olan hak mücadelelerinin düzen tarafından nasıl kontrol altında tutulabileceğinin örnekleri.

HUKUKUN ROLÜ ve PAYI

Hukuk, akla dayalı iradeyle oluşan bir düzenleme aracı. Düzenleme kurallarla yapıyor, buna pozitif hukuk kuralları diyoruz. Kurallar; tanımlıyor, sınırlandırıyor, yasaklıyor, buyuruyor, biçim ve yaptırım getiriyor.

Toplumculuk, politika ve hukuk ilişkisine yalnızca hukukla bakamayız. Tıpkı dünyaya da hukukla bakamayacağımız gibi. Hukuka dünyayla, üretim ilişkileriyle, toplumsal ilişkilerle bakmak zorundayız.

Buradan hareketle, hukukun toplumculuğu güvence altına alan kurallarıyla, bu kuralların varlığıyla, yetersizliği ya da artırılmasıyla yetinen; bu kurallardan sapma oldukça da aynı düzenin yargısıyla çözümün geleceğini sanan politikalar mamacına ulaşmaz kamuculuk yanılması olur.

Bunu kamuculukla ilişkisi güçlü olan hak ve özgürlükler üzerinden anlatırsak, hak mücadeleleri pozitif hukuk kuralı haline gelecek bir iradeye dönüştüğü zaman “olumluluk”tan söz edebiliriz. Ama mücadele gücü ne kadar yüksek olursa olsun, bir, bu irade yansımalarının sınırı var; o sınır egemen sınıf ve onun devleti tarafından çiziliyor. İki, aynı ikili var olan hak ve özgürlükleri hem uygulamayla hem de kurallarla oynayarak ihmal ya da ihlal ediyor, esnetebiliyor, sınırlandırabiliyor, çifte standart uygulayabiliyor, OHAL gibi dönemlerde durdurabiliyor. Fazla söze ve geriye gitmeye gerek yok, uzun AKP dönemi bu durumun örnekleriyle dolu.

Kural koyma, değiştirme ve yürürlükten kaldırma işini kullanan egemen güç (sermaye iktidarı ve siyasal iktidar), uygulamadan kaynaklanan gücünü de kullanırken denetimi de elinde tutar. Ki bu denetimde yasama denetimi ve yürütme denetiminden daha etkili olarak yargı denetimi başrol oynar. Yine AKP dönemi örneğinde olduğu gibi...⁸

⁸Toplumcu politikaların yaşama geçirilmesinde önemli alanlardan biri genel oy hakkı. Anayasa’daki söyleyişle “seçme, seçilme ve siyasal faaliyette bulunma hakları”... Bütünyle bu alana çok yönlü müdahale siyasal iktidarların en etkin araçlarından biri... Aynı şekilde, toplumsal denetim mekanizmalarıyla oynanması ve toplumsal denetimin (yandaş örgütlenmeden işlevsizleştirmeye kadar) köreltilmesi de söz ve karar sahipliğinin toplumun elinden alıp siyasal iktidarın ve sermaye sınıfının eline teslim edilmesine (ya da kolayca teslim alınmasına) neden oluyor.

Yapılanların tanımı belli: Kapitalizmi yaşatmak için demokrasi ve hukuk oyunu...

Buradan toplumculuk çıkmaz, varmış gibi gösterilen vitrin süslemeleri çıkar.

Özet şudur: Kapitalizmin ve üst aşaması emperyalizmin egemen olduğu ilişkilerde toplumcu politikalar için yalnızca hukuk yetmez. Evet toplumcu politikaların somutlanması adımı için hukuk gerekir ama aynı hukuk, sınırsız özel mülkiyetin ve anti-toplumcu politikaların da aracıdır. İşte hukukun üstünlüğü sözcüklerinin zaafı da burada başlar.

Özel mülkiyetin ve sözleşme özgürlüğünün güvencesi de hukuktur, vergi ve benzeri mali yükümlülüklerle gelirin yeniden dağılımını düzenleyen de hukuktur.

Toplum düzenini kurallaştıran da hukuktur, üretim araçları ve ilişkilerini sermaye adına güvenceye alan da. Emeğin iş gücü olarak piyasa konusu yapılması, esnek ve güvencesiz emek hukukla dayatılır, adına da çalışma hukuku denir.

Kamu hizmetlerin özele gördürülmesi, tahkimde, kamu kaynaklarının özelleştirilmesinde hukuk devrededir.

Sonuçta, hukuka bakarak ya da düzen içinde kamucu politikaları hukukla düzenleyerek, dar bakışla konuyu tartışıp sonuç alamayız.⁹

---

⁹1924 Anayasasının hem 30'ların devletçilik döneminin hem de 50'lerin "özelcilik" döneminin sürdürülebilmesine sağladığı olanak, anayasaların ekonomi politikası ve sınıflı toplum yönünden tipik bir hukuk örneğidir.

Kamu işletmeciliğinin 1982 Anayasası döneminde devam ederken, tasfiyesinin ve özelleştirmesinin de aynı dönemde olduğu unutulmamalı. Özelleştirmenin Anayasaya girişine AYM'nin katkısı unutulmamalı.

Özelleştirmenin hukuku kimler (hangi sınıf) tarafından nasıl yazılmıştır? Bunları bize okutan hukuk değildir.

Bu kadarı bile AKP dönemi için sıkça vurguladığımız hukuksuzluğun ve keyfiliğin içinden çıkıp hukuk devletine geçmenin de tek başına çözüm olamayacağını anlatmıştır umarım. Bu kaostan çıkılacaktır ama nihayet kapitalist düzenle karşı karşıya gelerek. Ki artık kapitalizmin krizleri, 2. Dünya Savaşından sonra gelinen durumla ve özellikle SSCB'nin etkisiyle olgunlaşan/olumlulaşan, evrensel ilkeleri zenginleşen burjuva hukukunu hem ulusal hem de uluslararası alanda tali olmaya itmiş; liberal hukuka bağlılığı artırmıştır.¹⁰

DEVLETİN ROLÜ ve PAYI

Burjuva devlet, ne kadar “demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti” olarak biçimlendirilirse biçimlendirilsin, bu biçimlendirme ne kadar anayasal güvence altında olursa olsun sonuçta sermaye sınıfının tahakkümü altındadır. Kimi zaman sınırlandırılrsa da, demokratik toplum düzeni kimi zaman emarelerini gösterse de, sosyallik kimi zaman sırtısa da, bu tahakküm sınırsızdır; kalıcıdır; sürdürülebilir olması için her şey yapılır.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra devletin özelleştirmeci olması ne MGK ve o dönemdeki hükümetle ne de ANAP ve AKP hükümetleri ile tanımlanabilir. 1990'ların koalisyon hükümetlerinde de aynı siyasetin sürdürüldüğü unutulmamalı. Özetle, “farklı hükümetler tek siyaset” uyguladı.¹¹

¹⁰AKP'nin hukuksuzluğu hukuk yapması, anayasal ve yargısal denetimi kendisi için onay müessesesine dönüştürmesi salt kendi marifeti değil. “Bireysel başvuru” barajını isteyen İHAM, “yapılanlar önüme yığılmasını” diye düşünmüş olsa da bunun özünde örtülü onay var. Nitekim OHAL döneminde AYM'nin kendi içtihadını yok sayarak OHAL KHK'lerini incelemekten kaçınmasını onaylayan İHAM, sınıfsallığını açıkça deşifre etti.

¹¹“Farklı hükümetler tek siyaset” tanımlaması, emek verdiğim için mutlu olduğum Bağımsız Sosyal Bilimciler çalışmalarından birinde “IMF Gözetiminde On Uzun Yıl, 1998-2008” anlatılırken alt başlık olarak kullanıldı. Bkz. Yordam Kitap, 2007.

Özelleştirme uzun süre yasalarla sürdürüldü. Anayasal kural haline getirilmesi, devlet tarafından yürütülen yatırım ve hizmetlerin özel tarafından yaptırılması, kamu hizmetleriyle ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyumsuzlukların ulusal veya uluslararası tahkim yoluyla çözülmesi 1999’da koalisyon hükümeti dönemindedir. Bunda, yani anayasal dayanakta ulusal ve uluslararası sermayenin etkisi yanında yargının ve AYM’nin kararlarının etkisi de oldu.

Neoliberal düzen, egemen siyasi iradenin istekleri ile hukuku özdeşleştirme konusunda ustaca çaba sarf ederken, Türkiye’deki başarısı yadsınamaz. 1980’lerde 24 Ocak ve 12 Eylül ile başlayıp devam eden süreçte siyasal ve ideolojik mücadele öylesine güçlü yürütüldü ki, “devlet” sözcüğünü kullananlar medyanın da desteğiyle aşağılandı. Bu durumun nedeni önceki dönemlerin devlet anlayışına bağlandı.

Oysa darbeyi isteyenler, özelleştirme politikalarını savunanlar, yasaları çıkarttırıp kararları aldırınlar, Anayasayı değiştirenler tüm eylemlerini yine devlete yaptırıldılar. Cephede gözükken hep devlet oldu. Devlet gücü olmadan olmuyordu...

Hukuku da devlet oluşturacaktı, sermayeyi kollayıp emekçileri susturmayı da devlet sağlayacaktı. Satan da devlet olacaktı, özele aktarmak için kamulaştırma yapan, kamu mallarının talanına göz yuman ve uyumsuzluk çıktığında yargılayan da...

Neoliberal siyaset, “özel”i öne çıkarıp, “devlet”i de “özel”in hizmetine sunmayı öylesine güçlü götürüyordu ki, 1982 Anayasasında “özelleştirme”nin adı bile geçmedi. “Piyasa” hem de “serbest”i öylesine tabu yapıldı ki, solculukları değil liberalcilikleri esas olan “liberal solcu”lar türedi.

Devlet denilen araç görevini sessiz sedasız yaparken, saldırı da devam etti: “Devlet çekilmeliydi, devlet küçülmeliydi”. “Ama devlet, gücüyle ve hukukuyla kapitalist/emperyalist düzene hizmet etmede, her şeyi sermayeye sunmada kusur etmemeliydi”.

Neoliberalizm “devlet piyasalardan elini çekmeli, müdahale kriz yaratır” diyordu ama kamu kaynaklarının özele devri için, özelleştirmeler için devlete ve hukuka başvurmaktan kaçınmadı.

Devlet müdahale etmedi ama krizler yine de geldi. Krizler gelince yeniden devlet desteğine ihtiyaç duyuldu. Başta ABD olmak üzere devletler büyük sermayeyi kurtarma ve teşvik çabasına girdiler.

Devlet devreye girmeliydi ama koşulları da vardı. Bir kere müdahale toplumsal olmayacaktı, emekçi halk ve toplumun geniş kesimleri değil yalnızca büyük sermaye kurtarılmalıydı. Eşitlik, adalet gibi ilkeler de olmamalıydı. Uluslararası sermaye de ülkeye engelsiz girmeliydi.

Bu kapsamda sosyal devlet savunucuları iki arada bir derede kaldılar. Devleti siyaseten savunuyorlardı ama savundukları devlet, halkın devleti olmadığı gibi, emekçiler üzerinde de her türlü baskıyı yapıyordu; solu işkenceli tutsaklığa itip burjuva düzenini yaşatıyordu.

Devlet, sınıfsallığın gereğini yerine getirme konusunda elinden geleni yaptı. Egemen sınıfın siyasi iradesi ile bu iradeye hizmet edecek hukuku yaratma konusunda kararlı davrandı ve başardı. O zaman özelleştirme karşıtı olan halk ile özelleştirme mağduru olan emekçiler için umut kapısı “yargı” olmalıydı; ne de olsa bağımsızdı... Olmadı, olamazdı da...

“Demokratik parlamenter rejim”, “üstün” denilen hukuk, “bağımsız” denilen yargı toplum yararı için işe yaramadı ama kapitalizmin sürdürülebilirliğinde çok işe yaradı.

Yargı, ancak yaratılan hukuk içinde kalabilir ve ancak bu hukuktan sapmalar olursa onları düzeltebilir. Yargının hukuk yorumu ve içtihat yaratması da düzen içi. Özelleştirme mağdurlarının hakları, özelleştirme nedeniyle ortaya çıkan adaletsizlik ve sömürü ise işin özünde yok. Ancak ve ancak özelleştirme hukuku içinde o hukuka rağmen hak ihlali varsa, o sorgulanabilirdi. Artık o da sorgulanmıyor.¹²

¹²Yargı alanında, “kamu davası” konusu da kamuculuğun alanına giriyor. Kamu davası açılması niteliğini taşıyan suçlar, kişilere, kişisel şikayet ya da yarara bağlı olmayan, kamusal yarar ve güvenliği taşıyan suçlar olarak özellikli bir anlama sahip. Takibi şikayete bağlı olmayan bu suçlar ceza yasalarında sayılı. Ama buna karşın bu tür suçlar sınırlamaya tabi tutuluyor ya da kamu davası niteliğine karşın perdeleniyor, kimileri için üstü örtülüyor. Dolayısıyla kamu davası adı altında toplumsalluktan ve toplumsal yarardan uzaklaşıyor. Böyle olmasaydı, örneğin Berkin Elvan davası oyalamalara bırakılmaz, Berkin’e kusur atfedilmez; örneğin Özbekistan’lı Nadira davası intihar diye kapatılmazdı. Örneğin göç insanlarının yollarda katline göz yumulmazdı. İşçi cinayetleri, maden cinayetleri “kaza” diye saptırılmazdı. Kadın cinayetleri erken tahrikine bağlanmazdı.

Hatta Anayasa Mahkemesi gibi Anayasanın bağlayıcılığını savunmak ve üstünlüğünü korumakla görevli olan organ, özelleştirme hukukunda ayar yapılmasının yolunu elbette açmalıydı. AYM kararını verdi: “Özelleştirme devletleştirmenin tersi bir işlemdir. Devletleştirmeye yetkili olan organın özelleştirmeye de yetkili olduğunun kabulü gerekir.” “Yasama organı kamu mülkiyetinin koruyucusudur. Özel girişimin devletleştirilmesinde olduğu gibi kamu varlıklarının özelleştirilmesinde de yetkinin yasama organında olması gerekir”.

Böylece AYM, özelleştirme hukukunun önünü açarken, anayasa koyucuya da yol gösterici oldu. Ve özelleştirme, 1980'lere göre geç de olsa 1999'da Anayasaya girdi. Diğer deyişle “anayasal güvence”ye kavuştu.

Öte yandan “1961 Anayasası'nda devletleştirmenin özel teşebbüs serbestliği çerçevesinde tanımlanması” ile “1982 Anayasası'nda özelleştirmeyi içeren değişikliğin devletleştirme maddesi altına yapılması”nın “mantıksal bir süreklilik” barındırdığı tartışmasız.

AKP neoliberal düzene kayıtsız koşulsuz teslimiyette zirveye oturdu. Bir yandan da kendine özgü, yandaşlara özgü, tarikat ve cemaatlere özgü “talan”ını ihmal etmedi. Hukukla oynadıkça oynadı, çıkarın ağır bastığı alanlarda kendi hukukunu dahi tanımadı. Tam gaz devam ediyor.¹³

Özelleştirme hukuku, kamu kaynaklarını sermayeye aktarmaya yol açıyor; hukuk ama her türlü aktarmayı da meşrulaştırıyor; özel mülkiyeti koruyor. Kamu güvencesi altındaki emekçileri “havuz” kılıfı altında işsiz bırakıyor; esnek, güvencesiz, örgütsüz, düşük ücretli alana terk ediyor.

¹³Anayasaların ekonomi politikası bunda ters bir durum olmadığını gösteriyor (Ali Rıza Aydın, “Anayasaların Ekonomi Politikası Üzerine”, Gelenek Dergisi, S. 20, Mayıs- Haziran 2013, s.40-59). 1961 Anayasasının devletleştirme başlıklı 39. madde gerekçesinde, Anayasanın “özel teşebbüsü kaide olarak kabul” ettiği açıkça belirtilmiştir. Gerekçeye göre, özel teşebbüslerin belli şartlar altında devletleştirilmesi, “özel teşebbüs esasının” haklı ve gerekli istisnasıdır (Ali Somel, age, s.23).

DEVLETLEŞTİRME VE ÖZELLEŞTİRME KARŞITLIK MI, ORTAKLIK MI? ¹⁴

Neoliberal dönem karşıtlığı değil ortaklığı işaret ediyor. Bu nedenle de yıllardır yapılan özelleştirmelerde hak mücadelesi, hukukun ağırlarına takılıp kalıyor; “hukuka uygun özelleştirme” sınırında eriyor.

Özetle, sonuç tabelasına “sattırmamak” gibi bir kamucu bir sonuç yazılmıyor.

Özelleştirme hukuku, sınıfsal karakterini en açık gösteren alanlardan biri. Kendisini saklamıyor ve egemen sınıfın tüm özelliklerini taşıyor.

“Sattırmamak”; siyasettir, mücadeledir, direniştir. Hem özelleştirme politikalarını hem de satan devlete karşı çıkışı hedefler. Daraltılmış, kişiselleştirilmiş hak mücadelesini aşarak düzeni ve üretim ilişkilerini sorgulamaya yarar. “Piyasacılığın seçeneği yok” diyenlere seçeneğin olduğunu; eşitleştirilmiş, özgürleştirilmiş ve adaletli bir düzenin insanlık önünde seçenek olarak durduğunu anımsatır. Kamuculuğu öne çıkarır.

“Sattırmamak”, ne yalnızca satılacak işletmenin emekçilerine bırakılabilir ne de “devlet”in babalığına sığınarak gerçekleştirilebilir. Satan, zaten devlet değil mi?¹⁵

Özelleştirmenin karşısına, zaten onun meşrulaştırıcısı ve uygulayıcısı olan devleti değil sınıfsal mücadele içinde toplumculuğu koymak gerekiyor. Sınıfsal karakteri sermaye olan “özelleştirme hukuku ve devlet” karşısında, sınıfsal karakteri emek olan “kamuculuk” ilkesi esas alınarak mücadele etmek, üretim ilişkilerini yeniden ve yeniden sorgulamak gerekiyor.

¹⁴ Özelleştirme için devlet içinde kurul ve kurum oluşturulması, kamu emekçilerine sınırlı hak verilirken ve düşük ödeme yapılırken özele kaynak transferi, kamu-özel işbirliği girişimi, TMSF ile özelden devlete alıp ihya edip tekrar özele devir, İşsizlik Fonu kullanımı, OHAL döneminde mülkiyet değişimleri, seçimle gelen yerel yönetimlere Anayasaya aykırı olarak kayyum ataması... Bu tür birçok örnekte devlet kamucu değil, anti-kamucu.

¹⁵ Ali Rıza Aydın, “Özelleştirmeler ve kamuculuk”,

<http://haber.sol.org.tr/yazarlar/ali-riza-aydin/ozellestirmeler-ve-kamuculuk-102801>

Sattırmamak için direnmek ile sattırılmayacak olanların sahipliği yani toplumsal mülkiyet için mücadele etmek eşzamanlı yürütülmezse, Türkiye'nin özelleştirme tarihine zincirlerle bağlanmaktan öteye geçilemez. Oysa asıl olan zincirlerden kurtulmaktır. O da sınıf tavrındaki kararlılıkla gerçekleşir.

Devlet, elindeki araçları Anayasadaki “sosyal devlet” niteliğine göre ne kadar yönlendirirse yönlendirsün, bütünsel olarak ağırlık kapitalizmin varlığı, çıkarı ve gelişimi üzerine olacaktır.¹⁶

NE YAPMALI?

A) Hukuk ekonomik ve toplumsal ilişkilerin ürünüdür. Kamucu hukuk politikaları, diğer tüm alanlardan ve politikalarından soyutlanarak tek başına ele alınamaz.

Bağlı olarak, kamucu hukuk politikaları kimi alanların, gayrimenkulün, kurum ya da kuruluşun, makine ve teçhizatın, genel deyişle üretim araçlarıyla iş ve işlemlerin, hakların “el değiştirmesi”nin, özelden devlete geçmesinin çok ötesindedir.

Kamucu hukuk politikalarını, bütünüyle kamucu politikaları, “özel” ve “devlet” arası bir sahiplik, hak ya da paylaşım olarak göremeyiz. Böyle görür ve bununla yetinirsek bu ikili arasındaki gidiş gelişlerin de yolunu açmış ve meşrulaştırmış oluruz.¹⁷

¹⁶Bunu, sosyal demokrat ya da demokratik sol ağırlıklı koalisyonların dahi engelleyemeyeceği, hatta asıl onların hukuksal güvenceleri sağladığı, ANAP-AKP arasındaki 1990'lar döneminde açıkça görülür. O dönemin başlarında Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı tarafından yayımlanan “İktisat Politikası Seçenekleri 1 ve 2” çalışmalarında (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993) hem “sanayileşmenin yeni boyutları ve KİT'ler” hem de “kamu maliyesi, finansal yapı ve politikalar” çalışmalarında tartışmalar ve politika seçenekleri tüm açıklığıyla vurgulanarak “egemen söylemin belirlediği gündemi”n temelinden sarsılacağına ve değiştirileceğine inanç belirtilmişse de, bu ve benzeri değerli kaynaklara karşın neoliberalizm hız kesmemiş, koalisyonlar döneminin 2002'de AKP proje partisiyle sonlandırılmasını da önleyememiştir. Dahası o Parti 2018 yılına kadar parlamenter rejim içinde, sonra da başkanlı yönetimle, kesintisiz olarak, Cumhuriyeti tüm nitelikleriyle, kurum ve kurallarıyla temelden sarsarak, “demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti”ni ve “cumhuriyeti”varmış gibi gösterip yok ederek iktidarını sürdürmektedir.

¹⁷Kamucu politikalarla piyasanın ihtiyaçları için kamulaştırmayı karıştırmamak gerekir. Zaten, burjuva devlet sermaye sınıfının ve özel mülkiyetin koruyucusu olarak piyasayla özdeşleşmiştir.

Aynı zamanda da sınıfsal bakışın önünü kapatmış oluruz. Oysa biliyoruz ki “işçi sınıfı devlet çarkına hazır bulduğu gibi el koy”duğu zaman onu kendi amaçları için kullanamaz.¹⁸ Diğer deyişle düzen içinde kalarak planlanan kamucu politikalar uygulamaya geçemez ya da kısmî geçer veya uygulamaya geçse bile hep egemen sınıfın kontrolünde ve her an vazgeçilmeye mahkum olur.

Bu uyarıyla değerlendirdiğimizde;

(i) Kamucu hukuk politikaları düzen içinde yapıldığında her halde anayasal güvence altına alınmalıdır. Bu durum diğer alanlar için de geçerlidir. Kötü örnek olarak, Anayasa'nın OHAL KHK'lerini (şimdi OHAL CBK'lerini) anayasa yargısından ayırık tutmasını; ortada bir örnek olarak uluslararası sözleşmelerin de yine anayasa yargısından ayırık tutulmasını ya da hak ve özgürlüklerle ilişki uluslararası sözleşmelerin iç hukuka göre üstün tutulmasını; olumlu bir örnek olarak da Anayasa'nın ilk üç maddesinin değiştirilemeyeceğini, değiştirilmesinin teklif edilemeyeceğini verebiliriz. Devrim kanunlarının korunması da olumlu örnek olarak verilebilir.¹⁹ Burada önemli bir husus, kamuculuğun gaspına karşı direniştir. Bir yandan yeni kurallarla gaspın yolu kapatılırken diğer yandan da yürürlükteki kuralların temizlenmesi gerekir.

(ii) Kamucu politikaların uyuşma konusu yapılmadan, ödünsüz uygulanacağı toplum mücadelesi ise sosyalist toplum mücadelesidir.

(i)'in uygulanması kapitalist/emperyalist düzenin sınırına dayanır kalır. Ki, kamuculuk kimi dönemlerde ne kadar öne çıkarsa çıksın, düzen her an ondan vazgeçecek politika ve araçlara sahiptir.

O zaman düzen içi dönemde (i) ile (ii) için mücadele eşzamanlı olarak sürdürülmeli ve mücadelenin sınıfsallığı hiç ama hiç unutulmamalıdır.

¹⁸“İşçi sınıfı devlet çarkına hazır bulduğu gibi el koyup onu kendi amaçları için kullanamaz.” Marx, Engels, Fransa'da İç Savaş, Sol Yayınları.

¹⁹Bu örneklerin günümüzde siyasal iktidarın isteklerine göre nasıl tercih edildiği ya da ihmal veya ihlal edildiği uzun ve ayrıntılı çalışmanın konusu olacak kadar önemli.

B) Hukuk denildiği zaman, anayasalıktan ve kural koyuculuktan kaynaklanan nedenlerle akla hep devlet geliyor: kural koyucu olarak devlet (yasama organı, idari düzenlemelerde yürütme organı), uygulayıcı olarak devlet (yürütme organı -şimdi başkanlı yürütme-), denetleyici olarak devlet (yürütme, yasama ve yargı organları)...

Oysa kamucu politikaları ve bu politikaların iradi yansıması olarak kamucu hukuk politikalarını “hukukun pozitifleşmesi” kapsamında ve yalnızca devletle sınırlı tutamayız, yalnızca devletin işi olarak göremeyiz. Seçimle gelen parlamento bunu aşmaya yetmez, bağımsız denilen yargı da yetmez. %10 barajlı seçimle oluşan düzen partilerinin siyaseti ve buna bağlı demokrasi hiç yetmez.

Düzen içi siyasetten bağımsız toplumsal katılım ve denetim mekanizmaları devrede olmak zorunda.

TMMOB'nin ya da diğer KKNMK'nin eylem ve mücadeleleri, diğer demokratik kitle örgütlerinin eylem ve mücadeleleri, sendikal mücadeleler, emekçilerin patronlarına karşı mücadeleleri, ÇED ve HES mücadeleleri, doğayı koruma eylemleri, düşünceyi yayma ve açıklama araçlarının kullanılması, medya, toplantı ve gösteri yürüyüşü, grev hakkı gibi birçok müessese, örgütlenme ve eylem kamucu politikaları etkiler. İşte Haziran Direnişi tarihteki yerinde duruyor.

Örnekler var, kısmî sonuçlar da alınıyor ama bütünsel olarak bakıldığında kapitalist düzenin tahakkümü devam ediyor. Doğa katliamı, işçi katliamı, kadın ve çocuk katliamı devam ediyor. Doğa hareketinin değil kapitalizmin ürünü olan afetler devam ediyor. Emekçi halkın sömürsü, yaşamlarına son vermeye kadar varan çaresizliği devam ediyor. Ve hukukun genel yapısı sermaye lehine emekçilerin aleyhine...

C) Sınıfsız ve sömürsüz bir topluma geçilmedikçe kapitalist düzen ve emperyalizmle işbirliği devam edeceğinden, sermaye sınıfının egemenliği devam edeceğinden gerçek ve kalıcı kamucu politikalar planlansa bile uygulanmasının kalıcılığı olanaksız.

Devlet ve hukuk düzenin iktidar ve kılıf araçları olarak işlevlerini yerine getirir. Milliyetçilik ve gericilik yanlarına yerleşir, içlerine sızar.

Bu düzende “kapitalizm sürsün ama kamucu politikalar da olsun” demek yanlısına olur. Bu tür hamleler görülmüştür, nihayetinde geçici olmuş ve kapitalizm karşısında erimiştir.

Düzen içinde kamucu politikalar ikiyüzlü olur; sermayenin yeniden yapılandırılmasına; sermaye birikimi, teşviki ya da krizi için transferlere açık ya da örtülü aracılık yapar. Buna kamucu politikalar aracılığıyla kaynakların yeniden dağılımı da denilebilir. Eş zamanlı olarak, egemen sınıfın çıkarının, koşutu olarak da devletin kendi çıkarının perdelenmesine kılıf olmak da söz konusu.

Hukukun “kamu yararı”, “toplum yararı”, “kamu düzeni” gibi kavramları kullanıyor olması tek başına bir anlam ifade etmiyor.

Düzen içinde tercih edilen parçacı kamucu uygulamalar devamında karşı uygulamaları ve çözülmeyi getiriyor, kalıcı olmuyor.²⁰

Bugün toplumculuk, neredeyse bütünüyle burjuva devletin, neoliberalizmin, öz olarak sermaye sınıfının hakimiyeti ve kontrolü altında; her anı zaafarla dolu, bir yanlısına olarak var. Bu yanlısamanın büyük desteği de uzlaşmacılıktan, liberal hegemonyaya verilen ödünlerden geliyor.

Toplumcu hukuk politikalarının yararsızlığından ya da işe yaramazlığından söz etmiyorum. Elbette mücadelesi sürmeli. Ama bu mücadele sınıfsal zemine ve stratejiye oturmadığında ya kandırarak havada kalıyor ya da sermaye sınıfına hizmete dönüşüyor.²¹

²⁰Yukarıda da vurguladık. Avrupa'nın ikinci dünya savaşından sonra devletleştirme, sosyal devlet, parlamenter rejim, hak ve özgürlükler alanında SSCB'nin politikalarını ve “sosyalist hukuk” uygulamasını örnek alması rastlantı değil, sosyalist toplumla başa çıkmanın kaçınılmazlığıydı.

²¹Bir Danıştay kararında köylerde ekmek fırını yeri sağlanması “köylerde meydana gelen ekonomik ve sosyal gelişmelere koşul olarak çoğalan, yeni ortaya çıkan ve gelişen ihtiyaçların varlığı”yla anlatılırken olumluluk söz konusu. Ama artık fırıncılığın geniş ve önemli bir iş sahası olduğu ve de artık köylerin yaklaşık 2/3'ünün büyükşehir sınırları içinde mahalleleştirilmesi unutulmamalı. (Ali Somel, age., s.36)

Bir de çözümsüz gel-gitler söz konusu. Polisin (Jandarmayla birlikte) gücü ve işlevi ortada. Bunun yanına bir de özel güvenlik şirketleri eklendi. Yani birçok alanda güvenlik hizmeti özelleştirildi. ÖGS'ler devletin denetiminde ve devlet istediğinde devletin emrinde. Neresi özel, neresi kamu? Ya da kamu olan zaten sermayeye hizmet etmiyor mu?

D) Toplumcu hukuk politikaları için;

1)Somut durumun somut analizini,

2)Kapitalizmin ve emperyalizmin analizini,

3)Sömürünün ve düzeninin (siyasetinin, devletinin, hukukunun) analizini,

4)Bütünsel ve sınıfsal olarak yapmak gerekiyor.

5)Bu analizde hassas alanların başında devlet ve hukukun sınıfsallığıyla kamuculuğu yerli yerine oturtmak gerekiyor. Devlet ve hukukun (ulusal ve uluslararası) üstünlüğü, yargının bağımsızlığı burada büyük tuzak.

6)Uzlaşma ve uyum (düzen içinde kalıp, onun sınırlarıyla düşünmek) en büyük tuzaklardan biri.

7)Örgütlü mücadeleyi, düzenin kural ve kurumları içine sıkıştırıp parçalamamak, dağıtmamak gerekiyor.

8)Örgütlülüğün, örgütlü mücadelenin temeli siyaset ve siyasi parti... Toplumcu politikaların merkezinde de siyasi parti olduğunu unutmamak gerekiyor.

Bağımsızlığı, egemenliği, güvenliği ve adaleti sağlayacak bir kalkınmayı “eşitlikçi” bir temelde gerçekleştiremeyen hamleler kamuculuk adına hep eksik kalır, zaafı olur. Bunun yapıştırıcısı ise ekonomik ve toplumsal ilişkilerde sınıfsız ve sömürsüz düzen için örgütlü mücadele...

SONUÇ

Kamucu hukuk politikaları mücadelelerle kazanılmış, pozitif hukuk metinleri arasına da yerleştirilmiştir. Bu mücadeleler, politikalar ve kurallar yadsınamaz. Ancak burada durulamaz, bunlarla yetinilemez.

Birincisi, kapitalist toplumda kamucu hukuk politikaları ne kadar var olursa olsun egemen sınıfın, sermaye sınıfının politikaları geçerli ve egemen olamaya devam edecektir.

İkincisi, tüm halkın toplumsal mülkiyeti ile burjuva devletin mülkiyeti ya da hüküm ve tasarrufu arasında fark vardır. Kamucu hukuk politikalarının uygulanması devletin elinde ve denetiminde olduğundan, bu uygulamada devletin sınıfsallığının sonuçları kaçınılmaz olarak görülecektir.

Üçüncüsü, egemen sınıf bir yandan kamucu hukuk politikalarının uygulamasında söz ve karar sahibi olurken diğer yandan yeni kamucu hukuk politikalarının önünü kesecek, bununla da yetinmeyerek kamucu hukuk politikaları iradesini yansıtan hukuk kurallarının yürürlükten kaldırılması yollarını kullanacaktır.

Vurgulanması gereken, kamucu hukuk politikalarının mücadelelerle kazanılmasına ve kazanılacağına karşın, kapitalist düzenin, mücadeleleri baskılamakta ve dahası kazanımları budamakta, sınırlandırmakta tereddüt etmeyeceğidir.²² “Devlet ve özel” ayrımının, sınıfsallığın olağan hali olarak “kamucu ve özel” ayrımı anlamına gelmeyeceği de bir kez daha vurgulanmalıdır.

Düzen kurumları ve kurallarıyla durdurulamayan mücadelelerse olağandışı el atmalarla durdurulmaktadır. 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, daha yakında yaşadığımız OHAL, kaldırıldığı halde devam eden OHAL bunun tarihsel örnekleridir.

“Reform” olarak tercih edilen toplumculuk her zaman piyasanın müdahalesine, diğer deyişle “geri alma”ya açıktır. Planlamadan uzaklaşarak ihtiyaca göre parçacı yöntemlerin kullanılması bu müdahaleyi, esnekliği, serbestliği besler.²³

²²Anayasada “devletçilik ve özelleştirme”nin aynı maddede düzenlenmesinin (önce AYM etkisi, sonra AY değişikliğiyle) geçirdiği süreç, eğitim ve sağlığın “devlet ve özel” bir arada yürütülmesinde gelinen özel ağırlıklı uygulama saydıklarımızın önemli örnekleridir.

²³Neoliberalizmin devleti küçülme çabaları ile kriz dönemlerinde devlete duyulan ihtiyaç temel bir çelişki değil kapitalizmin sınıfsal yapısının örnekleridir. Buna uzlaşma ya da barış için gereklilik de denilebilir.

Kamucu politikaları pozitif hukukla okuyamayız, pozitif hukukla sınırlandıramayız.²⁴ Burada eleştirel bakış da yetmez. Eleştirel bakış burjuva hukukla sınırlı kalır.²⁵

Sermayenin sınırsız birikimi, zaman ve mekan sınırları tanımadan emperyalizmle entegrasyonu devlet küçültülürken, yasama ve yargı yaşarken güçlü yürütmeyi öne çıkardı. 1980 sonrası, 1982 Anayasasının ilk yılları ve ANAP dönemi, devlet örgütlenmesiyle ve hukukuyla oluşturulan güçlü yürütmeyle geçildi. 1990'ların koalisyon dönemi bu yapı üzerine oturdu ve değiştirmede istekli olmadı. Ama yine de daha güçlü yürütmeye, daha hızlı özelleştirmeye ve kaynak tahsisine ihtiyaç vardı. Krizi aşmak gerekiyordu. Kapitalist/emperyalist ilişkilerin etkili ve güvenli sürdürülmesi gerekiyordu. Hızlı karar alabilen hızla uyum sağlayabilen yürütme gerekiyordu. Yasama ve yargı engellerinden kurtulmak gerekiyordu.

Hepsi oldu, hem de hukuksuz hukukla oldu. Yetmediğinde OHAL devreye girdi. Nihayet başkanlı rejime geçildi. Kapitalizmden “demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti” bile beklenemezken, emekçi halk için hak ve özgürlük beklemek bir uyumlaştırma saplantısıdır, uyuşturmadır ancak.

²⁴Örneğin Anayasanın 35. maddesindeki “mülkiyet hakkı” 1961 Anayasasıyla aynı. Maddede “kamu yararı” ve “toplum yararı” kavramları kullanılırken, 1961/36. madde gerekçesinde “Artık mülkiyet hakkı, Roma hukukundaki anlamda, ferdin toplum menfaatini dahi hesaba katmaksızın istediği gibi kullanabileceği bir hak, hudutsuz bir hürriyet niteliği taşımamaktadır” denilirken, bunun “kanun koyucuya yol gösterecek, içtihatlarla istikamet verecek ve genel olarak fertler üzerinde terbiyetkâr tesire sahip olaca”ğı belirtilerek tamı tamına bir sınıflı devlet terbiyesinden söz edilmektedir; yoksa saf bir “toplum yararı”ndan değil. Asıl olan mülkiyet hakkının güvence altına alınmasıdır. Bu güvence sınıflı toplum yararının, onun içinde de egemen sınıf yararının güvencesidir. Nitekim 1982 Anayasası bunu 35. maddenin (beş sayfa uzunluğundaki) gerekçesinde açıkça dile getirmiştir: “Mülkiyetin anayasal güvence altına alınması, (...) ekonomik sistem tercihi bakımından da bir gösterge teşkil etmektedir. Kısaca, özel mülkiyetin özellikle üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin yok edilmesi, inkar edilmesi de önlenmiştir”.

²⁵Hukukun üstünlüğüne kanarsak, burada iki ayrı sunumda dile getirildiği gibi, şehir hastanelerinin hukukunu, özelleştirme yasasını ve şehir hastanelerinin sözleşmelerini masanın üstüne koyarlar.

Somut durumun somut analizi mutlaka yapılmalı, hukuk da çok yönlü ve disiplinli olarak toplumsal ilişkilerle, üretim ilişkileriyle birlikte okunmalıdır.

Örneğin Anayasanın 135. maddesiyle güvence altına alınan Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları (KKNMK), bu anayasal güvenceye karşın hukuk kullanılarak lime lime edilmek istenmekte. Bu konuda epey mesafe aldı siyasal iktidar. En ufak direnişte/dik duruşta da parçalamak istiyor. Bunlar da Anayasa hükmü değiştirilmeden yapılıyor. Kimileri bu yolla teslim alınsa da TMMOB gibi toplumsallığı esas alan duruş ve mücadele sürüyor. Pozitif hukukla okuyamamanın ya da pozitif hukuka takılıp kalmanın anlamını TMMOB açık ve net gösteriyor.

Kaynaklara el koymanın ve onları kullanmanın adı ne olursa olsun, bu politika ve işlem hukukla nasıl tanımlanırsa tanımlansın, sonuçta bu tür araçların hangi amaçla kullanılacağı “üretim ilişkileri” ve “sınıfsal mücadele” tarafından belirlenir.

Egemen sınıfın yararıyla, sınıflı toplumun devletinin kendi yararı zaman zaman birbirinden uzaklaşmış gibi gözükse de “toplumsal yarara” dönüşme bütünsel ve kalıcı olarak gerçekleşmez. Dönüştü gibi görüldüğü anlar yanlısamdır.

Kamucu politikalar, “ben”in değil “toplum”un politikalarıdır. Politikayı da, hak ve özgürlükleri de “bireysel” değil “toplumsal” kavrar, toplumcu gerçekçilikle kavrar.

Karşımızda “sermaye sınıfı” ve çıkarları var. Onun politikaları, devleti ve hukuku var. Kapitalizmin ve emperyalizmin ekonomi politiği var. Sermaye-devlet bütünlüşmesi var.

Üretim araçları ve ilişkileri üzerindeki otoriteyi elinde tutan sınıf, egemenliğini sürdürdükçe tahakkümünü de sürdürür. Bu nedenle; (i) var olan kurum ve kuralları, bu yöndeki mücadeleleri sınırlandırıp engellemeye, (ii) toplumsal denetimi kontrol edip elinde tutmaya girişir.²⁶

²⁶Anayasal yetkili organların dışındaki denetimi tanımlayan toplumsal denetim, mevcut anayasal düzende aktif yurttaşlık hakkıyla, toplumsal hak ve özgürlüklerle, katılımı anlatılır. Bu kapsamda Anayasanın birçok maddesi anayasal bütünlükle okunduğunda; cumhuriyet ve nitelikleriyle egemenlik be devletin görevleri (AY/1,2,5,6), hak ve ödevler (AY/22,23,25, 26,28,29,34, 36, 54, 56, 57,74), siyasi faaliyet, seçme seçilme ve örgütlenme hakkı (AY /33, 51, 67,68,69,135) ve temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmelerin esas alınması (AY/90) toplumsal denetimin anayasal dayanakları olarak yer almakta. Ama bunların toplumsal karşılığını da “anayasanın ekonomi politiği” belirliyor.

Cumhuriyet, anayasa, laiklik, demokrasi, hukuk, temel hak ve özgürlükler, devlet, siyasi faaliyet, kurum ve kurallar var ama emekçi halk için çürümeye terk edildi. Aynı kavramlar sömürücü düzene çalışıyor.

O zaman ilk mücadele yolu belli: çürüme havuzuna girmemek, aynı gemide olmamak...

“Ne yapmalı”nın yanıtı ise sınıfsal.

Devletin ve hukukun sınıfsallığı devleti ve özeli/sermayeyi/piyasayı özleştiriyor. Kimi zaman dilimlerinde kimi politikaların kamucu yönünün ağır basması bu özdeşleştirmeyi değiştirmez, değiştiremez. Sınıfsallık buna izin vermez.

Toplumcu hukuk politikaları için mücadele elbette önemli ve anlamlı. Bu mücadelede piyasacılığa karşı toplumculuk savunulurken, piyasacılığın gericilikle birlikte devletin asli işi haline geldiği unutulmamalı. Aynı iktidarın, hukuk politikaları ve toplumsal denetim için önemli ve vazgeçilmez iki anayasal organı, yasama ve yürütmeyi işlevsiz hale getirdiği ve güdümüne aldığı, devleti partileştirdiği unutulmamalı.

Kapitalizmin yasaları, emperyalizm ve işbirlikçilik unutulmamalı.

Doğa katliamları, işçi katliamları, çocuk istismarları, kadın katliamları, eğitim ve sağlık, adalet ve güvenlik, mekan kullanımı, işsizlik, nasıl yalnızca tarikat ve cemaatlara, patronlara, merkezi ve yerel devlet kurumlarına, adaletsiz yasalara, siyasal iktidara bağlanıp orada durulamazsa kamusal politikalar da aynı kurum ve kuruluşlara bağlanamaz.

Kamuculuğun “devlet”le, “devlet mülkiyeti”yle özdeşleştirilmesi sınıflı toplumu, devleti ve hukuku analiz etmeden kayıtsız koşulsuz kabul edilemez.

“Hukuk, içinde bulunduğu düzenden soyutlanarak bağımsız çözümlenmesi gereken başlı başına bir alan değil. Dünyayı salt hukuktan yola çıkarak açıklayamayız. Sınıfsal bakışla analiz ettiğimizde, birçok üst yapı aracı gibi hukuku da çözümlemiş oluruz.”

“Mevcut hukuk, kapitalist düzenin ajanları ve işbirlikçilerinin

reformları yoluyla ne hukuksuzluğundan ve baskı aracı olmaktan ne sömürü düzeninin kılıfı olmaktan ne de sermaye sınıfının tahakkümünden kurtulabilir. Ona, aydınlanmanın çocuğu olduğunu anımsatacak, hak mücadelelerine ve sömürülenlere ihanetini yüzüne vuracak sınıfsal dirençler ve müdahaleler gerekir. Buradaki söz de, son söz de emeğindir, işçi sınıfınındır.”

Ancak, üretim araçları sermayenin elindeyken, üretim ilişkileri sermaye tarafından şekillenirken ve emek -hakları da gasp edilerek meta olarak alınıp satılırken, eşitsiz gelişim sürerken sermayenin çıkarıyla toplumsal çıkarın birlikteliği olanaksız.

Gericiliğe karşı laiklik ve aydınlanmacılık, emperyalizm ve işbirlikçiliğine karşı yurtseverlik, piyasacılığa karşı toplumculuk ayrılmaz bütündür. Bu bütünsel mücadele ve politikalar kapitalizmin ekonomi politikası olan “sömürü” hedefe konmadan ve sınıfsal mücadele olmadan yapılamaz.

Toplumcu politikalar için söz ve karar sahipliğinin (denetimin) emekçi halkta ve sınıfsal olması gerekir. Aksi, tıpkı demokrasi yanılısamı gibi, toplumsallık yanılısamıdır.

Toplumcu politikalar ancak yeni sömürü alanları yaratmayacağı, kapitalizmde üretim ve mülkiyet ilişkilerinin ürünü olmayacağı zaman anlam kazanır. Yoksa sınıflı toplumda, “sömürü düzeninin yönetim örgütlenmesi” ve “kamulaştırma kandırması”yla “kapitalizmin sürdürülmesi” olmaktan öteye geçemez.

Devlet ve sınıf kavramlarına yeniden dönersek; Devlet ve hukuk, kayıtsız koşulsuz benimsenmemesi gereken üst yapı kurumlarıdır. İkisi de sınıfsaldır, tabu yapılamaz.

O halde çözüm de sınıfsal karşıtlıkta, sermaye sınıfına karşı işçi sınıfının her an sürdürülmesi gereken örgütlü sınıfsal mücadelesindedir. En elverişli örgütlenme birlikteliği de siyasi partidir.

Son sözü Komünist Manifestoya gönderme yaparak bitirelim: “Tek sözcükle bizi, mülkiyetinizi ortadan kaldırmaya niyetlenmekle suçluyorsunuz. Elbette, bizim niyetimiz de budur zaten.”

6.OTURUM

Kamucu Politikalar İçin Ne Yapmalı?

Oturum Başkanı: Mehmet Soğancı

Oğuz Türkyılmaz

Gökhan Günaydın

Kaya Güvenç

Arif Merdol

Tarık Şengül

Adil Akbaş

“ENERJİDE TOPLUM ÇIKARLARI İÇİN KAMUCU PLANLAMA, YATIRIM, ÜRETİM, DENETİM POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI”

OĞUZ TÜRKYILMAZ

Merhaba!

Sizleri şahsım, üyesi ve Enerji Çalışma Grubu Başkanı olduğum TMMOB Makina Mühendisleri Odası adına sevgi ve dostlukla selamlıyorum.

Kamuculuğu tartıştığımız, yaşamın her alanında toplum yararına kamusal politikalar önerdiğimiz, kamusallık yeniden diye haykırdığımız bu anlamlı etkinlikte,

Bugün Türkiye'nin dört bir yanından Ankara'ya gelip demokratik bir eğitim, demokratik bir ülke taleplerini haykıran Eğitim-Sen üyesi eğitim emekçilerine hep birlikte içten, sıcak, kocaman bir selam gönderelim.

Kocaman yürekten içten bir selam da;

Toplumcu, kamucu bir anlayışla sürdürdüğümüz; meslek, meslektaş, kamu, toplum ve ülke çıkarlarının korunması ve geliştirilmesi için verdiğimiz bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm mücadelesinde birlikte olduğumuz ve yitirdiğimiz

-TMMOB'nin yiğit, önder başkanı Teoman Öztürk'e

-MMO eski yöneticisi, TÜTED'in nazik, çalışkan başkanı Aykut Göker'e

-KMO eski başkanı ve TMMOB eski yöneticisi İhsan Karababa'ya

-KMO ve TMMOB eski yöneticisi Ayfer Eğilmez'e,

-Anayasa hukukçusu Prof. Dr. Mümtaz Soysal'a,

-KİGEM Yöneticisi İlder Ertuğrul'a,

Ve onların kimliklerinde;

Toplumcu, devrimci, demokrat TMMOB,

Barışın egemen olduğu eşit, özgür, adil, aydınlık bir toplum, ülke ve dünya,

Bağımsız, demokratik ve sosyalizm yolunda ilerleyen bir Türkiye mücadelesinde yitirdiğimiz tüm değerlerimize.

ENERJİ KULLANIMI OLMAZSA OLMAZ İNSAN HAKLARINDAN BİRİDİR VE VAZGEÇİLEMEZDİR

Enerji kullanımı çağdaş yaşamın olmazsa olmaz haklarından biridir ve vazgeçilemezdir. Ayrıca enerji ihtiyacının karşılanması bir kamu hizmetidir. Bu iki ilke, insan yaşamı için en önemli unsurlardan birisi olan enerjinin, kaynağından son kullanıcının tüketimine kadar geçen tüm evrelerinin insanlığın ve gelecek kuşakların yararına olacak şekilde planlanmasının ve uygulanmasını zorunlu kılar. Dünyanın küreselleşme sürecine girmesiyle birlikte; iktidarlar tarafından uygulanan neoliberal politikalar sonucunda, enerji kullanımı temel bir insan hakkı ve elektrik temini bir kamu hizmeti olmaktan çıkarılmış ve bir piyasa faaliyeti haline getirilerek ticari bir meta haline dönüştürülmüştür. Sermaye birikim rejiminin sınırsız büyüme eğilimi ile birlikte, enerji sektörü kamusal bir düzlemden çıkartılarak özel tekellerin kâr egemenliğine teslim edilmiş ve ortaya fosil kaynaklara dayalı, yüksek karbon emisyonlu bir ekonomik yapı çıkmıştır. Bu yapıda tekellerin fosil yakıt temelli politikaları nedeniyle küresel ısınmaya yol açan sera gazı salımları dünyayı tehdit eder bir konuma gelmiştir. Bu politikaların bir diğer sonucu, enerji yoksulluğu ve yoksunluğunun dayanılmaz bir boyuta ulaşmış olmasıdır.

KAMU İŞLETMELERİNİN BÖLÜNMESİ VE ÖZELLEŞTİRİLMELERİ

Ülkemizde de, 1980’lerden bu yana izlenen, 2002’den sonra hız kazanan bir süreçte, diğer kamusal üretim ve hizmetlerde olduğu gibi; enerji de yerli ve yabancı sermaye için yeni bir ticari alan olarak yeniden örgütlenmiş, toplum çıkarlarına aykırı özelleştirme ve kamucu planlama/üretim/denetimi küçültme ve etkisizleştirme politika ve uygulamaları ile özel şirketlerin ve sermayenin çıkarlarını azamileştirilmiştir. 1980’li yıllarda, uluslararası sermaye kuruluşlarının talimatları doğrultusunda, özellikle ağ şeklinde işleyen enterkonekte sistem ve doğal gaz boru hatları gibi altyapı tesis ağlarının; dikey ve yatay şekilde ayrıştırılması ve özel sektörün ticari olarak girebileceği büyüklükte ölçeklere bölünmesi hedeflenmiştir. Dikey bölünme elektrik ve doğal gaz alanlarında üretim, iletim ve dağıtımın ayrıştırılması, yatay bölünme ise örneğin doğal gaz ve elektrik dağıtımında olduğu gibi coğrafi bölünme anlamına gelmiştir.

Bu uygulamalar için, “kamu işletmeciliği verimsizdir; ulusal nitelikteki kamu tekeline son verilip, sektörün/sektörlerin rekabete açılmasıyla kamu işletmelerinin maliye üzerinde yük oluşturmasının önüne geçilecektir” vb. iddialar öne sürülmüştür..

Oysa özelleştirmeler sonucunda; elektrik temininde ucuzluk, kalite ve yönetimde şeffaflık, kayıp-kaçığın aşağı çekilmesi vb. iddiaların hiç biri gerçekleşmemiş, elektrik ve doğal gaz fiyatları sürekli olarak artarak halkın bütçesini zorlamış, buna karşılık özel sermayeli dağıtım ve üretim şirketleri sürekli kollanıp korunmuş ve vatandaşın sırtından ek gelirlerle donatılmışlardır.

ÖZELLEŞTİRMECİ POLİTİKALARININ SONUÇLARI:

1. ARTAN DIŞA BAĞIMLILIK, KÜÇÜLEN, YOK OLAN KAMU İŞLETMELERİ

Enerji ihtiyacını karşılamak üzere genelde ithal enerji kaynağı kullanılmış, fosil kaynaklı ve ithalata dayalı yüksek maliyetli yatırımlar yapılmış, enerjideki dışa bağımlılık ciddi boyutlara ulaşmıştır. Enerji arzında 1990’da yüzde % 51,6, 2002’de yüzde 67,2 olan dışa bağımlılık, 2017’de yüzde 75,7’e yükselmiştir. Rusya

Federasyonu'nun, enerji hammaddeleri ithalatında payı yüzde 36,7, toplam enerji arzında ise %27,8'dir. Türkiye'nin hızla artan enerji ithalatının faturası 2018'de 43 milyar dolar olmuştur.

Kamu elektrik üretim tesislerinin çok büyük bölümü özelleştirilmiş ve elektrik üretiminde 2002-2018 döneminde kamunun payı yüzde 59,8'den yüzde 15,2'e gerilemiş; özel sektörün payı ise yüzde 40'tan 84,8'e yükselmiştir. Elektrik dağıtım ve satışı tamamen özel şirketler tarafından yapılmaktadır. Bir kaç büyük özel sermaye grubu, elektrik üretiminin yanı sıra dağıtımını da kontrol etmektedir.

TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi sonrasında, petrolün rafinaj işlemleri önce bir, şimdi iki özel şirket tarafından, kamu şirketleri Petrol Ofisi ve TPAO'nun kurduğu Türkiye Petrol Dağıtımın özelleştirilmesi sonrasında, petrol ve petrol ürünlerinin ithalat, dağıtım, pazarlama ve satış işlerinin tamamı az sayıda özel şirket eliyle yapılmaktadır. İstanbul dışında, ülkenin tüm kentlerinde doğal gaz dağıtım, satış, pazarlama hizmetleri özel şirketler eliyle verilmektedir.

2. KAYIRMALAR, ARZ FAZLASI, ÖDENMEYEN KREDİLER

Planlamayı reddeden ve “rasyonel işleyeceği” iddia edilen piyasa mekanizması; duvara toslamıştır. Hâlihazırda arz kapasitesi, abartılı tahminlerde öngörüldüğü kadar artmayan elektrik talebinin çok üzerindedir. Verimlilikleri düşük bazı santraller üretimi durdurmuş veya kapanmış, bir bölümü yurt dışına satılmıştır. Özellikle fosil yakıt esaslı birçok verimsiz santralın yapımına izin veren, bu verimsiz yatırımların sahibi özel şirketlerin ödeyemediği kredi borçlarının yükünü yurttaşlara yansıtmaya hazırlanan enerji yönetiminin bilgisi ve becerisinin yetersiz olduğu açıktır.

Bugünkü siyasal iktidar döneminde, elektrik dağıtım özelleştirilmelerinde, santral özelleştirilmelerinde, alım garantili elektrik üretim tesislerinin ihalelerinde; iktidara yakın olan bazı özel sermaye grupları, kamu müdahaleleri ve kaynak tahsisi uygulamaları ile kamudan en çok iş alan şirketler sıralamasında dünyada ilk sırada yer almışlardır. Bu kayırma ekonomisinde hukuk işlevsizleştirilmiş, “hukukun üstünlüğünün” yerini, “üstünlerin, güçlülerin hukuku” almış, yüksek yargı kararlarının bağlayıcılığı dikkate alınmaz, yargı

kararları uygulanmaz olmuş, CB Kararnameleri, TBMM'nin yasalarının önüne geçmiştir.

3. SERMAYEYE KAYNAK AKTARIMI

Toplum çıkarını dikkat almayan, kamusal planlamayı, denetim, üretimi işlevsizleştirmeyi öngören ve iktidara yakın belirli sermaye gruplarının çıkarlarının azamileştirmeye ve kamu kaynaklarını özel sermaye şirketlerine aktarmaya yönelik enerji yönelik politika, karar ve uygulamaları ile 2018'de yaklaşık 32 milyar TL özel şirketlere transfer edilmiştir. Az sayıda şirketin çıkarına olan alım garantili yüksek fiyatlarla yerli kömür santrallerine tanınan alım garantisi, yerli kömür, ithal kömür ve doğal gaz santralleri için oluşturulan kapasite mekanizması ile ilave ödeme yapılması gibi bedeli milyarlarca varan uygulamaların yanı sıra; amaçlarının çok dışına çıkmış olan ve yatırımcılara kâr garantisi sağlayan YEKDEM-Yenilenebilir Enerji Kaynakları Destekleme Mekanizması vb. uygulamalar; elektrik maliyetlerinin ve fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. Bu politika ve uygulamaların mevcut haliyle sürdürülmesi, yeni zamların gerekçesi olacaktır.

4. ARTAN FİYATLAR, YAYGINLAŞAN ENERJİ YOKSULLUĞU

Ülkemizde de enerji yoksulluğu sorunu giderek ağırlaşmaktadır. Zamlarla her ay tutarı daha fazla artan faturalarını ödeyemedikleri için elektriği ve gazı kesilen konut sayısı milyonlarla ölçülmektedir. Son yirmi iki ayda, 31.12.2017'ye göre tüm tarife grupları için elektrik fiyatları yüzde (72,8-127,7) oranlarında artmıştır. Aynı dönemde, BOTAŞ'ın doğal gaz satış fiyatları ise, konutlarda ve küçük sanayi kuruluşlarında yüzde 63,9; büyük sanayi kuruluşlarında yüzde 120,1, elektrik üreten doğal gaz santrallerinde yüzde 109,5 oranında artmıştır. TÜİK'e göre Ocak 2018-Ekim 2019 döneminde fiyat artışları ise yüzde 44,8'dir. Bu veri, elektrik ve doğal gaz fiyatlarının son yirmi ayda enflasyon oranının çok üzerinde arttığını göstermektedir.

Bireysel ısınmada konut başı doğal gaz tüketimi Ankara için yıllık 1500 m³, aylık ortalama 125 m³'tür. Bu durumda, bir ailenin Ekim 2019'da ödeyeceği doğal gaz bedeli 235,50 TL'dir. Aylık su tüketimini 10 m³, yine Ankara ASKİ konut fiyatı olan 5,79 TL/m³ veri alındığında

aylık su faturası 57,90 TL olmaktadır.230 kwh elektrik tüketim bedeli ise, 0,7102 TL/kWh üzerinden 163,35 TL'dir. Aylık elektrik, doğal gaz ve su fatura bedelleri toplamı ise, 456,75 TL'ye yükselmektedir ve bu tutar asgari ücretin dörtte birine yakındır (yüzde 22,6). Doğal gaz faturasının tek başına asgari ücretin yüzde onunu aşan bir oranda olması ise, enerji yoksulluğunun kanıtıdır Yoğunlaşan iktisadi kriz koşullarında, sayıları her gün artan milyonlarca işsiz ve ailelerinin de enerji yoksullarına katılmaları, çağdaş ve temel bir haktan yararlanamamaları söz konusudur.

5. ÖDENMEYEN KREDİLER

Finansal boyutta ise 2017 sonunda 637 milyon TL olan enerji sektörünün takipteki kredi miktarı, 2018 sonunda 6 milyar 322 milyon TL'ye yükselmiş; artış oranı yüzde 892 olmuştur.

Sektöre 2003-2018 döneminde 95 milyar dolarlık yatırım yapılmıştır. “Elektrik üretim ve dağıtım şirketlerinin yaklaşık 13 milyar dolarlık sorunlu kredi bakiyesinin 7,5 milyar doları yapılandırıldı. Yıl sonuna kadar 2,5 milyar dolarlık kredinin daha yapılandırılması için bankalar ve şirketler arasında mutabakatlar sağlandı. Böylece, enerji sektöründe 10 milyar dolarlık sorunlu kredi yapılandırılmış olacak. Öte yandan sektörün bankalara 47 milyar dolar kredi borcu bulunuyor.” (Cumhuriyet Gazetesi, 12.10.2019)

Bu ayrıcalıklı şirketlerin ödemedikleri krediler bütçeden sağlanacak kaynaklarla karşılanacak, bedeli ise artan vergilerle halk ödettirilecektir.

BİZ NE İSTİYORUZ ?

1. TOPLUMCU, KAMUCU, DEMOKRATİK BİR ENERJİ PROGRAM ÖNERİSİ

Daha önce belirttiğimiz üzere piyasacı, özelleştirmeci enerji politikalarının neden olduğu ithal fosil kaynaklara dayalı elektrik üretim politikaları bir plan dahilinde yenilenebilir kaynaklarla değiştirilmeden, elektrik üretim altyapısı yenilenebilir kaynaklara dayalı olarak geliştirilmeden, serbestleştirme ve özelleştirmelerden vazgeçilmeden;; toplum çıkarlarını esas alan kamusal planlamaya

dayalı kurumsal üretim, iletim, dağıtım politikaları uygulanmadan, ülke ve toplum aleyhine politika ve zamların sürdüğü ve süreceği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Oysa başta rüzgâr ve güneş olmak üzere ülkemizin yenilenebilir enerji kaynağı potansiyeli değerlendirilerek ithalat faturası ve maliyetler düşürülebilir. Ancak on yedi yıldır iktidarda olan siyasi kadroların yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı elektrik üretimi için belirledikleri hedef rakamlar ile bugünkü duruma ait veriler karşılaştırıldığında, yenilenebilir kaynakların yeterince değerlendirilmediği görülmektedir.

Enerji sektörünü özel tekellerin kâr egemenliğinden çıkarıp, toplum çıkarlarını esas alan kamusal bir düzleme aktarmak ve yenilenebilir kaynaklara dayalı, düşük karbon emisyonlu bir ekonomiye yönelerek, enerjide demokratik bir denetimi/programı gerçekleştirme ihtiyacı vardır. Ne zaman geleceğini bilemediğimiz aydınlık, güneşli günleri salt hayal etmekle yetinmeyip, gerçekleştirebileceğimiz, gerçekleştireceğimiz bir politikalar bütünü kurgulamalıyız. Bu nedenle, toplum çıkarlarını korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan ve kamusal düzlemde uygulanacak toplumcu, kamucu demokratik enerji politikaları ve programını önce tahayyül etmek, sonra tasarlamak, kurgulamak, geliştirmek ve uygulamak için yoğun bir şekilde çalışmamız gerekmektedir.

Hayal etmek önemlidir, her şey hayallerle başlar. Yeter ki, hayal etmekle yetinmeyip, tasarlamaya, kurgulamaya, planlamaya, geliştirmeye ve uygulamaya, hayalleri gerçeğe dönüştürmeye yönelebilelim.

Toplumcu, kamucu demokratik enerji programı, emeğin tarihsel kazanımlarını, örgütlülüğünü ve sermayenin çıkarları lehine sosyal devleti yok eden, sağlık, eğitim dahil tüm alanları piyasa uygulamalarına açan neoliberal politikaları değiştirme, emeği en yüce değer sayan, eşit, özgür, adil, demokratik bir toplum kurma hedefiyle yola çıkan, siyasal, ekonomik, sosyal yönleriyle bütünlüklü, bir toplumcu demokratikleşme programının, bağımsız, demokratik ve sosyalizm yolunda ilerleyen bir ülkeye ulaşma mücadelesinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Politika ve programlar, içeriklerinin yanı sıra oluşturulma yöntemleriyle de; demokratik olmak zorundadır. Toplum çıkarlarını gözeten enerji politika ve uygulamalarını, yine toplum yararını gözeten alternatif kalkınma ve sanayileşme politikaları ile birlikte düşünmek ve böyle bir toplumcu programı, ilgili kesimlerin aktif katkılarına imkân veren demokratik katılım mekanizmalarında tartışarak geliştirmek gerektiğine inanıyoruz.

NE YAPMALI?

2. KAMUSAL PLANLAMANIN YENİDEN İNŞASI

Kargaşayı ve kaynak israfını önlemenin yolu planlamadan geçtiği için planlamayı yeniden düşünmeli ve uygulamalıyız. Mücadele arkadaşımız Dr. Serdar Şahinkaya'nın sözleriyle, "Kamusal planlama, eskimemiş, dişlileri fazla aşınmamış işlevsel bir araç olarak pek çok ulusal ekonomiye hizmet etmiş (ve) onları bir tarih aşamasında yukarıya çıkarmış bir kaldıraç olarak, hâlâ kendi aklının ürünü olan politikaları sürdüren ülkelere hizmet etmeyi sürdürmektedir." O halde biz de yapabiliriz! Yeniden deneyebiliriz ve denemeliyiz de!

Elektrik enerjisi, ihtiyaç duyulduğu anda üretilmesi gereken bir üründür. Elektrik üretim yatırımları uzun süren ve oldukça pahalı yatırımlardır. Bu nedenlerden dolayı, elektrik enerjisi üretim yatırımlarının gerektiği kadar ve zamanında gerçekleştirilmesi şarttır. İhtiyacı karşılayacak yatırımlar, toplum yararını gözeten kamusal bir plana göre gerçekleştirilmeli, pahalı olduğu için atıl kapasite kalacak şekilde yatırım yapılmamalıdır.

Elektrik üretim, iletim, dağıtım faaliyetlerinin kamusal hizmet niteliği göz önüne alınarak:

- Kaynakların ve teknolojilerin incelenmesi ve verimli kullanılması,
- Uygun teknolojilerin geliştirilmesi veya transfer edilmesi,
- Elektrik tüketiminin gelişimine göre üretim yatırımlarının yer seçiminde yönlendirme yapılması,
- Gerektiğinde kısıtlama ve/veya teşvikler uygulanarak yıllık olarak ihtiyaç duyulandan eksik veya aşırı fazla kapasite yatırımlarına önlem alınması,

-Projelerin çevresel ve toplumsal etkilerinin ayrıntılı olarak incelenmesi,

-Lisans adı altında verilen yatırım izinlerinin, yukarıda sayılan politikalar çerçevesinde verilmesi ve gerçekleştirmelerinin çok ciddi olarak izlenmesi,

-Uzun vade için talep gelişimi, kaynak potansiyel değerlendirmesi, yeni kaynak potansiyel olasılıkları, teknolojik gelişme öngörülerini gibi unsurları baz olarak ele alan kapsamlı planlama çalışmalarının yapılması,

Bütün bu faaliyetlerde enerji yönetiminin, toplum çıkarlarını gözetilen bir anlayışla; yol gösterme, kamusal planlama, takip, denetim vb. işlevlerini etkin bir şekilde yerine getirmesi, sağlıklı bir elektrik sisteminin gelişmesi açısından zorunludur

Enerji politikalarını, toplum çıkarlarını gözetilen, kamusal hizmet anlayışına uygun olarak, kamusal planlama ilkeleri dahilinde yeniden düzenlemeliyiz. Ülkenin geleceğine yön verecek strateji belgeleri ve planları, mevzuat hazırlıkları, yol haritaları, eylem planları vb. belgeleri; mutlaka demokratik, katılımcı ve şeffaf bir anlayışla hazırlamalıyız. Çalışmalarda açık kaynak, açık bilgi ve şeffaflık esaslarını uygulamalı, bütün bilgileri açık ve erişilebilir hale getirmeliyiz.

Bu çalışmalara; ilgili kamu kurumlarının ve yerel yönetimlerin yanı sıra; üniversiteler, bilimsel araştırma kurumları, meslek odaları, uzmanlık dernekleri, sendikalar ve tüketici örgütlerinin, santral bölgelerinde yaşayan halkın temsilcilerinin; etkin ve işlevsel katılım ve katkılarını sağlamalıyız.

Strateji belgeleri ve eylem planlarını; “yapmış olmak” için değil, uygulamak için hazırlamalı ve bu belgelerin ilgili tüm kesimler için bağlayıcı ve yol gösterici olmasını temin etmeliyiz. Bu amaçla, genel olarak enerji planlaması, özel olarak elektrik enerjisi ve doğal gaz, kömür, petrol, su, rüzgâr, güneş vb. tüm enerji kaynaklarının üretimi ile tüketim planlamasında; strateji, politika ve önceliklerin tartışılıp, yeniden belirleneceği, toplumun tüm kesimlerinin ve konunun tüm taraflarının görüşlerini demokratik bir şekilde, özgürce ifade edebileceği, geniş katılımlı bir “Ulusal Enerji Platformu” oluşturmalı ve ETKB bünyesinde de, bu platformla eşgüdüm ve etkileşim içinde

olacak ve birlikte çalışacak, bir “Ulusal Enerji Strateji Merkezi” kurmalıyız.. Bu merkezde yenilenebilir enerji kaynaklarına ağırlık ve öncelik vererek, enerji yatırımlarına yön verecek enerji arz talep projeksiyonları; 5, 10, 20, 30, 40 yıllık dönemler için kamusal bir planlama anlayışı dahilinde yapmalıyız.

KAMUCU, TOPLUMCU YATIRIM, ÜRETİM, DENETİM POLİTİKALARI

Toplum çıkarını gözeten demokratik bir enerji planı ve programı için, kamusal nitelikli bütünlük kaynak planlaması kurgu, anlayış ve uygulamalarını esas almalıyız. Bu planlamayı; enerji üretiminin dayanacağı kaynakların seçimi, yenilenebilir enerji kaynaklarına öncelik ve ağırlık verilmesi, enerjinin daha verimli kullanımı, çevreye verilen zararın asgari düzeyde olması, iklim değişikliğine olumsuz etkilerin sınırlandırılması, yatırımın yapılacağı yerde yaşayan insanların hak ve çıkarlarının korunması vb. ölçütler gözetilerek, demokratik katılım mekanizmalarıyla yapmalıyız.. Planlama çalışmalarına; kültür ve tabiat varlıklarını koruyan, çevresel ve sosyal etkileri itibarıyla sorunsuz, bireysel ve toplumsal haklara karşı saygılı, nükleer macera peşinde koşmayan, özelleştirme, taşeronlaştırma ve iş güvencesinden yoksun çalışma koşullarından arınmış, toplumsal yararı ve yeniden etkin kamu varlığını öngören bir anlayışı egemen kılmalıyız..

Enerjiyle ilgili tüm kurumların, şeffaflaşmasını, bilgilerinin yaygınlaşmasını, herkesçe açık erişilebilir ve kullanılabilir olmasını mümkün hale getirmeliyiz.

Akkuyu NES, Sinop NES, TANAP vb. projelerde yapıldığı gibi; bazı ticari sözleşmelere, bir tür “yasal hilelerle” gereği olmadığı halde TBMM onayından geçirme, uluslararası sözleşme niteliği kazandırma ve ulusal iç hukukun denetimi dışına çıkarılmasını önlemeli ve bu tür mevcut sözleşmeleri, toplum ve ülke çıkarları doğrultusunda değiştirilmeliyiz.

Yasal düzenlemelerde yer alan kamu yararı kavramı, soyut bir kavram olmaktan çıkarmalı; toplumun ve emekçi halkın çıkarlarını gözeten ölçülebilir değerlerle ifade etmeliyiz.

Acele kamulaştırma denen, sermayenin enerji yatırımları için, yurttaşların oturdukları evlerden, topraklardan, çevrelerden koparılmasına, sürgün edilmesine dayanak olan yasal düzenlemeyi değiştirmeli, insan haklarına aykırı bu uygulamayı derhal sona erdirmeliyiz..

Kullanılmayan bir hakkın, hak olmadığı gerçeğinden hareketle, toplumsal adalet için, tüm idari ve adli yargı süreçleri, halkın ve demokratik kuruluşların hatalı uygulamalara yasal itiraz hakkını sınırlayan, önleyen, hatalı yoruma açık doğrudan zarar görme şartı, yüksek dava açma harçları ve çok yüksek bilirkişi ücretleri gibi tüm engellerden arındırılmalıyız.

Yerli taş kömürü, linyit, asfaltit vb. her tür kömüre dayalı yeni santral projelerine izin vermemeli, mevcut ve yatırımı süren kömür yakıtlı santrallere, JES'lere yasal hilelerle ;“çevreyi kirletme ve kirletmeye devam etme hakkı (!)” veren uygulamalara son vermeli çevreyi kirleten santrallerin üretimlerini derhal durdurmalı ve filtre, baca gazı arıtma (de-sülfürizasyon, azot oksit giderme), atık su arıtma, atık küllerin bertarafı vb. yatırımlarını çok ivedi olarak yapmalarını ve bu sistemleri etkin ve verimli bir şekilde çalıştırmalarını sağlamalıyız.

Enerji politikalarında ciddi ve radikal bir değişikliğe hızla gitmeli, elektrik üretiminde fosil yakıtların payını düşürmeye, yenilenebilir enerji kaynaklarının payını ciddi olarak arttırmaya yönelik politikaları kamusal planlama anlayışı ile, toplum çıkarlarını gözeterek ivedilikle uygulamayız. Bu doğrultuda ilk adım olarak ;yerli kömür santrallarına verilen alım garantisi, fosil yakıtlı bir çok büyük santrala verilen kapasite tahsisi karşılığı alım garantisi uygulamalarını derhal sona erdirmeliyiz. Yenilenebilir kaynaklara verilen ancak bugün amaç dışına çıkmış olan ve bir çok büyük şirkete kamudan kaynak aktarımına dönüşen yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektriği yüksek fiyatla alım garantisi uygulaması gözden geçirmeli ve daraltmalıyız. Bugünden sonra enerji üretim tesislerinin, kamusal bir planlama anlayışı içinde, esas olarak rüzgâr, güneş vb.. yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı olarak ve toplum çıkarlarını gözetir biçimde kurulmasını sağlamalıyız. Yenilenebilir enerji

kaynaklarına dayalı elektrik üretimini, yurt içinde imal edilen enerji ekipmanlarına dayandırmalıyız.

Üretim yöntemi ne denli çevre dostu olursa olsun, elektrik üretme gereçesi, santral çevresinde yaşayan insanların yaşamsal haklarının sınırlandırılması, ortadan kaldırılmasını haklı kılamaz. “Çevreci santral yapma” iddiası, santrallerin tüm çevresel ve toplumsal etkilerini göz ardı etmenin, verimli tarımsal arazileri sınırsız biçimde işgal etmenin, çok sayıda ağacı kesmenin gereçesi olamaz. Yatırım projelerinin çevresel ve toplumsal etkilerini değerlendiren fayda/maliyet çalışmaları katılımcı süreçlerle yapılmalıdır. Yapılacak çevresel ve toplumsal etki değerlendirme çalışmaları, fiziksel, çevresel, toplumsal etkenleri ve etkiler (santral büyüklükleri, santral tasarımı, görsel etki, gürültü, deşarjlar, ekolojik koşullar, santral ekonomik ömrü bittiğinde söküm vb.) dikkate alınmalıdır.

İstisnalar kuralı bozar. Kamu yönetimi, tüm enerji yatırımlarında, yaşam alanlarının olumsuz yönde etkilenmemesi konusunda, kuralları geçersiz kılacak istisnaları kurgulamakla değil, kuralları istisnasız uygulamakla, yurttaşların anayasal haklarını savunmakla yükümlüdür

Bugün,yatırımcıların çıkarlarını korumasına öncelik veren, enerji yatırımlarını ve yatırımcılarını koruyucu ve destekleyici hükümler içeren ve santrallerin çalışmalarının denetlenmesini önemsemeyen, yasal düzenlemeleri hazırlayan ve uygulayan siyasi iktidarı, merkezi ve yerel kamu kurumları ve yöneticilerini, elektrik üretimi için; suya, havaya, çevreye, doğaya zarar veren denetimsiz ve kural dışı vahşi uygulamalara derhal müdahil olmaya, durdurmak ve önlemek için kalıcı adımlar atmaya çağırıyoruz..

Atanmış ve seçilmiş yöneticilerin görevi, santral yatırımcısı sermaye gruplarının çıkarlarını kollamak değil, her ne pahasına olursa olsun, o bölgede yaşayan insanların, toplumun, çevrenin, doğanın ve ülkenin çıkarlarını korumak olmalıdır,olacaktır..

Yanlış uygulamalardan canı yanan, zarar gören üreticilerin ve yaşadıkları bölgede sağlıklı yaşam haklarını savunmak için barışçıl yöntemlerle direnenlere baskı ve şiddet uygulama, üzerlerine

kolluk kuvvetleri gönderme derhal son bulmalı, taleplerine kulak verilmelidir.

YENİ, KATILIMCI VE DEMOKRATİK BİR KAMU YÖNETİMİ

Her türlü müdahaleye açık ve siyasal iktidarların arpalığı haline gelmiş olan mevcut kamu iktisadi kurumları işleyişi yerine, yeni, katılımcı ve demokratik bir kamu mülkiyeti ve yönetimi anlayışının tasarlamalı, kurgulamalı, planlamalı ve geliştirerek uygulamalıyız. Kamu hizmetlerini veren kuruluşların faaliyetlerini daha verimli ve etkin kılmak ve kamusal hizmetin niteliği ve çeşitliliğini arttırmak, kamu hizmetlerinde çalışanların “Söz, Yetki, Karar” haklarını uygulanır hale getirmek hedefleri için; geniş, yaygın katılımlı, demokratik işleyişli ve verimli tartışmalar yapmalı, Yol Haritaları ve Eylem Programları oluşturmalı, yalnızca eleştirdiklerimizi değil, ne istediğimizi ve nasıl uygulayacağımızı insanlarımıza anlatmalı ve benimsetmeliyiz.

Toplumun büyük çoğunluğunun, yoksullaşan, hak kayıplarına uğrayan kesimlerinin haklarını gözeten yol haritalarını belirlemek için, enerji alanını da içerecek şekilde, ancak onunla sınırlı kalmamak üzere; özelleştirilen tüm kamusal hizmetlerin; mümkün olan azami ölçüde tekrar kamu eliyle ve toplum çıkarlarını gözeten bir anlayış ve içerikli bir kamusal denetimle, katılımcı, şeffaf ve demokratik bir işleyişle verilmesini hedeflemeliyiz. Bölgesel dengesizliklere karşı istihdam ve yerel ekonomik dinamikleri harekete geçirmek amacıyla bölgelerin, enerji ve tüm kaynaklarını, bir plan dahilinde değerlendirmeliyiz.

Petrol ve doğal gazın yapısı gereği birbirleriyle ayrılmaz bütünlüğü; arama ve üretimden, iletim ve tüketiciye, ulaşmada petrol ve doğal gazın değer zincirindeki halkalarının ayrılmaz olduğu göz önüne alınarak, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de, petrol ve doğal gaz arama, üretim, rafinaj, iletim, dağıtım ve satış faaliyetleri dikey bütünleşmiş bir yapıda sürdürecektir bir ULUSAL ŞAMPİYON oluşturmak ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun yeni rafinerileri ve petrokimya tesislerini, bu kuruluş eliyle gerçekleştirmeliyiz. Elektrik üretim, iletim ve dağıtımında, kamusal varlığı ve denetimi tekrar mümkün kılmalı, toplum çıkarlarını gözetmeyen, kamu

kaynakları talan eden KÖİ projelerini sonlandırmalı, bu hizmetlerin kamu eliyle yürütülmesi ve verilmesini sağlamalıyız..

Yerel yönetimlerin enerji sektöründe daha etkin ve enerji yatırımlarının yapılacağı yerlere izin verme konusunda söz hakları olmasını, yörelerindeki enerji yatırımlarını takip etmelerini ve denetlemelerini sağlamalıyız. Bölgede mevcut ve yeni kurulan ve kurulması planlanan sanayi kuruluşları ile enerji üretim, iletim, dağıtım yatırımlarının tekil değil, benzer tesislerle birlikte kümülatif olarak yaratacakları ve/veya neden olacakları çevresel ve toplumsal etkiler değerlendirilmelidir.. Yerel yönetimlerin halkın temsilcileri olarak halkın çıkarlarını korumasını, doğaya ve toplum çıkarlarına aykırı plan, proje ve uygulamalara karşı çıkmasını, bu konuda halkın ve demokratik meslek/kitle örgütlerinin mücadelesinde en önde yer almasını gerçekleştirmelidir.

ACİL TALEPLERİMİZ

1. Enerji sektöründe ve tüm kamusal hizmetlerde özelleştirmelere son verilmelidir.

2. Çok ciddi bir sorun olan ve giderek çoğalan enerji yoksulluğunun yakıcı etkilerini azaltmak için, enerji yoksullarına ve yoksunlarına kamusal destek mutlaka sağlanmalıdır. Bu doğrultuda; enerji yoksullarına yönelik olarak;

- Elektrik yardımının aylık 150 KWh'lık üst sınırı yükseltilmeli ve kapsamı genişletilmeli,

- Doğal gaz altyapısının bulunduğu, konut özelliklerinin uygun olduğu her yerde kömür yerine doğal gaz yardımı yapılmalı,

-Yerel yönetimler ücretsiz su desteği vermeli,

Kamu kaynaklarından sağlanan tüm bu desteklerin kötüye kullanımını önlemek için, uygulama toplum çıkarları gözetilerek denetlenmelidir.

3. Enerji girdileri ve ürünlerindeki yüksek vergiler düşürülmeli, elektrik faturalarına eklenerek konut abonelerinden zorla tahsil edilen TRT payı uygulaması son bulmalı,

-Ticari olmayan tüketiciler için temel bir ihtiyaç olan elektrik ve doğal gazın fiyatları üzerindeki KDV yüzde 18'den yüzde 1'e düşürülmeli, ÖTV kaldırılmalıdır.

4. Filtre, baca gazı kükürt arıtma tesisleri, atık tesisleri vb. çevre koruyucu ünitelerini tesis etmeyen ve maliyetlerini düşürmek için çalıştırmayan termik santraller ile zehirli gazları ve suları hiçbir önlem almadan çevreye salarak insanı, doğayı, yaşamı zehirleyen termik ve jeotermal santrallerde üretim derhal durdurulmalı, kârları uğruna çevreyi kirletmeyi, yok etmeyi kendilerine hak olarak görenlerden, sorumlu oldukları zarar tahsil edilmelidir.

5. Plansız, çevre ve toplumla uyumsuz, yatırım yerinde yaşayan halkın istemediği, topluma maliyeti faydasından fazla olan tüm projelerden vazgeçilmelidir.

6. Verimli tarımsal arazilere, ormanlara, SİT alanlarına, yerleşim yerlerinin yakınına santral kurulmamalıdır. Aydın'da, Manisa'da, Büyük Menderes Havzasındaki diğer illerde jeotermal, Trakya'da, Yumurtalık'ta, Eskişehir-Alpu'da, Çanakkale'de, Zonguldak'ta vb. bir çok yerde kömüre dayalı termik santral, Sinop, Akkuyu ve İğneada'da nükleer santral, Doğu Karadeniz'de, Dersim'de, Alakır'da, Göksu'da, Türkiye'nin dört bir yanındaki HES'ler gibi; bölgede yaşayan halkın istemediği tüm projeler iptal edilmelidir

Diyorum.

SON SÖZ YERİNE.

KİRLENMEDEN, KİRLETMEDEN,

BARIŞ İÇİNDE, EŞİT, ÖZGÜR, ADİL,

AYDINLIK BİR DÜNYA VE

BAĞIMSIZ, DEMOKRATİK VE SOSYALİZM YOLUNDA İLERLEYEN BİR
TÜRKİYE DİLEĞİYLE...

DEVİRİM BİR GÜN MUTLAKA DİYEREK

Sizleri selamlıyorum.

TARIM POLİTİKALARI

GÖKHAN GÜNAYDIN

Ben de bu salonda dayanışmayı, mücadeleyi paylaştığımız bütün dostlara saygılarımı ve sevgilerimi sunarak konuşmama başlamak istiyorum.

Eğer biz küresel kapitalizmin dönüşümünü ön görmezsek bu meseleyi Turgut Özal, Recep Tayyip Erdoğan üzerinden ve eksik konuşuruz. Bu çerçevede ben 4 ana başlık altında konuşmamı toplamaya gayret edeceğim. Küresel kapitalizmin dönüşümün dünyaya nasıl yeni bir iş bölümü yüklüyor ve tarım üzerinden bu nasıl yansıyor? Merkez ve çevrenin etkileşimi nasıl oluyor? Türkiye buradan aşağı yukarı son 40 yılda neleri nasıplandı? O halde biz başka bir tarım ve gıda sisteminin mümkün olup olmadığını araştırmaya çalışan insanlar olarak merkezi düzeyde ve yerel düzeyde ne yapmalıyız? Bu dört ana başlık altında konuşmamı tamamlayacağım.

1930'ların planlı kalkınma modeli İkinci Dünya Savaşı ile bitti ve arkasından Amerika öncülüğünde bir yenedünya düzeni kuruldu. İktisatçılardan bazıları Keynesçi refah devleti dediler. Şevket Süreyya Aydemir'in anılarında vardır Savaş biter bitmez hemen yeni bir planlama çalışmasına girişmişler. Tıpkı 1930'larda olduğu gibi sanayileşme öncülüğünde bir yeni kalkınma modelini plana bağlamak istemişler. Onlara şöyle denilmiş; bir dakika artık dünyanın patronunun olmadığı dönem bitti, artık Amerika önceliğinde yeni kapitalist bir sistem var ve sizin payınıza dünya iş bölümünde tarımcılık, çiftçilik rolü düştü. Siz sanayileşme ile uğraşamazsınız.

Bilsay Kuruç 4. Kalkınma Planının müelliflerinden, DPT müsteşarı.

Böyle plan olmaz üzerini çiziyoruz dediler, sebep ne, artık daha cafcaflı kavramlar vardı. Mukayeseli üstünlükler teorisine göre Türkiye sanayide bir şey yapamaz; çünkü o alanda üstünlüğü yok, rekabet avantajı yok. Türkiye işçi olmalıdır, köylü olmalıdır, çiftçi olmalıdır ve tarımla uğraşmalıdır.

Bu iki ana saptamadan sonra bir başka boyutta dünya 1980'lerden sonra neoliberalizme geçiş ile Keynesçi refah devletinin çökmesi ile başka bir iş bölümünü görüyoruz.

Post-Fordizmin, kamu yönetimindeki yansımaları... Tarıma şöyle bir baktığımızda dünyada artık sermaye yoğun mallar ve emek yoğun mallar var, sermaye yoğun tarım ürünlerini merkez ülkeler üretecek; yani artık buğdayı, mısırı, pamuğu, soyayı, ayçiçeğini, şeker pancarını Amerika, Kanada üretecek. Sermaye yoğun mallar senin işin değil. Peki, sana ne kalıyor sana emek yoğun mallar kalıyor; bağ bahçe işi yapabilirsin, sebze meyve üretebilirsin. Kadınlar buralarda çalışsın ki bunu da tarımda kadın emeğinin artması falan gibi kelimelerle süsleyip, tarımdaki kadın sömürsünün üzerine örtmek için kullanabilsinler.,

Yenidünyanın biçimlendirdiği bir başka özellik; artık ulus devletler üzerinden tarımın yönetilmesinden çok, çokuluslu devletler üzerinden tarım yönetiliyor ve onlar ağlarını yaşamın tüm önemli alanlarına uzatıyorlar. Bayer firmasına bakıyorsunuz hem tohum üretiliyor, binlerce yıldır bize ait olan tohumları sahipleniyor, aynı zamanda zirai mücadele ilaçları, beşeri ilaçlar üretiliyor. Bunun gibi 7-8 çok uluslu şirket bütün dünya politikalarını biçimlendiriyor ve üzerine basarak söyleyelim hem merkezin hem de periferinin anlı şanlı Cumhurbaşkanlarını da pekala istediklerini yapacak kıvama getiriyor.

Amerika'da hangi başkanın hangi tarım lobisinin adamı olduğu bilinir. Söyleyelim ki Cargill firmasının Bush aracılığı ile yaptırdığı baskı ve aldırıldığı kararlar tarafımızdan biliniyor. Gazete manşetlerine bizlerin de katkıları ile geçti. Böyle bir mekanizma içerisinde Türkiye'nin tarımına söylenen söz de, sen artık sermaye yoğun mallardan çekileceksin, emek yoğun mallara döneceksin. Söylediğimiz acaba gerçek miymiş diye bakalım; son 20 yıl içerisinde Türkiye'de

34 milyon dönüm alanı çiftçi ekmekten vazgeçti. Kabaca söylersek 3.4 milyon hektar. Bu büyüklükte bir alanı beraber düşünelim; Trakya'daki üç ilin yüz ölçümünden fazla, Belçika'nın yüz ölçümünün 30 milyon olduğunu düşündüğümüzde, Belçika'nın yüzölçümünden daha fazla alanı çiftçi ekmekten vazgeçti. Bunun 20 milyon dönüm alanı buğday ekiminin yapıldığı topraklar. Tam da bize söyledikleri gibi; sen buğdaydan çekil, Türkiye buğdaydan yavaş yavaş çekiliyor. Bir noktada belki yine durumun vahametini söylemek için acaba 34 milyon dönüm ekilebilir alan, toplumun yüzde 15'ine tekabül ediyor. Bu ülke yılda 1 milyon nüfus artıran bir ülke, artan gıda talebi var ve bu talebine karşılık ekilebilen alanları azalıyor, hızla net ithalatçı konuma oturuyor.

Dünyadaki iş bölümünden hızlıca bahsederken gıda sanayine değinmek isterim. Türkiye'de tarımsal ham maddede 7-8 milyar dolar açık veriliyor. Bu ekonominin durumuna bağlı olarak yıllara göre değişiyor tabii, ortalaması. Hep bunları anlatan bilim adamları bize derler ki; başa baş olmalıdır, neden? Çünkü Türkiye gıda sanayinde de net ihracatçı, gıda sanayi ile tarımsal ham madde ithalatını birlikte düşündüğünüzde Türkiye başa baş noktaya geliyor. Orada da bir şey söylemeye ihtiyaç yok mu? Gıda sanayii, bu sanayi kayırmacılık ilkesi uygulamaları çerçevesinde, merkezin artık düşük katma değeri nedeniyle çevreye devrettiği bir sanayi alanı mıdır? Evet arkadaşlar.

Türkiye neyle övünüyor? Dünyada un üretiminde ve ihracatında sürekli ilk 3'te olmakla, çimento üretiminde ve ihracatında da ilk üçteyiz. Acaba bunlar Türkiye ekonomisinin gıdadan taşta toprağa, sanayide, tekstilde diğer ülkeleri geride bırakacak şekilde aşırı iyileştirdiğini mi gösterir; yoksa Mustafa Sönmez'in deşifre ettiği gibi, dibe doğru süren yarışmada en az katma değerli, çevreyi en çok kirletici, insan sömürsüne en açık olan sanayileri kendi ülkemize çektiğimizi mi?

Bakın size rakam vereceğim, bu alanda Türkiye ne yapmış anlamak için, 2019 rakamları; Türkiye 50 milyon ton buğday ithal etmiş, 14 milyar dolar para ödemiş dışarıya; buradan aldığı buğdayı makarna yapmış, un yapmış, pasta yapmış satmış, yine dışarıya. Kazandığı para 15.3 milyar dolar. Yani 20 yılda siz 1.3 milyar dolar kabaca

yılda 600-700 milyon dolarlık katma değere dünyada unda birinciyiz diye hava atıyorsunuz. İklim değişimi son derece güncel ve önemli Ukrayna'dan buğday geliyor, Derince Limanı'ndan kamyonlara yüklenip Çankırı'ya götürülüyor. Makarna yapılıyor kamyonlara doldurup Mersin'e götürülüyor oradan da Afrika'ya satılıyor. Hiç şaşırma-yaçağımız gibi dibe doğru yarışmanın göstergesi olarak son 10 yılda makarnada, unda, irmikte her birinde bu ihracattan birim kilogram başına gelir yarı yarıya düşmüş. Yeni iş bölümünün size vadettiği mesele, bundan ibarettir. Ya bunu sürdürerek dibe doğru yarışmaya devam edeceksiniz ya da tarım ve gıda da başka bir dünya kurmak mümkün diyeceksiniz.

Türkiye ekili alanlarının yüzde 15'ini kaybetti. Yılda 7-8 milyar dolarlık ithalatçı konuma düştü. Ama başka bir şey daha var; Türkiye'nin çiftçi kayıt sistemine dâhil olmuş çiftçi sayısı 2.8 milyondan 2.1 milyona düştü. Yeni Türkiye 700 bin çiftçisini kaybetti. Şu anda çiftçinin ortalama yaşını tahmin eden var mı, 55, düşünebiliyor musunuz? Bakın buradan dönüş iktisaden mümkün ama Türkiye'de kırsal sosyolojide o kadar büyük bir kırılma var ki; sosyolojik olarak geri dönülmesi çok zor bir noktaya yaklaştık. Köyler fil mezarlığına dönmüş durumda, fil mezarlığı nedir? Filler ölmek için doğdukları yere gider. Kentlerde emekli olan ve emekli maaşı ile geçinemeyenler de köylerine geri dönüyor ve orada aldıkları para ile geçinmeye çalışıyor. Artık köy bakkallarında ekmek ve yumurta satılıyor. O köyler kentleri besleyen üretim merkezleri olmaktan çıktı, gıdada ve tarımda az üreten ve az beslenemeyen yeni bir sosyolojik yapıya doğru evirildi. Büyükşehir belediye yasasının etkisiyle, 70 bin olan köy sayısı artık 35 bin. 2014 yılında bir gecede 35 bin köy kapatıldı, artık orada yaşayanlar köylü değil mahalleli. Artık tarımsal faaliyet yapamıyorlar.

Çubuk ili, Ankara hayvancılığı açısından çok önemlidir ama oradaki bütün ahırlar kapatıldı. Artık Çubuk'un köyleri diye bir şey yok ki oralar mahalle, mahallede hayvancılık yapılır mı kapatmalıyız. Zaten havaalanına hayvan kokusu geliyor, hayvan kokusu, üretimin kokusu kötü bir şey, kapatalım gitsin. Almanya'nın hayvan varlığı 16 milyon sığırla kendisini doyurabilecek noktada; bizdeki fiyatın dörtte biri düzeyinde et fiyatı ile halkını besliyor. Ortalama Avrupalı

yılda 50 kg kırmızı et tüketiyor, bizde 13 kg ve giderek azalıyor. Akademisyen olan arkadaşlara soruyorlar, et açığı ne kadar? O da cevaplıyor, benim hesaplamama göre 150 kg, diyor. Hangi tüketim düzeyine göre? 13-15 kg tüketmeye göre mi? Basit bir mühendis hesabı yapabiliyorsak, Avrupalının ortalaması kadar tüketecek ise bizim halkımız 1.3 milyon ton üretimimizi 4.5 milyon tona çıkartmak zorundayız. Bunu söyleyen akademik dünya da kalmadı. Tarım şuraları yapıyorlar, tarımın T'sinden anlamayan Tarım Bakanları çıkıp orada anlaşılmaz sözler söylüyor.

Bu büyük şehir yasası da sosyolojik kırılmada çok önemli bir etkiye sahip. Bugün Türkiye'nin kırsal alanda yaşayan nüfus varlığı, kâğıt üzerinde %7,5-8 civarında görünüyor. Oysa kentte görünen o mahallelerin önemli bölümünün hala kırsal ağırlığının var olduğunu görüyoruz.

Şimdi ne yapılmalı meselesine kısaca değineceğim. Sorun şudur, elbette sosyalist bir düzende sanayinin, kendi parametreleri ile yaşama geçmesinden yanayız ama dünyanın bütün ülkelerinde bunun bir geçiş dönemi ile mümkün olabildiğini görüyoruz. Dünyada sosyalist düzen yoktur, yapacak bir şey yoktur, defteri kapatalım mı diyeceğiz? Yoksa o geçiş dönemini, insanın insanı, doğayı sömürmediği, birlikte üretimin halkça paylaşabildiği bir düzeni kurabilmek için el birliği ile hukuktan, iktisada, planlamaya her alanda çalışacak mıyız? Yapmamız gereken şüphesiz ikincisidir.

İngiltere-de yakında seçimler var; İşçi Partisi bir umut manifestosu yayınlıyor, gerçekten de güzel şeyler söylemişler. Tarımda, enerjide ve ulaşımda özelleştirme olmaz, özel sektör bulunamaz; buralar ancak kamucu politikalarla yönetilebilir, diyorlar. Diğer bütün alanda olduğu gibi görünmez ele buraları teslim ederseniz, o el kır ve kent yoksullarını ceplerinden yakalar ve hep çalar. Tarım, enerji, ulaşım gibi en temel ihtiyaçlarımızın; en temel insan ihtiyaçlarının kümelendiği yerde mutlaka kamusal politikalara ihtiyaç vardır. Sadece bizlerin değil; toplumun tüm kesimlerinin bunu yüksek sesle söylemesi gerekir.

Arjantin'den bir kişi gelmişti sanırım Emek Platformu'nun davetlisi idi, "bizi görmüyor musunuz" demişti. "Biz öldük, bu deneyimden

neden yararlanamıyorsunuz?” diye sormuştu. Türkiye’de özelleştirmenin nasıl olduğu konusunda yeterince deneyime ve zamana sahip oldu. Kamucu politikaları, ben tarım alanından başlayarak, söyleyeyim; hiç çekinmeden ve uygulama önerileri ile ortaya koyacağız: dört temel soru olacak.

Bir; hangi ölçekte tarım yapacağız? Özellikle ziraat mühendisleri için bu öldürücü bir sorudur, iyi bir mühendis küçük ölçekte tarım yaptığınızda maliyetleriniz artacağını verimliliğin düşeceğini bilir. Türkiye’de ölçek ne kadar çiftçi hanesi başına 59-60 dekar. Bunu 300 dekar yapalım. Kırsal alandaki bu insanları ne yapmayı düşünüyorsunuz, arazileri toplulaştıracaksınız, 60 dekar 300 dekara çıkacak ve onu da bir tek çiftçiye vereceksiniz, oradan çıkacak ürünü ne yapacaksınız? Türkiye’nin sanayi ve hizmetler sektörü istihdamı, bu üretimi kaldıracak noktada değilse, köylerden insanlar üretim fazlası olarak başka yerlere gitmek zorunda kalacaklar. Arazi toplulaştırması dediğimiz böyle bir şeydir. 18 yüzyılın vahşi sanayileşme döneminde İrlanda’daki çitleme hareketlerini hep beraber biliyoruz.

Bütün sömürü düzenine rağmen sanayinin talep ettiği kol gücü, Türkiye’den bugün talep ettiği, artan nüfus etkileyecek bir sanayi politikası var mı? O zaman şöyle bakacağız, Türkiye bu işletme yapısı ile sürecektir. İşletmeyi büyütelim diyen insan ya siyaseten köylülüğü bitirmeye çalışıyor ve bundan yarar umuyordur ya da iktisaden ne yaptığının farkında değildir veya sağcıdır.

Bu ölçekte devam etmek zorundayız. Soruyu da şöyle sorayım? Küçük ölçekte verimlilik olmaz mı? Küçük ölçekte maliyet düşürülemez mi? Dünyada yapılan çalışmalar göstermiş ki eğer akıllı planlama çalışmaları yaparsanız; örneğin, ortak makina ile çalışmak, her eve bir tane traktör koyup onun kredisini ödeyeceğim diye iflas etmek gibi durumları ortadan kaldırıyor. Rasyonel kooperatifçilik ile ortak makinayı hayata geçirirseniz, ortak tohum gübre kullanımını hayata geçirirseniz, pekâlâ maliyetin düştüğünü, verimliliğin arttığını görürsünüz.

İkinci soru şu, tarım işini kimle yapacaksınız? Aslında ölçek seçiminiz, kiminle yapacağınızı da gösteriyor. 300-500 dönümde diyorsanız, bir şirketle anlaşacaksınız. Mehdi Eker’in 10 yıl boyunca bize anlattığı

gibi; bu anlayışta tarım, şirketleşmezse olmaz. 10 yıl sonra baktık ki köylü kendi karnını doyurmayacak hale, Türkiye de tarımda ithalatçı konuma gelmiş. Şüphesiz sadece AKP yıkıcılığı değil bu, 40 yıllık dönemden bahsediyoruz. Ancak AKP'nin yıkıcılığına özel bir atıf yapmalı. Küçük ölçek diyorsanız, köylüyü üreticiyi göz önüne alacaksınız, nasıl yapacaksınız? Doğa ile uyumlu, toprak ve su kaynaklarını kirletmeden. Aynı zamanda mühendislik uygulamalarını ve teknolojiyi de alana sokarak. Burada ben birçok arkadaşımın farklı düşünüyorum olabilirim. TMMOB ortamlarında değil belki ama şöyle şeyler söyleyenler var teknoloji tarımı öldürür. Hangi teknoloji; mühendis tarımı öldürür mü, hangi mühendis, kimin mühendisi? Halkın mühendisi mi, şirketin mühendisi mi? Şirkete hizmet eden teknoloji mi, tüketici ve üreticiye hizmet eden teknoloji mi? Halkın mühendisleri olarak biz tarımda daha yüksek verimliliğe adım atabilmek için mevcut uygulamaları değiştirecek doğru mühendislik uygulamaları yaşama geçirmek zorundayız.

Ülkenin nüfusu yılda 1 milyon kişi artıyor, bugün 82-83 milyonuz. Her yıl, 7-8 milyar dolar tarım ithalatına para ödüyünüz; nüfus 100 milyonken, 120 milyonken ne kadar ödeyeceğiz? Anadolu toprağı bu insanları doyurmak için yeterli mi? Evet, kesin cevap, yeterlidir. Türkiye bir tarımsal gen kaynağıdır. Dünyanın en stratejik ürünleri, başta tahıllar ve baklagiller olmak üzere gen merkezi bu topraklardadır. Neolitik devrim bu topraklarda başlamıştır, 120 milyonu da doyurabilecek bir tarım politikasını pekâlâ hayata geçirebiliriz. Bunu yalnızca kamucu bir anlayışla yapabiliriz. Kamu yatırımlarına Türkiye para ayırmak zorundadır. Sulama yatırımları başta olmak üzere, daha yüksek verimlilik için buralara para yatırmak zorundadır. Bilgiyi tarıma sokmak zorundadır. Peki, ürettik, mesele üretmekle bitiyor mu? Bence bu sempozyumun cevap olacağı en temel soru şu, kamuculuk ama hangi kamuculuk? 80 öncesi kamuculuk anlayışını mı savunuyoruz? Mülkiyeti devlete aktaran bir kamuculuktan mı bahsediyoruz; yoksa aklımızda başka bir kamuculuk mu var? Bunun soruya tarımdaki izdüşümü ile yanıt vereyim; tarım KİT'lerinin tamamını özertleştirilmesi gereklidir. Bunlar üretici örgütlerine devredilmelidir. Bu üretici örgütleri de TMMOB gibi örgütlerle birlikte çalışarak bilimi, teknolojiyi ve ahlakı birlikte kullanılmalıdır, bunu

neden söylüyorum. Türkiye’de şu anda çeşitli kooperatiflere bağlı gibi görünen şirketler, KİT’ler, fabrikalar var. Hepsinin nasıl arpalık olduklarını hepimiz çok iyi biliyoruz. Hangi siyasetler tarafından kullanıldığını da hepimiz çok iyi biliyoruz. Yeni kamuculuk anlayışı üreticiyi, kırsal alanda odağına koyan; ama onun yanına meslek örgütlerinin bilgisini ve aydın namusunun getirdiği çalışma disiplini de birlikte organize eden bir yaşama mümkün olacak.

Peki, hukukta bir şey yapmayacak mıyız? Meclis işlevini yitirdi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi... Sadece bir örnek vereceğim. Amerika Irak’ı işgal ettiği zaman ABD’li askerlerin postalları ile senatodan geçirdikleri Tohum Kanunu ile Türkiye’de TBMM’den oylama ile geçen Tohum Kanunu’nun yüzde 95 oranında aynı olduğunu söylediğim zaman ne diyeceksiniz? Demek ki bunu değiştirebilecek bir siyaset anlayışına ihtiyaç var. Meclis içinde ya da dışında, kamucu bir siyaset anlayışının bu hukuki düzenlemelerin tamamını yeniden ele geçirmesi ve yeniden düzenlemesi lazım. Bugün bunu yapabiliriz demiyorum ama adımlardan bir tanesi budur, siyasette mevzi kazandıkça yapılması gereken işlerden bir tanesi budur. Sağlık, spor, tarım ve gıda politikalarının mutlaka birlikte organize edilmesi gerekmektedir. Futbolculara milyarlarca lirayı verip, onları televizyonda izlediğimiz bu düzen yerine; hep birlikte toplu spor yapabileceğimiz, doğru besleneceğimiz, beslendiğimiz için hastalanmayacağımız, kanser olmayacağımız, kalp hastası olmayacağımız, yeni iktisadi bir düzene ihtiyacımız var.

Türkiye’nin zeytinyağından, margarine nasıl geçtiğini biliyoruz. Bize o margarinleri çok sağlıklı yağlardır diye yutturmaya çalışan akademisyenler, onlara karşı direnen dostlarımız gibi hafızamızda. Aynı şeyi bugün GDO mücadelesi için söyleyebiliriz; bir rakam daha vereyim ıspanakta maksimum kalıntı limiti (MRL) değerlerinin üç katında pestisit çıkmıştır. Ama akut zehirlenmenin pestisitten olduğunu söylemek mümkün değil. Sizin karaciğerinizde birikir ve 20 yıl sonra kanser olarak; akut değil de kronik zehirlenme olarak döner.

Merkezi düzeyde, Tarımda Milli Birlik Projesi diye bir proje yapıyorlar; bu proje ile bakın adına bakın, kooperatif kuruluyor devlet yüzde 35’e sahip olacak. Çiftçiler yüzde 15, şirketler yüzde 50’ine sahip olacak ve tarımın tamamını bu çerçeveye koyuyor. Tarım sek-

törünün yüzde 50'sine sahip şirket olacak kamu olacak diyemiyorlar; ama bunun adı Tarımda Milli Birlik Projesi oluyor. Demek ki kamucu anlayışın oturtulması bütün bunların düzenlenmesi açısından şarttır. Bu dinci, faşist dönemi sonlandırmadan tarımda da olumlu sonuç alamayacağımız açıktır.

Yerel yönetimlere değinerek bitireceğim. 81 il var bunun 30'u büyükşehir; bu büyük şehirlerde nüfusun yüzde 75'i yaşıyor. Geriye kalan illerde ise nüfusun sadece yüzde 25'i yaşıyor. Biz nüfusu ve iktisadi faaliyetleri yeniden Türkiye'nin geneline eşit bir şekilde dağıtmak gibi bir işin de sorumlularıyız. Beğenmediğimiz 1930'larda madenlere, demir yolu ile ulaşan o anlayışın bugün ki anlayışımız doğrultusunda yeniden kurgulanmasına ihtiyaç vardır. Çünkü Anadolu boşalıyor ve büyük kentler içinden çıkılmaz hale geliyor. Sadece İstanbul Bağcılar'da 1 milyon yoksul yaşıyor; oysa Türkiye'de herhangi bir ilin nüfusu 150-200 bin. Kentler yönetilemez hale geliyor. Bu yönetilemezlik içinde, gıdaya erişimin en sorunlu olduğu alanlar da özellikle mega kentler. 13 kg diyoruz ya ortalama et tüketimi için, İstanbul'un kenar mahallelerinde bu rakam 1 kg bile değil. Kurban Bayramı'nda birileri bir kaç parça et verdiğinde yiyebiliyorlar. Onunla et yüzü gören milyonlardan bahsediyoruz.

Yeni bir gıda rejimine ihtiyaç var. Burada üç yer öne çıkıyor; pazarlar, haller ve kooperatif marketler. Pazarların büyük kentlerde her bir metrekaresi mafya kontrolündedir. Bunu bu kadar açık söylemek zorundayız. Güya pazarlar belediyenindir; ama belirli esnaf dernekleri pazarlara el koymuştur. Başkasını pazara sokmazlar, boş kalan günlerinde bile başkasının tezgâh açmasında engel olurlar, eğer yeni bir gıda sistemi kuracaksanız buradaki büyük küçük bütün mafya sistemleri ile mücadele etmeniz lazım.

İstanbul'da iki tane büyük hal var Bayrampaşa ve Ataşehir Halleri. Bayrampaşa'da 600 dükkan var; üretici birliğine, kooperatife verilen dükkan sayısı sadece 2 tane. Yasa taslağı geliyor, halleri büyük şehirlerden alıp anonim şirketlere veriyorlar; taslak dalga geçer gibi diyor ki, üretici kooperatiflerine ayrılacak alan yüzde 30 olacaktır. Bayrampaşa'da 2 tane Ataşehir'de ise hiç üretici kooperatifi dükkanı yok. Türkiye'nin önemli hallerinin hiç birinde üreticilere ayrılan yer yok. Belediyeler 2 ila 4 bin lira arasında kira alır buralardan. Bu

büyük rantın vergilendirilmesi, bu büyük rant üzerinden yeni bir tarım düzeni kurulması mümkün müdür, evet. Ancak işte bu kapitalist sistemle, büyüklü küçüklü her birimi ile mücadele ile mümkündür.

Yine kooperatif marketler; şu sorulabilir, AKP tanzim satış yaptı dalga geçtin, kooperatif marketi mi öneriyorsun? Kamucu her türlü anlayış sitemli, düzenli ve kendisini genişletme potansiyeline sahip olacaksa; kır ve kent yoksuluna hizmet edecekse, benim kabulümdür. Burada bir başka anlayışı harekete geçirmek gerekmiyor mu? Gelin merkezlerde, kentlerde kooperatif pazarları kuralım; bu pazarlara üretici, tüketici kooperatifleri ve belediyeler birlikte ortak olsunlar. Belediyelerin görevi o yeri sağlamak, o marketin fiziki şartlarını sağlamak, bir kaç yıl boyunca işletilmesine yardımcı olmak ve sistem kurulduktan sonra kendisini tamamen çekmek olsun. Yani üretici ve tüketici karşılıklı o kooperatifleri birlikte çalıştırsınlar. Yeni kamuculuk modeli galiba böyle bir şey olmalı.

Doğal kaynaklarımızı koruma meselesine bakalım; hem merkezi hem de yerel düzeyde meralarımızı, ormanlarımızı, çayırlarımızı, kıyılarımızı adeta betona çevirdik. 1960'da 28 milyon mera vardı ülkenin, bugün 14 milyon bile yok. İstatistiklere bakıyorsunuz son 5 yıldır mera rakamı olumlu yönde değişmemiş. Bu betonlaşmaya hem belediyeler düzeyinde hem merkezi düzeyde son vermemiz gerekiyor.

Kısaca, tarım sadece köylüye ait bir şey değil, kent ve kır yoksulunun birlikte ele alacağımız, birlikte yararlanacağımız, düzenleyeceğimiz gıda sistemine hepimizin ihtiyacı var. Ben hep birlikte bunu kurabileceğimizi düşünüyorum.

Teşekkürler.

KAMUCU POLİTİKALAR İÇİN NE YAPMALI?

KAYA GÜVENÇ

Sevgili arkadaşlarım, kamuculuk gibi kavramlar egemen çevrelerce unutturulmaya çalışılıyor. TMMOB de bunların unutulmaması için çaba harcamaya devam ediyor. Örgütümü kutluyorum.

Konumuz olan kamuculuk ve sanayi kavramlarını kısaca gözden geçirelim. Kamucu politika kavramıyla başlıyorum. Sevgili Emin Koramaz dün açılış konuşmasında çok önemli bir noktaya değindi: “80’li yıllara gelene kadar ülkemizde devlet ile kamu birbiri yerine kullanılan kavramlardı. Bu kavramsal örtüşme, bir yandan toplumun geniş kesimlerinin ekonomik ve sosyal anlamda desteklenmesi bakımından Cumhuriyet projesini destekleyen olumlu bir yana sahipken, diğer yandan da devletin sınıfsal içeriğinin gözardı edilmesine neden olan olumsuz yana da sahipti”. Bu önemli saptama benim söyleyeceklerim açısından kolaylaştırıcı oldu.

Devleti sınıflar üstü bir yapı olarak görenler olabilir. Onlara katılmıyorum. Devlet sınıfsal bir örgüttür, egemen sınıfın egemenliğini sürdürme aracıdır. Kamu kavramına da bu çerçeveden bakacak olursak, kamunun herkesi, hepimizi içerdiği görülür. Hepimizin içinde sömürülen işçi olduğu gibi, sömüren patron da var. Demek kamunun da sınıfsal bir yanının olması gerekiyor. Birçok yerde toplum kavramını da kullanıyoruz; aynı yorum bu kavram için de geçerli. Sonuç olarak kamuculuğu emekçi sınıflardan yana olmak şeklinde tanımlayabiliriz. Bu tanımın doğal ve nihai sonucu kamuculuğun sömürüyü dışlamasıdır. Kamu yararı da özü itibariyle

sömürünün ortadan kaldırılmasını gerektirir ve siyasal anlamda sosyalizmi işaret eder.

Şimdi şu soru gündeme gelecektir: bu sistem içinde, yani sömürünün var olduğu bir düzende kamuculuk ya da kamudan yana işler yapmak mümkün müdür? Bu soruya yanıtımı hemen vereyim: tabii ki mümkündür. Mümkün olmuştur da. 1960-80 arasında uygulanan sosyal politikalar, bütün eksiklerine karşın, sömürü çarkının sürmesine karşın kamucu bir nitelik taşırlar. Bu dönemdeki gelişmelerin temelinde dünya çapında sosyalist sistemin kazanımları, bağımlı ülkelerin anti emperyalist mücadeleleri ve tek tek ülkelerde işçi sınıfının hem ekonomik hem siyasal mücadelesi vardır. Bu koşullar altında işçi sınıfı sermaye sınıfı iktidarlarını ödün vermeye zorlamıştır.

Daha sonra vereceğim örneklerde sanayi alanındaki kamucu girişimleri ve bu girişimlerin özgün koşullarını kısaca irdelemeye çalışacağım.

Konumun ikinci kavramıyla, yani sanayiyile devam edelim. Sanayi zenginliklerin en temel kaynağı olmaya devam ediyor. Sanayi kapitalizmin ürünü ve kapitalizmin kuralı altında çalışıyor. Temel kural artı-değer üretmek. Sistem bu. Peki bunun kamuya, halka yararlı olması, emekçi sınıflara yararlı olması gerekmiyor mu? Sorunun yanıtı ancak şu çerçevede olumludur: sermaye yararlı olmayan bir ürünü satamaz. Ama ön planda ve yönlendirici olan toplum yararı değil sermaye birikimidir. Bir ürünün yararlı olması da sadece o ürünün satılabilmesi için gereklidir.

Kapitalizm üretim anarşisinin, aşırı üretimin egemen olduğu bir yapıdır aynı zamanda. Bu çerçeveyi, sanayinin toplumların refahı için önemini, sömürü ve emek israfını göz önüne aldığımızda sanayinin kamu yararı temelinde düzenlenmesinin ne kadar gerekli olduğu ortaya çıkar.

Ülkemizde sanayinin kısmen de olsa kamu yararı temelinde düzenlenmesinin öne çıktığı, planlamanın bir araç olarak devreye girdiği iki dönem var. İlki 1930'lar ikincisi 1960'lar. Serdar Şahinkaya 1930'ları ayrıntıları ile dün anlattı. Özetle kapitalizmin 1929 krizi Cumhuriyet kadrolarında yeni arayışlara yol açmıştır. “Çünkü sağlanan her türlü desteğe rağmen özel kesim Cumhuriyetin

kendini güvende hissedeceği bir üretim yeteneğine kavuşması için gereken desteği sağlayamamıştır”^{1, 2}. Devletçilik başta gelen tercihtir. Bu tercih aynı zamanda Kurtuluş Savaşı boyunca SSCB ile süren dostluk ilişkilerinin farklı bir alana yansımadır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı bu koşullarda ve yine Sovyetler Birliğinde gelen kadroların çok önemli katkılarıyla hazırlanmıştır. Sanayi planı için kredi de çok uygun koşullarda SSCB’den sağlanmıştır. Bu kapsamda kurulan Nazilli ve Kayseri fabrikaları da sosyalist sistemin birçok özelliğini taşımaktadır. Lojmanlar, sağlık ve spor tesisleri, tiyatrolar, kreşler, çocuk kütüphanesi, vs. üretim tesislerinin eklentilerini oluşturmaktadır. Plan ve uygulamaları ülkemizdeki iktidarın burjuva niteliğinin değiştiği anlamına gelmiyor tabii ki. Sanayi planının girişinde yer alan belgelerdeki ifadeler de bunu teyit ediyor. Rapordan bir bölümü aktarıyorum: “Bu programa hususî teşebbüs erbabı tarafından tesisine imkan görülemiyen sanayi şubeleri ithal edilerek Devlet veya milli müesseselerin teşebbüsü olarak kurulmaları düşünülmüştür... Ancak bu anasanayi, hususî teşebbüs ve sermaye erbabına da daha çok geniş ve faydeli ‘İndüstriye’ imkânları bahşedecektir. Devlet teşebbüsü ile kurulacak Ana demir sanayii, hususi müteşebbislerin yeniden tesis edecekleri makine, tel, çivi, döküm, boru, cıvata, vida ve saire fabrikalarına ve sanayie ucuz ve kolay tedarik edilir yarı mamul emtea verecektir. Yeni bez dokuma sanayiimiz, mevcut millî fabrikalarımızın inkişaflarına bir pay bıraktığı gibi pamuk, jip ve halat, kadife, pelüş, kordele, şerit, pasmanteri eşyası ve pamuk örme sanayiine de yeni faaliyet imkânları bahşedecektir... Sanayi programımızın tahakkuku ile memleket iktisadi hayatına ilave edilecek iş hacminin neticesi olarak husul bulacak servet terakümünün [birikiminin] sanayide plasman arayacağına ve yukarıda bahsettiğimiz müştak [türetilmiş] sanayi in süratle inkişaf edeceğine muhakkak nazariyle bakılabilir”³.

¹ Serdar Şahinkaya, Türkiye Sanayileşme Tarihinden İki Kesit: Birinci Sanayi Planı 1933 ve Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi (2011 - 2014)

² Bu sunuşta yararlandığım bir kaynağı daha belirtmek istiyorum: Özge Can, Bilim ve Aydınlanma Akademisinin düzenlediği Sosyalist Gelecek ve Planlama Sempozyumu için hazırlanan “Sovyetler Birliği Tarafından Türkiye’de Kurulan Üretim Birimleri” adlı sunuşu.

³ Prof. Dr. Afet İnan, Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972; Ek 1-Raporlar 1933, s. 13. (Belgeden olduğu gibi aktarılmıştır.)

1960'ların koşulları da dün konuşmacılar tarafından ele alındı. Genel bir değerlendirme çerçevesinde şunları söylemek mümkün. Daha Demokrat Parti döneminde emperyalist sistemin refah devleti, sosyal devlet paradigmasının etkileri görülüyor. Böyle bir politikanın nedeni de biliniyor: İkinci Dünya Savaşı'nda faşizmin yenilmesinde en önemli rolü oynamasına ve bu mücadelede büyük fedakarlıklara katlanmasına karşın Sovyetler Birliğinde emekçi sınıfların hakları kapitalist sistem içinde yaşayan emekçi sınıf haklarından kat be kat geniştir. Savaştaki alt üst oluşun etkileri de eklenince sermaye sınıfı kendi emekçi sınıflarına tavizler vermek zorunda kalmıştı. Kapitalist dünyanın refah devleti, tam istihdam politikaları, sosyal devlet gibi adlandırmalar altında yaşadığı bir dönemdir. Ülkemizde de 1961 Anayasasında yansımaları bulan bu politikalarla kamu girişimciliğinin, kamu hizmetlerinin hayata geçirildiğini görüyoruz. Bu durum kapitalist sistemde yeni liberal politikaların uygulanmaya başlandığı 1980'lere kadar sürmüştür.

Uygulanan politikaların ülkemizde sanayiye yansımalarına bir göz atalım. SSCB ile ilişkiler 1957'de Çayırözü Cam Fabrikasının kuruluşu ile yeniden başlamış, 1960'ların sonlarında teknik ve ekonomik işbirliği anlaşması yapılmıştır. Çok sayıda tesisten söz edilebilir, ben önemli bulduğum üç örnekle yetineceğim: Aliağa Petrol Rafinerisi, Seydişehir Alüminyum Tesisleri ve İskenderun Demir Çelik Tesisleri. Bu tesisler ülkemizde “dayanıklı tüketim mallarından ara ve yatırım mallarına doğru yapısal değişim hedefinin” kamusal ürünleridir⁴. Kuruluşlarında yerli teknik elemanların eğitiminde çok önemli rol oynamışlardır. Planlamanın geliştiği bu dönem 12 Eylül darbesiyle sona ermiştir.

---

⁴ Özge Can, agy.

1970’li yıllar 12 Mart 1971 darbesine karşı işçi sınıfının, köylülüğün yoğun bir hak arama mücadelesine tanıklık etmiştir. “Emekçi sınıfların seçmen tabanını temsil etmeye başlayan Ecevit CHP’si ve varoşlarda, kırsalda, fabrikalarda, emek örgütlerinde ağırlığı artan parlamento-dışı (sosyalist) sol Türkiye toplumunun geleceğinde etkili olmaya başlıyordu. Kalıcı olarak önlenmeliydi”. “Faşist akımlar ve derin devlet, Türkiye toplumunun sola kaymasını önlemeyi üstlenmişti. Burjuvazi bu cepheye açıkça katıldı... Bu ittifak, emekçi sınıfların taleplerini temsil eden sol/sosyalist akımları dışlayan bir rejimi hedefliyordu”⁵.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı bu koşullarda hazırlandı. “Ecevit hükümeti uzlaşmacı bir çözüm için mücadele etti. Krizin emekçiler üzerindeki maliyetini hafifletmek için ‘önce dış kaynak, sonra IMF programı’ aradı. İskandinav ve Alman sosyal demokrasisine başvurdu; destek alamadı. Bu partiler de neo-liberalizme teslim olmaktadır”⁶. Burada bir huşu anımsatmak istiyorum: Plan çalışmalarında TMMOB’nin görevlendirdiği çok sayıda mühendis ve mimarın özel ihtisas komisyonlarında yer almışlardır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın sanayileşme konusundaki saptamalarına gelince⁷. Özetle “Plan döneminde imalat sanayii teknoloji yaratma yolunda önemli aşamaları geçip, ileri ve rekabetçi bir sanayi yapısının temellerini oluşturacaktır.

⁵, ⁶Korkut Boratav, Son Kırk Yılın Dönüm Noktaları (6 Eylül 2019) ile Bugüne Gelirken Bazı Kritik Tarihler (27 Aralık 2019) başlıklı yazıları, Sol Haber Portalı.

⁷Resmi Gazete 12.12.1978/16487

Yeni sınaileşme, sanayi girdileri bakımından ulusal olanaklara daha çok dayanacak, genelde, ara ve yatırım malları üretimine yönelecektir” hedefi belirlenmiştir. “Sınaileşme hızını artırmak ve ileri bir sınaileşme düzeyine erişmek üzere; Kamu iktisadi kuruluşlarının kaynak artırma ve yeni sınai yatırımlar yapabilme gücü geliştirilecek... Ulusal sanayi ara malları ve yatırım malları üretme oranını yükseltmek ve dışa bağımlılığını azaltmak üzere, Kamu kesimi gerekli alanlarda öncelikle bu tür sanayilere yönettirecektir”. Özetlersem sanayide ara ve yatırım malları üretimine öncelik verilmesi ve bu alanda kamu girişimciliğinin sürmesi kararlaştırılmış, teknolojik gelişme hedefleri konulmuştur. Ancak daha önce de belirttiğim gibi bu plan gerekli destekleri bulamamıştır. IMF ise 4. Plan’ın “sanayileşme tercihini çok ihtiraslı” bulmuştur.⁸ Emperyalizmin kurumları ihracata dayalı sanayi, ticarete dayalı büyümeyi tercih etmektedir. Bu dönemde sınıflar arası güç dengesi bozulmuş, sermaye güçlenmiş ve işçi sınıfının kazanılmış haklarına karşı topyekûn saldırıya geçmiştir. İşçi sınıfı, neredeyse tüm ülkelerde olduğu gibi sermayenin bu saldırısına denk düşen bir direniş örgütleyememiştir. Planın uygulanması yerine 24 Ocak Kararları yürürlüğe konulmuş, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ve kamu yararına girişimlerin önlenmesi sermayenin öncelikleri olmuştur.

Ne yapacağız sorusu önümüzde duruyor. Sosyalizmi güncel bir hedef olarak göz önünde bulunduran ve işçi sınıfının siyasete ağırlığı hedefleyen bir yol var önümüzde. Başka bir yol da yok. Ne yapacağız peki, her zaman yaptığımızı veya yapmaya çalıştığımızı yapacağız: işçi sınıfının örgütlenmesi. Bu görev sınıfın tüm örgütlerini, özellikle de siyasi örgütlerini ilgilendirmektedir. İşçi sınıfını örgütlemeyen ve siyaset sahnesinde etkin bir konuma getirmeden hiç bir şey yapamayacağımız son derece açık ve net.

Saygılarımla.

⁸Nazif Ekzen’in Emek Politikaları Sempozyumu’ndaki sunuşu, TMMOB Yayını, 2001, s. 14-18.

USSAL ULUSAL ULAŞTIRMA NASIL OLABİLİR

ARİF MERDOL

GİRİŞ

Yılmadan, usanmadan her seferinde de haklı çıkan, uyarılarıyla Kamu çıkarlarını ön planda tutan uğraşlarının devamını diler Başta TMMOB Başkanı Emin Koramaz ve arkadaşlarına, Sempozyuma katkı sunan değerli bilim adamlarına ve sempozyuma katılanlara saygılarımı sunarım.

Bu gün size Ülkemizde, Cumhuriyetin ilk 15 yılı hariç, aklı başında ve bilime dayalı bir ussal ulaştırma planının hiç olmadığı hikayesini ve arka planını anlatmaya çalışacağım.

Bu anlatım 1970 ler den beri her fırsatta ve ısrarla akla dayalı projeler öneren ve bundan da üyesi olmaktan her dem gurur duyduğum TMMOB, yine üyesi olduğum İnşaat Mühendisleri Odası ve Makina Mühendisleri Odasının önemli uyarıları olmuş ama maalesef bu uyarıların İktidarlarca hiçbir şekilde değerlendirilmediğini gördük, yaşadık, yaşıyoruz.

TMMOB'nin düzenlemiş olduğu ve özellikle de son 35 yıldır unutturulmaya çalışılan kamucu politikaların hatırlatılması yolunda, “Kamucu Politikalar Sempozyumu” nu düzenlemesinin üstlenilmesi, Küresel sermayenin ülkemizi esir aldığı bir dönemde yapılması, çok isabetli olmuştur.

Bu Sempozyum iktidara ve halkımıza önemli mesajları iletacaktır.

BİZ MÜHENDİSLERİN TOPLUMA KARŞI SORUMLULUĞU VARDIR

Mühendislik kavramı sosyal yapının ahenk ve uyum içinde yürümesi ihtiyacına verilebilecek cevabın bir tanımıdır. Bu kavram toplum ihtiyaçlarının karşılanması için doğmuştur ve kendi içinde belirgin birtakım davranış kalıplarını daha sonra ihtisaslaşma adı altında geliştirmiştir.

Toplumlarda davranış, ancak ve ancak taleplerin ve tepkilerinin kollektif bir ürün haline dönüşebilmesi sayesinde, toplumsal yapı içinde ürüne dönüştüğü gibi, toplum ile talep arasında bir uyumdan bahsedebiliriz. Talep haline dönüşen bu ürün dış etkilere açıktır ve bu nedenle de küreselleşme toplumda talep çarpıtmasını başarmıştır. Bu çarpık talepleri savunan olabildiğince çok yerli işbirlikçiler yaratmıştır.

Çarpıtılmış taleplerle toplum ihtiyaçlarının uyumu sağlanamazsa yani uyum yoksa gelişme talebi de ulusal kaynaklarca ve ulusal bilgi birikimiyle karşılanamaz ve mühendisler de yaratıcı olamazlar. Toplumla, hizmet sunan mühendisler iççedir, etkileşim içindedir ve gelişerek birbirini etkilerler.

Bilimsel düşüncenin dışında kalan ilim dallarının hiçbirinin toplumu dönüştürebilecek gücü yoktur ve hatta ilmin böyle iddiası da yoktur.

Son yıllarda metafizik düşüncenin (akıl dışılığı) sefaletini görmekteyiz. Bu düşünce son 20 yılda duvara toslamıştır. Geldiğimiz bu noktayı en iyi ifade edenlerden biri Niyazi Kahveci'nin söylediği gibi “bundan sonraki zamanlarda insan dindar olabilir ama dinsel düşünce dahil, bilimsel düşünce dışındaki hiç bir düşünce dışındaki düşünce biçimi ile varlığını sürdüremez görünmektedir.” Pozitif ve rasyonel düşünce temelleri üzerine kurulan “Cumhuriyetimiz”, kuruluşuyla birlikte Ulusal Ekonomiye kurmak çabası içine girmiştir. Bu safhada en büyük görev mühendislere düşmüş 1930 yıllarında ulusal ekonomiyi yönetenler genellikle mühendislerden seçilmişlerdir.

Bu çaba, mühendislerce 1946/1950 yıllarına kadar titizlikle izlendi, korundu ve yurtseverce yerine getirildi. 1950 yılından itibaren

ise dünya ekonomisinde etkin olan ABD'nin yörüngesine giren Türkiye Ulusal Kalkınma modelini bir kenara koydu, yetişmiş insan kaynaklarını da heba ederek önemli bir birikimi bir kenara iteledi, dışarıdan medet umdu.

Dış tehdit karşısında, ulusal çıkarları korumaya yönelik ilk çabalar yürüyüş ve gösteriler dahil, Mimar ve Mühendislerin Odalar halinde örgütlenmeye sevketti ve bu örgütlenme TMMOB adı altında başarılı. Değişik zaman dilimleri içinde TMMOB ve odaların toplum içindeki yeri ve fonksiyonları dalgalanmalar gösterse de son 50 yıldır TMMOB, ulusal çıkarları koruma yönünde çok büyük çaba harcamış ve bedel ödemiştir.

TMMOB'nin geçirdiği dönemleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1954-1970 iktidara payanda olma ve iktidarla içiçe olduğu dönem,

1. 1970-1973 geçiş dönemi, yeniden örgütlenme özlük hakları ve yerli teknik gücün bilince çıkarılması, toplumsal mücadelenin başlatılması,
2. 1973-1980 demokratikleşme, ulusal çıkarlar ve sanayileşme konusunda öneriler geliştirme, demokrasi ve sosyalizm mücadelesi,
3. 1980-1985 yaraların sarılması ve toparlanma dönemi,
4. 1985-2000 neo-liberalizm hastalığının bulaştığı ve zaman zaman merkezi demokratik yapısının yaralandığı, birlikteliğin sağlanması için uğraş ve küreselleşmeye karşı savaş,
5. 2000-günümüz; yeni dünya düzeni karşısında özgürlüğü barışı ve ulusal kazanımları bilimsel anlamda savunma dönemi-mühendislik gelişimine katkı sağlamak, ulusal planları ve laik cumhuriyeti savunma dönemi,

Cumhuriyetimizin kuruluş ilkeleri doğrultusunda ulusal ulaştırmanın uygulandığı tek dönem 1923-1945 arasındadır. Ulaştırma konusuna girerken, o dönemi övünerek anmakta fayda görüyorum. Detaylı irdelemelerle ulaştırma politikalarının nerelere vardığını ifade etmeye çalışacağım,

Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarından II. paylaşım savaş yıllarına kadar geçen sürede ülkemizin ihtiyaçları planlı bir şekilde karşılanarak, hızlı bir kalkınma, sanayileşme ve ulaşımda da demiryollarının sisteminin bel kemiği olarak ön plana çıkarmıştır. Demiryolu ağı tarım alanlarının ürünlerini limanlara taşıyan demiryollarını, sanayinin gelişimini sağlayacak ham madde kaynaklarını çıkarıldığı bölgelerini ulaşım sistemine bağlamış ve böylece Ergani'nin Bakır, Divriği'nin Demir cevheri, Zonguldak'ın Taş kömürü taşıma imkanına kavuşturulmuş ve temel endüstrimiz desteklenmiştir.

Resim-1 ULUSAL DEMİRYOLU PLANLAMASI 1923-1945

1946 sonrası hedefini şaşırarak, ulusal karakterini yitiren ve yeni dünya düzeni tuzağına düşen ülkemizin gelişimi her sahada tamamen emperyalist düşüncenin telkinleri doğrultusunda uydu bir ülke uygulamasının deneme tahtasına dönüştürülmüştür. Küreselleşmenin yaygın bir hal almasıyla da bu durum halen kötüleşerek devam etmektedir.

Bütün bu uygulamalara karşı direnç odakları zaman zaman Ulusal çıkarları savunmaktan geri durmamıştır. Demokratikleşmeyi ve ulusal yararları öne çıkaran meslek örgütleri, başta TMMOB olmak üzere, bağlı Odalar, İktidarlara sürekli olarak uyarılarda bulunmuşlardır.

TARİHİN DERİNLİKLERİ GİRMEYEN ULAŞTIRMA KONUSUNUN NE DENLİ YAŞAMSAL OLDUĞUNU HATIRLATMAK İSTİYORUM

İngiltere'nin Süveyş kanalını açmasına karşılık, Almanya da karadan (Kayzer II. Wilhelm'i müslüman dostu ilan edilmişti) Berlin-Bağdat-Basra demiryolunu inşa ederek karşılık vermiştir.

Demiryolu imtiyazları sadece kilometre garantisi ile sınırlı değildi, kilometre garantisi yanında hattın geçeceği devlet arazisi şirkete bedelsiz devrediliyordu. Şirket hat boyundaki devlet ormanlarını ve taş ocaklarını hiçbir bedel ödemededen kullanabiliyordu.

Anadolu yapılan ilk demiryolları;

İzmir-Aydın hattı-Denizliye kadar (İng.-373 km), İzmir-Kasaba (Turgutku) hattı-Uşak, Afyon'a kadar (Fr.-512 km), Bursa-Mudanya hattı (41 km), Adana-Mersin hattı (İng.-67 km) Anadolu hattı Bağdat hattı (Alm.-Haydarpaşa-Konya 1020,Konya Bağdat-1715 km),

Osmanlının finanse ettiği ve yaptırdığı 1564 kilometrelik Hicaz hattı ve yabancı şirketlerin yaptığı 6.778 kilometrelik demiryolu ile toplam 8343 kilometre demiryolu inşa edilmiştir. Bu Demiryollarının sadece 4.112 km si Cumhuriyet hükümetine intikal etmiş olup, 3.756 km. kısmı da imtiyazlı yabancı şirket hatlarıdır.

OSMANLI DÖNEMİNDE BAĞIMSIZ BİR DEMİRYOLU POLİTİKASI İZLENEMEMİŞTİR

Tarihimizden ders almayan, kiminle ve hangi güçlerle muhatap dahi olduklarını bilmeyen Yeni Osmanlıcılar, farklı bir dünya vadediyorlar. Hem kapitalist dünya egemenleriyle hem de sosyalist kalıntısı demi-sosyalistlerle flört ederek bir yere varacaklarına inanıyorlar. Zira rasyonel akıl(us) yoksunlarının tek hüneri akılı(usu) kurnazlık olarak algılamalarından kaynaklanmaktadır. Ama tarih cambazlık yapanların yolunun çok kısa bir yol olduğunu hep doğrulamıştır. Sınırlar bellidir, usu unutanlar, uslandırılırlar.. Uzun zamandır Ülkemizi yönetenlerin dar bakış açıları maalesef dışarıdan gelecek önerilerin bize yarar sağlayacağı yönündedir.

Sağ iktidarlar devamlı olarak yabancı yatırımcıları çözüm olarak görmüşler ve onların önerileri doğrultusunda kalkınmanın gerçekleşeceğine iman etmişler. Tarihin bize öğrettiklerini göz ardı etmişlerdir. Emperyalist oyun, II paylaşım savaşından sonra yine benzer planlarını daha başka bir kimlikle sahneye koymuştur.

1946 sonrası askeri amaçlı yol projeleri, “ Nato Yolu” serüveni tipik bir hegemonik dayatmayı temsil ettiği gibi, 1975 sonrası da daha pahalı bir yol projesi olan TEM de (Trans European Motorway) aynı çevreler tarafından kabul ettirilmiştir.

1975 ler sonrası AET'in (Ortak Pazar) TEM Serüveni savunucuları kimlerdir? Milliyetçi geçinen sağ iktidarlardan başkaları değildir.

Barış Doster'in 14 Eylül 2109 Cumhuriyet Gazetesi makalesinde özetlediği gibi yurttaşlarımız “nakil” akılla, yani (usla) konulara yaklaşmadığı için “ Toprak reformundan, Demiryolları hamlesinden, sanayileşme iddiasından, planlı ekonomiden, bütüncül kalkınmadan vazgeçmenin bedelini ödüyor”

ACABA BÜTÜNCÜL KALKINMADAN VAZ GEÇENLER KİM?

Bu “nakilciler” son 50 yıldır takip edebildiğim kadar, milliyetçi-mukaddesatçı takımı olarak emperyalizmin değirmenine su taşıyan iktidarlardır. Dünyadaki gelişme perspektifini yakalayamayan muhafazakar düşünce sahipleridir.

Ulusal yarar sağlayacak projelerinin akla geldiği ve uygulama alanının bulunduğu her dönemde, emperyalist ve onların işbirlikçileri ayağa kalkmış, engel olmuş ve hatta bunları açık açık yapmışlardır.

“Ecevit döneminde (Ocak 1978-Kasım 1979) Ussal ve Ulusal bir ulaştırma planı hazırlıklarına başlanmış, fikri anlamda ikinci köprüünün yapılabirliği tartışmaya açılmış ve sosyal yol ağı kavramı geliştirilmesi çalışmaları yol alınmıştı.”

İşlerin kamu gücüyle hızlı yapılabilmesi için yeni yol yapım makinalarına ihtiyaç vardır. Daha önce, Dünya Bankası ile, Demirel döneminde, imzalanan 300 milyon dolarlık makine kredisi bankaca resmen askıya alındı. Kamunun emanet iş yapmasının önüne geçildi. Ama bu arada kredi alma taahhüdünde bulunulmuştu. Türkiye kredileri kullanmazken, taahhüt- commitment- faizini de ödedi.

Ülkemizin Kurumlarında görev alanların gelişmiş ülkelerin etki ajanları yoluyla çok kolaylıkla etki altında ve kullanılabilir olduklarını gördük ve gelişmelerde halen de bu yönde devam etmektedir..

“Bizzat yaşadığım bir olay, MKE değişik ülkelerden yol inşa makinalarıyla ilgili Lisans anlaşmaları yapmış hatta prototiplerini de başarmıştı. Karayolları olarak makine teminini MKE den sağlayabilmek için temasa geçtik. Başlangıç müzakerelerinde olumlu bir hava vardı ve karayolcular olarak bundan çok memnunduk.

Bir süre sonra müzakereler ödeme koşulları nedeniyle zora girdi. MKE avans verilmediği takdirde işe başlanamayacağı bildiriminde bulundu ve bundan sonra da görüşmeler sonlandırıldı. (Kamu kurumu olan TCK'nın avans verebilme için tutarın bir sene öncesinden alım programına girmesi ve DPT onayının alınması gerekiyordu)”

PLANLAMA FİKRİ VE ULAŞTIRMANIN PLANLAMADAKİ YERİ

1960 yıllarına gelindiğinde, çok önemli bir ekonomik dar boğazda olan ülkemizde bu sıkıntının aşılmasının ancak ve ancak planlı bir kalkınmayla olabileceği düşüncesi hakim kılınmıştı. Zira Türkiye 1933-1938 planlı kalkınmanın olabileceğini hatırlamış ve 1960 yılının Eylül ayında kabul edilen 91 sayılı yasa ile DPT (Devlet Planlama Teşkilatını) kurmuştur. Çok ehliyetli ve yetkin plancıların yer aldığı (daktilografarı dahil toplam 82 kişi) kurum, Ülkemizin envanterini çıkardığı gibi 1962 de yürürlüğe giren 528 sayfalık ilk beş Yıllık Kalkınma Planını hazırlamıştır.

Müsteşarlık düzeyinde ve doğrudan Başbakan'a bağlı bu kuruluş, 11.06.2011 tarihinde, yani DPT'nin kuruluşunun 50. Yılında kapatılarak Kalkınma Bakanlığına devredildi. Plan görevini yapacak olan Kalkınma Bakanlığındaki kadro ise 1311 kişi olarak belirlenmiştir. Kalkınma Bakanlığı da 2018 deki 703 sayılı KHK ile kaldırılmış, plan yapma görevi ise önemini tamamen yitirmiş bir birim olarak kurulan Strateji ve Bütçe Başkanlığına verilmiştir.

Toplumsal olarak kalkınma, sosyal gelişmeler, demografik yapının tahlili ve iyileştirilmesi, bilimsel ihtiyaçlara göre; bağımsız adalet, rasyonel eğitim, sağlık hizmetleri bir yana konular ve devlet kurumları bir şirket şeklinde yönetilmeye başlanırsa insani değerler bir tarafa bırakılıp, insanın yaratıcı emeği yok sayılır hale gelmektedir. İşte bu düşünce tarzı da açık-seçik ve olabildiğince XI. Plana yansımıştır.

Bu dairenin hazırladığı 210 sayfalık son XI. Kalkınma Planı zamanında yapılamamış ve bir sene gecikmeyle 2019 da Meclise sunulmuştur. Oysa ki Planın 2018 de onaya sunulması gerekirdi.

Bu güne kadar yapılan ve ağır aksak uygulanan tüm planları bir sınıflamaya tabi tutarsak;

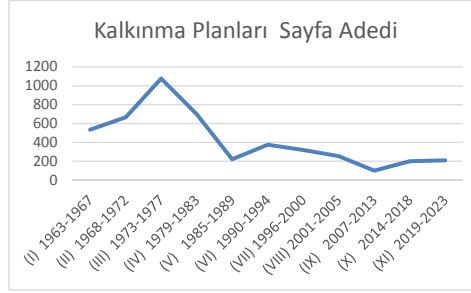
1. İlk 4 yıllık plan (1962-1983) ulusal kapalı içe dönük toplum planlamasını, yani 1950-1960 arası liberal ekonomi heveslerinin deneme sürecinin yarattığı tahribatı giderme dönemi.
2. İkinci 4 Plan (1984-2005) Ülkenin dışa açılması-Küreselleşme ve neo-Liberal ekonomik politikalar, küresel sermayeye kapıları açmak, yani borçlanmak ve ülkenin iflası,
3. Son 3 Plan (2007-2023) Küresel sermaye ve yerli işbirlikçilerine teslim, Ülke kaynaklarının ve varlıklarının satışına hizmet edecek amaçla yapılmıştır

PLANLAMA DÖNEMLERİ VE BAŞBAKANLARI (1978/84/95/2006/2018 PLAN YOK)

PLAN No	YIL	BAŞBAKANLAR
	1961	İSMET İNÖNÜ
	1962	İSMET İNÖNÜ
	1963	İSMET İNÖNÜ
	1964	İSMET İNÖNÜ
	1965	İSMET İNÖNÜ-SUAT HAYRİ ÜRGÜPÜLÜ-SÜLEYMAN DEMİREL
	1966	SÜLEYMAN DEMİREL
	1967	SÜLEYMAN DEMİREL
	1968	SÜLEYMAN DEMİREL
	1969	SÜLEYMAN DEMİREL
	1970	SÜLEYMAN DEMİREL
	1971	SÜLEYMAN DEMİREL-NİHAH ERİM
	1972	NİHAH ERİM-FERİT MELAN
	1973	FERİT MELAN - NAIM TALU
	1974	NAİM TALU-BÜLENT ECEVİT-SADI İRMAK
	1975	SADI İRMAK-SÜLEYMAN DEMİREL
	1976	SÜLEYMAN DEMİREL
	1977	SÜLEYMAN DEMİREL-ECEVİT
	1978	ECEVİT-SÜLEYMAN DEMİREL (PLAN YOK)
	1979	SÜLEYMAN DEMİREL
	1980	SÜLEYMAN DEMİREL-TURHAN FEVZİOĞLU-BÜLENT ULUSU
	1981	BÜLENT ULUSU
	1982	BÜLENT ULUSU
	1983	BÜLENT ULUSU-TURGUT ÖZAL
	1984	TURGUT ÖZAL (PLAN YOK)
	1985	TURGUT ÖZAL
	1986	TURGUT ÖZAL
	1987	TURGUT ÖZAL
	1988	TURGUT ÖZAL
	1989	TURGUT ÖZAL-ALİ BOZER-YILDIRIM AKBULUT
	1990	YILDIRIM AKBULUT
	1991	YILDIRIM AKBULUT-MESUT YILMAZ-SÜLEYMAN DEMİREL
	1992	SÜLEYMAN DEMİREL
	1993	SÜLEYMAN DEMİRELERDAL İNÖNÜ-TANSU ÇİLLER
	1994	TANSU ÇİLLER
	1995	(PLAN YOK)
1996	TANSU ÇİLLER-NECMETTİN ERBAKAN	
1997	NECMETTİN ERBAKAN	
1998	MESUT YILMAZ	
1999	MESUT YILMAZ	
2000	BÜLENT ECEVİT	
2001	BÜLENT ECEVİT	
2002	BÜLENT ECEVİT-ABDULLAH GÜL	
2003	ABDULLAH GÜL-TAYYİP ERDOĞAN	
2004	TAYYİP ERDOĞAN	
2005	TAYYİP ERDOĞAN	
2006	TAYYİP ERDOĞAN (PLAN YOK)	
2007	TAYYİP ERDOĞAN	
2008	TAYYİP ERDOĞAN	
2009	TAYYİP ERDOĞAN	
2010	TAYYİP ERDOĞAN	
2011	TAYYİP ERDOĞAN	
2012	TAYYİP ERDOĞAN	
2013	TAYYİP ERDOĞAN	
2014	AHMET DAVUTOĞLU	
2015	AHMET DAVUTOĞLU	
2016	AHMET DAVUTOĞLU-BİNALI YILDIRIM	
2017	BİNALI YILDIRIM	
2018	BİNALI YILDIRIM (PLAN YOK)	
2019	BAŞKANLIK DÖNEMİ	
2020	BAŞKANLIK DÖNEMİ	
2021	BAŞKANLIK DÖNEMİ	
2022	BAŞKANLIK DÖNEMİ	
2023	BAŞKANLIK DÖNEMİ	

Grafik 1 Planlar ve Başbakanlar

	UYGULAMA YILLARI	Plan Sayfa Adedi
I PLAN	(I) 1963-1967	535
II PLAN	(II) 1968-1972	665
III PLAN	(III) 1973-1977	1077
IV PLAN	(IV) 1979-1983	699
V PLAN	(V) 1985-1989	221
VI PLAN	(VI) 1990-1994	375
VII PLAN	(VII) 1996-2000	319
VIII PLAN	(VIII) 2001-2005	254
IX PLAN	(IX) 2007-2013	100
X PLAN	(X) 2014-2018	199
XI PLAN	(XI) 2019-2023	209

Grafik 2 Planlar ve Sayfa Adetleri

KALKINMA PLANLARININ ULAŞTIRMA BÖLÜMLERİNE KISA BİR GÖZ ATALIM

Birinci Kalkınma Planı (1963-1967) (535 Sayfa-İnönü/Demirel):

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı temel altyapı yatırımlarına, istihdam sorununa ve yeniden düzenleme konularına ağırlık vermiştir.

Önsözü

İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak bir demokratik düzeni kesin olarak seçmiş olan Türk Milleti'nin, Anayasamızda açık ifadesini bulan iktisadi ve sosyal hayatı, keyfi ve plansız davranış tecrübelerine son verip adalete, tam çalışma esasına ve herkesin insan haysiyetine yaraşır bir yasayış. seviyesi sağlanması amacıyla düzenleme arzu ve azmine uygun olarak: Milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek üzere,

GENEL ULAŞTIRMA DURUM TESPİTİ

1. ANA İLKELER :

a. Çeşitli ulaşım sistemleri arasında seçim yaparken ekonomik hareket için gerekli şartları yerine getirerek artan yolcu, yük ve haber trafiğini karşılamak.

b. Fazla kapasite yaratmamak ve eldeki kapasiteden tam yararlanmak.

c. Hizmetleri iyileştirmek, maliyetleri düşürmek.

d. Ulaştırma işlerini ulusal ekonomiye en uygun şekilde yürütmek. Bugün taşıma sisteminde artık kapasite, haberleşmede ise büyük kapasite darlığı vardır.

Yurdumuzdaki ana yol şebekesi potansiyel ihtiyaca yakın bir derecede geliştirilmiş iken bu şebekeyi besleyici ve daha çok sosyal amaçlı il ve köy yolları ihtiyacı karşılamaktan uzaktır.

Karayollarının fiziki standartları memleket şartlarına uygun değildir. Demiryollarımızın yapımı eski tekniğe dayanmaktadır. İşletmeciliğin gerektirdiği düzeltmeler yapılmamıştır.

Demiryolları, bundan böyle yurdumuzun şartlarına uygun standart ve teknikle yapılacaktır. Millî ekonomi hiç göz önüne alınmadan bir tarife sistemi uygulandığından taşıma sistemleri arasında büyük rekabet vardır.

Bu durumu önleyecek ve halkı istediği taşıma aracını seçmede serbest bırakacak, aynı zamanda ulusal ekonomiye en yararlı olacak bir tarife politikası, uygulanacaktır.

HEDEFLER :

(1) Bir yandan ulusal ekonomik gelişmenin gerektirdiği yük taşımalarını hiçbir tıkanıklığa meydan vermeden karşılamak, öte yandan daha güvenli, rahat ve ekonomik yolculuk imkânlarını sağlamak,

2) Sistemler arası sistem için yıkıcı rekabete son vererek taşıtları toplum ve ulusal ekonomi yararına uygun olarak kullanmak,

(3) Ekonomik ölçülere göre ihtiyaçların üstünde sayılabilecek geometrik standartlardan sakınmak, bir yandan Devlet yolları şebekesini tamamlamaya çalışırken, il ve köy yollarına önem vererek, kısa bir sürede köy ve kasabaları yola kavuşturmak,

(4) Demiryollarımızın iktisadi olarak çalışabileceği ortamı hazırlamak, bu taşıtları, ekonomiye yük olmamaları için yalnız iktisadi olan hatlarda işletmek,

1950 yılında toplam taşımalarda karayollarının payı, yolcu ve yük taşıma sırasıyla yüzde 46 ve yüzde 17 iken bu oranlar 1960 da yüzde 67 ve yüzde 37 ye yükselmiştir. Bugünkü durumuyla karayolu taşımaları ekonomik sınırları aşmış bulunmaktadır.

Bugünkü sabit tesislerimiz:

Karayolu toplam km 48 172 =Devlet Yolu ; 23 969 – İl ve Köy Yolları
» 24 203 –

Demiryolu toplamı ; 9 301=Ana Hat uzunluğu ; 7 881 – Çift ve İkincil hatlar; 1 420 –

c. Taşıma kesiminde kapasite imkân nispetinde hem taşıtlar hem de yollar bakımından hesap edilmiştir.

(1) Yollar bakımından kapasite :

Karayolu : (a) 70 642 606 000 Yolcu - km. (1975 yılında bu seviyeye ulaşılmıştır.)

(b) 33 096 260 000 ton - km. (1978 de bu seviyeye ulaşılmıştır.)

Demiryolu : 73 000 000 000 Ham ton - km. (Hiç bu seviyeye ulaşmadı.)

6. TEDBİRLER :

a. Bütün, kesimde işler bir elden yürütülecektir.

b. Taşıma kesimi taşıma ekonomisi kurallarına uygun bir şekilde yürütülecektir.

Demiryolu taşıması uzun mesafede ve yüksek trafik yoğunluğunun bulunduğu hatlarda verimli olmaktadır. Uzak mesafelerde ve trafik yoğunluğu yüksek olan hatlarda daha çok demiryolu taşımasını teşvik edici şartlar hazırlanacaktır.

Demiryolu işletmeciliğinde iktisadilik ve verimliliği artırıcı tedbirler alınacaktır. Ayrıca taşıma sistemleri arasında mallara göre de ayırım yapılacaktır.

ÖNEMLİ BİR TESPİT

(1) Karayollarından yararlananların karayolu şebekesinin bakım giderleri ile amortismanına makul bir nispette katılmaları prensip olarak benimsenecektir.

(2) Taşıma politikasında ahenkli bir vergi düzeni sağlanacaktır.

d. Gerek demiryollarında ve gerekse karayollarında yollar yurdun ihtiyaçlarına uygun olarak ve yeni gelişmelerden yararlanılarak yapılacaktır.

(1) Şimdiye dek özellikle karayolu yapımından yaratılacak kapasitenin trafiği artırması beklenmiştir. Bunun doğru olmadığı sonuçlarıyla ortadadır. Bundan sonra yatırımlar talebin gelişmesine uygun yönde ve standardda yapılacaktır. (Zira yapılan yollar Ülke ekonomisine göre değil , NATO Savunma gereksinimine göre yapılmıştır- İskenderun- Erzurum Hattı gibi. AR)

(2) Bugünkü karayollarımızın fiziki standartları kötü, geometrik standartları ise ihtiyaçtan yüksektir. Bundan böyle fiziki standartları yükseltilecek, geometrik standartlar da yurt ihtiyaçlarına göre tâyin edilecektir.

(3) Bir başka yere yolla bağlanmamış kasabalar verimli trafik yoğunluğu bulunsun bulunmasın yola kavuşturulacaktır. (Sosyal yönü öne alınıyor)

İKİNCİ BEŞ YILLIK PLAN (1968-1972)- (665 Sayfa-Demirel/Erim/ Melen):

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı özellikle sanayi sektörünün ekonomide sürükleyici sektör niteliği kazanması ilkesini benimsemiştir.

Önsözünde;

Bu cümleden olarak İkinci Beş Yıllık Plan bir taraftan hür ve demokratik sistemin icabı olarak kamu sektörü için emredici, diğer taraftan özel sektör için yol gösterici niteliktedir.

Karayolu taşımacılığı, özellikle yük taşımada, bir düzensizlik içindedir. Aşırı rekabet taşıma ücretlerinin normalin çok altına düşmesine ve dolayısı ile aşın yükleme yapılmasına yol açmaktadır.

Taşıma talebi yüksek bir hızla, denizyolu ve demiryolundan karayoluna kaymaktadır. öte yandan karayollarını kullananlarca yol yapım ve bakım masraflarına yeterince katılmaması bu eğilimi hızlandırmaktadır. (s.561)

İKİNCİ BEŞ YILLIK PLAN HEDEF VE TAHMİNLERİ

Demiryolu ve denizyolu sistemlerinin yolcu ve yük taşımasındaki payları Birinci Plan döneminde tahmin edilen seviyenin altında kalmıştır. (S.563)

Yolcu taşıma kapasitesinde bütün sistemlerde genel olarak bir artış tahmin edilmesine rağmen, şehirlerarası denizyolu yolcu taşımasında bir düşme söz konusudur. Bu düşüşün nedeni iç hatlarda karayolu, dış hatlarda havayolu taşımasının rekabeti olmaktadır.

Tedbirler (S.581):

Ulaştırma ile ilgili genel politikanın düzenlenmesi ve gerekli kararların alınmasını sağlayacak bir örgütlenme meydana getirilecek ve genel politikanın tespiti, çeşitli sistemler arasında koordinasyonun sağlanması tek bir elde toplanacaktır. (I Plan tedbirlerinin Tekrarı. AR)

Grafik 3 1963-1972 arası karşılaştırmalı grafiği, yolcu taşıma (milyon yolcu x km)

	YIL	1963	oran	1967	oran		1968	oran	1972	oran	
I. BEŞ YIL 1962-1967	KARAYOLU	13,464	0.74	17,489 (T)	0.69	II. BEŞ YIL 1968-1972	28,201	0.88	52,145		
							40,200 (T)		60,400 (T)		
	DEMİRYOLU	4,166	0.23	6,912 (T)	0.27		3,379	0.11	4,428 (T)		
	DENİZYOLU	470	0.03	477 (T)	0.02		172	0.01	147 (T)		
	HAVAYOLU	170	0.01	300 (T)	0.01		226	0.01	356 (T)		
		18,27		25,178 (T)							
							31,978				
	YÜK VE EŞYA TAŞIMASI (Milyon Ton x km)						YÜK VE EŞYA TAŞIMASI (Milyon Ton x km)				
	KARAYOLU	4,752	0.45	6,957 (T)	0.43			13,842	0.57	22,237	
						14,400 (T)		25,900 (T)			
DEMİRYOLU	4,092	0.39	7,148 (T)	0.44		6,477	0.27	7,849 (T)			
DENİZYOLU	1,764	0.17	2,144 (T)	0.13		3,680	0.15	4,880 (T)			
HAVAYOLU	XX		XX			81	0.00	103 (T)			
BORUHATTI											
		10,608		16,249 (T)			24,08				

(T): Tahmini

III KALKINMA PLANI (1973-1977) (1077 Sayfa-Melen/Talu/Ecevit/Demirel):

Yeni perspektife !!!!! göre hazırlanan III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, gelir seviyesinin arttırılmasını, sanayileşmenin özellikle ara ve yatırım malı üreten sektörlerde hızlandırılmasını ve dış kaynaklara bağımlılığın azaltılmasını amaçlamıştır

Önsözünde;

Ortaya çıkan yeni gelişmeler ve zorunluluklar, üçüncü Planımızı 1962 yılında kabul edilen 15 yıllık perspektife ve Stratejiye dayandırmanın mümkün olmadığını göstermektedir. (Planın uygulanamadığı belirtiliyor. AR)

... önümüzdeki açılan yeni dönem, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile gümrük birliğine geçişi başarma dönemidir. Bu sebepler. Üçüncü Beş Yıllık Planı ve daha sonrakileri 1995 yılını hedef alan bir perspektife ve stratejiye göre hazırlamamızı gerektirmiştir. Artık Türkiye'mizin bu yüzyılın sonuna yaklaşırken varmış bulunması gereken hedef, ekonomik ve sosyal yapı değişikliği, Önümüzdedir, açıktır ve müşahhastır. Türkiye, yeni yüzyıla sanayileşmiş bir toplumun yapısı ile girecektir.

Çağdaş ulaştırımacılıkta büyük önemi olan alt sistemler arasındaki koordinasyon etken bir düzeye çıkarılamamıştır.

Şehirlerarası yolcu taşımada ise demiryolu ve denizyolu ağırlıklarını kaybetmeye devam etmişlerdir.

Demiryolundaki yolcu taşımada Birinci ve İkinci Plan tahminlerinin altında kalmış, ikinci Planda yüzde 4,1 olarak tahmin edilen yıllık artışa karşılık 1972 de gerçekleştirileceği tahmin edilen demiryolu taşımaları 1967 düzeyinde kalmış olacaktır, (S.579)

II. UZUN DÖNEMDE GELİŞME HEDEFLERİ

(1972 - 1995) Yük taşımada ise, iç hatlarda karayolları, dış hatlarda da denizyolları hakimiyeti devam edecektir. Uzun dönemde sanayileşmenin gerektirdiği taşıma hizmetlerinin karşılanması için demiryolu alt sektörünün ulaştırma içindeki ağırlığının bugünküne oranla artması gerekmektedir. (S.591)

İLKELER VE TEDBİRLER:

(Bu planda ekonomik taşıma öncelikleri ilke olarak yer almıyor. AR)

(4) Karayolu ulaştırmasının daha düzenli bir ortamda sağlanması ve transit taşımalarının Türkiye üzerinden kontrollü olarak yapılması esas tutulacaktır. (TEM projelerinin etkisi plana da yansımış. AR)

(5) Demiryolu ulaştırması, özellikle gelişen sanayiinin ihtiyacını süratli ve ucuz olarak karşılayacak yönde geliştirilecektir. (S.602) (hiçbir şekilde uygulanamamıştır. AR)

(9) Trafiği çok artan güzergahlarda mevcut yolların yetersiz kalması ve yeni yol yapımının gerekli olması hallerinde mevcut yol ağı dışında ekonomik rantabilitesi yüksek, ücretli hız yolları yapılacaktır. Bu yolların yıllık programlara uygun olarak yapımının ve paralı geçiş sisteminin işletilmesini sağlamak üzere katma bütçeli, yetki genişliğine sahip bir kuruluşun süratle gerçekleştirilmesine çalışılacaktır. (S.605) (TEM fikrinin kabul gördüğünü gösteriyor.AR)

(Birinci planda hesapları yapılan yol trafiği kapasitelerine erişmeden trafik artışlarından bahsedilmektedir. Planlama uygulama kabiliyetini yitirmiştir.AR)

IV KALKINMA PLANI (1979-1983) (699 Sayfa-Ecevit/Demirel, Feyzioğlu/Ulus)

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, kamu kesimi ağırlıklı sanayileşme stratejisini benimsemiş ödemeler dengesini iyileştirmeyi ve ekonominin kendine yeterli hale getirilmesini hedef almıştır.

... dış dünyaya sağlıklı açılım, toplumsal adalet ve yüksek gelir düzeyi IV. Plan dönemini, önceki dönemlerden ayıran temel nitelik farklılıkları olmaktadır.(Küreselleşmeye teslimiyet hazırlığı. AR.)

ULAŞTIRMA: ÜÇÜNCÜ PLAN DÖNEMİNDE GELİŞMELER

... III Plan dönemi sonunda, sanayileşmenin yarattığı ulaşım talebi ile ulaştırma hizmetleri arasında gerekli düzeyde organik bir bağlantı kurulamamıştır.

1485. III. Plan döneminde şehirlerarası yolcu taşımasında yılda ortalama yüzde 11,6 dolayında bir artış ile karayolu taşıması ağırlığını sürdürmüştü (S.409)

Denizyolu ile şehirlerarası yolcu taşıması yılda ortalama yüzde 9,9 oranında artarken, demiryolunda yüzde 4,3 azalma olmuştur. Böylelikle karayolu taşımacılığının toplam şehirlerarası yolcu taşımasındaki payı yüzde 95,7 olarak gerçekleşmiştir.

II. Plan dönemi sonunda karayolu taşımacılığının toplam şehirlerarası yük taşımacılığındaki payı yüzde 76,4'tür. Dönem içinde yük taşımasında görülen artışın hemen tümü karayolu taşımasına kaymıştır.

1494. Türkiye, III. Plan döneminde, öngörülmeleyen bir transit trafiğine yol verme durumunda kalmıştır. Bu ek transit yükü liman ve karayolu kapasitelerinde darboğaz yaratmış, bu nedenle bazı yeni altyapı ve düzenleme gereksinimleri ortaya çıkmıştır.

1496. Sektörün kendine özgü işletme ve kullanmaya ilişkin sorunları III. Plan döneminde de devam etmiş ve oluşturulan kapasite ile ülke ekonomisine daha çok katkıda bulunulması gerçekleştirilememiştir. Alt sistemlerin birbirlerinin gelişmesini önleyecek biçimde hizmet sunmaları, her alt sistemin kendi niteliklerine uygun yükleri kendi niteliklerine uygun uzaklıklara taşıması sağlanamamış, sistemlerarası iş- birliği ve denge etken bir düzeye çıkarılamamıştır.

(TEM programının itirafı ve neye hizmet verdiğimizimizin ifadesi) (S.412)

1970 li yılların ikinci yarısından itibaren petrol fiyatlarının artmasıyla, gelişmiş ülkeler petrol ürünlerine dayalı ulaştırma politikaları gözden geçirmeye başlamış ve petrole bağımlılığı azaltıcı önlemler alırken, yükselen petrol fiyatları üretici ülkelerin birdenbire zenginleşmelerine de neden olmuştur. Genellikle Orta-Doğuda bulunan ve zenginleşen bu ülkelerde mal talebi birdenbire fevkalade artış göstermiştir.

O dönemde liman kapasiteleri yeterli olmayan Ortadoğu petrol zengini ülkelerle, mal zengini gelişmiş Avrupa ülkeleri arasında yeni ve hızlı bir taşımacılık söz konusu olmuştur. İşte tam bu yıllarda III.-IV. Plana da yansıtılan transit taşımacılık gündeme gelmiştir. Türkiye transit bir geçit ülkesi olarak görev yaparken üreticilerin-tüketicilere erişmesini sağlayan yollar; TEM projesi olarak sunulan uluslararası bir projenin parçası haline getirilerek, yeni otoyol yapımı işi öz kaynak yetersizliği nedeniyle yurtdışından finansman sağlanarak yüksek faizli kredilerle desteklenmiştir. Bu gelişme Türkiye'deki taşımacılık dengelerini iyice bozmuştur.

Bunun böyle olması hem politikacıların hem de bürokrasinin emperyalist telkinleri sayesinde olmuştur. 1974 petrol krizi sonrası Türkiye'ye etkili devlet ve kuruluşların temsilcileri taşımacılığın geliştirilmesi için teklifler getirmişlerdir. En önemlisi de UNDP de uzun süre görev yapan bir şahsın Leone L. Bloch organizasyonu ile oluşturulan ve gelişmiş Avrupa ülkelerinin de desteğini alan TEM (Trans European Motorways) fikridir.

Dış işlerimizde resmi yazılarında ;

1. UNAP/ IPF'in projeye para vereceği
2. Milli kaynakların aktarılacağı
3. Projeye dolaylı ilgisi olanların katkısı ve Uluslararası finansman kuruluşlarından kredi sağlanacağı

Şeklinde yorumlarla Türkiye çıkarı olmayan bir proje içine çekilmiştir.

Otoyol tarifi hiç bir şekilde yük ve eşya taşınması fikriyle uyumsuz!

Tıpkı Abdülhamit'e danışman olarak atanan Alman Wilhem Von Pressel'in BBB (Berlin-Bağdat-Basra) 3373 km. demiryolunun yapılmasını işini Almanlara 15.000 frank kar garantisi ve bir takım imtiyaz karşılığı verilmesine ikna ettiği gibi.

Resim-2 Sömürge Tipi Demiryolu Haritası

Benzer şekilde Soğuk savaş dönemi sonrası Türkiye'nin Karayollarını geliştirmek için Stratejik yol ağını kurmak üzere ABD'den (Federal

Bureau of Public Roads) yollar Genel Müdür Yardımcısı H. G. Hillts ve ekibinin ABD amaçlarına hizmet edecek yolları öncelikle ağa alıp yapılmasını sağladığı gibi, 1970 lerin ikinci yarısından sonra tıpkı TEM projesinin de ateşli yerli savunucuları olduğu gibi önümüze Türkiye'nin U.N. Cenevre daimi temsilcisi Coşkun Kırca'nın (1976-1984) da desteği ile Bayındırlık Bakanlığına empoze edilen bir TEM projesi ile karşılaşıldı. Bu tamamen dış kaynaklı bir öneridir ve hiçbir şekilde ulusal çıkarlarımıza hizmet etmemiştir.

TEM projesi, Polonya Gdansk'tan başlayıp yaklaşık 10 Avrupa ülkesini geçip, Suriye Cilvegözü, Irak Habur ve İran Gürbulak kapısına, yani petrol üretici ülkelere mal taşıyacak bir güzergah olarak tasarlanmış, ilk etapta 7.600 km lik bir güzergah ve bunun 1750 km. yapımını Türkiye üstlenmiştir. (U.N. temsilcimiz kağıdı kalemi eline almış ve bir yol uzmanı gibi 1750 km olan yol güzergahını Türkiye içinde 3600 km kadar Otoyol olarak planlamış. AR.)

Resim-3 TEM Güzergahı Haritası

HEDEFLER :

1498. Alt sistemlerin, birbirlerini engellemeyen, hizmetin etkinliğini artıran bir ulaşım ağı oluşturacak şekilde gelişmesinin sağlanması amaçtır.

1502. Şehirlerarası yük taşımada 1977'de yüzde 76,4 olan karayollarının payının 1983'te yüzde 66,4'e düşürülmesi; 1977'de sırasıyla yüzde 13,9 ve 9,5 olan demiryolu ve denizyolu ulaştırıcılığının paylarının ise yüzde 22,7 ve yüzde 10,7'ye

yükseltilmesi öngörülmüştür. Öncelikle kitle taşımalarında büyük ölçüde demiryolu ulaşımı ile karşılanması için gerekli düzenlemeler yapılacak, konteyner taşımalarına yönelinecektir. (S.413)

III. Plan döneminde kamunun ulaştırma yatırımlarının yüzde 60,0'ı karayollarına, yüzde 17,2'si demiryollarına ayrılmışken, bu dönemde yüzde 46,9'unun karayollarına, 39,0'unun demiryolları ulaştırmasına ayrılarak demiryolu ulaştırmasına ağırlık kazandırılması öngörülmüştür.

İLKELE VE POLİTİKALAR :

1512. (1) IV. Plan döneminde, toplumsal gelişmenin ve sanayi gereksinimlerini karşılamak, yerleşme ve sanayi merkezleri arasındaki ilişkileri güçlendirmek, enerji darboğazının ve petrol fiyatlarındaki hızlı artışların ortaya çıkardığı sorunları çözümlenmeye üzere, taşıma hizmetlerinin, yakıt tüketimi en az ve ülke koşullarına en uygun taşıma sistemleri ile karşılanmasını sağlayacak, plan hedef ve ilkeleriyle tutarlı bir politika izlenecektir. Bu amaçla, sanayi yük taşımalarının demiryolu ve deniz yolu ulaşımına kaydırılması, kitle taşımacılığına yönelmesi ve sektördeki dışa bağımlılığın en aza indirilmesi için gerekli önlemler alınacak, demiryolu ve deniz ulaştırması ile boru hattı taşımalarına ve bu ulaşım biçimlerinin gerektirdiği altyapıya öncelik verilecektir. Boru hatları ulaşımının taşıdığı potansiyel önemle değerlendirilecektir. (S.416)

Alt sistemlerin, birbirlerini engellemeyen, hizmetin etkinliğini artıran, bir ulaşım ağı oluşturacak şekilde gelişmesinin sağlanması amaçtır.

Bu alandaki yatırımlar, ulaşım alt sistemlerinin dengeli gelişmesini ve etkin bir ulaşım ağı oluşturulmasını gözetilen biçim ve öncelikle ele alınacaktır

(9) Yüksek kapasiteli yük ve yolcu taşıma sistemlerine ağırlık verilmesini sağlayacak özendirici ve yasal önlemler alınacaktır (S. 417)

(11) Ulaştırma politikasının düzenlenmesinde ülkenin coğrafi konumunun yaratabileceği olanaklar özenle değerlendirilecektir. Transit taşımalarının ülke ekonomisine katkıları ve getirdiği yükler ayrıntılı olarak saptanacak, ulusal çıkarlara en uygun ilke ve

politikalar seçilerek uygulanacaktır. Ülkenin uluslararası geçiş yolu olarak kazandığı önem kalkınmayı hızlandıracak ve dış ödeme gücüne katkıda bulunacak biçimde değerlendirilecektir. (öngörü yanlış. AR.)

	1972	oran	1977	oran		1978	oran	1983	oran	
III. BEŞ YIL 1973-1977	52,145	0.93	70,288		IV. BEŞ YIL 1979-1983	71,373	0.94	84,180		
			114,165 (T)					180,000 (T)		
	2,911	0.05	3,077 (T)			2,870	0.04	10,454 (T)		
	387	0.01	3,077 (T)			1,256	0.02	2,184 (T)		
	512	0.01	1,250 (T)			811	0.01	1,254 (T)		
	55,955					76,31				
	YÜK VE EŞYA TAŞIMASI (Milyon Ton x km)						YÜK VE EŞYA TAŞIMASI (Milyon Ton x km)			
	22,237	0.69	32,657			34,274	0.74	42,383		
17,714 (T)		52,514 (T)		34,974 (T)		57,330 (T)				
6,739	0.21	10,215 (T)		5,679	0.12	19,500 (T)				
2,948	0.09	8,817 (T)		4,580	0.10	9,240 (T)				
42	0	43 (T)		1,744	0.04	2,296 (T)				
31,966		19,075 (T)		46,277		31,036 (T)				

(T): Tahmini

Grafik 4 1972-1983 ARASI Karşılaştırmalı Grafiği Yolcu Taşıma (milyon yolcu x km)

V KALKINMA PLANI (1985-1989) (221 Sayfa) - (Özal):

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türk ekonomisinin dışa açılmasına ve ihracata öncelik veren kalkınma politikalarının uygulanmasına ağırlık vermiştir. Ekonomiye kamu müdahalesinin asgari seviyeye indirilmesini, liberal bir dış ticaret ve yabancı sermaye politikasının uygulanmasını, altyapı ve konut yatırımlarının arttırılmasını öngörmektedir.

(Planlamanın ciddiyetinin ve uygulama imkanının kaldırıldığı yıllardır. AR.)

HEDEFLER

389. Diğer sektörlerde ve milli gelirden beklenen gelişmelerle uyumlu olarak, V. Plan dönemi sonunda yolcu ve yük taşımalarında alt sektörlerde ulaşılması gerekli paylar Tablo (75) ve (76) da verilmiştir.

390. Bu çerçeve içinde, Yurt içi yolcu taşımasında, birim taşıma maliyeti diğer alt sektörlerden düşük (tamamı yanlış bir teşhis:

plana nasıl yazılabilir?.. AR) olan karayolu sisteminin yüzde 95,1 pay ile ağırlığını sürdürmesi, ... önemini koruması beklenmektedir.

391. Demiryolunda ise, nüfus başına düşen yolcu taşıma oranının korunması hedef alınmıştır. Denizyolu yolcu taşımasında daha verimli işletme yapılabilmesi için gerekli tedbirler alınmıştır. (Böyle bir hedef demiryollarının ihmalidir. AR.)

394. Şehirlerarası yük taşımasında ağırlığın karayollarından birim taşıma maliyeti daha düşük olan demiryolları, denizyolu ve boru hatlarına doğru kaydırılması hedef alınmıştır. V. Plan dönemi sonunda, halen yüzde 80,9 olan karayolları payının yüzde 65,7'ye düşmesi, buna karşılık demiryolu, denizyolu ve boru hatlarının paylarının sırasıyla yüzde 18,3, 11,5 ve 4,4'e yükselmesi beklenmektedir.

İLKELER VE POLİTİKALAR

416. denizyolu, demiryolu ve boru hattı taşımacılığına ağırlık verilmesi;

(3) Orta Doğu, Basra Körfezi ve diğer komşu ülkelere ihraç mallarımızın kolaylıkla ulaşmasını gerçekleştirmek amacı ile gerekli ulaşım bağlantılarının yapımı ve entegrasyonu,hizmetin devamlılığı, güvenliliği ve etkinliği sağlanacaktır. (TEM projesi amacına ulaşmıştır. AR)

V. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI TEMEL HEDEFLERİ YE STRATEJİSİ (S.175)

ULAŞTIRMA

V. Plan döneminde ulaştırma sektörünün gelişmesi hazırlanmış bulunan Ulaştırma Ana Plânı'na ve bu Plân'da yapılması gerekli revizyonlara göre yönlendirilecektir.

Özellikle yük taşımalarında denizyolu, demiryolu ve boru hattı sistemlerinden en üst düzeyde yararlanılması esastır.

Orta Doğu, Basra Körfezi ve diğer komşu ülkelere ihraç mallarımızın kolaylıkla ulaşmasını gerçekleştirmek amacı ile gerekli ulaşım bağlantılarının yapımı ve entegrasyonu sağlanacaktır.

Karayolu ile ülkemiz üzerinden yapılan transit taşımaların demiryolu ve limanlara kaydırılması için gerekli imkanlar hazırlanacaktır. (Emperyalist politika ve planlamasının öne çıkarılması. AR)

Oto yol yapımında ücretli geçiş sistemi yaygınlaştırılarak kullanımın yatırımla finanse edilmesi sağlanacaktır. Ücretli otoyol gelirlerinin satılmasından elde edilen kaynaklar yeni otoyol yapımında kullanılacaktır. (Doğru bir ekonomik model değil. Devlet sübvansiyonu olmadan paralı yolların kendini finanse etme olanağı olmadığı günümüz yollarında görüyoruz. AR)

VI KALKINMA PLANI (1990-1994) (375 Sayfa-Akbulut/Yılmaz/Demirel/İnönü/Çiller):

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planının temel önceliklerini, enflasyonu tedricen düşürmek, kaynakları artan oranda imalat sanayine yönlendirmek ve sosyal politikalara daha fazla ağırlık vermektir.

ULAŞTIRMA

Amaç

....alt yapının güvenli ve ekonomik bir hizmeti eksiksiz olarak yerine getirmesi esastır. Bu amaca ulaşmak için, taşıma modlarının, en uygun yerlerde ve işlemlerde kullanıldıkları etkin bîr ulaşım ağı oluşturulacaktır.

HEDEFLER

647. Yurtiçi yolcu taşımada, birim taşıma maliyeti diğer alt sektörlerdendüşük olan karayolu sisteminin yüzde 95 pay ile ağırlığını sürdürmesi,

(Planlama beşinci plan çalışmasıyla ciddiyetini kaybetmiştir. AR).

İLKELER

649. Ulaşımda altyapı ve taşımacılık sistemlerinin dengeli bir şekilde gelişmesi temin edilecek;

650. AT ile entegrasyon sürecinde ulaştırma politikalarında uyum sağlanacaktır.

652. Türkiye üzerinden yapılan transit taşımalarda demiryolu ve limanların potansiyelinden daha fazla yararlanılması için demiryolu ve liman alt ve üstyapıları ile tarife sistemlerinde bu geçişi özendirerek düzenlemeler yapılacaktır.

(650, 652 paragrafları ile seçilen hedefin emperyalizme hizmetin açık ifadesidir. AR)

1984-1994 arası karşılaştırmalı grafiği

YILI	1984	oran	1989	oran	1990	oran	1994	oran	
	KARAYOLU	84.190	0.95	133.833			134.991	0.96	140.743
	76864 (T)		99.300 (T)				127.948 (T)		
DEMİRYOLU	3,024	0.03	3,86 (T)		3,648	0.03	3,881 (T)		
DENİZYOLU	119	0ca.35	210 (T)		167	0.00	50 (T)		
HAVAYOLU	796	0.01	1,062 (T)		1,087	0.01	2,278 (T)		
TOPLAM	88.129	0.001			139,893				
YÜK VE EŞYA TAŞIMASI (Milyon Ton x km)					YÜK VE EŞYA TAŞIMASI (Milyon Ton x km)				
KARAYOLU	44.008	0.82	68.239		65.710	0.83	95.020		
	42.559 (T)		57.433 (T)		57.950 (T)		86.382 (T)		
DEMİRYOLU	6,123	0.11	6,8 (T)		6,541	0.08	8,05 (T)		
DENİZYOLU	3,29	0.06	10,5 (T)		7,152	0.09	595 (T)		
HAVAYOLU	53	0.00	117 (T)		105	0.00	213 (T)		
BORU HATTI									
a) PETROL	3,2		9,615 (T)		9,863		3,17 (T)		
b)GAZ	XX	XX	3,000 (T)		3,044		5 (T)		
TOPLAM									
a,b hariç	53,474				79,508				

(T): Tahmini

Grafik 5 Yolcu Taşıma (Milyon yolcu x km)

Plan dönemi sonunda demiryolu ile yurtiçi yük taşımalarının yıllık ortalama yüzde 8,9 artış ile 13,5 milyar ton km'ye ulaşması ve toplam yük taşımaları içindeki payının yüzde 11,7 olması öngörülmektedir.

Yurtiçi yolcu taşımalarının 1994 yılı sonunda 4,5 milyar yolcu-km olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. (YANLIŞ YAZILMIŞ OLSA GEREK - TABLODA 143.184X MİLYON YOLCUXKM OLARAK VERİLMİŞTİR. AR)

VII KALKINMA PLANI (1996-2000) (319 Sayfa-Yılmaz/Erbakan/Yılmaz/Ecevit)

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı yaklaşımının ortaya koyduğu perspektif ise öncelikleri ve politikaları itibarıyla çağın değişen ekonomik ve sosyal gelişmelerini dikkate almaktadır. Avrupa Birliği ile ya da genel olarak dünya ile bütünleşmek sürecine uyumda yaşanabilecek sıkıntıları aşmak için yapısal ve kurumsal nitelikte önlemler almak büyük önem kazanmış anlayışla hazırlanmıştır.

ULAŞTIRMA

Mevcut Durum

VI'ncı Plan döneminde ulaştırma yatırımları, toplam kamu yatırımları içinde yüzde 30,6 payla sektörler arasında birinci sırada yer almıştır. Alt sektörler bazında, karayolu yatırımlarının, kamu kesimi ulaştırma yatırımları içindeki payının yaklaşık yüzde 80 olduğu, kalan yüzde 20' lik bölümün ise demiryolu, denizyolu, havayolu ve boruhattı sektörleri arasında paylaşıldığı görülmektedir. Karayolu yatırımlarının büyüklüğünün temel nedeni, bu dönemde, devam eden otoyol yatırımlarının ulaştırma yatırımları içinde yüzde 47'lik bir paya sahip olmasıdır

Ulaştırma sektörünün karayolu ağırlıklı yapısı VI'ncı Plan döneminde de sürmüştür. Budönemde yurtiçi yolcu taşımalarının yüzde 95'i karayolu ile gerçekleştirilmiştir. Yurtiçi yüktaşımalarında ise, Irak-Türkiye Hampetrol Boruhattının 1990 yılında kapanması nedeniyle karayolu taşıma payı artmış ve V'inci Planda yüzde 75 olan dönem ortalaması, bu dönemde yüzde 80 düzeyine ulaşmıştır.

.... sektörde verimliliğin artırılması, mevcut kapasitelerin etkin bir biçimde kullanımı, ağırlıklı olarak karayolları ile yapılan yurtiçi yük taşımalarının demiryolu, denizyolu ve boru hatlarına kaydırılmasını sağlayacak altyapı ile yasal ve kurumsaldüzenlemelerin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. (HER PLANDA BU HEDEF TEKRARLANMIŞTIR.AR)

(Yapılan bu planları yok sayan bir anlayış hiçbir ciddi mühendislik çalışmalarına dayanmaksızın Otoyolların yapımına başlamış ve anormal derecede pahalı sayılacak otoyol yatırımlarını teşvik etmiştir. İstanbul- Ankara otoyolu güzergahı doğru bir mühendislik kararı değildir. Bolu'dan geçirilmesi bu konuda ısrar eden Bolu milletvekilleri, Sağlık Bakanı Kemal Demir ve yine Bolu milletvekili Milli eğitim Bakanı Avni AKYOL'un ısrarlı talepleridir. Oysaki eski yol güzergahı olan Beypazarı-Nallıhan-Mudurnu-Akyazı güzergahı hem daha uygun, hem de daha ekonomik bir güzergahtır. (Yıllarca 1990- 2004 yılları arasında birtürlü bitirilemeyen, çok pahalıya malolan Bolu Tünellerini yapmaktan kaçınılacaktı. AR)

Ulaştırma alt sistemlerini ülkenin ekonomik ve sosyal gelişimi ile uyumlu ve birbirlerinin tamamlayıcısı olarak ele alan dinamik bir

Ulaştırma Ana Planı yapılacak ve uygulamada sürekliliği sağlanacaktır.

Ulaştırma sistemlerinin niteliklerine uygun özelleştirme programları ve denetim mekanizmaları geliştirilecek, yatırımların gerçekleştirilmesinde Yap-İşlet-Devret modeline önem verilecektir. (İlk defa bu programda, ciddi bir şekilde, özelleştirme ve YİD plan hedefi olarak konu edilmektedir. AR)

VIII KALKINMA PLANI (2001-2005) (254 Sayfa-Ecevit/Gül/Erdoğan):

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) ekonomik istikrarın sağlanması yanında, yapısal ve kurumsal düzenlemeler, rekabet gücünün artırılması, AB'ye uyum, bilgi çağına geçişin altyapısının oluşturulmasına başlanması öngörülmüştür.

Ulaştırma sektöründe, alt sistemlerin birbirlerini tamamlayıcı bir yapı içerisinde gelişebilmesi, ekonomik ve sosyal yaşamın gereksinimlerinin yerinde, zamanında, ekonomik ve güvenli biçimde karşılanabilmesi için sistemin bir bütün olarak ele alınmasını sağlayacak bir Ulaştırma Ana Planı bulunmamaktadır. Ulaştırma Ana Planının eksikliği ulaştırma alt sektörlerinin hemen hepsinde plansız, birbirinden bağımsız, kısa vadeli çözümlere yönelmesine neden olmaktadır. (Buna good morning after supper- yani akşam yemeğinden sonra günaydın demek gibi bir şey. AR)

Yurtiçi yük taşımalarında, 1990-1999 döneminde denizyolu, demiryolu ve boru hattı taşımalarının toplam taşımalar içindeki payları azalırken, karayolu taşıma payının arttığı görülmektedir. 1990 yılında toplam yurtiçi yük taşımalarında yüzde 75,6 düzeyinde olan karayolu payının, 1999.da yüzde 89.a ulaşması, yolcu taşımaları gibi yük taşımalarında da hizmetin tek sektör tarafından sağlandığını ortaya koymaktadır.

AMAÇLAR, İLKELER VE POLİTİKALAR

VIII. Plan, ulaştırma alt sektörlerinin işlevlerini etkin olarak yerine getirmesi için gerekli politikaların oluşturulacağı bir dönem olacaktır.

-Ülke ekonomisi ve sosyal yaşamın beklentilerine uygun ulaştırma altyapısını oluşturmak üzere taşıma türleri arasında dengeyi sağlayacak bir Ulaştırma Ana Planı hazırlanacaktır.

-Alt sektörler bazında uluslararası taşımacılık ağları belirlenecek, Avrupa-Asya transit taşımacılığının sadece karayoluyla olması halinde ortaya çıkacak olumsuzluklar göz önünde tutularak, bir köprü konumundaki ülkemiz, Avrupa-Asya trafiği için tüm ulaştırma sektörlerini kapsayan kombine taşımacılığının terminali haline getirilecektir.

-Ülkemizde, yurtiçi taşımaların karayolu ağırlıklı yapısı VII. Plan döneminde de artarak sürmüştür. Bu dönemde, yolcu taşımalarının yüzde 96.'sı, geçmiş plan dönemlerinde olduğu gibi, karayolu ile gerçekleştirilmiştir.

Yurtiçi yük taşımalarında ise, karayolu taşımacılığına artan bir eğilim gözlenmiş, yılda ortalama yüzde 7,6 artışla, 1995 yılında, taşımalarda yüzde 85 düzeyinde olan karayolu payı, 1999 yılında yüzde 89.a yükselmiştir.

VII. Plan döneminde, ağırlıklı olarak 1986 ve 1989 yıllarında ihale edilen otoyol ve bağlantı yollarının yapımına devam edilmiştir. Bu dönemde tamamlanan 570 km otoyol ve bağlantı yolunun hizmete açılması ile 2000 yılı sonunda toplam otoyol ağı 1853 km'ye ulaşacaktır.

Otoyollar da yapım furyası bir nevi sermaye devşirmesi haline gelmişti. Proje dahil yapım ihaleleri şeklinde ve Hazinesinin vermiş olduğu "yetkilendirme" mandate belgeleriyle Uluslararası bankalardan %18 e varan dolar borçlanmasıyla krediler temin edilmiştir. İhaleler dolar bazında yapılmış birim fiyatlar çok yüksek tutulmuş ya da birtakım bahanelerle yeni fiyatlar icat edilmiştir. Örneğin Taşeronun taşeronuna,yani üçüncü ele, 1993 yılında 1,8 Dolarla yaptırılan kazı ve nakliye işinin sözleşme birim fiyatı 16.0 Dolar olabilmıştır. Bu yetmemiştir. 1994 yılında Ocak ayında 17,250 TL olan Dolar Nisan 1994 te 39,933 TL ye ani bir yükselişten zarar ettikleri gerekçesiyle Müteahhitler topluca yaptıkları girişimler sonucunda Dolar bazındaki birim fiyatlara yine dolar bazında fiyat farkı almışlardır. Bu tamamen usulsüz bir uygulamadır. Zira firmalarla dolar bazında yapılan ihale sözleşmesinde, herhangi bir fiyat farkı verilmeyeceği yer almaktaydı.

Kaynaklar iyi ve rantabl kullanılmış olsaydı 2000 yılına kadar yapılmış Otoyol harcamalarıyla en az 15.000 km. Double yol yapılabilecek ve

2002 den sonra başlatılan duble yol furyasına bir kere daha büyük paralar harcanmayacaktı.

2X2 Beton Asfalt Yollar(Duble ve Otoyollar) için 2005- 20015 dahil harcama yaklaşık 71 Milyar dolardır. GSYİH nın %042 ile %1.08 büyük bir harcamadır. Yeni bir yolun km maliyeti TCK tarafından ortalama 1.637.540 avro=1.800.000 dolar olarak deklare edilmiştir.

Halbuki 1985-2000 yılları arasında işletmeye alınan toplam 1436 km. otoyollarının maliyetinin 11,887 milyar doları yapım, 2,455 milyar dolar Kamulaştırma ve 419 milyon dolar müşavirlik ücreti olmak üzere 14,761 milyar dolar harcanmıştır. Yani otoyolların Km maliyeti 10,279,248 dolara malolmuştur. Böyle yüksek hatta fahiş bir fiyatla yapılan otoyollarla ilgili TMMOB ve İnşaat Mühendisleri Odası 1997 ve daha sonra 2001 yıllarında sorgulamış olmasına karşın iktidarlar suskun kalmıştır.AR

2018 yılında yapılan bir araştırmaya göre 2x2 otoyol maliyetleri;

1)ABD : a mile of freeway through a rural area costs approximately \$8 million.

(Kırsal alanda Km.si 8,8 milyon dolar)

Spain: Approximately 3,10 million €/km yani (3,4 milyon Dolar/km)

Not; The price doesn't include commission's for politicians. It should be no more than

5 ~ 10 % of the cost per km. (%5 ile%10 politikacılara verilen komisyon dahil)

Otoyol yapım ve işletiminin özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi konusunda bir gelişme sağlanamamıştır. YİD modeli ile yaptırılmak üzere ihale çalışmaları sonuçlandırılan (Anadolu Otoyolu-Dilovası) Ayrımı- Orhangazi Otoyolu (İzmit Körfez Geçişi dahil)projesinin ihale çalışmaları tamamlanmış,ancak, proje henüz başlatılamamıştır.

Karayolu altyapısı, trafiğin gerektirdiği kesimlerde otoyol ve bölünmüş yol sistemi ile geliştirilecek,

(Herhangi bir plan olmadığı için, hatlardaki otoyol ya da duble yol politikacıların elinde oyuncak haline geririlmiştir. AR)

2006 Yılı planın olmadığı yıldır

	1996	oran	2000	oran		2001	oran	2005	oran
		167,871	0.96	185,681				168,211	0.95
			199.000 (T)					270.000 (T)	
	4	0.02	5.100 (T)			4,4	0.02	5000 (T)	
	60	0.00	60 (T)			50	0.00	63 (T)	
	2,536	0.01	4,235 (T)			4,126	0.02	6,645 (T)	
	174,467					176,787		11,708 (T)	
	YÜK VE EŞYA TAŞIMASI (Milyon Ton x km)					YÜK VE EŞYA TAŞIMASI (Milyon Ton x km)			
	135,731	0.93	161,552			151,421	0.90	166,831	
	92.000 (T)		121.400 (T)			162.000 (T)		212.000 (T)	
	8,8	0.06	14,75 (T)			8,25	0.05	10.000 (T)	
	1	0.01	1,2 (T)			8,4	0.05	9.700 (T)	
	229	0.00	376 (T)			337	0.00	543 (T)	
	3,225		9,8 (T)			2,273		3,073 (T)	
	6		10 (T)			10,5		43,745 (T)	
	145,76					168,408			

(T): Tahmini

Grafik 6 1996-2005 Arası Karşılaştırmalı Grafiği

IX KALKINMA PLANI (2007-2013) (100 Sayfa-R.T. Erdoğan):

Planın içindekiler sayfası bile bulunmuyor. (Resmi gazetenin 1. Temmuz. 2006 tarih ve 26215 sayısında yayınlanmıştır.) Plandan ziyade rapor yazar gibi yazılmıştır.

IX Plan Küreselleşmenin her alanda etkili olduğu, bireyler, kurumlar ve uluslar için fırsatların ve risklerin arttığı bu dönemde, Plan Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştireceği dönüşümleri ortaya koyan temel politika dokümanıdır.

1. Giriş

1. 2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı, değişimin çok boyutlu ve hızlı bir şekilde yaşandığı, rekabetin yoğunlaştığı ve belirsizliklerin arttığı bir döneme rastlamaktadır.

Vizyon

İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye... öngörülmektedir.

ULAŞTIRMA

140. Türkiye’de artan ulaşım talebine uygun olarak demiryolu ve denizyolu fiziki altyapısının yeterince geliştirilememesi ve kapıdan kapıya taşımacılık için en uygun ulaştırma türünün karayolu taşımacılığı olması, yük ve yolcu taşımalarının ağırlıklı olarak karayolu ağına yüklenmesine yol açmıştır. Bu durum taşıma türleri arasında dengesiz ve verimsiz bir ulaşım sisteminin oluşmasına sebep olmuştur.

141. VIII. Plan döneminde yurt içi yük taşımacılığında karayollarının payı 2000 yılında yüzde 88,7’den 2005 yılında yüzde 90 seviyesine ulaşmıştır. Sektörde küçük bir paya sahip olan deniz yolu yük taşımalarının payı daha da azalarak 2005 yılında yüzde 2,8 seviyesine gerilemiştir. Demiryolu ve boru hattı taşımaları paylarını korumuştur. Bu dönemde yurt içi yolcu taşımalarının yüzde 95,2’si karayolu ile gerçekleştirilmiştir. Yurt dışı yük taşımaları denizyolu, yolcu taşımaları ise havayolu ağırlıklı yapısını korumuştur.

143. Türkiye’deki mevcut demiryolu ağı toplam 10.984 km olup (1960 a kadar 9301 km.dir) bu ağın 8.697 km’si ana hattır. Mevcut demiryolu ağının 2.305 km’si elektrikli ve 2.665 km’si sinyallidir.

Yurtiçi yolcu taşıması rakamları yok...

TEMEL AMAÇLAR-GELİŞME EKSENLERİ

-Ulaştırma türlerinin teknik ve ekonomik açıdan en uygun yerlerde kullanıldığı dengeli, akılcı ve etkin bir ulaştırma altyapısının oluşturulmasında, sistem, bütüncül bir yaklaşımla ele alınacak; yük taşımalarının demiryollarına kaydırılmasını, önemli limanların lojistik merkezler olarak geliştirilmesini sağlayan, taşıma modlarında güvenliği öne çıkaran politikalar izlenecektir.

-Ulaştırma projelerinin geliştirilmesinde koridor yaklaşımına geçilecektir. Bu yaklaşımın alternatif ulaştırma modlarını inceleyen ve dışallıkları kapsayan değerlendirmelerle, en avantajlı ulaşım modunu belirleyen bir yapıda olması esastır.

-Demiryolu ve denizyolunun karayolu ile rekabet edebileceği koridorlarda taşıma üstünlüğünü sağlayacak bir yatırım ve işletmecilik anlayışıyla koridor bazında belirli tonaj potansiyelini aşan yüklerin demiryolu ve denizyolu ile taşınması özendirilecektir.

AB'nin Trans-Avrupa Ulaştırma Ağlarının (TEN-T) Türkiye ile bütünleşmesini sağlayacak projeler başta olmak üzere Kafkas ülkeleri, Orta Asya ve Ortadoğu ile bağlantıları güçlendiren projelerin gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.

Büyük ulaştırma projelerinin yapım ve işletiminde finansman ihtiyacına cevap vermek ve özel sektörün verimli işletme yapısından yararlanmak üzere kamu özel sektör işbirliği modelinin uygulanmasına öncelik verilecektir.

(Bu hüküm tamamen irrasyoneldir yid modeliyle yapılan yollarda trafik garantisi verilen yolların ülkeye maliyeti, halka maliyeti çok fazladır. Doğru düzgün bilimsel bir veri mevcut değildir.AR)

Yol yapım ve bakım fayda ve maliyetleri, tüm dışsallıkları da içerecek şekilde belirlenecektir.(Böyle belirsiz bir tarif olamaz.AR)

X KALKINMA PLANI (2014-2018) (199 Sayfa-Erdoğan/Davutoğlu/ Yıldırım):

GİRİŞ

2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı, ülkemizin 2023 hedefleri doğrultusunda, toplumumuzu yüksek refah seviyesine ulaştırma yolunda önemli bir kilometre taşı olacaktır.

Dünyadaki hâkim eğilimler, özel sektörün daha faal ve etkili olduğu bir ekonomik düzeni beraberinde getirmekte, kamu sektörünün artan oranda düzenleyici faaliyetlere, denetim işlevlerine ve koordinasyona yönelmesine yol açmakta, buna bağlı olarak planlama anlayışı da değişim göstermektedir.

Onuncu Kalkınma Planı, stratejik bakış açısını merkeze alarak, ekonomik, sosyal, sektörel ve bölgesel alanları kapsamasının yanında öncelikli dönüşüm programları yoluyla da kritik müdahale alanlarını ortaya koymaktadır. Programlar; birden fazla sektörü kesen, planların uygulanması ve izlenmesini kolaylaştıran, öncelikli alanlara yönelik kamu politikalarından oluşmaktadır.

Plan döneminde yeni milli gelir serisi ve nüfus istatistiklerinde yapılan güncellemeye göre, kişi başına milli gelir 2012 yılında 10.504 dolar, cari GSYH ise 786 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Ulaştırma altyapısının finansmanında kamu-özel işbirliği modeli; havalimanı ve terminal yapımlarına ilave olarak otoyol, tünel ve köprü yapımlarında da uygulanmaya başlanmıştır. Önümüzdeki dönemde koridor yaklaşımına geçilmesi, ulaşım türleri arasında entegrasyonun sağlanması, az gelişmiş bölgelerin ulaşım bağlantısının daha da geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Bölgelerin özellikle yük taşımacılığında daha etkin, hızlı ve güvenli ulaşım ve lojistik altyapıya kavuşması ve ülkenin önemli bölgesel merkezleri arasında da etkileşimi artıracak şekilde kuzey güney bağlantılarının güçlendirilmesi önemini korumaktadır. (S.24)

PLANIN TEMEL AMAÇLARI VE İLKELERİ

Uzun vadeli kalkınma amacımız, yeniden şekillenmekte olan dünyada milletimizin temel değerlerini ve beklentilerini esas alarak gerçekleştirilecek yapısal dönüşümlerle ülkemizin uluslararası konumunu yükseltmek ve halkımızın refahını artırmaktır. Bu çerçevede, 2023 yılında GSYH'nın 2 trilyon dolara, kişi başına gelirin 25 bin dolara yükseltilmesi; ihracatın 500 milyar dolara çıkarılması; işsizlik oranının yüzde 5'e düşürülmesi; enflasyon oranlarının kalıcı bir biçimde düşük ve tek haneli rakamlara indirilmesi hedeflenmektedir.

2014-2018 dönemini kapsayacak olan Onuncu Kalkınma Planı ile Türkiye'nin uluslararası değer zinciri hiyerarşisinde üst basamaklara çıkmış, yüksek gelir grubu ülkeler arasına girmiş ve mutlak yoksulluk sorununu çözmüş bir ülke haline gelmesi amaçlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda, 2018 yılında GSYH'nın 1,3 trilyon dolara, kişi başına gelirin 16 bin dolara yükseltilmesi..., toplumun refah seviyesinin artırılması öngörülmektedir. (S28) (verilen bu hedeflerin çok altında kalınmış, 2018 de GSYİH 784 milyar dolar, kişi başına milli gelirden 9.632 Dolar olmuştur. AR)

	9. Plan Dönemi (Gerçekleşme) (2007-2013)		10. Plan Dönem Tahmin (2014-2018)	
	Milyon TL	% Pay	Milyon TL	% Pay
Ulaştırma	146.123	37,4	141.914	34,0
Turizm	2.087	0,5	2.504	0,6
Konut	6.409	1,6	4.174	1,0
İçme Suyu	25.847	6,6	29.218	7,0
Kanalizasyon	21.746	5,6	24.209	5,8
TOPLAM		51,7		48,4
İmalat	3.809	1,0	3.757	0,9

Grafik 7 Sektörler (Sabit Semaye Yatırımındaki Pay)

Yukarıdaki tabloya göre IX. ve X. Planlarda, İmalat sanayine %1 ile %0,9 yatırım yapılırken Ulaştırma sektörüne %37,4 ile %34 gibi yüksek bir oranda yatırım yapılmış olması, her iki planda da üretimden vaz geçildiğinin tipik bir göstergesidir. Görüldüğü gibi altyapı ve ulaştırma yatırımları AKP iktidarları döneminin getirisi ve ekonomimize katkısı ve dönüşü dolaylı olan ve üretim harici yatırımlarla sonu ekonomik darboğaz ve kriz olan bir ekonomi-politika izlemiştir.

LOJİSTİK VE ULAŞTIRMA

-Ülkemizde şehirlerarası yolcu taşımalarının yaklaşık yüzde 90,5'i, yük taşımalarının ise yaklaşık yüzde 87,4'ü karayoluyla gerçekleşmektedir. Taşımaların ulaştırma türleri arasında dengeli bir şekilde paylaşılması ihtiyacı devam etmektedir.

-Karayolu baskın yapı, çevresel sorunlar ve karayolu güvenliği sorunlarını da beraberinde getirmektedir

-2012 yılı sonunda otoyol ağının uzunluğu 2.236 km'ye, bölünmüş yol uzunluğu otoyollarla birlikte 22.253 km'ye, ağır taşıt trafiğine uygun bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplamalı yol ağı uzunluğu ise 15.386 km'ye ulaşmıştır. (S.122)

-2012 yılı sonu itibarıyla 8.770 km'si konvansiyonel ana hat, 2.350 km'si tali hat ve 888 km'si yüksek hızlı tren hattı olmak üzere toplam 12.008 km demiryolu ağı bulunmaktadır.

	IX.BEŞ YIL 2007-2013				X.BEŞ YIL 2014-2018				
	YILI	2007	oran	2013	oran	2014	oran	2018	oran
KARAYOLU	209.115	0.97	268.178		276.000 (T)	276,073	0.90	329.363	
DEMİRYOLU	3.999	0.02	258,8 (T)		248.000 (T)	3.888	0.01	321000 (T)	
DENİZYOLU	1.561	0.01	1,417 (T)		11.982	1.806	0.01	22,5 (T)	
HAVAYOLU	0.062	0.00	151 (T)		15.572	26.204	0.09	10800 (T)	
TOPLAM	214.737				0.026	307.971		232	
YÜK VE EŞYA TAŞIMASI (Milyon Ton x km)									
		%		%					
KARAYOLU	181,3	90.00	224.048	87	234.492	89.00	266.502		
DEMİRYOLU	9,921	May.40	25,4 (T)		232.000 (T)		294.000 (T)		
DENİZYOLU	9,573	Nis.70	8,4 (T)		11.982	0.05	22,5 (T)		
HAVAYOLU	468	0.02	659 (T)		15.572	0.06	10800 (T)		
BORU HATTI					0.026	xx	1.355		
a)PETROL	2,655		2,685 (T)		2,685				
b)GAZ*	29,253		49,844 (T)		49,844				
TOPLAM	233.17		311,036 (T)						
	(201,262)**		(258.597)**		(261.992)**				

(T): Tahmini

Grafik 8 2007-2018 Arası Karşılaştırmalı Grafik

AMAÇ VE HEDEFLER

Yük ve yolcu ulaştırma hizmetlerinin etkin, verimli, ekonomik, çevreye duyarlı, emniyetli bir şekilde sağlanması; yük taşımacılığında, kombine taşımacılık uygulamalarının geliştirilerek demiryolu ve denizyolunun paylarının artırılması, kalitenin ve güvenliğin yükseltilmesi ve ulaştırma planlamasında koridor yaklaşımına geçilmesi esastır.

Ulaştırma koridorlarında uygun hacim ve mesafelerde en avantajlı ulaşım türü belirlenerek, bu kapsamda denizyolu ve demiryolu taşımacılığı özendirilecek ve kombine taşımacılık imkânları geliştirilecektir. Enerji verimliliğini, temiz yakıt ve çevre dostu araç kullanımını sağlayan ulaşım sistemlerine öncelik verilecektir.

X1. Planda alışılagelmiş yolcu taşıma tablosu yer almamaktadır.

XI.BEŞ YIL 2019-2023	YOLCU TAŞIMA (Milyon Yolcu x km)					
		2019	oran	2023	oran	
	KARAYOLU	Veri Yok		Veri Yok		
	DEMİRYOLU	Veri Yok		Veri Yok		
	DENİZYOLU	Veri Yok		Veri Yok		
	HAVAYOLU	Veri Yok		Veri Yok		
	YÜK VE EŞYA TAŞIMASI (Milyon Ton x km)					
	KARAYOLU	Tahmin Yok		Tahmin Yok		
	DEMİRYOLU	14.500		32.400		
	DENİZYOLU	Veri Yok		13500 (T)		
	HAVAYOLU	Veri Yok		1,529 (T)		

Grafik 9 Yolcu Taşıma (Milyonyolcu x km)

XI KALKINMA PLANI (2019-2023) (209 Sayfa- Başkanlık sistemi-Erdoğan):

PLAN GİRİŞİ

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin ilk kalkınma planı olan On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), uzun vadeli bir perspektifle ülkemizin kalkınma vizyonunu ortaya koyarak, milletimizin temel değerlerini ve beklentilerini karşılamak, ülkemizin uluslararası konumunu yükseltmek ve halkımızın refahını artırmak için temel yol haritası olacaktır.

-15 yıllık bir perspektifin ilk beş yıllık dilimi olarak tasarlanmış olan Kalkınma Planı, her alanda topyekûn bir değişim ve atılımın başlatılarak, uzun vadeli bir perspektifte kesintisiz bir şekilde kararlıkla uygulanmasını öngörmektedir. Plan döneminde ekonominin yapısı uzun vadede istikrarı ve sürdürülebilirliği sağlayacak şekilde

dönüşüme tabi tutularak, eğitim hamlesiyle beşeri sermayenin, milli teknoloji hamlesiyle teknoloji ve yenilik kabiliyetinin artırılması hedeflenmektedir

...2016 yılındaki menfur darbe girişimi başta olmak üzere iç siyasi gelişmeler ve 2018 yılı itibarıyla artan küresel ticaret savaşları gibi yaşanan olumsuzlukların tetiklediği turizm gelirlerindeki düşüş ve ticaret gelirlerindeki yavaşlamaya rağmen, Onuncu Kalkınma Plan döneminde (2014-2018) yıllık ortalama büyüme oranı yüzde 4,9 olarak gerçekleşmiştir.

-Yük ve yolcu taşımalarında ulaştırma türleri arasında karayolu baskın yapı devam etmiş olup ulaştırma yatırımlarında yük taşımacılığının ve demiryolunun odağa alınması ihtiyacı devam etmektedir. Ulaştırma sistemindeki entegrasyon, verimlilik, öngörülebilirlik ve özellikle gümrük hizmetlerindeki iyileşme istenen seviyeye çıkarılamamış..... Ülkemizin rekabet gücünün artırılabilmesi için kombine taşımacılık uygulamalarının geliştirilmesi, demiryolu ve denizyolu taşıma paylarının artırılması; hızlı, esnek, emniyetli, güvenilir, öngörülebilir ve entegre bir lojistik ve ulaştırma sisteminin tesis edilmesi yönündeki ihtiyaç devam etmektedir.

2014- 2018 döneminde Yavuz Sultan Selim Köprüsü, Avrasya Tüneli, Osmangazi Köprüsü, İstanbul Havalimanı, 8 adet şehir hastanesi gibi önemli projeler KÖİ modeliyle hayata geçirilmiştir.

ON BİRİNCİ KALKINMA PLANININ VİZYONU, TEMEL AMAÇ VE İLKELER

On Birinci Kalkınma Planı “daha fazla değer üreten, daha adil paylaşan, daha güçlü ve müreffeh Türkiye” vizyonuyla uzun vadeli bir perspektif sunmaktadır.

... Bu amaçla 2023 yılında GSYH'nın 1.080 milyar dolara, kişi başına gelirin 12.484 dolara yükseltilmesi hedeflenmektedir. (Daha önceki X Planda 2018 yılında GSYH'nın 1,3 trilyon dolara, kişi başına gelirin 16 bin dolara yükseltilmesi... öngörülmüşken 2023 hedefinin gerisinde kalmıştır.AR)

PLANIN HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI

Özelleştirmeler yoluyla devletin kamusal fayda taşımayan üretimdeki payının azaltılması sürdürülecek, mevcut kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) faaliyetleri piyasada rekabeti bozucu etkiye

neden olmayacak etkin ve verimlilik temelli şekilde yürütülecektir

Temel dönüşüm kararlarında kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları (STK) ve diğer bütün paydaşların katılımlarıyla toplumsal mutabakatın oluşturulmasına özel önem verilecektir. (Meclisin denetim ve yasama yapma hakkını kısıtlayan bir düşüncenin hakim olduğu bir süreçte çok afaki, ezbere yazılmış. AR.)

KÖİ uygulamalarında bütçe yükümlülükleri de dikkate alınarak özel sektör ile dengeli risk paylaşımı gözetilecektir. (Halbuki her türlü risk kamu maliyesi ve hazineye yükleniyor. 3. Havaalanında olduğu gibi. AR.)

Dağınık haldeki KÖİ mevzuatı ve hazırlık ile onay sürecindeki farklı uygulamalar ortak esas usuller temelinde projelerin ihtiyaç duyduğu esneklikleri barındıracak şekilde düzenlenecektir.

KÖİ uygulamalarının muhasebeleştirilmesine, mali raporlamasına ve ileriye dönük oluşabilecek risklerin ve yükümlülüklerin kamu maliyesine etkisine raporlama sistematığı içerisinde yer verilmesi sağlanacaktır

KÖİ projeleri için hazırlık, ihale ve sözleşme hususlarında standart rehberler hazırlanacaktır.

Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi tarafından, yatırımcılara yönelik yatırım ortamı değerlendirme anketi yapılacak ve bu kapsamda sorun ve öneriler ilk elden tespit edilecektir.

Uluslararası doğrudan yatırımların ülkemize çekilmesi için elverişli araçlar oluşturulacaktır.

Uluslararası doğrudan yatırımların çekilmesi konusunda ülkemizin avantajlı olduğu sektörler tespit edilerek bu sektörlerde kümelenme çalışmaları desteklenecek ve bu kümeler özelinde Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca koordineli bir şekilde tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir.

Plan dönemi içerisinde başlatılması planlanan Kanal İstanbul, 3 Katlı Büyük İstanbul Tüneli, Filyos Limanı Üstyapı ve İşletmesi, Çandarlı Limanı Üstyapı ve İşletmesi ile muhtelif kentsel çevre altyapı gibi öncelikli projelerden bazılarının KÖİ yöntemiyle gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.

KÖİ Modeli ile inşası devam eden toplam 18.716 yataklı 11 adet şehir hastanesi ile Gebze-Orhangazi-İzmir Otoyolu, Kuzey Marmara

Otoyolu Kurtköy-Akyazı ve Kınalı-Odayeri Kesimleri, Kınalı-Tekirdağ-Çanakale-Balıkesir Otoyolunun Malkara Çanakale Kesimi, Menemen-İliyağ-Çandarlı Otoyolu, Ankara-Niğde Otoyolu, Aydın-Denizli Otoyolu, İstanbul Havalimanı 2. Etapı, Çeşme Havalimanı, Salıpazarı Kruvaziyer Limanı, Haliç Yat Limanı ve Kompleksi Projeleri tamamlanacaktır. (Eyyah, Eyyah yine çıkar çevrelerine pay verme yarış var ve taşta-toprağta- betona yatırım devam ediyor. AR)

LOJİSTİK

... demiryolu yatırımlarında yük taşımacılığına odaklanması, uygun yer ve ölçekte denizyolu altyapılarının geliştirilmesi, modlar arası (inter-modal) taşımacılığın yaygınlaştırılması ve lojistik maliyetlerin azaltılması yoluyla verimliliğin ve rekabetçiliğin artırılması temel amaçtır.

POLİTİKA VE TEDBİRLER

Modlar arası taşımacılığın yaygınlaştırılması... OSB ve maden sahaları başta olmak üzere önemli yük merkezlerine hizmet edecek iltisak hatları ve lojistik merkezler tamamlanacak, yük taşımacılığında demiryolunun payı artırılacaktır.

Karasal yük taşımacılığında demiryolunun payı yüzde 5, 15'ten yüzde 10'a çıkarılacaktır

LOJİSTİK VE ULAŞTIRMA

AMAÇ

Türkiye'nin coğrafi avantajından en iyi şekilde faydalanarak modlar arası (intermodal) ve çok modlu (multimodal) uygulamaların geliştirilmesi; demiryolu ve denizyolu taşıma paylarının artırılması; hızlı, esnek, emniyetli, güvenilir ve entegre bir ulaştırma sisteminin tesis edilmesiyle lojistik maliyetlerin düşürülmesi, ticaretin kolaylaştırılması ve ülkemizin rekabet gücünün artırılması temel amaçtır.

Karayolu ağında enerji ve zaman tasarrufunu, trafik güvenliğini, karayolu kapasitesinin etkin kullanımını sağlayan Akıllı Ulaşım Sistemleri (AUS) ile ilgili mimari yerel yönetimleri de kapsayacak şekilde tamamlanarak uygulamaya konulacaktır.

Türkiye Lojistik Master Planı ile Ulusal Ulaştırma Ana Planı koordineli bir biçimde tamamlanacaktır. (Hala Ulusal Plan yapılacaktır. AR)

Planlama disiplin ve uygulamanın sıkı sıkıya takibini gerektirir. Bu nedenle plana

- 1) Sadık kalınması;
- 2) İktidarların ekonomik olmayan gösterişli yatırımlardan kaçınması
- 3) İsraf ve yolsuzlukların olmaması
- 4) Kaynak yaratmadan sosyal transferlerin yapılmaması.. Çok önemlidir.

SONUÇ

Planlar arasında en kötüsü olan 11. Plandır. İktidar plan sunumu Öncesi ve sonrası günübürlük açılan ve açılacak paketleri ardı ardına topluma sunulmaktadır.

Bu bir parça başı plandır. Gelecek analizleri yapılamamıştır. Hedefler ussal temelden yoksundur.

Aşağıda sıralanan ve arka arkaya açılan paketler plan dışıdır;

- 1) Mayıs 2019 tarımda birlik projesi ve sanayide yenileşme projesi
- 2) Ağustos 2019 ihracat master planı lojistik master planı
- 3) BES ve kıdem tazminatı reformu,
- 4) Sosyal güvenlik reformu, istihdam eğitim planlaması,
- 5) Yargı reformu gibi
- 6) Orta vadeli plan
- 7) YEP

Gibi akla gelecek her konuda günlük çözümlere yönelik altı ve içi boş göstermelik çalışmalarla kamuoyunun kafası sürekli karıştırılmaktadır.

Bu İktidar gelmiş- geçmiş en disiplinsiz ve ekonomiyi günlük ayarlarla düzelterebileceğini sanan müflis bir tüccar haline gelmiştir.

Kişi Başına milli gelir 1914 yılında 12.112 dolar iken, 2019 haziran itibarıyla 8.752 Dolara gerilemiştir. (-planda %7 artış öngörülmüş-

%6 yıllık artışla bile 16,200 Dolar olması gerekiyordu. ($16.200 \cdot 8.752 = 7448 \cdot 5 = 37.240 \cdot 80.000.000 = 2.9792 \cdot x$ yani son beş yılda yaklaşık 3 Trilyon Dolarımız heba edilmiştir.)

Plan niçin yapılır sorusu ilk akla gelen sorudur. Kısa cevabı da ihtiyaçları karşılamak için

1-Mevcut Mekanı iyi bilmek

2-İşin Zamanı ve Süresini önceden belirlemek

3- Eldeki ekonomik gücün ne olduğunun tespitinden hareketle,

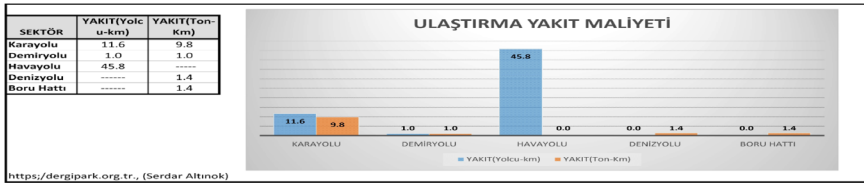
Eldeki bu imkanların ihtiyaçlara göre düzenlenmesidir şeklinde tanımlayabiliriz.

SUNUM BOYUNCA PLANLARIN İLK İKİSİ HARIÇ HIÇ BİRİNDE BU UYUM YOKTU VE BU NEDENLEDE TÜRKİYE VARLIKLARINI HEBA ETMİŞTİR.

1950 lerde demiryolu yük taşımacılığının payını, karayolları lehine vahşi bir şekilde artırma yoluna gitmeseydik ciddi bir tasarrufta bulunabilirdik.

Sadece basit bir örneklemeyle parasal kaybın ne olabileceğinin hesabını yapabiliriz.

YÜK taşımacılığı Yönünden bakılınca ;

Grafik 10 Ulaştırma Yakıt Maliyeti Grafiği

2018 yılında Karayollarında 266,502 Milyonton-km, demiryollarında da 12,773 Milyonton-km yük ve eşya taşınmıştır.

Aradaki fark 253,729 milyonton-km dir. Bu kadar dengesiz bir taşımacılığın sadece ve sadece AKARYAKIT yönünden zararı;

253.729.000 ton-kmx0.0788 lt / ton-km = 19.993.845,2 lt

19.993.845,2 lt x 6,00 TL/ lt (2018 Ort) = 119.963.071,2TL / 5,6 TL/
Dolar= 21.421.977 DOLAR

Sadece ve sadece akaryakıttan kayıp söz konusudur. Yedek parça, lastik, amortisman ve yolların bakım masraflarının kayıp hanesine yazılması halinde yıllık kaybın bir hayli yükseleceği öngörülebilir.

YOLCU Taşımacılığı açısından da karayolları çok pahalıdır.

Karayollarındaki kazalar can yakmaktadır. Yıllardır ortalama olarak 5000 kişiyi kaybettiğimiz trafik kazalarının psikolojik yıkıntılarının dışında, maddi zarar da yüksektir.

Bizim gibi ülkelerde trafik kazalarının sebep olduğu maddi zarar GSYİH'nin %1,2 (Fransada %2,4, Almanyada %2,4, Avustralyada %3 olarak hesaplanmıştır) ne karşılık gelmektedir. Yani 2018 GSYH 784.087 Milyar dolar olduğuna göre yolcu taşımanın karayolları ağırlıklı olmasını getirdiği yük 9,0 Milyar dolardır.

Karayolları bakım masrafları da bir hayli yüksektir. ABD de bir mil uzunluğundaki yolun yıllık bakım masrafları yapım maliyetinin %03-%005 arasında değişmektedir. Ülkemizde Yapım değeri TCK tarafından 67 milyar dolar hesaplanan karayollarının bakım bedeli de en düşük bakım maliyeti üzerinden (33,500 milyon dolar ile 210 milyon dolar) ortalama 750 milyon TL gibi bir yatırımında artarak yapılması yolların kullanılabilir olmasını sağlamak üzere harcanacaktır.

bu kısa bilgilendirme sonrası konumuz olan “Ussal Ulusal Ulaştırma Planı” biz mühendisler olarak nasıl tariflenmeli ve plan esaslarına nasıl bakmalıyız. Esas tartışma konusu budur.

“ulaştırma, toplumun , ekonomik, sosyal ve kültürel etkinliklerinin gelişmesinde ihtiyaç duyulan bir ana hizmet koludur”

Ulaştırmanın ülkeye en az maliyetle sağlanabilmesi için dikkat edilmesi gereken konular;

1) Hizmet olma özelliği nedeniyle depolanamaz. (kapasitesi üzerinde yapılan yollar, köprüler. otoyollar zamanlaması yanlış seçildiği için finansman yükü getirir, israftır)

2) İhtiyaç duyulduğu zamanda ve yerde, ihtiyaç duyulduğu kadar üretilmesi gerekir.

3) Sistem olarak ulaştırmanın teknik ve ekonomik açıdan uygun olması önemlidir.

4) Sistemin ana omurgasını a) demiryolu, b) karayolu. c) deniz yolu. d) hava yolu e) boru hatları ve bunların alt sistemleri oluşturur.

5) Ulaştırma yatırımları önemli mali kaynaklara ihtiyaç duyulan ve gerçekleşmesi süre aldığı için önceden iyi planlanması gereken bir hizmet şeklidir.

Kaynakların en iyi şekilde kullanılması için ulaştırma hizmet sektöründe aranan özellikler de şöyledir.

(Ülke kaynaklarını en rasyonel ve yine de çağın gereklerine uygun bir şekilde, ülkemizin bütünselliği içinde hizmet verecek ulaşım şekillerinin aşağıdaki ana ilkeler göz önüne alınarak israf ve gösterişten uzak bir şekilde gerçekleştirilmelidir.)

Bu ulaşım modelinin;

1-Var olan alt yapıyı optimum kullanıma yönlendiren,

2-En az enerji tüketen,

3-Yerli kaynakları en fazla kullanabilen,

4-Birbiriyle rekabet etmeyen ama tamamlayan türde çalışabilen,

5-Ulaşımı en ucuza sağlayan,

6-Sosyal yapıyı güçlendirici olan,

7-Kaynaklarını tüketen değilde kaynak yaratabilen,

9-Konforu ülke gerçekleriyle bağdaştırabilen, ilkeler doğrultusunda tümünden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Bu kadar harcamanın, yani sabit sermaye yatırımlarının %30-34 arasında ulaştırma sektörüne ayrılmış olması, dönüşü olmayacak büyük miktarda paranın taş-a-toprağa yatırılmasıdır.

Özelliği olan köprü ve tünel (ki genel olarak yabancılar etkin) işleri dışında yol, otoyol ve benzeri kara ulaşım sistemleri en ilkel teknolojidir ve bu ulaştırma modelinde ısrar ancak ve ancak, seçilmiş bazı kimselerin zenginleşmesi, ülke kaynaklarının bazı kişilere aktarılması yolunu açmaktadır.

Yol yapımı ve kara ulaşımındaki değişim uzun süredir gecikmiş bir teknolojik alandır. Yirminci yüzyılda otomobil, gelişmiş ülkelerde yurttaşlara olağanüstü hareket serbestisi getirmiştir. Şirketlerin ve uluslararası kurumların bu statükoyu destekledikleri görülmektedir. 1950'ler de uçak, 1960'lar da binek aracı yapabilecek kabiliyetleri çıkar çevrelerince engellenen Türkiye, 21.yy da modası geçmeye başlayan eski teknoloji sayılan binek aracı imalı macerasına girmiş durumdadır. Bu gelişen teknoloji karşısında nostaljik bir yatırım olabilir.

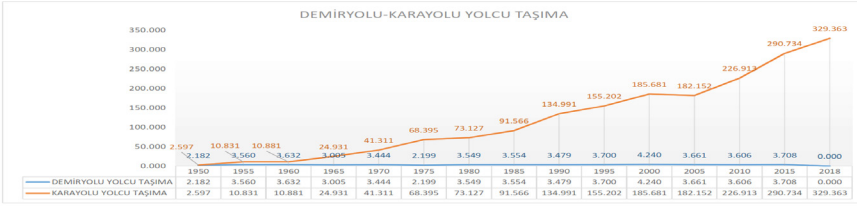
Yoğun bir enerji kullanan günümüz karayolu araçlarının köklü değişimi yakındır. Bilgisayar kılavuzluğu, küresel konum belirleme, sürücüsüz kara taşıt araçları, yeni bir ulaşım modelini yaratacaktır. önümüzdeki 30-40 yıl içinde kara, su ve havada seyahat edebileceğimiz bireysel ulaşım araçlarını görebileceğiz. Halen bu araçların prototipleri denenmektedir. Bu nedenlerle çok pahalıya çıkan otoyollara ve benzeri karayollarına ihtiyaç dahi kalmayabilir. Yol, köprü, otoyol bakım maliyetleri büyük ölçüde azaltılacaktır. Kentler arasında sıfır kaza ihtimali olan, 350-500 hatta 800 km/saat hızlı trenler, çok uzak mesafelerde vakumlu tünelde yolcu taşıma araçları, çok hızlı bir şekilde karayolları ulaşımı türünü devre dışı bırakacaktır. Bir süre karayolu ulaşımı şehirlerde sorun olmaya devam edecek olsa da yeni tür- otomobil dışı- ulaşım araçları otomobil ve taksilerin yerini alacaktır. Kitle taşınması içinde metro ve raylı sistemlere yer verilecektir.

Ulaştırma kullanıcı için de ekonomik olmalıdır ve kullanıcıya,

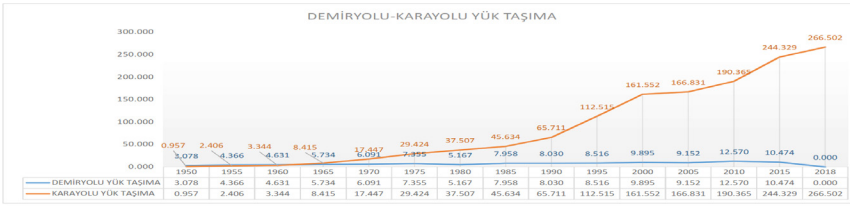
- 1) Zaman kazandırmalıdır,
- 2) Güvenli olmalıdır,
- 3) Ulaştırma ihtiyacın belirlediği yer ve zamanda hizmet vermeye elverişli olmalıdır,
- 4) Ekonomik olmalıdır,
- 5) Ulaştırma çevreye ve arazi kullanımına özen göstermeli, çevre kirliliği yaratmamalıdır.

Yukarıda sıralanan amaçlara uygun bir ulaştırma politikası, kullanılabilir ulaşım türlerini dengeli, birbirini tamamlayıcı ve en ekonomik şekilde planlamasıyla sağlanabilir.

Son olarak aşağıdaki grafiğe göz atmak yeterli olacaktır, her plan hedeflerinde demiryollarının payının artırılması önerilmişken, neden maksın karayolları lehine böyle açıldığının açıklamasını istemek, yıllardır önerilerimize kulak tıkayan iktidarlardan sormak TMMOB ve odalarının hakkıdır.

Grafik 11 Yolcu Taşıma Grafiği

Grafik 12 Yük Taşıma Grafiği

Grafik 4 ve 5'te görüldüğü gibi, ikinci plandan itibaren önerilen yük ve yolcu taşımacılığının, ekonomik olan ulaşım türlerine kaydırılması hedef gösterilmesine karşın, ulaştırma sektöründe herhangi bir başarı sağlanamamış, kamu için emredici plan hükümlerinin uygulanması gözardı edilmiş ve ülkemiz için çok pahalıya mal olan model popülizm ve sermaye transferi aracı olarak ısrarla kullanılmıştır. Ne yazık ki bu tür anlaşılır grafik modeller XI. planda yer almamış olup, konunun başarısızlığı gözlerden uzak tutulmuştur.

Ulaştırma konusundaki israf ve plansızlık 52 yıldır devam etmektedir.

KAYNAKLAR

- 1) I-XI PLAN ilgili bölümler, (alıntı sayfaları belirtilmiştir.) [www.sbb.gov.tr/ kalkinma-planlari/](http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/)
- 2) tcdd istatistikleri, www.tcddtasimacilik.gov.tr
- 3) tck istatistikleri, www.kgm.gov.tr
- 4) Merdol, Arif., “Otoyollar Yine Gündemde” Türkiye Mühendislik Haberleri, Nisan 1976 sayısı
- 5) “Ulaşım ve Trafik Politikalarında Planlama Gerekliği”. Makina Mühendisleri Odası, Mart 2018
- 6) Merdol, Arif., “1880 de Demiryolu, 1990 da Otoyol Yapımı Neden Moda Oldu”, İMO Ankara Şubesi Haber Bülteni., Ekim- Kasım 1991
- 7) Merdol, Arif., “Otoyollar Ne Denli Ekonomiktir”, Ocak 2001
- 8) CHP Ulaştırma Raporu, Haziran 2001
- 9) T.C.K, Plan ve Proje Dairesi TEM Raporu, Nisan 1978
- 10) Çevresel Göstergeler, www.csb.gov.tr .,

KENTLEŞME ve YEREL YÖNETİMLER POLİTİKALARI

TARIK ŞENGÜL

Karmaşık bir konu ile karşı karşıyayız; kentleri korumak, yerel yönetimleri konuşmak açısından anlamlı bir zaman dilimindeyiz.

Kamu politikalarını da düşünmek açısından, bugün geldiğimiz noktada kentler, yerel yönetimler neden önemli hale geldi? Bu iyi bir başlangıç noktası. Son yapılan seçimler, referandumlar hepsi kentler üzerinden gerçekleşti. Biz İstanbul'a ilişkin projeleri yerel seçimde hiç görmedik, onlar ikincil kaldı. Ama Cumhurbaşkanı konuştu, bunun karşısına çıkan ana muhalefet de onun üzerinden yürütmek zorunda kaldı kampanyalarını; aynı şeyler genel seçimlerde; referandumlarda konuşuldu. Büyükşehirlerin belediye başkanları istifa ettirildi, bir yerelde seçilmiş belediye başkanı ağlayarak görevi bıraktı. Görevden alındığının hemen ertesinde, %60 ile seçilmiş belediye başkanı cezaevine gönderildi. Bunlar kentlerle ilgili mevzular değil. Burada ulusal, hatta ulus ötesi siyasetin kente tezahürüne şahit oluyoruz. Bu süreçlerin bizatihi kendisinin kent üzerine olması kentleri parsellemesi, kent yöneticilerinin seçildiği yerel seçimler olması sizi yanıltmasın. Bunlar kentlere ilişkin süreçler değil. İktidar mücadeleleri büyük ölçüde kentlerde veriliyor ama kentlere ilişkin verilmiyor. Burada kamucu politikaların kentler üzerinden konuşulması da o açıdan kolay değil. Yani kentlerin tarifi, kent siyasetinin tarifi büyük ölçüde bir yandan sermaye birikim süreçleri açısından ulus üstü gereçleri işaret ediyor.

Güneydoğu'ya gittiğinizde ulus ötesi siyasetin parçası haline geldiğini görüyorsunuz. Sermaye birikim süreçlerinde sanayi politikalarını

bakalım. Sanayi meselesi 1960'larda, 1970'lerde tartışılıyordu; çünkü sermaye birikiminin ana ögesi sanayiydi. Büyük güçler kentlere değil, ulusal düzeye bakıyordu, paylaşım ve politikalar o düzeyde belirleniyordu. Koç'u, Sabancı'yı daha sonra gördük, daha önceki siyasette daha korporatif bir yapının parçası olarak bulunuyorlardı. Merkezi yönetim ile görüşüyorlardı, daha sonra gördük ki holdingler Cumhurbaşkanıyla, Başbakanla görüşüyormuş, yerel ölçekteki meseleleri için. Yani bir başka düzeye kaydılar sanayiye yönelen büyük ölçekli sermayedar, kentler üzerinden konuşurken hala yerel yönetimlerle değil, onların üzerinde bir irade ile konuşuluyor.

Sermaye birikim süreçleri açısından kent, merkezi hale geldi. Bununla birlikte merkezi güçler de kente çöktüler. Yani daha önce kentler, hiç bir zaman merkezi siyasetin gözünü uzaklaştırdığı bir yer olmadı. 1970'lerde Dalokay, bir anlamda toplumcu belediyeçiliği sergiledi; ama o zamanda kent sorununu daha tanımlı olarak karşımızda duruyordu. Bugün kent meselesi alışlageldiği biçimde "kent sorunu" etrafında şekillenmiyor artık. Herkes kentte; Cumhurbaşkanı kentte siyaset yapıyor, ana muhalefet partisinin lideri açılışlar yapıyor, mesajlar veriyor; belediye başkanlarını bir ölçüde görüyoruz siyasette. Ekrem İmamoğlu iki defa seçim kazandı; biz buna bakmak yerine Ekrem İmamoğlu'ndan iyi Cumhurbaşkanı olur mu konusunu tartıştık. Tartışmanın eksenini kent üzerinde kalmıyor. Acaba sessiz güç olarak Mansur Yavaş mı Cumhurbaşkanı olacak acaba, sorusu ile muhatap oluyoruz. Burada kent siyaseti, yerel yönetimler üzerinden siyaset konuşmanın kendisi çok zor. Bu çünkü öyle ya da böyle bir biçimde kenti konuştuğunuzda da ulusal ve ulus ötesi siyasete yöneliyor. Karar verme süreçleri orada gerçekleşiyor. Herkes Ankara'yı alabilirsiniz dedikten sonra, İstanbul'u almak Türkiye'yi almaktır diyor. İstanbul'a kimsenin baktığı yok. Hemen ertesinde gelen cümle İstanbul'u kaybeden Türkiye'yi kaybeder oldu.

Şimdi soru şu, kamu politikaları kent üzerinden nasıl kurarız? Yerel yönetimler üzerinden nasıl düşünebiliriz? Basitçe kent ve yerel yönetim değil, kenti ve kent dışında kalan alanlara ortak bir eksenden baktığımızda, başka bir düzlemde bir takım hoşnutsuzlukları ve toplumsal tepkileri birlikte düşünmemiz gerekiyor. İran'da çıkan bir anlamda Tahran'ı teslim alan ayaklanma, neredeyse bir biçimde

Şili’de şahit olduğumuza benziyor. Hepsinin arkasında kentsel hizmetlerin ücretlendirilmesine yönelik meseleler olduğunu görüyoruz. Şimdi Türkiye’ye döndüğümüzde, Gezi üzerinden ortaya çıkan bir başkaldırının gerisinde yine bir kentsel meselenin, en azından bir mücadele talebi olarak öne çıktığını görüyoruz. Diğer başka örneklerle baktığımızda da benzer biçimde kent sorunları gerçekten kent üstü hatta küresel ölçeğe taşınan mücadelelerin kaynağı haline geliyor.

Burada toplumsal alanda da benzer bir davranış biçimine işaret etmekte yarar var. Sermaye güçlerinden söz ettim, devletin içinde konumlanan siyasi güçlerden söz ettim. Bunların hepsi yerel üstü konumlanmakla birlikte, yereli hedefliyor. Bunların da etkisi ile toplum da benzer biçimde davranıyor. Devletin içinde ve etrafında konumlanan iktidar güçleri, sermayenin kendisi ve toplumun içinde bunların yarattığı sıkıntılardan hoşnutsuzluk duyan toplum kesimleri, genel olarak yerelin üzerinde kaygıların sonucunda, kentleri hedefleyen müdahaleler yapıyorlar. Sonuçta hepimiz biliyoruz, herkes kabul etti, Gezi Parkı meselesi, bir park meselesi değildi. Aynı biçimde İran’da başkaldıranlarda sadece petrol fiyatlarına başkaldırıyor, Şili’de mesele kentsel hizmetin fiyat artırımını meselesi değil... Onun için kent meselesi mücadelenin merkezinde bir yerde duruyor.

Böyle bir konumlanış, iktidar mücadelesi bir biçimi ile küresel nitelik taşıyor ama iktidar süreçleri hala ulusal düzeyde sınıyor. Fiili olarak kendini kentte gösteriyor. Bu çok ölçekli bir mücadele, tek boyutlu bir durumdan söz etmiyoruz. İktidarın tanımına yönelik başka boyuta dikkatinizi çekmek istiyorum. İktidar süreçlerinde, hegemonya mücadelesinin tanımlanmasında hassas bir nokta olduğunu düşünüyorum. Bunu kent sorunu ve yerel yönetimler sorunuyla da yakından ilgili görüyorum. İktidarın tanımını akademik bir yere getirmek istemiyorum ama epistemolojik bir tanımlama biçiminden, ontolojik tanımlama biçimine de geçtiğimiz kanaatindeyim. Somutlayacağım; toplumun reflekslerine dair inanç hepimizde vardı, hala da sürüyor ama bir noktayı inceleyelim. Ben uzun süre Şehir Plancıları Odası’nda Genel Başkanlık yaptım, akademisyen olarak hayatımı sürüyorum, siyasete bulaştım. Hep inandım ki; çaldıklarını ya da toplum yararına işler yapmadıklarını gösterdiğimizde başaracağız.

ŞPO’da iken pafta pafta nerelerde yolsuzluk yapıldığını göstermeye bu yüzden çalıştık. Fakat iktidarın böyle çalışmadığını anlamaya başladık; çünkü bizatihi toplumun kendisi, bizim kadar bunlara vâkîf ama iktidarı böyle tanımlamıyor. İktidar böyle bir bilme işi değil, onun için epistemoloji diyorum. İktidar bir şey yapabilme meselesi. Göstermenin kendisi de, yapabilme meselesi olduğu ölçüde önemli.

Bugün toplumun, Türkiye’nin imar planları aracılığıyla talan edildiğini bilmediğini mi düşünüyoruz, imar barışına başvuran herkesin bu işte temel bilgiye sahip olduğunun altını çizelim. Mesele bu kentlerde bir başka oyun var mı yok mu? Bu çalıp çırpan düzen dışında, başka türlü kent tahayyülü mümkün mü, değil mi? Bir belediye çıkıp ben çalmıyorum demenin ötesine geçip, gerçekten çalmayan politikalar uygulayabiliyor mu? Bizi burada uyutup, arka tarafta hırsızlarla iş birliği yapıyorsa, toplum bunun farkına varır. Örtülü hırsızlık ya da performans hikâyelerinin ötesinde; siz, yerel yönetimlere geldiğinizde kentler başka şekillendirdiniz mi? Bir yerlerde kültür merkezleri yaptırmak için, bir başka alanda imar genişlemesinin beş kat artışına boyun eğiyor, sessizliğe gömülüyor musunuz? Topum bunu, Ankara’da yükselen kültür merkezlerinin nasıl yükseldiğini, bilmiyor mu? O bir performans işiyse, bu da yürek işidir. O yürek bizde var; ama o performansı gösteremediğimiz bir durum içindeyiz.

Toplumlar meydanları tutuyor, kentlerde kendini gösteriyor. Burada sol açısından, sermayenin ya da sermaye ile işbirliği içindeki siyasi partilerin hangi ölçekte hareket ettiği, bizim mücadele ettiğimiz güçlerin ne yaptığı ile ilgili. Biz toplumlar birlikte mücadele etmek istiyor muyuz; onlar güçlerini kentlerde sınıyor. Sol bir siyasetin mekâna, yerele, kente bir anlamda teslim olmadan; siyaset üretmesi mümkün değildir. Sol bir performansın gösterilebileceği en önemli araçların başında belediyeler geliyor. Dosta, düşmana, tüm dünyaya bu işin başka türlü yapılabileceğini gösterecek yerler, kentler ve yerel yönetimler. Onun için bütün bu gerici merkezi programlara karşı gerçek gerçek gücümüz yerellerimizde yatıyor. Yerelde kaybolmadan, kentin kendisini kutsamadan, evrenselliği tek etmeden kentlerin, yerel yönetimlerin son derece önemli iktidar odakları olduğunu göstermemiz gerekiyor.

Tam da bu çerçevede son seçimde önemli bir gerileme yaşatıldı AKP iktidarına, bu gerilemenin sonunda belediyeleri alanlar ne yapacak? İstanbul, Ankara birçok büyükşehir, sosyal demokratlar tarafından yönetiliyor artık. Güneydoğudaki kayyımlar meselesine girmiyorum, o mesele sadece belediyecilik yapmak olarak tanımlanabilecek alan bırakılmıyor. O tartışmayı önemsemediğim için değil, şu koyduğumuz tartışmada tanımlanacak bir bütünlüğe işaret etmediği için dışarıda bırakıyorum. Bu salonda Türkiye'nin gerçekten bir federal yapıya gittiğini söyleyen arkadaşlarımı da dostça kınıyorum, ya önlerini göremiyorlar ya da başka kafalarının arkasında başka fikirleri var. Türkiye federalizme gitmiyor, son derece merkezî yapıya dönmek istiyor. Türkiye üzerinde federal düşüncelerin olabileceğinden, bunun başka yerlerde de pişirilebildiğinden kuşku yok. Benim gördüğüm, yerel yönetimler uzmanı olarak, 1982'de Fransa'da yapılan merkezîyetçilik reformu ile valilerin yetkisi kısılmıştır. Türkiye, 1982 öncesinin Fransa'sına doğru biçimsel olarak benziyor. Güçlü bir başkan, illerle, valilerle çalışıyor ama 1982'den yereli güçlendiren reformları iki aşamalı olarak gerçekleştirdiler.

Dünyanın dört bir tarafından, Türkiye'de olan bitenler hakkında, siyasi partilerin de temsil krizinde büyük ölçüde çuvalladığı fikirleri geliyor. Ne yazık ki bugüne kadar ki gidişatta, siyasi partilerin temsil ilişkilerinde siyaseti yönlendirebilecek güç olmaktan uzaklaştıklarını görüyoruz. Toplumların kendi başının çaresine bakmak için sokağa bu kadar sık çıkması, dört tüm dünyada temsiliyet krizinin sonucu olarak görülür. Siyasi partiler önemli çünkü onlar süreklilikleri sağlayan kurumsal yapıları ile buradalar. Siyasi temsil kapasiteleri toplumun hoşnutsuzluk duvarına çarpıyor. Toplum, siyasi partiler tarafından sağlıklı, sollu iyi temsil edilmediğini düşünüyor. Bu çerçevede kent meselesinde, kamuculuk meselesinde, halkçılık meselesinde yeni projelerin ortaya çıkışında, hem kentlerin hem de yerel yönetimlerin düşünmesi gereken iki meselemiz var. Bir tanesi yerel yönetimlerin sermaye birikimindeki vahşetin dışına çıkarılması, ikincisi ise temsil mekanizmaları.

Onun için bir biçimde bugün belediyelerin kazanılmış olması, bu iki parametre üzerinde geçmişteki alışkanlıkları değiştirmedikleri takdirde, bir sonraki döneme olumlu bir miras taşımayacaktır. Ankara,

İstanbul, İzmir gibi yerlerde CHP belediyelerinin karşısında duran merkezi iktidar, şu anda bu yerel yönetim yapılarını önemli ölçüde felç etmiş durumda; yani dışarıdaki o gururlu, mağrur ya da şikâyet etmeyen duruşlara bakmayın, belediyeler mali yapılarında büyük sıkıntılar yaşıyorlar.

Bir enkaz devraldık siyasetinden yürüyen umut projesi olmaz. Biliyoruz ki gerçekten kasalarında, bütçelerinde kullanabilecekleri para olmadığı gibi ciddi borçlarla karşı karşıyalar. Tabloyu iyi bilen birisi olarak söylüyorum, önümüzdeki dönemde çöp toplama, ulaşım araçlarını çalıştırma gibi ciddi problemler geliyor. Bu kentler, bu hali ile gelecek bir krizi, halkla birlikte karşılayabilir. Bir yanı ile kooperatifçilik, başka türden toplumcu proje geliştirilmeden, sadece siyasi duruşun parçası olarak, büyük bir kriz yönetilemez. Kentlerdeki bu baskıcı ortam karşısında, belediye başkanları tek başına bu süreçlere karşı duramazlar, toplumun çok geniş ve aktif desteğini almak zorundalar. Sermaye birikimi açısından da, siyasi açıdan da bakın; borçlarını ödeyememe, hizmetlerini verememe gibi durumların ekonomiye ve topluma yansımaları nasıl olacak? Bugün Güneydoğu'da yaşanan kayyım uygulamalarının, önümüzdeki dönemde her an sosyal demokrat CHP'li belediye başkanlarına da dönebileceğini biliyoruz. İktidar partileri ile pasta paylaşımını kapalı kapılar ardında yapabilirsiniz ama iktidara karşı durmak istiyorsanız, o zamanı toplumu kazanmak ve yanınıza almak zorundasınız. Tam da böyle bir eksende geniş halk kesimleri ile belediyeler arasında önemli ortaklaşma noktalarının çıkabileceğini düşünüyorum.

Buna sosyoloji yazınında ikinci kurumlar diyorlar, TMMOB gibi yapılardan örnek verebiliriz; bir toplum ile bir devlet yoktur, ara kurumlar diyebileceğimiz örgütler de vardır. Biz, kamu yararına çalışan mesleki demokratik kitle örgütüyük, denetimi kamu adına yapıyoruz, devletin bizden hoşlanmayan bir yapısı var ama toplum da bizden hoşlanıyor. Bizim gibi kurumlara çok önemli sorumluluk düşüyor. Yoksulluğu nasıl yöneteceğiz? Kooperatif modelleri nasıl çalışacak? Hızla bu tür süreçler için örgütlenmek, mücadele etmek gerekiyor. Sezgisel olarak geçtiğimiz dönemin ardından, belediye başkanlarından birlikte yönetmek istiyorum lafını daha fazla duyar olduk. Bu birlikte yönetme kavramının, her zaman iktidarını

paylaşma meselesi olarak ele alınması doğru değil. Kendilerini seçen geniş halk kitlelerini yanlarında görmek istiyorlar; ama bir araya geliş toplum tarafından iyi formüle edilmeli. Bizi yanınızda istiyorsanız, kamucu bir yönetim modeli istiyoruz, kooperatifçiliği istiyoruz ancak böyle girişimleriniz olursa yanınızdayız, demeleri gerekiyor. Kimsenin arkasında olmak istemiyoruz, birlikte yürümek istiyoruz, birlikte yürüyüşü de kamucu programlarla formüle edebiliriz, diyebilmeliyiz. Bu kentte verilmesi gereken, yerel üstü bir mücadeledir. TMMOB bunun önemli taşıyıcılarından bir tanesi olma görevini taşımaktadır.

Onun için Kamucu Politikalar Sempozyumu'nu düzenleyen başta Sayın Başkan olmak üzere, TMMOB'ye teşekkür ediyorum. Zamanında ve sürdürülmesi gereken bir çalışma bu sempozyum.

Son not; Geçen hafta Ankara Büyükşehir Belediyesi ulaşım çalıştayını düzenledi. Ben ona da destek verdim. Orada TMMOB başta olmak üzere, demokratik kitle örgütleri, üniversitelerle belediyenin ulaşım birimini bir araya getirdik. Burada bulunan arkadaşların bir kısmı oraya da katıldı. Katılma sebebim de burada ifade ettiğim düşüncelerdir. Önümüzdeki dönemde kentleri bir performans alanı olarak, toplumcu bir iktidar alternatifi haline getirmek açısından önemli olduğunu düşünüyorum bu tür etkinliklerin. Kentlerde çakan kıvılcıklar dünyaları değiştiriyor. Bu açıdan da bu projeler dünyanın dört bir yanında ses getirecektir. Teşekkür ederim beni dinlediğiniz için.

BİLİŞİM POLİTAKALARI

ADİL GÜNEŞ AKBAŞ

Kamucu Bilişim Politikaları İçin Ne Yapmalı?

Kamucu bilişim politikalarının oluşturulması ve uygulanması konusundaki önerilerimizi, TMMOB Kamucu Politikalar Sempozyumu'nun da ana eksenlerinden olan 4 ana başlıkta toparlayarak aktaracağız: "Kamusal denetim", "Kamusal hizmet sunumu", "Kamusal üretim" ve "Kamusal varlıkların korunması". Bu başlıklarda günümüzde karşılaştığımız uygulamalara da değinecek ve geleceğin kamucu bilişim politikalarının nasıl olması gerektiğini tartışmaya çalışacağız. Ardından, bu 4 ana başlığın her birini etkilediğini düşündüğümüz, kamucu bilişim politikalarının oluşturulabilmesi ve uygulanabilmesi için elzem gördüğümüz şu 4 faktöre dair tespit ve önerilerimizi sunacağız: "Eğitim", "Altyapı/yatırım", "Planlama" ve "Demokrasi". Son olarak, tüm bu alanlarla doğrudan ilişkili bir kavram olan "özgür yazılım"a değineceğiz.

1) Kamusal Denetim

Ülkemizde çeşitli kamu kurumları tarafından kurulup işletilmekte olan çok sayıda bilişim sistemi bulunmaktadır. Tüm yurttaşların yaşamını doğrudan etkileyen birçok işlem günümüzde bilişim sistemleri üzerinden yürütülmektedir. E-devlet uygulamalarından SEÇSİS'e (Seçim Bilişim Sistemi), merkezi sınav ölçme değerlendirme sistemlerinden sağlık bilişim sistemlerine örnekleri daha da çoğaltılabilecek olan bu büyük ölçekli kamu bilişim sistemlerinin sayıları ve yaşamımızdaki yerleri gün geçtikçe artmaktadır. Ancak, sundukları avantaj ve kolaylıkların yanında, bu sistemlerin

yurttaşlar ve toplum açısından olumsuz sonuçlar doğurabilecek özelliklerinin olması olasılığı da bulunmaktadır.

Bu sistemlerin doğurabileceği olumsuz sonuçları, kaynağına göre iki ana grupta toplayabiliriz. Birincisi, sistemin barındırdığı hatalar nedeniyle kendi işleyişinden kaynaklanabilecek yanlış sonuçlar ortaya çıkarması olasılığıdır. Örneğin tüm genel ve yerel seçimlerde sandıklardan gelen sonuçların sisteme işlenmesi sonrası seçim sonuçlarını belirleyen SEÇSİS'in tasarımında ya da kodlanmasında bir hata yapılmış ise, seçim sonuçlarının yanlış hesaplanması riskiyle karşı karşıya oluruz. Başka bir örnek olan merkezi sınav ölçme değerlendirme sistemlerinin barındıracağı hatalar, bu sınavlara giren milyonlarca öğrencinin sınav sonuçlarının yanlış hesaplanmasıyla ve hak edilen puanların elde edilememesiyle sonuçlanır. İkinci olarak, sistemlerin kendi işleyişlerinde bir hata bulunmasa bile, dışarıdan gelebilecek saldırılar nedeniyle olumsuz sonuçların doğması olasılığı bulunmaktadır. Örneğin, sağlık bilişim sistemleri ya da KPS (Kimlik Paylaşımı Sistemi) gibi sistemler gizliliği yüksek kişisel bilgileri barındırıp servis etmektedirler. Bu sistemlerde olabilecek güvenlik açıkları, saldırganların sistemlere sızarak yurttaşların kişisel bilgilerini çalmalarıyla sonuçlanabilir.

Değindiğimiz bu olumsuz senaryoların gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair bir öngöründe bulunma ya da bunların gerçekleşmemesi için öneriler sunma şansımız şu anda bulunmamakta ya da bu sistemler hakkındaki kısıtlı bilgilerimiz ölçüsünde kalmaktadır. Milyonlarca yurttaşın bilgilerinin işlenip saklandığı, seçim ve sınav sonuçlarının belirlendiği, bunlar benzeri kritik süreçlerin işletildiği bu gibi sistemlerin tasarımları, geliştirme süreçleri, işleyişleri ve güvenlik mekanizmalarına dair bilgiler bilişim alanında faaliyet gösteren meslek odalarımız ve diğer uzman kuruluşlarla şeffaf olarak paylaşılmamakta; dolayısıyla kritik bilişim sistemlerinin kamusal denetimi yapılamamakta, meslek örgütlerimiz kamusal görevlerini yerine getirememektedir.

Üyesi olduğum TMMOB Bilgisayar Mühendisleri Odası'nın kuruluşundan bu yana, oda üyesi meslektaşlarımız ve oda kurulları tarafından kamu bilişim sistemlerinin denetiminin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu alanda oda tarafından başlatılan çalışmalar, Seçim Bilişim Sistemi (SEÇSİS) üzerine yoğunlaştırılmıştır.

Ülkemizde düzenlenen genel ve yerel seçimlerde kritik bir rol oynayan SEÇSİS'in nasıl bir yapıda kurulduğu, hangi bileşenlerden oluştuğu, hangi süreçlerin işletildiği, hangi güvenlik önlemlerinin alındığı gibi kritik soruların yanıtlanabilmesi ve kamuoyuna doğru bilgi aktarılabilmesi adına oda tarafından oluşturulan çalışma grubunca hazırlanan raporlar kamuoyuyla paylaşılmıştır.

BMO tarafından hazırlanan "Her Yönüyle SEÇSİS" başlıklı rapor [1] 5 Nisan 2017 tarihinde kamuoyuna duyurulmuş ve aynı tarihte yapılan "Referanduma Giderken Seçim Güvenliği ve SEÇSİS" başlıklı basın açıklamasıyla [2] da 16 Nisan 2017 tarihinde yapılacak referandum öncesi SEÇSİS'in seçim sürecindeki önemine ve dikkat edilmesi gerekenlere vurgu yapılmıştır. 24 Haziran 2018'deki cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerine yaklaşıırken BMO tarafından 19 Haziran 2018 tarihinde "Yurttaşlara Çağrı: SEÇSİS'i Hep Birlikte Denetleyelim!" başlıklı bir basın açıklaması [3] yapılarak konunun önemine bir kez daha dikkat çekilmiş; düzenlenen seçimlerin ardından seçim sonuçları incelenerek "24 Haziran 2018 Seçim Sonuçları Veri Analizi" başlıklı bir rapor hazırlanarak, 4 Ekim 2018 tarihinde "YSK'nin 'Kesin Seçim Sonuçları' Ne Kadar Kesin?" başlıklı bir basın açıklamasıyla [4] kamuoyuna duyurulmuştur.

Bilişim sistemlerinin kamusal denetimi için atılan bu adımlar önemli olmakla birlikte yolun henüz çok başındayız. Ülkenin geleceğinin belirlenmesinde, sınavlara giren yurttaşlarımızın geleceğinin belirlenmesinde, sağlık verilerinin kaydedilip işlenmesinde ve benzeri diğer birçok alanda çok önemli yer tutan bu sistemlerin nasıl kurulduğu, nasıl çalıştığı, hangi verileri işledikleri, kimlerin bu sistemler üzerinde hangi yetkilere sahip olduğu gibi bilgilerin çoğuna vakıf değiliz. Tüm bu kritik sistemlerin başta meslek odamız BMO olmak üzere alanda uzman kurum ve kişiler tarafından kamu adına denetlenebilmesi için çalışmaların sürdürülmesi gerekmektedir.

2) Kamusal Hizmet Sunumu

Kamucu bilişim politikalarının önemli bir ayağını oluşturacağını düşündüğümüz kamusal hizmet sunumu çerçevesinde öne çıkan en önemli başlıklardan birisi, yurttaşlara nitelikli İnternet erişim hizmeti sağlanmasıdır. Bunun yanı sıra; çeşitli kamu bilişim

hizmetlerinin entegre edildiği büyük bir çatı proje olan E-devlet projesi, sağlık hizmetlerinin sunulmasında önemli yeri olan sağlık bilişim sistemleri, belediyelerin çeşitli hizmetlerini sunduğu bilişim sistemleri gibi örnekler de kamusal hizmet sunumu kapsamında değerlendirilip kamucu bir yaklaşımla yeniden şekillendirilmelidir.

İnternet'e erişim imkanları açısından ülkemizin dünyanın birçok ülkesinin gerisinde kaldığı gözlemlenmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2019 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması'na [5] göre, hanelerin %88,3'ünün evden İnternete erişim imkânı bulunmakta iken, genişbant ile İnternet'e erişim sağlayan hanelerin oranı %87,9 olmuştur. Dolayısıyla halen ülkemizde İnternet'e hiç erişemeyen ya da genişbant İnternet altyapısına kavuşamayan milyonlarca yurttaşımızın bulunduğu görülmektedir. Halihazırda sunulan İnternet erişim olanakları da birçok açıdan yetersiz kalmaktadır. TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası'nın hazırlayıp Nisan 2017'de yayımladığı "Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yoksulluğu" alt başlıklı, "Bilgi ve İletişim Teknolojileri Raporu - 2016" başlıklı raporu [6], Türkiye'nin bilgi ve iletişim teknolojileri endeksinde yıllar itibarıyla gerileyerek, Afrika ülkeleri seviyesine düştüğüne dikkat çekmektedir. Rapora göre, ülkemizde İnternet bağlantısı hizmetleri dünyanın birçok ülkesine göre daha düşük hızlarda fakat daha pahalı fiyatlarda sunulmaktadır. Tüm yurttaşların yüksek hızlarda genişbant İnternet erişimine sahip olmalarının önündeki en büyük engellerden biri, altyapının yetersiz olması ve gerekli yatırımların yapılmamasıdır. İnternet altyapısının büyük bir bölümü halen Türk Telekom'a ait olup, servis sağlayıcı diğer firmaların bir kısmı da halihazırda Türk Telekom'un altyapısını kullanarak hizmet vermektedirler. İnternet altyapısının günümüz ihtiyaçları açısından yetersiz kalması ve Türk Telekom tarafından gerekli yatırımların yapılmamasının önemli sebeplerinden biri olarak Türk Telekom'un özelleştirilmesi gösterilebilir. Birliğimiz TMMOB ve bağlı odalarıyla çeşitli demokratik kitle örgütlerinin yoğun itirazlarına karşın 2006 yılında Türk Telekom'un özelleştirilmesi, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası'nın Kasım 2017 tarihinde yayımlanan "Türk Telekom Özelleştirme Raporu"na [7] göre kamunun gelir kaybına, yurttaşların işsiz kalmasına, yönetim ve altyapı zaafiyetine yol açmıştır. Bugün Finlandiya'da, İnternet erişimi hakkı bir temel hak olarak tanımlanmış,

İnternet sağlayıcılarının sorumlulukları elektrik ve su hizmetleri sağlayıcıların sorumluluklarıyla denk tutulmuş, tüm vatandaşların kaliteli İnternet hizmetini uygun fiyatlarla edinme hakkı yasal güvence altına alınmıştır. Ülkemizin benzer bir noktaya varabilmesi için İnternet erişim hizmetleri kamusal bir hizmet sunumu olarak değerlendirilip planlanmalı ve yurttaşlarımıza sunulmalıdır.

Bilişim politikaları açısından kamusal hizmet sunumunun öne çıktığı diğer başlık ise çeşitli kamu hizmetlerinin bilişim sistemleri üzerinden sunulmasıdır. Bunun en büyük örneği, çeşitli kamu kurumları tarafından verilmekte olan hizmetlerin tek noktadan verilmesini sağlayan bir çatı projesi olan, turkiye.gov.tr web adresinden hizmet vermekte olan "E-devlet Kapısı" projesidir. Bugün E-devlet aracılığıyla yurttaşlarımız kamu kurumlarının verdiği birçok hizmeti İnternet aracılığıyla alabilmekte, resmi işlemlerini yapabilmektedirler. Geleneksel noktada bu projenin hem kurumlardaki iş yükünü azalttığı, hem de yurttaşların bazı hizmetlere erişimini kolaylaştırdığı bilinmektedir. Çeşitli kamu kurumlarının sunduğu hizmetlerin E-devlet projesine entegrasyonu önemli ölçüde sağlanmış görünmekle birlikte, kurumlar arası entegrasyonda eksiklikler yaşandığı gözlemlenebilmektedir. Bu çerçevede, diğer birçok kuruma da veri sağlayan ve farklı sistemlere entegre edilebilen servisler sunan KPS (Kimlik Paylaşımı Sistemi) ve AKS (Adres Kayıt Sistemi) önemli örnekler olarak görünmektedir. Fakat bu sistemlerin sağladığı verilerin hangi kurumlara hangi koşullara bağlı olarak servis edildiği ve bu verilere hangi kişilerin erişim yetkisinin bulunduğu konuları daha şeffaf olarak değerlendirilip iyileştirilmesi gereken noktalarlardır. Yurttaşların sadece TC kimlik numaraları ile tüm nüfus bilgilerini ya da açık adres bilgilerini sorgulama izinlerinin sadece diğer kamu kurumlarına değil, çeşitli şirketlere de sağlandığı bilinmektedir. Başta bankacılık, sigortacılık, telekom olmak üzere çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren birçok özel şirketin bu servisler aracılığıyla yurttaşların verilerine erişebildikleri bilinmektedir. Yurttaşların özel sektörden hizmet almasında kolaylık sağlamanın amaçlandığı düşünülen bu uygulamalar, güvenlik ve kişisel bilgilerin gizliliği açısından zayıflık oluşturmaktadır. Bu ve benzeri bütün uygulamaların sunulmasında, yurttaşların kendi verilerinin üzerinde denetim sahibi olacağı, kendi verilerinin kimlerle paylaşılacağına kendisinin karar vereceği

mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir. Benzer sorunlar, sağlık bilişim sistemleri açısından da güncellik taşımaktadır. Sağlık alanında faaliyet gösteren özel şirketlerin yurttaşların sağlık verilerine kolaylıkla erişebildikleri bilinmekte, sağlık verilerinin özel şirketlere satıldığı haberleri [8] bulunmaktadır. Tüm bu olumsuzlukların önüne geçilmesi ve yurttaşlara sunulan hizmetlerin iyileştirilmesi için, kamusal hizmet sunulan bilişim sistemlerinin geliştirilmesi, kurulması, işletilmesi süreçlerinde kamusal denetimin önemini de tekrar vurgulamak gerekir.

3) Kamusal Üretim

Bilişim sistemlerinin üretiminin iki ana başlıkta ele alınması mümkündür: Donanım ve yazılım. Ne yazık ki günümüzde ülkemizde donanım üretimi konusunda ilerlemiş ve toplumsal ihtiyaçları karşılayacak bir sanayi üretimi bulunmamaktadır. Aslında bu durum sadece ülkemize özgü olmayıp, diğer birçok ülke için de geçerli bir durumdur. Bunun nedeni, bilişim sistemlerinin donanımlarının üretilmesinde dünya çapında tekelleşmiş firmaların bulunması ve bu firmaların sahip oldukları bilgi birikimi ve teknolojik altyapıyı kullanarak sağladıkları gelişmeler ve pazar politikalarıyla tekel konumlarını sürdürmeleridir. Yaygın kullanılan bilişim sistemlerinin kullandığı donanım altyapılarını, günümüzün ihtiyaçlarına uygun işlem kapasitelerinde üretebilecek bilgi birikimine ve teknolojik altyapıya sahip şirket ve ülkelerin sayısı iki elin parmaklarını geçmemektedir. Ülkemizin mevcut koşullarına ve olanaklarına bakıldığında, kısa vadede donanım üretimi konusunda atılım yapılması mümkün görünmemektedir. Daha uzun vadeli bir planlama, eğitim ve altyapı yatırımlarını gerektirecek bu alana dair söyleyeceklerimizi şimdilik bunlarla sınırlı tutup, kısa vadede daha hızlı gelişmeyi yakalamanın mümkün olduğunu düşündüğümüz yazılım üretimi konusuna değineceğiz.

Ülkemizde bulunan kamu kurumlarının birçoğunda bir bilgi işlem / bilişim birimi bulunmakta, bu birimler kurumun ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli yazılımlar üretilebilmektedir. Kamusal yazılım üretimi konusunu, bu sempozyum kapsamında, kamu kurumları tarafından ve/veya kamu kurumları için geliştirilen

yazılımlar açısından değerlendirmeye çalışacağız. Bu noktada hem bu yazılımların kimler tarafından (kurumun kadrolu personeli, sözleşmeli personel, taşeron, danışman vs) üretildiğinin hem de üretilen yazılımın mülkiyetinin kime ait olduğunun tartışılması gerektiğini düşünüyoruz.

Son yıllarda kamuda birçok kurumda karşılaşılan bir durum olan kadrolu personel alımı yerine güvencesiz istihdam biçimlerinin tercih edilmesi, bilgi işlem birimlerinde de görülmektedir. Kurumların bilgi işlem birimlerinde kadrolu personel yerine sözleşmeli personel çalıştırılmakta, "danışmanlık" ya da "hizmet alımı" gibi kalemlerle özel sektörden geçici personel temini yapılmaktadır. Kurumlarda kadrolu çalışan bilişim personellerinin bulunmaması ya da yetersizliği sebebiyle bilişim birimlerinde kurum hafızası oluşturulamamakta ya da korunamamakta, kurumun kendi ihtiyaçlarına dönük yazılımları kendisinin üretmesi zorlaşmakta ve dışarıdan yazılım teminine mecbur kalınmaktadır. Yazılım alanında kamusal üretimin artışı için, kamuda güvenceli istihdam politikalarının uygulanmasının daha yararlı olacağını düşünmekteyiz.

Kamu kurumları tarafından üretilen yazılımların mülkiyetinin kime ait olması gerektiği, son yıllarda gündeme sık gelen oldukça önemli bir konudur. Kurum personeli tarafından geliştirilmiş de olsa, kurumun ihtiyaçları doğrultusunda sipariş edilerek özel sektörden temin edilmiş de olsa, üretilen yazılım için harcanan kaynaklar kamu kaynaklarıdır. Bu yüzden, kamu kurumlarınca üretilen yazılımların mülkiyetinin kamuya (topluma) devredilmesini, yani bu yazılımların birer "Özgür Yazılım" haline getirilmesini savunmak mümkündür. Avrupa Özgür Yazılım Vakfı (Free Software Foundation Europe - FSFE), 2017 yılında başlattığı bir kampanyayla Avrupa Birliği ülkelerinde kamu kurumları tarafından üretilen, yani vatandaşların vergileriyle finanse edilen yazılımların mülkiyetinin kamuya devredilmesini talep ederek "Public Money, Public Code" başlıklı bir kampanya [9] başlatmıştır. Ülkemizde ise Linux Kullanıcıları Derneği "Halkın Parası, Halkın Kodları!" başlıklı bir basın açıklamasıyla [10] bu kampanyayı desteklediğini duyurmuş ve "Halkın parasıyla üretilen kod, halka açık olmalıdır!" demiştir.

4) Kamusal Varlıkların Korunması

Geleceğin bilişim sistemlerini kamucu bir yaklaşımla kuracağımız zaman dikkate almamız gereken önemli konulardan bir diğeri de kamusal varlıkların korunmasıdır. Söz konusu olan bilişim alanı olduğunda, hem "gerçek" kamusal varlıkları, hem de "sanal" kamusal varlıkları göz önünde bulundurmamız gerekir.

Diğer birçok sektörün olduğu gibi, bilişim sektörünün bileşenleri olan bilişim sistemlerinin de doğal varlıklara etkisi bulunmaktadır. Bilişim sistemlerinin yaygınlığı ve kullanım düzeyleri arttıkça; kurulan veri merkezlerinin, denizlerin altından geçen kabloların, uzaya gönderilen iletişim uydularının miktarı ve bunlara bağlı olarak kullanılan enerji miktarı da artmaktadır. Diğer yandan artık birçok kurumda kağıdın yerini bilişim sistemleri almış, birincil kayıt ortamı olarak bilişim sistemleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum kağıt tüketimini azaltmakta fakat bilişim sistemlerine olan bağımlılığı artırmakta; olası veri kayıplarının önüne geçilebilmesi için verilerin birden fazla merkezde depolandığı yedekli, felaket kurtarma senaryolu sistemleri yaygınlaştırmaktadır. Halihazırda ülkemizin başta İstanbul ve Ankara olmak üzere birçok kentinde kamu kurumları ve şirketler tarafından kurulmuş veri merkezleri faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla, bilişim sistemlerinin doğal kamusal varlıklarımıza verdiği zarar artmaktadır. Yeni kurulacak olan bilişim sistemlerinin planlanmasında gereksinim analizleri yapılmalı, sistemler gereksinimler doğrultusunda ölçeklendirilerek kurulmalıdır.

Başlangıçta "sanal" olarak niteleyerek ayırdığımız kamusal varlıklarımız ise kamusal verilerimizdir. Bugün devletin biz yurttaşlarına dair sahip olduğu bilgilerin belki de tamamı bilişim sistemlerinde saklanmaktadır. Bunlar arasında nüfus kayıt bilgileri, adres bilgileri, sağlık bilgileri gibi çok kritik bilgiler bulunmaktadır. Bireyler olarak devletten beklediğimiz, bu kişisel bilgilerimizin güvenliğinin ve gizliliğinin sağlanması, onayımız olmadan bu bilgilerin üçüncü kişilerle paylaşılmamasıyla sınırlı olabilir. Öte yandan sadece kendi kişisel bilgilerimizi değil, milyonlarca yurttaşın kişisel bilgilerinin bir arada saklandığını göz önünde bulundurursak, tüm bu veriler aynı zamanda bir kamusal varlık olarak değerlendirilmelidir. Milyonlarca yurttaşın adres verisi ya

da milyonlarca yurttaşın sağlık verisi, kötü amaçlı kullanıldığında toplumsal yıkımlara yol açabilecek birer kamusal değerdir. Bu yüzden, kamusal varlık olarak verilerimizin kem gözlerden saklanması için bilişim sistemleri buna göre tasarlanmalı, erişim ve paylaşım politikaları buna göre belirlenip uygulanmalıdır.

Eğitim, Altyapı/Yatırım, Planlama, Demokrasi

Kamucu bilişim politikalarının oluşturulması ve uygulanması için gerekli gördüğümüz konuları 4 ana eksende ele aldık. Bu bölümde ise, yukarıda ele aldığımız 4 ana eksenin gelişimini de etkilediğini düşündüğümüz 4 ayrı faktöre değineceğiz. Eğitim, altyapı/yatırım, planlama ve demokrasi faktörlerinde yapılacak olan iyileştirmeler, kamucu bilişim politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında doğrudan etkili olacaktır.

Kamucu bilişim politikalarının oluşturulup uygulanabilmesi için, öncelikle yetişmiş nitelikli insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacı gidermenin en etkin yolu da nitelikli bir eğitim sunmaktan geçmektedir. ÖSYM'nin 2019 yılı üniversiteye giriş sınavı kılavuzunda, Bilgisayar Mühendisleri Odası kapsamındaki meslek disiplinlerinde (Bilgisayar Mühendisliği, Bilgisayar Bilimleri Mühendisliği, Bilgisayar ve Enformatik Mühendisliği, Bilgisayar Sistemleri Mühendisliği, Bilgisayar ve Kontrol Mühendisliği, Yazılım Mühendisliği, Bilişim Sistemleri Mühendisliği, Yazılım ve Bilişim Mühendisliği) açılan lisans programlarının toplam sayısı 375, öğrenci kontenjanı 13 binin üzerindedir. Son yıllarda birçok ilde açılan altyapısı yetersiz üniversitelerde açılan bölümler arasında sıklıkla yer alan bölümlerden biri de bilgisayar mühendisliği bölümleri olmuştur. Fiziksel altyapısı olmayan, yeterli sayıda ve nitelikte öğretim görevlisi, araştırma görevlisi bulunmayan bölümler açılarak ilgili kontenjanların sayısı 13 binin üzerine çıkarılmış ancak bu disiplinlerin gerektirdiği bir eğitim kalitesi yakalanamamıştır. Yine 2019 üniversiteye giriş sınavı sonuçlarına göre, bu lisans programlarından bazılarında, 40 matematik sorusundan sadece 4 matematik neti yapan öğrencilerin yerleşebildikleri görülmektedir. Bu altyapısı yetersiz bölümlere düşük puanlarla yerleşerek yetersiz öğrenim gören meslektaşlarımız ya da meslektaş adaylarımız, mezuniyet sonrası büyük hayal kırıklıklarıyla karşılaşmakta, birçoğu iş bulamamakta, başka sektörlere ve mesleklere yönelmekte ya

da piyasada çok düşük ücretler karşılığında çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Kamucu bilişim politikalarını oluşturup uygulayacak nitelikli bilişim personellerini yetiştirmek için, öncelikle altyapısı ve öğretim kadrosu yetersiz lisans programları kapatılmalı, mevcut diğer bölümlerin de iyileştirilmesi için destek sağlanmalıdır. Öte yandan, lisans öncesi döneme, ilk ve orta öğretim programlarına bakıldığında da bilişim alanını ilgilendiren güncel gelişmelerle karşılaşmaktadır. Bunların başında, artık ilk ve orta öğretim düzeyine inmiş bulunan ve gittikçe yaygınlaşan "kodlama" eğitimleri gelmektedir. Birçok özel eğitim kurumu, öğrencilere "kodlama" dersleri verildiği vaatleriyle velileri kendilerine çekmeye çalışmakta, okullar dışında da ilk ve orta öğretim öğrencilerine dönük özel kurslar düzenlenmektedir. "Kodlama" eğitimlerinin popülist bir yaklaşımla bir pazarlama aracı olarak kullanılarak ilk ve orta öğretim düzeyindeki öğrencilere elzem olarak sunulmasını doğru bulmuyoruz. Geliştirdiğimiz yazılımların kodlarının yazılması süreci meslek disiplinimizin bir parçası olmakla birlikte, esasen bilgisayar bilimleri ya da mühendisliğinde kullanılan araçlardan sadece bir tanesidir. Geleceğin bilişim profesyonellerini yetiştirmek için, ilk ve orta öğretim düzeyindeki tüm gençlere verilmesi gereken eğitim "kodlama" eğitimi değil, öncelikle nitelikli matematik eğitimi olmalıdır.

Kamu kurumlarının bilişim altyapıları için her yıl ciddi bütçelerle yatırımlar yapılmaktadır. Büyük sunucu sistemleri, veritabanı sistemleri için satın almalar yapılmakta, bu sistemlere oldukça yüksek fiyatlar ödenmektedir. Ne yazık ki kamu kaynaklarıyla yapılan bu yatırımların büyük bir kısmı, tekelleşmiş yazılım firmaları tarafından üretilmiş olan özel mülk yazılımlardan oluşmaktadır. Üstelik, milyonlarca Türk Lirası harcanarak yapılan bu yatırımlarla alınan sistemlerin mülkiyeti kuruma ait olmamakta, yapılan lisans sözleşmeleriyle sadece o yazılımların belirli sürelerde kullanım hakları elde edilebilmektedir. Örneğin, çok bilinen bir veritabanı sisteminin fiyatlandırması, sistemin kurulduğu donanımın çekirdek sayısı üzerinden yapılmakta ve bu da ürünün maliyetini katlayarak artırmakta, sahibi olunmayıp sadece kullanım hakkı kiralanan bir sistem için milyonlarca TL harcanmış olmaktadır. Oysa aynı işlevi başarıyla yerine getiren, lisans bedeli bulunmayan ve kullanım hakkına değil tam anlamıyla mülkiyetine sahip olunan

özgür yazılım alternatifleri bulunmaktadır. Kamucu bir yaklaşımla yapılacak olan bilişim altyapısı yatırımlarında, özgür yazılımlara öncelik verilmelidir. Bu sayede, tekelleşmiş yazılım firmalarının bize sadece kullanım hakkını verdiği ve fakat nasıl çalıştığını dahi bilemediğimiz sistemleri için değil; hem nasıl çalıştığını görüp anlayabildiğimiz hem de tam anlamıyla sahibi olduğumuz sistemler için kaynaklarımız kullanılmış olacaktır.

Diğer tüm alanlarda olduğu gibi, bilişim alanında da sağlam temellere dayanan bir planlama yapılmadan gerçekçi politikalar oluşturulması mümkün değildir. Dolayısıyla, kamucu bilişim politikalarının oluşturulmasını etkileyen önemli faktörlerden biri olarak planlamayı çok önemsiyoruz. Ülkemizin beşeri ve iktisadi koşullarını baz alıp bilim ve mühendislik verileriyle beslenerek yapılacak planlamayla geleceğin bilişim sistemlerinin çok daha verimli, güvenli, ekonomik ve sürdürülebilir sistemler olacağını öngörüyoruz.

Son olarak, demokrasi kavramında özetlediğimiz fakat onunla birlikte eşitlik, adalet, insan hakları, ifade özgürlüğü gibi diğer birçok kavramın da dahil olduğu politik ve toplumsal faktörlerin, kamucu bilişim politikalarının oluşturulup uygulanmasında çok önemli yeri olduğunu düşünüyoruz. Gerek BMO bünyesinde yapılan çalışmalar gerekse kişisel gözlemlerimiz, son 3 yılda ülkemizin yetişmiş bilişim uzmanlarının yoğun bir şekilde başka ülkelere yerleşmekte olduğunu göstermektedir. Kamucu bilişim politikalarını oluşturup uygulayacak insan kaynağımız olan, bu alanda kendini yetiştirmiş meslektaşlarımız, iş arkadaşlarımız, bilişim sektöründe kendini kanıtlamış birçok yurttaşımız ülkeden ayrılmıştır. Başka ülkelere giden meslektaşlarımızın büyük çoğunluğu, gittikleri ülkelerde buradakinden daha fazla gelir elde ettikleri için değil; ülkemizde bulamadıkları huzuru bulabilmek, gelecek kaygılarından kurtulabilmek, çocuklarını güvenle yetiştirebilmek gibi amaçlarla gitmektedirler. Bu beyin göçünü durduracak şartları sağlayamadığımız takdirde kamucu bilişim politikalarını planlayıp uygulayacak yeterli insan kaynağımızı bir araya getirmekte zorluk çekileceği aşikardır.

Kamucu Bilişim Politikaları için Olmazsa Olmaz: Özgür Yazılım

Özgür yazılım [11], bu sunuş kapsamında ele alınan bilişim politikaları ve ilgili etkenlerin tümüyle doğrudan alakalı olan bir bilişim hareketidir. 1980'li yıllarda doğmuş olan bu hareket, üretilen yazılımların kullanıcılara 4 temel hakkı vermesi gerektiğini savunur: Kullanma hakkı, değiştirme hakkı, kopyalama/dağıtma hakkı, değiştirilmiş kopyalarını dağıtma hakkı. Yazılım üzerinde sahip olunan bu 4 temel hak, yazılımın mülkiyetinin tamamen toplumsallaştırılmasını sağlamış olur. Özgür yazılımla, sadece üretilen bir ürün olarak çalışır durumdaki yazılımın değil, onu üretmeyi sağlayan kaynak kodlarının da mülkiyeti toplumsallaştırılır. Bu sayede, hem yazılımın nasıl çalıştığı ona sahip olan herkes tarafından görülüp incelenebilir, hem isteyen herkes tarafından yazılım istenildiği gibi değiştirilebilir.

Kamucu bilişim politikaları için önerdiğimiz 4 ana eksenin tümü için de önemli bir kavramdır özgür yazılım. Kaynak kodları herkesin erişimine açık olduğu için, özgür yazılımlar doğaları gereği kamusal denetimden geçmektedirler. Kamusal hizmet olarak sunulan bilişim sistemlerinde özgür yazılımların kullanılması durumunda, dile getirdiğimiz ve çözüm bekleyen sorunların çözülmesi kolaylaşacaktır. Özgür yazılımların üretim süreci, doğal bir kamusal üretim sürecidir; zira özgür yazılımlar İnternet ortamında, katkı vermek isteyen tüm geliştiricilerin açık katkılarıyla, şeffaf karar alma süreçleriyle geliştirilmektedir. Son olarak, kamusal varlıklarımızın korunması konusunda da özgür yazılımlar topluma gerekli gizlilik ve güvenlik altyapısını sağlayabilecek tek çözümdür. Çünkü ancak kaynak kodlarını görüp inceleyebildiğimiz bir yazılımın, verilerimizi onayımız olmayan şekillerde işlemediğinden emin olabiliriz.

Kaynaklar:

[1] <https://www.bmo.org.tr/2017/04/05/her-yonuyle-seccsis-raporu-yayinlandi/>
TMMOB Bilgisayar Mühendisleri Odası tarafından hazırlanan "Her Yönüyle SEÇSİS" adlı rapor, 05.04.2017 tarihinde odanın web sitesinde yayımlandı. Rapora, PDF dosya formatında şu adresten erişilebilir:

https://www.bmo.org.tr/wp-content/uploads/2017/04/BMO_RAPOR_v2-01-1.pdf

[2]<https://www.bmo.org.tr/2017/04/05/basin-aciklamasi>

%E2%80%8Breferanduma-giderken-secim-guvenligi-seccsis/

TMMOB Bilgisayar Mühendisleri Odası tarafından 05.04.2017 tarihinde yapılan "Referanduma Giderken Seçim Güvenliği ve SEÇSİS" başlıklı basın açıklaması.

[3] <https://www.bmo.org.tr/2018/06/19/yurttaslara-cagri-seccsisi-hep-birlikte-denetleyelim/>

TMMOB Bilgisayar Mühendisleri Odası tarafından 19.06.2018 tarihinde yapılan "Yurttaşlara Çağrı: SEÇSİS'i Hep Birlikte Denetleyelim!" başlıklı açıklama.

[4] <https://www.bmo.org.tr/2018/10/31/ysknin-kesin-secim-sonuclari-ne-kadar-kesin/>

TMMOB Bilgisayar Mühendisleri Odası tarafından hazırlanan "24 Haziran 2018 Seçim Sonuçları Veri Analizi" başlıklı rapor, 04.10.2018 tarihinde yayımlandı. Rapora, PDF dosya formatında şu adresten erişilebilir:

https://www.bmo.org.tr/wp-content/uploads/2018/10/BMO_24-Haziran-2018-Veri-Analizi.pdf

[5] <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30574>

Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2019. Sayı: 30574. 27 Ağustos 2019.

[6] http://www.emo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=118161&tipi=3&sube=0

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası tarafından hazırlanan "EMO Bilgi ve İletişim Teknolojileri Raporu-2016", Nisan 2017'de yayımlandı. Rapora, PDF dosya formatında şu adresten erişilebilir:

www.emo.org.tr/ekler/c_e7cb00fe7a7a783_ek.pdf

[7] http://www.emo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=124206

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası tarafından hazırlanan "Türk Telekom Özelleştirme Raporu", Kasım 2017'de yayımlandı. Rapora, PDF dosya formatında şu adresten erişilebilir:

http://www.emo.org.tr/ekler/f39ebc459ec583f_ek.pdf

[8]https://ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=49b4a800-a893-11e9-817d-dfeaf81da5e5

Türk Tabipleri Birliği tarafından yapılan "SGK, kişisel sağlık verilerini paylaşacak!" başlıklı açıklama.

[9] <https://publiccode.eu/>

Avrupa Özgür Yazılım Vakfı (Free Software Foundation Europe - FSFE) tarafından yürütölen "Public Money, Public Code" kampanyasının web sitesi.

[10] <https://linux.org.tr/2017/09/halkin-parasi-halkin-kodlari/>

Linux Kullanıcıları Derneği tarafından 27.09.2017'de yapılan "Halkın Parası, Halkın Kodları!" başlıklı basın açıklaması.

[11] <https://www.gnu.org/philosophy/free-sw.tr.html>

